

RumeliDE

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

www.rumelide.com

ISSN: 2148-7782 (print) / 2148-9599 (online)
Uluslararası Hakemli / International Refereed

Yıl/ Year 2018.11 (Nisan/April)

KÜNYE	GENERIC
İMTİYAZ SAHİBİ	COPYRIGHT OWNER
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
EDİTÖRLER	EDITORS
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR
YAYIN KURULU	EDITORIAL BOARD
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY	Assoc. Prof. Faysal Okan ATASOY
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Secaattin TURAL	Assoc. Prof. Secaattin TURAL
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ali KURT	Dr. Ali KURT
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Banu TELLİOĞLU	Dr. Banu TELLİOĞLU
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Beytullah BEKAR	Dr. Beytullah BEKAR
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Erdoğan TAŞTAN	Dr. Erdoğan TAŞTAN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim İSKENDER	Dr. Halil İbrahim İSKENDER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Niyazi ADIGÜZEL	Dr. Niyazi ADIGÜZEL
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Yasin YAYLA	Dr. Yasin YAYLA
Sırbistan	Serbia
DİL UZMANLARI	REVIEWS EDITORS
İngilizce Redaksiyon	English
Öğr. Gör. Sevda PEKCOŞKUN GÜNER	Lect. Sevda PEKCOŞKUN GÜNER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Serpil YAVUZ ÖZKAYA	Research Asst. Serpil YAVUZ ÖZKAYA
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Türkçe Redaksiyon	Turkish
Arş. Gör. Ahmet Zahid DEMİRCİLER	Research Asst. Ahmet Zahid DEMİRCİLER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Hakkı ÖZKAYA	Research Asst. Hakkı ÖZKAYA
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)

Arş. Gör. Ferhan AKGÜN ÜNSAL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Ferhan AKGÜN ÜNSAL Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Soner TOKTAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Soner TOKTAR Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Serpil KOYUNCU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Serpil KOYUNCU Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Mehmet TUNCER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Mehmet TUNCER Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Oğuz SAMUK Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Oğuz SAMUK Kırklareli University (Turkey)

DIŞ TEMSİLCİLER

Arş. Gör. Arzu KAYGUSUZ (Almanya)
Arş. Gör. Mesut GÜLPER (İngiltere)
Dr. Yasin YAYLA (Sırbistan)
Doç. Dr. Despina PROVATA (Yunanistan)
Doç. Dr. Elena M. METEVA-ROUSSEVA (Bulgaristan)
Doç. Dr. Ludmila MEŐKOVÁ (Slovakya)
Doç. Dr. Sandrine PERALDI (Fransa)
Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ (Irak)
Dr. Antonio Hans DI LEGAMI (İtalya)
Dr. Gianluca COLELLA (İsveç)
Dr. Hela Haidar NAJJAR (Lübnan)
Dr. Radmila LAZAREVİC (Karadağ)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM (İran)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN (Mısır)

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Marek STACHOWSKI Krakow Jagellon Üniversitesi (Polonya)
Prof. Dr. Mehmet NARLI Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN Marmara Üniversitesi (Türkiye)

FOREIGN REPRESENTATORS

Research Asst. Arzu KAYGUSUZ (Germany)
Research Asst. Mesut GÜLPER (UK)
Yasin YAYLA (Serbia)
Assoc. Prof. Despina PROVATA (Greece)
Assoc. Prof. Elena M. METEVA-ROUSSEVA (Bulgaria)
Assoc. Prof. Ludmila MEŐKOVÁ (Slovakia)
Assoc. Prof. Sandrine PERALDI (France)
Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ (Iraq)
Dr. Antonio Hans DI LEGAMI (Italy)
Dr. Gianluca COLELLA (Sweden)
Dr. Hela Haidar NAJJAR (Lebanon)
Dr. Radmila LAZAREVİC (Montenegro)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM (Iran)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN (Egypt)

ADVISORY BOARD

Professor Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Professor Hicabi KIRLANGIÇ Ankara University (Turkey)
Professor Marek STACHOWSKI Krakow Jagellon University (Poland)
Professor Mehmet NARLI Balıkesir University (Turkey)
Professor Mehmet ÖLMEZ Yıldız Technical University (Turkey)
Professor Mustafa S. KAÇALİN Marmara University (Turkey)

Prof. Dr. Ömer ZÜLFE Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Ömer ZÜLFE Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Oktay AHMED Üsküp Kiril-Methodi Üniversitesi (Makedonya)	Professor Oktay AHMED Üsküp Kiril-Methodi University (Macedonia)
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC)	Professor Vügar SULTANZADE Eastern Mediterranean University (TRNC)
Doç. Dr. Despina PROVATA Atina Milli ve Kapodistriyan Üniversitesi (Yunanistan)	Assoc. Prof. Despina PROVATA Athens National and Capodistrian University (Greece)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN Kahire Üniversitesi (Mısır)	Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN Cairo University (Egypt)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM Tebriz Azad İslam Üniversitesi (İran)	Dr. Reza Hosseini BAGHANAM Tebriz Azad Islam University (Iran)
Prof. Dr. Paolo E. BALBONİ Venice Ca' Foscari Üniversitesi (İtalya)	Prof. Dr. Paolo E. BALBONİ Ca' Foscari University (Italy)

HAKEMLER

Prof. Dr. Alev BULUT İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Asuman AKAY AHMED Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Aymil DOĞAN Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Duygu ÖZTİN PASSERAT Dokuz Eylül Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Esmâ İNCE İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Füsün BİLİR ATASEVEN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Gülser ÇETİN Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ Ankara Üniversitesi (Türkiye)

REFEREES

Professor Alev BULUT Istanbul University (Turkey)
Professor Asuman AKAY AHMED Marmara University (Turkey)
Professor Atabey KILIÇ Erciyes University (Turkey)
Professor Aymil DOĞAN Hacettepe University (Turkey)
Professor Ayşe Banu KARADAĞ Yıldız Technical University (Turkey)
Professor Duygu ÖZTİN PASSERAT Dokuz Eylül University (Turkey)
Professor Emine BOGENÇ DEMİREL Yıldız Technical University (Turkey)
Professor Esmâ İNCE Istanbul University (Turkey)
Professor Füsün BİLİR ATASEVEN Yıldız Technical University (Turkey)
Professor Gülser ÇETİN Ankara University (Turkey)
Professor Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Professor Hicabi KIRLANGIÇ Ankara University (Turkey)

Prof. Dr. Hülya SAVRAN	Professor Hülya SAVRAN
Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)	Balıkesir University (Turkey)
Prof. Dr. Işın Bengi ÖNER	Professor Işın Bengi ÖNER
29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	29 Mayıs University (Turkey)
Prof. Dr. İbrahim TAŞ	Professor İbrahim TAŞ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (Türkiye)	Bilecik Şeyh Edebali University (Turkey)
Prof. Dr. Linda TORRESİN	Professor Linda TORRESİN
SSML Fusp Misano Adriatico (İtalya)	SSML Fusp Misano Adriatico (Italy)
Prof. Dr. Marek STACHOWSKI	Professor Marek STACHOWSKI
Krakov Yagellon Üniversitesi (Polonya)	Krakov Yagellon University (Polonia)
Prof. Dr. Mehmet NARLI	Professor Mehmet NARLI
Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)	Balıkesir University (Turkey)
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ	Professor Mehmet ÖLMEZ
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Prof. Dr. Mustafa BALCI	Professor Mustafa BALCI
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN	Professor Mustafa S. KAÇALİN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Nevin OZKAN	Professor Nevin OZKAN
Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Ankara University (Turkey)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN	Professor Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Erciyes University (Turkey)
Prof. Dr. Nur Melek DEMİR	Professor Nur Melek DEMİR
Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Ankara University (Turkey)
Prof. Dr. Oktay AHMED	Professor Oktay AHMED
Üsküp Kiril-Methodi Üniversitesi (Makedonya)	Üsküp Kiril-Methodi University (Macedonia)
Prof. Dr. Ömer ZÜLFE	Professor Ömer ZÜLFE
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Paolo E. BALBONİ	Professor Paolo E. BALBONİ
Venice Ca' Foscari Üniversitesi (İtalya)	Ca' Foscari University (Italy)
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA	Professor Selçuk ÇIKLA
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Prof. Dr. Simona SALİERNO	Professor Simona SALİERNO
Cpia Sassuolo (İtalya)	Cpia Sassuolo (Italy)
Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK-KASAR	Professor Sündüz ÖZTÜRK-KASAR
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Prof. Dr. Üzeyir ASLAN	Professor Üzeyir ASLAN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara Üniversitesi (Turkey)
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE	Professor Vügar SULTANZADE
Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC)	Eastern Mediterranean University (TRNC)

Prof. Dr. Yavuz KIZILÇİM	Professor Yavuz KIZILÇİM
Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Atatürk University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet BENZER	Assoc. Prof. Ahmet BENZER
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet ÇAPKU	Assoc. Prof. Ahmet ÇAPKU
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Alpaslan OKUR	Assoc. Prof. Alpaslan OKUR
Sakarya Üniversitesi (Türkiye)	Sakarya University (Turkey)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Assoc. Prof. Bayram DURBİLMEZ
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Erciyes University (Turkey)
Doç. Dr. Beki HALEVA	Assoc. Prof. Beki HALEVA
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Doç. Dr. Despina PROVATA	Assoc. Prof. Despina PROVATA
Atina Milli ve Kapodistriyan Üniversitesi (Yunanistan)	Athens National and Capodistrian University (Greece)
Doç. Dr. Elena M. METEVA-ROUSSEVA	Assoc. Prof. Elena M. METEVA-ROUSSEVA
Sofya Üniversitesi (Bulgaristan)	Sofia University (Bulgaria)
Doç. Dr. Emel ÖZKAYA	Assoc. Prof. Emel ÖZKAYA
Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)	Cumhuriyet University (Turkey)
Doç. Dr. Erdoğan KARTAL	Assoc. Prof. Erdoğan KARTAL
Uludağ Üniversitesi (Türkiye)	Uludağ University (Turkey)
Doç. Dr. Ersen ERSOY	Assoc. Prof. Ersen ERSOY
Dumlupınar Üniversitesi (Türkiye)	Dumlupınar University (Turkey)
Doç. Dr. Fabio GRASSİ	Assoc. Dr. Fabio GRASSİ
Roma Sapienza (İtalya)	Roma Sapienza (Italy)
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY	Assoc. Prof. Faysal Okan ATASOY
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Füsun ŞAVLI	Assoc. Prof. Füsun ŞAVLI
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Gökhan ARI	Assoc. Prof. Gökhan ARI
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Doç. Dr. Graziano SERRAGIOTTO	Assoc. Dr. Graziano SERRAGIOTTO
Venice Ca' Foscari Üniversitesi (İtalya)	Ca' Foscari University of Venice (Italy)
Doç. Dr. Gülhanım ÜNSAL	Assoc. Prof. Gülhanım ÜNSAL
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Ludmila MEŠKOVÁ	Assoc. Prof. Ludmila MEŠKOVÁ
Matej Bel Üniversitesi (Slovakya)	Matej Bel University (Slovakia)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Assoc. Prof. Mehmet GÜNEŞ
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)

Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK	Assoc. Prof. Mümtaz SARIÇİÇEK
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Erciyes University (Turkey)
Doç. Dr. Özgür AY	Assoc. Prof. Özgür AY
Uşak Üniversitesi (Türkiye)	Uşak University (Turkey)
Doç. Dr. Petru GOLBAN	Assoc. Prof. Petru GOLBAN
Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Namık Kemal University (Turkey)
Doç. Dr. Rıfat GÜNDAY	Assoc. Prof. Rıfat GÜNDAY
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Doç. Dr. Sandrine PERALDI (Fransa)	Assoc. Prof. Sandrine PERALDI (France)
Doç. Dr. Secaattin TURAL	Assoc. Prof. Secaattin TURAL
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Tatiana GOLBAN	Assoc. Prof. Tatiana GOLBAN
Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Namık Kemal University (Turkey)
Doç. Dr. Turgay ANAR	Assoc. Prof. Turgay ANAR
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Yaprak Türkan YÜCELSİN-TAŞ	Assoc. Prof. Yaprak Türkan YÜCELSİN-TAŞ
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Yusuf AVCI	Assoc. Prof. Yusuf AVCI
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)	Çanakkale 18 Mart University (Turkey)
Dr. Adem CAN	Dr. Adem CAN
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Dr. Ahmet DAĞ	Dr. Ahmet DAĞ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ	Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ
Bağdat Üniversitesi (Irak)	Baghdad University (Iraq)
Dr. Ahmet GÖGERCİN	Dr. Ahmet GÖGERCİN
Selçuk Üniversitesi (Türkiye)	Selçuk University (Turkey)
Dr. Ahmet İSPARTA	Dr. Ahmet İSPARTA
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Dr. Ahmet KOÇAK	Dr. Ahmet KOÇAK
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Dr. Ali CANÇELİK	Dr. Ali CANÇELİK
Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Kocaeli University (Turkey)
Dr. Ali KURT	Dr. Ali KURT
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ali YİĞİT	Dr. Ali YİĞİT
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Anna Lia ERGUN	Dr. Anna Lia ERGUN
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Teknik University (Turkey)

Dr. Antonella ELİA Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Antonella ELİA Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Antonio Hans DI LEGAMI Yabancılar için Siena Üniversitesi (İtalya)	Dr. Antonio Hans DI LEGAMI Universita' Per Stranieri Di Siena (Italy)
Dr. Ayşe ÖZKAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayşe ÖZKAN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Ayza VARDAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayza VARDAR Kırklareli University (Turkey)
Dr. Banu TELLİOĞLU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Banu TELLİOĞLU Kırklareli University (Turkey)
Dr. Beytullah BEKAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Beytullah BEKAR Kırklareli University (Turkey)
Dr. Bihter GÜRİŞİK KÖKSAL Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Bihter GÜRİŞİK KÖKSAL Marmara University (Turkey)
Dr. Birol BULUT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Birol BULUT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Buket ALTINBÜKEN KARSLI İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Buket ALTINBÜKEN KARSLI Istanbul University (Turkey)
Dr. Burcu GÜRSEL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Burcu GÜRSEL Kırklareli University (Turkey)
Dr. Bünyami TAŞ Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Bünyami TAŞ Aksaray University (Turkey)
Dr. Çağrı EROĞLU Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çağrı EROĞLU Ankara University (Turkey)
Dr. Didem TUNA İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Didem TUNA İstanbul Yeni Yüzyıl University (Turkey)
Dr. Ebru BALAMİR Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ebru BALAMİR Ankara University (Turkey)
Dr. Eleonora FRAGAİ Yabancılar için Siena Üniversitesi (İtalya)	Dr. Eleonora FRAGAİ Universita' Per Stranieri Di Siena (Italy)
Dr. Emrah GÖRGÜLÜ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Emrah GÖRGÜLÜ İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Emrah EKMEKÇİ Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Emrah EKMEKÇİ Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Dr. Erdoğan TAŞTAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Erdoğan TAŞTAN Marmara University (Turkey)
Dr. Erhan AKTAŞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Erhan AKTAŞ Kırklareli University (Turkey)
Dr. Esra BİRKAN BAYDAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Esra BİRKAN BAYDAN Marmara University (Turkey)

Dr. Gaye Belkız YETER Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Gaye Belkız YETER Erzincan University (Turkey)
Dr. Fatih ŞİMŞEK Sakarya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Fatih ŞİMŞEK Sakarya University (Turkey)
Dr. Gianluca COLELLA Dalarna Üniversitesi (İsveç)	Dr. Gianluca COLELLA Dalarna University College (Sweden)
Dr. Hakan AYDEMİR İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Hakan AYDEMİR İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim İSKENDER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Halil İbrahim İSKENDER Kırklareli University (Turkey)
Dr. Hamza KUZUCU Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Hamza KUZUCU Cumhuriyet University (Turkey)
Dr. Hande ERSÖZ-DEMİRDAĞ Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Hande ERSÖZ-DEMİRDAĞ Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Hela Haidar NAJJAR Balamand Üniversitesi (Lübnan)	Dr. Hela Haidar NAJJAR Balamand University (Lebanon)
Dr. Hulusi GEÇGEL Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Hulusi GEÇGEL Çanakkale 18 Mart University (Turkey)
Dr. İlker TOSUN Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İlker TOSUN Kırklareli University (Turkey)
Dr. İsmail YAMAN Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İsmail YAMAN Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Dr. Kamil CİVELEK Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kamil CİVELEK Atatürk University (Turkey)
Dr. Lale ÖZCAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Lale ÖZCAN Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Layal MERHY Lebanese Üniversitesi (Lübnan)	Dr. Layal MERHY Lebanese University (Lebanon)
Dr. Levent DOĞAN Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Levent DOĞAN Trakya University (Turkey)
Dr. Lütfiye CENGİZHAN Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Lütfiye CENGİZHAN Trakya University (Turkey)
Dr. Mehdi GENCELİ Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mehdi GENCELİ Marmara University (Turkey)
Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU İstinye Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU İstinye University (Turkey)
Dr. Mihrican ÇOLAK Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mihrican ÇOLAK Kocaeli University (Turkey)
Dr. Muhammed HÜKÜM Kilis 7 Aralık Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Muhammed HÜKÜM Kilis 7 Aralık University (Turkey)

Dr. Murat ELMALI İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Murat ELMALI İstanbul University (Turkey)
Dr. Mustafa Levent YENER Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mustafa Levent YENER Çanakkale 18 Mart University (Turkey)
Dr. Necmettin ÖZMEN İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Necmettin ÖZMEN İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Nilüfer ALİMEN İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Nilüfer ALİMEN İstanbul 29 Mayıs University (Turkey)
Dr. Niyazi ADIGÜZEL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Niyazi ADIGÜZEL Kırklareli University (Turkey)
Dr. Osman ASLANOĞLU Dicle Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Osman ASLANOĞLU Dicle University (Turkey)
Asst. Dr. Radmila LAZAREVİC University of Montenegro (Montenegro)	Asst. Dr. Radmila LAZAREVİC University of Montenegro (Montenegro)
Dr. Raffaella MARCHESE (İtalya)	Dr. Raffaella MARCHESE (Italy)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM Tebriz Azad İslam Üniversitesi (İran)	Dr. Reza Hosseini BAGHANAM Tebriz Azad Islam University (Iran)
Dr. Rıza Tunç ÖZBEN Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Rıza Tunç ÖZBEN Kırklareli University (Turkey)
Dr. Roberta NEPİ İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Roberta NEPİ İstanbul University (Turkey)
Dr. Rosanna POZZİ Università Degli Studi Dell'Insubria (İtalya)	Dr. Rosanna POZZİ Università Degli Studi Dell'Insubria (Italy)
Dr. Sadriye GÜNEŞ İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sadriye GÜNEŞ İstanbul University (Turkey)
Dr. Seda TAŞ Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Seda TAŞ Trakya University (Turkey)
Dr. Selin GÜRSES ŞANBAY İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Selin GÜRSES ŞANBAY İstanbul University (Turkey)
Dr. Selin KILIÇ Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Selin KILIÇ Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Senem ÖNER İstanbul Arel Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Dr. Senem ÖNER İstanbul Arel University (Turkey)
Dr. Senem Seda ŞAHENK ERKAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Senem Seda ŞAHENK ERKAN Marmara University (Turkey)
Dr. Sevdije KÖKSAL Dokuz Eylül Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sevdije KÖKSAL Dokuz Eylül University (Turkey)
Dr. Sevinç AHUNDOVA Hitit Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sevinç AHUNDOVA Hitit University (Turkey)
Dr. Sezai ÖZTAŞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sezai ÖZTAŞ Kırklareli University (Turkey)

Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN Kahire Üniversitesi (Mısır)	Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN Cairo University (Egypt)
Dr. Sibel KOCAER Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sibel KOCAER Eskişehir Osmangazi University (Turkey)
Dr. Sinem CANIM ALKAN İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sinem CANIM ALKAN Istanbul University (Turkey)
Dr. Şenol KORKMAZ (Türkiye)	Dr. Şenol KORKMAZ (Turkey)
Dr. Talat AYTAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Talat AYTAN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Turgut KOÇOĞLU Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Turgut KOÇOĞLU Erciyes University (Turkey)
Dr. Yasemin AKKUŞ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yasemin AKKUŞ Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Yasin BEYAZ Yalova Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yasin BEYAZ Yalova University (Turkey)
Dr. Yasin YAYLA (Sırbistan)	Dr. Yasin YAYLA (Serbia)
Dr. Yeliz YASAK PERAN (Türkiye)	Dr. Yeliz YASAK PERAN (Turkey)
Dr. Yıldray ÇEVİK İstanbul Arel Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yıldray ÇEVİK İstanbul Arel University (Turkey)
Dr. Yıldırım ÖZSEVGEC Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yıldırım ÖZSEVGEC Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
Dr. Zübeyde ŞENDERİN Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Zübeyde ŞENDERİN Kırıkkale University (Turkey)

RumeliDE 2018.11 (Nisan/April) HAKEMLERİ / REFEREES

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Professor Selçuk ÇIKLA Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet ÇAPKU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet ÇAPKU Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Faysal Okan ATASOY Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Gülhanım ÜNSAL Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Gülhanım ÜNSAL Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Secaattin TURAL İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Secaattin TURAL İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ahmet KOÇAK İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet KOÇAK İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Dr. Ali CANÇELİK Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali CANÇELİK Kocaeli University (Turkey)
Dr. Ali KURT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali KURT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ali YİĞİT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali YİĞİT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Anna Lia ERGUN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Anna Lia ERGUN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Ayşe ÖZKAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayşe ÖZKAN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Ayza VARDAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayza VARDAR Kırklareli University (Turkey)
Dr. Banu TELLİOĞLU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Banu TELLİOĞLU Kırklareli University (Turkey)
Dr. Beytullah BEKAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Beytullah BEKAR Kırklareli University (Turkey)
Dr. Birol BULUT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Birol BULUT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Burcu GÜRSEL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Burcu GÜRSEL Kırklareli University (Turkey)
Dr. Bünyami TAŞ Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Bünyami TAŞ Aksaray University (Turkey)
Dr. Çağrı EROĞLU Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çağrı EROĞLU Ankara University (Turkey)

Dr. Didem TUNA İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Didem TUNA İstanbul Yeni Yüzyıl University (Turkey)
Dr. Ebru BALAMİR Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ebru BALAMİR Ankara University (Turkey)
Dr. Emrah GÖRGÜLÜ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Emrah GÖRGÜLÜ İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Emrah EKMEKÇİ Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Emrah EKMEKÇİ Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Dr. Erhan AKTAŞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Erhan AKTAŞ Kırklareli University (Turkey)
Dr. Gaye Belkız YETER Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Gaye Belkız YETER Erzincan University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim İSKENDER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Halil İbrahim İSKENDER Kırklareli University (Turkey)
Dr. İlker TOSUN Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İlker TOSUN Kırklareli University (Turkey)
Dr. Kamil CİVELEK Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kamil CİVELEK Atatürk University (Turkey)
Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU İstinye Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU İstinye University (Turkey)
Dr. Mihrican ÇOLAK Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mihrican ÇOLAK Kocaeli University (Turkey)
Dr. Nilüfer ALİMEN İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Nilüfer ALİMEN İstanbul 29 Mayıs University (Turkey)
Dr. Niyazi ADIGÜZEL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Niyazi ADIGÜZEL Kırklareli University (Turkey)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM TebriZ Azad İslam Üniversitesi (İran)	Dr. Reza Hosseini BAGHANAM TebriZ Azad Islam University (Iran)
Dr. Sadriye GÜNEŞ İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sadriye GÜNEŞ İstanbul University (Turkey)
Dr. Senem ÖNER İstanbul Arel Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Dr. Senem ÖNER Istanbul Arel University (Turkey)
Dr. Senem Seda ŞAHENK ERKAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Senem Seda ŞAHENK ERKAN Marmara University (Turkey)
Dr. Sezai ÖZTAŞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Sezai ÖZTAŞ Kırklareli University (Turkey)
Dr. Talat AYTAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Talat AYTAN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Yasin YAYLA (Sırbistan)	Dr. Yasin YAYLA (Serbia)

Dr. Yıldray ÇEVİK	Dr. Yıldray ÇEVİK
İstanbul Arel Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Arel University (Turkey)
Dr. Yıldırım ÖZSEVGEC	Dr. Yıldırım ÖZSEVGEC
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)

DİZİNLER

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi aşağıdaki dizinlerce taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN XIX

MAKALELER

Balcı, M. , Ziya Gökalp'in Düşüncelerindeki Bazı Anahtar Kelimelere Dair.....	1
Bekar, B. , Belçika'da Türkler ve Türkçe.....	15
Öztaş, S. , Tarih Derslerinde Bir Öğretim Materyali: Edebî Ürünler	27
Aytan, T; Güneş, G.; Çalıcı, M. A. , Türkçe Öğretmeni Adaylarının Tweet Atma Becerileri Üzerine Bir Araştırma.....	42
Özmen, N. , Sarayda Olmak Esaret mi, Saadet mi? <i>Gecenin Yalnızlığı</i> Adlı Romanda Abdülkadir Merâği'nin Yönetenlerle İlişkileri ve Müzik Çalışmaları	59
Öztürk, S.; Can, A. , Samiha Ayverdi Romanında Dindar ve Muhafazakâr Kadın Psikolojisi	74
Dağ, A. , Sinema ve Romanda Transhümanizm: “Blade Runner” Filmi ve “Neuromancer” Roman Örneği	89
Aslan, Ü. , Şâhî Divanı'nın İki Yeni Yazma Nüshası.....	99
Yasak Peran, Y. , Mostarlı Ziyâ'î'nin Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nde Didaktik Unsurlar.....	127
Öner Bulut, S. , Cinsiyetlendirilmiş Öznellik ve Meşruiyetin “Çevirisi”: 1926 Tarihli Eski Türk Medeni Kanunu Örneği.....	152
Yaman, İ. , Türkiye'de İngilizce Öğrenmek: Zorluklar ve Fırsatlar.....	161
Özsevgeç, Y. , Bir Savaş Romanı Denemesi: Charles Percy Snow'un <i>The Light and The Dark</i> 'ı	176
Tellioglu, B. , Şiir Çevirisi Eleştirisinde <i>Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik</i> İkiliğini Aşmak	192
Güneş, S. , İtalyanca ve Türkçe Belirsiz Nicelik İfadelerinde Adların Kullanımı Üzerine Bir İnceleme	214
Kızılçım, Y. , Cros'un <i>Memento</i> ve Behçet Necatigil'in <i>Sevgilerde</i> Şiirlerinde Anakronizm Charles	232
Hauchart, M.; Parlak, E.; Kartal, E. , <i>Baba ve Piç</i> 'te Elif Şafak'ın Oryantalizmi.....	242
Güven, F. , 11 Eylül Sonrası Filmlerde Oryantalizm ve Karşı Oryantalizm Söylemleri: <i>United 93</i> ve <i>Yargısız İnfaz</i>	259
Köse, M. , Kırklareli ve İlçeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi.....	273
Beyaz, Y. , Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Osmanlı ve Türkiye ile Alakalı Tezler	295

TANITMALAR

Başpınar, F. , TANITMA: Ersen ERSOY, Ümran AY, <i>Hoca Dehhânî Divanı</i> , Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017, 303 s.	311
Tosun, İ. , TANITMA: Eduard Mijit'in “Kültegin” Piyesi.....	316

CONTENTS

EDITOR'S NOTE XX

ARTICLES

Balcı, M., Some Remarks On Certain Keywords in Ziya Gökalp's Thought..... 1**Bekar, B.**, Turkish Language and Turkish People in Belgium..... 15**Öztaş, S.**, An Instructional Material in History Courses: Literary Works..... 27**Aytan, T; Güneş, G.; Çalıcı, M. A.**, A Study on Writing Tweet Skills of Turkish Language Teacher Candidates 42**Özmen, N.**, Living in a Palace Slavery or Happiness? The Novel Named *Gecenin Yalnızlığında* Abdülkadir Merâî's Relationship with The Government Relations and Musical Work 59**Öztürk, S.; Can, A.**, The Psychology of Religious-Conservative Women in The Novels of Samiha Ayverdi..... 74**Dağ, A.**, Transhumanism in Cinema and Novel: The Samples of the Film "Blade Runner" and Novel of "Neuromancer" 89**Aslan, Ü.**, Two New Manuscript Copies of Shâhî Dîvân 99**Yasak Peran, Y.**, Didactic Elements in the Sheikh-i San'ân Mathnawî of Mostarlı Ziyâ'î..... 127**Öner Bulut, S.**, Gender(ed) Subjectivity and Legitimacy in "Translation": The Case of the Old Turkish Civil Code of 1926..... 152**Yaman, İ.**, Learning English in Turkey: Challenges and Opportunities 161**Özsevgeç, Y.**, An Essay on War Fiction, Charles Percy Snow's *The Light and The Dark*..... 176**Tellioglu, B.**, Overcoming The Dichotomy of *Translatability* and *Untranslatability* in Poetry Translation Criticism 192**Güneş, S.**, A Review of The Use of Nouns in Italian and Turkish Indefinite Quantity Expressions . 214**Kızılçım, Y.**, Anachronism in Poetry of Charles Cros *Memento* and for The Affections *Sevgilerde* (In Love) of Behçet Necatigil 232**Hauchart, M.; Parlak, E.; Kartal, E.**, L'Orientalisme d'Elif Shafak dans *La Batarde d'Istanbul* 242**Güven, F.**, Discourses of Orientalism and Counter - Orientalism in Post- September 11 Movies: *United 93* and *Rendition*..... 259**Köse, M.**, A Bibliographical Treatise on Kırklareli and Its Disctricts..... 273**Beyaz, Y.**, The Dissertations on The Ottomans and Turkey in The Library of Jordan University 295

BOOK REVIEWS

Başpınar, F., TANITMA: Ersen ERSOY, Ümran AY, *Hoca Dehhânî Divanı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017, 303 s. 311**Tosun, İ.**, TANITMA: Eduard Mijit'in "Kültegin" Piyesi..... 316

RumeliDE Dil ve Edebiyat
Araştırmaları Dergisi
ISSN : 2148-7782

EDİTÖRDEN

Kıymetli okuyucu,

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin Nisan 2018'de on birinci sayısı yayımlanmıştır. Bu sayıya kadar emeği geöen herkese en içten duygularımızla teşekkür ederiz.

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, **dil, edebiyat, folklor, kültür, çeviri bilimi, dil ve edebiyat eğitimi** alanında, 2014 yılında yayın hayatına başlamış; akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı bir dergidir. Yayın dili **Türkçe** olmakla beraber **İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça, Arapça** ve **Farsça** makaleler de kabul edilir. Dergi olarak hedefimiz diller, edebiyatları ve dillerden dillere geöekleştirilen çeviri alanında ortaya konan bilginin takdim alanı hâline gelmektir.

Bu sayıda, **Balcı, M.**, Ziya Gökalp'in Düşüncelerindeki Bazı Anahtar Kelimelere Dair; **Bekar, B.**, Belçika'da Türkler ve Türkçe; **Öztaş, S.**, Tarih Derslerinde Bir Öğretim Materyali: Edebî Ürünler; **Aytan, T; Güneş, G.; Çalıcı, M. A.**, Türkçe Öğretmeni Adaylarının Tweet Atma Becerileri Üzerine Bir Araştırma; **Özmen, N.**, Sarayda Olmak Esaret mi, Saadet mi? *Gecenin Yalnızlığı* Adlı Romanda Abdülkadir Merâği'nin Yönetenlerle İlişkileri ve Müzik Çalışmaları; **Öztürk, S.; Can, A.**, Samiha Ayverdi Romanında Dindar ve Muhafazakâr Kadın Psikolojisi; **Dağ, A.**, Sinema ve Romanda Transhümanizm: "Blade Runner" Filmi ve "Neuromancer" Roman Örneği; **Aslan, Ü.**, Şâhî Divanı'nın İki Yeni Yazma Nüshası; **Yasak Peran, Y.**, Mostarlı Ziyâ'î'nin Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nde Didaktik Unsurlar; **Öner Bulut, S.**, Cinsiyetlendirilmiş Öznellik ve Meşruiyetin "Çevirisi": 1926 Tarihli Eski Türk Medeni Kanunu Örneği; **Yaman, İ.**, Türkiye'de İngilizce Öğrenmek: Zorluklar ve Fırsatlar; **Özsevgeç, Y.**, Bir Savaş Romanı Denemesi: Charles Percy Snow'un *The Light and The Dark*'ı; **Telliöğlu, B.**, Şiir Çevirisi Eleştirisinde *Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik* İkiliğini Aşmak; **Güneş, S.**, İtalyanca ve Türkçe Belirsiz Nicelik İfadelerinde Adların Kullanımı Üzerine Bir İnceleme; **Kızılçim, Y.**, Charles Cros'un *Memento* ve Behçet Necatigil'in *Sevgilerde* Şiirlerinde Anakronizm; **Hauchart, M.; Parlak, E.; Kartal, E.**, L'Orientalisme d'Elif Shafak dans *La Batarde d'Istanbul*; **Güven, F.**, 11 Eylül Sonrası Filmlerde Oryantalizm ve Karşı Oryantalizm Söylemleri: *United 93* ve *Yargısız İnfaz*; **Köse, M.**, Kırklareli ve İlçeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi; **Beyaz, Y.**, Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Osmanlı ve Türkiye ile Alakalı Tezler adlı makaleleriyle; **Başpınar, F.**, Ersen ERSOY, Ümran AY, *Hoca Dehhânî Divanı* ve **Tosun, İ.**, Eduard Mijit'in "Kültegin" Piyesi adlı tanıtımlarıyla dergimize katkıda bulundular.

Makaleleriyle yazarlarımıza, hakemlikleriyle hakemlerimize, yayın kuruluna ve dergimize katkısı olan herkese teşekkür eder, makalelerin faydalı olmasını dileriz.

2018 Ekim sayısı için yazılarınızı beklediğimizi bilmenizi isteriz. Başarı ve mutluluk dileklerimizle...

RumeliDE Yayın Editörleri

EDITOR'S NOTE

Dear Reader,

The ninth issue of the journal *RumeliDE Language and Literature Studies Journal* has been published. We would like to thank those who have contributed to this journal so far.

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies has been publishing scholarly articles on **language, literature, folklore, culture, translation studies, language and literature education** since its establishment in 2014. Articles written in **English, French, German, Italian, Russian, Arabic** and **Persian** are also accepted as well as **Turkish**.

This issue is contributed by **Balcı, M.**, Some Remarks On Certain Keywords in Ziya Gökalp's Thought; **Bekar, B.**, Turkish Language and Turkish People in Belgium; **Öztaş, S.**, An Instructional Material in History Courses: Literary Works; **Aytan, T;** **Güneş, G.;** **Çalıcı, M. A.**, A Study on Writing Tweet Skills of Turkish Language Teacher Candidates; **Özmen, N.**, Living in a Palace Slavery or Happiness? The Novel Named *Gecenin Yalnızlığında* Abdülkadir Merâği's Relationship with The Government Relations and Musical Work; **Öztürk, S.;** **Can, A.**, The Psychology of Religious-Conservative Women in The Novels of Samiha Ayverdi; **Dağ, A.**, Transhumanism in Cinema and Novel: The Samples of the Film "Blade Runner" and Novel of "Neuromancer"; **Aslan, Ü.**, Two New Manuscript Copies of Shâhî Dîvân; **Yasak Peran, Y.**, Didactic Elements in the Sheikh-i San'ân Mathnawi of Mostarlı Ziyâ'î; **Öner Bulut, S.**, Gender(ed) Subjectivity and Legitimacy in "Translation": The Case of the Old Turkish Civil Code of 1926; **Yaman, İ.**, Learning English in Turkey: Challenges and Opportunities; **Özsevgeç, Y.**, An Essay on War Fiction, Charles Percy Snow's *The Light and The Dark*; **Tellioglu, B.**, Overcoming The Dichotomy of *Translatability* and *Untranslatability* in Poetry Translation Criticism; **Güneş, S.**, A Review of The Use of Nouns in Italian and Turkish Indefinite Quantity Expressions; **Kızılçim, Y.**, Anachronism in Poetry of Charles Cros *Memento* and for The Affections (*Sevgilerde*) of Behçet Necatigil; **Hauchart, M.;** **Parlak, E.;** **Kartal, E.**, Elif Shafak's Orientalism in *The bastard of Istanbul*; **Güven, F.**, Discourses of Orientalism and Counter - Orientalism in Post- September 11 Movies: *United 93* and *Rendition*; **Köse, M.**, A Bibliographical Treatise on Kırklareli and Its Disctricts; **Beyaz, Y.**, The Dissertations on The Ottomans And Turkey in The Library of Jordan University; **Başpınar, F.** with the book review named Ersen ERSOY, Ümran AY, *Hoca Dehhânî Divanı* and **Tosun, İ.** with the book review named Eduard Mijit'in "Kültegin" Piyesi.

We kindly thank our writers for their articles, the referees for carefully evaluating the works, editorial board for their contributions and hope that you will benefit from the articles in the journal. We want you to know that we expect your article for the 2018 October issue. We wish you success and happiness.

***RumeliDE* General Editors**

Ziya Gökalp'in Düşüncelerindeki Bazı Anahtar Kelimelere Dair

Mustafa BALCI¹

Öz

Ziya Gökalp de İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif gibi Tanzimat'tan sonra açılan Batı tarzı okullardan biri olan Baytar Mektebini bitirmiş ve başta pozitivizm olmak üzere bu okullarda devrin etkili düşünce akımlarının tesirinde kalmıştır. Türkçü veya Türk milliyetçisi olarak serdettiği görüş ve düşüncelerinde devrin en baskın fikir akımı, hatta bir inanç manzumesi olarak bile kabul edilen pozitivizmin etkilerini görmek mümkün. Balkan Harbi ile yaşanan çöküş travması¹, Cihan Harbi yıllarında etkisini sürdürmüştür. Ziya Gökalp'in fikirlerinin oluşum dönemi 2. Meşrutiyet devrinden önceye gitse de zihnen olgunlaşmış eserlerini verdiği dönem 20. asrın ilk 20 yılıdır. Söz konusu dönem Osmanlı devletinin yıkılışı ve yeni bir devlet olarak Cumhuriyetin kuruluşu yıllarına denk gelir. Yıkılmaya karşı durma ve yeniyi inşa etme arasında topluma, devlete çözüm yolları göstermeye çalışmış bir entelektüel olarak Ziya Gökalp İslamlaşmak, Türkleşmek gibi o devrin yabancı olduğu yeni sözler kullanır. Bu kavramlar gibi kendi düşüncelerini ifade ettiği birtakım anahtar kelimeleri sıklıkla kullanmıştır. Bazısı topluma, bazısı düşünceye bazısı da iktisadi yapıya dönük olan bu kelimeler Ziya Gökalp düşüncesinin anlaşılmasında anahtar rolü üstlenmektedir. Dilin imkânlarını kullanarak türettiği söz konusu kavramlar yanında tarihe mal olmuş, edebi ve fikrî hafızadan silinmiş birtakım kelimelere de yeniden ruh vermiş ve bu türden bazı kelimeleri tekrar kullanıma sokmuştur. Bu makalede Ziya Gökalp'in fikrî ve edebî yazılarında sık kullandığı bazı kelime ve kavramlar üzerinde durulacak, Ziya Gökalp'in düşüncelerinde ve edebî metinlerindeki işlevleri gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Pozitivizm, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Kızıl Elma, Töre.

Some Remarks on Certain Keywords in Ziya Gökalp's Thought

Abstract

Just like Mehmed Akif, known as the poet of the Hymn to Independence (*İstiklal Marşı şairi*), Ziya Gökalp also obtained his degree from the School of Veterinary Medicine (*Baytar Mektebi*), which was one of the prominent schools opened during the post-Tanzimat period; and was thus highly influenced by contemporary strands of thought, and notably positivism. Hence, it is easy to discern the impact of positivism upon the ideas he propounded as a Turkish or Turkish nationalist. The trauma of collapse that the Ottoman Empire suffered in the wake of the Balkan War continued into the First World War years. Although the formation period of his ideas can be traced back to the years before the Second Constitutional Period, it was actually the first two decades of the 20th century when Ziya Gökalp penned his works of intellectual maturity and sophistication. The years in question correspond to the end of the Ottoman Empire and foundation of the Turkish Republic. As an intellectual striving to propose remedies for the Late Ottoman society and the state while faced with the dual mission of standing up against the collapse of the Empire and building a new society, Ziya Gökalp largely drew upon certain keywords expressing his own original ideas, along with the-then popular concepts such as Islamisation, Turkisation and modernization. Some of them pertaining to

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafabal@yahoo.com [Makale kayıt tarihi: 23.1.2018-kabul tarihi: 4.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417353

sociology and some others to ideology and economy, these keywords play a central role in understanding Ziya Gökalp's thought.

Key words: Positivism, Turkisation, Islamisation, Modernization, Golden Apple (*Kızıl Elma*), Code (*Töre*).

Introduction

The presence of Turkish in Anatolia as a written language dates back to the first half of the 13th century. Starting with Orkhon Inscriptions and followed by Uyghur and Karakhanid Turkic, this written language largely presents continuity, albeit certain geographical differences. In this sense, it is the continuation of Karakhanid Turkic involving an alphabet change and Uighur Turkic with its literary tradition. Flourishing in the Anatolian landmass as the written form of Oghuz dialect, however, this language developed mostly under the guidance of Arabic and Persian, rather than its two predecessors. Thus, the writing tradition of Oghuz dialect mainly rests upon the orthography of the Quran.

Oghuz dialect was established as a written language during age of principalities (*beyliks*), and later on evolved into the language of a global power under the Ottomans.

Emerging in Western Anatolia and expanding continuously towards the Balkans, the Ottoman Empire was actually the continuation of a small frontier principality surrounded by non-Muslim populations. Combined together with mass conversions in western territories, the unceasing Turkish migration from the east thanks to the sustainable settlement policy applied to the newly-conquered lands brought about a natural increase in Muslim population, which was paralleled by the expanding frontiers in the Balkan lands.

With the *devşirme* law enacted under Murad II, the state started to recruit children gifted with certain talents, particularly those of non-Muslim Ottoman subjects in the Balkans. Taken away from their families and raised with a strong education program, children undergoing this process were eventually supposed to grow into skilled soldiers and bureaucrats. The act in question was intended to serve two main goals: Meeting the military personnel needs of the state, and facilitating the growth of Muslim population in Rumelia. Starting from the reign of Murad II, this practice of employing *devşirmes* in the army and later in various government departments gained an even greater momentum under Mehmed the Conqueror. In the eyes of the famous Turkish historian Uzunçarşılı, the *devşirmes* had a crucial impact on and substantial contribution to the state administration: “*So long as the devşirme law was carefully and duly executed, there were numerous statesmen such as viziers, governors who managed to climb among rank-and-file palace devşirmes (who were termed as “içoğlanı” by the palace household) raised with Turkish culture in particular, and many of them even succeeded in rising as high as the rank of Grand Vizier.*” (Uzunçarşılı, 1978)

This group termed by Uzunçarşılı as “*palace devşirmes*”, some of whom were even lucky enough to be promoted to Grand Vizier, was recruited among novice Janissaries (*acemi oğlanlar*). They were highly-qualified statesmen educated in the institution known as Enderun (the inner court), “which was created under Murad II in the palace of Edirne but developed into a fully-fledged entity during the reign of Mehmed the Conqueror” (İpşirli 1995). Turkified and Islamized over time, this bureaucratic cadre was a well-cultivated elite, which is manifested by their remarkable skill in using the Turkish language. All across Ottoman history, along with many great poets of *devşirme* origin; *devşirmes* also arguably

formed a considerable portion of people who were employed in positions such as scribe, *reisülküttâb* (foreign affairs secretary), *nişancı* (chancellor) and *vak'anüvis* (chronicler), and who, one way or another, occupied themselves with writing as a profession. Given as well the *devşirmes* and others employed through various means, it would be easy to assume the existence of a substantial non-Turkish element among those who used Turkish as the language of either official correspondence or literature.

Starting to learn Turkish at the earliest at the age of eight and at latest at the age of twenty, members of this elite cadre had another point in common, i.e. their knowledge of Arabic and Persian besides Turkish. Owing to their almost equal command of these three languages which they acquired after their native tongues, the extremely rich vocabulary eventually provided Ottoman Turkish with a nearly unlimited capability to benefit from the two languages. This in turn equipped Turkish language with a solid background whereby any loanwords or loan translations from Arabic or Persian could easily be adopted for use.

The Ottoman Empire was organized in such a way that it was governed and ruled all its lands through *firman*s. It was *firman*s where the influence of Ottoman Turkish and power of the government were most strongly felt. Bearing the *tuğra* (official seal of the Sultan), *firman*s are the primary indicators of sovereignty reflecting the power and glory of the Empire in its peremptory wording and grave, fervent and pompous style. Echoing the grandeur and sovereignty of the state, the language used in *firman*s also manifested itself as the hallmark of literary language in genres such as *gazel* and *kaside*. Prose was composed using this same linguistic style as an indicator of masterfulness. Often criticized and repudiated by Ömer Seyfettin (1989:63-68) as “the language of the *Enderun*”, this linguistic style had been created out of necessity and fulfilled the needs in the Imperial Age.

At certain points in history, this linguistic style was protested by some who argued that a more plain language should be preferred at the expense of such pompous style used in texts. One of the well-known examples of such protestors was the literary movement of *Türkî-yi Basit* (plain Turkish) that emerged in the 16th century and was most prominently represented by poets such as Tatlavlah Mahremî, Edirneli Nazmî, and Mahremî. Moreover, all poets using the Turkish syllabic meter and were also versed in Ottoman divan poetry were in fact among the unnamed proponents of the *Türkî-yi Basit* movement.

At the government level, Selim III ordered the official chronicler Edib Efendi through an imperial rescript (*hatt-ı hümayun*) to compose texts using a comprehensible language (clear expression or *açık ibare*), a fact mentioned by Enver Z. Karal (2001:52). The successor of Selim III, Mahmud II also continued this policy of clear expression. (Karal, 2001:53)

Developed during the age of principalities as a written language, the Anatolia-based Turkish language was then refined and expanded in parallel with the global expansion of the Ottoman lands. Transforming into a common language used in different parts of the Empire, it became a focus of political and literary debates from the early 19th-century onwards.

Many factors triggering such debates emerged one after another. One of such debates concerned the transition from written language to printed language. As a result of the introduction of printing press to the Ottoman Empire, texts produced and printed in the capital came to be widely read and demanded in all across the Empire, which entailed standardization in language. Proliferation of books, newspapers and magazines as a result of printing press and establishment of European-style schools during the Tanzimat era brought about the need for a standard education language along with a parallel

philosophical, scientific and literary language. Accessibility of newspapers and magazines to the general public required writers and poets to use an average press and literary language.

Emergence of the abovementioned circumstances led to debates on multiple levels revolving around Turkish language, which opened up different avenues of action with regard to their consequences. After having survived with a handful of dictionaries for centuries, the Turkish language later acquired tens of dictionaries during the twenty-year period from the last decade of the 19th century to the first decade of the 20th century.

Officially starting with the imperial rescript of Selim III calling for “clear expression”, the debates on Turkish language were argued by many statesmen, scientists, and men of culture and art and created some changes observed to a certain extent as a result of policies adopted in various areas. One of the participants of these debates that continued in the early 20th century was Ziya Gökalp, who had his own views on the current condition and development of Turkish language, comprehensible and practical education language, and how to ensure the competitiveness of Turkish with European languages as a scientific and philosophical language and who expressed his views on different occasions, suggested solutions, and applied his solutions in his own texts.

Ziya Gökalp and His Views on Turkish Language

Born in the First Constitutional Period, Ziya Gökalp is one of the influential figures who, with his works and ideas, helped set the agenda during the transition from the Second Constitutional Period to the Early Republican Era. He is also renown for voluminous poems he composed, though they are not of great literary value. Instead, he rather distinguished himself as a Turkish nationalist thinker with his works on philosophy and sociology. A series of articles he published for various journals under the name *Türkçülüğün Umdeleri* (Principles of Turkism) was later published as a separate book titled *Türkçülüğün Esasları* (Fundamentals of Turkism) (1339/1923).

A Turkish nationalist thinker with his ideas concerning the status of Turkish and language debates of the period as well as his relevant objections and responses, Gökalp puts forward certain views and a blueprint for the culturalization (*tahrîs / harslaşma*) and refinement (*tezhîb*) of Turkish language. His ideas on language appear in his works of various genre. Considering poetry to be a suitable channel for voicing his opinions along with essays and articles, Gökalp chose verse to express his ideas on language, say, with his poem *Lisan* (Language). Yet, as far as the very essence of his ideas on Turkish language is concerned, *Türkçülüğün Esasları* was the most important work where he attempted to present a systematic assessment, offer solutions and potential courses of action. The first chapter of the book is titled *Türkçülüğün Programı* (The Program of Turkism), which in turn contains the first section named *Lisanî Türkçülük* (Linguistic Turkism). Under the following subsections, this section delves into an assessment and discussion, which is followed by methods recommended to cultivate and refine “New Turkish”: The Written and Spoken Languages (*Yazı Dili Konuşma Dili*), Arabic and Persian Loanwords Borrowed into Popular Language (*Halk Lisanına Girmiş Arapça ve Farsça Kelimeler*), Turkists and Purists (*Türkçüler ve Fesahatçiler*), Modes, Particles and Compounds (*Sigalar, Edatlar, Terkibler*), Culturalization and Refinement of New Turkish (*Yeni Türkçenin Harslaştırılması ve Tehzîbi*), and Principles of Linguistic Turkism (*Lisanî Türkçülüğün Umdeleri*). Subsequently, in order to lay the foundations “New Turkish”, he lists the tenets of Linguistic Turkism, consisting of eleven articles (1339:97-122). Apart from his general comments on Turkish, his proposals for reforming and improving the language are equally noteworthy in this respect.

According to Gökalp, those developing attitudes toward language issues could be considered under three categories: Turkists (*Türkçüler*), purists (*tasfiyeciler*) and standardists (*fesahatçiler*). Turkists, i.e. the group he represented, were in favor of constructing a language based on the spoken language that would constantly develop, expand and renew itself in the face of Europe. Purists advocated the policy of eliminating all Arabic and Persian words in Turkish and instead borrowing words from Old Turkic or Turkic dialects. Standardists, on the other hand, were the group in favor of hypercorrection, claiming that Arabic and Persian elements had to be used and articulated not according to the phonetics and semantics of the vernacular language, but in line with grammar rules, meanings and pronunciations of the donor language (1339:106-108)

Gökalp was the one to define the position of Turkists vis-à-vis the purists and standardists. He discusses the methodology required to construct the “New Turkish” in the subsection Culturalization and Refinement of New Turkish (*Yeni Türkçenin Harslaştırılması ve Tehzîbi*) under *Lisanî Türkçülük* (Linguistic Turkism): In this sense, he identifies two important steps to be taken, i.e. relieving the language of its extra weight and meeting its new needs. Here, the core of the matter and the hardest part was to meet the missing needs: “Hence, the complete remedy for our written language lies in searching for such missing words and bring them into place within our linguistic organism. This is the positive goal of new Turkish.” (1339:116)

In the subsequent paragraphs, he notes certain steps to be taken toward the positive goal of a new Turkish. He argues that the missing words from the language are two parts, the first of which includes national expressions. Certain words existing in colloquial language should be compiled and added to new Turkish. Furthermore, works of folk literature and particularly the book of Dede Korkud, which is “comparable to the Iliad for Oghuz Turks” and “the mother of proper Turkish”, will be a rich resource for the new Turkish language. (1339:117) Moreover, “one can also refer to other Turkish dialects” if need be. The second shortcoming concerns the “international words” required for “European concepts and meanings”. “The most productive solution to construct these words in our language is that all literary masterpieces as well as all scientific and philosophical monographs written in European languages should be translated into the new Turkish language by first-rate language stylists with utmost care.” (1339:118) Through such translations, the new Turkish language will adopt many new words, expressions, and difference linguistic nuances, which will add various capacities to Turkish. As for the method of developing new words needed during translation, Gökalp identifies several measures. The first is to refer to the Turkish language and this means referring to the vocabulary of Istanbul Turkish, which he defines as “the language used by the ladies of Istanbul”. If the existing vocabulary does not suffice, then new words should be coined by combining Turkish root words with Turkish prefixes and suffixes. If this method is not the remedy, then one should fall back on Arabic and Persian vocabulary. When resorting to Arabic for scientific nomenclature, one should not look for grammatical constructions (*terkîb*), but rather single-word structures. Apart from all these, Gökalp underlines that the existence of certain foreign words of Western origin also needs to be tolerated.

Gökalp defined a broader methodology consisting of (i) using the existing Turkish words, (ii) Turkish word formation, (iii) borrowing Arabic and Persian words, (iv) word formation according to Arabic rules and finally, (v) directly borrowing “foreign” words and using them in line with Turkish orthography. Motivated by the ultimate goal of refining and enriching Turkish language, this methodology is well-reflected in certain words he used in his essays, articles and poems. Consequently, with a closer look into the key concepts of Ziya Gökalp’s thought such as *töre* (law / custom), *Kızıl Elma* (Golden Apple),

türkleşmek (Turkification), *islamlaşmak* (Islamization), *muâsırlaşmak* (modernization), *hars* (culture) and *mefkûre* (ideal); it would be easy to identify them as the products of linguistic Turkism.

Töre

Widely used in literary texts of the 16th, 16th and 17th centuries, the word *töre* later on lost its popularity in the two subsequent centuries, but still found its way to dictionaries in the form of lexical entries. According to the data in *Tarama Sözlüğü* (Thesaurus of the Turkish Language), the word was seen for the last time in literary language through the following couplet of the poet Sabit (1650-1712): “*Bu sohbetin hele ahbaba hoş gelir töresi/ Döğe döğe alınır bûse fasl-ı helvada*” (The etiquette of this association especially appeals to the friends / One forcefully snatches a kiss in the dessert banquet). Later examples belong to the 18th and 19th centuries, and are obtained exclusively from dictionaries. As poets and writers of the last two centuries of the Ottoman Empire did not pay much attention to the word up until Gökalp, *töre* did hardly appear in the language of the bureaucracy, politics and literature. Likewise, Ziya Gökalp was well aware that literary circles consigned the word almost to oblivion. For the opening sentence of his book *Türk Töresi* (The Turkish *Töre*) is as follows: “Customs dating from the time of Seljuks and early Ottomans were called the Oghuz *töre*” (Gökalp 1339:3). The present-day lexical meanings of the word and its areas of use engraved in social memory only appeared after the successful attempt by Ziya Gökalp to revive it.

The importance Gökalp attached to the term *töre* is evident from the fact that he dedicated a book titled *Türk Töresi*. Further, with his introductory remark that “one could also think that the word *töre* has might be cognate with the word *Türk*” (*Töre kelimesinin, Türk kelimesiyle bir cevherden olması da hatıra gelebilir*), he argues that there could even be some etymological connection between the word *Türk* and *töre* (p. 4). Though he accepts that this is still a “hypothesis” as Turkologists dismiss the claim, it signifies the importance he attached to the term “*töre*”.

Türk Töresi consists of chapters called *mebhas*. The introductory part delves into a retrospective analysis of the word *töre*, starting from Ottomans back to the Seljuk, Karakhanid and Köktürk periods, respectively. The book contains five such chapters. While the first three investigate into the notion of religion among old Turks, the fourth chapter presents a discussion on old Turkic cosmogony and the pertinent legends, and the final chapter deals with the cosmogonic elements in the sagas.

Gökalp makes the following remarks on the word *töre* appearing in Orkhon Inscriptions: “Thomsen translated the word *törüğ* here as “law”. However, in another context, he interpreted it in the sense of institutions: “You, Turkic Oghuz lords and peoples, take heed to what I am telling [you]: Unless the sky above does collapse and unless the earth below does give way, who would be able to destroy your state and institutions?” (Écoutez, nobles et peuples des Ogouz turcs! Le ciel en haut ne les ayant pas écrasés, ni la terre en bas ayant éclaté, ô peuple turc, qui est-ce qui a ruiné ton empire et les institutions?) “In the first of these two examples, we see the words *törü* and *el* with the letter *kef* [g] in the forms *törüğ* and *ilig*; while in the second they appear with the letter *nûn* [n] in the forms *törüñ* and *ilin*. The letters *kef* and *nûn* here are suffixes.” (Gökalp 1339:3-4)²

In a similar vein, after quoting the sentence “eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmuş türk bodunıñ ilin törüsün tutabirmiş” ([above the sons of men stood] my ancestors Bumin Qaghan and İstâmi

² Rendered into modern Turkish as follows: “Türk Oğuz Beyleri ve halkları işitiniz! Yukarıdan gök basmadıysa, aşağıdan yer delinmediyse, sizin devletinizi ve müesseselerinizi kim yıktı?”

Qaghan. Having become the masters of the Türk people, they installed and ruled its empire and fixed the law of the country) in his work *Orhun Abideleri* (Orkhon Inscriptions), Şemseddin Sami makes the following remark about the word “*törü*” here: “*törü* means law and order, and is interestingly similar to the Hebrew words *tora* and *toran*”.³

Found surprisingly evocative of the word *törü* in the eyes of Şemseddin Sami, the word *Tora*, has several meanings such as law, code, religious commandments etc. in Jewish sources. “It contains the first five books of Tanakh (Pentateuch) and the Ten Commandments revealed to Moses in Mount Sinai, all of which constitute a religious canon containing and celebrating the covenant between God and his people.⁴ The word “*tora*” has its origins in the Hebrew word *torah*, which could be roughly translated as “teaching”, “learning” or “law”. [...] *Tora*, was written by Prophet Moses; thus, it is called “Moses’ book of the law”.⁵ And Moses made an end of speaking all these words to all Israel, and he said unto them: “Set your hearts unto all the words which I testify among you this day, which ye shall command your children to observe to do, all the words of this law...”⁶

Originally a Hebrew word, *Tora* is a part of Old Testament or Tanakh, i.e. the Holy Book of Judaism. As the word was borrowed from Arabic to Turkish the form “*tevat*” emerged out of the Arabic orthography (توراة), which eventually established itself as such in Turkish language:. In fact, its nominative form in Arabic also allows for pronouncing as “*torah*”: As the sound ‘o’ originally lacks in Arabic, it can also be pronounced as “*tūrah*” or “*tevatrah/t*”. *Tora* refers to the body of rules binding Jews as it defines religious rules, laws regulating human relations and ordinances of prayer.

In relation to the term “*töre*”, Gökalp recites the saying “*El kaldı törü kalmaz*” (One can abandon his state, but not his law), which was recorded by Mahmud al-Kasghari in his *Dīwān Lughāt al-Turk* (Compendium of the Language of Turks) (Atalay 1992: Vol. 2, p. 25), and remarks that, even if the word itself was forgotten, it still survived as a way of life: “Turks tend to migrate from places lost to the enemy to places where their national law still hold sway, which attests to the fact that the proverb is still alive in the souls without being put into words.” (1339:4) Based on the meanings that Gökalp demonstrates by drawing upon historical sources, the term *töre* in Turkish refers to the body of rules strictly binding a community, though not related to any monotheistic religion. As some form of devotion that is not abandoned regardless of the place of residence, تور (töre/tora) is the indispensable foundation for two different societies.

Did the semantic and phonetic similarity between *tora* and *töre* occur as a result of some contamination, or is it a very ancient borrowing or influence? Or could it be an archaic word dating from Turks belonging to old monotheistic religions? It seems unlikely to answer such questions with the information at hand.

Tarama Sözlüğü (Thesaurus of the Turkish Language) and *Yeni Tarama Sözlüğü* (New Thesaurus of the Turkish Language) provide the word only as its variant “*türe*”, revealing that lexicographers based their entry on the pronunciation in local dialects. For the orthographic form تور allows both the pronunciations *töre* and *türe*. Starting from the most recent dictionary by Devellioğlu and going back to some late Ottoman dictionaries such as *Kamus-ı Türkî*, *Lehçetü'l-lugat*, *Cudî Lugati*, one cannot find

³ Orhun Yazıtları -Türkçedeki İlk Çalışmalar- ed. M. Balcı, p. 47, Konya, 2011

⁴ <http://yahudilik.uzerine.com/index.jsp?objid=3398> (Accessed on 18.02.2018)

⁵ <https://www.jw.org/tr/kutsal-kitabin-ogrettikleri/sorular/tora-pentatok/> (Accessed on 21.10.2017)

⁶ “Musa bütün bu kelimeleri tüm İsrail’e anlatmayı bitirdi. Ve onlara “Kalplerinize bugün size tanıklık etmeyi üstlendiğim tüm kelimeleri koyun, böylece çocuklarınıza Tora’nın tüm sözlerini yerine getirmeye uymalarını emredebilirsiniz” <http://laitman.info.tr/category/tora/> (Accessed on 18.02.2018)

the word *töre*, indicating that it failed to secure itself a place to find its way into the official use of modern Turkish. Thus, it is a rarely-found linguistic phenomenon that Ziya Gökalp retrieved the word from history and popular dialects and brought it back to circulation.

Kızılma

Kızılma (Golden Apple) has been recognized as a sign of world domination and sovereignty throughout the history of Turks. Orhan Ş. Gökyay, who authored a series of articles and an entry under the Encyclopedia of Islam (*İslam Ansiklopedisi*) on *Kızılma*, points out to the relation between the word and Ottoman sultans: “The Portraits of the Ottoman Sultans collection at the Topkapı Palace Museum (Bağdat Köşkü, nr. 408, vr. 32a) depicts an apple in the hands of seven sultans out of eight, from Mehmed Çelebi to Murad III. Sultan Mehmed the Conqueror, Bayezid II, and Selim II hold the apples in their left hands, while the other sultans hold them in their right hands. Selim I, on the other hand, holds an apple in each hand”. He states that the sultans regarded *Kızılma* as the integrity of the Ottoman's everlasting reign. (İA *Kızılma*)

The word *Kızılma* faded into oblivion following the Tanzimat era (Gökyay, *ibid*). After the Balkan Wars, Gökalp resurfaced this symbolic notion, which is ever present in the profound memory of Turks. He authored a poetic story under the same name and re-invented *Kızılma* for Turks as a symbol of a modern and prosperous lifestyle.

The poem was first published in 1913, and later in 1918 was included in a book under the same title (Tansel 1989:XLII). Following the Second Constitutional Period, another prominent figure, Ö. Seyfeddin also published a story under the same title. Ö. Seyfeddin's *Kızılma* is built around the phrase “*Padişahım Kızılma'yacak*” (To Golden Apple My Sultan), which was chanted by soldiers before the army set out for a campaign during the reign of Suleiman the Magnificent, and was offered as a rendition that captures the thrill of the Ottoman raids and conquests. Though it is generally understood as the sign of an attempt to familiarize readers with the social fervor of the age of conquests, Gökalp's *Kızılma* appears before its audience with a different interpretation.

The author begins the poem by going beyond the concept of time that stories build their foundation upon and creates a time almost impossible to exist:

Once upon a time, there was

Not a soul but God, as of late (Tansel 1989:7)

The poem takes place in a surreal time and narrates the story of a maiden named Ay Hanım (lit. ‘Miss Moon’), whose mother was a Kirghiz from the tribe of Koçrad. Ay Hanım came from a wealthy family living in Baku and was very proud of being a Turk. Although we can trace her mother's heritage back to her tribe, not much is known about her father apart from his sudden death along with her mother. This double death occurred while Ay Hanım was studying abroad in Paris.

With her soul enlightened in Paris, this beautiful maiden comes back to Baku equipped with the knowledge of new education methods and the science of pedagogy with a goal to set up schools in Turan and “shine the light of truth upon souls”. She establishes two schools named “*İstikbal Beşiği*” (Cradle of Future), one for girls and the other for boys. She herself desires to learn about the Islamic spirituality from someone qualified.

The keywords of positivism, i.e. enlightenment and its tools, can often be observed in *Kızılma*. For instance, the protagonist of the narrative is a maiden named Ay Hanım. The symbolic narrative manifests itself to the reader through the name of the protagonist. Moon, as we know it, is not a source of light itself, but merely its reflector and diffuser. In a similar vein, in *Kızılma*, Ay Hanım establishes a school to reflect the light of positivism she received from Paris on Turan.

The concept of light as a tool of positivist thought is reflected in many different sentences through the use of words such as *ay* (moon; Ay Hanım repeats 17 times), *nâr* (flame), *nûr* (light), *hakikat nûru* (the light of truth), *ziyâ* (light), *ışıldamak* (shine), *lem'a* (glitter), *güneş* (sun), *işrak* (sunrise), *od* (fire), *ışık* (light), *münevver* (enlightened).

General Tone of the Era: Signs of Enlightenment and Positivism

It should not come as a surprise that the poem *Kızılma* leads us to a city in the middle of Europe instead of taking us back to old Turkic people, places where Turkic dialects are spoken or the Ottoman times, as Ömer Seyfeddin's story does, and aspires to acquire modern science instead of promising a school that would teach Turkism and Islamism. Positivism was the dominant philosophy between the end of the 19th century and the beginning of 20th century. Ziya Gökalp formed his ideas and echoed them in his writings and poems during this period. Someone who comes across this literature, for the first time, may come to believe that the intellectuals of the 19th century Ottoman Empire were fascinated by the concept of "light", when they observe the frequency of words such as *tenvîr* (illumination), *envâr* (splendor), *nûr* (radiance), *aydın* (enlightened), *şua* (beam) are used. This phenomenon can only be explained by the impact of the Enlightenment ideology, which left its mark on the 18th century Western thought, the Ottoman intellectuals. To put it more clearly, the passion of the Ottoman Empire's "enlightened" for light, as their name implies, is related to the Enlightenment ideology's emphasis on "human mind" and "a mind enlightened through its own capacity". On the other hand, the Ottoman intellectuals' interest in the "enlightened mind" is more than a mere philosophical and intellectual interest, and also represents a pragmatic approach. Indeed, the 19th century Ottoman intellectuals took upon themselves the mission of saving the state. This mission then necessitates reforms on the political, economic, administrative, and of course social aspects of the order of state and society, i.e. a prolonged struggle against the traditional constructs of the "old" order. It appears that starting with Şinasi, late Ottoman intellectuals adopted the concept of the secular mind, which came into existence as a result of the long-standing secularization in the West and was hailed as an "object of faith" during the Age of Enlightenment, as their most effective weapon in their struggle against the "old" which stood for "faith and belief".

Gökalp too graduated from the school of veterinary (*Baytar mektebi*), a Western style school opened after the Tanzimat era, and was influenced by the prominent movements of thought of the period, especially positivism. It is possible to observe the influence of positivism, the most dominant movement of thought of the period even accepted as a system of faith, on his views and ideas as a Turkist or a Turkish nationalist. In the same vein, the words and concepts frequently observed in his literary and scholarly works can be brought under the same umbrella of "light" and they all belong to Positivism, i.e. the dominant school of thought during the period. Gökalp re-invents these by assimilating them in literature or his world of ideas. His discourse in *Kızılma* reflects the European positivist approach and perspectives already present in his education and the period he lived in.

***Türkleşme* (Turkification), *İslamlaşma* (Islamization), *Muâsırlaşma* (Modernization)**

These three terms are indeed the sign of Gökalp's way of coining nomenclature within the limits of Turkish language, i.e. the first method he proposed in his work *Lisanî Türkçülük*. Instead of using words such as *islamisme*, *pan-islamisme* and *modernisme*, he personally tried to apply his own suggestions, thereby contributing to Turkish language.

One of the most famous works of Gökalp is the collection of his articles named *Türkleşmek*, *İslamlaşmak*, *Muâsırlaşmak* (Turkification, Islamization, Modernization), where he tries to articulate his views in ideological terms. Published under the same name in the journal *Türk Yurdu*, the first among these articles appeared in March 1328 (Rumi year). The publication date of the articles corresponds to the period shortly after the outbreak of the Balkan Wars, which is actually a sign of a deep trauma that also needs to be considered when commenting on its contents.

Here, it would be useful to investigate into the status of these words (which are morphologically alike and present a somewhat condensed version of Ziya Gökalp's thought) in terms of the capabilities and semantic world of Turkish language.

Modern Turkish has a total of 905 commonly-used reciprocal verbs, formed with the denominal derivational suffix +lAş- (+la-ş- and +le-ş-) (485 verbs with +la-ş-, and 420 with +le-ş-) (Gemalmaz et al. 2004: 31-37). Verbs of this voice indicate either reciprocity, meaning that multiple persons perform an act simultaneously (i.e. *cenkleşmek* 'to fight each other') or reciprocally (i.e. *selamlaşmak*, 'to salute each other'); or a process whereby the subject is transformed from one state into another, with the implicit functions of passive voice (i.e. *kömürleşmek* 'to become carbonized', *kötüleşmek* 'to get worse', *köyleşmek* 'to become rustic', *biçimsizleşmek* 'to become amorphous', *sıvılaşmak* 'liquefy', *tuhaflaşmak* 'to become weird').

The processes of social change that Turkey experienced in the post-Tanzimat period were mainly shaped by four different ways of thinking. More commonly referred to as Ottomanism, Islamism, Turkism, and Westernism today, these movements were generally designated with different names such as Ottoman Unity (*İttihad-ı Osmanî*), Islamic Unity (*İttihâd-ı İslâm*), Turkism, Turanism, Westernism (*Garblılık*), Modernism (*Muâsırlık*), Pan-Islamism, Pan-Turkism, etc. Gökalp, on the other hand, tried to express himself using different terms: Turkification, Islamization, and Modernization.

These terms must have stood for different concepts than their entries in the Turkish Dictionary (*Türkçe Sözlük*) of the Turkish Language Association, for when we try to understand them with their lexical meanings, the meaning of, say, Turkification seems illogical for Turks. Although the presence of such word seems to create discrepancy given Gökalp's ideas and the political and social circumstances of the said period, what he meant by Turkification was not for Turks to Turkify and non-Turks to abandon their nationality, but for Turks to reclaim their own state by educating people in every field.

In his article titled "*Terbiye*" (Education), Gökalp first provides a summary by stating that "our goals in education are threefold: Turkishness, Islam and Modernity", after which he explains how to understand the concept of "Turkification" (Gökalp 1918:35):

"A Turkish father cannot consent to let his child not be able speak, read and write Turkish and not know about the history of Turks."

Another essential requirement for the perfection of Turkish education and protection of Turkish identity is “to know about Islamic faith and rituals as well as the history of Islam”. Gökalp goes on to note that the same Turkish father “would want for his child to grow up not only as a Turk and Muslim but also as a modern individual”. The third stage involves “modern education” (*asır terbiyesi*) as a way of survival in competing with the West because “Turkish education” and “Islamic education” do not suffice for the survival of an individual or society. Therefore, one should also learn the sciences developed by Europeans so as to acquire the knowledge and skills required by the time. This requirement was evident during the Balkan Wars: “Our ineptness in governing the state and our weakness in terms of military strategy and supplies that caused the Balkan defeat resulted from this very reason.” (Gökalp 1918:6); “We have demonstrated our inability to use the instruments of our century not only in the world of economics but also in military world. The standard for knowledge is action. With our failure in action, we have proven our unfortunateness in knowledge.” (Gökalp 1918:36)

Eventually becoming a motto for Gökalp's thought, these three terms actually refer to a three-stage path needed to ensure one's survival on earth with his Turkish identity. Transforming Turks into the prevailing element of the state entails learning about Islamic faith and prayers as well as Islamic sciences, being a part of the Islamic *umma* in international relations, developing mastery of skills so as to use the instruments of Europeans, and thereby being able to compete with them at the scientific and technical levels. Thus, in the eyes of Gökalp, Turkification refers to a state of maturity whereby Turks, i.e. the fundamental element of the state, acquire know-how on areas other than civil servant, shepherd and farmer, which are industry, manufacturing, trade and private enterprise, consequently holding sway over state organization in all aspects. As a result, unlike suggested by the function of the suffix “+leş-” (i.e. change from one state into another), Turkification has to do with a *state organization run by Turks*. He maintains that the underlying cause behind the traumatic Balkan defeat was “weakness in terms of military strategy and supplies”, and the lack of a strong government was mainly caused by the economic impotency of Turks (Gökalp, 1918:6).

Considered together with their synonyms found in *Türkçe Sözlük*, the verb *İslâmlaşmak* (to Islamize), however, has some obscure and ambiguous connotations. Had the author used the term *Müslümanlaşmak* (Muslimization), this would probably be a more easily understandable concept, for there exists some qualitative difference between the sign of this used word and its very root. The reason why he chose to use *İslâmlaşmak* instead of *Müslümanlaşmak* was not about piety, fear of God or observance of religious duties, but rather because he saw Islam as a means to defend and preserve Turkishness, and differing from Europe while becoming modernized as the remedy to non-Europeanization. Further, Islamization also has the aim to be a part of the Islamic community (*umma*) in international relations. Rather than the aim of being Muslims per se, this process is intended to help people internalize Islamic knowledge and culture, remain distant from Western patterns of behavior, and possess the intellectual capacity to safeguard their own identities. Hence, Gökalp considers Islamization to be an integral part of Turkishness.

Just like Turkification, the verb *muasırlaşmak* (to modernize) also needs to be understood as a sociological concept. Dictionaries list the following meanings of the word *muasır*: ‘each of the individuals living in the same century, contemporary, living during the same period of time’⁷. As it seems unlikely to ascribe meaning to the verb *muasırlaşmak* merely through its core meanings, Gökalp derived this verb out of the said word, loading them with meanings such as ‘competing and keeping up with

⁷ ‘Bir asırda yaşayanlardan her biri, hem-asır olan, aynı devirde yaşayan’.

Europeans'. For him, this verb has to do with the ability to acquire the same competence with the contemporary and adversary Europeans and attain a position enabling Turks to compete with them in science and technology (production and use).

“The contemporaries of a period are those who are able to manufacture and use all instruments devised by the most advanced nations in the field of technology. Hence, today modernization for us means the ability to produce and use dreadnoughts, automobiles and aircrafts, just like the Europeans do.” (Gökalp 1918:9)

Uriel Heyd claims that Gökalp actually borrowed the concepts of Turkification, Islamization and modernization from his close friend Hüseyinzâde Ali, who appealed all “Turks to Turkify, Islamize and Europeanize” in his journal *Füyuzat*, which appeared in Baku from 1907 on (Heyd 1980:110) By contrast, Gökalp calls Turks not to Turkify, but to cultivate themselves and take up responsibility at all levels of the government, which in turn requires consciousness of the Islamic umma and mastery over sciences to be on equal footing with Europe.

Of these three goals, the first is a state of national coexistence or national consciousness, which is to be attained through newspapers; while the second refers to a state of religious coexistence or *umma* consciousness, which is to be materialized through the Book, i.e. the Holy Quran. The third, on the other hand, is a state of progressive coexistence or consciousness of modernity (*modernisme*), which is to be materialized through technical advances in contemporary Europe, a product of scientific and technological activities (Gökalp 1918:9).

Hars

Resorting to loan-translation from the Arabic language, Gökalp came up with the word *hars*, which has the same meaning with “culture” in the Western languages. Some of the intellectuals of the period found this word to be inconsistent with the phonetics of Turkish and semantically inadequate, which limited its general acceptance. Although the word *irfân* (wisdom) was once suggested in place of *hars*, Gökalp and his followers continued to use *hars* for a long time (Meriç 1986:8). Those who opted for translation during the Purism period proposed the use of *ekin*, which found its place among certain circles. Gökalp coined and used the word *hars* to capture the meaning of “culture”. It is a manifestation of his “falling back on Arabic and Persian vocabulary” method in the face of “new concepts and meanings” originating from Europe.

Mefkûre

Referring to the word “ideal”, one of the fundamental concepts in Western languages, *Mefkûre* was derived by Gökalp from the root “*fkr*” according to Arabic rules. The word could not escape the wrath of purists during the Republican era and gave way to *ülkü* for a time, however, the word *ideal* achieved full dominance today. *Mefkûre* may have been considered as a gain if it could coexist with words like *fikir* (idea) and *tefekür* (contemplation) in Turkish. Disowned by the Arabs and abandoned by the Turks, *mefkûre* is a historical sign as a symbol of an era.

Gökalp was also very sensitive about the nomenclature demanded by the ever-progressing science to reach the level of modern civilizations. He tried not to employ words of European origin in his articles, and instead coined new Turkish, Arabic, and Persian terms for new concepts. He reflected some of his thoughts on language as a prelude to progressing in the fields of science as the Europeans and not

becoming like them in *Lisan*, one of his articles on *Turkification*, *Islamization*, and *Modernization* in parallel with *Lisanî Türkçülük*:

“Our language has been expanding for the past 50 to 60 years. As the light of this age shines upon our country, our eyes witness new works of art and our minds embrace new concepts.” (Gökalp 1976: 15).

Gökalp's stance on protecting – or advocating for protecting – these two Islamic languages along with Turkish, is a sign of his vigilance over guarding the unity of Turks and the unity of the *umma*. “The sensibility of resorting to Arabic or Persian for the equivalents of the nomenclature and rejecting foreign words, is not exclusive to Turkish. All Islamic languages have common ground on this issue. Unified in the religious expressions, as well as nomenclature of the miscellaneous disciplines under religion, these languages are obliged to conserve this unity in the new nomenclature. Because, for instance, if the Turks of Russia import words from Russian, the Turks in China import words from Chinese, and we import words from French or another European language, our dialects will become distanced from each other. However, if we import words from Arabic and Persian or Turkish, they will become closer to one another. The Christian world inherited their nomenclature from Greek and Latin. Borrowing this foreign nomenclature directly into Islamic languages may cause the *umma* to break apart” (Gökalp 1918:11-12).

As a philosopher and a sociologist, Gökalp tried to express his ideas in the journals he published and the articles and books he authored. He also occupied himself with politics and looked for ways of applying his ideas to the society through a political program. Furthermore, he employed the means of literature to communicate his views to a broader audience and authored stories, tales, and especially poems.

Conclusion

Although *Türkçülüğün Esasları* may not be classified as a purely sociological work, its author treats his subjects from a sociological perspective. Gökalp's remarks on Turkish language, or, in his own words, “New Turkish”, are important for the formation, borrowing or loan-translation of the new nomenclature so as to meet the need for new concepts in the field of sociology. One may draw upon these views and generalize them to all new scientific disciplines. Surviving a grave process of purification, Turkish language suffers from nomenclature problems, which is still a relevant and hot topic for the successors of Gökalp. Among the ways used for new concepts, the method of “drawing upon Arabic and Persian” does not apply to the present day. Still, it is much needed for Muslim societies to attain the capability of shared feeling and thinking.

Consequently, looking at some of the frequently used words in Gökalp's works, one can recognize that he is a man of thought and action with no conflicting ideas and discourse. Instead of borrowing and adopting Western nomenclature, he advocates and exercises a search for solutions through the locals, relatives, and cultural cognates. The words *Töre* and *Kızılalma* were retrieved from history and revived. On the other hand, *türkleşmek*, *islamlaşmak*, and *muasırlaşmak* were derived within the rules of Turkish. These three concepts are a sign of the thought cultivated by the author. They all call for an end to the period of misery brought by the Balkan War and a search for remedy. Likewise, the words *hars* and *mefkûre* are a sign of concern in creating indigenous concepts against words of Western origin.

It is evident that Gökalp tried to manifest an indigenous and national stance in the face of the West without becoming distanced from the intellectual and literary movements of the period. The roadmap

he laid out in his work *Türkçülüğün Esasları* is applicable, as he demonstrates so with the keywords closely examined in this paper.

Kaynakça

- Balcı, M., (2011). *Orhun Yazıtları -Türkçedeki İlk Çalışmalar-*, Konya.
- Gemalmaz, Efrasiyab, (2004). *Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi*, TDK, Ankara.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* (Hazırlayan: İbrahim Kutluk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1985). *Makaleler VIII* (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1985). *Makaleler VIII* (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1976-2). *Türk Töresi* (Hazırlayan: Hikmet Dizdaroğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1989) *Ziya Gökalp Külliyyatı I: Şiirler ve Halk Masalları* (Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gökyay, O. Ş. (2002). "Kızılelma", *DİA*. İstanbul.
- Heyd, Uriel (1980). *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*. Çev. Cemil Meriç. İstanbul.

Belçika'da Türkler ve Türkçe

Beytullah BEKAR¹

Öz

Bugün 5 milyon civarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türkiye dışında yaşamaktadır. Bunların 4 milyonu AB ülkelerinde, 300.000'i Kuzey Amerika'da, 200.000'i Orta Doğu'da ve 150.000'i de Avustralya'da ikamet etmektedirler. Türkçe dünyada 200 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Türkçe kimi ülkelerde devlet dili, kimi yerlerde resmi dil ve kimilerinde ise azınlık veya göçmen dili konumundadır. Avrupa Birliği, Amerika, Avustralya ve Afrika ülkeleri Türkçenin göçmen dili olarak kullanıldığı ülkelerdir. Çeşitli nedenlerle yerli coğrafyalarını terk ederek başka ülkelere göç eden ve buldukları siyasal coğrafyadaki resmî dilden veya çoğunluğun dilinden farklı bir dili konuşan toplulukların diline göçmen dili denilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Belçika endüstrisini hızla geliştirmeye başlamış, gelişen endüstri beraberinde iş gücü açığını ortaya çıkarmıştır. 16 Temmuz 1964 tarihinde Belçika ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmayla Belçika da, Türkçenin bir göçmen dili olarak konuşulduğu ülkelerden biri olmuştur. 1961-1974 yılları arasında Belçika'ya giden Türk işçilerin sayısı 15.864 iken 2017 yılında Belçika'da yaşayan Türklerin sayısı 250 bine yaklaşmıştır. Belçika devleti tarafından Türklerin Belçika'da kalıcı olduklarının kabul edilmeye başlanmasıyla birlikte entegrasyon/asimilasyon politikaları uygulamaya konulmuştur. Türkçenin entegrasyon/asimilasyon önündeki en önemli engel olduğunu düşünen yetkililer çalışmalarını dil çerçevesinde yoğunlaştırmışlardır. Çünkü düşüncenin belirleyicisi dil, dilin belirleyicisi ise toplumdur. Dil, toplumun sürekliliğini ve kültürün bir sonraki nesle aktarımını sağlamada en temel unsurdur. Dil demek millet demektir. Ancak günümüzde Belçika'da Türk kimliği tehlike altındadır. Türkçe derslerine katılım her geçen sene azalmakta ve Türkçe konuşmakta zorlanan yeni kuşaklar yetişmektedir.

Anahtar kelimeler: Belçika, Türkçe, Türk nüfusu, yarım dillilik.

Turkish Language and Turkish People in Belgium

Abstract

Nowadays about 5 million Turkish citizens live in foreign countries. 4 million of them live in Europe, 300 thousand live in North America, 200 thousand live in Middle East and 150 thousand live in Australia. Turkish language is being spoken by 200 million people over the world as native language. In some countries Turkish language is a state language, in some countries it's an official language and in some countries it's a minority or immigrant language. Turkish language is an immigrant language in European Union, Australia, America and Africa. Immigrant languages are languages which are spoken by immigrant communities, who migrate from their homeland to another country for various reasons and speak a different language from majority people language or the official language of political geography where they live. After World War II, Belgium started to develop its industrial power which caused shortage of labor. With the signing of the treaty between Belgium and Turkey by 16 July 1964, Belgium has become a country where Turkish language is spoken as an immigrant language. While the number of Turkish laborer who went to Belgium between 1961-1974 was 15.864,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, beytullahbekar@gmail.com [Makale kayıt tarihi: 19.3.2018-kabul tarihi: 4.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417360

the number of Turkish people living in Belgium approached to 250 thousand in 2017. After accepting that Turkish citizens living in Belgium are permanent, Belgium government started to implement integration/assimilation policies. Since Belgium government believes that Turkish language is the most important obstacle of integration/assimilation of Turkish people, they focused on Turkish language. The importance of language is because of language is decisive of thought, and society is decisive of language. Language is the basic element of continuity of society and transfer of the culture to the next generation. Language means nation. However, the Turkish identity in Belgium is in risk nowadays. Participation in Turkish lessons is decreasing every next year and new generations that are struggling to speak Turkish increases.

Key words: Belgium, Turkish Language, Turkish population, semilingualism.

1. Belçika

Belçika, Batı Avrupa'nın kuzeyinde bulunan küçük bir kraliyettir. 31.519 km² toprak parçasına sahiptir. Komşu ülkeleri Almanya, Lüksemburg, Fransa ve Hollanda'dır. Felemenkçenin resmî dil olduğu Flaman Bölgesi, Fransızcanın resmî dil olduğu Valon bölgesi ve her iki dilin de resmî dil olduğu Başkent Brüksel bölgesi olmak üzere üç özerk bölgeden oluşmaktadır. Ayrıca, Valon bölgesine bağlı olmakla birlikte çeşitli alanlarda özerk bir konuma sahip Almanca konuşan küçük bir topluluk bulunmaktadır. Ülkenin resmî dilleri Felemenkçe, Fransızca ve Almancadır. 2017 yılı verilerine göre Belçika'nın nüfusu 11.322.088'dir². Flaman bölgesinin nüfusu 6.516.011, Brüksel bölgesinin nüfusu 1.191.604 ve Valon bölgesinin nüfusu 3.614.473'tür³. 2017 verilerine göre Belçika'daki yabancıların nüfusu yaklaşık 1.350.000'dir⁴ ve bunların 250.000'i Türk'tür⁵.

1.1. Türk Belçika İlişkilerinin Geçmişi

1830 yılında Hollandalılara karşı Belçikalılar ayaklanmışlar, bunun neticesinde toplanan Londra Konferansı yeni Belçika Devleti'ni tanımış fakat Hollanda Kralı I. William Londra Konferansı'nın bu kararını ve dolayısıyla da Belçika'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Ancak Hollanda'nın Belçika üzerine gönderdiği ordu başarı sağlayamayınca Belçika'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Doğaner 1992: 394-395). II. Mahmud'un fermanı ile (H.1252/M.1837) Osmanlı Devleti yeni kurulan Belçika Krallığının bağımsızlığını tanımıştır⁶. Her iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler 16 Temmuz 1964 tarihinde imzalanan antlaşmayla farklı bir boyut kazanmıştır. Her iki ülke arasında imzalanan antlaşma çerçevesinde Türkiye'den 1961-1974 yılları arasında İŞKUR (İş ve İşçi Bulma Kurumu) aracılığı ile Belçika'ya toplam 15.864 işçi gitmiştir⁸.

² http://statistics.brussels/themes/population?set_language=en#.Wp_NpujFJPY (erişim tarihi: 27.02.2018)

³ http://statistics.brussels/themes/population?set_language=en#.Wp_NpujFJPY (erişim tarihi: 27.02.2018)

⁴ http://statistics.brussels/themes/population?set_language=en#.WpZbikxuJPY (erişim tarihi: 27.02.2018)

⁵ Belçika'da yaşayan toplam Türk sayısı Belçika vatandaşı olanlar hakkındaki bilgilerin bilinmemesi üzerine tahmini rakamlardan oluşmaktadır. Bu sebeple değişik kaynaklarda farklı rakamlar bulunmaktadır. Biz burada Brüksel Büyükelçiliğinin internet sayfasında verilmiş olan rakamı esas aldık. Bakınız: <http://bruksel.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/338127> (erişim tarihi: 27.02.2018)

⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, HAT: 1215/47589 <https://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3208/yeni-kurulan-belcika-devletinin-osmanli-devleti-tarafindan-taninmasi-hakkinda-sultan-ii-mahmudun-emri/> (erişim tarihi: 28.02.2018)

⁷ Yurt Dışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları (1973), Dışişleri Bakanlığı, s.17.

⁸ Yurt Dışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları (1973), Dışişleri Bakanlığı, s.101.

1.2. Belçika'ya İşçi Göçü

Belçika, 1950'li yıllarda maden ve metal sanayisinde duyulan iş gücüne ilave olarak 1960'lı yıllarda inşaat sektörü, hizmet sektörü ve diğer birçok sektörde de iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu dönemlerde İspanyollar, İtalyanlar, Portekizler, Faslar, Cezayirli, Tunuslular ve Türkler Belçika'ya işçi olarak göç etmişlerdir.

Türkiye'den Belçika'ya işçi göçü "Türkiye ile Belçika Arasında Türk İşçilerinin Belçika'da İstihdamına Dair Antlaşma" ile başlamıştır.

Tablo 1: 1961-1974 Yılları Arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu Tarafından Belçika'ya Gönderilen İşçilerin Sayısı ve Cinsiyete Göre Dağılımı⁹:

Yıl	Erkek	Kadın	Yıl	Erkek	Kadın
1963	5.605	-	1969	-	-
1964	6.651	-	1970	430	1
1965	1.661	-	1971	578	5
1966	-	-	1972	111	2
1967	-	-	1973	256	9
1968	-	-	1974	539	19

On bir yılda işçi olarak Belçika'ya gidenlerin sayısı toplam 15.864'tür. Gidiş amaçları biraz para biriktirip dönmek olan işçilerin zamanla kalifiye eleman haline gelmeleri ve Belçika'daki işçi açığının devam etmesi bu işçilerin oturma sürelerinin sürekli uzatılmasına neden olmuştur. Türk işçilerin uzun süreli Belçika'da kalmaları, aile birleşimini gündeme getirmiş ve 1970'li yıllardan itibaren aile birleşimleri gerçekleşmeye başlamıştır (Gelekçi ve Köse, 2011, s.60). Aile birleşimleri, Belçika'nın Türkler için ikinci vatan/birinci vatan olma yolundaki en önemli aşama olmuştur.

1.3. Belçika'da Türk Nüfusu¹⁰

İstatistik Dairesi'nin resmî verilerine göre Belçika'nın 2017 yılındaki toplam nüfusu 11.322.088'dir. Flaman bölgesinin nüfusu 6.516.011, Brüksel bölgesinin nüfusu 1.191.604 ve Valon bölgesinin nüfusu 3.614.473'tür. Bunların 9.994.312'si Belçika, 1.327.776'sı diğer ülkelerin vatandaşlarıdır¹¹. Diğer ülke vatandaşlarının dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir¹²:

⁹ Yurt Dışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları (1973), Dışişleri Bakanlığı, s.101.

¹⁰ Türk nüfusu: Türk vatandaşı, Belçika vatandaşı ve çifte vatandaşlar kastedilmektedir.

¹¹ http://statistics.brussels/themes/population?set_language=en#.Wp_NpujFJPY (erişim tarihi: 28.02.2018)

¹² http://statistics.brussels/themes/population?set_language=en#.Wp_NpujFJPY (erişim tarihi: 28.02.2018)

Tablo 2: Belçika'da Yaşayan Yabancıların (Belçika Vatandaşı Olmayanlar) Sayıları

Avrupa Kıtası	Sayı	Afrika Kıtası	Sayı
Almanya	39.501	Fas	82.568
Avusturya	2.814	Cezayir	9.961
Bulgaristan	33.152	Kamerun	11.842
Polonya	71.457	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	21.229
Hrvatistan	2.040	Gine	9.657
Danimarka	2.792	Diğer Afrika Ülkeleri	49.722
İspanya	63.043	Afrika Kıtası Toplam	184.997
Romanya	80.669	Asya Kıtası	Sayı
Fransa	164.410	Türkiye	36.167
İtalya	156.726	Suriye	19.397
Hollanda	153.736	Hindistan	11.733
Portekiz	45.816	Çin	12.155
Yunanistan	17.017	Afganistan	11.133
Diğer AB Ülkeleri	61.948	Diğer Asya Ülkeleri	58.081
Rusya	12.438	Asya Kıtası Toplam	148.666
Sırbistan, Karadağ, Kosova, Eski Yugoslavya	11.958	Kuzey ve Güney Amerika Kıtası	Sayı
Makedonya	4.436	Birleşik Devletler	11.252
Arnavutluk	5.167	Brezilya	8.456
Ukrayna	4.695	Diğer Amerika Kıtası Ülkeleri	16.933
Avrupa Kıtasındaki Diğer Ülkeler	7.868	Kuzey ve Güney Amerika Kıtası Toplam	36.641
Avrupa Kıtası Toplam	941.679	Diğerleri	15.793
Toplam Yabancı Nüfus: 1.327.776			

Tablodan da görüleceği üzere Belçika nüfusunun yaklaşık % 88'i Belçika, % 12'si diğer ülkelerin vatandaşlarından oluşmaktadır. Türklerin yabancılar içindeki oranı ise yaklaşık %3'tür (36.167). Belçika'da 250.000'e yakın Türkün yaşadığı kabul edilirse bunların yalnız % 15'inin Türk vatandaşı, diğerlerinin ise Belçika vatandaşı oldukları görülmektedir. 215.000 Türk kökenli Belçika vatandaşının hakkındaki bilgiler Türkiye ile paylaşılmamaktadır. Türkiye'nin bu verilere sahip olmaması Belçika'da yaşayan Türklerin haklarının korunma noktasında Türkiye için sağlıklı çalışmaların yapılamamasına

neden olmaktadır. Nitekim Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2014 Yılı Raporu'nda da Belçika'da yaşayan Türkler hakkındaki bilgiler yalnız Türk vatandaşlarını kapsamaktadır. Diğer Türkler hakkındaki bilgiler yoktur.

Belçika'da yaşayan Türklerin –özellikle de eğitim öğretim çağındakilerin- yaş gruplarına göre dağılımlarıyla ilgili veriler yalnızca Türk vatandaşı olanlardan ibarettir. Doğumla Belçika vatandaşlığı alan Türklerin toplam sayısı kaçtır¹³, bunların yaş gruplarına göre dağılımlar nasıldır, kaç eğitim öğretim çağındadır gibi veriler ülkemiz tarafından bilinmemektedir. Bunun bilinmemesi de yeni kuşaklara yönelik Türk kimliğinin ve Türkçenin korunmasına yönelik çalışmaların istenilen seviyede gerçekleşmemesine neden olmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Yurt Dışı Eğitim Personeli Rehberinde¹⁴ 2007 yılı verilerine göre Belçika'daki Türk vatandaşı sayısı 42.014'tür. Bunlardan öğrenci olanların sayısı (okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim) 12.779'dur.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının¹⁵ 2014 yılında yayımladığı bir çalışmada ise 2010 yılı verilerine göre Türk vatandaşlarının sayısı 39.551'dir. Yaş gruplarına göre dağılımları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 3: ÇSGB 2010 Yılı Verileri

	0-14	15-24	25-54	55-64	65 ve üstü	Toplam
Erkek	2.452	2.361	12.124	1.254	1.678	19.869
Kadın	2.281	3.480	9.490	1.882	2.549	19.682
Toplam	4.733	5.841	21.614	3.136	4.227	39.551

ÇSGB'nin verilerine göre Belçika'daki toplam Türk vatandaşı sayısı 39.551'dir. İlk gidenler I. kuşak olup (55 yaş ve üstü) sayıları 7.361'dir. Onların çocukları II. kuşak (25-54 yaş) olup sayıları 21.614'tür. II. kuşağın çocukları ise III. kuşak (0-24 yaş) olup sayıları ise 10.575'tir¹⁶.

ÇSGB'nin 2010 yılı verilerine göre Belçika'da yaşayan yabancıların toplam sayısı 932.161'dir. Bunların içinde Türk vatandaşlarının sayısı 39.551'dir. Türk vatandaşlarının 10.575'i ise okul çağındaki çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. Türk vatandaşlarının %25'i okul çağındaki çocuk ve gençlerdir.

2. Dil Kullanımı ve Türkçenin Öğretimi

Doğan Aksan, ana dilini ve önemini “Ana dili (Muttersprache, mother language) anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir. Ana dili bir toplumun geçmişten geleceğe bütün değerlerini

¹³ Türk vatandaşlığından Belçika vatandaşlığına geçenlerin verileri belli iken Belçika vatandaşı olanlarının çocukları ile ilgili veriler bilinmemektedir.

¹⁴ http://digm.meb.gov.tr/yurtdisi/gorev/rehber/Rehber_II_belcika. (erişim tarihi: 01.03.2018)

¹⁵ Makalenin devamında ÇSGB kısaltması kullanılacaktır.

¹⁶ Türk vatandaşlarının kuşaklara göre ayrımı 1960'lı yıllarda ilk gidenler 20-25 yaş oldukları tahmin edilirse en genç olanları bugün 55 yaş ve üstü olmalıdır. İkinci kuşak ise Türkiye doğumlu olup küçük yaşta Belçika'ya gidenlerden veya Belçika'da aile birleşimlerinden sonra dünyaya gelenlerden oluşmaktadır. Bu iki grup ise tahmini olarak 25-54 yaş aralığında olmalıdır. Üçüncü kuşak ise ikinci kuşağın çocukları olup tahmini 0-24 yaş aralığındakilerdir.

çinde barındırır. Ana dili bir nevi o milletin kimliğidir. Millet olma bilinci ancak ana dilinin en iyi şekilde muhafazasıyla gerçekleşebilir. Biz, dünyayı ana dilimizin penceresinden görür, ana dilimizin kavramlarıyla evreni biçimlendiririz.” şeklinde tanımlamaktadır (Aksan, 2007, s. 81). Korkmaz ise dil-millet ilişkisini “Diller toplumların yaşama düzenlerine uygun birer konuşma ve anlaşma düzenine sahiptirler. Bir toplumun dil davranışı, o toplumdaki yaşama düzeninin bir parçası ve bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da dilin yapısı, yaşama düzeninin yapısına paralel olarak yol almaktadır. Milletlerin gelişmesine, karakterlerinin belirlenmesine paralel olarak, bunlardan dil de etkilenir. Her dil kendi milletinin özelliklerine ayak uydurarak belli bir karakter kazanır (Korkmaz, 2007, s.652) der. Her iki tanımdan da anlaşılacağı üzere milleti millet yapan, millet yaptıktan sonra millet olarak kalmalarını sağlayan, kültürü ve değerleri gelecek kuşaklara aktaran ana dilidir. Belçika’daki Türk kimliğinin varlığı ve devamı Türkçenin varlığı ile mümkündür. Belçika’daki Türk kimliğinin asimilasyonu Türkler tarafından Türkçenin sahiplenilmesiyle ters orantılıdır. Türkçeye sahip çıkıldığı ölçüde asimile olma tehlikesi azalacak, Türkçeye ne kadar az sahip çıkılırsa asimile olma tehlikesi artacaktır.

2.1. Belçika’daki Türklerin Dil Kullanımları

Günümüzde Belçika’da yaşayan üç kuşağın da dil kullanımları birbirinden farklılıklar göstermektedir. Birinci kuşak Belçika’ya işçi olarak gittiğinde ülkenin (gittikleri bölgenin) dilini bilmemenin ve kültüre yabancı olmanın getirmiş olduğu problemleri en çok yaşayan kuşak olmuştur¹⁷.

İkinci kuşak ise aile içinde Türkçe konuşmuş ve Türk kültürüyle yetişmiş, okullarda ve çevrede ise Fransızca/Felemenkçe öğrenmeye ve yabancı kültürle tanışmaya başlamıştır. Zamanla yabancı kültür ve bölgenin dili baskın hale gelmeye başlamış ve ikinci kuşağın bir ikilem içine girmesine neden olmuştur.

Üçüncü kuşakta ise durumun dersine dönmeye başladığı görülmektedir. Birinci ve ikinci kuşak üçüncü kuşakla birlikte kendilerinin Belçika’da kalıcı olduklarını kabullenmeye başlamışlardır. Bununla birlikte veliler çocuklarının buldukları bölgenin dilini iyi derecede öğrenmelerini ve kültürel açıdan da uyum sağlamalarını hedeflemişlerdir. Fakat bunu yaparken Türkçeyi ve Türk kültürünü ikinci plana bırakmışlardır. Bunun neticesinde kendilerini Türk olarak adlandıran fakat Türkçe konuşmakta zorlanan, birinci/baskın dilleri Fransızca/Felemenkçe olan yeni bir kuşak meydana gelmiştir.

Belçika’da yaşayan Türklerin dil kullanımlarıyla ilgili farklı çalışmalar bulunmaktadır. Gelekcı (2010), Şen (2011) ve F. Göktuna Yaylacı (2012) bunlardan birkaçıdır. Bu araştırmacıların Belçika’da yaşayan Türklerin dil kullanımlarıyla ilgili yapmış oldukları çalışmalar Türkçenin kullanımında kuşaklar arasındaki farklılığı açık bir şekilde göstermektedir.

F. Göktuna Yaylacı’nın (2012) “Belçika’daki Türklerin Dil Kullanımları” adlı çalışmasında Belçika’da yaşayan birinci ve ikinci kuşak Türklerin dil kullanımlarıyla ilgili veriler aşağıdaki tablodaki gibidir¹⁸:

¹⁷ Benzer durum 1960’lı yıllarda Almanya’ya işçi olarak giden I. kuşakta da yaşanmıştır. Bu yıllarda Almanya Türkiye ile yapmış olduğu işçi göçü antlaşmasını başka ülkelerle de yapmış ve bu ülkelerin bazıları Almanya’ya işçi giden vatandaşlarına önce Almanca kursu vermişlerdir. Konu hakkında bakınız: Beytullah Bekar (2018). Almanya Türkçesi, Almanya’da Yaşayan Birinci, İkinci ve Üçüncü Kuşak Türklerin Dil Kullanımları. Konya: Kömen.

¹⁸ Birinci kuşaktan 215, ikinci kuşaktan 194 ve üçüncü kuşaktan 15 kişiye yönelik yapılmıştır. Üçüncü kuşaktan sayının az olması nedeniyle veriler alınmamıştır.

Tablo 4: F. Göktuna Yaylacı'nın Çalışmasındaki Veriler:

	Türkçe	Felemenkçe/Fransızca	Türkçe+ Felemenkçe/Fransızca	Toplam
I.Kuşak	202 (% 94)	3 (% 1,4)	10 (% 4,7)	215
II.Kuşak	145 (% 74,7)	16 (% 8,2)	33 (% 17)	194

Anket çalışmasına katılan birinci kuşak bireylerin % 94'ü aile içinde Türkçe konuştuklarını, % 4,7'si Türkçe ile Felemenkçe/Fransızca¹⁹ konuştuklarını, %3'ü de Felemenkçe/Fransızca konuştuklarını belirtmişlerdir.

İkinci kuşak bireylerin % 74,7'si Türkçe konuştuklarını, % 17'si Türkçe ile Felemenkçe/Fransızca²⁰ konuştuklarını, % 8,2'si de Felemenkçe/Fransızca konuştuklarını belirtmişlerdir.

Birinci kuşaktan ikinci kuşağa doğru gidildikçe Türkçenin kullanımında yaklaşık % 20'lik bir azalma, Türkçe ile Felemenkçe/Fransızcanın kullanımında yaklaşık % 4'lük, yalnızca Felemenkçe/Fransızca kullanımında ise yaklaşık sekiz kat bir artış görülmektedir.

Geleceği, 15-29 yaş arası 215 kişiye aile içinde dil kullanımlarını sormuş ve 112 kişi (% 52,1) Türkçe, 88 kişi (% 39,4) Türkçe ve Fransızca/Felemenkçe, 16 kişi (% 7,4) Fransızca/ Felemenkçe konuştuklarını söylemişlerdir.

Şen, 11-15 yaş arası 198 kişiye aile içinde dil kullanımlarını sormuş ve 24 kişi (% 12) Türkçe, 111 kişi (% 56) Türkçe ve Felemenkçe, 63 kişi (% 32) de Türkçe ve Fransızca konuştuklarını söylemişlerdir.

Her üç araştırmacının çalışmalarına bir bütün olarak bakıldığında Türkçenin kullanımı birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru gidildikçe azalmış, Türkçe ile Fransızca/Felemenkçenin karışımı bir dil kullanımı artmıştır. Yabancılar tarafından iki dillilik olarak adlandırılan bu husus aslında iki dillilik olmayıp yarım dilliliktir²¹. Kielhöfer-Jonekeit (1998, s. 91), her iki dilin iyi derecede bilinmesi iki dilliliktir. Bunun dışındaki durumların semilingualism (yarı-dillilik) olarak adlandırılması doğru olacaktır, der. Skutnabb-Kanges ve Taukoma (Aktr. Neriman Hasan) yarım dilliliği, ev dilini geliştirme ortamı bulunamaması ve ikinci dilin de zorla öğrenilmesi sebebiyle her iki dilde gerekli yeterlilik seviyesinin kazanılamaması olarak tanımlamaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere Belçika'da yetişen yeni kuşaklar ana dilleri Türkçeyi öğrenmede ve geliştirmede yeterlilik seviyesine ulaşmadan ikinci bir dil öğrenimine maruz kaldıklarından dolayı yarım dilli olarak tanımlanmaları gerekmektedir.

¹⁹ Türkçe + Felemenkçe/Fransızca dil kullanımı, iki dilin de karıştırılarak kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir. Birinci ve ikinci kuşakta iki dilin de karıştırılarak kullanılması üçüncü kuşağın Türkçelerinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır.

²⁰ Türkçe + Felemenkçe/Fransızca dil kullanımı, iki dilin de karıştırılarak kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir. Birinci ve ikinci kuşakta iki dilin de karıştırılarak kullanılması üçüncü kuşağın Türkçelerinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır.

²¹ İngilizcesi semilingualism olup Türkçeye yarı dillilik, yarım dillilik ve sınırlı dillilik olarak aktarılmaktadır.

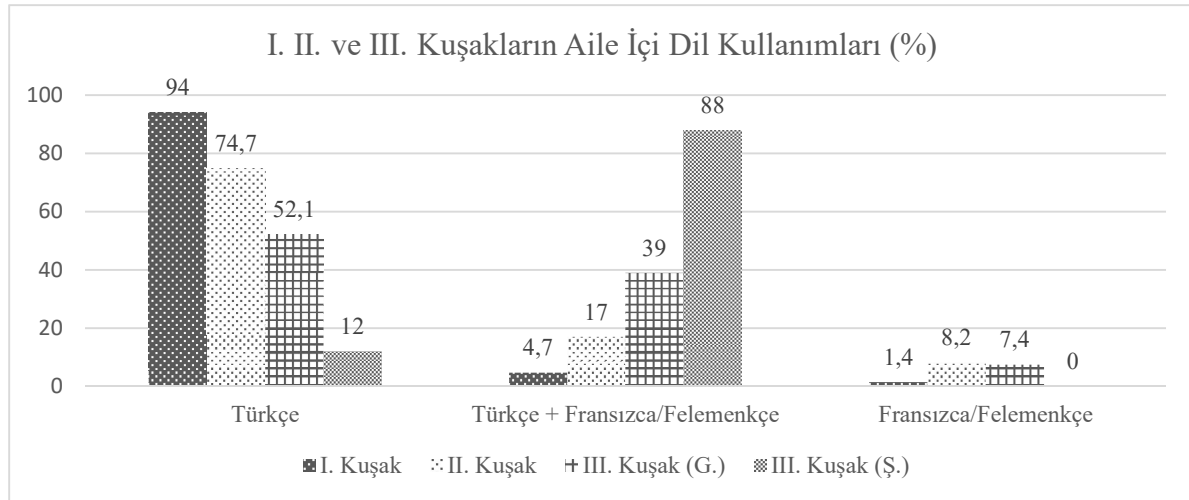
Tablo 5: F. Göktuna Yaylacı, Gelekçi ve Şen'in Araştırma Sonuçları

Araştırmacı	Toplam kişi sayısı	Aile içinde Türkçe konuşanların sayısı	Aile içinde Türkçe ve II ²² . dili konuşanların sayısı (yarım dillilik)	Aile içinde yalnızca II. dili konuşanların sayısı
F. Göktuna Yaylacı I. Kuşak	215	202 (% 94)	10 (% 4,7)	3 (% 1,4)
F. Göktuna Yaylacı II. Kuşak	194	145 (% 74,7)	33 (% 17)	16 (% 8,2)
Gelekçi III. Kuşak	215	112 (% 52,1)	88 (% 39,4)	16 (% 7,4)
Şen III. Kuşak	198	24 (% 12)	174 (% 88)	-

Türkçe kullanımı: I. kuşaktan bireylerin % 94'ü, II. kuşaktan bireylerin %74,7'si ve III. kuşaktan bireylerin % 52,1'i (Gelekçi) veya %12'si (Şen) Türkçe konuşmaktalar.

Türkçe + Fransızca/Felemenkçe kullanımı: I. kuşaktan bireylerin % 4,7'si, II. kuşaktan bireylerin % 17'si ve III. kuşak bireylerin % 39'u (Gelekçi) veya %88'i²³ (Şen) Türkçe ve Fransızca/Felemenkçe konuşmaktalar.

Grafik 1: F. Göktuna Yaylacı, Gelekçi ve Şen'in Araştırma Sonuçlarının Grafikselleştirilmesi

Aile içinde Türkçenin kullanımı birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru % 94'ten % 52'ye (Gelekçi) veya % 12'ye (Şen) azalmış, yarım dillilik ise birinci kuşakta % 4,7 iken üçüncü kuşakta % 39'a (Gelekçi) veya % 88'e (Şen) çıkmıştır.

Belçika'daki Türklerin dil kullanımında elli yıllık süreçte tek dillilikten (Türkçe) yarım dilliliğe doğru bir geçiş gerçekleşmiştir. Bundan sonraki aşamada (üçüncü kuşağın anne baba olmaya başlamalarıyla

²² II. dil: Bireyin bulunduğu bölgeye göre Felemenkçe, Fransızca ve Almandan biridir.

²³ Şenin yapmış olduğu anket çalışmasında yalnızca Felemenkçe / Fransızca seçeneği olmadığı için Türkçe ve Felemenkçe / Fransızca konuşuyorum diyenler bu kadar yüksek çıkmıştır. Felemenkçe / Fransızca seçeneği olması durumunda bu oranın biraz daha düşük çıkma ihtimali vardır.

birlikte) dil kullanımında tek dilliliğe doğru bir gidişin gerçekleşeceği görülmektedir. Fakat burada tek dillilik Türkçe değil Fransızca / Felemenkçe olacaktır.

2.2. Türkçenin Öğretimi

Belçika'da yaşayan üçüncü kuşak Türklerin Türkçe öğrenebilmeleri ve Türkçelerini geliştirebilmeleri için okuldaki Türkçe dersleri ve aile içi dil kullanımı çok önemlidir. Bunlara ilave olarak Türkçe yayın yapan televizyon kanallarını izlemek, yaz tatillerini Türkiye'de geçirmek de kuşkusuz Türkçelerini geliştirebilmeleri için önemlidir. Fakat biz burada üçüncü kuşağın aile içinde ve okullarda Türkçe derslerinde Türkçe öğrenimlerini ele alıp bunların Türkçe öğrenmeleri ve Türkçelerini geliştirebilmeleri açısından katkılarını inceleyeceğiz.

2.2.1. Aile İçinde Türkçenin Öğretimi

I., II. ve III. kuşakların dil kullanımı başlığı altında vermiş olduğumuz bilgiler, aile içinde dil kullanımının Türkçenin aleyhine geliştiğini göstermektedir. Birinci kuşakta Türkçe kullanımı % 94 iken üçüncü kuşakta % 52'ye gerilemiş, yarım dillilik birinci kuşakta % 4,7 iken üçüncü kuşakta % 39'a kadar çıkmıştır.

Aile büyüklerinin Türkçe kullanımına dikkat etmeleri ve bu hususta ısrarcı olmaları gerekmektedir. Onların kendilerini Belçika'da kalıcı olarak görmeleri Türkçenin ikinci plana itilmesini gerektirmemektedir. Bunun tam aksine Türkçe burada daha da önem kazanmaktadır. Kimliklerini ve kültürlerini koruyabilmelerinde Türkçe en önemli etkenlerden biridir. Bu husus kendilerine her ortamda anlatılmalıdır. Aksan'ın da belirttiği üzere ana dilimizin içinde barındırdığı kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarımı ancak bu yolla gerçekleşir.

2.2.2. Okullarda Türkçenin Öğretimi²⁴

Belçika'da Türkçe dersleri, Türkçe ve Türk Kültürü²⁵ dersi adı altında verilmekte olup Türk çocuklarının Türk dilini ve kültürünü tanımaları, benimsemeleri, geliştirmeleri, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda millî duygularını pekiştirmeleri ve yaşadıkları ülkeye uyum sağlayarak etkili toplumsal ilişkiler içine girmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2009, s.2).

Belçika'da yaşayan Türk çocuklarının gittikleri okullarda Türkçe derslerinin verilebilmesi Türkiye ve Belçika arasında yapılan antlaşmalar çerçevesinde yürütülmektedir. Türkiye ile Belçika arasında eğitim işbirliği 29 Aralık 1958'de imzalanan Kültür Antlaşması ile başlamıştır (Geleçki ve Köse, 2011: 138-139). Belçika'nın federal sisteme geçmesi ile birlikte Belçika Fransız Toplumunu Eğitim Bakanlığı ile 1991 yılında imzalanan üçer yıllık Bilim ve Kültür Değişim Programları yürütülmektedir. Bununla birlikte T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve Belçika Fransız Toplumunu Eğitim Bakanlığı arasında 2001-2005 yıllarını kapsayan "Anadil ve Kültür Dersi ile Öz Kültürünü Tanıma Dersi Öğretim Programının Düzenlenmesi Ortaklık Antlaşması" (Organisation des cours d'acquisition de la langue et de la culture d'origine et des cours d'ouverture a la culture d'origine - LCO) imzalanmıştır.

²⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülker Şen (2011). Belçika'da Yaşayan Türk Çocuklarının Türkçeye Yönelik Tutumları ve Yazma Becerileri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı. Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Cahit Geleçki ev Ali Köse (2011). Misafir işçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler. Ankara: Phoenix; Cahir Geleçki (2010). Belçika'da Yaşayan Türk Gençlerinin Kültürel Aktarım Sürecinde Ana Dillerini Öğrenme ve Kullanma Durumları. Türkbilgi 2010/19: 117-136.

²⁵ Bundan sonraki bölümlerde Türkçe dersi olarak verilecektir.

Valon ve Flaman bölgesinde Türkçe dersleri yeterli sayıda öğrenci ve velinin talep etmesi ile açılmaktadır. Valon bölgesinde LCO antlaşması kapsamında ana dil ve kültür dersi 14 okulda üç saat olarak işlenmektedir. Bu dersin bir saati sınıftaki bütün öğrencilere yönelik Türk ve Belçikalı öğretmen tarafından birlikte kültür tanıtmak amacıyla diğer iki saati ise Türkçe öğretimi amacıyla ders dışı saatlerde yapılmaktadır. Flaman bölgesinde ise işleyiş biraz farklıdır. Türkiye ile bu bölge arasında eğitim-kültür antlaşması olmaması sebebiyle Türkçe derslerinin verilip verilmemesi tamamen okul yönetimlerinin inisiyatifindedir. Bunun için yeterli sayıda öğrenci ve velinin talep etmesi ve (en az 10-15 talep olmalı) okul yönetiminin de izin vermesi gerekir. Türkçe dersleri gün içerisindeki eğitim-öğretim programının bitiminde seçmeli ders olarak işlenmekte ve derslerden alınan notlar karneye etki etmemektedir. Bu etkenler öğrencilerin derslere olan motivasyonunu olumsuz etkilemektedir. Ekmekçi (2012, s.49) tarafından Belçika’da Türkçe Öğretimi ve Karşılaşılan Temel Sorunlar başlıklı yüksek lisans çalışmasında öğrencilerin Türkçe ve Türk Kültürü dersine ilgisiz kaldıklarını ve motivasyon düzeylerinin çok düşük olduğu belirtilir.

2.2.2.1. Türkçe Derslerine Katılım

Belçika’da yaşayan Türklerin sayılarıyla ilgili bilgilerimiz Türk vatandaşlarıyla ilgili bilgilerle sınırlı olması sebebiyle eğitim öğretim çağındaki tüm Türklerin Türkçe derslerine katılımlarıyla ilgili bir oran verebilmek güçtür. Yaklaşık 215.000 Belçika vatandaşı Türk’ün kaç okul çağındadır, bunların kaç Türkçe dersi almaktadır, bilinmemektedir.

Altay A. Manço (2002), “Göçmen Türklerin Belçika Eğitim Sisteminde Yeri” adlı çalışmasında Belçika’nın Flaman, Valon ve Brüksel bölgelerinde 3-24 yaş arası Türk nüfusunun yaklaşık 54.000 olduğunu, bunların da 35.000’inin okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde olduklarını belirtmektedir²⁶.

Millî Eğitim Bakanlığının 2007 yılı verilerine göre Belçika’daki Türk vatandaşı öğrenci sayısı (okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim) 12.779’dur.

ÇSGB (2014, s.116)’nin 2010 yılı verilerine göre ise 0-24 yaş arası toplam Türk nüfusu 10.575’tir. 2010-2011 eğitim-öğretim döneminde Belçika genelinde -dernekler de dâhil- Türkçe derslerine katılan öğrencilerin sayısı ise 4.859’dur.

En güncel veriler ÇSGB’ye ait olup bu veriler ışığında Türkçe derslerine katılım yaklaşık % 50’dir. Fakat Belçika vatandaşı olan Türk kökenli öğrencilerin sayılarının kaç olduğu ve bunlardan kaçının Türkçe derslerine katıldığı bilinmemektedir. Eğitim öğretim çağındaki Türk vatandaşlarının içinde Türkçe derslerine katılım yaklaşık % 50 iken eğitim öğretim çağındaki Belçika vatandaşı Türklerin sayılarının da hesaba katılmasıyla bu oranın % 20 ~ % 15’lere kadar düşeceği düşüncesindeyiz.

Sonuç

Belçika’da yaklaşık 250.000 Türk yaşamaktadır. 250.000 Türk’ten 36.167 Türk vatandaşı hakkındaki veriler elimizde olup Belçika vatandaşı olan Türklerle ilgili veriler ne yazık ki bilinmemektedir. Türk vatandaşı olanların toplam Türk nüfusunun içindeki oranı yaklaşık % 15’tir. Geri kalan % 85’i

²⁶ Valonya ve Brüksel’de 3.000 çocuk anaokullarına, 8.000 öğrenci ilkokullara, 7.000 genç ortaokul ve liselere, 400 kadar genç de yükseköğrenime devam etmektedirler. Flaman bölgesinde ise 4.000 çocuk anaokullarına, 8.000 öğrenci ilkokullara, 5.000 genç ortaokul ve liselere ve 200 kadar genç de yükseköğrenime devam etmektedirler.

hakkındaki bilgiler (ne iş yaparlar, kaç çocukları vardır, çocuklarının eğitim durumları nedir, kaç Türkçe dersi almaktadır vb.) elimizde yoktur.

I., II. ve III. kuşak bireylerin dil kullanımları birbirinden farklılık göstermeye başlamıştır. I. kuşakta baskın dil Türkçe iken II. kuşakta Türkçenin içine Fransızca/Felemenkçe unsurların girmeye başladığı görülmektedir. III. kuşakta ise yaygın bir şekilde Türkçe ile Fransızca/Felemenkçenin karışımı bir dil kullanımı (yarım dillilik) görülmektedir. Tahminimizce bundan sonraki süreçte tek dilliliğe doğru Türkçenin aleyhinde bir gelişme yaşanacaktır. Önlem alınmaz ise III. kuşakta görülen Türkçe ile Fransızca/Felemenkçenin karışımı yarım dillilik sonraki birkaç nesilde Fransızca/Felemenkçenin baskın dil olduğu ve içinde bazı Türkçe unsurların görüldüğü bir dil kullanımına yerini bırakacaktır. Daha sonraki kuşaklarda ise tekrar tek dillilik (Fransızca/Felemenkçenin) görülecektir. Belçika'da yaşayan Türklerin buldukları bölgenin dilini çok iyi derecede öğrenmeleri için gerekli çalışmalar T.C. makamları tarafından Türkçe ihmal edilmeden ve Türkçe öğrenimi desteklenerek yapılmalıdır. Avrupa'da yaşayan Türkler için buldukları ülkelerin dillerini öğrenmek uyum ve gelecek açısından önemlidir. Fakat bunun için gerekli çalışmalarda Türk mercilerin müdahil olmaması Türkçenin ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Orada yaşayan Türklerin –özellikle de genç kuşakların- hem buldukları ülkenin dillerini öğrenebilecekleri hem de aile içinde başlayan ana dili edinimini devam ettirebilecekleri çalışmaların içinde Türk mercileri de olmalıdır.

Tablo 6: Belçika'daki Türklerin dil kullanımlarının gelişim aşamaları ve gelecekteki durumu

Aşama	Durum	Kuşak
1	Türkçenin birinci/baskın dil olarak kullanılması	Genellikle I. kuşak az da olsa II. kuşak
2	Türkçenin içine ikinci dilin unsurlarının girmeye başlaması	Nadiren I. kuşak ve genellikle II. kuşak
3	Türkçe ile ikinci dilin unsurlarının birbirine yakın oranda kullanılması	Genellikle III. kuşak ve nadiren II. kuşak
4	İkinci dilin baskın dil olmaya başlaması ve Türkçe unsurların ikinci dil içinde azalmaya başlaması	Nadiren III. kuşak ve genellikle IV. kuşak
5	Bölgenin dilinin baskın/birinci dil olması.	Genellikler V kuşak ve nadiren IV. kuşak

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bekar, B. (2018). *Almanya Türkçesi, Almanya'da Yaşayan Birinci, İkinci ve Üçüncü Kuşak Türklerin Dil Kullanımları*. Konya: Kömen.
- ÇSGB (2014). *2014 Yılı Raporu Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler*. Ankara.
- Dışişleri Bakanlığı (1973); *Yurt Dışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı.

- Doğaner, S. (1992). Belçika. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.5. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Ekmekçi V. (2012). Belçika'da Türkçe Öğretimi ve Karşılaşılan Temel Sorunlar. Erciyes Üni. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı. Kayseri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gelekçi, C. (2010). Belçika'da Yaşayan Türk Gençlerinin Kültürel Aktarım Sürecinde Ana Dillerini Öğrenme ve Kullanma Durumları. *Türkbilig* 2010/19.
- Gelekçi, C. ve Köse, A. (2011). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*. Ankara: Phoenix.
- Göktuna Yaylacı, F. (2012). Belçika'daki Türklerin Dil Kullanımları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2.
- Hasan, N. (2011). *Romanya Türk Topulukları Örneğinde İki Dillilik*, Editura Üniversitara, Bucureşti. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- http://digm.meb.gov.tr/yurtdisi_gorev_rehber/ Rehber _ II _ belcika. (Milli Eğitim Bakanlığı Yurt Dışı Eğitim Personeli Rehberi.), 10.03.2018, 16.00.
- http://statistics.brussels/themes/population?set_language=en#.Wp_NpujFJPY, 04.03.2018, 17.00.
- Kielhöfer, B. ve Jonekeit, S. (1998). *Zweitsprachige Kindererziehung*. 10. Auflage. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Manço, A. A. (2002). Göçmen Türklerin Belçika Eğitim Sisteminde Yeri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* Mayıs C.26, No.1.
- MEB (2009). *Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Sami, Ş. (1298). *Kamusu'l-A'lâm*. C. 2. İstanbul.
- Şen, Ü. (2011). *Belçika'da Yaşayan Türk Çocuklarının Türkçeye Yönelik Tutumları ve Yazma Becerileri*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı. Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Korkmaz, Z. (2007). Cumhuriyet Döneminde Bir Kültür Dili Olarak Türkçe. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: TDK ..

Tarih Derslerinde Bir Öğretim Materyali: Edebî Ürünler

Sezai ÖZTAŞ¹

Öz

Destan, hikâye, menkıbe, şiir, roman vb. tarih öğretmenlerinin derslerinde yararlanabilecekleri edebî ürünlerdir. Edebî ürünler, tarih derslerinin sıkıcı olduğunu düşünen ve tarih dersine karşı olumsuz tutum geliştiren öğrencilerin tarih dersine karşı ilgisini uyandırabilecek materyallerin başında gelmektedir. Eğitim sürecinde bilişsel, psikomotor ve duyuşsal öğrenme alanı olmak üzere üç öğrenme alanı bulunmaktadır. Bu öğrenme alanlarından biri olan duyuşsal öğrenme alanını etkileyen önemli unsurlardan biri edebî ürünlerdir. Birçok derste olduğu gibi tarih derslerinde de istenilen düzeyde olmasa da öğretim materyali olarak edebî ürünler kullanılmaktadır. Son yıllarda yapılan bilimsel toplantılarda ve sempozyumlarda, yazılan alan eğitimi kitaplarında tarih öğretiminde edebî ürünlerin kullanılmasının vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında da tarih derslerinde edebî ürünlerin önemine vurgu yapılmakta ve tarih öğretmenlerinden derslerinde edebî ürünleri kullanmaları istenmektedir. Bunlara paralel olarak tarih öğretiminde edebî ürünlerin bir öğretim materyali olarak kullanılması artmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı tarih derslerinde kullanılacak edebî türler hakkında bilgi vermektir. Bu çerçevede öğretme-öğrenme sürecinde kullanılacak edebî türler açıklanmakta ve bunların tarih derslerinde nasıl kullanılacağı ve kullanımının önemi üzerinde durulmaktadır. Tarih derslerinde, tarih öğretiminin daha etkili ve verimli gerçekleşmesine katkı sağlayabilecek edebî ürünler kullanılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Tarih eğitimi, tarih dersleri, edebî ürün.

An Instructional Material in History Courses: Literary Works

Abstract

Sagas, stories, anecdotes, poems, novels etc. are literary works that history teachers can use in their courses. Literary works are the leading materials to arouse students' curiosity for history courses who consider history courses boring and who develop a negative attitude towards history courses. There are three learning areas in the education: cognitive, psychomotor and affective learning. One of the important elements operating in the affective learning area, which is one of these learning areas, is literary works. As in many courses, literary works are used in history courses as teaching materials even if it is not at the desired level. It is seen that the importance of the use of literary works in history teaching is emphasized in books on field education, at scientific meetings and symposiums held in recent years. Furthermore, the importance of literary works in history courses is underlined in the secondary education history course teaching programs, as well and history teachers are asked to use literary works in their courses. In parallel to these, the use of literary works as an instructional material in history teaching has begun to increase. The aim of this study is to instruct about the literary genres that can be used in history courses. In this context, literary genres that can be used in the teaching-learning process are explained, and the importance of their use and the methods to use

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sezaioztas@hotmail.com [Makale kayıt tarihi: 4.4.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417460

them in history courses are elaborated. In history courses, literary works that can contribute to making history teaching more effective and productive should be used.

Key words: History education, history courses, literary work.

Giriş

Tarih derslerinin, soyut ve olgu aktarımı esasına dayanan bir anlayışla öğretilmesi, tarih öğretiminde karşılaşılan en önemli problemlerden biridir. Öğrenciler, yaşadıkları dönemden çok uzak zaman dilimleriyle ilgili konular hakkında, genelde sözlü anlatıma dayalı olarak, soyut bir biçimde bilgilendirilmektedir. Bu tarz bir öğretim şekli, bazı öğrencilerin ilgilerini ve meraklarını istenilen düzeyde uyandıramamakta ve derse karşı olumsuz tutum sergilemelerine sebep olmaktadır (Demircioğlu, 2005). Yapılan bazı araştırmalar da öğrencilerin, tarih derslerini sıkıcı ve monoton bir ders olarak algıladıklarından tarih derslerine karşı olumsuz tutum geliştirdiklerini ortaya koymaktadır (Safran, 1993).

Türk tarihi söz konusu olunca, geniş bir alana yayılan Türk tarihini "genişleyen çevreler" anlayışına sığdırarak, açıklamanın kolay olmadığını, farklı mekânlarda ve zamanlarda kurulan farklı Türk devletlerini tutarlı bir şekilde bir plan içinde incelemenin güçleştiğini ifade eden Safran ve Ata (2003), bu konuda iyileştirmenin, ancak alternatif edebî metinlerin kullanılması (okuma parçası, tarihî roman, hikâye vb.) ile öğrencilerin dönemi derinlemesine inceleyebildiği bir ortam oluşturularak yapılabileceğini belirtmektedir. Bu anlamda tarih derslerinde edebî ürünlerin kullanımı, öğrencilerin dönemi derinlemesine inceleyebilmesine fırsat vermesinin yanında derse karşı olumsuz tutumların bir dereceye kadar azalmasını da sağlayabilecektir.

Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı'nda, Ortaöğretim Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Dersi Öğretim Programı'nda ve Ortaöğretim T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nda "tarihsel metinler; tarihin akışı içerisinde insanların eğilimlerini, karşılaştıkları sorunları, yaşadıkları karmaşık dünyayı açıklama gücüne sahiptirler. Öğrenciler; öykü, biyografi, otobiyografi ve benzeri metinleri anlamak için bu metinleri zihinlerinde canlandırarak okuma yeteneğini geliştirmelidir." ve "tarihsel metinleri kavramak, öğrencilerin tarihsel yaklaşım edinmelerini yani geçmişteki olayları yaşadığı dönemin şartları ve kavramlarıyla ele alarak o dönemi yaşayanların bakış açısıyla inceleyebilmelerini gerektirir." (MEB, 2018a; s. 13; MEB, 2018b s. 12; MEB, 2018c; s. 13) ifadelerine yer verilmektedir. Bu anlamda tarih derslerinde edebî ürünlerin önemine vurgu yapılmakta ve tarih öğretmenlerinden derslerinde edebî ürünleri kullanmaları istenmektedir.

Tarih öğretmek için edebiyattan yararlanılması yeni değildir. Vatandaşların erdemli ve iyi karakterlerini barındıran, bireylerin zaferlerini gösteren öyküler 19. yüzyılın okullarının müfredatının merkezindeydi. Son on yılda tarih öğretiminde edebiyatın kullanılması ile ilgili çok sayıda bilimsel ve popüler makale yayımlanmıştır (Nelson & Nelson, 1999). Yapılan bilimsel toplantılarda ve sempozyumlarda, alan eğitimi kitaplarında tarih öğretiminde edebî ürünlerin kullanılmasının vurgulandığı görülmektedir.

Tarih eğitiminde edebî ürünlerin kullanılması üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yapılan bu araştırmaların önemli bir bölümünün öğrencilerin ve öğretmenlerin edebî ürünler ile ilgili görüş ve düşüncelerinin belirlenmesi (Çecen, 2010; Er, 2008; Er, 2010; Kaymakçı, 2008; Keskin 2008; Şimşek, 2006a; Şimşek, 2006b) ve tarih öğretiminin edebî ürünlerle desteklenmesinin öğrencilerin akademik başarılarına etkisinin tespit edilmesi (Akkuş, 2007; Bölücek, 2008; Gençtürk, 2005; Kart, 2002;

Otluoğlu, 2001; Öztürk, 2002; Smith, Monson ve Dobson, 1992; Şimşek, 2000; Şimşek, 2004; Tekgöz, 2005; Top, 2009) amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalarda öğrencilerin ve öğretmenlerin edebî ürünler ile ilgili görüş ve düşüncelerinin olumlu olduğu, tarih öğretiminin edebî ürünlerle desteklenmesinin öğrencilerin akademik başarılarını genellikle artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

1. Edebî Ürünler ve Eğitim

Edebiyat eseri gerçekten olmuş veya olması mümkün yahut sanatçının öyle anlatılmasını benimsediği kişi, durum yahut olayların seçilmiş kelimelerle, ilgi ve heyecan uyandıracak bir şekilde düzenleme ve bütünleştirme (terkip) edilmesi sonucunda oluşan bütünlüktür (Tural, 2000, s. 18). Edebî ürünler, sanatsal bir amaç için yazılmış ya da oluşturulmuş, estetik kaygı güden eserdir. Bir başka ifadeyle, edebiyatın nesnesi, insan hayatının iyi bir ifadesi, bir dil ile temsil edilmesidir (Şimşek, 2015, s. 391).

Kavcar (1999), edebiyat eserlerinin insan, yurt, yaşama ve doğa sevgisiyle insanın iç dünyasını yumuşattığını; iyilik, dostluk, hoşgörü, bağışlama, dayanışma, çalışkanlık, dürüstlük gibi insana özgü tutumları ve değerleri geliştirip pekiştirdiğini; iyiye, güzele ve doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunduğunu ve insanları bunlar doğrultusunda eğittiğini ifade etmektedir.

2. Tarih Öğretimi ve Edebî Ürünler

Bugün bağımsız bir disiplin olan tarih, edebiyatın bir biçimi olarak başlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde tarihçiler, kendi bilimsel yöntemi ile tarihin bağımsız bir disiplin olduğunu ortaya koymuşlar ve tarih ile edebiyat arasında keskin sınırlar oluşturmuşlardır. Tarih, insanın geçmişteki eylemlerinin, edebiyat ise insanın düşünce ve duygularının kayıdır. Her iki kayıtda bir diğeri olmaksızın anlaşılabilir. Bir konuya ilişkin derin kavrayışın çok değişik disiplinlerin sunduğu sembolleri çözümlenerek olabildiği unutulmamalıdır. Bir disiplin olarak tarih ile edebiyatın sunduğu dilin imkânları ve sembolleri farklı olup, farklı kavrayışları geliştirmekle birlikte, bu kavrayışlar her iki disiplinin öznesi insan olduğundan ilişkilidir ve birbirlerini pekiştirir (Mansilla, Veronica Boix and Howard Gardner, 1997, s. 381'den aktaran Ata, 2000, s. 159).

İnan'a (1938'den aktaran Ocak, 1997, s. XI) göre edebî ürünler "kazılarda elde edilen çanak çömleklerden daha önemlidirler; çünkü bunlar toprak altında ölü kalan kırıntılar değil, cemiyetin ruhunda binlerce yıl yaşayan vesikalardır."

Tarih her yaş evresi ve kültürleşme basamağı için farklıdır ve her hayat basamağı tarihte kendine göre bir şeyler bulmaktadır (Andraess, 1939, s. 8). Andraess, çocuğun tarihi kavramasına yönelik olarak üç gelişim basamağı olduğunu belirtmektedir. Andraess'a göre (1939, s. 10-15) 3-8 yaş arası birinci basamağı teşkil eder ve bu basamağa *masal yaşı* adı verilir. 9-10 yaş arası ikinci basamağı teşkil eder ve çocuk daha fazla reel konuları tercih eder. Çocuğun yavaş yavaş zaman telâkkisi aydınlanır. Robinson, Güliverin Seyahatleri vb. hikâyelerin verilebildiği bu basamağa *Robinson yaşı* adı verilir. Çocuğa tarihî mevzuların 11-12 yaşında verilmesi uygundur. 12-13 yaş arası üçüncü basamağı teşkil eder ve bu basamakta çocuk hakikatleri araştırmaya ve incelemeye hoşlanmaya başlar. Bu yüzden tarihî mevzular bu istikamete yönlendirilerek verilmelidir.

Türkiye'de öğrencilerin zihinleri kompartımanlara bölünmekte ve bu bağlamda interdisipliner bir eğitim verilememektedir. Tarih derslerinde tarih öğretmeni, edebiyat ya da Türkçe öğretmeninin yaşam alanına girmek istememekte, interdisipliner yaklaşımdan kaçınmaktadır. İnterdisipliner yaklaşım;

değişik bilgi alanları arasındaki ilişkileri vurgulayan, öğrencilerin hayatı bütünüyle görmelerini sağlayan, disiplinler arasındaki iç ilişkileri gösteren, diğer konu alanları ile entegrasyonu mümkün oldukça teşvik eden bir yaklaşım ve öğretim tarzıdır. Son yıllara kadar tarih-edebiyat korelasyonuna, tarih ders kitaplarının ünite sonlarına “tarih okuma parçaları” eklemek dışında pek dikkat çekilmediği bilinmektedir (Ata, 2000, ss. 158-159). Tarih-edebiyat korelasyonunu sağlamak adına tarih derslerinde edebiyatçılardan ve edebî ürünlerden yararlanılarak interdisipliner yaklaşım benimsenmelidir.

Edebî ürünlerin, o devrin insanının değerler sistemine bakışını ve gelecek tasavvurlarını içerdiği için bu durumun zihniyet tarihi araştırmalarında olduğu kadar tarih öğretimi açısından da değer taşıdığını belirten Şimşek (2006c, s. 67), sosyal bilimler öğretimi alanlarına ilişkin çağdaş öğretim ilkelerinin, yaşamın bir bütün olduğu ve ortaya çıkan problemlerin de bütüncül bir bakış açısı ile çözülebileceği anlayışından hareket etmesinin problem çözmede interdisipliner yaklaşımı zorunlu kıldığını, bu bağlamda tarih ve edebiyat alanları arasında var olan bu izolasyonu ve kompartımanlaşmayı gidermeye yönelik düşüncelerin gelişmesine katkı sağladığını, bu sebeple edebî ürünlerin tarih araştırmaları ve eğitimi/öğretimi için birer araç olarak kullanılmasının gündeme geldiğini ifade etmektedir.

Edebî ürünler ve diğer yazılı materyallerin işe koşulduğu öğretim durumlarında, yaparak yaşayarak öğrenen ve bu süreçte, arkadaşlarıyla birlikte araştırma raporları hazırlarken, nihai kararı vermeden önce, kendilerinde birden çok kaynağı kullanma bilinci ve becerisi gelişen öğrenciler, sorumluluk sahibi birer vatandaş olarak sürdürecekleri gelecek yaşamlarında da bunları kullanabilecektir. Böylece, onların, demokratik bir toplumun, her türlü dogmadan uzak, eleştirel/analitik düşünebilen, inançları ve değerleri inceleyip olumlu tutumlar ve değerler geliştirebilen uyumlu ve etkin bireyler olmaları sağlanabilecektir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 36).

Tarih derslerinde kullanılacak birçok edebî ürün bulunmaktadır. Bunlar atasözleri, biyografiler, denemeler, destanlar, efsaneler, fıkralar, hâtıratlar (anılar), tarihsel hikâyeler, makaleler, masallar, mektuplar, menkıbeler, romanlar, seyahatnâmeler (gezi yazıları), söylevler (nutuklar), şiirler, türküler, tiyatrolardır. Bu edebî ürünlerin öğretmenler tarafından tarih derslerinde etkili bir şekilde kullanılması öğretimi destekleyecektir.

4. Tarih Derslerin Kullanılabilecek Edebî Ürünler

4.1. Atasözleri

Türkçe Sözlük'te atasözü, “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darbimesel” (TDK, 1998, s. 100) şeklinde tanımlanmıştır. Kabakçı (1967, s. 68) ise atasözünü “halkın yarattığı ve binlerce yıldan beri benimsenerek hayat düsturu edindiği hikmetli, özlü, veciz sözler” olarak ifade etmiştir. Atasözleri öğüt veren ve dersler çıkarılmasını sağlayan, toplumdaki bireylerin nasıl hareket etmeleri gerektiğini ifade etmeye çalışan ve toplumun değer yargılarını içeren özlü sözlerdir.

4.2. Biyografiler

Biyografi, sanatta, ilimde, politikada ve başka dallarda tanınmış kişilerin, hayatlarını anlatan eserlerdir. Sanatçıyı veya büyük devlet adamını kendisini yetiştiren maddî ve manevî çevre içinde araştıran kişiliğini ve eserlerini birtakım sebeplere ve sonuçlara bağlayan biyografi eserleri, tarihin, edebiyat tarihinin ve tenkidin yardımcılarıdır. Ayrıca ünlü kişilerin hayatları herkes tarafından okunmaya değer ibretlerle doludur (Kabaklı, 1967, s. 528). Biyografi kullanımını öğrencilerin motivasyonunun ve

başarısının artmasına, büyük insanlara karşı hayranlık ve saygı duymasına, vatanına, milletine ve devletine bağlılık duygularının güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Er, 2010, ss. 55-56).

4.3. Denemeler

Deneme, özgürce seçilen bir konuda gelişen, düşünsel boyutlar içeren, bir konuşma havası içinde biçimlenen, genellikle orta uzunlukta bir düzyazı biçimidir. Deneme konuları özgür bir şekilde seçilebilir. Ölüm, sevi, düşünce, özgürlük, doğa sevgisi, alışkanlıklar, giyim kuşam, kadınların saç tuvaleri vb. gibi denemeye konu olabilir. Bu yüzden okurlar; hoşça vakit geçirmek, eğlenmek ve oyalanmak için denemeyi okurlar (Özdemir, 1981, ss. 146-147).

4.4. Destanlar

Destanlar, bir soy'a veya soy'un bir boy'una ait tarihî gerçeklerden, bir zaman aralığına ait iç ve dış münasebetlerin sonucu olan içtimaî tecrübelerden bir kısmının gerçeğimsi bir tarih hâline dönüştürülerek tahkiyelendirilmesidir (Tural, 1993a, s. 71). Destanlar ve efsaneler, geçmişte yaşamış kişiler ve olaylar hakkında kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmış anlatı ve tasvirlerdir (Şimşek, 2010a, s. 258). Milletlerin tarihî vasıfları, ırk özellikleri ve millî değerleri, yaratmış oldukları destanlarda mevcuttur. Oğuz Kağan destanında cihangirlik ve devlet kurma tutkusunu, Köroğlu destanında haksızlığa isyan ve devlete itaat yan yanadır. Bütün Türk destanlarında, iyiliğe, kuvvete, savaşçılığa, biniciliğe, sözde durmaya büyük değer verildiği görülmektedir (Kabaklı, 1967, s. 30).

Destanlar yazıya geçirilmemiş devirlerin tarihlerinin aydınlanmasında bazı ilimlerin yaptığı gibi tarihe yardımcı olmaktadır. Dede Korkut Destanları bunun en güzel örneğidir. Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı destan, Oğuzlar'ın 10. yüzyılda kuzey ve kuzey batı yönünde Kıpçaklar, Peçenekler ve hattâ Hazarlar ile savaştıklarını en eski tarih olaylarının bu destanla alâkalı olduğunu ortaya koymaktadır (Tural, 2000, s. 49).

Aytaş'a (2006) göre destanın edebî ürün olarak kullanılması ile şu amaçlar gerçekleştirilebilir:

Millet olma bilinci,

Zorluklara karşı direnme ve başarıya azmi,

Birey olmanın sorumlulukları,

Olağan ve olağanüstülüklerin bir arada kullanılmasının gerekçesi,

Kültürel zenginliklerimiz, maddî ve manevî kültür unsurlarının kaynakları.

4.5. Efsaneler (Mitler)

Efsane, ekseriya hakîki bir temele sahip olan, fakat halk muhayyilesinin ve geleneğinin değiştirmiş ve genişletmiş olduğu bir hikâyedir (Halkın, 1989, s. 16). Mitolojinin "efsaneleri inceleyen ilim dalı" ve "bir milletin fikir ve düşünce tarihi" olduğunu ifade eden Ögel, "Türk mitolojisi, Türk ailesi, Türk cemiyet düzeni ile Türk ahlâk ve âdetlerinin bir aynası gibidir. Türk mitolojisi, diğer dünya mitolojilerinde olduğu gibi, ölü fikir ve düşüncelerden meydana gelmemiştir. Türk mitolojisi, bir hayat yoludur. Cemiyeti düzenleyen ve güden, canlı düşüncelerin bir toplamıdır." (Ögel, 1997, s. 9) diyerek Türk mitolojisinin önemine vurgu yapmıştır. Efsaneler, çocukların hayal gücünü geliştirirken, bazı tarihsel olayları ve kahramanlıkları ilginç bir anlatımla yansıtmaktadır. Bu özellikleri dolayısıyla efsaneler, bir toplumun ulusal kültürünü gelecek kuşaklara aktarmada büyük önem taşımaktadır. Bu bilinçle tüm

uluslar, bir yandan bu edebî ürünleri derleyip güncelleştirirken diğer yandan da bunlarla yeni nesilleri tanıştırmaya çalışmaktadır. Efsaneleri yeni nesillerle tanıştırmak ve eğitim ortamında kullanırken olağanüstü/gerçek ötesi unsurlar içerdiklerinden çok dikkatli olunmalıdır. Fakat bu tür edebî ürünler, eski devirlerde toplumların sahip oldukları gelenek ve görenekleri, tutum ve değerleri öğretmek amacıyla yapılacak etkinlikler için zengin malzemeler sunabilir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 103).

4.6. Fıkralar

Fıkra, birden çok anlama sahip olup "herhangi bir konuyu, belli bir görüş açısından ele alan yazı" ve "güldürücü sonuca bağlanan lâtife" anlamlarına gelmektedir. Bizde gazete fıkrasının ilk örneklerini Ahmet Rasim vermiş olup Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, Peyami Safa, Refik Halit Karay, Yusuf Ziya Ortaç, Sabri Esat Siyavuşgil vb. sevilen fıkra yazarlarıdır. Türk tarihinde güldürücü sonuca bağlanan fıkraların en güzel örnekleri ise Nasreddin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş fıkralarıdır (Kabaklı, 1967, s. 538). Tarih derslerinde herhangi bir konuya başlamadan önce o konu ile ilgili bir fıkra anlatılması öğrencileri öğretecek konuya güdülenmesini sağlayacak ve öğrencilerin dikkatlerini konuya çekebilecektir. Ayrıca dersin herhangi bir yerinde, öğrencilerin dikkatlerinin dağıldığı bir zamanda konuya dikkat çekmek için fıkra kullanılabilir.

4.7. Hâtıratlar (Anılar)

Hâtırat, tanınmış kişilerin geçen ömürleri içinde olup biten olayları güzel bir üslûpla kaleme almalarından doğan bir yazı türüdür (Kabaklı, 1967, s. 517). En eski çağlardan itibaren, önemli kişilerin hayatları insanların ilgisini çekmiştir. Bu eserler, okuyucuların ilgilerinin ve meraklarının giderilmesinin yanı sıra okuyuculara bir dönemin sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. özelliklerini öğrenme fırsatı da vermektedir. Tarih öğretmenleri bu ürünleri kullanırken yazarlarının bazı konularda objektif olamayabileceklerini hatırdan çıkarmamalıdır (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 151-152).

4.8. Tarihsel Hikâyeler

Tarihsel hikâyeler, geçmişte gerçekten olmuş, yer, zaman, kişiler ve olaylar açısından gerçek tarihin birer parçasını anlatırlar. Şimşek'e (2015, s. 395) göre tarihsel hikâyeler beş grupta ele alınabilir. Bunlar; şehir ve semtlerin tarihsel hikâyeleri, tarihsel yapı ve anıtların hikâyeleri, tarihsel kişilerin hikâyeleri, nesne-objelerin tarihsel hikâyeleri, tarihsel olay hikâyeleridir. Genç nesillere iyinin ve kötünün anlatılması, bazı toplumsal ve kültürel değerlerin aktarılmasında tarihsel hikâyeler son derece etkilidir (Demircioğlu, 2005, s. 135).

4.9. Makaleler

Makale, her konuda bir görüşü savunmak, bir düşünceyi ispatlamak ya da sırf bilgi vermek amacıyla yazılan yazılardır (Kabaklı, 1967, s. 537). Makale, düşünce yazıları içerisinde en önemli edebî türlerden biridir. Makaleyi diğer düşünce yazılarından ayıran en önemli unsur, belli bir düşünceyi delille ve ispatla anlatmasıdır. Makalede anlatım mutlaka gerekçelendirmeli ve bu gerekçelendirme de kanıtlanmalıdır. Makale yazmak için mutlaka bilgi ve birikime ihtiyaç vardır (Aytaş, 2006).

4.10. Masallar

Türkçe Sözlük'te masal kelimesi, genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen, olağan dışı olayları anlatan hikâye (TDK, 1988, s.

992) olarak tanımlanmıştır. Masal, günlük hayatın sınırlı, kuru gerçeğiyle yetinemeyen halk muhayyilesinin tabiat ve gerçekdışı bir âlemde yaşattığı kahramanların hikâyesidir. Adalet, eşitlik, kardeşlik ve mutluluk en katıksız zenginliği ile masal dünyasında bulunmaktadır. Masalarda gam, kasvet, çirkinlik ve âdilik olmayıp iyilik mükâfata kavuşur, kötüler sert ve adaletli bir şekilde cezalandırılır (Kabaklı, 1967, s. 72).

Eğitim tarihinde eğitimcilerin çoğunun çocuklara masallar öğretilmesini ve çocuğun dünyasının masalla zenginleştirilmesini istediklerini ifade eden Kantarcıoğlu (1991), geleneğin çocukla devamlılık kazandığından, geleneğin yaşatılmasında önemli rolü olan masallardan vazgeçilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

4.11. Mektuplar

Mektup, bir haberi, dileği, arzuyu, istek veya duyguyu, yanımızda olmayan birine iletme amacıyla hazırlanmış özel yazıdır (Kabaklı, 1967, s. 525). Bir öğretim materyali olarak; toplumun fikri, siyasal ve yönetsel yaşamında yer almış, katkıda bulunmuş ve toplum tarafından kabullenilmiş kişilerin mektuplarından yararlanılmalıdır (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 153).

4.12. Menkıbeler

Menkıbe, "övülecek iş, hareket ve meziyetler" (Ateş, 1957, s. 701) anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in ashabının meziyet ve faziletleri, tarihî şahsiyetlerin tercüme-i hâlleri, bazı zümrelerin övgüye değer işleri, bazı mukaddes şehirlerin tasvirlerine de menkıbe denildiği bilinmektedir (Ocak, 1997, s. 27). Menkıbelerden bahseden eserlere de menâkıbnâme denilmektedir.

Batıda da peygamber ve havarileri, Hristiyan manastırları, azizler hakkında söylenen birçok menkıbe mevcuttur. Batıdamenkıbeleri Cizvit tarikatından Jean Bolland ve Gedefroid Henschenius *Acta Sanctorum* (aziz vesikaları) adıyla toplamış ve yayımlamışlardır (Halkın, 1989, s. 71). Bizde menkıbelerin tarih açısından önemini ilk belirten Fuat Köprülü olmuştur. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları* (1943) adlı makalesinde menkıbelerin tarihî değerini vurgulamış ve menkıbelerden örnekler vermiştir.

Menkıbelerde tarihî olaylar aynı olmasa bile canlı bir şekilde aktarılır. Menkıbeler, halkın o dönemdeki sosyal yaşamını, gelenek ve göreneklerini verir ve halkın bunları algılayış biçimini de ortaya koyar. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini içeren tarih kitapları Âşıkpaşaoğlu Tarihi, Oruç Bey Tarihi menkıbelerle doludur. Menkıbeler, toplumların tutum ve ahlâklarını belirleyen referanslarla doludur. Manevî değerlerle yüklü menkıbelerin tarih derslerinde ahlâkî bilgilere karşı çocuğun ruhunun hazırlanmasında etkili olacağı şüphesizdir (Öztaş, 2002).

4.13. Romanlar

Roman, "gerçek veya hayalî bir olayın hikâyesi" (Kabaklı, 1967, s. 476) olarak tanımlanabilir. Kabaklı'ya göre (1967, ss. 485-492) konularına göre romanlar 4 çeşittir:

Tarihî roman, konularını tarihte yaşamış kahramanlarla, onları kuşatan gerçek veya hayalî kişilerin hayat ve maceralarından alan romanlardır.

Macera romanı, günlük hayatta her zaman rastlanmayan değişik, şaşırtıcı, beklenmez, esrarlı olayları konu alan romanlardır.

Sosyal roman, yaşanan toplumu ve o toplumu ilgilendiren dâvaları yeni bir açıdan ele alan, gizli veya açık maksat telkinine çalışan romanlardır.

Tahlil romanı, dış âlemden geçen olaylardan ziyade, kahramanların iç dünyasını ve insan benliğinin kişi ve toplum çatışmaları içindeki belirtilerini konu alan romanlardır.

Tarihî roman, ele aldığı zaman, mekân, insan ve olay unsurları bakımından yazarının şahidi olmadığı bir dönemi "gerçeğimsi bir hayat" halinde kompozisyonlaştıran edebiyat eseridir (Tural, 1993b, s. 69). Ata (2000, s. 161) "tarihî romanın geçmişi edebî açıdan yeniden inşa etme çabası içerdiğini" ifade etmektedir.

Levstik (1995), tarihî romanların ders kitaplarından daha ilgi çekici olduğunu ve geçmişi daha iyi hayal edebilmelerine yardımcı olduğunu vurgulamıştır. Ata (2000, s. 164) ise tarihî romanların tarih ders kitabının tamamlayıcısı olarak sınıf ortamına getirilmesi önerisinde bulunmakta ve ders kitaplarının ansiklopedik yapısından kaynaklanan sınırlılıklarının, tarihî roman gibi yardımcı araçların sınıf içi etkinliklerde kullanılması ile aşılabileceğini belirtmektedir.

4.14. Seyahatnâmeler (Gezi Yazıları)

Yazarın yurt içinde ve yurt dışında yaptığı gezilerde gördüklerini, okurları için ilgi çekici yönlerini özenli bir anlatımla yansıttığı yazılardır (Özdemir, 1981, s. 178). Seyahatnâmelerde gezilen yerlerin manzaraları, şehirlerin tasvirleri, halkların yaşayışları, kıyafetleri, töre, adet ve gelenekleri, hukuk düzenleri, ahlâk, refah ve iş durumları anlatılır. İlgili seyahatnâmeyi okuyan kişiler, anlatılan yerleri görmüş gibi olurlar ve kendi bakışları ile belki de görüp sezemeyecekleri şeyleri bile yazarın üslûbu ve dikkati sayesinde kavrayabilirler (Kabaklı, 1967, s. 520). Yazdıkları seyahatnâmelerde İbn-i Batuta 14. yüzyıla ait, Evliya Çelebi ise 17. yüzyıla ait değerli bilgiler ve ayrıntılar vermekte, yazılan yerler okuyucunun gözünde canlanmaktadır. Yine aynı şekilde 18. yüzyılda Paris ve Berlin'e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet ile Resmî Ahmet Efendi buldukları şehirlerle ilgili birer sefaretnâme yazmışlardır.

4.15. Söylevler (Nutuklar)

Türkçe Sözlük'te söylev (nutuk), bir topluluğa düşünceler, duygular aşlamak amacıyla söylenen, uzunca, coşkulu ve güzel söz, nutuk, hitabe olarak tanımlanmıştır (TDK, 1988, s. 1334). Mustafa Kemal Atatürk'ün söylevleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarih ve ilkelerini gün ışığına çıkarmada kullanılacak temel kaynaklardan biridir. Bunlar, ilköğretim okullarındaki sosyal bilgiler, vatandaşlık bilgisi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük gibi derslerde birer öğretim materyali olarak kullanılabilir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 144).

4.16. Şiirler

Şiir, zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebî anlatım biçimi (TDK, 1988, s. 1386) olarak tanımlanmaktadır. Konu ve temalarına göre şiirler aşağıdaki şekilde adlandırılabilir (Aytaş, 2006):

Lirik şiir, etkileycilik bakımından hüznün, sevgi, sevinç, acı, keder vb. duygulara dayalı durumları yansıtır. His ve hayal unsurları bakımından zengindir. Diğer şiirler içinde de lirizm mutlaka vardır. Fakat lirik şiiri diğerlerinden ayıran temel özellik, onun bir amaca bağlı kalınarak yazılmamış olmasıdır. Lirik şiirin temel amacı, duygulara hitap etmesi ve duyguları dile getirmesidir.

Pastoral şiir doğayı ana kavram olarak ele alan ve amacı sadece doğayla ilgili gözlemleri anlatmak olan şiirlerdir. Bir şiirin pastoral olabilmesi için mutlaka gözleme dayalı olması gerekir. Gözlenen olay anlatılmalıdır. Şiirde doğa temel amaç olmalıdır. Doğa unsurları araç olarak kullanılmayacak, doğanın gerçeği anlatılacaktır.

Didaktik şiir, tamamen bir ders vermeyi ve bir sonuç çıkarmayı amaçlayan şiirlerdir. Nükte şiirler olarak da bilinmektedir. Bu bakımdan insanlara dolaylı yoldan ders verir. Fablların, fıkraların nazım söyleyişleri didaktik şiire örnektir. Bir ana fikir etrafında oluşturulmuştur. Çocuklara yönelik yazılan şiirlerin büyük bir kısmı didaktik tarzdadır.

Epik şiir, genellikle olağanüstü bir üslup ve destansı bir tarzla kaleme alınmış eserlerdir. His ve hayal unsuruna daha az yer verilir. Teması kahramanlık oluğu gibi, başka konular da olabilir. Üslubundan hareketle epik şiiri tespit etmek gerekir. Epik şiire bir anlatım şekli de diyebiliriz. Heyecanlı ve coşkulu bir anlatımı vardır.

Dramatik şiir, eğer bir olay anlatılıyorsa ve bir olaya bağlı olarak duygular alınmışsa o şiirlere dramatik demek mümkündür. Genellikle, acıklı ve korkunç olayları anlatan şiirler için verilen bir ad olmakla birlikte, dram aslında bir canlandırma olduğu için, dramatik şiirleri bir durumu canlandırmaya aracı olan şiirler olarak adlandırmak gerekmektedir.

Yazın tarihçilerine, eleştirmenlere ve kimi kuramcılara göre tüm yazınsal yaratılar şiirden doğmuştur (Özdemir, 1981, s. 33). İnsanlık tarihinde tarihsel bilgi, akılda kalması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için nesir olarak değil de şiirsel ifade tarzında kurgulanmıştır (Ata, 2001).

Şiir ezberleme ve şiiri derste etkili bir biçimde kullanma salt Türkçe ve edebiyat derslerine bırakılmamalıdır. Sınıf öğretmeni, sosyal bilgiler öğretmeni ve tarih öğretmeni, Sosyal Bilgiler ve Tarih derslerinde çocukların düzeyine uygun yazılmış şiirleri ezberletilebilir. Lise düzeyinde öğrenciler, kelime hazinesi daha geniş ve düzeyi daha yüksek şiirleri yorumlayabilmeli, açıklamayabilmeli ve çözümlemelidir (Ata, 2001).

Şiirlerin tarih derslerinde kullanımı; öğrencileri konuya motive etmede ve duygularını harekete geçirmede, öğrencilerin empati yapmalarında ve derse aktif katılımlarını sağlamada öğretmenlere yardımcı olmaktadır (Öztaş, 2009).

4 .17. Türküler

Türkü, olağanüstü, tabiat dışı vakalara ve kişilere yer vermeyen, daha çok ferdî ve sosyal hâdiselere dayanan, bir olayı hikâye etmekten ziyade hâdiseye karşısındaki içli duyguları tepkileri dile getiren eserlerdir (Kabaklı, 1967, s. 62). Halk ümidini, ümitsizliğini, isyanını, isteğini, anlatmak istediklerini genellikle ozanları aracılığıyla, onların türküleriyle dile getirmiştir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 117). Bölücek (2008) yaptığı çalışmada türkülerle destekli eğitimin öğrencilerin başarılarını artırmada önemli bir etkisi olduğu, ders aracı olarak türkülerin öğrencilerin motivasyonunu, konular arasında bağlantılar kurulmasını ve öğretilen bilgilerin öğrencilerin zihninde kısmen canlanmasını sağladığı

sonucuna ulaşmıştır. Bu anlamda tarih derslerinde halkın kültürünü, duygularını, tepkilerini, sevinçlerini yansıtan bu edebî türün tarih derslerinde kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

4.18. Tiyatrolar

Tiyatro, oyun, oyuncu, sahne ve izleyici gibi temel öğelerden oluşan sanat; dramatik metin, oyunculuk, sahneleme, sahne tasarımı, sahne giysisi, sahne müziği, ışıklama ve sahne tekniği öğelerinin tümünü birlikte içeren sanatsal etkinliktir (Çalışlar, 1995, s. 631).

Tiyatro eserlerinin sahip olduğu kişi, olay, yer ve zaman bağlantısı, tiyatro eserlerine birçok hedef ve davranışı gerçekleştirmek için uygun bir araç olma özelliğini kazandırmaktadır. Özellikle tarihsel kişilikleri tanıma, siyasal ve toplumsal olay ve yaşantıları öğrenmede öğrencilere yardımcı olabilmektedir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, ss. 145-146).

5. Tarih Derslerinde Edebî Ürünler Nasıl Kullanılmalıdır?

Tarih derslerinde edebî ürünlerin kullanımı belli bir planlama çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Konuya ve kazanımlara göre uygun edebî ürünlerin seçimine dikkat edilmeli, derste edebî ürünler kullanılırken mümkün olduğunca öğrencileri aktif hâle getirecek etkinlikler gerçekleştirilmeli, kullanım sonrasında değerlendirmeler yapılmalıdır.

5.1. Tarih Derslerinde Kullanılabilecek Edebî Ürünlerin Seçimi

Tarih derslerinde kullanılabilecek uygun edebî ürünlerin seçimi istediğimiz kazanımların gerçekleşebilmesi için son derece önemlidir. Bu anlamda edebî ürünlerin seçimi çok önemlidir. Tarih derslerinde öğrenme-öğretme sürecinde kullanılacak edebî ürünlerin seçimine yönelik göz önünde bulundurması gereken ölçütler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Edebî Ürünlerin Seçimine Yönelik Ölçütler

İLGİLİ ÖLÇÜT BOYUTU	BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER
Eğitim ve Öğretim Programı	Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarına uygunluk İlgili öğretim programının genel amaçlarına uygunluk İlgili öğrenme alanına uygunluk İlgili kazanıma uygunluk Öğrencilere kazandırılması gereken beceri ve değerlere uygunluk
Öğrenci	Öğrencinin içinde bulunduğu gelişim dönemine uygunluk Öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine uygunluk Öğrencinin ilgi düzeyine uygunluk Öğrencinin cinsiyetine uygunluk Öğrencinin ihtiyaçlarına uygunluk Öğrenci için anlamlılık Sözcük dağarcığını geliştirmeye uygunluk
	Gerçeğe yakınlık

İçerik	Basit, sade ve anlaşılabilirlik İlgili içeriğe uygunluk İlgi çekicilik Olumlu tutum ve davranışlara yönlendiricilik Şiddet öğeleri içermeme Duygu, düşünce ve hayal gücünü geliştiricilik
Dil ve Anlatım	Anlatım tekniğinin yaş seviyesine uygunluğu Dilin, sade ve anlaşılabilir olması Cümlelerin uzunluğunun uygunluğu Cümlelerin kuruluş biçimleri

(Top, 2009, ss. 23-24)

5. 2. Tarih Derslerinde Edebî Ürünlerle Yapılabilecek Bazı Etkinlikler

Tarih derslerinde edebî ürünler çerçevesinde yapılabilecek bazı etkinlikler şu şekilde sıralanabilir:

Edebî üründen ne öğrendikleri öğrencilere sorularak pekiştirme yapılabilir. Sorulacak soruların, hedeflenen davranış değişikliklerinin oluşup oluşmadığını görmek adına davranış değişikliğine yönelik sorular olmasına dikkat edilmelidir.

Anlattıklarının resmedilmesi istenebilir. Bu faaliyet öğrencilerin yaratıcı güçlerini geliştirebilir.

Edebî üründe yer alan kültür unsurlarını (değerler, toplum yapısı, ilişkiler, ekonomik faaliyetler vb.) fark etmeleri istenebilir.

Bazı edebî ürünlerde gerçekler örtülerek geldiği için var olan olağanüstü olayları gerçek olaylardan ayırarak tespit etmeleri istenebilir.

Edebî metinde geçen tarihî olayla ilgili 3-5 dakika bir şeyler yazmaları istenebilir.

Edebî ürünün bazı bölümleri kasten tamamlanmamış ise öğrenciden eksik bırakılan bu bölümleri tamamlamaları istenebilir.

Müzik parçalarından marşlar, türküler, anlatılacak edebî ürünün bazı bölümlerinde kullanılabilmesi gibi fon olarak da düşük sesle çalınabilir.

Edebî ürüne ilişkin “Öğrenciler ne biliyor? Ne öğrenmek istiyor? Ne öğrenmişler?” gibi soruların cevaplandırıldığı birer kart, öğrencilerle birlikte hazırlanabilir.

Edebî ürünün ahlâki, düşünsel ve empatik değerlendirmesi yapılabilir.

Edebî ürünündeki kelimelerin etimolojisi incelenebilir.

Edebî ürünün bazı yerleri öğrencilere dramatize ettirilebilir.

Edebî metinde geçen yer adları haritadan buldurularak harita bilgilerinin gelişmesine yardımcı olunabilir.

Konuya ilişkin olayla ilgili olgu toplamaları için bir araştırma yaptırılabilir.

Edebî ürünü geçtiği döneme ilişkin poster, resim, gazete veya dergiler sınıfa getirilerek ilgili dönem hakkında öğrencilerin fikir yürütmeleri ve döneme ilişkin farklı bakış açılarını görmeleri sağlanabilir.

Edebî metinde geçen tarihî olaya ilişkin diğer kurgusal olmayan kitaplar önerilebilir.

Yapılan sınıf içi çalışmayı tamamlamak amacıyla edebî metnin geçtiği tarihî mekâna, edebî metinde adı geçen eşyaların bulunduğu müzeye gezi düzenlenebilir (Ata, 2000, ss. 163-164; Cevat, 2000; ss. 38-39; Çencen, 2010, ss. 64-66; Demircioğlu, 2005, s. 142; Öztaş, 2002; s. 71; Şimşek, 2010a, s. 262; Şimşek, 2010b s. 269)

5. 3. Tarih Derslerinde Edebî Ürünleri Kullanmanın Yararları

Tarih derslerinde edebî ürünlerin yararları şu şekilde sıralanabilir:

Öğrencilerin eleştirel düşünme, iletişim, zaman ve kronolojiyi algılama okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olur.

Tarih bilincine sahip olan genç kuşakların çağa uyum sağlamalarına zemin hazırlar.

Farklı bakış açılarının analiz edilmesini sağlayarak, geleneksel ders kitaplarında eksik olan çoklu bakış açısının gelişmesini destekler.

Kültür aktarımının gerçekleşmesini kolaylaştırır.

Daha çok tarihî ayrıntı, ana fikir ve miktarca çok daha fazla tarihî bilgi edinmeyi sağlar.

Soyut konu ve kavramların somutlaştırılmasını sağlar.

Duyuşsal hedeflerin gerçekleşmesini kolaylaştırır.

Geçmişte yaşamış insanlar gibi düşünmelerine ve hissetmeye yardımcı olarak empati kurmasını sağlar.

Yurt ve ulus sevgisi uyandırır.

Eleştirel/analitik düşünmeye, inançlar ve değerleri inceleyip olumlu tutum geliştirmeye yardımcı olur.

Yüksek insanî vasıflar kazandırır.

Derse motivasyonunu ve akademik başarıyı artırır.

Öğrencilerin derse karşı tutumlarını olumlu yönde etkiler.

Tarihî mirasa karşı takdir geliştirmeye ve onları korumaya yardımcı olur.

İyiye, doğruya, güzele yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur.

Tarihsel bilgilerin daha kolay hatırlanmasına yardımcı olur.

Eğlenceli bir şekilde tarihî olguları öğretebilir.

Yerel tarihin anlaşılmasını sağlar.

Karakter eğitimine katkıda bulunur (Akkuş, 2007, ss. 112, 127-128; Ata, 2000, s. 164; Çencen, 2010, ss. 7-8, 24-25; Öztaş, 2002, s. 71; Öztürk ve Otluoğlu, 2005, ss. 36-37; Şimşek, 2006c, ss. 73-74).

Sonuç

Tarih öğretmenleri, sadece ders kitabındaki edebî ürünleri kullanmakla yetinmemeli, konuya uygun edebî ürünleri de sınıfa getirerek derslerinde edebî ürünlerden yararlanma yoluna giderek interdisipliner bir yaklaşım benimsemelidir. Edebî ürünler, tarih derslerini daha zevkli bir hâle getirebilecek ve değişik etkinliklerin yapılabilmesine imkân verebilecek materyallerdir. Bu etkinlikler çerçevesinde edebî ürünlerin tahlil edilmesi, öğrencilere eleştirel düşünme başta olmak üzere birçok beceriyi kazanma fırsatı verecektir. Edebî ürünlerle desteklenen öğretim yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısını artırmada ve duyuşsal kazanımları sağlamada daha etkili olmasının yanı sıra öğrencilerin derse karşı tutumlarına da olumlu etki yaptığı araştırmalarla ortaya konmuş olduğu gerçeğinden hareketle edebî ürünlere tarih derslerinde yer verilmelidir.

Tarih dersi öğretim programlarındaki kazanımların daha kalıcı bir şekilde elde edilebilmesi için hangi kazanımda hangi edebî ürünlerin kullanılacağı tespit edilmeli ve bu edebî ürünlerin listesi ders kitaplarına konulmalıdır. Tarih öğretmenlerine edebî ürünlerin tarih öğretiminde kullanılmasının ders verimliliği bakımından etkisi açıklanmalı, bu edebî ürünlerden nasıl istifade edecekleri konusunda bilgi verilmeli ve tarih derslerinde edebî ürünlerden yeterince yararlanabilmeleri sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Andraess, E. (1939). *Çocuğa Uygun Tarih Tedrisatı* (Çev. K. Kaya). İstanbul: Tan Matbaası.
- Akkuş, Z. (2007). *Tarih Öğretiminde Edebî Ürün Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ata, B. (2000). Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak; Tarihi Romanlar. *Türk Yurdu*, 153-154, 158-165.
- Ata, B. (2001). Çanakkale Savaşlarını Nasıl Öğreteceğiz?. *Türk Yurdu*, 21 (164), 23-29.
- Ateş, A. (1957). Menâkıp. *İslam Ansiklopedisi*. C. VII içinde (ss. 701-702). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Aytaş, G. (2006). Edebî Türlerden Yararlanma. *Milli Eğitim*, 169, 261-276.
- Bölücek, B. (2008). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Türkülerden Yararlanmanın Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cevat, A. (2000). *Çocuklara Hikâye Anlatmak Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Çalışlar, A. (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Çencen, N. (2010). *11. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Tarih Öğretmenlerinin "Edebî Ürün" Kullanımına İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Demircioğlu, İ. H. (2005). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. Ankara: Anı.
- Er, H. (2008). *İlköğretim öğrencilerine sosyal bilgiler eğitiminde biyografi öğretimi çerçevesinde Atatürk'ün hayatı nasıl anlatılmalıdır? Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 388-394). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Er, H. (2010). *Sosyal Bilimler Eğitimi Kapsamında İlköğretim Öğrencilerinin "Biyografi" Kullanımına İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gençtürk, M. (2005). *Tarih Öğretiminde Biyografi Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Halkın, L. (1989). *Tarih Tenkidinin Unsurları* (Çev. B. Yediyıldız). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kabaklı, A. (1967). *Türk Edebiyatı*. C. I. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Kantarcıoğlu, S. (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kart, Ö. (2002). *Eski Türk Destanlarının Tarih Öğretimindeki Yeri ve Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin.
- Kaymakçı, S. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni Anlama ve Tarihi Olaylarla İlişkilendirme Düzeyine Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 388-394). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Keskin, S. (2008). *Romanlarla Tarih Eğitimi ve Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Levstik, L. (1995). Narrative Constructions: Cultural Frames for History. *The Social Studies*, 86(3), 113-116.
- MEB (2018). *Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Tarih Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02.03.2018).
- MEB (2018b). *Ortaöğretim Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02.03.2018).
- MEB (2018c). *Ortaöğretim T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02.03.2018).
- Nelson, L. R., ve Nelson, T. A. (1999). Learning history through children's literature. *ERIC Digest*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED435586.pdf> (Erişim Tarihi: 28.02.2018).
- Ocak, A. Y. (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Otluoğlu, R. (2001). *İlköğretim Okulu 5. Sınıf Sosyal Bilimler Öğretiminde Yazılı Edebiyat Ürünlerini Ders Aracı Olarak Kullanmanın Duyuşsal Davranış Özelliklerini Kazanmaya Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ögel, B. (1997). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, E. (1981). *Yazı ve Yazınsal Türler*. İstanbul: Karacan.
- Öztaş, S. (2002). Tarih Eğitiminde Menkıbelerin Yeri ve Önemi, *Türk Yurdu*, 22(175), 68-72.
- Öztaş, S. (2009). Tarih Öğretiminde Şiirlerin Yeri ve Önemi. *Uluslararası 5. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi "Günümüzde Balkanlarda Eğitim"*, Trakya Üniversitesi 1-3 Ekim 2009 Edirne, Türkiye, C. 2, 294-298.
- Öztürk, A. (2002). *Tarih Öğretiminde Tarihi Romanların Kullanılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2005). *Sosyal Bilimler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: PegemA.

- Safran, M. (1993). Değişik Öğrenim Basamaklarında Tarih Dersine İlişkin Tutumlar Üzerine Bir Araştırma. *Eğitim Dergisi*, (4), 35-40.
- Safran, M. ve Ata, B. (2003). Öğrencilerin Tarih Metinlerinden Anlam Çıkarmalarına Yönelik Araştırmalara Bir Bakış. C. Şahin (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu Sosyal Bilgiler* içinde (ss. 339-353.). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Smith, J. A., Monson, J. A., & Dobson, D. (1992). A Case Study on Integrating History and Reading Instruction through Literature. *Social Education*, 56(7), 370-375.
- Şimşek, A. (2000). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Hikâye Anlatım Yönteminin (Storytelling) Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, A. (2004). İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Hikaye Anlatım Yönteminin Etkililiği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (4), 495-509.
- Şimşek, A. (2006a). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihsel Hikâyeye Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 187-202.
- Şimşek, A. (2006b). Bir Öğretim Materyali Olarak Tarihsel Romana Yönelik Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri, *TOJET*, 5(4), 73-81.
- Şimşek, A. (2006c). Tarihsel Romanın Eğitimsel İşlevi. *Bilig Dergisi*, 37, 65-80.
- Şimşek, A. (2010a). Tarih Öğretiminde Destanlar ve Efsaneler. M. Safran (Ed.), *Tarih Nasıl Öğretilir* içinde (ss. 258-263). İstanbul: Yeni İnsan.
- Şimşek, A. (2010b). Tarih Öğretiminde Tarihsel Hikâye ve Roman. M. Safran (Ed.), *Tarih Nasıl Öğretilir* içinde (ss. 264-271). İstanbul: Yeni İnsan.
- Şimşek, A. (2015). Sosyal Bilgiler Dersinde Bir Öğretim Materyali Olarak Edebî Ürünler. M. Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (ss. 389-412). Ankara: Pegem A.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tekgöz, M. (2005). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Edebiyat Temelli Öğretim Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Kalıcılığa Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Tural, S. (1993a). *Edebiyat Bilimine Katkıları*. Ankara: Ecdâd.
- Tural, S. (1993b). Tarihî Roman Geleneği veya Cezmî, *Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal* içinde (ss. 67-91). Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.
- Tural, S. (2000). *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Top, M. (2009). *İlköğretim 8. Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretiminde Edebî Ürünlerin Kullanımının Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Tweet Atma Becerileri Üzerine Bir Araştırma

Talat AYTAN¹

Gökhan GÜNEŞ²

Mehmet Ali ÇALICI³

Öz

Bireyin zihinsel, duygusal ve sosyal becerilerini geliştirmeyi esas alan eğitim, çağın enerjisine veya zamanın ruhuna göre değişimler gösterebilmektedir. İnsanlık tarihinde tarım ve sanayi devriminden sonra en etkili dönüm noktası bilişim devrimi olmuştur. Yirmi birinci yüzyıldaki teknolojik gelişmelere koşut olarak farklı yazarlık türlerinin oluştuğu bilinmektedir. Bu bağlamda kâğıt temelli yazma çalışmaları yerini yavaş yavaş elektronik yazmaya bırakmaktadır. Yenilenen öğretim programları da bu değişimi göz önünde bulundurarak e-posta, blog vs. gibi ekran yazma becerilerine ait türlere yer vermektedir. Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının bir sosyal medya uygulaması olan Twitter kanalıyla tweet atma becerilerini, okudukları farklı metin türlerinden hareketle anahtar kelimeleri kullanma becerileri açısından incelemektir. Çalışma grubunu İstanbul'daki bir devlet üniversitesinin Türkçe eğitimi bölümünde öğrenim gören 36 öğretmen adayını oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarına "haber metni, küçürek öykü, köşe yazısı, anı ve deneme" türlerinde birer metin okutulmuş, metinden anladıklarını Twitter uygulamasının bir sınırlılığı olan 140 karakterle ifade etmeleri istenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, Türkçe öğretmeni adaylarının deneme ve köşe yazısı türlerinde daha başarılı olduğu; haber, küçürek öykü ve anı metninde ise başarılarının daha düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Genel anlamda Türkçe öğretmeni adaylarının 3 ve üzerinde anahtar kelimeyi kullanamadıkları görülmüş, bu sebeple okudukları bir metinden hareketle çıkarımlarını yazılı olarak ifade etmede zorlandıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkçe öğretmeni adayları, tweet, twitter, anahtar kelime.

A Study on Writing Tweet Skills of Turkish Language Teacher Candidates

Abstract

Education which is structured to improve individuals mental, emotional and social skills, can undergo changes based on today's dynamics or the soul of the time. In the history of humanity, after the industrial and agricultural revolution, informatics revolution has become the most effective milestone. It is known that different types of authorship have occurred concurrently with technological development in the twenty-first century. In this respect, paper based writing studies have been progressively replaced with electronic writing. Taking this change into consideration even education programs that were renewed include e-mail, blog etc that belong to on-screen writing skills. The aim of this research is to analyze Turkish language teacher candidates' tweet skills via a social media platform Twitter and to analyze the use of keywords based on different reading subjects. Thirty

¹ Dr. Öğr. Üyesi Talat Aytan, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, talataytan@gmail.com [Makale kayıt tarihi: 15.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417465

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ABD YL Öğrencisi, gunesgkhan@gmail.com

³ Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ABD, YL Öğrencisi, mehmetalıc@cumhuriyet.edu.tr

six teacher candidates who study at the department of Turkish Education in a state university in Istanbul compose the research group. Turkish teacher candidates in working groups were asked to read news text, reduced story, opinion column, memoir and essay genres and to express what they understood from the text, in 140 character which is a restriction of the Twitter application. According to the results of the research, it is understood that Turkish language teacher candidates are more successful in literary genres like essay and opinion column while the level of success in short story and memoir is lower. On the whole it has been observed that Turkish teacher candidates can not use three or more than three keywords; therefore, it has been concluded that they have difficulty in stating their inferences in a written way in the direction of a text which they read.

Key words: Turkish teacher candidates, tweet, twitter, key word.

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın hayati becerileri olarak ifade edilen eleştirel düşünme, iletişim, işbirliği ve yaratıcılık vb. (Wagner, 2008) arasında özellikle iletişim becerisi dört temel dil becerisi ile doğrudan ilişkilidir. Bilgi (enformasyon) çağı olarak adlandırılan günümüz artık bir beceri çağına doğru ilerlemektedir. Bu sebeple bireylerin dört temel dil becerisini kullanma yetkinlikleri de her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Yirmi birinci yüzyıl, dinlerken okurken ve konuşup yazarken ifade edilenleri doğru anlayıp anlatmak istediklerini de açık ve net ifade edebilen bireylere ihtiyaç duymaktadır.

İnsanoğlu var olduğundan bu yana çevresini anlama çabası içindedir. Anlama çabası insan için daha dünyaya adım atmadan anne karnında başlamaktadır. Bebeğin anne karnında edindiği ilk dil becerisi dinlemedir (Arıcı, 2016; Kurudayıoğlu ve Kana, 2013; Melanhoğlu, 2012, Umagan, 2007) Anne karnında başlayan anlama çabası dünyaya geldikten sonra da devam eder. Dinleme ile başlayan anlamasının bir başka önemli basamağı da okumadır. Okuma, fiziksel süreçler ile zihinsel süreçlerin birlikte işletildiği karmaşık bir eylem olarak tanımlanabilir (Kavcar, Oğuzkan, Sever, 1998; Saraçoğlu, 2000; Sever, 2004; Arıcı, 2005; Aytas, 2005; Karatay, 2010). Okuma sürecinde kişi gördüklerini zihninde anlamlandırmaya ve kavramaya çalışır. Okumanın sorunsuz gerçekleşebilmesi için bu süreçteki fiziksel ve zihinsel unsurlar doğru şekilde işletilmelidir; çünkü bu unsurlar doğru bir okumanın ön koşuludur. Bir anlamlandırma süreci olan okuma sağlıklı bir iletişim için de oldukça önemlidir. Okuduklarını doğru anlayan bireyler anladıklarını da daha doğru yansıtarak iletişimin bir başka önemli boyutu olan anlatmaya geçeceklerdir. Anlama çabasına dinleme ile başlayan insan anlatma çabasına da önce konuşma ile başlar. Öğrenim çağı ile de insanoğlunun tarihteki en büyük keşfi olan yazı ile tanışır. Akyol (2000) yazıyı sembol ve işaretleri belli kurallar çerçevesinde kullanarak düşünce üretimi olarak tanımlarken Arıcı (2008) yazının geçmişin bilgi birikimini gelecek kuşaklara aktaran mühim bir buluş olduğunu dile getirmektedir. Yazmak önemli olduğu kadar aynı zamanda da zor bir beceri olarak görülmektedir. Nitekim Çamurcu (2011) yükseköğrenime yeni başlayan Türkçe öğretmeni adaylarının yazma becerisi üzerine yaptığı araştırmasında Türkçe öğretmeni adaylarının duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade edebilme becerisinin yeterli düzeyde olmadığı tespitinde bulunmuştur. Arıcı (2008) üniversite öğrencilerinin yazılı anlatım hatalarını irdelediği çalışmasında öğrencilerin yazılarında ana fikir ve yardımcı fikirleri oluşturmada zorlandıklarını belirtmiştir. Bağcı (2010) da Türkçe öğretmeni adaylarının yazılı anlatım bilgisi açısından başarılı olduklarını fakat bu bilgilerini yazılı anlatım becerisine yeterli seviyede dönüştüremediklerini ifade etmiştir.

Okuma yazmanın çağın koşullarına uyum süreci fonksiyonel (işlevsel) okuryazarlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Fonksiyonel okur-yazarlık teknik ve işlevsel becerilerin bir harmanıdır (Güneş, 1994). Bağcı (2010) fonksiyonel okur-yazarlığı çağın gerekliliği olarak kabul ederek bu tür bireylerin seri okuyup anladıklarını ve bunu da hayat kalitesini artırmada kullandıklarını dile getirmektedir. Fonksiyonel okur-yazarlığı edinen bireyler multifonksiyonel (çokluislevsel) okur-yazarlığa da geçebileceklerdir. Multifonksiyonel okur-yazarlıkta bireyler okuma-yazma becerilerini kullanarak kendini geliştirme ve toplumsal bir fayda güderek kendini gerçekleştirme yolunda ilerler (Güneş, 1994).

Teknoloji ile birlikte okur-yazarlık kavramının alanı da genişlemiştir. Özellikle kâğıt medeniyetinden ekran medeniyetine doğru bir geçişin olduğu günümüzde okuma ve yazma eylemi çoğu kez internet vasıtasıyla çeşitli ortamlarda gerçekleşmektedir. Eğitim ortamlarının da bu araçlardan faydalanma sıklığı giderek artmaktadır. Eğitim ortamlarında kullanılacak teknolojilerin başında Web 2.0 araçları gelmektedir. Web 2.0, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Atıcı ve Yıldırım'a (2010) göre Web 2.0 kullanıcılar arasında işbirliğini ve etkileşimi sağlayan, kullanıcılara içerik oluşturma ve oluşturulmuş içeriklere müdahale imkânı veren ortamlardır. Web 2.0; etkileşimi, işbirliğini ve paylaşımı ön plana çıkaran, merkeze kullanıcıları alan web ortamıdır (Deperlioğlu ve Köse, 2010). Web 2.0, iletişimi ve etkin katılımı ön plana çıkaran yenilikçi ve özgürlükçü bir ortamdır (Aslan, 2007).

Web 2.0 araçları ile oluşturulan ortamlar kullanıcı merkezli olmaları, kullanıcıların bilgi üretimine katılması ve kullanım kolaylığı ile ön plana çıkar (Aslan, 2007). Web 2.0 araçları öğrencileri ve öğretmenleri sadece web okuru olmaktan çıkarıp web okuryazarı hâline getirmiştir (Horzum, 2010). Bu durum kullanıcıların içerik üretmesi ve üretilen içerikleri tüketmesiyle açıklanabilir.

Web 2.0 teknolojileri yardımıyla oluşturulacak çevrimiçi ortamlar yüz yüze eğitimi destekleyecek ve çok yönlü bir eğitim ortamı oluşturacaktır (Deperlioğlu ve Köse, 2010). Bu teknolojilerin okul dışında öğrenciler ve öğretmenler tarafından etkin kullanılması bu durumu mümkün kılmaktadır.

Web 2.0 araçları sayesinde öğretmen dersi daha etkin bir şekilde ve canlı işleyebilir, güncel ve günlük hayatla ilgili içeriklerle daha çok dikkat çekebilir (Özerbaş ve Akın Mart, 2017). Ayrıca Web 2.0 araçları, öğretmenlerin öğrencilerin bilgiyi nasıl yapılandırıldığını ve öğrenme sürecini takip etmelerini sağlaması bakımından da önemlidir (Horzum, 2010).

Özdemir'e (2017) göre Web 2.0 araçları Türkçe dersinde dört temel dil becerisinin geliştirilmesinde kullanılabilir. Aytan ve Başal (2015) tarafından yapılan çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının Web 2.0 araçlarını iletişim ve dil becerilerinin gelişimi açısından önemli gördükleri ortaya konmuştur. Web 2.0 araçlarının kullanıcıları aktif kılması ve içerik üretme ve tüketme imkânı sağlaması dil becerilerini doğrudan kullanılmasını gerektirmektedir. İçerik üretimi noktasında yazma ve konuşma, içerik tüketimi noktasında ise okuma ve dinleme becerileri işe koşulmaktadır.

Web 2.0 araçlarından olan sosyal ağlar insan yaşamını en çok etkileyen kavramlardandır (Koç ve Ayık, 2017). Bu etkileme eğitim alanına da tesir etmektedir. Gülbahar, Kalelioğlu ve Madran'a (2010) göre sosyal ağ siteleri insanların öğrenme sürecini yeniden şekillendirmiştir. Sosyal ağlar sayesinde aktif, yaratıcı, işbirlikçi, öğretmen-içerik-öğrenci arasında karşılıklı etkileşime dayalı eğitim ortamları oluşturulabilir.

Türkiye’de en çok kullanılan sosyal ağlardan biri Twitter’dir. 2006 yılından bu yana kullanılan Twitter, kullanıcılarına hızlı ve kolay bir şekilde ileti paylaşma imkânı tanır. İletiler genellikle metindir (Köse ve Çal, 2012). Twitter, Eryılmaz’a göre belirli grup ve sınıfları bir konu etrafında toplamak ve çeşitli paylaşımlar yapmak için kullanılabilir. Twitter, kullanıcıların iletişim kurmasını ve bilgi alışverişinde bulunmasını sağlayan sosyal bir ağıdır (Karademir ve Alper, 2011). Twitter, kullanıcıların duygularını ve düşüncelerini paylaşabilecekleri, başka görüşlere de saygılı olmayı gerektiren, iletişim ve paylaşım odaklı bir ortamdır (Günüç, Odabaşı ve Kuzu, 2013). Kullanıcılarına bilgi, duygu ve düşünceleri 140 karakterle sınırlı paylaşma imkânı sunması Twitter’a hem bir sosyal ağ hem de mikroblog özelliği yüklemektedir (Odabaşı ve diğerleri, 2012).

Twitter’da oluşturulan iletiye tweet denir. Özbaş Anbarlı’ya (2017) göre tweet, Twitter’da kullanıcıların 140 karakter sınırlamasına bağlı kalarak üretilen ara yüze yazdığı içeriktir. Twitter’da oluşturulan bir iletinin kısa, öz ve dikkat çekici olması beklenmektedir (Kuzu, 2014). Twitter’ın kullanıcıların ürettikleri içeriği 140 karakterle sınırlaması ilk bakışta olumsuz bir algıya sebep olabilir ancak bu durumun kullanıcıya oluşturduğu ileti üzerine daha çok düşünme, iletinin anlamı ve kapsamı üzerine eleştirel yaklaşma gibi faydaları olacağı açıktır. Öte yandan Twitter’ın 2017 Kasım ayı itibarıyla karakter sayısını 280’e çıkardığı da bilinmektedir.

Twitter’ın öğrenciler, farklı ilgileri olan insanlar ve profesyonel çalışanlar tarafından kullanılıyor olması, insanlar arasında iletişime imkân tanınması, kullanıcıların ilgi alanlarına göre kişileri ve toplulukları takip etmesini mümkün kılması, Twitter’ı eğitimde kullanılmaya uygun hâle getirmektedir. Bu özellikleriyle Twitter bir öğrenme ortamı olarak çevrimiçi öğrenme, mobil öğrenme, durumlu öğrenme, sosyal bilişsel öğrenme, bağlantıcı öğrenme, işbirlikli öğrenme, akrandan öğrenme kuramlarıyla ilişkilidir (Odabaşı ve diğerleri, 2012). Twitter, güncel olayları ve haberleri takip etmek, düşünce paylaşmak, bir olayı veya kişiyi takip etmek, dil, öğrenmek, tartışmak ve işbirliği amacıyla eğitim ortamlarında kullanılabilir (Gülbahar, Kalelioğlu ve Madran, 2010).

Teknolojinin gelişimi ve eğitim ortamları için fırsatlar sunmasıyla güncellenen öğretim programları da gelişen bu teknolojilere kayıtsız kalmamıştır. 2017 yılında yayımlanan ve 2017-2018 eğitim öğretim yılında 1 ve 5. sınıflarda uygulanmaya başlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi’nde sekiz yetkinlik alanı yer almıştır. Bu yetkinlik alanlarından biri de "dijital yetkinlik"tir. Bu yetkinlik alanında "bilgi ve iletişim teknolojisi içinde bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması, ayrıca internet aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması (s.6)" beklenmektedir. Bu hususlar, ismi programda zikredilmemiş olsa da Web 2.0 araçlarını akla getirmektedir. Ayrıca "Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın Genel Amaçları" bölümünde "bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi (s. 10)" bir amaç olarak yer almıştır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (2017) ders işlenişinde öğretmen ve öğrencileri teknoloji kullanmaya yöneltmektedir. Programda yer verilmesi öngörülen temalar ve bu temalarla ilgili konu önerileri incelendiğinde teknolojiyle ilgili olan "dijital okuryazarlık, e-kitap, teknoloji okuryazarlığı, kitle iletişim araçları, medya okuryazarlığı, bilişim okuryazarlığı, sosyal medya, dijital oyunlar (s. 18-19)" konuları dikkat çekmektedir. Ayrıca programda yer verilmesi gereken türler içinde "blog, e-posta ve sosyal medya mesajları"nın da yer alması programın günümüzün sık kullanılan teknolojilerinin eğitim ortamlarında kullanılmasına aracı olduğunu göstermektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2017) bulunan bu yaklaşım, yeni yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulanması planlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2018) da korunmuştur.

2017-2018 eğitim-öğretim yılında kullanılmakta olan 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda (MEB, 2017) da açıkça tweet yazılması belirtilmemiş olsa da öğrencilerin öncelikle bir e-posta yazmaları ardından da e-postalarını en fazla 140 karakter kullanarak tekrar yazmaları istenmiştir (s. 126-127). Twitter, Avustralya İngilizce Öğretim Programında da kendine yer bulmuştur. Programda "Twitter gibi iletişim teknolojilerinin dilinin yazılar üzerine etkisini araştırma/sorgulama (s. 188)" kazanımına yer verilmiştir (Süğümlü, 2013). Günlük hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelen Twitter vb. sosyal ağların öğrenciler tarafından doğru ve etkili kullanımının öğrenilmesi için ders kitaplarında ve öğretim programlarında buna benzer etkinliklerin ve kazanımların yer alması olumlu karşılanmaktadır.

Bir metnin anlaşılmasını ve hatırlanmasını kolaylaştıran çağrışım gücü yüksek kelimelere anahtar kelime denir (MEB, 2006). Türkçe öğretiminde metnin anahtar kelimelerinin tespit edilmesi ya da verili anahtar kelimelerle metin oluşturulması anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada araştırmacılar tarafından belirlenen anahtar kelimelerin Web 2.0 ortamında (Twitter) Türkçe öğretmeni adayları tarafından metin oluşturulurken kullanılıp kullanılmadığı sınıanmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarına metinler okutulurken okuduğunu anlama ve anahtar kelimeleri zihinde belirleyebilme becerisi; Twitter uygulamasında metinden anladıklarını ifade edebilmeleri noktasında ise yazma becerisi ön plana çıkmıştır. Temel dil becerilerinin birbirini bütünleyen beceriler olduğu düşünüldüğünde araştırmanın Türkçe öğretmen adaylarının anlama ve anlatma becerilerini odak noktası olarak kabul etmesi yönüyle önemli olduğunu dile getirmek mümkündür.

Yöntem

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının okudukları metinlerden anladıklarını anahtar kelimeleri kullanarak 140 karakter sınırı içerisinde yazılı olarak ifade edebilme düzeyini ortaya koymaktır. Türkçe öğretmeni adaylarının 140 karakter ile sınırlandırılması günümüzde çok sık kullanılan ve bir Web 2.0 aracı olan Twitter uygulamasının bir tasarrufudur.

Araştırmanın modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi modeli ile tasarlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Bu araştırma İstanbul'daki bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 36 Türkçe öğretmeni adayı, öğretmen adaylarına okutulan beş metin türü ve adayların metinden anladıklarını ifade ettikleri 140 karakterlik tweetlerle sınırlıdır. Araştırma gerçekleştirildikten sonra Twitter uygulaması, 140 karakter sınırlamasını 280 karaktere çıkarmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul'daki bir devlet üniversitesinin Türkçe Eğitimi Bölümünde öğrenim gören 26 kız ve 10 erkek öğrenci oluşturmaktadır. 1.sınıfta öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının seçilmesinde yaş itibarıyla teknoloji ve Web 2.0 araçlarına daha yakın oldukları düşüncesi etkili olmuştur. Araştırmada cinsiyet değişkeni üzerinden değerlendirme yapılmamıştır.

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmanın verileri Türkçe öğretmeni adaylarının attıkları tweetlerden elde edilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarına bir haber metni, bir küçürek öykü, bir anı, bir deneme ve bir köşe yazısı verilerek metinlerin ana fikirlerini 140 karakter (tweet) ile ifade etmeleri istenmiş, sonra öğrencilerin ifadeleri incelemeye tabi tutulmuştur. Türkçe öğretmeni adaylarının attıkları tweetlerde anahtar kelimeler sayısal olarak betimlenirken araştırmacılar tarafından tayin edilen anahtar kelimelere eş ya da yakın anlamlı kelimeler de doğru olarak kabul edilmiştir.

Araştırmada kullanılan metinler katılımcılara bir Web 2.0 aracı olan Edmodo üzerinden gönderilmiş ve katılımcılardan metinleri okuyup ana düşünceyi en çok 140 karakterle ifade etmeleri istenmiştir. Her metin için katılımcılara bir gün süre tanınmıştır. Katılımcılar yirmi dört saat içerisinde istedikleri yerde ve zamanda çalışmaya katılmıştır.

Veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım, Şimşek, 2016: 239).

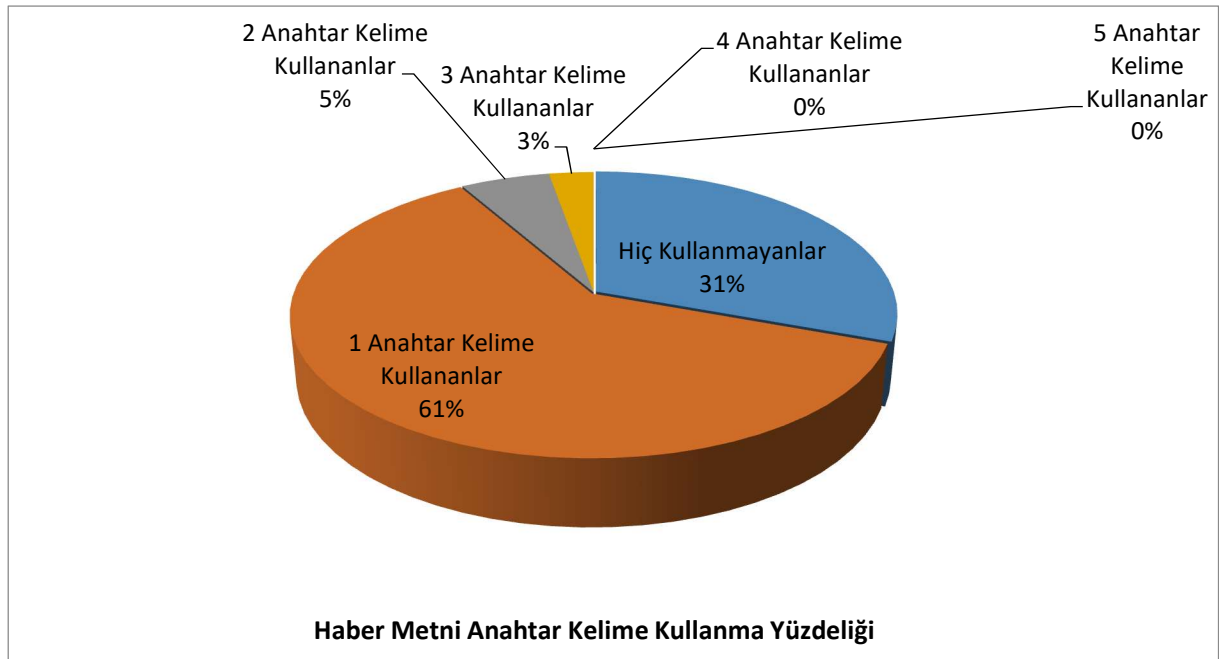
Bulgular ve Yorum

Tablo 1. Haber metni ile ilgili tweetlere ilişkin sayısal veriler

Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı	Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı
Ö1	1	Ö19	1
Ö2	0	Ö20	1
Ö3	1	Ö21	1
Ö4	1	Ö22	3
Ö5	1	Ö23	1
Ö6	1	Ö24	1
Ö7	1	Ö25	0
Ö8	1	Ö26	0
Ö9	1	Ö27	1

Ö10	1	Ö28	1
Ö11	0	Ö29	1
Ö12	0	Ö30	0
Ö13	0	Ö31	1
Ö14	1	Ö32	0
Ö15	2	Ö33	0
Ö16	2	Ö34	0
Ö17	1	Ö35	1
Ö18	0	Ö36	1

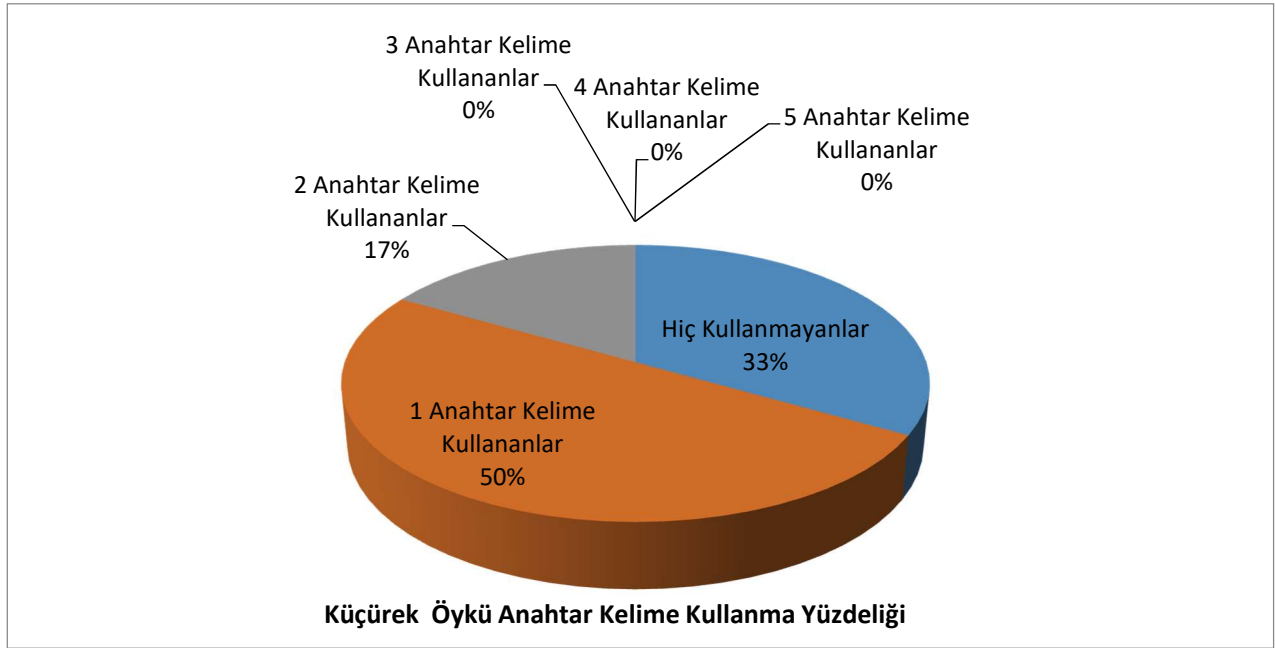
Şekil 1. Haber metni ile ilgili tweetlere ilişkin yüzdeler dağılımı

Tablo 1 ve Şekil 1’de görüldüğü gibi haber metnine dair atılan tweetlerde 22 öğrenci 1 anahtar kelime, 2 öğrenci 2 anahtar kelime, 1 öğrenci 3 anahtar kelime kullanmıştır. 10 öğrencinin hiçbir anahtar kelimeyi tweetlerinde kullanmadığı; 4 ve 5 anahtar kelime kullanan öğrencinin de bulunmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin %61’i 1 anahtar kelime, %5’i 2 anahtar kelime, %3’ü 3 anahtar kelime kullanmıştır. Öğrencilerin %31’inin hiçbir anahtar kelimeyi kullanmadığı görülmektedir. Bir metnin bütünü yansıtan özet parçaları olan anahtar kelimelerin öğrencilerin tweetlerine tam olarak yansımadağı saptanmıştır. Tweetlerinde anahtar kelime kullanmayan öğrenciler ile 1 anahtar kelime kullanan öğrenciler, haber metni ile ilgili tweet atan öğrencilerin %94’ünü oluşturmaktadır. Bu sebeple haber metninde anahtar kelime kullanabilme başarısının düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Küçürek Öykü ile ilgili tweetlere ilişkin sayısal veriler

Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı	Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı
Ö1	0	Ö19	2
Ö2	2	Ö20	1
Ö3	1	Ö21	0
Ö4	1	Ö22	0
Ö5	1	Ö23	2
Ö6	0	Ö24	1
Ö7	1	Ö25	1
Ö8	1	Ö26	1
Ö9	1	Ö27	1
Ö10	0	Ö28	1
Ö11	2	Ö29	1
Ö12	0	Ö30	1
Ö13	1	Ö31	2
Ö14	0	Ö32	1
Ö15	0	Ö33	2
Ö16	0	Ö34	0
Ö17	1	Ö35	0
Ö18	1	Ö36	0

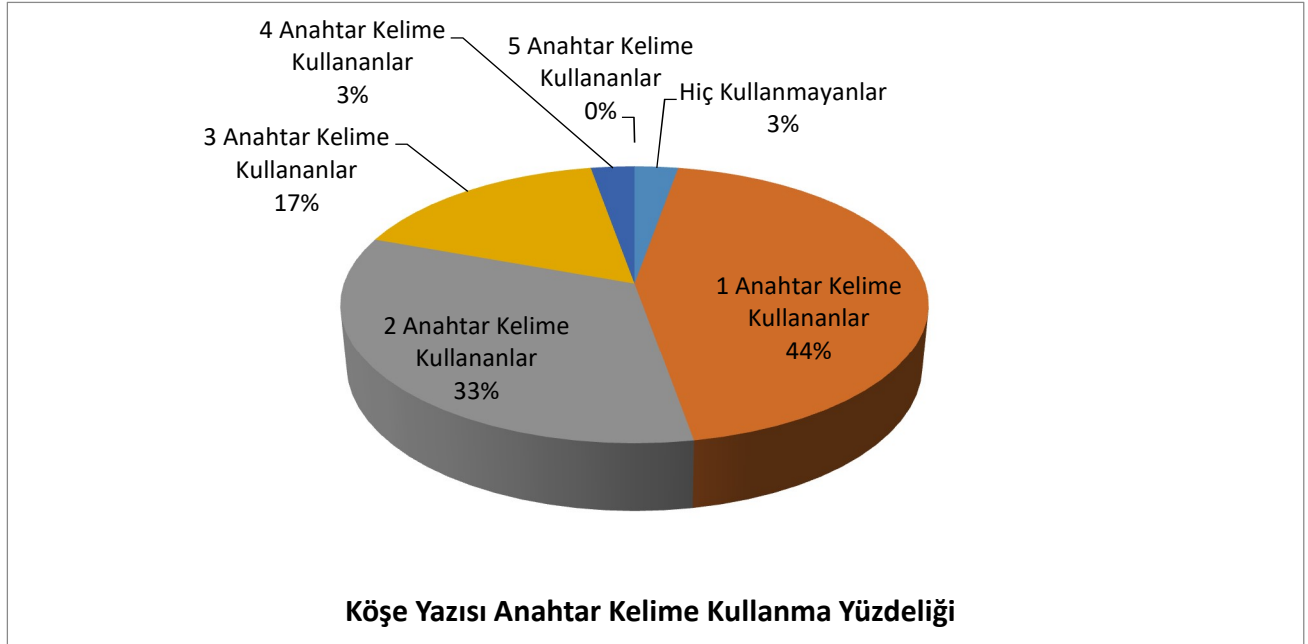
Şekil 2. Küçürek Öykü ile ilgili tweetlere ilişkin yüzdeleriği dağılım

Tablo 2 ve Şekil 2’de küçürek öyküye dair atılan tweetlerde 18 öğrencinin 1 anahtar kelime, 6 öğrencinin 2 anahtar kelime kullandığı, 12 öğrencinin de hiçbir anahtar kelimeyi kullanmadıkları görülmektedir. 3, 4 ve 5 anahtar kelime kullanan öğrenci bulunmamaktadır. Öğrencilerin %50’si 1 anahtar kelime, %17’si 2 anahtar kelime kullanırken %33’ü hiç anahtar kelime kullanmamıştır. Küçürek öykü tweetlerinde anahtar kelime kullanmayan öğrenciler ile 1 anahtar kelime kullanan öğrencilerin %83’ü oluşturduğu görülmektedir. Küçürek öyküde de öğrencilerin anahtar kelimeleri ifadelerine yansıtma başarılarının düşük seviyede olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Köşe yazısı ile ilgili tweetlere ilişkin sayısal veriler

Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı	Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı
Ö1	1	Ö19	1
Ö2	2	Ö20	2
Ö3	1	Ö21	2
Ö4	0	Ö22	3

Ö5	1	Ö23	3
Ö6	2	Ö24	1
Ö7	1	Ö25	2
Ö8	1	Ö26	1
Ö9	1	Ö27	2
Ö10	2	Ö28	2
Ö11	2	Ö29	3
Ö12	1	Ö30	3
Ö13	1	Ö31	1
Ö14	3	Ö32	1
Ö15	1	Ö33	3
Ö16	2	Ö34	2
Ö17	2	Ö35	4
Ö18	1	Ö36	1

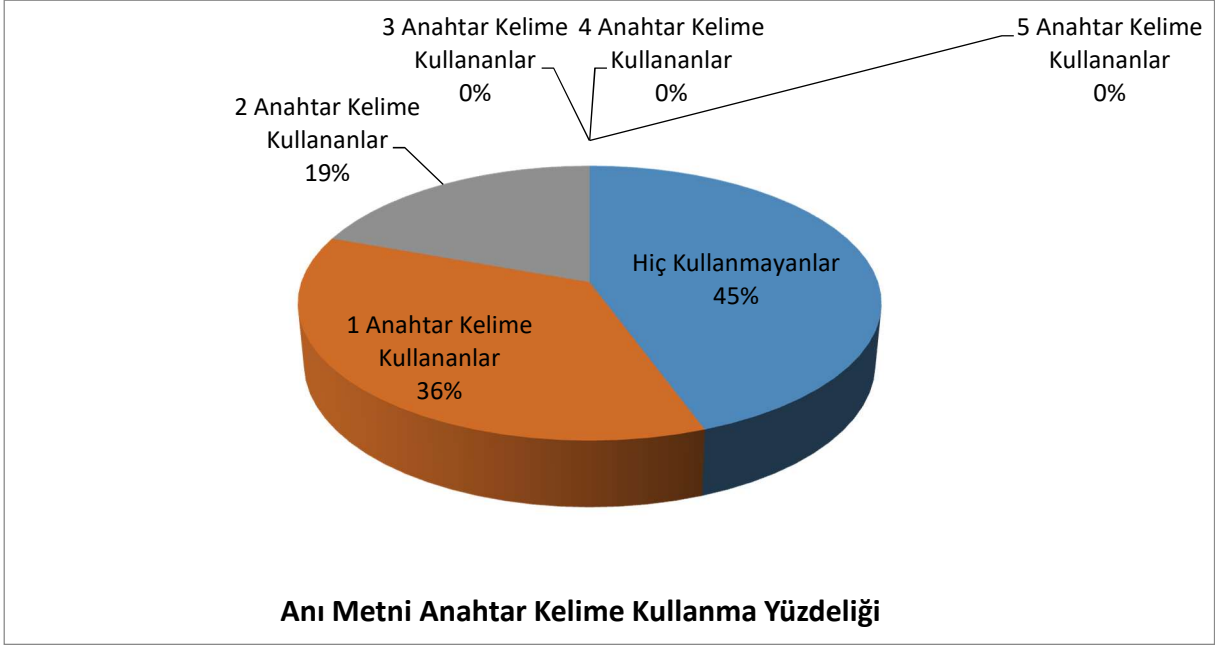
Şekil 3. Köşe Yazısı ile ilgili tweetlere ilişkin yüzdelik dağılım

Tablo 3 ve Şekil 3'te köşe yazısına dair atılan tweetlerde 16 öğrencinin 1 anahtar kelime, 12 öğrencinin 2 anahtar kelime, 6 öğrencinin 3 anahtar kelime, 1 öğrencinin 4 anahtar kelime kullandığı, 1 öğrencinin hiçbir anahtar kelime kullanmadığı görülürken 5 anahtar kelimeyi kullanabilen öğrenci bulunmamaktadır. Öğrencilerin %44'ü 1 anahtar kelime, %33'ü 2 anahtar kelime, %17'si 3 anahtar kelime, %3'ü 4 anahtar kelime kullanırken %3'ü ise hiçbir anahtar kelimeyi kullanmamıştır. Köşe yazısı tweetlerinde anahtar kelime kullanmayan öğrenciler %3'ü en az bir tane olmak kaydıyla anahtar kelime kullanan öğrenciler ise %97'yi oluşturmaktadır. 5 anahtar kelimenin tamamını kullanan öğrenci olmasa da öğrencilerin köşe yazısına dair attıkları tweetlerde anahtar kelimeleri kullanma başarısının daha fazla olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 4. Anı ile ilgili tweetlere ilişkin sayısal veriler

Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı	Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı
Ö1	0	Ö19	1
Ö2	1	Ö20	1
Ö3	1	Ö21	2
Ö4	0	Ö22	2
Ö5	0	Ö23	1
Ö6	1	Ö24	1
Ö7	0	Ö25	0
Ö8	1	Ö26	0
Ö9	1	Ö27	0
Ö10	1	Ö28	1
Ö11	0	Ö29	0
Ö12	0	Ö30	2
Ö13	0	Ö31	2
Ö14	2	Ö32	2
Ö15	0	Ö33	1

Ö16	0	Ö34	0
Ö17	0	Ö35	2
Ö18	0	Ö36	1

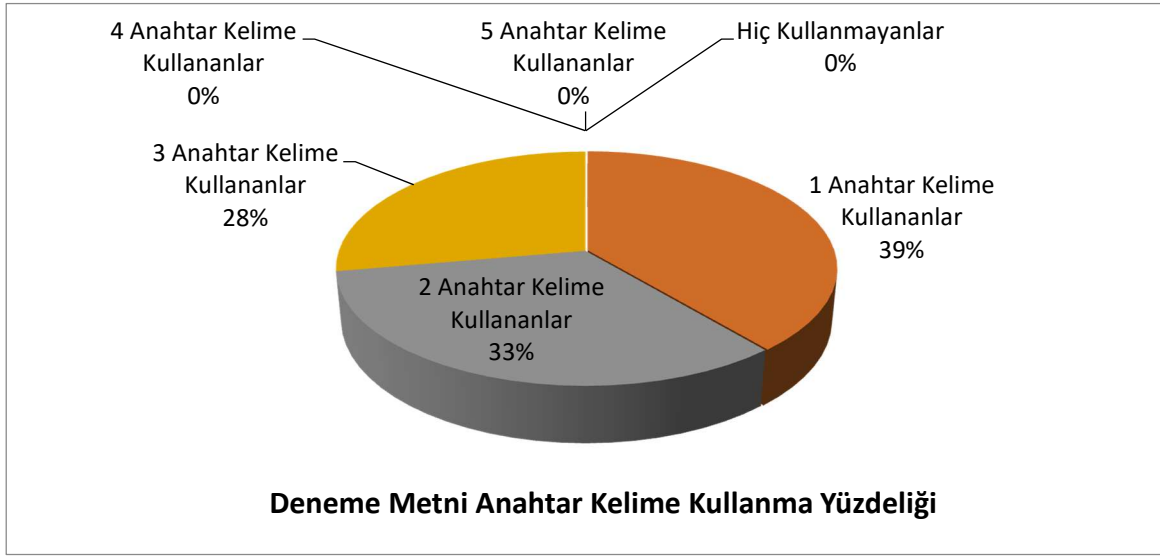

Şekil 4: Anı ile ilgili tweetlere ilişkin yüzdeler dağılımı

Anı metnine dair tweetlerde 13 öğrencinin 1 anahtar kelime, 7 öğrencinin 2 anahtar kelime, 16 öğrencinin herhangi bir anahtar kelime kullanmadıkları, 3, 4 ve 5 anahtar kelime kullanan öğrencinin ise bulunmadığı görülmektedir. Öğrencilerin %36'sı 1 anahtar kelime, % 19'u 2 anahtar kelime kullanmış, %45'i ise hiçbir anahtar kelimeyi kullanmamıştır. Anı metnine dair atılan tweetlerde anahtar kelime kullanmayan öğrenciler ile 1 anahtar kelime kullanan öğrencilerin %81'i oluşturduğu görülmektedir. Anı metnine dair atılan tweetlerde de öğrencilerin anahtar kelime kullanma başarısının düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Deneme ilgili tweetlere ilişkin sayısal veriler

Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı	Öğrenciler	Anahtar kelime sayısı
Ö1	1	Ö19	3
Ö2	1	Ö20	2
Ö3	1	Ö21	1
Ö4	3	Ö22	2
Ö5	2	Ö23	1
Ö6	1	Ö24	1
Ö7	2	Ö25	1
Ö8	3	Ö26	1
Ö9	3	Ö27	1
Ö10	3	Ö28	2
Ö11	2	Ö29	3
Ö12	1	Ö30	1
Ö13	2	Ö31	2
Ö14	3	Ö32	3
Ö15	2	Ö33	1
Ö16	2	Ö34	2
Ö17	2	Ö35	3
Ö18	3	Ö36	1

Şekil 5. Deneme ile ilgili tweetlere ilişkin yüzdeler dağılımı

Deneme metnine dair atılan tweetlerde 14 öğrencinin 1 anahtar kelime, 12 öğrencinin 2 anahtar kelime, 10 öğrencinin 3 anahtar kelime kullandığı görülürken 4 ve 5 anahtar kelime kullanan öğrenci bulunmamaktadır. Ayrıca öğrencilerin %39'unun 1 anahtar kelime, %33'ünün 2 anahtar kelime, %28'nin 3 anahtar kelime kullandıkları görülmektedir. Deneme metnine dair atılan tweetlerde öğrencilerin tamamının en az bir anahtar kelime kullandığı görülmektedir. 4 ve 5 anahtar kelime kullanan öğrenci bulunmasa da atılan tweetlerde anahtar kelime kullanma başarısının yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuç

Okuma becerisi ön bilgilerin harekete geçirildiği bir anlam kurma süreci olarak tanımlanabilir (Akyol, 2010). Okuma becerisinde en önemli hususlardan birisi metnin anlaşılmasını sağlayan anahtar kelimelerdir. Çağrışım gücü yüksek olan bu kelimelerin tespit edilmesi metnin zihinde yapılandırılması açısından önem arz etmektedir. Anlatmaya dayalı bir beceri olan yazma becerisi ise duyu düşünce hayal ve tasavvurların doğru ve estetik biçimde ifade edilmesi esasına dayanır. Temel dil becerilerinin birbirini bütünlediği göz önüne alındığında okuduğunu anlama ve anladığını yazılı olarak ifade etme arasında sıkı bir irtibatın olduğunu söylemek mümkündür. Yirmi birinci yüzyıl, teknolojinin insan yaşamını büyük bir oranda etkilediği bir çağ hâline gelmiştir. Bu itibarla kâğıt temelli anlama ve anlatma faaliyetleri yerini ekran temelli okuma ve yazma faaliyetlerine bırakmaktadır. Okuma ve yazma eylemleri tabletlerden akıllı telefonlara uzanan geniş bir yelpazede ve elektronik ortamda gerçekleştirilmektedir. Türkçe öğretmeni adaylarının ve okul çağında öğrenim gören öğrencilerin internet ortamlarını sık kullandıkları, sosyal ağ ortamlarında duyu ve düşüncelerini dile getirdikleri çeşitli içerikleri paylaştıkları ve mevcut içeriklere yorum getirdikleri bilinmektedir. Bilgi çağının getirdiği teknolojiye ait yenilikler eğitim ortamlarının ayrılmaz bir bileşeni ve destekleyici bir unsuru hâline gelmiştir. Bu sebeple günümüz öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili kullanması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle "teknolojik kötümserlik" bakış açısı yerine "teknolojik iyimserlik" in eğitim süreçlerini zenginleştirip daha fazla katkıda bulunabileceği ifade edilebilir. Yukarıda ifade edildiği gibi internet teknolojisinin en yaygın kullanım alanlarından birisi Web 2.0 araçlarıdır. Web 2.0 ortamlarında okuma ve yazma becerileri yaygın olarak işe koşulmakta anlama ve anlatma kaygıları yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının

öğrencilere elektronik ortamda etkili okuma ve yazma noktasında rehberlik etmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkçe öğretmeni adaylarının tweet atma becerilerini irdeleyen bu araştırmada adayların okudukları beş farklı metin türünden tespit ettikleri ana düşünceleri elektronik ortamda bir Web 2.0 aracı olan Twitter uygulamasının ön gördüğü üzere 140 karakter (tweet) ile ifade etmeleri istenmiştir. Adayların metnin asıl anlatmak istediğini yazmaya çalışırken anahtar kelimeleri kullanıp kullanmadıkları göz önünde bulundurulmuştur. Bilindiği üzere anahtar kelimeler “metnin anlaşılmasını ve sonradan hatırlanmasını sağlayan çağrışım gücü yüksek olan” kelimelerdir (MEB, 2006). Metnin anlaşılıp anlaşılmadığını sınaama noktasında anahtar kelimelerin kilit rol oynadığı bilinmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre haber metnine dair atılan tweetlerde öğretmen adaylarının %69’nun en az 1 anahtar kelime kullandığı, %31’nin hiçbir anahtar kelime kullanmadığı görülmüştür. Haber metinleri bir olayı odak noktası olarak kabul eden bilgilendirici metinlerdir. Haber metnine dair atılan tweetlerdeki anahtar kelimeler başarı değişkenine göre ele alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının dikkate değer bir başarı ortaya koyamadıkları tespit edilmiştir.

Küçürek öyküye dair atılan tweetlerde Türkçe öğretmen adaylarının %67’sinin en az bir anahtar kelime kullandığı, %33’nün hiçbir anahtar kelimeyi kullanmadığı saptanmıştır. Küçürek öyküler Batı Edebiyatı’nda “flash fiction” olarak bilinen anlık kurmaca öykülerdir (Korkmaz ve Devenci, 2011) . Küçürek öyküye dair atılan tweetler başarı değişkenine göre değerlendirildiğinde haber metninde olduğu gibi Türkçe öğretmen adaylarının kayda değer bir başarı sergilemediği görülmüştür.

Köşe yazısına dair atılan tweetlerde Türkçe öğretmen adaylarının %97’sinin en az bir anahtar kelime kullandığı, %3’nün hiçbir anahtar kelimeyi kullanmadığı saptanmıştır. Köşe yazıları günlük sosyal olayları konu edinen düşünce yazılarıdır. Köşe yazısına dair atılan tweetler başarı değişkenine göre incelendiğinde öğretmen adaylarının başarılı bir netice elde ettiği ifade edilebilir. Bu durum okutulan bu köşe yazısı metninin güncel bir meseleye dayanması ile izah edilebilir. Öte yandan öğretmen adaylarının Twitter uygulamasında günlük sosyal olaylar ile ilgili paylaşımlara aşına olmasının metni anlama ve anahtar kelimeleri kullanarak anlatmaya çalışmasını kolaylaştırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Anı metnine dair atılan tweetlerde Türkçe öğretmen adaylarının %55’inin en az bir anahtar kelime kullandığı, %45’inin hiçbir anahtar kelimeyi kullanmadığı görülmüştür. Anılar, yaşantıları konu edinen bilgilendirici metinlerdir. Anı metnine dair atılan tweetler başarı değişkenine göre incelendiğinde öğretmen adaylarının başarılı bir netice yakalayamadıkları saptanmıştır.

Deneme metnine dair atılan tweetlerde Türkçe öğretmen adaylarının tamamının en az bir anahtar kelimeyi kullandığı tespit edilmiştir. Deneme, kişisel düşüncelerin kanıtlama amacı gütmeksizin aktarıldığı metin türüdür. Deneme metnine dair atılan tweetler başarı değişkenine göre incelendiğinde Türkçe öğretmen adaylarının başarılı bir netice elde ettikleri görülmektedir. Deneme türünün doğası itibarıyla şahsî düşüncelere dayalı olması, ispat etme endişesinin olmaması ve bilimsel verilerin dayanak olarak gösterilmemesi gibi nitelikleri metnin anlaşılmasını ve anlatılmasını kolaylaştırıcı bir sonuç doğurmuştur. Diğer yandan Türkçe öğretmeni adaylarının sosyal ağ ortamlarında kişisel düşüncelerini sürekli ifade etme imkânı bulmalarının anlama ve anlatma becerilerini olumlu yönde etkilediği ileri sürülebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının okudukları metinlerden anladıklarını anahtar kelimeleri kullanarak 140 karakter sınırı içerisinde yazılı olarak ifade edebilme düzeyini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada

çalışma grubuna dâhil olan Türkçe öğretmeni adaylarının deneme ve köşe yazısı türlerinde daha başarılı olduğu; haber metni, küçürek öykü ve anı metninde ise başarılarının daha düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Genel anlamda Türkçe öğretmeni adaylarının 3 ve üzerinde anahtar kelimeyi kullanamadıkları görülmüş bu sebeple yazma becerilerinde okudukları bir metinden hareketle çıkarımlarını yazılı olarak ifade etmede zorlandıkları sonucuna varılmıştır. Alanyazın incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının sosyal medyadaki anlama ve anlatma becerilerini konu alan bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu itibarla araştırmanın sonuçları başka çalışmaların verileri ile mukayese edilememiştir. Öğretmen adaylarının kâğıt temelli yazma becerilerini konu alan alanyazın incelendiğinde ise araştırma sonuçlarının Arıcı (2008), Bağcı (2010) ve Çamurcu'nun (2011) araştırmalarıyla örtüştüğü söylenebilir.

Çağımızın en çok kullanılan uygulamalarından olan Web 2.0 araçları eğitim ortamlarını ziyadesiyle etkilemektedir. Geleceğin Türkçe öğretmenleri olan Türkçe öğretmeni adaylarının bu araçlarla ilgili farkındalık ve deneyim kazanmaları ve gelecekte kendilerini bu alanlarda etkili bir şekilde ifade etmeleri beklenmektedir. Hem Türkçe öğretmeni adaylarının yeterlilik düzeylerinin tespiti hem de bu alandaki eğitim ihtiyacının belirlenmesi için Türkçe öğretmeni adaylarının, Web 2.0 araçlarında kendilerini yazılı ifade etme becerileri üzerine yeni çalışmalar yapılması gerekli görülmektedir.

Kaynakça

- Akyol, H. (2000). Yazı öğretimi. *Millî eğitim dergisi*, 146, 37-48.
- Akyol, H. (2010). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Arıcı, A. F. (2005). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma durumları (beceri- ilgi- alışkanlık- eğilim)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıcı, A. F. (2008). Üniversite öğrencilerinin yazılı anlatım hataları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 209-220.
- Arıcı, A. F. (2016). Erken çocukluk dil gelişiminde ailenin rolü. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 1(1), 66-78.
- Aslan, B. (2007). Web 2.0, teknikleri ve uygulamaları. XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı Bildirileri, 8-10.
- Atıcı, B., Yıldırım, S. (2010). Web 2.0 uygulamalarının e-öğrenmeye etkisi. *Akademik Bilişim*, 10, 10-12.
- Aytan, T. ve Başal, A. (2015). Türkçe öğretmen adaylarının Web 2.0 araçlarına yönelik algılarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 10(7), 149-166.
- Aytaş, G. (2005). Okuma eğitimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 461-470.
- Bağcı, H. (2010). Türkçe öğretmeni adaylarının yazılı anlatım yeterlilik düzeyleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11(2), 45-68.
- Çamurcu, D. (2011). Yüksek öğrenimine yeni başlayan Türkçe eğitimi bölümü öğrencilerinin yazma becerilerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(29), 503-518.
- Deperlioğlu, Ö., Köse, U. (2010). Web 2.0 teknolojilerinin eğitim üzerindeki etkileri ve örnek bir öğrenme yaşantısı. *Akademik Bilişim*, 10-12.
- Gülbahar, Y., Kalelioğlu, F., Madran, O. (2010). Sosyal ağların eğitim amaçlı kullanımı. XV. *Türkiye'de İnternet Konferansı*, İTÜ, İstanbul.
- Güneş, F. (1994). Okur-yazarlık kavramı ve düzeyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 499-507.
- Günüç, S., Odabaşı, H. F. ve Kuzu, A. (2013). 21. yüzyıl öğrenci özelliklerinin öğretmen adayları tarafından tanımlanması: Bir Twitter uygulaması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(4), 436-455.

- Horzum, M. B. (2010). Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 603-634.
- Karademir, T. ve Alper, A. (2011). Öğrenme ortamı olarak sosyal ağlarda bulunması gereken standartlar. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Karatay, H. (2010). İlköğretim öğrencilerinin okuduğunu kavrama ile ilgili bilişsel farkındalıkları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27(27), 457-475.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F., Sever S. (1998), *Türkçe öğretimi-Türkçe ve sınıf öğretmenleri için*, Ankara: Engin.
- Koç, A. ve Ayık, Y. Z. (2017). Sosyal medya destekli eğitim: 6. ve 7. sınıf fen bilimleri ve İngilizce derslerinde sosyal ağ kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(10), 7-19.
- Korkmaz, R. Deveci, M. (2011), *Türk edebiyatında yeni bir tür küçürek öykü*, Ankara: Grafiker.
- Köse, U., Çal, Ö. (2012). Web 2.0 servislerinin sosyolojik değerlendirilmesi. XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 1-3.
- Kurudayıoğlu, M., Kana, F. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme becerisi ve dinleme eğitimi öz yeterlik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 245-258.
- Kuzu, E. B. (2014). *Bilişim teknolojileri öğretmen adayları arasında çevrimiçi sosyal ağların eğitim amaçlı kullanımı*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Melanhoğlu, D. (2012). Dinleme becerisinin geliştirilmesinde ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 65-77.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2006). *Türkçe dersi (1-8.sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). 5.sınıf Türkçe ders kitabı. Ankara: MEB Yayınları (1.Baskı).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Odabaşı, H. F., Mısırlı, Ö., Günüş, S., Timar, Z. Ş., Ersoy, M., Seçil, S., Dönmez, F. İ., Akçay, T. Erol, O. (2012). Eğitim için yeni bir ortam: Twitter. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(1).
- Özbaş Anbarlı, Z. (2017). *Dijital uzamda yaşamak: Twitter'da gündelik hayat*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, O. (2017). Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımı ve bir web uygulaması örneği. *Turkish Studies*, 12(4), 427-444.
- Özerbaş, M. A. ve Akın Mart, Ö. (2017). İngilizce öğretmen adaylarının Web 2.0 kullanımına ilişkin görüş ve kullanım düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3).
- Saraçoğlu, A. (2000). *Dil ve edebiyat terimleri sözlüğü*. Eskişehir: Etam A.Ş.
- Sever, S. (2004), *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı.
- Süğümlü, Ü. (2013), "Avustralya İngilizce öğretim programı" (s. 169-198), *Dünyada ana dili öğretimi - program incelemeleri-*, (Editör: Havva Yaman), Ankara: PegemA.
- Umagan, S. (2007). Dinleme Eğitimi. A. Kırkılıç ve H. Akyol, (Ed.), *İlköğretimde Türkçe öğretimi*, (149-163). Ankara: PegemA.
- Wagner, T. (2008). Rigor redefined. *Educational Leadership*, 66(2), 20-24.

Sarayda Olmak Esaret mi, Saadet mi? *Gecenin Yalnızlığı* Adlı Romanda Abdülkadir Merâği'nin Yönetenlerle İlişkileri ve Müzik Çalışmaları

Necmettin ÖZMEN¹

Öz

Selma Fındıklı tarafından kaleme alınan *Gecenin Yalnızlığında* adlı romanda ünlü Türk musiki nazariyatçısı, bestekâr ve icracı Kemâleddin Abdülkadir b. Gaybî el-Merâği'nin hayatı anlatılır. Roman, *Sahand Dağının Ötesi, Yaz 1373/Meraga*; Gönüller Bülbülü, Kış 1375 / Tebriz; *Elf Leyle vü Leyle, Sonyaz 1386 / Bağdat*; Efrasyab Ülkesi, İlkyaz 1397/Semer kand; *Gecenin Yalnızlığında, İlkyaz/1435 Herat* başlıklı bölümlerden oluşur. Abdülkadir Merâği, Meraga'da kendi hâlinde yaşarken Tebriz'deki Celayirli sarayına davet edilir. Bu davet onu: "Ne buyrulursa onu çalmak, ne arzu edilirse onu söylemek zorundayım bundan sonra" düşüncesine sevk eder. Sarayda sürekli endişelidir. Sultan Üveys ve oğlu Şehzade Hüseyin'le beraberdir ama: "Gök kubbede parıldayan yıldız gibi genç yaşta herkesi kıskandıracak saygınlığa erişmiş olsam da ayaklarım buyrukla yön buluyor. Kula kulluk değil de nedir bu?" diye kendi kendini sorgular. Bir yandan da müzik çalışmalarına devam eder. Şehzade Hüseyin sultan olduktan sonra dönemin büyük musiki bilgini Rıdvanşah ile nevbet-i mürettep besteleme hususunda önemli bir bahse girer. Sarayda üst düzey insanlara musahip olmasına, etrafınca sevilmesi ve sayılmasına, yöneticilerin meclislerinde fikir söyleyebilmesine rağmen Merâği genelde mutlu olamaz. Sarayda bir eli yağda bir eli balda olduğu düşünülen sanatkârların aslında öyle olmadığını gösteren bir örnek olması bakımından da *Gecenin Yalnızlığında* Türk roman tarihi açısından önemlidir. Bundan dolayı çalışmamızda bu roman bağlamında, hayatının büyük kısmı saraylarda-savaşlarda geçen Abdülkadir Merâği'nin yaşananlar karşısındaki psikolojik durumu, yönetenler (sultanlar) hakkındaki düşünceleri, çektiği sıkıntılar ve müzik çalışmalarını nasıl yaptığı incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Merâği, nevbet-i mürettep, müzik-iktidar ilişkisi.

Living in a Palace Slavery or Happiness? The Novel Named *Gecenin Yalnızlığında* Abdülkadir Merâği's Relationship with The Government Relations and Musical Work

Abstract

Famous Turkish musical composer performer Kemâleddin Abdülkadir b. Gaybî el-Merâği's life is told in the novel named '*Gecenin Yalnızlığında*' written by Selma Fındıklı. Novel; '*Sahand Dağının Ötesi, Yaz 1373 / Meraga*; Gönüller Bülbülü, Kış 1375 / Tebriz; *Elf Leyle vü Leyle, Sonyaz 1386 / Bağdat*; Efrasyab Ülkesi, İlkyaz 1397 / Semerkand; *Gecenin Yalnızlığında, İlkyaz / 1435 Herat*' as titles of the chapters. Merâği is invited to Tabriz, Celayirli palace. This invitation makes him think that 'I have to play and sing whatever is demanded from now on'. There are some concerns that arise in his mind when Sultan Üveys and his son Şehzade Hüseyin come together. He questions himself 'Even though I have reached the potential to make everyone jealous in a young age like a sparkling star in the open sky, I can find my path with orders 'If this isn't being a servant (kul) to another servant then what is it?'. Sultan Hüseyin along with the great known musician Rıdvanşah narrates on a composition

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, necmettin.ozmen@izu.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 2.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417467

named 'nevbet-i mürettep'. Meragi does not feel happy although he is surrounded by high-ranking people who love, respect and give him the privilege to express his opinions in the councils of the rulers. In this respect, *Gecenin Yalnızlığı* is an important work for Turkish novel as it reflects the realities of artists who seem to enjoying the glamorous life in palace. False representations of the artists will be even more obvious in the current study. This study aims to analyze Abdülkadir Meragi's actions and reactions in the face of wars at that time and difficulties he experienced. Moreover, the process of creation of his work in the midst of these turmoils will be one of the focuses this study.

Key words; Merâği, nevbet-i mürettep, music-government relations.

Giriş

Abdülkadir Merâği Türk musiki tarihinin en önemli isimlerinden biridir. Merâği'nin önemini Kolukırık (2012) şöyle anlatır:

“Safiyüddin'den sonra bu alanda eserleriyle ve çalışmalarıyla Hoca Abdülkadir Merâği'nin önemli bir yeri vardır. Türk musikisinin her konudaki zirve ismi olan Abdülkâdir Merâği'nin musiki düşüncesi ve eserlerinin değerlendirilmesi konusunda yeterince çalışma yapılmadığını söyleyebiliriz.”

Uslu (2017) ise şunları söyler:

“Abdülkadir Merâği, Türk müziğinin önde gelen teorisyenlerinden biridir. Sistemci okulun en önemli temsilcisi ve yorumcusudur. Hayatı hakkında bilinmeyenlerin ortaya çıkarılması müzik tarihinin problemlerinden biridir. Kendi yazdıklarından hayatıyla ilgili bilgilerin ortaya çıkarılmasında bile zaman zaman ihmaller görülmüştür.”

Abdülkadir Merâği'nin ölümü üzerinden yüzyıllar geçtiği hâlde hakkında yapılan çalışmaların yetersizliği karşısında Kubilay Kolukırık ve Recep Uslu'nun ne kadar haklı olduğu kolaylıkla meydana çıkar.² Bu yazının konusu esasında Selma Fındıklı (2002) tarafından kaleme alınan ve Merâği'nin hayatının anlatıldığı *Gecenin Yalnızlığında* adlı roman bağlamında, Merâği'nin, neredeyse sürekli savaş durumunda olan iktidar sahipleri ile (sultanlarla) ilişkileri-onlara dair düşünceleri ve müzik çalışmalarıdır. Özcan (1998) Merâği'nin hayatına dair şunları söyler:

“Abdülkadir-i Merâği (ö.838/1435): Ünlü Türk musiki nazariyatçısı, bestekâr ve icracı. Bugün İran sınırları içinde bulunan Güney Azerbaycan'ın Meraga şehrinde doğdu. Araştırmacılar 1350-1360 yılları arasında değişik tarihler verirlerse de henüz bunların hiçbiri itimada değer görünmemektedir... Doğduğu şehre nispetle Merâği diye tanındı... Genç yaşta Meraga'dan ayrılarak Tebriz'e gitti. Burada musiki bilgisi ve kabiliyeti ile kısa sürede kendini tanıttı ve Celayir Hükümdarı Sultan Şeyh Üveys'in sarayına alındı... Şeyh Üveys'in ölümünden sonra tahta geçen Sultan Celaleddin Hüseyin zamanında da sarayda bulundu ve hükümdardan yakın ilgi gördü... Nevbet-i mürettep'in bestelenmesi hadisesi bu hükümdar zamanında olmuştur (11 Ocak 1377)... Sultan Hüseyin'in ölümünden sonra onun Bağdat'ta bulunan kardeşi Şehzade Ali'ye intisap etti... Şeyh Ali'nin saltanat mücadelesinde yenilmesinden sonra Celayir hükümdarı olan Sultan Ahmet Bahadır'ın himayesine girdi. 1386'da Timur'un Azerbaycan'ı zapt etmesi üzerine Ahmet Bahadır ile beraber Bağdat'a gitti... hâmesi Ahmet Bahadır'ın Mısır'a gitmek zorunda kalması, Merâği'yi Maveraünnehir'e geçmek mecburiyetinde

² Abdülkadir Merâği'nin hayatı ve eserleri ile ilgili Nuri Özcan'ın çalışmaları dışında çok az çalışma vardır. Bunlardan biri Murat Bardakçı'nın *Meragah Abdülkadir* (Pan Yayıncılık, İstanbul 1986) adlı çalışması diğeri ise Yılmaz Öztuna'nın *Abdülkâdir Merâği* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988) adlı çalışmadır.

bıraktı. 1398'de Timur tarafından verilen bir nişan ile Semerkant'a gönderildi. Timur'un veliahtı Gıyasettin Muhammed Mirza'nın nedimi oldu. Timur'un ölümünden sonra tahta geçen Sultan Halil'in himayesine girdi... Sultan Halil'in iktidar mücadelesinde kardeşi Şahruh'a yenilmesinden sonra zamanın ilim ve sanat merkezi hâline gelmiş olan başşehir Herat'a geçti. Herat'ta özellikle Baysungur Mirza'dan yakın ilgi gördü. Daha sonra Şahruh'a intisap ederek sarayındaki meclislere katıldı. Herat'ta çıkan bir veba salgınında, yaklaşık seksen iki yaşında vefat etti ve orada defnedildi."

Nuri Özcan'ın makalesinden yukarıya alınanlar *Gecenin Yalnızlığında* adlı romanda anlatılanlarla neredeyse örtüşür. Yani Selma Fındıklı, onun gerçek hayatındaki kronolojiyi esas alan bir roman kurgusu yapar. Merâği'nin, özellikle Celayir hükümdarı Sultan Üveys, Sultan Hüseyin, Sultan Ahmet, Timuroğlu Miranşah, Timuroğlu Gıyasettin Mirza ve Timuroğlu Şahruh'la geçirdiği zamanda yaşadıklarına yer verir.

Merâği'nin hayatının önemli dönemlerine odaklanan romanda kronolojik ilerleyen bir zaman vardır. Buna rağmen zaman zaman hatırlamalarla geri dönüşler olur. *Gecenin Yalnızlığında* 1373 yılında, Abdülkadir Merâği 17 yaşında iken başlar; hatırlamalarla 1363'e kadar geri gider; 1435'te Merâği'nin ölümü ile sona erer.

Romanın birinci bölümü: "**Sahand Dağının Ötesi, Yaz 1373/Meraga**" adını taşır. Abdülkadir Merâği 17 yaşındadır. Meraga'da, nüfuzlu ailesi ve köle-hizmetçilerle dolu evinde mutlu bir şekilde yaşar. Merâği'ye üç gün önce Celayir Sultanı Üveys'in kendisini Tebriz'deki sarayına davet haberi gelmiştir (s.26). Merâği, sultanın daveti üzerine mecburen Tebriz'e gidecektir. Artık hayatının eskisi gibi olmayacağını farkındadır. İkinci bölüm, "**Gönüller Bülbülü, Kış 1375/Tebriz**" adını taşır. Bu bölümde Merâği, Tebriz'de Sultan Üveys'le (s.33-38) ve Üveys'in oğlu Şehzade Hüseyin'le geçirdiği zamanları (s.40) anlatır. Merâği saraya geleli iki sene olmuştur. (s. 38-41/44-48). Üçüncü bölüm, "**Elf Leyle vü Leyle, Sonyaz 1386/Bağdat**" başlıklıdır. Bu bölümde Celayirli Sultanı Ahmet Bahadır Han ve beraberindekiler, tabii Merâği de, Timur ordusuna yenilmiş ve Bağdat'a doğru kaçmaktadır. Merâği on yıl kadar Bağdat'ta kalır ve ömrünün sonuna kadar evli kalacağı hanımı ile Bağdat'ta bir köle pazarında tanışır ve evlenir. Sultan Ahmet Bahadır Han Bağdat'ta eğlenceler düzenletir (s.73). Dördüncü bölüm, "**Efrasyab Ülkesi, İlkyaz 1397/Semerkand**" başlıklıdır. Merâği Semerkant'tadır. Sokağa çıkıp atası olarak gördüğü Alper Tunga'nın izlerini arar. Semerkant Beyi, Timuroğlu Gıyasettin Mirza ile Batı'da önemli başarılar kazanan ve bir devlet kurmuş olan Osmanoğulları üzerine konuşurlar (s.116-119). Son bölüm, "**Gecenin Yalnızlığında, İlkyaz/1435 Herat**" başlıklıdır. Merâği artık Herat'ta, Baysungur Mektebinde hocadır (s.130). 1405 yılında yaşadıklarını hatırlar. Osmanlı Devleti 1402 yılında Timuroğullarına yenilmiştir. Timuroğulları Osmanlılara büyük acılar yaşatmıştır. Merâği 1405 yılında Timur'a lanet okumak için ta Tebriz'e kadar gelen yaşlı bir Osmanlı dervişi ile karşılaşır ve onunla konuşur (s.131-136). Onunla konuşurken daha eski yaşadıklarını hatırlar. Tebriz'e ikinci gelişini, Tebriz Beyi olan Timuroğlu Miranşah'ın otuz üç yaşında aklını yitirmesi, Timur'un; Miranşah'ın aklını yitirmesini nedimlerine bağladığı için Miranşah'ın bütün nedimlerini, tabii Merâği'yi de, öldürmek istediğini öğrenmesi ile Tebriz'den ikinci kaçışını hatırlar. Merâği, Timuroğullarına lanet eden bu dervişin lanetinin belki de kabul olduğu için Timuroğullarının başından felaketin eksik olmadığını düşünür.

Gecenin Yalnızlığında kahraman bakış açısı ile yazılmıştır. Kahraman bakış açısı romandaki bütün olayların bir kahramanın gözünden ve değerlendirmelerinden hareketle anlatıldığı bir yöntemdir. Romanda tercih edilen anlatım tekniği ise bilin çakışıdır. Bilinç akışı tekniğini Sazyek (2004) şöyle anlatır:

“...bilinç akışı tekniğinde düşünsel içerikli her bir cümle başlı başına bir bütünlüğe sahiptir. Dolayısıyla bilinç akışında cümleler arasında bir anlam kopukluğu, gevşekliği söz konusu olur. Zihnin serbest işleyişinin bire bir metne dönüştürümü olarak tanımlayabileceğimiz bu uzaklığı yaratan temel öge ise çağrışım olur. Bir düşünce, bir başkasını çağırır, o da ötekini. Figür, birbiriyle ilgisiz görülen düşüncelerini her bir cümlede anlamsal sıçramalar, atlamalar yaparak sıralar. Bunda da iç konuşmada olduğu gibi, hatta ondan daha yoğun ölçüde, imge kullanımı söz konusudur. Düşüncelerin yanı sıra dış gerçekliğe ait nesnelere, motiflerden bilinçaltına ait düşlere kadar varan geniş bir dağarcık, öznelleştirilerek özel kılınmaya elverişlidir bilinç akışı tekniğinde. Böylece insanın iç gerçekliği ve dış dünyayı, hayatı algılayışının boyutları önceki teknikten daha uç noktalarda, olanca açıklığı, derinliği hatta çarpıklığıyla ortaya çıkarılmış olur.”

Gecenin Yalnızlığında adlı romanda okuyucu romanın başından sonuna kadar Abdülkadir Merâî'nin bilinci üzerinden, yani bilinç akışı tekniği ile olayları görür ve değerlendirir. Diğer kahramanlar sadece konuşmaları ile ve zaman zaman romana dâhil olur.

A. Merâî Sultan Saraylarında

1. Merâî'dan Ayrılık: Yöneticilerle Tanışma

Abdülkadir Merâî, Merâî'da ailesi ile mutlu bir şekilde yaşarken kendisini Tebriz'e, Celayirli sarayına davet etmek için saray habercileri gelir. Kendisine sultanın davet³ haberini getiren gümüş mahmuzlu çizmeli, kulaklarında saraylı olduklarını belli eden küpeli askerler şöyle derler:

“Merâî şehrinde Gıyasettin Gaybî namında ünlü bir hafızın hünerli bir oğlu olduğunu işitmiş şahımız. Hem sazı hem sözü dahi üstünmüş cümle yaşatlarından. Üveys Han fermanıdır bu. Abdülkadir İbni Gaybî'ye bundan sonra sarayında yol gösterilsin diler.” (s.22).

Doğu dünyasında sultanların bilim adamı, sanatçı ve düşünürleri sarayına davet etmesi çok köklü bir gelenektir. Halil İnalçık (2013, s.10) *Şâir ve Patron* adlı eserinde bunu şöyle ifade eder:

“Orta-Doğu'da da, bir hükümdar için en şöhretli bilgin ve sanatkarları sarayına çekebilmek gerekirse onları zorla alıp getirmek olağan bir şeydi. Timur istila ettiği her memlekette en şöhretli bilgin ve sanatkarları toplayıp Semerkant'a götürmüş, Yavuz Selim Tebriz ve Kahire'yi aldığı yüzlerce sanatkarı İstanbul'a sürmüştür.”

Çünkü saray, yönetimin olduğu gibi çoğu zaman sanatın da merkezidir. En güçlü sanatçılar sultan saraylarında bulunmak için çeşitli yöntemler denerler. Örneğin hem Arap hem Türk hem de Fars hükümdarlarının dikkatini çekmek için şairler sultanlara kasideler sunarlar. Çavuşoğlu (1986), *Kaside* adlı makalesinde kasidelerin niçin yazıldığını ve kaside yazan şairin ne beklediğini şöyle anlatır:

“Kaside; sultanın cesaretinin, adaletinin, cömertliğinin, zekâsının, bilgeliğinin propagandası idi. Halkın erdem olarak bildiği ve değer verdiği ne varsa onların eksiksiz olarak en mükemmel şekilde sultanda bulunduğu hem de büyüleyici bir eda ile anlatılıyordu. Şair, medhiye bölümünde sultanlık, vezirlik, müftülük örneği yüksek makamlardan birinde bulunan kişinin o makamın gerektirdiği

³ Çağan (2004, s.79), *Sanat ve Edebiyatın Toplumsal Perspektifi-Siyasal İlişkilerine Dair Genel Bir Çözümleme* başlıklı makalesinde, yöneticilerin yanlarında niçin sanatçıları da görmek istediklerini anlatırken şunları ifade eder: “İktidar kendi sürekliliğini sadece güç kullanımına endekslemeyiz; beraberinde kendi gücü karşısında rıza gösterenleri de görmek ister. Bu yönde rızayı temin etmede manevi kültürel öğelerin bütününden yararlanır. Çünkü toplumun rızası üretilen bir şeydir. Bu elbette sanatın ve edebiyatın, rızanın gerçekleştirilmesindeki önemine dikkat çeken bir durumdur.”

erdemlerin en yücesine sahip olduğunu söyler, böylece onu övmüş, fakat diğer taraftan o erdemlere gerçek anlamda sahip olmaya da teşvik etmiş olurdu. Bunlar adalet, bilgelik, eli açıklık, düşkünleri korumak, sanat ve bilim adamlarına el uzatmak, merhamet, cesaret gibi her türden idarecide bulunması mutlak olarak gerekli niteliklerdi.”

Çolak ve Hilooğlu (2010, s.89-90), *Osmanlı İktidar Anlayışı Çerçevesinde Şiir* adlı makalelerinde:

“İktidar; kendini meşrulaştırmak, meşruiyet düzeyini yükseltmek, görkem ve gücünü göstermek açısından sanata ve icracılarına duyduğu ihtiyacı gidermek için gücünü kullanarak değişik eylemlerde bulunmuştur. Sadece içte değil, hâkimiyet alanı dışında da bu gücü göstermek amacıyla sanatçıları mekânına davet etmiş, mükâfat ve iltifatlarla çalışmalarını desteklediğini göstermek istemiştir. Özellikle de Doğu toplumlarında çok güçlü olarak hissedilen “gelenek” ve “din” kavramlarının varlığı, sanatın bu kavramlar dâhilinde kendini ifade etmesine, sanata kutsallık ögesinin eklenmesine ve dinsel bir yönü bulunan iktidarla iç içe olmasına neden olmuştur.”

der. Sanatın niçin himayeye ihtiyaç duyduğunu şöyle anlatırlar:

“Sanat eserlerinin geniş kitlelere ulaşması ve sanatçıların günümüzdeki gibi eserlerinden geçimlerini kazanmaları mümkün olmadığından sanatçının yaratısını değerlendirecek bir hâmi şart olmuştur.” (s.91).

Merâği'yi Tebriz'deki saraya, bir anlamda hâmisi olacak sultanın yanına⁴ davet eden haberciler: “Çatık kaşlı, kimi biraz yumuşak bakışlı, ama hepsi bir cellat kadar karanlık yüzlüdür” (s.5). O, Meraga'dan ayrılmadan önce üvez ağacından bir çalgı yapmak ister. Fakat bir günde bunu yapması mümkün değildir. Çünkü ertesi gün yola çıkacaktır. İçinden şöyle bir düşünce geçer: “Tebriz'in bahçelerinde üvez var mıdır bilmem. Varsa bile sultan izin verir mi dilediğim sazı yaratmama” (s.6) Merâği Tebriz'i düşünür. Artık hayatının eskisi gibi olmayacağını farkındadır, zihninden şunları geçirir:

“Ne buyrulursa onu çalmak ne arzu edilirse onu söylemek zorundayım bundan sonra. Bir göz kırpması ile darağacına gönderebilir, bir parmak oynatması ile çil çil altınlara boğabilir beni yaldızlı kerevete oturan adam...” (s.6).

Merâği, Meraga'da o kadar farklı ve zengin bir ses dünyasının içindedir ki bunların hepsini hiç silinmeden Tebriz'e götürmek ister. Ama bir endişesi vardır. Acaba hâmisi olacak sultan yapacağı besteleri beğenecek midir? (s.23). Bir ara Tebriz'e gitmemeyi düşünür ancak bu mümkün değildir. “Yazgımda kara günler olduğunu söyleseler vazgeçebilecek miyim Tebriz'e gitmekten? Öyle de ölüm

⁴ Akengin (2014, 147-148), *Sanat İdeoloji Politika İlişkileri* adlı makalesinde hâmeleri tarafından korunan sanatçının hâmisini eleştiremeyeceğini ifade eder: “Rönesans'ı tetikleyen etkenlere bakıldığında, sanatçıları koruyan “mesen”ler ya aristokratlardan, ya hanedanlardan bazen de feodallerden çıkar. Sanatçıyı destekleyen bu tür şahsiyetlerin hangisi desteklenen sanatçı tarafından eleştirilmeye izin verebilir? Hatta kendilerinin sanatçıları tarafından pohpohlanmaları gibi beklentileri olmadığı söylenebilir mi? İnsan doğası yönünden ele aldığımızda bu sorulara olumlu cevap vermek biraz zor görünüyor” der (s.145). Yazısının devamında Osmanlı tarihini örnek gösterir. Osmanlı'da sanatçıların bağımsız olamayacağını şöyle ifade eder: “Padişahların ve diğer devlet adamlarının resamlara nakkaşlara, şairlere, müzikçileri, hattatlara “İhsanlarda bulunmuş” olmaları gerekir. Bu “İhsan”larda bulunan padişah ve diğer devlet adamlarının hangileri kendilerinin o sanatçıları tarafından olumsuz eleştirilmeye açık oldukları söylenebilir?” der (s.145). Rusya'dan da örnek verir: “Marksizme eleştirel gözle bakan hangi sanatçıyı sistemin desteklemiş olduğu söylenebilir?... O hâlde bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki, soyut anlamıyla sanatta bağımsızlık ne kadar ideal olsa ne kadar savunulursa da somut dünyada birebir karşılık bulamıyor.” (s.146) Asıl hakikati ise şöyle ifade eder: “Sanatçının hayatını sürdürebilmesi için desteklenmeye ihtiyacı vardır. Aksi hâlde sanatını geliştiremez, sürdüremez. Hiçbir destek de sistemler ve kişiler tarafından, kayıtsız şartsız, bir yarar beklemezsizin sunulmaz... Komünist de Demokrat da olsa, her devlet siyasi ve zorlayıcı güçleri bünyesinde barındırır. Devlet kaynakları ve güçleri kontrolü elinde tutan gücün çıkarlarına hizmet etmek ve devleti tehdit eden şeylerle meşgul olmak üzere kullanmaya meyillidir.”

demektir, böyle de ” (s.23) diye geçirir içinden. Sultan Üveys'in yumuşak huylu olduğunu işitmiştir ama yine de çok endişelidir. Onun kanlı bir zalim olduğuna inanır (s.31). Hiçbir şekilde bu daveti reddedemeyeceğini bilir. “Üzerimde bu korku varken nasıl Tebriz'e gidip sultana besteler, şiirler sunabilirim; soluğumu ne zaman keseceğini bilmeden.” (s.32) diye düşünür. *Gecenin Yalnızlığında* adlı romanın başkahramanı Merâği, birçok sanatçının aksine sultan sarayına gitmek ve orada bulunmak istemez. O aslında hürriyeti tercih eder, istediği eserleri istediği zamanda ve istediği şekilde bestelemek ister. Ancak buna gücü ve imkânı olmadığını çok iyi bilir. Sultanın arzusunu yerine getirmek ve saraya gitmek zorundadır.

Merâği, Meraga'dan ayrılmadan önce Kıpti çocuklara rastlar. Kıptilerin kendilerini, Mısırî ya da İskenderî olarak tanımladıklarını bilir. Onların Firavunlardan kalma tılsımlar taşıyıp taşımadıklarını düşünür (s.7). Kıpti çocukların çömlöklere vurarak çıkardıkları seslere çok şaşırır: “Telsiz yaysız, burgusuz, mızrapsız sazlar yapabiliyor bu hünerli insanlar. Her an her yerde her nesne ile... Aynı sesleri daha zenginleştirebilir, perdelere ayırabilirim” (s. 9) diye düşünür. Bu, onun hayatının her anındaki seslere değişik bir dikkatle yaklaştığını ve onları değerlendirmek üzere zihninde topladığını gösterir.

2. Tebriz'de: Celayirli Sarayında Korkular

Merâği, Tebriz'e Sultan Üveys'in sarayına varır ve sarayda onun nedimi olur. Sultanla saraydaki cam odada söyleşirler. Merâği, Sultanın yanında son derece ürkektir ve her sözü iyice düşündükten sonra ancak söyleyebilir, zaten çok konuşamaz. Çünkü sessizlik olduğunda onu ancak Sultanın bozabileceğini bilir. Sultan, arada enfiye çekerek, gürültülü hapsirması ile yüzüne tükürükler saçarak Merâği'ye bir şeyler çalmasını söyler.⁵ Merâği hemen sazını eline alır ve uzun zamandır kafasında paramparça gezinen sözler: “sultan karşısında can korkusuyla ayağa dikilen bitkin tutsaklar kadar hızla sıralanır.” (s.35).

Abdülkadir Merâği sarayda kendisini tutsak edilmiş biri gibi görür. Çünkü iki yıldır Sultan Üveys anne ve babasını görmesine ancak bir kez izin vermiştir (s.37). Gözünün önünde dövülen esirler canlanır. Kendisini de bir esir olarak görür. Çünkü o da bestelerini sultana beğendirmeye çalışan bir köle gibidir. Dışarıdan bakıldığında saraydaki sanatçının mutlu olduğu düşünülebilir veya saraydaki bir sanatçının hayatını anlatan romancının onun mutluluğunu tasvir etmesi beklenebilir. Oysa Merâği kendisini, istendiğinde kullanılan istenmediğinde bir köşede unutilan saray kölesi gibi görür.

Abdülkadir Merâği sarayda Sultan Üveys'in oğulları Şehzade Hüseyin, Ahmet Bahadır ve Ali'den de çok çekinir, korkar. Çünkü onlara da bir gün taht sırası gelecektir. Merâği sık sık ecelinin hangi şehzade elinden olacağını düşünür. Bir gün en büyük şehzade Hüseyin'le dışarıda dolaşırken karlar üzerinde bir ölü kuş bulurlar. Bunun üzerine Merâği: “Ya beni nasıl bir son bekliyor? Ansızın hançerle mi gelecek ölüm? Yoksa darağacına çıkacağım günü bir zindan da mı bekleyeceğim?” (s.39) diye aklından geçirir. Yolculuk uzun sürünce Merâği endişelenir ve şunları düşünür:

“Ayazlı havada epey yürüyeceğiz. Akla gelmedik sorular soracak. Ben de bıkkınlık göstermeden yanıt bulacağım hepsine. Hoşuma gitsin ya da gitmesin... Sonra yavaş yavaş geri döneceğiz. Ama o isteyince... Soğuktan katılmış bedenim alevleri yedi başlı canavarın dilleri gibi uzayıp kısalan ocak önünde gevşemeye fırsat bulamadan udu verecek kucağıma. Çalmamı hem de öğretmemi buyuracak. Babası da öyle yapmıyor mu? Keyifsizliğimi açığa vuramam... Gönlümün darlığını belli edemem...”

⁵ Sağlık (2004), *Edebiyatta Bağlanma Sorunu* adlı makalesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun şu ifadelerini aktarır: “Sanat kadar sanatkar da hürriyet-i kâmileye muhtaçtır. Bir şaire: Sen şunu teganni edeceksin demek, bir romacıya: Sen filan ve falan muhitleri, falan ve filan insanları tasvir et! Emrinde bulunmak; mavi gözlü bir kimseye “senin gözlerin siyah olacak öyle yap!” demek kadar gülünç, abes, gayr-i tabii bir istibdâd-ı fikrîdir.”

Ölüm var ucunda” (s.40) “...acep hangisi olacak celladım? Ne kadar zamanım kaldı. Hüseyin'den sonra Ahmet Bahadır'ın hükümdarlığını görmeye ömrüm yetmeyecek sanki... Sıcak bir ter boşanıyor tepemden tırnağıma” (s.41).

Merâî'nin babası Gıyaseddin Gaybî çok önemli bir ilim ve sanat adamıdır. Merâî'ye göre babası da tıpkı kendisi gibi bir esirdir. Çünkü o da sultanlara hizmet etmiştir. Merâî, hizmetçi-efendi ilişkisine dair şunları düşünür:

“Beylerden, sultanlardan çağrı gelip de babamın Kuran okumak ya da musiki öğretmek üzere huzura çıkmadığı, taht öpmediği görülmüş müydü hiç? Hasta olduğunda, yorgun düştüğünde bile... Ben de aynı yazgıyı paylaşmak için yetiştirilmekteydim. Öyleyse ne farkımız vardı tarlalarımızda çalışan rençberlerden” (s.43-44).

Şehzade Hüseyin'le çıktıkları gezintiden dönerken şehzadenin gittikleri izler üzerinden dönmek istemeyişi dikkatini çeker ve bunu şöyle değerlendirir: “Her defasında başka yığınları ezmekten, çürütmekten hoşlanıyor sanki... Bir şehzade de böyle mi hazırlanır tahta çıkmaya? Zulmetmeyi öğrenerek” (s.44). Bir ara şöyle düşünür:

“Doğrusu sultan Üveys Zalim bir hükümdar diyemem ama söyleşirken, fasıl dinlerken gerçek yüzü belli olur mu insanoğlu'nun? Savaşta nasıl can alıcıdır kim bilir? Belki yaralı düşman askerlerine bir yudum su verdirmeyecek kadar... Ya da son kılıç darbesi ile ölüme gönderecek kadar” (s.44).

Merâî, zalim idarecilerin arasında kendini bir esir gibi görmeyi sürdürür: “Gök kubbede parıldayan yıldız gibi genç yaşta herkesi kiskandıracak saygınlığa erişmiş olsam da ayaklarım buyrukla yön buluyor. Kula kulluk değil de nedir bu?” (s.44) diye kendi kendine sorar.

Sultan Üveys hastalanır, ölmek üzeredir. Bu durum karşısında Şehzade Hüseyin çok katı görünür. Merâî şöyle düşünür:

“Belki de üzülüyor değil babasının durumuna... Belki öleceğini de aklına getiriyor... Ama soyluluk böyle katı davranmasını gerektiriyor. Devletin dirliği için odalara kapanıp gözyaşı dökmek yakışmıyor hükümdar ailesine. Ben de olsam ne yapardım diye kendimi sorguluyorum” (s.48).

Sultan Üveys vefat eder. Oğlu Şehzade Beyazıt daha çocuk sayılacak yaşta olmasına rağmen cenaze töreninde sert bir kaya gibi kıpırtısız durur. Merâî, bunun üzerine sultan ailesine dayanıklılığın yakışacağını çok iyi öğretilmiş olduğunu düşünür (s.49).

Şehzade Hüseyin Celayir, sultanı olur. Merâî ailesini iki senedir görememiştir. Ailesini görmek için yeni sultan olan Hüseyin'den izin almak ister ama çekinir. İzin istemesini, Sultan Hüseyin'in, yanında kalmak istemediği için bahane gibi kullandığını düşünmesinden korkar, izin isteyemez. Bir süre beklemeye karar verir. Onun tahtına bağlı kalacağına Sultanın kanaat getirmesini bekler (s.49). Gıyaseddin Gaybî'nin oğlu olarak, sıradan biri olarak yaşamış olsa Tebriz'de ve sevdikleri ile beraber olacağını düşünür. Sarayın parlaltısını aile ocağına yeğlediği için kendine kızar. Zaman zaman, Sultan Üveys öldü, ecelim galiba Sultan Hüseyin'in elinden olacak diye aklından geçirir (s.50).

Bir gün 17 yaşındaki Sultan Hüseyin bir meclise girdiğinde hanende ve sazandeler dâhil herkes ayağa fırlar. Merâî'nin bedenini garip bir ürperti sarar. Ürpertesinin sebebini şöyle açıklar: “Yazgımın şu iki

dudak arasında son bulabileceğini düşündüğümden olsa gerektiği” (s.64). Merâği sarayda hep ölme, öldürülme, eleştirilme, ötekileştirilme korkusu ile yaşar.

Merâği'nin hanende ve sazandelerle birlikte Sultan Hüseyin'in huzurunda söylediği şarkılardan sonra Sultan ve maiyeti çok mutlu olur. Sultan bir nedimine emir vererek Merâği'nin başından altınlar saçtırır. Merâği etrafındakilerin takdir edici bakışlarını hisseder ama o bakışlarda samimiyet bulmaz. Diğer müzisyenlerin kendisini kıskandığının farkındadır. Sarayda etrafında bulunanlar tarafından çok takdir edilmesi Sultan tarafından övülmesi bile Merâği'yi mutlu etmez (s.52-53).

Bir gün sarayın cam odasında Sultan Hüseyin ile Merâği sohbet eder. Sultan ona: “Ecel kimden gelir ey ustam?” der. Bunun üzerine Merâği: “Tanrı'dan elbet sultanım” der. Sultan: “Tanrıdan önce davranmak isteyenleri görmez misin?” der. Merâği: “Kimdir o kendini bilmez, Hak'tan korkmazlar” der. Sultan, öz kardeşlerini kastederek: “Ahmet Bahadır... Dahi Ali... Dahi Beyazıt” der. Bunun üzerine Merâği onların çocuk olduğunu söylese bile sultanı ikna edemeyeceğini bilir. Çünkü taht kavgalarının yaşa bakmadığını, hele vezirlerin, nedimlerin kıskırtmasıyla boyu kısacık şehzadelerin aslan kesildiğini kimsenin yadsıyamayacağını bilir. Bir ara kendi kendine itiraf eder: “Fasıl meclislerinde yan yana sıralanmış üç kardeşin bakışlarında gizli hevesler parıldadığından kuşkulananmamış mıydım?” (s.57). Merâği tekrar ecelinin hangi şehzade elinden geleceğini düşünür (s.57).

Merâği Sultan Hüseyin ile sohbet ederken bazen onun beklediği cevapları veremez. Bu Merâği'yi: “Çalıp söylemekten, günlünü eğlendirmekten başka bir işe yaram(ıyorum)” (s.58) düşüncesine sevk eder.

3. Bağdat'a Doğru: Korkular Yine Aynı

Tebriz, Timur tarafından işgal edilir. Celayir Sultanı Ahmet Bahadır adamları ile, tabii bunların içinde Abdülkadir Merâği de bulunur, Celayirlilerin ikinci önemli şehri olan Bağdat'a doğru kaçar. Bu sırada Merâği şöyle düşünür: “On dört yıldır kafamın içinde sık sık kurulan darağacı bozulmadı ki... Yalnız Azrail'in adı değişti bu kez. Sultan Üveys ya da Hüseyin ya da Ahmet Bahadır değil, Kazan Han damadı Timur” (s.59). Timur'a yenilen ve ondan kaçarak Bağdat'a doğru ilerleyen Ahmet Bahadır, Bağdat'a muzaffer bir komutan gibi girmek ister. Otuzuna gelmeden ihtiyarlık alametleri gösteren Sultan Ahmet Bahadır'ın vicdanı olup olmadığını düşünür. Çünkü o, tahtı ele geçirme uğruna ağabeyi Hüseyin'i öldürmüş, en küçük kardeşi Beyazıt'ın gözlerine mil çektirmiştir. Durum bu iken onun masum görünüşüne hayret eder. Merâği taht kavgaları sebebiyle acıların yaşanıp yaşanmaması gerektiği konusunda mütereddittir (s.61). Kendi kendini de çok eleştirir:

“Sultan Üveys öldükten sonra -Hüseyin'in haklı hükümdarlığı dışında- tam bir kargaşa devri başlamış; birbirinin gözünü oymakta kararlı dört şehzade hangi yana savrulmuş, kaç günlüğüne taç giyebilmişse, ben de onun önünde diz çökmemiş miydim? Ahmet Bahadır'a karşı Ucan savaşında zafer kazanıp onu Bağdat'a gönderen kardeşi Ali adına kırk dokuz zamanlı “Darb-Fetih” usulünü yapan da benim; Ahmet Bahadır Tebriz'e döndüğünde hemen eteğini öpen de. Kılıç kimdeyse Meragalı Abdülkadir İbnî Gaybî de onun gölgesine sığınmak zorundaydı çünkü. Ben istemeden yolumu böyle çizmişti Tanrı... Keşke sesim güzel olmasaydı. Babam Kuran'ı nağmelerle okumayı öğretmeseydi. Ünim Meraga'ya aşım Tebriz Sarayına ulaşmasaydı” (s.61-62).

Bunlar bir sarayda iktidar sahipleri ile mutluluk içinde yaşadığı hayal edilen sanatkârın vicdan muhasebesi ve oradaki mutsuzluğunun ispatı durumundadır. Merâği, Sultan Ahmet Bahadır ile beraber Bağdat'a girmek istemez. Fakat başka seçeneği yoktur. Diğer kullar gibi o da Bağdat'a sultanla beraber

girecek, hiç görmediği bir sarayda yabancı bir yastığa baş koyacak, doğacak günü istemese de güler yüzle karşılayacak, Timur'dan hiç söz açamayacaktır. Oysa Merâği:

“Hükümdarın nedimi olarak zengin sofralara oturmakta, Sahand Dağı'nın yamacında sürüsünü otlatıp bayat ekmek, küflü peynirle karnımı doyuran yoksul bir çoban olmayı yeğlediğini açığa vuramaya(cak), sazların hiçbirine dokunmak istemediğini bildiremeye(cek)” tir (s.68).

Merâği'nin duygu âlemi böyle olduğu hâlde kendisinden devamlı yeni besteler beklenecek, yeni besteler-usuller yapması istenecek ve o bunlar karşısında sadece “başım üstüne sultanım” diyecektir (s.68).

4. Bağdat'ta Çile-Umut: Sultan Ahmet Bahadır/Necm-i Hindî

Merâği, Bağdat'ta sokakta Feramuş adlı biriyle karşılaşır. Sohbet sırasında Feramuş, Merâği'nin ne iş yaptığını öğrenince Merâği'ye şöyle der: “Sultan soytarısı sayılırsın bir bakıma...’Çal’ dediğinde çalmak, ‘Sus’ dediğinde susmak zorundasın (s.77). Merâği, Feramuş'a: “O kadar da küçümseme, zengin besteler de yaparım ben... Kimsenin görmediği, sesini işitmediği yeni çalgılar” der (s.78).

Merâği, Feramuş'la Bağdat esir pazarına gider. Esirlerin hâlini görünce onlara acır (s.80). Feramuş, satın almak üzere esirler arasından çocuklu bir kadını seçer. Aynı kadını Merâği de beğenir. Pazardaki köle kadını, 10 yaşında iken Tebriz esir pazarında gördüğü esmer güzeline benzetir (s.87). Feramuş'tan köle kadını kendisine bırakmasını ister. Bu arzusunu Feramuş'a söyleyene kadar çok sıkıntı çeker. Merâği'ye göre bu sıkıntısının sebebi şunlardır:

“17 yaşımdan beri sultan buyruğu altında yaşamak kişiliğimi öldürmüş, korkaklaştırmış âdeti. Ahmet Bahadır Han, muhafızlarını ardıma salmadan şehri dolaşmama izin veriyorsa da aklıma esen her şeyi yapamam” (s.84). “Neden konuşamıyorum? Zalim hükümdarlar tarafından dili kesilmiş lâl köle gibi... Yok, gibi değil, gerçekten öyleyim... Sultanların hoşça vakit geçirmesi için ekmek yedirilen bir soytarıyım... Bugüne kadar hiçbir isteğim olmadı hizmet ettiğim kişilerden” (s.86).

Merâği esir pazarında gördüğü esir kadını satın almak ve saraya getirmek istediğini Sultan Ahmet Bahadır'a söylemek ister. Bu sebeple onun keyfinin yerinde olduğu bir anı kollar. Eline udunu alır, düyek usulünde bir nakış besteye başlar: “Karşımda oturan yenik hükümdar, kardeşlerini öldürebilecek gözlerine mil çektirebilecek acımasızlıkta olsa da, benim derdime derman bulacak” (s.89) diye düşünerek zihnen iyice hazırlanmasına rağmen Sultan Ahmet Bahadır'a esir bir kadın satın almak istediğini söylemeye cesaret edemez. Durdurduğunu dile getirmek için yaptığım Rast beste bile ağır bir yük gibi omzuna çöker (s.90). En sonunda Sultana, sevdiği kadının esir olduğunu söyleyebilir. Sultan esir pazarına gitmiş olmasını yadırgayınca Merâği: “Kulağım değişik sesler aramaktaydı... Çarşıda dolaşırken o zavallıların satıldığı yere götürdü beni ayaklarım” der (s.91). Niçin esir pazarına gittiğini böylece açıklar ve rahatlar. Fakat esir kadını anlatırken çok sıkıntı çeker, ezilir, büzülür. Şöyle düşünür:

“Cesaretim olsa geri dönmek üzere sarayından kaçıp gitmek istiyor gönlüm. O da yetmiyor; Timur'un karınca sürüsüne benzeyen ordusuyla Tebriz'i fethettiği gün onu öldürmediğine yazıklanıyorum. Kapısında nimet bulsam da nefret ediyorum şimdi Ahmet Bahadır'dan... Üstelik köle de değilim ben. Bunca hünerim varken nerede olsa bir dilim ekmek verilmez. Necm-i Hindî'yi de (esir kadın-N:Ö) alırım yanıma... Sağ bırakılırsam eğer... Zâlim hükümdarın askerleri gün kavuşmadan yakalayıp öldürür ikimizi de.” (s.93).

Sultan Ahmet Bahadır, Merâği'nin esir kadını almasına izin verir, fiyatının ne kadar olduğunu sorar. Çünkü parayı kendi hazinesinden ödeyecektir. Merâği buna gerek olmadığını çünkü yıllardır zaten Sultandan nimetlendiğini ifade eder. Bir an bu düşüncesinden vazgeçer. Birikmiş olan parası Sultan Ahmet Bahadır hazinesinden sağlanmış olsa bile kendi emeğinin karşılığıdır. Bu düşünce onu rahatlatır. (s.94).

Ahmet Bahadır'ı, iri gövdesi ile odadan dışarı çıkarken gören Merâği şöyle düşünür: "İpek çarşaf serili kabarık yatağında kim bilir hangi narin bedeni ezip tiksindirmek üzere çıkıyor dışarı." Bu düşüncesi, onun başından beri yanında bulunduğu sultanların tamamına karşı olan eleştirel tutumunun bir örneğidir. Sultan Ahmet Bahadır yatmaya gidince o da hemen udunu alıp yatmaya gider. Çünkü sultan uykuya dalınca adeta soytarısı olan Merâği'ye kimsenin hizmet etmeyeceğinin farkındadır (s.94).

Merâği saray hayatının sahteliğini şöyle anlatır:

"Saltanat otağında her şey sahte... Her şey yalan... Aynada yansıyan hayaller gibi silinip gidiyor zamanla... Bugün sırmalı elbiseler, yaldızlı börkler takabilenler yarın darağacını boyluyor. Kimse gönlünden geçenleri açıkça söyleyemiyor. Dilediğini yemek, hoşlandığın yere gitmek hakkı da yok. Çalmak, söylemek istemediğin anlarda bunu dile getiremiyorsun, hükümdarın başına taç olmak neye yarar. Devletlilerin kulağına hoş ezgiler gönderdikçe el üstündeyim. Onlar beni dinlemekten zevk aldıkça övgülere, altınlara boğulurum. Ötesi karanlık bir kuyu" (s.94-95).

Merâği 1500 dinarı ödeyerek esir kadını satın alır (s.98). Ahmet Bahadır'ın esir kadına ilişmesinden korktuğu için, onu bir süreliğine Feramuş'un Dicle kıyısındaki konağında bırakır (s.99). Bu onun korkusunun büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

5. Semerkant da Son Değil: Gıyasettin Mirza Muhammed'le

Timur'un ordusu Bağdat'ı da işgal eder. Merâği ve diğerleri Bağdat'tan Mısır'a doğru kaçar. Merâği Kerbelâ'da Timur'un oğlu Miranşah'a yakalanır. Öldürülmekten çok korkar: "Yenik düşmüş Celayir Sultanına hem de ondan önce babasına, kardeşlerine hizmet etmişliğim en büyük suç olmalıydı Timur'un gözünde. Nasıl bağışlasındı böyle birini?" (s.107) diye düşünür. Bir yandan: "Ne Ahmet Bahadır ne Timur fazla umurumdaydı açıkçası. Delikanlılık çağlarından beri başıma gelenler hep sultanlar yüzündendi. Borçlu değilim onlara" (s.106) diyerek kendini teselli eder. Abdülkadir Merâği kendi yeteneklerini düşünür. O güne kadar besteleri ün kazanmış, kimsenin görmediği sazlar yapmış, yeni makamlar icat etmiş, hiç kullanılmamış usuller bulmuş, sultanların has nedimi olmuştur. Karşılığında, hükümdarlar neredeyse canını bile almıştır. Merâği, Timur'un huzuruna çıkarılır. Orada darağacına yaklaştığını hisseder. Tahtından kendisine öğrenerek bakan Timur'u şiirleriyle övmek zorunda kalır. Bunu, ruhu ve benliğinin ölümü olarak görür (s.108). Timur tarafından bağışlanır hatta Timur ona koca bir konak hediye eder. Merâği, Semerkant'a gelir. Şöyle düşünür.

"Taş üstünde taş kalmamacasına defalarca yerle bir edilen bu vadi şehri kendime benzetiyorum. Süslü elbiseleriyle Arap atlarına binmiş emirberler eşliğinde Meraga'dan Tebriz'e Sultan Üveys'in sarayına gittiğim günden beri kaç devletliye hizmet ettimse hepsinin yazgısını paylaşmak zorunda bırakılmadım mı? Türkistan'dan Bağdat'a; oradan Maveraünnehir'e sürüklenirken de bana bir şey soran olmadı; ödüllendirilip cezalandırılırken de. Timur ordusu Celayirlileri diyardan diyara kovdukça hükümdarın eteğine tutunarak yaşayan Hafız İbni Gaybî de savruldu yel sırtında" (s.103).

Artık Merâî'nin sazına buyruk veren Timur'un hayatta olmayan büyük oğlu Cihangir'in oğlu, hem de hanedanın göz bebeği, Gıyasettin Mirza Muhammed'tir. Oğlu yaşındaki şehzadenin eteğini öpmek Merâî'nin gönlünü incitir ama aklı ona şunu söyler: "Devran böyle gerektiriyorsa Gıyasettin'in efendiliği gocundurmasın seni" (s.112). Merâî bu hâle de alışır. Gıyasettin Mirza Muhammed'e rastgele yapacağı bir beste vermek ister ama hemen aklına şu gelir:

"Öyle ya acıları kabullenmeyi -doğrusu vurdumduymazlığı- öğrenmiştim ben. Kendimce yaşayacağım bir hayatım olmadığını da. Meraga'dan ayrıldığım sabah yitirdiğim özgürlüğün asla geri verilmeyeceğini de. Sultanların istemine göre hareket edeceğimi de" (s. 114).

Gıyasettin Mirza gönlünü eğlendirmesi için Merâî'yi çağırır. Merâî o anda hanımı İkbâl'le hoş vakit geçirmektedir. Ancak: "Gül yüzlü sevdiğimi bırakıp gitmek zorundayım. Sultanların acımasızlığını bilmiyor değilim ki" der (s.116). Merâî Sultanın huzuruna varınca Sultan kendisi için söz verdiği usulü ne zaman yapacağını sorar. Merâî, Gıyasettin Mirza Muhammed'e beklediğinden daha iyisini; iki yüz vuruşlu bir devir yapacağını söyler. Bu sırada Gıyasettin Mirza Muhammed kızır: "Sabrım yoktur beklemeye." der ve elindeki sarı çiçeklerden birinin daha boynunu kopartır. Merâî endişelenir, şöyle düşünür: "Zevkine zevk katmada başka canlar yakarken" (s. 119).

6. Herat'ta: Huzurlu Sona Doğru

Merâî artık Herat'tadır ve saray mektebinde musiki dersleri verir. Hanımı ve çocukları ile mutludur. Çocukları Nureddin ve Nizameddin büyümüştür. İkisinin ortak yönü hünerde babalarını aratmayacak olmalarıdır. Ancak çocuklarının bu mahareti Merâî'yi çok memnun etmez:

"Sıradan kişiler olamazlardı. Benim çocuklarımdı onlar. Boşuna mı baş tacı edilmişim saraylarda? Bunca yıldan sonra biraz övünsem ayıp mıydı? Gözlerimin ışığı Nureddin'i de bilgiyle donatacak, herkesten farklı kılacaktım. Peki niçin? Başka sultanların kölesi olup diyardan diyara savrulsunlar diye mi?" (s.132)... Benim yazgımı sürdürecekleri az çok belliydi. Kim bilir kaç sultana kul olacaklardı üç-beş yıl sonra? Şimdiden yüreklerini ürkütse miydim? Dağ başlarında sürü otlatsalar böylesi hayattan iyi miydi?"(s. 134).

Merâî Herat'ta evinde otururken dışarıdan yanık sesiyle Türkçe ilahi okuyan bir ses gelir (s.132). İlahi okuyan, gözlerine mil çekilmiş yaşlı bir adamdır. Yaşlı adamı içeri çağırırlar. O, Anadolu'dan geldiğini söyler, Timur'un, Anadolu'da Engürü yaylağında Yıldırım Beyazıt'a yaptıklarını anlatır. Yaşlı adam ilim erbabından olduğu için Timur'un askerleri onu öldürmemiş, gözlerine mil çekmiştir. Merâî, yaşlı adamı dinledikçe Timur hanedanına hizmet ettiği için kendine çok kızır.

"Duyduğum her ne varsa, o kadar suç ortağıydım sanki... Hiç görmediğim Engürü Yaylağında Osmanlı padişahını bozguna uğratıp esir alan Moğol hakani bendim... Şehzade Ertuğrul'un canına kıyan da... Halkı diri diri hendeklere gömen de... Dervişin gözlerine mil çektiren de... Ne bağışlanmaz günahlar işlemiştim ben? Timuroğullarının kapısında hizmet ettiğime göre... Boyumca kana bulanmışım ben... Bestelerim de... Çalgılarım da... Yazmak istediğim kitap da... Yazacaklarım da... Başımdan saçılan altınlar da... Armağan edilen konaklar, bağlar, bahçeler de... Hünerimi öven fermanlar da" (s.135).

Merâî, Timuroğlu Şahruh sultan olunca umutlanır, mutlu olur. Şahruh, Timur'un oğulları arasında paylaştığı toprakları birleştirir ve büyük bir devlet kurar. 20 yaşından itibaren halkının ona duyduğu güven artarak devam eder. Horasan-Herat bölgesine vali olduğundan, sonra sultanlık tacını giydiğinden

beri uzun sürmeyen öfkesini şiir yazıp saz çalarak yatıştırır. Moğol saraylarında Şahruh'a benzer başka biri yoktur. Şahruh'un durumu Merâği'yi çok mutlu eder (s.148). Şahruh'la Merâği Herat'ta birçok kişinin ölümüne sebep olan veba hastalığı üzerine konuşurlarken Şahruh: "Çok kan döktük biz İbni Gaybî... Sülalemizi boğacak kadar... Yıldırım Beyazıt'ı esir aldığımız, ordusunu bozguna uğrattığımız düzlükte yükselen çığlıklar kulağımdan hiç gitmedi otuz üç yıldır" (s.150) diyerek vebanın kendilerine Tanrı'nın bir cezası olduğunu, gönlünün asıl dileğinin artık dünyayı kılıçla değil sanatla fethetmek olduğunu belki böylece akıttıkları kanların yıkanacağını söyler (s.150).

Merâği'nin Osmanlı ülkesi ve sultanına dair düşünceleri de vardır. O, *Makasid'ül Elhan* adlı eserini Şahruh'a sunar. Sonradan eksiklikler görerek bu eseri baştanbaşa yeniler. Osmanlı Sultanı II. Murat'a sunu yazısı ile mühürler. Ama Merâği'ye, bu eseri Osmanlı Sultanına ne götürmek ne de göndermek kısmet olur (s.153).

B. Abdülkadir Merâği'nin Musiki Çalışmaları

1. İlhamı Nereden?

Gecenin Yalnızlığında adlı romanda genelde Merâği'nin saraydaki korkuları, endişeleri ve yalnızlığı anlatılır. Endişelerinden uzaklaştığı bazı hâllerde veya kendiliğinden coştığı zamanlarda müzik çalışması yapar. Romanda onun bestelerini nasıl yaptığı, ilhamı nereden aldığı bazı bölümlerde anlatılır. Merâği daha ziyade tabiatı taklit eder. Musiki bilgini Urmiyeli Safiyüddin Abdülmümin'in *Kitab'ül Edvar*'ını okurken hayale dalar. Şunları düşünür:

"Okuyamıyordum ne yapsam. Gözlerim kamaşıyordu. Çiçeklerin, kuru otların içinde gizlenmiş öten çekirgeler, hiç duymadığım ezgiler sunmaktaydı kulağıma. Ama ne devri belliydi, ne makamı. Uzzal mıydı gittikçe Hicaz'a dönüşen? Derken, hızla değişip Hüseyini oluveriyordu. Sonra Isfahan... Onda da karar kılmıyordu. Böyle giderse makam geçkisi sonsuz bir beste çıkacaktı ortaya... Sıcaktan bunalıp saçak altlarına, ağaç kovuklarına çekilmiş kuşlar suskundu yalnız. İyi ki onlar suskundu... Hepsiyile nasıl baş edecektim yoksa" (s. 10-11).

Bestelerini hayati gözlemleyerek onlara dikkat kesilerek yapışını şöyle açıklar:

"Tan vaktine yakın uykuya yenik düşüp de gülün açıldığı anı hiçbir sabah göremeyen bülbülün seherde ağlayışını duymalıydı. Sofi çayın derinden derine çağlayışını... Kavrulmuş yapraklar arasında gölge arayan susuz kuşların iniltisini... Cimri bezirgandan alacağı 3-5 dirhem uğruna her gün hançeresini paralayan yoksul çığırkanların akşama doğru kısılan sesleriyle müşteri çağırışını... O zavallılar sayesinde mallarını yorulmadan satabilen zengin tacirlerin halı döşeli sedirler, kadife perdelerle süslü serin dükkânlarında, gümüş zarflı billur bardaklarla ağızlarını şapırdata şapırdata soğuk şerbet içişini... İğrenç aksırmalarla enfiye çekişini... Bir sabah alacasında Hint kumaşı, Çin fağfuru yüklenmiş katar katar kervanların baharat kokuları saçarak Meraga'ya girişini... Yorgun develerin homurtuyla yere çöküşünü... Avlularda birbirine muştı veren kadın gülüşlerini... Bilezikli kolların şingirtisini... Sokaklardaki oyun çocuklarını... Hışırdayan kavakları... Uğuldayan çamları... Çeşmeleri, sebilleri, şadırvanları... Kuyu çıkırıklarını... Bostan dolaplarını... Yel değirmenlerini... Nal şakırtılarını... Müezzinleri... Kilise çanlarını... Kipti şarkılarını... Çerçileri. Başmakçıları... Dokumacıları... Bakırcıları... Kuyumcuları... Aynacıları... Camcıları... Oymacıları... Şehri gün boyunca dolduran bunca tını kulaklarımdan süzülüp akarken musiki yaratmakta iş miydi artık? 'Doğru doğru...' Haram sayılırdı uykuda geçen. 'Doğru, doğru...' Geceyi bile kısaltmak gerekirdi. Yatsı

namazından sonra hemen yatağa girmek cahillere yakışırdı ancak. Muhabbeti derin dolunayla yıldızlarla sabaha dek yüz yüze söyleşmek; karanlığın sınırlarını çözmek dururken, üç-beş saat uyku neyine yetmezdi Ademoğlu'nun? Sonra iklimden iklime yolculuk başlamalıydı. Meraga'dan uçup gitmeliydim Hüma'nın süslü kanadında. Maşrıktan Mağrip'e... Mağripten yine Maşrik'a... (s. 12-13).

Abdülkadir Merâği bazen gökyüzündeki bulutların hareketini izleyerek beste yapar (s.16). Bunları ceylan derisi ile kaplı defterine gümüşlü divit takımı ile yazar. Bazen kendisine ilham olan nağmeleri kaydetmek için acele ile yerinden kalkar. Annesinin uykuyu çok fazla sevdiğini hatta gündüzleri bile uyduğunu ifade ettikten sonra şöyle der: “Ne yapabiliirdi başka? Çocukluğumdan beri baba oğul şiirle, musikiyle, yazıyla, zamanı insafsızca eritirken onu bir köşede unutturduk.” (s. 20).

Gıyasettin Mirza ondan daha önce hiç kullanılmamış bir usûl bulmasını ister. Merâği Semerkan'tan ayrılan bir kervandaki develerin irili ufaklı çanlarından çıkan nağmelerden bir şeyler çıkarmaya çalışır (s.114). Bu örnekte de görüldüğü gibi o bestelerini hep hayatın içindeki sesleri kullanarak yapar.

2. Kıskanani Var mı?

Merâği, sarayda başarılı besteler yapıp güzel şiirler okudukça daha çok düşman kazandığına inanır. Sultan Üveys ve oğullarının bulunduğu bir mecliste başka musiki üstatlarının da bulunduğu bir sırada Sultan Üveys Merâği'ye bir şeyler çalmasını işaret eder. Merâği, gönülleri çiğnediğini ama buyruğa karşı gelemeyeceğini bilerek udunu eline alır ve çalar. Hanende ve sazandelerin kendini kıskandığını düşünür: “Belki sonumu hazırlayacak şey onların kıskançlıkları olacak” (s.46) diye düşünür.

3. Anlattığını Yaşıyor mu?

Merâği'nin, şarkılarında dile getirdiği kadınlar ve eğlenceden uzak bir hayatı vardır (s. 50). Sarayda kendi iradesi ile eşini bile seçemeyeceğini düşünür: “Bir gün kendisine kılıç zoruyla bir nikâh” yapılacağını farkındadır (s.51). Kendi kendine: “Utanma söyle bir bakıma soyтары değil misin? Aşkın nice bir ateş olduğunu bilmeden sevda besteleri yapan koca bir aymaz” (s. 51) der. Bestelerini okuyup Sultanın eteğini öptükten sonra, bestelerinde söylediği şeyleri yaşamadığı için kendini bir yalancı olarak görür (s. 52).

Bir gün Sultan Hüseyin'e evc kâr okur. Onun zevkle dinlediğini görür. Şarkı bitince Sultanın eteğini öper. Şarkı da goncalardan güllerden bahsedip onların güzelliğini anlatır. Merâği şarkısında dile getirdiği güzelliklere dair şöyle düşünür:

“Yalan! Ne gonca görmüşlüğüm var ne de gül... Yaprığına bile razıyım... Benden başka yirmi iki yaşında yalnız bir adam yok bu saltanat otağında. Benim yüreğim de yerinden oynamak, yolunu şaşırmaq istiyor artık. Başkalarının adıma seçtiği bir kızı odamda buluvermek değil” (s. 52).

4. Kendine Güveni Tam mı?

Abdülkadir Merâği kendi müzik kabiliyetine çok güvenir. Çünkü hüneri dillere destandır. Celayir Sultanı Hüseyin'le beraber devrin en büyük musiki üstatlarının (Hâce Şeyhü'l-Kucac, Emir Şemseddin Zekeriya, Ömer Şah, Mevlana Celaleddin Fazlullah) bulunduğu toplantıda Ramazan ayının her gününe bir tane olmak üzere, değişik makamlardan nevbet-i mürettep hazırlayacağını söyler (s.64). Meclisteki bütün müzisyenler hayretle Merâği'ye bakar. Çünkü bu, nevbet-i mürettep beste türlerinin en zorudur. İçinde Arapça, Farsça beyitler, rubailer yer alan dört bölümlük bir silsile yaratmaktır. Raziüddin Rıdvansah

Merâği'nin sözünü imkânsız ölçüsünde görür (s. 64). Meclisteki diğer müzisyenler gibi Rıdvânşah da hayretle Merâği'ye bakar. Şöyle der:

“Meragalı Abdülkadir dostumuzun hünerine saygımız sonsuzdur... Lakin bu iş başkadır... Hafife alınacak bir beste türü değildir nevbet-i mürettep (s.65). Meragalı Hafız Abdülkadir otuz nevbet-i mürettebi otuz Ramazan gecesinde dinletsin bizlere, huzurunuzda yeminim olsun ki, yüz bin altın dinar kendisine armağanım olacaktır.” (s. 66).

Merâği ise şöyle düşünür:

“Alçakgönüllülük uğruna o denli de baş eğmemeliydi hünerli kişi. Ünü Meraga'yı aşmış Abdülkadir İbni Gaybî idim ben. Eşi bulunmaz bir hafızın oğluydum. Tanrının bana armağan ettiği yeteneği çabalarımla geliştirip sultanlara beğendirmiştim kendimi” (s. 65).

Bir kayık gezintisi sırasında Ahmet Bahadır Han Abdülkadir Merâği'den otuz kürekçiyi gösterip Cüneyd-i Bağdadi'den okuduğu beyitleri nağmelerle süslemesini ister. Abdülkadir Merâği, Devr-i Şâhi dediği otuz vuruşlu usulde bir besteyi karaya ayak basmadan Sultana sunar (s. 124). Bunlar Merâği'nin kendine güveninin tam olduğunu gösterir.

5. Mutlu Zamani Var mı?

Ahmet Bahadır Han, Abdülkadir Merâği'den mâhûr kârı çalmasını ister. Merâği udu ile çalar, söyler. Sultan Ahmet Bahadır mutlu olur. Merâği de bu mutluluğa eşlik eder (s. 72).

Semerkant'ta eşi İkbâl'le beraber konağında mutlu iken bir anda camdan içeriye rüzgâr eser. O anda Merâği'nin bütün duyguları rast makamında saza dökülür. Muhammes usulünde nakış beste hemen hazır olur (s. 111).

Semerkant'ı gezer, evine gelir. Hamile olan eşi İkbâl (Necm-i Hindî) oğlu Nureddin'i sever. Evde bir sükûnet ve huzur vardır. Merâği coşar, rast makamında hafif usulde bir kârçe ile gönül yolculuğuna başlar (s. 129).

Merâği, Herat'ta sarayın mektebinde bir gün kimlerin okuyacağını bilmeden musiki üzerine bir şeyler yazar (s.131). Ne yazdığına dair bir şey söylemez.

Merâği, ders verdiği Baysungur Mektebinde iken bir sessizlik vardır, her şey durağandır. Öğrencisi Yusuf'a durgunluğun sebebini sorar. Yusuf: “Herat'a düşmüş ateş... Salgın gelmiş Horasan diyarında... Veba kol gezermiş Sultan diyarında” (s.142) der. Her yere hâkim bezginliği ben dağıtmalıyım diye düşünerek öğrencisi Hüsrev'den udunu ister. Hanendelere seslenir: “Silkinin yoldaşlar. Şimdi size dinleteceğim semai, daha önce işittiklerinizden biri değildir... Yaman kulak veresiniz” (s.143) der.

Abdülkadir Merâği'nin babası Gıyasettin Gaybî kendini çalışmalarına verdiği için çocuklarına çok az vakit ayırmıştır. Merâği de tıpkı babası gibi çocuklarına fazla vakit ayıramamıştır. Artık hastalanmış ve dışarı çıkmaz hâlededir. Oğlu Nurettin, Merâği'ye: “artık kendisini çalgıları ve kitapları ile dolu odasına saklamadığını” yani çocukları ile daha fazla vakit geçirdiğini (s.152) söyler. Merâği, yıllar önce kendisinin de babasına aynı şeyi söylediğini hatırlar (s.151). Babası Gıyasettin Gaybî'in annesine yaptığını Merâği de eşi İkbâl'e yapmıştır: “Ne garip çocukluğumda annemin tek başına

yaşıyormuşçasına sürdürdüğü silik hayat yüzünden babamı için için suçlayan ben, kendi karıma aynı insafsızlığı yapmıştım.” (s.152) der.

Sonuç

Herhangi bir sanatkârın, yöneticinin himayesinde sarayda olması çok önemlidir. Bu, bazen, o sanatkârın büyüklüğüne bazen de padişah tarafından korunduğuna işarettir. Bu sebeple sanatkârların çoğu sarayda olmak için âdeta can atar. Bazıları bu mutluluğa ermek için uğraşır, arzusu gerçekleşmeyince hayal kırıklığına uğrar. *Gecenin Yalnızlığında* adlı romanda üstün yeteneklere sahip kurgu bir kahraman olan Abdülkadir Merâî saraya, saray hizmetine girmek için hiçbir çaba sarf etmez, etmediği gibi sultan tarafından saraya davet edilmiş olmasını bile hayra yormaz. Saraya gidecek, orada bulunacak olmak onu rahatsız eder. Buna rağmen mecbur kaldığı için sultanın davetini kabul eder, saraya gider. Ancak orada yiyip-içip, mutlu-mesut günler geçirmek yerine devamlı bir ölüm endişesi ile yaşar. Bulunduğu saraylarda taht el değiştirdikçe ne zaman kim tarafından hayatına son verileceğini düşünür. Merâî taht sahiplerini acımasız davranışları sebebiyle hep eleştirir ve saraydan kaçıp kurtulmanın yollarını arar. Kendince bunda haklıdır. Çünkü sultanların, yani idarecilerin ne kadar gaddar insanlar olduğuna, olabileceğine hep şahit olur. O, iradesine, hürriyetine ve rahat hareket etmesine engel olan saraya, dolayısıyla yöneticilere çok kızgındır. Kendisini sarayda bir esir gibi görür; çünkü hiçbir zaman iradesi ile hareket edemez. Merâî'nin tek endişesi emniyette, hayatta olabilmektir. Merâî'nin bu endişeleri müzik çalışmaları yapmasına, müzik üzerine düşünmesine engel olur. Merâî'nin kendi müzik yeteneğine güveni sonsuzdur. Ancak müziğe dair düşünmeye çok fazla vakit ayıramaz. Romanın çok az bir kısmında onun müziğe dair fikirleri ve çalışmalarına yer verilir. Bu anlatıcının bir tercihidir. Çünkü normal şartlarda Merâî'nin hayatı anlatılan bir romanda onun müzikle ilgili görüşleri, müziğe dair yorumları, bestelerinin anlatılması beklenirken anlatıcı, okuyucuyu şaşırtarak, esas anlamda, Merâî'nin saraydaki mutsuzluğunu anlatır.

Kaynakça

- Akengin, Ç.(2014). Sanat ideoloji politika ilişkileri. *Ulakbilge*, 2, (4), s. 140-350.
- Çağan, K.(2004, Haziran, Temmuz, Ağustos). Sanat ve edebiyatın toplumsal perspektifi-siyasal ilişkilerine dair genel bir çözümleme. *Hece dergisi*, (90/91/92), s.73-83.
- Çavuşoğlu, M.(1986, Temmuz, Ağustos, Eylül). Kaside. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II Divan Şiiri*, (415-416-417), s.21-22.
- Çolak, S., Hilooğlu, C.(2010, Bahar). Osmanlı iktidar anlayışı çerçevesinde şiir. *Bilig*, (53), s. 89-102
- Fındıklı, S.(2002). *Gecenin yalnızlığında*, İstanbul: Remzi.
- İnalçık, H.(2013). *Şair ve patron patrimonial devlet ve sanat üzerinde sosyolojik bir inceleme*. İstanbul: Doğubatu.
- Kolukırık, K.(2012). *Abdülkâdir Merâî ve Şurhü'l Edvar'ı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Özcan, N.(1998). Abdülkadir-i Merâî. *İslam Ansiklopedisi*, 1, s.242-244. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sağlık, Ş. (2004, Haziran, Temmuz, Ağustos). Edebiyatta bağlanma sorunu. *Hece dergisi*, (90/91/92), s.7-24.
- Sazyek, H. (2004, 1). Romanda temel anlatım yöntemleri. *Folklor-Edebiyat*, s.103-118.
- Uslu, R.(2017), *Ünlü müzisyen Abdülkadir Merâî hakkında yeni bulgular*. Erişim tarihi: 12.12.2017. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/115282>.

Samiha Ayverdi Romanında Dindar ve Muhafazakâr Kadın Psikolojisi**Selime ÖZTÜRK¹****Adem CAN²****Öz**

Roman sanatında kişilerin kendi gerçek psikolojileriyle var olmaları gerekir. Aksi takdirde bu kişiler tutarsız olmaktan kurtulamazlar. Kahramanların kişilik gelişiminin gerçekçi olması romanın başarısını doğrudan etkiler. Dünya edebiyatlarındaki büyük romanların önemli kahramanları psikolojik gerçeklikleriyle bilinir. Türk romanının başarılı yazarları da kahramanlarının psikolojik gerçekliğine itina göstermişlerdir. Ancak edebiyatımızda kadın psikolojisini gerçekçi bir biçimde işleyen romancı sayısı fazla değildir. Bu konuda kadın yazarlarımız daha şanslı sayılır. Samiha Ayverdi, romanlarında kadın konusuna hususi bir yer veren yazarlarımızdandır. Bu çalışma Samiha Ayverdi'nin romanlarındaki dindar ve muhafazakâr kadınların psikolojik gerçekliğini konu almaktadır. Ayverdi'nin dindar ve muhafazakâr kadın kahramanları münevver kişilerdir. Maneviyatları güçlü ve ideal tiplerdir, ananevi terbiye ile yetişmişlerdir. Bu sebeple Ayverdi'nin kendisini de temsil ettikleri söylenebilir. Samiha Ayverdi hem kadın yazar olması hem de romanlarında kadına özel bir mesuliyet yüklemesi bakımından dikkate değer bir yazardır. Onun romanlarında düz ve menfi tiplerin psikolojisini psikanalistik yöntemlerle izah etmek mümkündür. Ancak müteyyin ve münevver kadınların psikolojisini psikanalizme incelemek zordur. Bunun yerine klasik İslam düşüncesindeki ilm-i nefis öğretilerine müracaat edilebilir. Zira bu kadınların kişiliklerinde terbiye belirleyici bir rol oynar. Bu çalışmada Samiha Ayverdi'nin romanlarındaki münevver kadın tipinin psikolojik gerçekliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için hem psikanalizme hem de ilm-i nefis bilgisine müracaat edilmiştir. Ayverdi'nin hususi bir maksatla idealize ettiği söz konusu kahramanlar okurun dikkatini tasavvuf terbiyesinin insan yetiştirmekteki üstünlüğüne çekmektedir.

Anahtar sözcükler: Samiha Ayverdi, kadın psikolojisi, ilm-i nefis, roman kişisi, psikolojik gerçeklik.

The Psychology of Religious-Conservative Women in The Novels of Samiha Ayverdi**Abstract**

In the art of novel, characters are supposed to exist with their true psychologies. Otherwise, they can't avoid being inconsistent. The fact that characters' personality development proceeds in a realistic way directly affects the success of a novel. The characters of great novels in world literature have real psychology. The successful authors of the Turkish Literature have likewise paid great attention to the true psychology of their characters. However, the number of novelists who depict female psychology realistically in our literature is not much. In this regard, our female authors are more fortunate. Samiha Ayverdi is one of our novelists who allocates a peculiar place to "women" in her novels. This study is about the psychological reality of religious and conservative women in Samiha Ayverdi's

¹ Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı YL Öğrencisi, selimeozt@hotmail.com.

² Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ademcan.ar@gmail.com, [Makale kayıt tarihi: 9.1.2018-kabul tarihi:14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417486

novels. Ayverdi's devout and conservative characters are enlightened people. Their spiritualities are strong and ideal types, they have been raised by traditional training. Therefore, they represent Ayverdi herself. In terms of being a female author and appointing a special responsibility to women, Semiha Ayverdi is a notable author. It is possible to explain the psychology of the plain and the ethnic types with psychoanalytic methods in her novels. However, the psychoanalysis of religious and intellectual women is tough. Instead, it can be applied to the teaching of the knowledge of "information of identity" in the classical Islam. Because, training plays a significant role in the identities of these women. This study set out to reveal the psychological reality of the genuine female enlightened woman in Samiha Ayverdi's novels. For this, both psychoanalysis and knowledge of "information of identity" have been applied. Such characters who are idealized by Ayverdi for a particular purpose draw readers' attention to the superiority of Sufi ritual in human training.

Key words: Samiha Ayverdi, female's psychology, knowledge of self, flat character, psychological truth.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğine göre Cenâb-ı Allah; Hz. Âdem'in şahsında önce erkeği, sonra ondan kadını yaratmıştır (Karaman, ve diğerleri, 2006, s. 174). Doğurma vasfının kadına verilmiş olmasına rağmen ilk insanın erkek olması erkeğin fitratı itibariyle öncelendiğini gösterir. Zaten bu yaratma doğurma biçiminde de değildir (Saîd Havva, 1990, s. 398). Mezkûr ayet-i kerîmede kadının, erkeği teskin etmek için yaratılmış olduğunun belirtilmesi bu öncelemeye işaret ettiği kadar erkeğin de kadına ihtiyacını ifade etmektedir. Rivayete göre,

Adem Aleyhisselam, Cennet'te oturup konuşacak bir kimse ve kendisi ile sükûnet bulacağı bir zevce bulunmaksızın tek başına gezip dolaştığı sırada Yüce Allah, ona bir uyku verdi. Uyudu. Yüce Allah, ona bir elem duyurmadan, sol eğe kemiklerinden birini alıp yerine et doldurdu. Adem Aleyhisselam daha uykudan uyanmadan, Hz. Havva'yı ondan yarattı (Köksal, 2011, s. 34).

Bu bilgidен kadının erkek için tamamlayıcı bir unsur olduğu, yani erkeğin kadınla ikmal edildiği hükmüne varmak mümkündür. Hz. Havva'nın yaratılışı Hz. Âdem'in tek başına eksikliğini gösterir, çünkü onun kendine uygun bir hayat arkadaşına ihtiyacı vardır. O ancak böyle bir eşle muvazenesini bulup hayatını sürdürebilir. Bu yaratılış biçimini kadının lehine veya aleyhine değerlendirmek doğru olmaz. Bahsi geçen ayetin başındaki "tek nefesten/candan halk eden" ibaresi, kadın ve erkeğin aynı cevherden yaratıldığını gösterir. Buna rağmen kadının erkekten sonra yaratılmış olması onun daima ikinci bir insan olarak görülmesine sebep olmuştur. Düşünce tarihi kadını kınayan sözlerle doludur. Alfred Adler'e göre "Kadınların aşağı olduğu fikri öyle yaygındır ki her ırkta buna rastlanır." (Adler, 2014, s. 138). Hâlbuki insanın yaratılışıyla ilgili ayet ve hadislerden ancak kadının erkeğe göre hususi bir fitrata sahip olduğu neticesi çıkarılabilir. Nitekim Hz. Muhammed (SAV) bir hadis-i şerifinde, "Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburganın en eğri yeri de üst kısmıdır. Onu, doğrultmağa kalkarsan kırarsın! Hali üzere bırakırsan, eğrilikte devam eder. Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz." (Buharî, 2014, s. 115) buyurmuştur ki bu hadis kadının psikolojik hususiyetini vurgulamaktadır. Kısacası o, erkekten farklı bir psikolojiye sahiptir. Öyleyse maşeri hayatta kadın erkeğin ölçülerine göre değerlendirilemez. Dolayısıyla bilimde, fikirde ve sanatta kadından söz ederken yaratılış itibariyle erkekten farklı özelliklerle donatılmış bir insanla karşı karşıya olduğumuzu bilmemiz gerekir.

İnsanoğlu en eski anlatılardan beri kadından söz ederken itinalı bir dil kullanmıştır. Bu itinanın arkasında kadının hassas yaratılışını karşılama düşüncesi vardır. En eski anlatılarda bile kadın farklı bir insan olarak ele alınmıştır. Ona yüklenen vasıflar erkeğinkinden çok başkadır. O; mitten masala, destandan efsaneye, hikâyeden şiire kadar hemen bütün anlatıların cazibe merkezidir. Bu ayrıcalık edebiyatın modern türlerinde de mevcuttur. Roman sanatında kadın genellikle entrikanın eksenini ve kurgunun muharrikidir.

Roman sanatında kadınlık mümbit bir meseledir. Dünya romanında kadınla ilgili çok geniş bir literatür meydana getirilmiştir. Farklı milletlerin zenginleştirdiği bu literatürdeki bazı benzerlikler dikkate şayandır. Mesela klasik roman geleneğinin bütün dünya edebiyatlarında yaşayan kadın tipleri mevcuttur. Onları birtakım vasıflarına bakarak rahatlıkla tanıyabiliriz. Hatta bazen bunlar o edebiyatın en güçlü romanlarında yer alırlar. Öyle anlaşılıyor ki bu tiplerin temsil ettikleri kadınlık hâli pek çok milletin romanını beslemiştir. Nitekim dünya edebiyatlarının en önemli romanları genellikle kadına yeni bir bakış getirebilenlerdir. *Vadiki Zambak* yazarı Balzac'ı, *Madam Bovary* yazarı Flaubert'i ve *Toprak Ana* yazarı Cengiz Aytmatov'u bu dikkatle okumak gerekir.

Romanın, kadını ele alış biçimi kendinden önceki türlerden farklıdır. Eski türlerde kadın genellikle sembolik bir varlıktır. Hâlbuki roman onu kendi fitratına uygun gerçek bir kişi olarak kurgular. Klasik roman geleneğinde bu gerçekliğin abartılmış olduğu söylenebilir. Nitekim Balzac'ın Eugénie Grandet'si ya da Henriette'i, Émile Zola'nın Jervez'i, Tolstoy'un Anna Karenina'sı, Tanpınar'ın Nuran'ı birer kadınlık abidesidir. Modern romanda ise kadının bu abartıdan kurtarıldığı söylenebilir. Böylece kadın beşerî hayattaki gibi zaaf ve meziyetleriyle daha gerçekçi bir hüviyete kavuşmuştur. Ancak bu gerçekliğin arkasındaki asıl saikin psikolojik boyut olduğu belirtilmelidir.

Roman kişisi psikolojik bir varlıktır. Bu psikoloji yaşa, cinsiyete, kültüre ve maşeri hayata göre değişir. Kadın da romana kendi psikolojisiyle girer. Onun başarılı bir roman kahramanı olması ferdi psikolojisinin doğru tespitiyle mümkündür. Yukarıda kadın ve erkeğin ontolojik olarak birbirine muhtaç olduğu belirtildi. Bu sebeple birini anlamak için diğerine bakmak şarttır. Hayatları müşterek olan bu iki insanın hayata bakışları, algıları, sezgileri, duyguları ve hayalleri birbirinden ayrıdır. Dolayısıyla kadının erkeğe göre farklı bir psikolojik gerçekliği vardır. Ondaki söz ederken bu psikoloji dikkate alınmazsa onun aleyhine sonuçlara varılabilir. Öyleyse roman sanatında kadın kendine has psikolojiyle yer almalıdır.

Türk romanında kadın psikolojisi genellikle ihmal edilmiştir. “İlk romanlarımızı okurken muharrirlerinin her akşam sofralarında karı, anne, kız kardeş olarak gördükleri şekilde bile kadını tanımadıklarına hükmedeceğimiz geliyor. Eserlerindeki kadınlar o kadar hakiki hüviyetten mahrumdurlar.” (Tanpınar, 1998, s. 62). Meşrutiyet'le başlayıp Cumhuriyet'le neticelenen süreçte Türk romanı, sosyal hayattaki hızlı değişimi genellikle kadın üzerinden anlatmıştır. Hatta yozlaşmanın faturası da kadına kesilmiş gibidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise kadına ideolojik bir mesuliyet yüklenir. Bundan dolayı kadın kendi trajedisıyla başbaşa kalmaz. Dönemin güçlü romanlarındaki pasifliği de bundan kaynaklanmış olmalıdır. Diğer taraftan kadın yazarların bu konuda biraz daha hassas oldukları görülür. “Reşat Nuri, hatta Yakup Kadri gibi Kemalist pozitivizmi destanlaştıran romancılarımız, Halide Edib'e nispetle birer toy sosyolog[dur].” (Özel, 2017, s. 12). *Sinekli Bakka*'nın Rabia'sı İslamiyet ile Batı'yı tasavvuf potasında mezmetmeye girişir. Ancak Tanpınar'ın Nuran'ı gibi o da biraz abidevi görünür. Modern romanda kadın yüceliğini yitirerek cinsiyetiyle var olmaya başlamıştır. Modern Türk romanı da bu temayülden nasibini alır. Adalet Ağaoğlu'nun Aysel'i Kemalist ideolojiyi cinselliğiyle telif etmeye kalkışır. Hatta bunu gerçekçi kılmak için epeyce psikolojik mülâhaza da

serdedilmiştir. Tam da bu aşamada kadının ve kadınlığın millî kültüre aykırı bir mecraya döküldüğünü gören bir başka kadın yazarımız Samiha Ayverdi, Türk romanında farklı bir kadın tipini öne çıkarır. Ananevi terbiye ile yetişen bu kadın tipi, yazarın kendisi ve yakın çevresinden izler taşımaktadır. Söz konusu bu tipin en önemli hususiyeti mütegayin ve muhafazakâr olmasıdır. Fakat bu, sufi gelenekten beslenen müspet bir muhafazakârlıktır. Dolayısıyla söz konusu tipin kendine mahsus bir şahsiyeti vardır. Onu daha iyi tanımak için şahsiyetini psikoloji biliminden faydalanarak incelemeye ihtiyaç vardır.

Samiha Ayverdi'nin romanlarındaki dindar kadın tipinin psikolojisine geçmeden önce din ve psikoloji bahsine, bir başka deyişle psikoloji biliminin dine bakışına kısaca değinmek gerekir. Psikoloji biliminin kurucusu Sigmund Freud ve takipçilerinin dine bakışları menfidir. "Freud'a göre [din] bir çocukluk deneyiminin yinelenmesidir." (Fromm, 2012, s. 22). Yani bir çocuk, yaşadığı korkuyu nasıl babasına sırtını dayamak suretiyle öteliyorsa Tanrı'ya da öyle görür ve bu itikat aşlında geçici bir çocukluk nevrozudur. Öyleyse yetişkin bireylerin bir an evvel bu nevrozdan, yani dinden kurtulması gerekir. Freud ateisttir ve Tanrı fikrini tamamen reddeder. Ona göre din, anne babasından ayrılan insanı kendi güvensizliğinden korumak için uydurulmuş bir yanılsamadır (Snowden, 2011, s. 153). Dahası bu yanılsama insanlık için büyük bir tehlike arz etmektedir.

Freud, dinin bir *yanılsama* olduğunu kanıtlama çabasının ötesine geçer. O dinin bir tehlike olduğunu çünkü dinin tarih boyunca işbirliği içinde bulunduğu çürümüş insani kurumları kutsama eğiliminde olduğunu söyler; daha da ileri giderek dinin insanlara bir yanılsamaya inanmayı öğrettiği ve eleştirel düşünceyi yasakladığı için zekânın gerilemesinden de sorumlu olduğunu belirtir. (Fromm, 2012, s. 23).

Din bir nevroz durumu ise dindar insanların, ömürleri boyunca ifa ettikleri dinî ayinler, yani ibadetler nedir? Freud bunlara da bir karşılık bulmuştur. "Nevrotiklerdeki saplantılı (obsessive) davranışlarla dinî ibadetler/ritüeller arasında benzerlikler olduğundan hareketle ibadetlerin birer *saplantı nevrozu* olduğunu iddia etmiştir." (Köse, 2011, s. 66). Hülasa bu fikirlerin sahibi Freud gerçek bir pozitivisttir.

Freud'un takipçileri din karşısında onun kadar katı değildirler. Hatta dine bakışları seleflerinin aksinedir. Carl Gustav Jung'a göre "Dinsel deneyimin özü, kendimizden daha üstün güçlere boyun eğmektir." (Fromm, 2012, s. 27). Jung ruhun varlığını kabul eder ve din ile ruh arasında sıkı bir münasebet bulur:

Daha önce de işaret edildiği gibi Jung'a göre en basit tanımla ruh, bir gerçekliktir; gerçek ise etkin olandır. Din, tartışmasız olarak insan ruhunun en eski ve en yaygın ifade tarzlarından birisidir... Karşılıklı ilişki çerçevesinde ruhsal bir süreç olarak din, kişiliğin tamamını kavrar ve etkiler. (Bahadır, 2010, s. 106).

Jung bilinçaltını dindarlığın önemli bir boyutu olarak değerlendirir. Jung'a göre din, bir gücün -Tanrı ya da bilinçaltı- kontrolümüzü aşarak zihnimize zorla girmesidir. Böylece yazar dini, bilinçaltının bir ögesi hâline getirmiştir. Onun amacı dini izah etmekten ziyade bilinçaltını temellendirmektir: "Jung, dini psikanalitik bir olguya indirger ve bilinçaltını da dinsel bir olgu olarak ele alarak yüceltir." (Fromm, 2012, s. 30).

Psikanalistler, dini psikolojik bir vakıya kabul etmekle birlikte ona farklı açıklamalar getirmişlerdir. Alfred Adler, dindarlığı, yanlış anlaşılmaktan mustarip olan insanın kendini güvende hissettiği bir yere

sığınması olarak görmektedir. Ona göre bu insanlar, “Sürekli olarak kendi kendilerine şikâyet edip dert yananlar ve acılarını kendisiyle barışık bir Tanrı’ya havale ederler.” (Adler, 2014, s. 279). Bir başka deyişle kendi davranışlarının sorumluluğunu alamayan mütedeyyin insanlar, dine yönelerek bütün eylemlerinin kaynağını Tanrı’ya atfetmektedirler. Böylece bir savunma mekanizması olan *yansıtma* başvurarak kendi yetersizliklerini Tanrı’nın bir takdiri olarak görüp rahatlarlar. Erich Fromm ise dinî hayatın, günümüz toplumunda insanı çelişkiye sürüklediğini düşünmektedir. Ona göre kiliseye giden birey sevgi, merhamet, yardımseverlik, dürüstlük, alçakgönüllülük gibi konularda vaazlar dinlemekte; ancak gerçek hayata dâhil olduğunda vaazlarda dinlediklerinin geçerli olmadığını görerek ikilem yaşamaktadır. Fromm dini sorgularken “Mesele dinin olup olmaması değil, dinin ne tür olduğudur; din insanın gelişimine katkıda bulunup kesin bir biçimde onun gücünü açığa mı çıkarıyor, yoksa bu gücü felce mi uğrattırıyor?” diye sormaktadır (Fromm, 2012, s. 36).

Psikanalistlerin din tasavvurları Hristiyanlık ve Yahudilik’le ilgilidir. Bu nedenle Müslüman bir yazarın düşüncesiyle bağdaşmayabilir. Ancak roman kişilerinin psikolojileri incelenirken -itikatları farklı bile olsa- yukarıda görüşleri değerlendirilen teorisyenlerin geliştirdikleri psikanalizme müracaat etmek bir zorunluluktur. Diğer taraftan Batı tandanslı psikoloji biliminin başka dinlere mensup bireylerin psikolojilerini izahta yetersiz kalacağı açıktır. Samiha Ayverdi’nin romanlarındaki dindar kadınlar tam da böyle kişilerdir. Bundan dolayı onların psikolojilerini incelerken İslami kaynaklara da başvurmak gerekir. Ancak daha önce yazar-metin ilişkisini açıklayabilmek için romancının *dindarlık* ve *muhafazakârlık* anlayışına kısaca yer vermek faydalı olacaktır.

Samiha Ayverdi’de Dindarlık ve Muhafazakârlık

Türkçe sözlüklerde *din* ve *dindarlık* kavramları açıkça tanımlanmıştır. Din “Tanrı’ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum[dur].” (Türkçe Sözlük, 2011). *Dindarlık* kavramı ise *dindar* kelimesinden türemiş olup dinine bağlı olma, dinî vecibeleri gayretle yerine getirme anlamlarındadır. *Dindarlık*’ın aksine *muhafazakârlık* kavramı tartışmalıdır. Arapça *hıfz* kökünden türemiş olan *muhafazakârlık* kelimesinin kavram anlamı vuzuh kazanamamıştır. Sözlüklerde “millî, mânevî değerleri, âdet ve gelenekleri korumaya, olduğu gibi yaşatmaya çalışma durumu” (Kubbealtı Lugati, 2018) ile “tutucu, bir şeyi olduğu gibi, değiştirmeden tutmak isteyen, eskiye bağlı” (Develioğlu, 2015, s. 775) anlamları arasında gider gelir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kelimeye dar ve menfi bir anlam yüklenmiştir. Nitekim *Türkçe Sözlük*’ün ilk baskısında kavrama tek kelimelik bir karşılık verilmiştir: “Tutuculuk”. (Türkçe Sözlük I, 1944, s. 417). Sonraki dönemlerde bu dar anlamından sıyrılan kelime bilimde, siyasette, dinde, sanatta, edebiyatta kısacası hemen her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde modernizmle birlikte hızlanan değişimi yavaşlatarak dengelediği için müspet anlamlar kazanmaya başlamıştır. Dahası gelenekle bağı sürdürmenin bir başka adı olmuştur. Geleneği devam ettiren ve geleneğe saygı duyan bilim, fikir, siyaset ve sanat adamlarına ise muhafazakâr denmeye başlanmıştır.

Samiha Ayverdi muhafazakâr olarak bilinen yazarlarımızdan biridir. Onun muhafazakârlığı geçmiş köri köriye taklit olmadığı için asla tutuculuk sayılamaz. Zaten asıl eserini verdiği roman türünün bizde geçmişi de yoktur. Tanzimat romanı Cumhuriyet romanının geçmişi sayılırsa Ayverdi romanının bu geçmişle ilgisi çok zayıftır. Ayverdi’nin muhafazakârlığı klasik terbiye, zevk ve estetiğe bağlılıktan ibarettir. O, bunları modern Türkiye için kurtarıcı birer usare olarak görür. Zira milletlerin tarihleri olduğu gibi fikir, sanat ve estetiğin de tarihi vardır. Geleneğini reddeden milletler beslenme kaynaklarını kurdukları için tekâmül edemezler. Dolayısıyla yazar, fikir ve sanatını klasik gelenekten ilhamla ihya etmek istemektedir.

Ayverdi'nin fikir ve sanat anlayışı din düşüncesinden bağımsız olarak ele alınamaz. Onun dine ve itikada dair düşüncelerinin esasını tefekkür ve teşekkür hâli oluşturur. Aslında bu düşünce sistemi tasavvuftur. Ayverdi'ye göre insan, ruhu itibarıyla Rabb'inin bir aynasıdır; iradesine Allah'ın yön verdiği bahtiyar bir kuldur. Öyleyse bu nimetin kıymetini bilmelidir. Bu kemale ermiş insanlardan mürekkep milletler müreffeh bir hayat yaşarlar. Dolayısıyla Ayverdi toplum düzeni için dinin şart olduğuna inanır.

Ona göre Allah duygusunu kaybetmiş toplumların fertleri, nerede ve ne şartta olursa olsunlar, birbirlerine sıcak ve yumuşak bir dostlukla bağlanamazlar; belki kanunların, zaruret veya menfaatlerin baskısıyla yaklaşmaya çalışırlar fakat bu, kuru bir ortaklıktan ileri gidemez. (Demirci, 2007, s. 13).

Bu anlayışta din insanı korkutmaz, zorlamaz ve yormaz; sevgi ve muhabbete dayanır. Rabbin adaleti karşısında bütün insanlar eşittir. Her insan gücü nispetinde mesuliyet sahibidir. Ayverdi'ye göre gerçekten iman etmiş bir birey toplum nezdinde hareket dairesine çeki düzen verir.

İman, beşer ihtiraslarını kıvama sokar. Kanun ve nizamın durduramadığı hayvanî temâyülleri kontrol eder. İşte bu iman tarih boyunca millî değerlerimizi korumuş, cemiyetin çürük ve sakat taraflarını lehimleyip perçinleyerek mütecanis/uyumlu bir bütün meydana getirmiştir. (Demirci, 2007, s. 13).

Samiha Ayverdi, İslamiyet'in sevgi ve kardeşlik umdelerini daima öne çıkarır. Bu dinde insanın insana üstünlüğü ancak takva iledir. İnsan renginden, dilinden, cinsiyetinden ötürü hor ve hakir görülemez. Yazar *Küplüce'deki Köşk* adlı hatıratında dinî taassuba itiraz ederken "Hayır imam efendi, İslam bu değil... Ey imam efendi, ya nedir, dersin İslam, sevgi, dostluk, tasanüt, adalet, insaf, hikmet ve irfan demektir. Cemaatini, Hak'a da halka da ancak ve ancak muhabbet köprüsünden geçirecek inandırabilirsin." der. (Ayverdi, *Küplücedeki Köşk*, 2006, s. 242). Ayverdi'ye göre İslamiyet'i beşerî değerlerden ayrı düşünemeyiz. Bu dine mensup milletlerin erdeme, fazilete, hikmete, adalete, irfana ve vicdana değer vermesi gerekir. Zaman ve zemin bahane edilerek bu değerlerden vazgeçilemez. Bu değerleri yaşatan milletler üstün medeniyetler kurabilirler. Müslüman Türk milleti Selçuklu ve Osmanlı devletleri eliyle böyle bir medeniyeti inşa edebilmiştir. Öyleyse tarihî tecrübemizden ilham almamız gerekir. Tıpkı ceddimiz gibi önce dini doğru anlamalı ve doğru yaşamalıyız.

Samiha Ayverdi, Türk gelenek ve görenekleri ile Müslümanlığın yüzyıllar evvel birbirine karışmış, birbiri içinde erimiş ve birbiriyle bütünleşmiş olduğuna inanır. Gelişmenin ve ilerlemenin mevcut düzeni yıkmaktan değil, zamana göre yapmaktan geçtiği inancındadır. Ancak yaşadığı dönem itibarı ile yıkımın en acısına şahit olmuştur. Ayverdi'nin eseri esas itibarıyla Müslüman Türk toplumundaki bozulmayı anlatır. Yazara göre bunun temel sebebi geleneklerimizi terk ederek bilmediğimiz iklimlere yelken açmaktır. "Bir milletin sırtında zırh olan örf ve âdetlerin birer koruyucu olduğunu, en küçük yaştan itibaren cemiyetleri bir aşî kudretiyle hariçten gelecek zararlı cereyanlara karşı korumak yolunda o milletin müdafaa silahlarından biri olduğunu ne yazık ki unuttuk." (Ayverdi, *Küplücedeki Köşk*, 2006, s. 39). Yüz yıllar boyu toplumu ayakta tutan millî örf ve âdetlerin yok edilmesi milleti köksüz ve kültürsüz bırakmıştır. Müslüman Türk milleti için bundan daha büyük bir tehlike yoktur. Samiha Ayverdi'nin muhafazakârlığı millî hayatın bekasını tehlikede gören aydınların sanat ve edebiyat yoluyla millî hasletleri ihya çabasından başka bir şey değildir. "Samiha Ayverdi ve çevresi 'kökü mazide olan atî' düşüncesini savunan Yahya Kemal ekolünün takipçileridir. Bu Tanıl Bora'nın belirttiği gibi, kendini siyasal değil, kültürel düzlemde 'bir duruş ve duyuş olarak' ifade eden bir klasik muhafazakârlık olarak tanımlanabilir." (Tuzak, 2009, s. 248). Bu telakkî maziyi mazi olduğu için değil, istikbali inşa için yaşatmak istemektedir. Bu manadaki muhafazakârlık beşerî tekâmüle dayandığı için değişime açıktır.

Ancak bu değişim insanı insan yapan değerlerden feragat etmek şeklinde olamaz. Bu olsa olsa Edmund Burke'nin dediği gibi "muhafazakâr reform" biçimidir (Burke, 2017, s. 63). İnsanı mazisiyle birlikte kendisinden uzaklaştırmaz. Ayverdi'nin romanı tam da bu felakete işaret etmektedir. Onun romanlarındaki münevverler, maziden devrıldıkları fazilet ve irfanı her şeye rağmen hâlde yaşatmaya çalışırlar. Bu mesuliyeti üstlenmiş kadın kahramanlar ise Cumhuriyet Dönemi Türk romanı için hususi bir yaklaşımdır.

Samih Ayverdi'nin Romanlarındaki Dindar, Muhafazakâr ve Münevver Kadın Tipi

Samih Ayverdi'ye göre münevver kadın, dindar ve müspet manada muhafazakâr kadındır. Onun romanlarındaki münevver kadınlar maneviyatı güçlü, ideal tiplerdir. Klasik zevk ve terbiyeyle yetişmiş bu kadınlar, son derece ağırbaşlı ve kâmile insanlardır. Bu kadınların meziyetlerini tebarüz ettirmek isteyen yazar, onları genellikle etrafındaki dejenere tiplerle çatışma hâlinde kurgulamıştır. Bu çatışmada münevver kadın ahlaki seciyesiyle yücelirken karşıt tip benliğini ve haysiyetini kaybetmeye mahkûm olur. Yazar böylece hem Tanzimat'tan beri kendi benliğine yabancılaşan Türk toplumunda iffetini kaybeden kadının ne büyük bir tehlike olduğunu göstermiş hem de geleceğin Müslüman Türk toplumunu inşa etmede müteedeyin ve münevver kadının rolünü belirtmiş olur.

Ayverdi'nin romanlarındaki münevver kadınlar yaşadıkları dönemin müstesna kişileridir. Ancak yazar, onları zamanın dışında kalmış bireyler olarak görmez. Hatta bu zarif ve kültürlü kadınlar az çok yazarın kendisini de temsil ederler. Dahası, Ayverdi'nin dâhil olduğu muhitlerde yakından tanıdığı gerçek kişilerden izler taşımaktadırlar. *İnsan ve Şeytan* yazarı, Türk toplumunun ahlaki çöküşe uğradığı ve kadının hüviyetini kaybettiği bir dönemde okurlarının huzuruna güçlü bir kadın tipiyle çıkmıştır. Onları güçlü kılan hususiyet itikatlarıdır. Samih Ayverdi'nin dindar-münevver kadınları kendini gerçekleştirmiş bireylerdir. Ruh sağlıkları yerinde olan bu kişiler herhangi bir yetersizlik hissine kapılmazlar. Erkeğin karşısında değil, yanında yer alırlar. Tasavvuf terbiyesiyle yetiştiklerinden geniş bir hoşgörüyü sahip, edep ve sakindirler. Zorluklarla yüzleşmekten kaçınmayan, onları aşmak için makul çözümler arayan; hayatla, çevreleriyle ve kendileriyle barışık huzurlu insanlardır.

Genel bir değerlendirmeye Ayverdi'nin romanlarındaki münevver kadın kahramanlara ait benlik algısının, Maslow'un *ihtiyaçlar hiyerarşisi* adını verdiği teorisindeki *kendini gerçekleştirme basamağına* denk düştüğü söylenebilir. Ancak dindar ve muhafazakâr olan bu kadınları sadece psikanalizmin verileriyle tanımak mümkün değildir. Bunun için tasavvuf erbabının *seyr-i sülukûnu* anlatan *ilm-i nefis* epistemolojisine de müracaat edilmelidir. Zaten yazar, dine nevrotik bir hastalık nazarıyla bakan psikanalistlerle uyuşmaz. Ona göre din insanın akli tercihidir ve bireyin kişilik gelişimi onunla tamamlanır. İnsanı tanımak için itikadını bilmek gerekir. Bu nedenle yazarın münevver kadın tipleri tahlil edilirken hem psikoloji biliminin verileri hem de ilm-i nefis bilgisi birlikte değerlendirilecektir.

Samih Ayverdi'nin Romanlarındaki Münevver Kadın Tipinin Psikolojik Gerçekliği

Samih Ayverdi'nin neredeyse bütün romanlarında idealize edilmiş münevver bir kadın tipi mevcuttur. Ancak bu tip günümüz ölçüğünde yükseköğrenim görmüş, belli alanlarda ihtisas yapmış kişilerden farklıdır. O, genellikle bir mürşidin manevi terbiyesinde yetişmiş olgun insandır. Samih Ayverdi'de münevverliğin/aydınlığın/entelektüelliğin ölçüsü tasavvuf terbiyesidir. Yazara göre toplumu yönlendirebilecek güce sahip ideal kadın tasavvuf terbiyesi almış kadındır, o bu terbiyeyle hem muhafazakâr hem müteedeyin hem de münevverdir.

Batmayan Gün'de Aliye diğer kadın karakterlerden üstündür ve onlar üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Dedesi İrfan Paşa'nın mana âlemine yolculuğunu anlattığı not defterlerini okuyarak bir arayışa başlayan, annesinden ve içinde bulunduğu yozlaşmış ortamdan uzaklaşmak için yurt dışına okumaya giden ve burada aradığına vasıl olan entelektüel bir kişidir. İstedigine kavuşması kolay olmamıştır. Bunun için senelerce araması, vardığı duraklarda kararsız kalması ve psikolojik bunalımlar geçirmesi icap etmiştir. Nihayet erdiği saadet, çektiği çilenin karşılığıdır. Denilebilir ki Aliye mürşidini arayan mürit gibidir. Karşılaştığı bütün badireleri atlatmadan vuslata erememiştir. Ayverdi'nin romanlarındaki münevver kadınlar, ya buhran içinde dönüşüm geçirerek olgunlaşırlar ya da nefis terbiyesiyle kemâle ererler. *Batmayan Gün*'ün Aliye'si, dedesinin defterleri vasıtasıyla yola düşmüştür. Yol bir vasıta, bu yolda mürşitsiz kemal olmaz:

“Benim vasıtaya ihtiyacım yok demek” hatasına düşme, yüzünü görmek için aynaya, içini görmek için röntgen ışınlarına, ilim, musiki ve sanat öğrenmek için birer hocaya ihtiyacı olan aciz bir insan, birlik esrarını görmek, manasını, hakikatini bulmak için neden bir öğreticiye muhtaç olmasın? (Ayverdi, 2010, s. 191).

Aliye'nin mürşidi Prof. Kerim Bey'dir. Kerim Bey kemal ehli bir insandır. Samiha Ayverdi, onu tanıdığı kişilerden hareketle kurgulamış olmalıdır. Zira yazarın, Ümm-i Ken'an Dergâhı şeyhi Ken'an Rifai'nin manevi terbiyesini aldığı ve sanatında bu terbiyenin derin bir tesiri olduğu bilinmektedir. Binaenaleyh romancının hemen her eserinde Ken'an Rifai'nin temsilcisi olan bir veya birkaç kişi yer alır. *Batmayan Gün*'de de Rifai'nin temsilcisi olarak görünen iki kişiden biri Aliye'nin dedesi İrfan Paşa, diğeri Prof. Kerim Bey'dir. Kerim Bey, Rifai'nin gençlik yıllarını; İrfan Paşa ise yetişkinlik dönemini yansıtmaktadır.

Kendisinden yaşça büyük ve evli olan Kerim Bey'e bağlanarak ilahî aşka ulaşan Aliye'yi ve onun hislerini tasavvuf öğretisini dikkate almadan anlamak zordur. Zira bu öğretilerde insan hayatın sırrına talip olur ve bu sırta vâkıf olmak akılla değildir. Ayverdi bunu “O esrarı akılla bilmeye çalışma, çünkü akıl da mahlûk olduğundan, bilgisi kendi gibi mahlûk olan şeylerin hududunu aşamaz.” (Ayverdi, 2010, s. 191) diyerek açıkça belirtir. Dolayısıyla buna talip olan Aliye'nin davranışlarını psikoloji bilimiyle izah etmek imkânsızdır. Çünkü Freud'un, yaşamın amacını cinselliğe indirgeyen *libido* kavramı bunun için yetersiz kalır. Freud'a göre insan psikolojik gelişimini çocukluk çağında tamamlar ve bundan sonra yaşadığı nevrozların sebebi çocuklukta olgunlaşmamış psişik etmenlerdir. Ayverdi ise insan tekâmülünün sürekli olduğunu düşünür. Hatta ölüm bile bunun için bir son sayılmaz. Çünkü insanın vasıl olmak istediği bir sırta/aşkı vardır. Ona layık olması için ömür boyu çaba sarf etmesi gerekir. Bu aşkın cinsellikle ve cinsel hazla hiçbir ilgisi yoktur. Öyleyse söz konusu aşka talip olan bireyin davranışları *libido* kavramıyla açıklanamaz. Böyle bir yaklaşım Ayverdi'nin romanlarını anlamsızlaştırır.

Ateş Ağacı, Ayverdi'nin diğer eserlerine nazaran kurgusu daha zayıf bir eser olmakla birlikte mesnevi geleneği ile modern roman arasında bağ kurması bakımından dikkate değerdir. Eserde Ayverdi, Cemil ve Juliette karakterleri üzerinden Doğu-Batı meselesine dair düşüncelerini dile getirmiştir. Juliette, *Yaşayan Ölü*'deki Leyla ve *Batmayan Gün*'deki Aliye karakterleri gibi iç âlemine doğru bir yolculuğa çıkmıştır. Yolculuk, Ayverdi'de önemli bir istiaaredir. Bu, onun romanlarını bir şehir pikareski biçimine sokar. Fakat bu yolculuklar *Mantıkü't-Tayr* ve *Hüsn ü Aşk*'taki gibi aslında yerli ve derunidir. Buna ilaveten fiziki bir mekân değiştirme de söz konusudur. Aliye Almanya'ya, Leyla Konya'ya, Juliette ise Bursa'ya gitmiştir. Konya gibi Bursa da tesadüfi bir mekân değildir. Osmanlıdan tevarüs ettiği manevi iklimi Cumhuriyet Türkiye'sine nakleden selatin şehridir. Bursa'da Cemil ile tanışıp ona âşık olan Juliette'in tasviri, “Bursa'da Zaman” şairinin meşhur Nuran'ını hatırlatır:

Bu ne geniş fihristli bir kitap... Bu ne muvaffakiyetli ve süratli bir atlayış... Kışla yazı, gece ile gündüzü bu ne maharetli birleştiriş, gülerken ve konuşurken, beyaz, muntazam dişlerini şimşek süratiyle ortaya koyan dudakları, en şuh, en hareketli bir kadına ait. Fakat kaşlarının âmir kudreti altına saklanmış gözleri, derin, esrarlı hatta sert denecek kadar mütehakkim ve koyu bir tefekkür îtiyadıyla de dalgın. (Ayverdi, Ateş Ağacı, 2011, s. 102).

Juliette, tıpkı Nuran gibi sadece endam ve edasıyla güzel ve şuh değil, aynı zamanda en az onun kadar fetanet sahibidir. Yazar onun için “Şüphe yok ki plastik güzelliği, sunîlik ve laubalilikle sakatlanmamış zekâsı, fikirleri ve dirâyeti bir mîknatıs kuvveti taşımakta” der (Ayverdi, Ateş Ağacı, 2011, s. 110). Belli ki yazar idealize ettiği kadının hem fiziki hem de fitri kabiliyetiyle müstesna olmasını istemektedir. Fakat bu hilkat şaheseri terbiyesi tamamlanmadan kemale eremez. Juliette’in şu sözleri onun kemalini gösterir:

İnsanlardaki bu bir taraflı çalışma, bu sırf maddileşme hareketi cemiyetin manevî esaslarını, ahlakını, faziletini, şuûrunu gün günden silip götürmekte. Ruh ve maddeden mürekkep olan insanın, bir tarafın ziyâde ihmâlinden ve diğer tarafın ziyâde şımartılmasından zarfı mazrûfu mâhiyetini kaybetti. Bizim mazrûfu hırsızın çaldığından haberimiz yok, zarfa her gün biraz daha zînet veriyor, elden ele gezdiriyor yere göğe koyamıyoruz. (Ayverdi, 2011a, s. 113).

Juliette’in söylediği bu söz Ayverdi’nin romanlarındaki espritüel gücün ifadesidir. Yazar, kapitalist dünya düzeninde ilerlemiş Batı’ya yem olan Cumhuriyet Türkiye’sinin sadece maddi hayatla meşgul olduğunu, fakat bu kabuğun içini dolduracak hiçbir değer üretmediği gibi geçmişten gelenleri de yitirdiğini belirtir. *İbrahim Efendi Konağı* yazarının romanı az çok bu kaybedişin romanıdır. Ayverdi, hemen bütün romanlarında maddenin manaya üstün tutulmasına şiddetle karşı çıkar. Onun romanlarında bu düşünceyi genellikle münevver insan tipi dile getirir.

Yaşayan Ölü romanı da Ayverdi’nin yine kendisini bulma ümidiyle İstanbul’u terk edip yollara düşen ve Konya’ya yerleşme kararı alan Leyla’nın değişimini anlatır. Eserde Leyla arayan kadını, Ayşe ise o mertebeye ulaşmış kadını temsil etmektedir. Romanın başlangıcında Leyla, maddi bir aşkın acısıyla mustarıptır ve arkadaşı Seniye’ye de kocasına âşık olup hiç düşünmeden onunla evlendiği için kızmıştır. Bu evrede Leyla aklın zincirinden kendisini kurtaramayan, ancak bulunduğu ortamın maddi değerlerinden de haz almayan bir kişi olarak karşımıza çıkar. İstanbul’un riyakâr ve menfaatperest muhitinden kaçıp Konya’ya gelen; ancak burada da aynı felaketlerle karşılaşan Leyla’nın yaşadıkları, Freud’un “aslında insan doğuştan kötüdür” tezini doğrular niteliktedir. Zaten Leyla bu menfi insan tabiatından kaçır. Romanın bir yerinde bunu şöyle ifade eder: “Hoca olmamın psikolojik sebepleri arasında, bütün zevki, kesesinin kuvvetine dayanarak, muhitini kasıp kavuran müstebit, mütehakkim bir büyükannenin nüfuzundan kurtulmak da vardı.” (Ayverdi, 2012, s. 32). Bu sözüne bakarak Leyla’nın irsi bir kompleks taşıdığına hükmedilebilir. Belli ki kahraman, çocukluk döneminde yaşadığı müstebit babaanne baskısından kurtulmak istemektedir. Fakat ölmüş bir büyüğün baskısından kurtulmak için yaşanan mekâm terk etme, psikolojik gerçeklikle ne kadar bağdaşır? Ayverdi karakterlerini inşa ederken onları zorlu bir yolculuğa çıkarır ve bu yolculuk esnasında dönüştürür. Böylece yolculuk zahmetinin terbiye üzerindeki tesirine işaret edilmiş olur. Aynı zamanda muhitinden ayrılmak, bireyi kendi beni üzerinde düşünmeye sevk eder. Nitekim eserin devamında Leyla, “Fakat ben ki hesapsız insan kalabalığı arasında olmama rağmen yalnız ve kimsesizdim.” (Ayverdi, 2012, s. 24) diyecektir. Leyla’nın yalnızlığı Erikson’un geliştirdiği psiko-sosyal kurama göre değerlendirilecek olursa kahramanın genç yetişkinlik

dönemi³ gelişim görevlerini gerçekleştiremediği söylenebilir. Kişisel ilişkiler kurmakta zorlanan Leyla, aradığını bulamamaktan dolayı bulanık bir su birikintisi gibidir. Daha sonra en yakın arkadaşı Seniye'nin kocasına âşık olan Leyla, Gerçek Hattat Çelebi'nin yardımıyla manevi aşkın sırrına ererek durulacaktır.

Yaşayan Ölü'nün bir diğer münevver kadını Ayşe'dir. Leyla, onu örnek alarak nefis tezkiyesini tamamlamaya çalışır. Ayşe, nefis-i emmarenin baskısından kurtulmuş mükemmel bir insandır. Zaruri ihtiyaçlarının dışında kalan hiçbir kıymetle ilgilenmez. Yazar, alçakgönüllü, samimi, ihlaslı, edepli saf ve temiz yürekli kahramanını "hilkat şâheseri" (Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 2012, s. 142) olarak tavsif eder. O, Batı menşeli psikoloji bilimine göre tanımlanacak olursa Maslow'un kendini gerçekleştirmiş bireyleri kategorisine dâhil edilmelidir.

İnsan ve Şeytan, adından da anlaşılacağı üzere, Ayverdi'nin yine zıtlıklar üzerine kurulu eserlerinden birisidir. Eserin kahramanı Şevket'i babası köyünden ve annesinden zorla ayırarak çalıştığı konağa getirmiştir. Konakta herkes tarafından çok sevilen Şevket, Paşa ve hanımı tarafından da çok sevilir ve itinayla yetiştirilir. Nitekim Paşa'nın yeğeni İsmet ile de evlendirilir. İsmiyle müsemma olan İsmet, Ayverdi'nin mükemmel kadını temsil etmektedir. Şevket karısını şöyle tanıtır:

Karım, hayat sâhamın pürüzlerini temkinli ve bilgili elleriyle düzelten, hazırlayan büyük kadın, benim için bu varlık âleminde en kavî, en kutsî mesnettir. Onun asıl dürüst ve ağırbaşlı şuuru, beni en genç yaşımdan itibaren sevk ve idâre etmiştir. Karım bir yandan temkinli, irâdeli bir zevce ve iyi bir insan vasfı ile bana ve cemiyete karşı vazîfelerini yaparken, mânevî bir temizlik ile de kendine karşı mükellef olduğu birtakım insanlık borçları bulunduğunu söyler ve hayâtın bin türlü cereyânına, zıt ve muhâlif rüzgârına rağmen, etrâfını, bu sığındığı kaleden seyreder ve hiçbir kuvvetle dışarı sürüklenmez (Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 2011, s. 11).

Her ne kadar kurgunun kendi mantığı içerisinde bir gerçekliği varsa da yukarıdaki cümleler aslında bir kadın yazarın kadın kahramanı için söyledikleridir. Denilebilir ki yazar bu cümlelerle bir kadında görmek istediği meziyetleri ifade etmektedir. Belki bu cümlelerin katarsis teorisiyle de bir ilgisi vardır. Yazar kendisinde görmek istediklerini kahramanıyla gerçekleştirmiş olabilir. Ancak yazarın burada asıl ortaya koyduğu, aile ile cemiyet arasında denge kuran kadının toplumda hayati bir vazife üstlendiği fikridir. Son cümlede geçen "kale" kelimesi tesadüfen seçilmemiştir. Belli ki Ayverdi, İsmet gibi güçlü ve kabiliyetli kadını cemiyet hayatı için iç kale olarak görmektedir. Bu kale hakiki terbiyenin eseridir. Annesi Nazife Hanım'ın zıddı bir kişiliğe sahip olan İsmet ile Ayverdi, bireyin benlik oluşumunda terbiyenin irsiyete üstünlüğünü vurgular. Ancak yazar irsiyetin rolünü inkâr edemez. Şevket'in kızı Güzin'i söylediği şu cümlelerden bile bunu anlamak mümkündür:

Fakat teşekkülât ve çehre itibârı ile babasının bir kopyası olan genç kızın içinde anasının ruh tecellîleri ve aşırı bir hassâsiyet zembereği vardır. Lâkin bu zembereğin karımda olduğu gibi istediği zaman açılan, istediği zaman kapanan uysal ve hesaplı bir mekanizması yoktur. Evet, onda ne anasının hazımlı ve temkinli sükûnunu ne de dayanıklı âsâbını bulmak kâbildir. Çabuk hiddetlenen, çabuk yatışan, çabuk somurtan ve çabuk neşelenen müşkül mizacı ile bu kız benden ve karımdan da bambaşka bir insandır (Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 2011, s. 26).

³ Erik Erikson, yaşamı sekiz gelişim dönemine ayırır: Oral duyum dönemi, anal kas dönemi, cinsel-devinsel dönem, gizil dönem, erinlik ve ergenlik dönemi, genç yetişkinlik dönemi, yetişkinlik dönemi, olgunluk dönemi.

Her bakımdan mükemmel olan İsmet'e mukabil kızı Güzin kendine hâkim olmakta sıkıntılar yaşayan birisidir. Şevket, bunu da irsî mülahazalarla izah eder: “Fakat onda yalnız anasının değil, benim de kanım var. Sefil, pis ve kirli kanım...” (Ayverdi, İnsan ve Şeytan, 2011, s. 225).

İnsan ve Şeytan'ın tezi iyi ve kötü kadın, yani İsmet ile Lale üzerine kurulmuştur. Bu sebeple İsmet'i daha iyi anlamak için onun zıddı olan Lale'ye de kısaca bakmak gerekir. Lale şehvet düşkününü maddeci kadının en ileri örneğidir. İstediklerini elde etmek için tenini kullanır; laubali, pervasız ve hercaidir. Jung'un arketipsel sembolizmine göre *gölge arketipinin* baskın olduğunu gördüğümüz Lale, *dışa dönük sezgici tip* olarak da kabul edilebilir. Nitekim Jung, bu tip için “Genellikle yeni bir şeyin peşinde olduğu zamanlarda öteki insanların duygularına ve inançlarına karşı acımasızdır” (Fromm, 2012, s. 55) der. *Femme fatale* özellikleri gösteren Lale, Freud'un kuramına göre ise *idin* haz ilkesi doğrultusunda yaşamaktadır. Psikanalizm Ayverdi'nin menfi kadın kahramanlarını tahlil etmeye daha muvafaktır. Bu nedenle Lale'nin kişiliği Freud'un söylediklerini doğrular mahiyettedir. Yazar, Lale'nin yaşam ilkesini şu sözleriyle küçümser: “Eğer nefsin şehveti aşk olmuş olsaydı, eşek ve öküz, âlemde âşıkların baş defterine yazılırdı.” diyen büyük insan ne doğru, ne doğru söylemiş.” (Ayverdi, İnsan ve Şeytan, 2011, s. 204). Bu sözü, Freud'un *cinsel içgüdü* görüşünün reddi olarak da anlamak mümkündür.

Son Menzil'de münevver kadın tipinin iki örneği karşımıza çıkmaktadır: Melek ve Seniha. Melek, anne ve babasını kaybetmiş bir kız çocuğu iken Cemile'nin vesayeti altına girmiştir. Eserin kötü kadını olan Cemile, Melek'in ailesinden kalan paraya el koymak amacıyla ona sahip çıkmaktadır; ancak gerek ilk eşi Feyyaz, gerekse ikinci eşi Haşim, buna müsaade etmemişlerdir. Cemile'nin bütün kötü niyetine rağmen, enişterisi tarafından çok sevilen ve müdafaa edilen Melek, ilk eniştesi ve sonradan eşi olacak Feyyaz sayesinde manevi dünyasını zenginleştirirken Cemile'nin ikinci eşi olan Haşim sayesinde de resim sanatında kendisini yetiştirmiştir. Melek zor bir çocukluk dönemi geçirmesine rağmen, kişiliği bundan olumsuz yönde etkilenmemiştir. “Çocuk zekî ve vefâkârdı. Bâhusus tenkit ve hüküm hassaları, olgun kimselerin sâhip olabileceği bir idrâke dayanı[r].” (Ayverdi, 2007, s. 122). Ayrıca “Histe ve fikirde bir tâkipçi değil bir pişdar[ır].” (Ayverdi, 2007, s. 73). Nefsine son derece hâkimdir. “Zira Melek arzularını mantık ve muvâzene ile teftiş ettikten sonra açıklar.” (Ayverdi, 2007, s. 73). Ayverdi'nin üstün kabiliyetlerle mücehhez münevveri, aynı zamanda Müslüman Türk gelenek ve göreneklerine derinden bağlıdır. Bir o kadar da tarih şuuru ve millî hassasiyet sahibidir. Tarihi mekânları gezerken gördüğü yeni binaların biçimsizliğini “çıban çıkarmış yüz” (Ayverdi, 2007, s. 46) diye tarif ederken bu hassasiyetle karşılaşırız. Romanın önemli bir bölümü Melek'in kişilik gelişimine ayrılmıştır. Eserin sonunda kendisine manevi babalık yapan eniştesi ile kimseye haber vermeden evlenmesi kişiliği açısından tutarsız görünmektedir.

Romanın bir diğer münevver kadını Seniha, mustarip bir insandır. Bu ıstıraba sevmediği kocası Siret'le evliliği sebep olur. Kendisine yakıştıramadığı kocasıyla sürdürmek zorunda olduğu bu evlilik müşkül bir vaziyettir. Aslında Seniha'yı mutsuz eden bir başka sebep daha vardır. Beraber yetiştikleri yeğeni Haşim'e âşıktır. Fakat Seniha, ahlakıyla telif edemediği aşkını sır olarak saklar. Bu sırla yaşamak zorunda kalan Seniha'nın çok başarılı bir aktör olması *yüceltme mekanizmasıyla* açıklanabilir. Freud'a göre *yüceltme mekanizması* başarılı savunma mekanizmalarındandır. Bu mekanizma “egonun boşalımı engellemeksizin ulaşılmak istenen amacı değiştirmesi” olarak tanımlanır (Gençtan, 2014, s. 88). O hâlde bu durumu, Seniha'nın duyduğu büyük aşktan gelen enerjinin *ego* tarafından oyunculukla boşaltılması şeklinde açıklayabiliriz. Güzel, zengin, kültürlü bir kadın olan Seniha aynı zamanda iyi niyetli, anlayışlı, muhafazakârdır. Bu özelliklerine baktığımızda, diğer romanlardaki ideal kadınlar gibi, *Son Menzil*'deki Melek ve Seniha'nın da Jung'un öğretisinde *bireyleşmeyi sağlamış*, Maslow'un hiyerarşisinde ise *kendini gerçekleştirmiş* kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Samiha

Ayverdi'nin romanlarındaki münevver kadınların psikolojilerini tahlil ederken psikanalizmin yetersiz kaldığı görülür. Zira bu kadınların kişiliklerini tayin eden asıl saik içgüdülerinden ziyade millî ve manevî terbiyeleridir. *Son Menzil*, Samiha Ayverdi'nin Freud'u aleni biçimde eleştirdiği bir eser olması bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Okçu Bahaeddin aracılığıyla Freud'a itiraz ederken şunları söyler:

Budala adam [Freud], her canlı mahlûkun mayasına konmuş olan nesil sürükleyici kuvvete aşk diyecek kadar budala! Cinsî temâyüllere aşk demenin, koruğa üzüm demekten ne farkı var? Sonra da zavallı insanlar en asil duygularına edilen bu iftirâları kabûle savaşırlar. Ne yapınlar ne yapınlar, daha doğrusunu, daha berrak daha hâlisini görmemişler ki... (Ayverdi, 2007, s. 146).

Samiha Ayverdi aynı zamanda mütefekkir bir yazardır. Dolayısıyla insanı içgüdüleriyle izah etmeye çalışan psikanalizmin karşısına daha güçlü bir teoriyle çıkamamanın ıstırabını duymaktadır. Yukarıda yer verilen cümlelerde cinsel içgüdü'nün kişiliğin eksenini sayılmasına itiraz eden Ayverdi, Freud ve takipçilerinin, sufizmi ve ilahî aşkı bilmediklerini düşünmektedir. Romanın devamında kahramanlar psikoloji biliminin kurucusundan bahsederken Ali Feyyaz, yazarın düşüncesini yansıtan şu cümleleri sıralar: "Evet bir Freud gelir, evvelce bilinenleri tahrip eder; belki o da nazariyesinde haklıdır; zîra aşk ismini verdiği kuvvet kendi bildiği aşktır. Zavallı adam, zamâna ve mekâna tasarruf eden, daha doğrusu yaratılışın mücidi olan aşkı ne bilsin?" (Ayverdi, 2007, s. 147). Bu cümleler iki medeniyetin zihniyet farkını da ortaya koyar. Freud, teorisini geliştirirken Batı insanını gözlemlemiş ve vardığı sonucu bütün milletlere ve bütün coğrafyalara teşmil etmiştir. Bu teorinin tasavvuf kültürüyle yetişmiş Müslüman bireyleri ihata edemediği açıktır. Yukarıdaki cümlelerin yazarı Ayverdi'nin belirtmek istediği de bu olmalıdır.

Yolcu Nereye Gidiyorsun'da münevver kadınların başında Adli'nin büyük annesi gelmektedir. Büyük anne klasik Türk kültürüyle yetişmiş bir kadındır. Yazar onu oğlunun gözünden değerlendirirken "O sizin bildiğinizden çok cesur ve büyük bir kadındır." der. (Ayverdi, 2009, s. 327). İçinden geldiği medeniyetin hakiki bir temsilcisi olan büyük anne ortaya koyduğu kişilikle sonraki nesilleri de hayrette bırakır. Torunu Adli, onu tek cümleyle tanıtır: "Şu büyük annem insan kadındır vesselâm." (Ayverdi, 2009, s. 123). Bu basit tanım önemli bir kavrama işaret eder: "insan kadın". Tasavvuf öğretisinde inanmayan ve nefsanî arzularına göre yaşayan insan hayvan kabul edilir. Niyâzî-i Mısırî bu düşüncüyü ifade eden mısralarında şunları söyler:

*Savm u sâlât u hac ile sanma biter zâhit işin
İnsân-ı kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş
Kande gelir yolun senin ya kande varır menzilin
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş*

(Niyâzî-i Mısırî, 2015, s. 538)

Bu beyitleri şerh eden Mehmed Efdal Emre, "Tevhidde üç türlü insan vardır." dedikten sonra bunların ilki olan *insân-ı hayvânî* şöyle izah eder: "Yaşayan insan. Allâh'ı bilmez, hak hukuk bilmez, tevhid girmemiş, sûreti insan olan." (Niyâzî-i Mısırî, 2015, s. 540). Bu durumda Niyâzî-i Mısırî'ye göre hak dine inanmayan Batı insanı *insân-ı hayvânî*'dir. Öyleyse Freud bu insanın kişiliğini *cinsel içgüdü* ile izah ederken hiç farkında olmadan İslam sufilere yaklaşmaktadır. Bir mutasavvıf olan Samiha Ayverdi'nin yukarıdaki itirazı da Freud'un teorisini bütün insanlığa teşmil etmesinedir. Yoksa Ayverdi'nin

romanlarındaki inançsız kahramanlar da *haz ilkesine* göre yaşarlar ve kişilik gelişimleri psikanalizin verileriyle tahlil edilmeye müsaittir. Ancak aynı insanlar inanmaya başarlarsa iş değişir.

Yolcu Nereye Gidiyorsun'daki diğer entelektüel kadın Madam Faguet'tir. Sonradan Müslüman olan Madam, imanın insan üzerindeki müspet tesirini gösterir. Kendi millî değerlerinin farkında olmayan ve bu değerleri acziyet olarak gören Nemide'nin yanında Madam Faguet, başka bir milletin geleneğine ilgi duyması, bu geleneği "Doğru ve esâsından araştırmış." (Ayverdi, 2009, s. 254) olması sebebiyle ciddi bir münevverdir.

Eserin başında kimsesiz ve cahil bir kız olarak büyük annenin konağına getirilen Mecbure, Adli'nin yardımıyla yetişir. Adli, Mecbure'nin "mâsum, basit, işlenmemiş varlığına" (Ayverdi, 2009, s. 160) ilgi duyduğundan onu edebiyatla geliştirmek ister. Bu durumu Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ekseninde değerlendirirsek Mecbure'nin *bilme-anlama basamağında* olduğunu söyleyebiliriz, ancak belirtmek gerekir ki onda öteki münevver kadınların bilim ihtirası yoktur. Adli'nin dikkatiyle Mecbure'yi tahlil eden yazar, şu tespitlerde bulunur:

Bu kıza ne Jale'nin sınıfının tereddîsinden bir leke, ne de Fahrünnisâ'nın kat'î, ölçülü mefkûreciliğinden, erkekleşmiş bir inat sinmişti. Evet, o ne Jale gibi memleketin başına bir parazit kesilerek Avrupâî görüşüyle yabancılaşmış, fantazileşmiş, ne de Fahrünnisâ gibi, avukat olmak, doktor olmak, çalışmak hevesiyle kadınlığından fedâkârlık etmek isteyen sınıftandı. O, sapsâde, fakat cinsinin insiyakları ile etrâfına faydalı, katıksız ve yapmacıksız bir koldandı. Belki göze görünür seçkin bir vasfı yoktu. Fakat o, meziyet ve fazilet denen mânevî imtiyazları, istediği, îcap ettiği zaman içinin derinliklerinden bulup istifâde etmesini ve ettirmesini bilenlerdi. Bu kız benim görüşüme göre, işlenmemiş, ayak basmamış, vahşî bir ülke idi ki, dâima yaratıldığı gibi kalacak, kimse tarafından keşfedilemeyecekti. (Ayverdi, 2009, s. 227).

Saflığı, sadeliği ve sağduyusuyla Mecbure, çevresi için sakin bir sığınak kadar güven vericidir. Münevver bir hanımefendi kadar "zarif ve selim zevklere sahip"tir (Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, 2009, s. 293). Sevmek ve sevilme istidadına malik olan Mecbure nihayet âşık da olur. Ancak aşkına karşılık göremeyeceğini düşündüğünden bu aşkı, tıpkı Seniha gibi, sır olarak saklar ve kendisine aynı aşkla bağlı olan Adli ile evlenmeyi kabul eder. Mecbure'nin aşkı gizleyip Adli'yi sevmeye çalışması *bastırma* ve *yadsıma* mekanizmalarıyla açıklanabilir. Çünkü "Bazı insanlar zorlanma sonucu içine düştükleri sıkıntılı durumlarda, her işleri yolunda gidiyormuşçasına davranma eğilimi göstererek kendilerine ve çevrelere karşı mutsuzluklarını belli etmezler." (Gençtan, 2014, s. 77). Dolayısıyla Mecbure'nin davranışları, psikolojisine uygun kurgulanmıştır.

Mecbure'nin muhafazakârlığı klasik kültüre olan aşinalığı ile tezahür eder. Adli, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Yenilerden pek hoşlanmaz, Hâmid'i beğenir fakat hem ağır hem de biraz yabancı bulur. Şehâbeddin'in bâzı şiirlerinde, natürmort bir tablo seyrederek gibi zevk alırdı. Eskilerden Yûnus'un mâverâ rûzgârı getiren sıcak sesi, Nedîm'in kuvvetli, pervâsız edâsı üstünde sık sık durur, bilhassa Fuzûlî, coşkun ve dalga dalga hassâsiyetle onu büyülerdi. (Ayverdi, 2009, s. 408).

Mecbure'nin zevki yerlidir, yukarıdaki cümleler yerli bir şiir zevkinin küçük bir hülâsası sayılır. Bu nedenle kahramanın Samiha Ayverdi'yi temsil ettiği söylenebilir. Ayverdi, kahramanı üzerinden yerli zevk ve terbiyeyle yetişen kadının ne kadar sakin ve tabii olduğunu da ortaya koymuştur. O, dışarıdan

bir beklentiyi karşılamak için değil, kendisi için öğrenir. Bu, aynı zamanda ananevi terbiye biçimidir. Binaenaleyh örgün bir eğitim almadan münevver bir kadın olması yadırganmamalıdır.

Sonuç

Samiha Ayverdi'nin romanlarındaki münevver kadınlar mütedeyyin ve muhafazakârdır. Ananevi terbiye ile yetiştiklerinden dirayetli ve sağlam karakterlidirler. Kusursuz kişilikleriyle idealize edilen bu kadınlar güzel sanatlara da yatkındır. Aliye resme ilgi duyar ve piyano çalar, Juliette tarihe ve tarihî eserlere meraklıdır; Ayşe tezhip sanatçısı, Melek ressam, Seniha tiyatrocudur. Özellikle Mevlevilik olmak üzere bazı tarikatların klasik sanatları ve onların enstrümanlarını birer terbiye aracı olarak kullandıkları bilinmektedir. Her bakımdan birer "hilkat şaheseri" olarak kurgulanan bu münevver kadınlar sanatın büyümlü gücüyle de ikmal edilmişlerdir. Böylece aslında sınırlı olan beşerî hayatları da zenginleştirilmiştir. Yozlaşan hayatın ortasında kendi kendilerini muhafaza için kabuklarına çekilmek zorunda kalan bu zarif ve kabiliyetli insanların sanatla meşgul olmaları psikolojik gerçekliklerine de uygundur.

Samiha Ayverdi'nin idealize ettiği kadınlar aslında istisnai tiplerdir. Dolayısıyla yaşadıkları zamana ve özellikle de ananevi hayattan uzaklaşmış kadınlara göre fevkalade şahsiyetlerdir. Kişiliklerinin oluşumunda nefis terbiyesi belirleyicidir. Bu sebeple onların karakterlerini psikanalizmin verilerine göre çözümlenmeye çalışmak genellikle mümkün değildir. Eğer kişilik gelişimleri mutlaka psikoloji bilimine göre çözümlenecekse onları Jung'un "bireyselleşmeyi sağlamış kişileri" veya Maslow'un "kendini gerçekleştirmiş bireyleri" kategorilerine dâhil etmek mümkündür. Ancak bu kategoriler de onların kişiliğini tam olarak karşılamaz. Bu nedenle Ayverdi'nin münevver kadınları günümüz okuruna gerçekçi görünmez. Aslında bu durum yazarın bilinçli bir tercihidir. Ayverdi okurun önüne bu ideal insanları koymak suretiyle onda tasavvufa karşı bir ilgi uyandırmak istemiştir. Beşerî terbiyeyle ilgili herhangi bir sistemin niteliği yetiştirdiği insan unsurunun keyfiyetiyle ölçülür. Yazar, bu mümtaz insanları ortaya koymakla onu yetiştiren terbiye sistemine dikkati çekmektedir. Dahası modern psikolojide kişilik gelişiminin kaynağı olarak gösterilen içgüdü ve komplekslere karşılık terbiye unsurunu öne çıkarmaktadır. Yazara göre bugünkü psikoloji ilmi Müslüman Türk insanının kişiliğini izah etmekte yetersizdir. Onu tanıyabilmek için bu coğrafyada asırlarca yaşamış olan terbiyeyi dikkate alan bir başka ilme ihtiyaç vardır ki çalışmamızda değerlendirmiş olduğumuz *ilm-i nefis* bunlardan biridir. Bu nedenle Ayverdi'nin münevver kadınlarını klasik İslam düşüncesindeki *ilm-i nefis* teorisine göre değerlendirmek gerekir.

Roman sanatında yazar, kendi adesesinde geçirdiği bir toplum tasavvuru anlatır. Kullandığı en geniş malzeme kendi dünyasıdır. Ayverdi'nin münevver kadınları az çok kendisini yansıtır. Bu kadınların hem kendilerini kuşatan bozulmuş dış dünya ile hem de nefisleriyle mücadele ettikleri görülür. Çevrelerine uyum sağlayamamaları ve ilk okuyuşta gerçekçi görünmemeleri bundan ileri gelmektedir.

Netice olarak Samiha Ayverdi'nin, romanlarında okur karşısına pedagojik kaygılarla çıktığını kabul etmek gerekecektir. Cumhuriyet Dönemi'ndeki kültür ve ahlak tahribatına yakından şahit olan yazar, yeni nesil Türkiye'sine kendi şahsi tecrübesiyle birleştirdiği alternatif kadın münevverler sunar. Ananevi terbiye ile yetişmiş bu kadınlar rol model olarak kurgulanmışlardır. Modern insanın kaprislerinden arındıkları için psikolojilerini modern psikanalizmle izah etmek zordur. Böylece yazar, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatına, ekseninde mütedeyyin, muhafazakâr ve münevver kadınların yer aldığı medeniyetimizin irfanına layık yerli bir romancılık teklif eder. Şüphesiz sağlam bir dil ve üslupla birlikte.

Kaynakça

- Adler, A. (2014). *İnsanın Doğasını Anlamak*. (D. Başkaya, Çev.) İzmir: İlyas.
- Ayverdi, S. (2006). *Küplücedeki Köşk* (2 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Ayverdi, S. (2007). *Son Menzil* (3 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Ayverdi, S. (2009). *Yolcu Nereye Gidiyorsun* (4 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Ayverdi, S. (2010). *Batmayan Gün* (6 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Ayverdi, S. (2011). *Ateş Ağacı* (6 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Ayverdi, S. (2011). *İnsan ve Şeytan* (6 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Ayverdi, S. (2012). *Yaşayan Ölü* (6 b.). İstanbul: Kubbealtı.
- Bahadır, A. (2010). *Jung ve Din*. İstanbul: İz.
- Buharî, İ.-1. (2014). *Sahîh-i Buharî Muhtasar*. (H. Aldemir, İ. Tüfekçi, O. Güman, İ. Aktepe, M. Eryarsoy, & M. Odabaşı, Çev.) İstanbul: Karınca-Polen.
- Burke, E. (2017). *Devrimin Şeytanları*. (Ö. Koyuncu, Çev.) İstanbul: Tefrika.
- Demirci, M. (2007). *Samiha Ayverdi'de İman ve Tasavvuf*. TKKD Altay Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı Panel Tebliğ Metinleri: TKKD Altay Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın.
- Fromm, E. (2012). *Psikanaliz ve Din* (3 b.). (E. Erten, Çev.) İstanbul: Say.
- Gençtan, E. (2014). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ., Çağrıçı, M., Gümüş, S., & Turgut, A. (Dü). (2006). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (15 b.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Köksal, M. A. (2011). *Peygamberler Tarihi* (15 b.). Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- Köse, A. (2011). *Freud ve Din* (3 b.). İstanbul: İz.
- Kubbealtı Lugati*. (2018, Ocak 1). <http://www.kubbealti.org.tr>: <http://lugatim.com> adresinden alındı
- Niyâzî-i Mısırî. (2015). *Dîvânı ve Şerhi* (4 b.). (M. E. Emre, Dü.) İstanbul: Gelenek.
- Özel, M. (2017, Nisan). Şeytan Aldı Götürdü. *Dergâh*(326), 12-13.
- Saîd Havva. (1990). *El-Esâs fi't-Tefsîr* (Cilt 5). (M. B. Eryarsoy, Çev.) İstanbul: Şamil.
- Snowden, R. (2011). *Freud Kilit Fikirler*. (M. İnan, Çev.) İstanbul: Optimist.
- Tanpınar, A. H. (1998). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (5 b.). (Z. Kerman, Dü.) İstanbul: Dergâh.
- Tuzak, U. (2009). Samiha Ayverdi. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (s. 248-260). İstanbul: İletişim.
- Türkçe Sözlük* (11 b.). (2011). Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük I.* (1944). İstanbul: Cumhuriyet.

Sinema ve Romanda Transhümanizm: “Blade Runner” Filmi ve “Neuromancer” Roman Örneği

Ahmet DAĞ¹

Öz

İnsanlık, antik atalarından/ilkel aletler günümüze kadar/teknolojik hep teknik ve teknoloji ile yakın bir ilişki içinde olmuştur. İnsanlık, “teknik/techne” sürecinden “makine/mechane” daha sonra ise “teknoloji/technology” sürecine geçmiştir. Aleti inşa etme teknikken, güç edinmek için bir enerji türünü başka bir enerji türüne çeviren ve insanın yerini alan aygıtlar makine/leşme, düşünce ve bilimsellik ile makinenin entegre edilmesi ise teknolojidir. 20. yy.’da teknoloji, güç edinme ve mükemmellik anlayışına sahip insanlığın önemli bir unsuru ve varoluşunun parçası olmuştur. 21. yy.da ise insanlığın ayrılmaz bir parçası olacağı öngörülmektedir. Özellikle son yüz yılda bu mükemmellik ve anlayış arayışı, teknolojik yeniliği insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir oranda artırmıştır. Genetik, nanoteknoloji, nöroloji, moleküler biyoloji ve nörobilim vd. alanlardaki hızlı ilerlemeler transhümanizm olarak isimlendirilen bir süreci doğurmuştur. Yapay zekâ/YZ çalışmalarını da içeren transhümanist teknoloji, film ve romanlarda varlık bulmuştur. Transhümanizm, insanı ve içinde yaşadığı çevreyi dönüştüren bir süreç değil, bu süreci değerlendiren, kurgulaştıran ve model oluşturan felsefe, edebiyat ve sinema ile ilişkili olan bir süreçtir. Bu gerçeklikten hareket ederek bu çalışmada transhümanizmin ne olduğuna, transhümanizmin edebiyat ve sinemada olan iz düşümlerine değinilmiştir. Transhümanist temalara sahip bazı romanlara ve filmlere değinildikten sonra örneklem olarak seçilen R. Scott’un yönettiği “Blade Runner” filmi ve W. Gibbson’un “Neuromancer” romanının tahlilleri yapılarak, felsefi bir akım olan transhümanizm, roman ve film örnekleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Transhümanizm, Sinema, Roman, Robot, YZ.

Transhumanism in Cinema and Novel: The Samples of the Film “Blade Runner” and Novel of “Neuromancer”

Abstract

From antique ancestors/primitive instruments to now, Humanity has always been in close relation with technic and technology. Humanity has evolved from "technic/techne" to "machine/mechane" and then "technology". The technic is the building tools, the machine/mechanized is a technology transforms an energy into another energy to acquire power and to replace human, and the technology is to integrate the machine with the science. In the 20th century, the technology has become an important element of mankind and a part of its existence with an understanding of perfection and acquiring more power. It is anticipated that it will be an integral part of humanity in the 21st century. The search for perfection and understanding has increased technological innovation in an unprecedented moment in human history, especially in the last hundred years. The rapid advances in the fields of genetics, nanotechnology, neurology, molecular biology and neuroscience etc. have produced a process called transhumanism. Transhumanist technology, including artificial intelligence/AI works, has been found in films and novels. Transhumanism; it is not a process that

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, adag29@yahoo.com, [Makale kayıt tarihi: 11.4.2018-kabul tarihi:19.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417487

transforms the human being and the environment in which he lives, but is a process that evaluates, fictitizes and models related to philosophy, literature and cinema. Moving from this reality, this study will touch on what transhumanism is and its projection on literature and cinematography. After some of the novels and the films with transhumanist themes will be mentioned, selected samples as film, "Blade Runner", directed by R. Scott, and as novel "Neuromancer" of W. Gibson will be analyzed to understand the transhumanism which is a philosophical school.

Key words: Transhumanism, Cinema, Novel, Robot, AI.

Kurgunun Gerçeğe Dönüştürülmesi: Transhümanizm, Sinema ve Roman

Nedir bizi insan yapan şey? Kodlayabileceğiniz bir program değildir... Onu bir çipe sığdıramazsınız... İnsan Yüreğinin gücü budur...! Bizi makinelerden ayıran fark budur...! (Terminatör 4: Kurtuluş).

İnsan, tarih boyunca kendini aşma amacı içinde bulunmuştur. Yahudi kültüründe kilden yaratılmış insana benzeyen golemler, Roma efsanelerinde öpünce canlanan kadın mermer heykeller ve Eski Yunan'da tanrılar ve yarı tanrılar hem üstün insanın ilk örnekleri hem de bu amacın dinî-gnostik temelleridir. Transhümanistler, dinî-gnostik temeli olan insanın kendini aşma amacını modern bilim ve teknolojiyle hayata geçirmek ister. Posthuman insana ulaşmak isteyen transhümanizmin insanı, homosapiens ve biyolojik insan değil duruma göre biyolojik veya tekno-biyolojik (robot, android) varlık olabilir (Demircan, 2016).

Transhümanizm, akli kullanarak, özellikle insan zekâsını, fiziksel ve psikolojik yetenekleri artırarak ve yaşlılığı yok eden teknolojiyi kullanarak insanın durumunu geliştiren, temel olarak imkân ve arzuyu olumlu bulan entelektüel ve kültürel hareket olarak tanımlanmıştır (Raulerson, 2010: 42, 49). Yetersizlik, hastalık ve ölüm korkusu gibi gerçeklere karşı tüm türlerin toplumsal, zihinsel ve biyolojik gelişimini ilerletmek istemeyen günümüzden uzak, gelecekteki insan için bir terim olan transhümanizmde "geçişsel insan/*transitional human*" sıradan bir insanın beşerî evriminde bir aşamadır. Bugünden uzak, gelecekteki insan için bir terim olan *transhuman*; genetik mühendisliği, psiko-farmakolojiyi, geç yaşlandırıcı terapileri, sinirsel arayüzleri/interfaces², robotları, gelişmiş bilgi-yönetim aletleri, hafıza artırma ilaçları, giysi bilgisayarları ve bilişsel teknikleri kullanmasından dolayı sıradan insandan daha çok gelişmiş varlıktır. Transhuman, geliştirilmiş insan olduğundan transhümanizmin savunucuları H+ (büyütülmüş insanlık) olarak insanlığın görünümüne atıfta bulunur ve posthuman evrimsel gelişimini artıran destekçilerini ifade eder. Robotları, biyonikleri ve nanoteknolojiyi kullanarak doğaya bağımlı olmayan posthuman türleri icat etme amacıyla olacaktır. Böylece insanlar, kendilerini posthumana dönüştüreceklerdir. Benzeri görülmemiş fiziksel, entelektüel ve psikolojik kapasiteli, kendini programlayan, potansiyel ölümsüz ve sınırsız bireyler olan insanlar olacaktır (Samuelson ve Mossman, 2005: 31-32).

Transhümanizm, biyolojik ve teknolojik yollarla insanın durumunu iyileştirmeye çalışan bir harekettir. Transhümanist ideoloji, organizasyonları, edebiyat dokümanlarını, söyleşilerini hatta estetiği, edebiyat ve sinemayı üretmiştir. Teknoloji vasıtasıyla insanı ve içinde yaşadığı mekânı geliştirme amacı taşıyan transhümanizmin izlekleri roman ve sinemada bulunmuştur. Özellikle insanın ve çevrenin fantastik biçimde değişimini ele alan bir edebiyat alanı olan bilim kurgu romanlarında transhümanist temalar konu edinilmiştir. Bu tür romanlarda anlatılan insan ve çevre ile transhümanizmin inşa etmeye çalıştığı

² Arayüz: iki varlık (insan-makine vs.) arasında geçiş ve iletişim kurduran yapıdır.

insan ve çevrenin benzerlikleri vardır. Teknoloji vasıtasıyla geliştirilmiş insan hayatının ve çevresinin ütopyavari bir tarzda konu edinildiği bu romanlar, lüks, konformizm, uyum ve pratik kolaylıkları içermesi bakımından ütopyik kaosu, makineleşmeyi, dolayısıyla canavarlaşmayı/ *dehumanization* içermesi ve tekillik içermesi bakımından da disütopyikliği içerir. Teknolojiyi ve tekno-kültürü içeren, 19. yy.ın sonlarında yazılmış kısa hikâye ve romanlar, Batı dünyasında posthuman durumun fikrî olarak şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Tüm katların buharlaştığı posthümanizme ulaşılmış ve artık insanın bir mekânı yoktur. Çoğu disütopyacı bilim kurgu çalışmalarda okurlarını post veya transhuman dünyanın imgelem vaatlerine yöneltici ütopyacı bir alt metin vardır. Ancak onların özgürleştirici duruşu, insanın evrimini veya bozulmasını ima etmez (Pordzik, 2012).

Amaçları bakımından benzer, araçları ve anlatım biçimleri bakımından ise farklı olan roman ve sinemanın anlatı dilleri farklıdır. Roman, yazı dilini, sinema ise sinematografik/görüntü dili kullanır. Romanın sözcüğünü görüntüye dönüştüren sinema, anlamı ve görüntüyü dönüştürebilir. Temel unsur olan anlatıcının ekseninde gelişen romana karşın sinemanın anlatıcısı ses, müzik dekor oyuncu görsel ve işitsel unsurlardır. Romanda olaylar okuyucunun zihninde geçmiş zamanda olup biterken gösterime dayanan sinemada ayrıntılarıyla izleyicinin gözü önünde canlandırılır. Zamana dayanan romanda tasarım daha özgürken mekâna dayanan sinemada daha sınırlıdır. Yeni bir gerçeklik yaratan sinemada izlenen her kare o an oluyormuş gibidir, geçmiş ve gelecek an’a dahil edilir. Zaman, maliyet ve üretilme tarzı bakımından farklılıklara sahip olan sinema ve roman, dil ve üslup açısından yapısal ve kurgusaldır. Her ikisinde de tikelden tümele gelişme vardır. Roman, harf, sözcük, cümle, paragraf, film ise fotoğraf, çekim, sahne, kısım ve bölümlerden oluşur. Roman gibi iletişimi gerçekleştiren sinema yazı dilinde var olan “kurgulama, kesme, eksiltme” gibi teknikleri kendi bünyesine uyarlayarak zaman içinde kendi dilini oluşturmuş ve başka tekniklerle de gelişimini sürdürmüştür.

Sinema, daha önce yazılmış roman metnini senaryoya uyarlar. Sinema sanatına uygun şekilde ele alınıp senaryo biçimine sokulan roman, sinema tarafından “senaryo hammaddesi” olarak görülür. Her ikisi de iletişim aracı olarak bilgilendirme, kültürleştirme, estetik haz ve eğlendirme amacına sahiptir ve romandaki sözcükler sinemada görüntüye dönüşür. Romanın ruhu ve yapısı bozulmadan sinema estetiğine göre yeniden yorumlanır. Romanda yazar, duygu ve düşüncelerini ortaya koyarken; dil, imla, vurgu, noktalama, cümle, konu gibi unsurları ele alarak işler. Filmde ise bu duygular görüntüyle sağlanır. Işıklıdır, müzik, efekt, dekor, kostüm, renk gibi öğelerden yararlanır (Kale, 2010: 267-275).

Romanda okuyucu, zaman ve karakterleri hayal ederek boşlukları doldururken, sinema seyirciye hazır karakterler ve mekânın hatlarını verir. Karakterleri, canlı ve somuttur. Romanlar okuyucuda zihinsel tasarımını veren kelimeleri kullanırken sinema, romanın bireysel yorumuyla ilgili olduğu gibi her şeyi tabakta verir. Filmler çok miktarda görsel bilgi ve gerçekleri ayrıntılı olarak verir. Roman, zihinsel olarak sinema ise görsel olarak tasarım sağlar (Alqadi, 2015: 42-43). Sinemayı otantik duyum imparatorluğu olarak tanımlayan M.J.F. Martinez’e göre sinema, zaman-mekân, imge-sözcük, gerçeklik-kurgu ve bilgi-duyguyu bir araya getirir. Senaryo, imgelerin somutlaştırılmasıdır. Sinematografik senaryo, sinema ve edebiyat arasındaki bağlantının bir tezahürüdür. Sinema açıklama için kelimelere ihtiyaç duyarken roman fiziksel mekâna gerek duyar. Sinema açık gözlerle, edebiyat kapalı gözle görülür. Sinema ve edebiyat birbirine ilham verir. Sinemada kamera kalemin yerini alır ve edebiyatın yaptığı gibi soyut düşünce ve duyguları zekice ifade eder (Alqadi, 2015: 46).

Teknoloji ile olan ilişkimizi anlamamızı sağlayan filmler, yazdıklarımızda bulunmayan bilinçaltı duygulara ve inançlara dokunabilir. Transhümanizm ile ilgili olan filmler gelecekteki bir teknolojiyle ilgili umut ve korkularımıza değinebilir veya mevcut teknolojileri analiz eden araçlar olabilir (May, 2014:

vi). Filmlerde görülen YZ teknolojisi, transhümanist teknolojiyi aktarır. Biyomedikal etiğin yanı sıra yaşamın tüm yönlerinde belirleyici bir rol oynayan iki önemli değer, özerklik ve adalettir. Transhümanist tartışmalar genellikle bu iki ilke (adalet ve özgürlük) üzerinde tartışmalara odaklanmaktadır. Muhafifler, bu teknolojilerin bireysel özerkliği azaltacağını ve dünyadaki adaletsizliği artırdığını savunurken taraftarlar, transhümanist teknolojilerin daha fazla özgürlük ve adil bir topluma ulaşmamıza izin vereceğini önermektedir. Bu değerler ve sorular, filmlerde ve ortak kültürde defalarca tekrarlanır. İnsanlık tarihi için çoktan var olmuşlardır.

Sözlü tarih, yazılmış çalışmalar, müzik, sanat, TV ve film gibi tüm temsil aletleri insan deneyimlerini kaydetme teşebbüsüdür. İnsanın ümit ve korkuları ekranda sunulur, değerleri ve yaşam biçimi analiz edilir. Filmde endişelerin korkunç gerçeklere dönüşmesi ve fantastik çözüm içeren umutlar görülebilir. Filmlerin dramatik doğası gerçekçi olmayan sonuçlara sıçrayabilirken sunulan duygular ve deneyimler daha gerçekçi değildir. İnsan, inanç ve değerlerinin yansması olan filmi yaratır. Transhümanizm ve teknolojiyle ilişkili birçok film, transhümanist teknolojilere verilecek tepkilerden dolayı önemlidir (May, 2014: 15-18).

Dramatize ederek gösterme eylemi, insanlık tarihinde çokça görülür. Bunlardan biri olan film, hikâye anlatmanın bir türü olan iletişim aracıdır. Sözlü öykü ya da yazılı eserler gibi, filmler de fikirleri eğlendiren ve geliştiren görsel araçlardır. Teknolojinin etkilerini ve sonuçlarını, bir dergi makalesi okumaktan çok daha fazla hissedilebilir. Daha çok duyulara hitap eden filmler, insanın duygularını, akılcılığını ve inançlarını ifade eder. Öykü anlatımının diğer modları gibi bir zaman dönemine bağlı değildir, kuşakları aşabilir. Kişilik ve mükemmellik konusunda anladığımız şeyleri anlamamızı ve değerlendirmemizi sağlayan güçlü görsel araçlardır. Transhümanist düşünceleri film aracılığıyla analiz etmek, yalnızca yazılı eserin olmadığı anlayışlar sunan benzersiz bir bakış açısı sağlar (May, 2014: vi-vii). Mary Shelley’in “Frankenstein veya Modern Prometheus-1818” ve Karel Capek’in oyunu “R.U.R.-1921” transhümanizmin ilk örnek ve romanlarıdır. Capek, robot³ kavramını literatüre kazandırmıştır. Filmlerde robotlar önemli unsur olmuştur. Örneğin, “Terminator-1984” filminde dünyayı işgal eden robotlar, “The Matrix-1999” filminde ise vatta/su tankı içindeki beyinle dünyayı işgal eden robotlar vardır.

Posthuman fantezilerin çoğu, insanı bilmeye yönlendiren teknolojileri kontrol etmeye, dönüştürmeye ve değiştirmeye yönlendirir (Pordzik, 2012). Bilim kurgu yazarları, boş ümit veren gelecekçi/*futurist* teknolojilerin taslaklarını sunar ve çok ilginç senaryoları ortaya koyarlar. Edebiyatta siborglar ve robotlar, çoklu kimlikler ve sanal bedenler, avatarlar ve araçlar, transhümanistler ve extropianlar gibi klasik farklılıkların hepsinin verildiği unsurları görürüz. Böyle bir çözümleme genellikle ya apokaliptik vizyonlarla veya oforik rüyalarla bağlantılıdır (Becker, 2000: 362). Bir çeşit teknoloji odaklı ilerlemeyle doymuş transhümanist edebiyat ve süper zekâ YZ sistemleri, ilerlemeci tarih kavramından insan hayatının koşullarındaki gelişme kaydını anlar. Bu hem metodolojik hem de deneysel sorundur (Verdoux, 2009: 50).

Teknolojilerin insan hayatı üzerindeki etkilerini müspet ve menfi açıdan felsefi olarak ele alan transhümanist romanların bazıları şunlardır: M. Shelley-Frankenstein veya Modern Prometheus/1818, A.E. Voght-Slan/1946, W. Gibson-Neuromancer/1984, C. Stross-Glasshouse/2005, G. Egan-Transhümanist Wager/2013... Transhümanizm yalnızca romanlarda değil başta sinema olmak üzere

³ Robot: Robot terimini ilk defa Çek yazar Karel Capek, *Rossum’s Universal Robots/R.U.R.-1921* romanında kullanmıştır. Slav kökenli dillerde iş ve işçiyi tekabül eder. Çekçede ‘robota’, ‘emek’ anlamına gelen, Polonyacada ‘işçi’, ‘robotik’ olarak çevrilen robot; antik otomatın evrimi temsil eden antikçağ, ortaçağ ve Rönesans zamanına kadar geri gider (Campa, 2015: 23).

edebiyat, güzel sanatlar, müzik ve müzik kilipleri vs. sanatsal ve kültürel alanların çoğunda varlık bulur. Metropolis-1927, 2001: A Space Odyssey-1968, Gattaca-1997, Matrix-1999, Wall-E-2008, Avatar-2009 ve Elysium-2013 gibi filmler, müzikte Michael Nyman’ın Facing Goya-2000, Steve Aoki ve Angger Dimas’ın My Name is Kay, güzel sanatlarda Umberto Boccioni-Unique Forms of Continuity with Space (1913), Stelarc-Portrait of the Artist ve Ear on Arm, Sergeev Andreev-Transhumanism Painting ve Patrica Piccini-Stem Cells gibi sanatkarların heykel ve resimleri bazı örneklerdendir. Güzel Sanatlarda transhümanizmin etkisinden öte transhümanist sanat diye bir alan ortaya çıkmıştır.

Transhümanizmin kum havuzluğunu yapan en önemli unsurlar, roman ve sinemadır. “Beggar in Spain-1993, Down and Out in the Magic Kingdom-2003, Postsingular-2007, Slan-1946, The Wind up Girl-2009, Upload-2012, Dune-1965, Accelerand-2005, Revalation Space-2000, Look to Wind-ward-2000” romanları transhümanist roman örnekleridir. Sinemada ise “The Terminator-1984, The Matrix-1999, Avatar-2009, Gattaca-1997, Wall-E-2008, Metropolis-1927, 2001: A Space Odyssey-1968, X-Men-2016, Brainstorm-1983, Eternal Sunshine of the Spotless Mind-2004” filmleri örnek olarak verilebilir. Bu roman ve filmlerde zekâ düzeyi artırılmış YZ, biyotik bedene sahip insanımsı varlıklar/siborg, metal ya da çelikle güçlendirilmiş insanlar, ölümsüz vampirler, metabolik komadan dönen zombiler, kurşundan kaçabilecek hıza sahip atletik varlıklar söz konusudur. Süper kahramanların olduğu filmlerde, korku filmlerinde ve televizyon programlarının çoğunda transhümanist izlekler görülür. İnsan; TV dizilerindeki düşünme, algılama ve hatta bilinçle ilişkili işlevleri hızlı ve sağlam bilgisayarlaşmış aletlerle Borg (Star Trek) gibi siborg veya sibernetik organizmalar gibi olacaktır. Siborg, bireysel özerk değerlere ve akla sahip hümanistler için cazip değildir. Onlar teknolojik yığın zekâsıdır -karınca veya termit kolonisi gibi- bireysel üyeleri, süper organizmanın amaçlarını ortaya çıkarmak için köleleşmiştir (Dağ, 2017: 60-61).

Transhümanizmin Roman ve Sinema Örnekleri: Frankenstein, Blade Runner ve Neuromancer

Bilim kurgu veya transhümanizmin ilk roman örneği; henüz 18 yaşındayken Mary Shelley’in yazdığı “Frankenstein veya Modern Prometheus-1818” romanıdır. Sanayileşme yüzyılında ilk buharlı lokomotiften önce yazılan bu roman, modernliğin, mekânikleşmenin ve transhümanizmin ilk romanı olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan ilk transhümanist roman örneği de sayılabilecek bu roman makinelerden, elektrikten ve yapay yollardan insan bedeni üretme anlamında türünün ilk örneği olarak görülebilir. Prometheus’un ateşinin *Frankenstein* romanındaki karşılığı elektriktir. Transhümanizmin en önemli gayesi olan yaşlanmayı ve hastalığı dolayısıyla ölümü ortadan kaldırma amacı bu romanda da tema olarak bulunur. Yıldırımlardaki elektriğin gücünden etkilenen romanın kahramanı Victor, bu enerjiyi kullanarak mezarlıktan, diseksiyonlardan ve mezbahadan topladığı cesetlerin ölü uzuvlarını birleştirir. İki yılın sonunda uzun boylu ve geniş cüsseli fakat sonrasında iğreneceği ucube bir insan yaratır (Shelley, 2017: viii, 55-60).

Bilim-kurgu yazarları, robot haklarını, insanlar üzerindeki etki ve tahakkümünü, sakınca ve tehlikelerini konu edinmiştir. Nitekim bu filmlerden biri olan Spielberg tarafından yönetilen “Artificial Intelligent-2001” filminde bir robot-android olarak üretilen çocuk android Brian Aldiss, hissiyata sahip bir insan gibi davranıyor ve annesi tarafından terk edilmesini anlamlandıramıyor. Hikâye (ve film), robotlar için sivil hakların harekete geçirilmesi gereğini savunuyor (Pordzik, 2012). Robotların mağduriyetleri veya yaşayacağı sorunlar ile robotların insan üzerindeki tahakkümü de konu edinilmiştir. Transhümanizmde insan, ölümlü olması itibarıyla kusurlu olarak görüldüğünden dolayı bu kusuru alt eden biyotik robot-androidler üretmek amaçtır. Yaşlılığı geciktirecek ve hastalığı yenecek insanlık tasavvur edilir. Bu

transhümanist değer ve istek sinema filmlerine de yansımıştır. X-Men, Iron Man, Robocop, Bicentennial Man ve Terminatör gibi film serileri bu durumun birer göstergesidir. Örneğin “Terminatör 4: Kurtuluş”, “Transformers: Yenilenlerin İntikamı” ve “Suretler” adlı film serilerinde dünya hâkimiyetini ele geçiren terminatör ordusu olan mekânîk yaratıklarla yapılan savaş, insanları tutsak olarak kullanan robotlar ve yaşlanan bedenlerinden vazgeçip insanüstü robotlar olarak yaşamayı tercih eden insanlar konu edilir.

Ayrıca transhümanizmin beklentilerinin sorunlar oluşturacağına yönelik eleştirel film yapımları da vardır. Bunlardan biri olan bir nevi transhümanizm kavramını anlatan “Transcendence-2014” filmi, YZ’yi içeren düşünmenin doğasını araştıran bir doktorun teknolojik tekilliği sağlayacak bir makineyi yaratma çabasını içerir. Hem teknolojikleşmiş bir mekân hem de bu mekânda yaşayan biyoteknolojik varlıklar yaratma çabasını ve başarısızlığını anlatır. İnsanlığın bir üst boyuta ulaşmasını ve bunun sonuçlarının nasıl olacağını anlatan film, insan bilincinin ilerletilmesini, fiziksel ölümden sonra insan beyninin bilgisayara aktarılıp varlığını devam ettirip gelişerek etrafında olanları kontrol edebileceğini konu alır. J. Huxley gibi transhümanistlerin aksine transhümanist süreçte insani değerlerin gitgide yok olduğunu dolayısıyla olacağını anlatır (Pordzik, 2012).

Philip K. Dick’in “*Do Androids Dream of Electric Sheep?/Android’ler Elektrikli Koyun Düşler mi?*” romanı H. Fancher ve D. Peoples tarafından “*Blade Runner/Bıçak Sırtı-1982*” filmi olarak senaryolaştırılmıştır. R. Scott tarafından yönetilen film, hem mevcut olgu ve sorunları (küreselleşme, yoğun nüfus, iklim değişikliği, ekolojinin bozulması) hem de müstakbel olgu ve sorunları (teknolojikleşme, genetik mühendisliği ve robot-android türü varlıkları) mevzu edindir. 2019 Los Angeles’ını disütopyacı bir tarzda anlatan filmde Blade Runner polis birimine bağlı kopyalardan/*replicants* olan bir polis memurunun yaşadıkları konu edilir. Kopyalar, günümüz genetik mühendislik teknolojisinin sonucudur yani genetik olarak üretilmiş andoridlerdir. İnsana özdeş hatta insanlardan daha güçlü sentetik insan olan kopyalar, Tyrel Corporation’da yaratılmışlardır. Holden, kopyaları insanlardan ayırt etmeye yarayan Voight-Kampff testi ile onları bulmaya çalışır. İnsan veya kopya olup olmadığını belirlemek için psikolojik teste tabi tutulan Blade Runner/Holden eğer taklit testi alırsa duygusal yüklerle ve şiddete tepki verir (May, 2014, 47). Filmin kahramanı Deckard, dünya dışında diğer gezegenlerin kolonileştirilmesinde köle olarak kullanılan, sonrasında dünya sınırlarına giren, isyancı ve dört yıllık ömre sahip kopyaları öldürme yani filmdeki ifadeyle “emekliye ayırma” görevi verilen, kopya ve doğal insan olup olmadığı belli olmayan bir kişidir. Filmdeki konumu itibarıyla insan mı kopya mı olduğu tartışılan; fakat hatıraları itibarıyla insan olduğu düşünülen Deckard’ın kopyalarla savaşını, bazen öfkeye bazen sevgiye dayanan ilişkisini, çelişkisini ve anlamdan koparılmış içinde yaşadığı dünya konu edilir.

2019 yılının Los Angeles şehrinin anlatımı üzerinden dünyanın hem çevre/maddi hem de ruh/manevi olarak anlamını kaybettiğini içeren bir temaya sahip filmde mekân; çorak, kirli, soluk, karamsar, ruhsuz ve karanlık zaman ise film boyunca gece olarak tasvir edilmiştir. Uzay aracı türü bir vasıtaya sahip olan filmin kahramanın yukarıdan inişinde şehrin sıklığı ve ruhsuzluğu hissedilir. Tıpkı transhümanizmde olduğu gibi filmde de gnostik ve dinî unsurlar görülür. Varoluş sorgulaması ve gelecek betimlemesi yapan film boyunca kasvetli, karanlık ve yağmurlu ortama sahip şehre karmaşa hakimdir. Otoritenin varlığı hissedilen şehirde insanlar sistemin bir parçasıyken kopyalar ise anti kahramanlardır. Bilim kurgu sinemasındaki ilk ciddi *siberpunk* film türü olan filmde yüzlerce metrelik binalar, uçan arabalar, androidler ve anti-ütopya unsurları vardır. Filmde hiç kıpırdamayan şehre bakan bir gözün varlığı; insanın kendi varoluşuna bakan tanrısal bir bakışı dolayısıyla insanın tanrı rolünü oynaması olarak yorumlanır (Şendünder, 2016).

Karanlık bir film olan *Blade Runner*'da gölgeler daha çok imgeler hakkında bilgi sağlar. Kirli arka sokaklar ve gruff/boğuk görünümlü Los Angeles, hoş bir mekân değildir. Sanallaşan dünyada gerçeği bulmak gibi kişisel bir görevi olan kahraman, kopyaların peşine düştüğü gibi anıların da peşine düşer. Genetik olarak tasarlanmış sentetik humanoidler/kopyalar, üç transhümanist teknolojiyi -gen-nano-bio- bütünleştirir. Android olmalarına rağmen, insan olarak görünürler ve hissederler. Sofistike düzeyde çalışan YZ'ler, insanlarla bir arada çalışırlar (May, 2014: 47-48).

Transhümanist film ve romanlar yapıları itibariyle mübalağaya açık olmuştur. Örneğin S. Kubrick tarafından yönetilen "2001: A Space Odyssey" filminin kurguladığı veya öngördüğü anlatımla gelinen nokta büyük bir hayal kırıklığı yaşanmasına yol açmıştır. 1968 yapımı olan bu filmde, 1992 yılına dek robotların insanlarla herhangi bir konu üzerinde özgürce sohbet edebileceğini ve aynı zamanda uzay gemisini komuta edebileceğini öngörmüştü. Ancak bu yıllarda en gelişmiş robotların veya YZ'nin yapay bir böceğin zekâ düzeyine gelebildiği görülmüştür (Kaku, 2011). Her ne kadar bilim kurgu roman ve filmler transhümanist sürece ve teknolojisine katkıda bulunsada yanlış bir resim sunması veya yanıltması söz konusu olmuştur. Bu tür bilim kurgu çalışmaları YZ çalışmalarının gerçekte olduğundan daha fazla ilerleme katediliği düşüncesine ve YZ teknolojisinin gerçekte olduğundan daha insansı görülmelerine yol açmıştır (Whitby, 2005: 22).

Romanda transhümanizmin örneklerinden biri, W. Gibson tarafından yazılan *Neuromancer-1984* romanıdır. *Sprawl*⁴ üçlemesinin ilk kitabı olan *Siberpunk* türü olan roman gizemli bir iş veren tarafından işe alınan bilgisayar korsanının hikâyesini anlatmaktadır. Roman transhümanizmin çekici gücü olan teknolojikleşmenin yurdu olan Japonya'nın disütopik yeraltı şehri olan Chiba⁵ şehrinde geçmektedir. 24 yaşında siberuzay⁶ olan *Sprawl*'ın en yetenekli bilgisayar korsanlarından biri yani romandaki ifadeyle konsol adamı olan Case, patronlarından veri hırsızlığı yaparken yakalanır. Bunun karşılığında sinir sistemi mikotoksin verilerek tahrip edilmiştir. Gizemli yeni iş vereni, sinir sistemini tedavi ettirmeye söz verir. Bunun karşılığında ise ondan güçlü bir YZ'yi yok etmesi isteyecektir. Fakat bu tedavi esnasında teknolojiden faydalanılarak pankreasını değiştirme, karaciğerine yeni doku ekleme gibi işlemlerle biyolojik yapısıyla oynanarak bazı yetilerini kaybeden biyonik bir adam hâline getirilmiştir. Artık sokaktaki aksiyon içeren ayak işlerini yapan kişiliği, buzdağının parçaları gibi dağılmış bir kişi olmuştur.

Gizemli patron Armitage, Case'e ve duygusal ilişki kurduğu Moll'e, efsanevi siber kovboy McCoy Pauleyden "Dixie Flatline" adlı bilinç içeren ROM modelini çalma görevini verir. Bu işi başaran Molly ve Case, Armitage'nin Willis Corton adında eski bir albay olduğunu öğrenirler. Corton, Rus bilgisayar ağ merkezini virüs programlarıyla yok etmeye çalışan bir timin içinde yer alan ama ağır yaralı olarak kurtulan ve tek sağ kalabilen eski bir askerdir. Tanınmamak için tıbbi olarak yeniden yaratılan daha sonra izini kaybettiren Corton, ekibi genişleterek sofistik siberetik implantların yardımıyla detaylandırılmış holografik illüzyonlar yapabilen sanatçı, hırsız ve uyuşturucu bağımlısı Riviera'yı da ekibe dahil eder. Ekip, YZ'nin tanıtım kodu olan Wintermute'nin doğasını ortaya çıkarır. İsviçre Bern'deki bilgisayar ana sistemine ev sahipliği yapan Wintermute ile Brezilya'da Rio de Janeiro'da kurulan fiziksel alan olan Neuromancer YZ'nin iki yarısıdır. Ekip, yüksek seviyede gizli, yerçekimsiz ve

⁴ *Sprawl*: *Neuromancer* üçlemesinin hayali bölgesidir. *Sprawl*, büyük bir kubbe tarafından kuşatılmış, devasa büyüklükte bir kent yapısını ifade eder. Gerçek anlamda bir gece/gündüz döngüsü yoktur. İklimi kendine özgüdür. Gri bir yapay gökyüzü tarafından kuşatılmaktadır. (Gibson, 2016: 9).

⁵ Chiba: Tokyo'nun 40 km doğusunda yer alan, yaklaşık 1 milyon nüfusu olan günümüz Japonya'sının bir şehridir.

⁶ Siberuzay: Her ulustan milyarlarca yasal kullanıcının, matematiksel kavramları öğrenen çocukların her gün yaşadığı bilinç ve duyguyla ilerleyen istem dışı halüsinasyon... İnsan sistemindeki her bilgisayarın kayıtlarından yansıyan grafiksel sunumu. Kavranamayacak bir karmaşa. Zihin mekânsızlığında ışık çizgileri öbekler ve takım yıldızlar şeklinde düzenlenen veriler. Şehrin ışıkları gibi, gitgide uzaklaşan... (Gibson, 2016: 89-81).

her tarafı tuzaklarla dolu olan bir alan olan Straylight Villası'na sızmayı dener. Case ve arkadaşları yakalanır. Bir YZ olan Wintermute, güvenlik ve bakım sistemleri devre dışı bırakarak ve korumaları öldürerek Case'in kaçmasını sağlar. Tüm bu yazılım karmaşası içinde bir YZ olan Wintermute, Corto'yu Armigate olduğuna ikna eder. Armitage'nin kişiliği parçalanarak Screaming Fist'e ait olan eski anıları yeniden hatırlar. Corto karakterine yeniden döner. Bir araya gelerek birleşen Wintermute ve Neuromancer süperbilinçle kaynaşır. Sonunda Case, programın mevcut tüm matrisini kapsayarak büyüdüğünü öğrenir. Neuromancer olarak isimlendirilen YZ, daha güçlü elektronik varlık haline gelir.

"Neuromancer" adlı roman, transhümanizmin birçok unsurunu barındırır. Genel itibariyle transhümanist sinema ve romanlarda tasvir edilen mekân, insan ve diğer varlıklar benzerdir. Bu romanda soluk, karamsar, ruhsuz, gece-gündüz ayrımının kalktığı yapay gökyüzüne ve holografik tasvirlerle sahip bir mekân olan Sprawl tam bir transhümanist tasarımın mekânıdır. Yapay kolu olan bir barmen, yapay tırnaklı bayanlar, yapay Nikon protez gözler, YZ'ler, robotlar, protez askerler, neonlar, siber uzay, organ nakli imkânı, implantlı varlıklar, arayüzler, yeni teknolojik uygulamalar, mikrobiyolojik çalışmalar, genetik mühendisliği ve yaşlılığı ortadan kaldırma gibi unsurlar vardır. YZ'nin meydana getireceği fayda ve zararları tartışmaları bağlamında çelişki duruşların ön izlemesini yapan bu roman, insan, melezler ve zeki makineler arasındaki ilişkileri ve mücadeleleri konu edinir.

Bu tartışma, W. Gibson'un çığır açan erken çalışmalarını, özellikle de ilk on yıl içinde dolaşan tartışmalar da dahil olmak üzere, YZ'nin geleceğiyle ilgili çelişkili duruşların çoğunun ön izlemesini yapan ilk romanı *Neuromancer*'ı yeniden düşünmek için zengin bir bağlam sunmaktadır (Jones, 2014: 70). Akrabalık veya soy kütüğe ilişkin çalışmalar 19. yy.da yaygınlaşmıştır. Akrabalık, retorik uygulamayı içererek anlatılmış bağlantıları açıklar ve sahneler. Romanda insan ile YZ arasında akrabalık ilişkisinin potansiyelini ve tamamen insanın kontrolünde olan teknolojinin kökten yeniden üretimi konu edinilir. Bu bağlamda Gibson, *Neuromancer*'i YZ/insan akrabalığının ve birlikteliğini izah eden bir tasarımı böyle bir şekilde hayal eder ve bu tür bir spekülasyonun gerçekleşmesi için bir reçete sunar. Romandaki Pauley, YZ'nin insan tarafından yönetilmediği konusunda Case'i uyarır. Gibson, yerleşik sosyal ve kültürel faktörlerin teknolojik gelişmeyle şekillendiğini, genelde zekâ anlayışlarını ve somutlaşmanın rolünü sofistیک yaklaşım ile gösterir. *Neuromancer*, hibritleşmiş zekânın yeni bir formunu tahayyül etmek için hiperbağ kurar. Romanda Kurzweil ve Hayles gibi transhümanist düşünürler tarafından tasarlanmış insan-makine birlikteliği sergilenir (Jones, 2014: 72-74).

İşletim sistemlerinin kodlarını öğrenmeye hevesli Case, Baudrillard tarafından önerilen simülasyonların işlevsellerinden biridir. Teknoloji yoluyla gücü yerleştirmek için çalışan Case'in işlettiği makineler spekülasyon, söylemsel imgeleme uygulanana kadar çalışır. Case ve Riviera karakterleri üzerinden hem geleneksel sanatçı/harita yapıcı hem de günümüz simülasyonları sunulur. Genetik büyü; kitlesel kültüre bir yenisini ekleyerek yenilik arayışında olan diyolojik bir eleştiridir. Riviera hayal ettiği gibi belleğin, fantezi, tasarım ve yasaında Kabalistik golem modasında bir kukla yani gerçekliğin görünümü olan Molly'yi yaratır. Riviera'nın kişisel parçası simulacrumla gerçek Molly olgusundan gelir. Molly, bir golem değil siborgdur (Davidson, 1996: 189-190, 195-197).

Sonuç

F. Jameson, bilim kurguyu tarihsel romanın tersine çevrilmesi olarak görür. Bilim kurgunun alttörü olan siberpunk tür olan her iki eser de Jameson'ın ifadesiyle geç kapitalizmin roman örneği olarak yorumlanabilir. Bilim kurgu, komplo teorisi ve yüksek teknoloji paranoyasıyla öngörülme kavramını arayan postmodern imgelemde önemli rol oynar (Yu, 2008: 46-48). Bilim kurgu türü

sayılabilecek transhümanist roman ve film türleri son yıllarda artmaktadır. İnsanlığın yüksek teknolojik bir sürece girmesini normalleştirme eğilimi taşıyan bu tür roman ve filmler transhümanist sürece belirsizlik, tehdit ve tehlike anlamları da yüklediği için disütopik unsurlar da taşır. Bu bağlamda transhümanist izlekler taşıyan R. Scott'ın *Blade Runner* filmi ve W. Gibson'ın *Neuromancer* romanında postmodern gelecek şehirleri Asya'da ve serbest ticaret, kültürel değişim ve ırklar arası Doğululaştırılmış olan Amerika'da konumlanmıştır. Japonya'nın Chiba şehrinde başlayıp Amerika'ya (Sprawl), sonra İstanbul daha sonrasında ise Freeside ve Straylight yörünge mekânlarına yani Doğudan Batı'ya uzanmıştır. Gibson, R. Scott gibi ortaya çıkan teknolojiyle doğulu kent geleceğini kesiktirir. Chiba şehrinin görünümü sibermekânın, postmodern prototipidir. W. Gibson'un Chiba'sı veya Night City'si, Scott'ın geç kapitalizmin küresel şehri olan Los Angeles'in görünümüne benzer (Yu, 2008: 60-61).

Gerek mekân gerekse insanlar olarak mevcut gerçekliğin tasfiye edilerek yerine sanal ortamlar ve doğal hâlden koparılmış insanların aldığı bir hâl yaşanmaktadır. *Neuromancer* romanı Baudrillard'ın her şeyin tersine çevrildiği ve dönüştürüldüğü sanal gerçeklik dünyasına karşılık gelen bir dünyanın tasviridir. Transhümanizmin hedefi hem zekâ olarak hem de beden olarak insandan üstün insanımsı varlık yaratmaktır. Bununla yetinmeyen bu ideoloji duygu bakımından da insana yakın veya ondan üstün bir varlık inşa etme amacındadır. Bu tema *Artificial İntellgient* filmde çocuk andronoidde, *Transhümanizm 4: Kurtuluş* filminde sızma bir prototip insana yakın yapılan asker androidde ve *Blade Runner* filminde ise Roy adındaki kopyada mevzu edilmiştir. Bir kopya olan fakat kendi gerçekliğini sorgulayan Roy, varoluşunu ve yaşamayı tatmak ister. Kendi yaratıcısını bulur fakat sınırlı yaşam süresiyle donatıldığını ve teknolojik tasarımın değişmesinin mümkün olmadığını öğrenir ve öfkeyle yaratıcısını öldürür. Sonrasında Deckard'ın hayatını kurtaran Roy, yaşadığı hayatı anlamlandıran ve varoluşunun farkına varan bir kopya haline gelir.

Gerek disütopik, fütürist ve bilim kurgu romanlar gerekse sinema, trans-posthümanizmin mekânını, insanını ve diğer unsurlarını barındırmaktadır. Çalışmada bahsi geçen roman ve filmlerde teknoloji gelecek insanlığın ayrılmaz parçası hâline gelmiştir. Bu tür roman ve filmlerde disütopik olgular, yarı biyoteknoloji, yarı biyolojik varlıklar, klonlama, darwinist yaşam biçimi, biyoteknoloji, nörobiyoloji, farmakoloji, klonlama, evrimci gelişim, makine türü varlıklar ve insan zekâsına denk veya aşmış YZ'lı yazılımlar vardır. Bu roman ve film türlerine bakıldığında çoğunluğunun transhümanist süreci olumsuz olarak ele aldığı görülür. Transhümanist sürecin tehdit ve tehlikelerinden bahseden bu tür roman ve filmlerin uyarıcı role sahip olduğu gibi transhümanist düşünürlere kum havuzu ve modellik yaptığı da görülür. Ayrıca hem film hem de roman estetiği ve içeriği açısından sinema ve edebiyata bir özgünlük ve farklılık getirdiği de söylenebilir.

Kaynakça

- Alqadi, K. (2015). Literature and Cinema. *International Journal of Language and Literature*, 3(1): 42-48.
- Becker, B. (2000). Siborgs, Agents, and Transhumanists: Crossing traditional borders of body and identity in the context of New technology. *Leonardo*, 33 (5): 361-365.
- Campa, R. (2015). *Humans and Automata A Social Study of Robotics*. Frankfurt: Peter Lang.
- Dağ, A. (2017). Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm. *Felsefi Düşün*, (9), 46-68.
- Davidson, C. (1996). Riviera's Golem, Haraway's cyborg: Reading "Neuromancer" as Baudrillard's simulation of crisis, *science fiction studies*. 23 (2), 188-198.
- Demircan, K. (2016). *Aşkın insan üstün insana karşı*. <http://khosann.com/askin-insan-ustun-insana-karsi/> adresinden alınmıştır (2018, Şubat 02).

- Gibson, W. (2016). *Neuromancer*, Sergül Oğur (Çev.), İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Gibson, W. (1984). *Neuromancer*. US: Penguin Putnam Inc.
- Jones, C. G. (2014). Stealing kinship: Neuromancer and artificial intelligence. *Science Fiction Studies*, 41(1), 69-92.
- Kale, Ö. (2010). Edebiyat sinema ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (14), 266-275.
- Kaku, M. (2011). *Physics of the Future: How science will shape human destiny and our daily lives by the year 2100*, <http://www.brautech.co.za/info/FuturePhysics.pdf>. adresinden alınmıştır (2018, Şubat 22).
- May, N. (2014). Transhumanism in film. Degree of Master of Arts, UK: Wake Forest University.
- Porzjik, R. (2012). *The Posthuman Future of Man: Anthropocentrism and the other of technology in Anglo-American science fiction*. <https://www.highbeam.com/doc/1G1-289359796.html> adresinden alınmıştır (2018, Şubat 03).
- Raulerson, J. T. (2010). Singularities: Technoculture, transhumanism, and science fiction in the 21st century. Doktora Tezi, University of Iowa, Iowa.
- Samuelson, H., & Mossman, K. L. (2005). New perspectives on transhumanism. Samuelson, Mossman, K. L. (Editör), *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism* (s. 29-54) içinde, Frankfurt: Peter Lang.
- Shelley, M. (2017). *Frankenstein ya da Modern Prometheus*. Yiğit Yavuz (Çev.). İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Şendünder, B. (2016). *Varoluşçu bir başyapıt: Blade Runner*. <http://www.bilimkurgukulubu.com/sinema/bir-varolus-basyapiti-blade-runner> adresinden alınmıştır (2018, Şubat 03)
- Verdoux, P. (2009). Transhumanism, Progress and the Future. *Journal of evolution and technology*, 20 (3), 49-69.
- Whitby, B. (2005). *Yapay Zekâ*, Çiğdem Karabağlı (Çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yu, T. (2008). Oriental Cities, Postmodern Futures: "Naked Lunch, Blade Runner", And "Neuromancer". *MELUS*, 33 (4), 45-71.

Şâhî Divanı'nın İki Yeni Yazma Nüshası**Üzeyir ASLAN¹****Öz**

Mesud Mirza, 15. yy. Orta Asya şairlerindedir. Babası Sultan Mahmud Mirza (öl. 901/1495), dedesi ise Ebu Said Mirza (öl. 874/1469)'dır. Mesud Mirza'nın soyu Timur (öl. 808/1405)'a dayanır. Türkçe şiirlerinde "Şâhî", Farsça şiirlerinde 'Ārifî" mahlasını kullanan şairin Farsça dîvânı bugüne kadar tespit edilememiştir. Türkçe dîvânının ise İngiltere nüshaları daha önce J. Eckmann tarafından tanıtılmıştır. İndia Office Kitaplığında Turki Ms 23 ve 25 numarada bulunan bu iki nüsha esas alınarak dîvân yayını T. Mirzaev (2001) ve M. Tekcan (2005) tarafından yapılmıştır. Anılan nüshalardan başka Mesud Mirza Şâhî Dîvânı'nın iki yeni nüshası daha tespit edilmiştir. Bunlar; İran Kitabhane-yi Devlet-i Aliyye 2205 (İ) ve Bibliothéque Nationale de France Supp. Turc 295 (F)'tir. Şâhî Dîvânı'nın İ nüshası, şair henüz hayatta iken 1489'da istinsah edilmiş olup muhtemelen onun kontrolünden geçmiştir. Bu yazmada 109 şiir mevcuttur. Bunlardan 95'i diğerlerinde yok iken 3'ü F'de ve 7'si D (İngiltere nüshaları)'de de bulunmaktadır. Şiirlerin 4'ü ise bütün nüshalarda vardır. Şiirlerin 85'i remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, 1'i fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün; 5'i hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün; 1'i muzari bahrinin mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Nüshadaki 17 rubai ise ahreb kalıpları ile kaleme alınmıştır. Dîvân'ın F nüshası bir mecmua içindedir. Toplam 86 şiir ihtiva etmektedir. Şiirlerden 57'i yalnız bu yazmada bulunmakta iken 3'ü İ ve 22'si D'de de vardır. 4 şiir ise bütün nüshalarda ortakdır. F'deki şiirlerin 75'i remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, 1'i fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün; 8'i hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün, 1'i müctes bahrinin mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbı ile yazılmıştır. 1 terci'-bendin vezni ise ahrebirdir. Böylece yeni nüshalarla 155 yeni şiir ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Şâhî Mesud Mirza, divan, Timur Ailesi, Çağatay edebiyatı.

Two New Manuscript Copies of Shâhî Dîvân**Abstract**

Mesud Mirza (d. 1510) is one of the middle Asia poet lived in fifteenth century. His strain goes to Timur-i Gyurghyan (d. 1405). His father Mahmud Mirza (d. 1495) was a king in provinces of Khorasan, Hesar, Badahshan and Samarkand. Mesud Mirza has two divan, Turkish and Persian, and his penname is "Shâhî" for Turkish poems and "Ārifî" for Persian. We have known that the divan's two manuscript copies are in India Office Library. These were introduced by J. Eckmann in 1970. Later T. Mirzaev and M. Tekcan published these in 2001 and 2005 completely. Now, we learn about the existence of two manuscript copies more in Iran, we will show it with symbol of I, and Paris, we will show it with symbol of F. In this article we analyze these copies and peruse poems directionally additives to divan. The first manuscript I written in 1489, also Shahi Mesud Mirza was in life in that year, so we guess that he checked it entirely. There are 109 poems in it and 95 poems of them are not in other manuscripts. These poems' measure is ramal's fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün mostly. The second manuscript is F that takes part in a macmua and it has 87 poems. 57 poems of these are not

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uaslan@marmara.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 17.1.2018-kabul tarihi: 14.4.2017]; DOI: 10.29000/rumelide.417488

in Iran and Britain's manuscripts. The most of these is written with ramal's fā' ilātun fā' ilātun fā' ilātun fā' ilun. As a result we find out that, these two new copies of Shahi divan has 155 poems, also these are not in other copies.

Key words: Shāhī Mesud Mirza, divan, Timur Dynasty, Caghatay poetry.

1. Giriş: Şâhî Mesud Mirza ve Eseri

1.1. Hayatı

Mesud Mirza 15. yy.da yaşamış Orta Asya şairlerindedir. Babası Sultan Mahmud Mirza (857/1453-901/1495) Horasan, Hisar ve Bedahşan vilayetlerini yönetmiş, son olarak 900/1494'te altı ay Semerkand hakimi olmuştur. Sultan Hüseyin-i Baykara (öl. 912/1506) ile iki kez savaşmış, her ikisinde de yenilmiştir. Annesi, Mir Büzürg-i Tirmizî'nin kızı Hanzade Begim'dir. Dedesi Ebu Said Mirza (öl. 874/1469) 855/1451-874/1469 yılları arasında on sekiz yıl boyunca Maverâünnehir ve Horasan'da saltanat sürmüştür (Lugal 2011: 581-588). Mesud Mirza'nın soyu Timur-ı Gürgân (737/1336-808/1405)'a ulaşır. Mesud Mirza, Sultan Mahmud'un beş oğlu ile on bir kızının en büyüğüdür. Babası, henüz hayatta iken Hisar'ın yönetimini ona vermiştir (Arat 2006: 159, 163-165, 167).

Mesud Mirza 901/1495'te amcası Sultan Ahmed Mirza'nın kızı Ak Begim ile evlendi. 902/1496'da Sultan Hüseyin-i Baykara'nın Hisar'ı kuşatması üzerine şehirden çıkmak zorunda kaldı. Bir süre sonra Sultan Hüseyin kuşatmadan vaz geçince yeniden Hisar'a döndü. Aynı yıl Bâbü'r'le ittifak yaparak Semerkand üzerine yürüdü. Bu esnada ikinci evliliğini Şeyh Abdullah Barlas'ın kızı ile yaptı. Bâbü'r'e göre Mesud Mirza, Şeyh'in kızına çok düşküdü ve Semerkand'a gelişinin asıl sebebi de buydu (Arat 2006: 176). Mesud Mirza 903/1497'de atabeyi ve en yakın adamı olan Hüsrev Şah ile kardeşi Baysungur'un birlikte Hisar'a saldırması üzerine onlara karşı koyamadı ve Horasan'a giderek Sultan Hüseyin'e sığındı (Arat 2006: 199-200). Bu dönemde Alî Şîr-i Nevâyî (öl. 907/1501) ile tanışmıştır. Nevâyî, tezkiresinde onu "zeki, dürüst ve cömert bir genç" olarak anlatmaktadır (Eraslan 2001: 200). Fakat bir süre sonra ortaya çıkan karışıklıklar yüzünden Horasan'da da duramayan Mesud Mirza, Hüsrev Şah'a güvenerek yeniden Hisar'a döndü. Mesud Mirza'nın bu kararı kendisi için iyi olmamıştır, zira Hüsrev Şah onun gözlerine mil çektirmiştir. Zulüm ve fitne ile anılan Hüsrev Şah'ın yapmış olduğu kötülöklere Bâbü'r de temas etmektedir (Arat 2006: 159, 166). Mesud Mirza'ya bağılı birkaç yakın adamı onu gizlice önce Semerkand'a, oradan tekrar Horasan'a götürdüler. Sultan Hüseyin gözlerini kaybeden Mesud Mirza'ya iyi davranmış, hatta onu kızıyla evlendirmiştir. Böylece Mesud Mirza üçüncü evliliğini Sultan Hüseyin'in kızı ile yapmıştır (Arat 2006: 200-201). Mesud Mirza son yıllarını Horasan'da geçirmiş, bu esnada 912/1506'da Herat'ta Bâbü'r'le bir ziyafette görüşmüştür (Arat 2006: 366). 913/1507'de Şiban Han (öl. 916/1510)'ın Herat'ı kuşatması sırasında Özbekler tarafından öldürülmüştür (Eckmann 2003: 290).

Bâbü'r'ün *Hâtırât*'ında verdiği bilgiye göre Mesud Mirza'nın kızlarından birinin adı Sultan Baht Begim'dir (Arat 2006: 573).

2. Eseri

Mesud Mirza, sanat ve edebiyatın desteklediğı bir ortamda yetişmiştir. Babası Sultan Mahmud da şairdi ve bir dîvân tertip etmişti. Ancak Bâbü'r'e göre şiiirleri seviyesiz ve tatsızdı (Arat 2006: 163).

"Ārifî" mahlası ile Farsça ve "Şâhî" mahlası ile Türkçe şiiirler söyleyen Mesud Mirza'nın orta seviyeli bir şair olduğı ileri sürülmüştür (Eckmann 2003: 290). Bu makalenin konusu olan *Mesud Mirza Şâhî*

Dîvânı'nın incelediğimiz yeni nüshalarında öbür nüshalarda bulunmayan 155 adet şiir ortaya çıktığına göre şairin edebî kişiliğine dair önceden verilmiş hükümleri yeniden gözden geçirmek bir zorunluluk olmuştur.²

2.1. Divan Nüshaları

Mesud Mirza Şâhî Dîvânı'nın İngiltere nüshaları daha önce J. Eckmann tarafından tanıtılmıştı (2003: 287). India Office Kitaplığı'nda bulunan bu nüshalar:

1- Turki MS 23: Her sayfası 12 satır olup 57 varaktır. Nestalik hatla yazılmıştır. Eserin istinsah tarihi 10 Recep 1157 (13 Temmuz 1745)'dir. 2- Turki MS 25: Her sayfası 15 satırdır. 126 varaklık bir mecmuanın 81b-126a yaprakları arasında yer almaktadır. Nestalik hatla 26 Ramazan 1190 (8 Ağustos 1776)'da istinsah edilmiştir.

Her iki nüshada “152 gazel, 1 terci-bend, 37 rubai ve 18 müfred” vardır. Eckmann'a göre ikinci nüsha ilk nüshadan kopyalanmıştır (2003: 287).

J. Eckmann, ilgili makalesinde şairin hayatı ile ilgili verdiği bilgilerden sonra *Dîvân*'dan örnekler sunmaktadır (2003: 287-310). Daha sonra Töra Mirzaev, aynı iki nüshayı karşılaştırarak şiirlerin tamamını Özbekistan'da yayımlamış (2001); Türkiye'de ise M. Tekcan (2005)³ ve S. Bal (2013) aynı nüshaları esas alan çalışmalar yapmışlardır.

2.2. Şâhî Divanı'nın İki Yeni Nüshası

Şâhî Dîvânı'nın İngiltere nüshaları dışında iki nüshası daha tespit edilmiştir. Bunlar:

1- Kitâb-hâne-yi Devlet-i 'Aliyye-yi Îrân, Nu. 2205.⁴ Bu nüshanın kaydı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazmaları'nda da mevcuttur (https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=104698, erişim tarihi 24/01/2017, sa. 13, 20). Nüsha, F. Kılıç tarafından sathi bir şekilde tanıtılmış, dolayısıyla kıymeti gerektiği gibi ortaya konulamamıştır. Kılıç bu nüshanın, müellif hattı veya divanın ilk versiyonu olabileceğini, şiir sayısının ise İngiltere nüshalarında yer alanlardan daha az olduğunu söylemektedir. Yazar, İran nüshası ile İngiltere nüshalarını karşılaştırmadığı için bu nüshada daha önce yayımlanmamış şiirlerin olup olmadığı hususuna hiç değinmemektedir. Kılıç'ın verdiği bilgiler şu şekildedir (2007: 392-393):

“Tarafımızdan incelenen Şâhî divanı nüshası İran Devlet Kütüphanesi (Kütübhâne-i Devlet-i aleyh-i [aliyye-yi] Îrân)'nde 385 numarada kayıtlıdır. İngiltere'de bulunan divanlardan daha az sayıda şiir ihtiva eden bu nüshanın en önemli özelliği tarihinin eskiliğidir. Eser müstensih Sultan Alî Meşhedi tarafından 895/1489'de istinsah edilmiştir. İngiltere'de bulunan nüshaların 18. yüzyıl (1745, 1776)da istinsah edildiği hatırlanırsa bu nüshanın önemi ortaya çıkar. Kaynaklar Şâhî'nin ölüm tarihi olarak 1507'yi verdiği göre nüsha şairin ölümünden 18 yıl önce istinsah edilmiştir. Yazmanın, divanın ilk versiyonu olma ihtimali de vardır. İngiltere'deki nüshalarda şiir sayısı daha fazla olduğuna göre şu anda bilinmeyen bir nüsha ya da müellif hattı olmalıdır. 31 varak, 11-12 satır ve nestalik hatlı olan nüsha mürettep değildir. 10 gazelin başının ya da sonunun eksik olduğu yazmada

² Biz Şâhî divanını yeniden hazırlıyoruz, çalışmamızda şairin edebî yönünü ayrıntılı bir şekilde ortaya koyacağız.

³ M. Tekcan'ın yayını bundan sonra D kısaltması ile verilecektir.

⁴ *Dîvân*'ın İran nüshası bundan sonra İ kısaltması ile verilecektir.

97 gazel yer almaktadır... 3 gazel dışında kalan şiirlerde mahlasın yeri boş bırakılmıştır. 17 rubaî. Gazellerin biri hariç diğerleri remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmıştır.”

Şâhi Divânı'nın İran nüshası, şair henüz hayatta iken 895/1489'da Sultan Alî Meşhedî tarafından istinsah edildiğine göre müellif hattı olamaz, ancak şairin kontrolünden geçtiği düşünülebilir. Nüsha, İngiltere nüshalarından daha az şiir ihtiva ediyor olmakla birlikte, bu çalışmamızla ortaya koyduğumuz üzere 98 yeni şiir içermesi bakımından önemlidir. Yeni şiirlerin 82'si gazel, 16'sı rubaidir. İngiltere nüshalarında olup İran nüshasında da bulunan şiir sayısı ise 11'dir. Nüsha, ortadan birkaç yaprak eksik olup yanlış ciltlenmiştir. İçinde tespitimize göre 92 gazel ve 17 rubai olmak üzere toplam 109 şiir vardır. 1 şiiri ise sayfa görüntüsünün net olmaması yüzünden okuyamadık. Buradaki gazellerin 5'i hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbı ve 1'i muzârî' bahrinin mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Diğer gazeller ise remel bahrinden vezinlerle kaleme alınmıştır.

2- Bibliotheque Nationale de France Supp. Turc 295.⁵ *Şâhi Divânı*, zikredilen kütüphanedeki mecmuanın 49^a-69^b yaprakları arasında yer almaktadır. Eser, her sayfada 18-19 satır hâlinde nestalik hatla yazılmıştır. Bu nüshada, D ve İ nüshalarında olmayan 57 şiir vardır. F nüshasında olup D nüshasında olan şiir sayısı 22, F'de olup İ'de de yer alan şiir sayısı 3, bütün nüshalarda (F, D, İ) bulunan şiir sayısı ise 4'tür. F nüshasında toplamda 86 şiir bulunmaktadır. Bunlardan 75'si gazel, 10'u tahmis ve 1'i eksik bir terci-bend'dir. Bu nüshadaki şiirlerin 8'i hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbı ile, 1'i müctes bahrinin mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Diğer şiirler ise remel bahrinin kalıpları ile kaleme alınmıştır. İ ve F nüshalarındaki şiirlerin vezinleri aşağıdaki tabloda bir arada verilmiştir:

Tablo 1:

Nüsha	Bahir	Vezin	Şiir Numarası	Toplam	Genel Toplam
İ	Remel	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 22, 23, 24, 25, 27, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 43, 49, 51, 54, 55, 58, 59, 63, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 83, 84, 86, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111, 114, 117, 119, 122, 124, 125, 129, 131, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 153, 154, 159	85	109
		fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	112	1	
	Hezec	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	36, 50, 130, 133, 155	5	
	Muzari	mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	82	1	

⁵ *Divân*'ın Fransa nüshası bundan sonra F kısaltması ile verilecektir.

	Ahreb		162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178	17	
F	Remel	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	19, 20, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 53, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 73, 75, 79, 80, 81, 85, 87, 88, 89, 91, 93, 98, 103, 104, 106, 110, 113, 115, 116, 118, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 134, 135, 136, 137, 139, 145, 146, 152, 156, 158, 160, 161, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188	75	86
		fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	45	1	
	Hezec	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	17, 21, 96, 120, 132, 148, 149, 157	8	
	Müctes	mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	18	1	
	Ahreb		189	1	

İ, F ve D nüshalarındaki şiirler, yalnız bir nüshada bulunanlar ile nüshalarda ortak olanlar, aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2:

Nüsha	Şiir Numarası	Toplam	Genel Toplam
İ	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 22, 23, 24, 27, 32, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 50, 54, 55, 58, 59, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 86, 90, 92, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 119, 124, 125, 129, 130, 131, 133, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 150, 151, 153, 154, 155, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178	95	109
İ, F	49, 91, 146	3	
İ, D	13, 14, 15, 25, 51, 117, 175	7	
İ, D, F	19, 34, 63, 122	4	
F	17, 18, 21, 26, 28, 29, 37, 42, 47, 56, 57, 60, 61, 64, 73, 75, 79, 80, 87, 88, 89, 93, 96, 98, 103, 104, 106, 110, 113, 115, 116, 120, 123, 127, 134, 135, 136, 137, 139, 148, 149, 152, 157, 158, 160, 161, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189	57	86
F, İ	49, 91, 146	3	
F, D	20, 30, 31, 33, 41, 44, 45, 46, 48, 53, 62, 67, 68, 81, 85, 118, 121, 126, 128, 132, 145, 156	22	
F, D, İ	19, 34, 63, 122	4	

Tabloya göre yalnız İ nüshasında olan şiir sayısı 95, yalnız F’de bulunan şiir sayısı 57, İ ve F nüshalarında ortak olan şiir sayısı ise 3’tür. Buna göre yalnız İ ve F nüshalarında 155 yeni şiir yer almaktadır ve bunlar D’de yoktur.

2.3. İ ve F Nüshalarındaki Şiirler

İ ve F nüshalarındaki şiirlerin tamamının matla beyitlerini elifbâ sırasına göre ve D ile karşılaştırılarak aşağıda veriyoruz:⁶

ğazeliyyât

ħarfü’l-elif

1: *remel: fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

zâr ol-kim ğam bile kaçımğa yârım kêlmäsä

müşkil-aĥvālî eger ol ğam-küsârim kêlmäsä (İ 28^a, F-, D: XXV)

ħarfü’t-tâ

2: *remel: fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

sêndin êtmân özgâlik çün dedin êy âb-ı ĥayât

veh yana cânâ bu sözdin özgâ ger bolsañ uyat (İ 4^b, F-, D-)

3: *remel: fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

sên ü ‘işret bezmid[ä] mey nüş êtip êy yâr mest

mên ü miĥnet küncid[ä] ğam dâmi birle pây-best (İ 17^a, F-, D-)

4: *remel: fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

kim dâdi kim cevri nâzük-mizâcıĥğâ yavut

mihir körküzmäy köñülñi mihribânlıĥdın savut (İ 4^b, F-, D-)

5: *remel: fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

êy leĥâfet allıda serv-i sehî bâlâ yigit

v’êy melâĥat ğülşeni içre ğül-i ra’nâ yigit (İ 1^b, F-, D-)

6: *remel: fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

yana taptım bir sehî-ĥad ‘ârız[1] ğül-ĥün yigit

tab‘ı hem ruĥsârı ĥaddı dâk besî mevzün yigit (İ 17^a, F-, D-)

⁶ Bu bölümde yer alan beyitler, özel adlar hariç, küçük harflerle yazılmıştır. Kullanılan kısaltmalar ve işaretler: - “nüshada yok”, [...] “metinde okunamayan kısım”, [] “metne tarafımızdan eklenen kısım”, a “varaĥın sağdan ön yüzü”, b “varaĥın sağdan arka yüzü”.

ḥarfü'l-cîm

7: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

ḥâl-ı mēnni āḥır ol nâ-mihribân bilgäy mü hîç

bilse ḥâlîmmı bu sarı veh yana kēlgäy mü hîç (İ 28^b, yaprak kopmuş; F-, D-)

ḥarfü'r-râ

8: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

çün ḥumārım kaşd-ı cān eylār nihān u āşikār

sākıyā gül-gün kadeḥ tut kim belā ērmiş ḥumār (İ 13^a, F-, D-)

9: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

ḥaṭṭ-ı sebznîḡ mu-durur la'liḡ üze ēy gül-'izār

yā tutuptur çeşme-yi ḥayvān lebidā sebzēzār (İ 27^a, F-, D-)

10: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

dehr ara miḥnet olsa miḥnet-ābādımda bar

her elem kim bolsa ol hem cān-ı nâ-şādımda bar (İ 22^b, F-, D-)

11: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

ḡayda kim meclis ara ol serv-i gül-ruḡsār bar

gülbün-i 'işretdin anda her nē dēsām bār bar (İ 20^b, F-, D-)

12: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

şekve bî-keslik uçün dehr içrā nēdip eylāgäy

ol ser-i kû itlāri dēk kimni kim aḥbābı bar (İ 11^a, bir yaprak kopmuş; F-, D-)

13: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

ēy köñül ol serv-i dil-cünḡ ki sēndin 'ārı bar

gerçi ol kēlmās sēniḡ sarı sēn anıḡ sarı bar (İ 26^b, bir yaprak kopmuş; F-, D: L)

ḡonçanı tar aḡzıḡa nē dēp kılay teşbîḡ kim

ḡonçanıḡ güftāri yoḡtur aḡzıḡ[ıḡ] güftāri bar (İ 24^a, 13. şiirin devamı olmalıdır.)

14: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

veh ki bir bir dostlar mēndin cüdālıḡ kıldılar

körsätip mihr evvel āḥır bî-vefālıḡ kıldılar (İ 21^a, F-, D: XLVIII)

15: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

ger émäs-mèn kūyuñ içre mihrin ammā cāndadur

mèn egerçi munda-mèn cān birle köñlüm andadur (İ 13^a, F-, D: XLVII)

16: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

bā'ış-i rüsvālīgım ol şūh-ı şūr-engizdür

kim anıñ la'li ğamıdın közlärım hūn-rizdür (İ 10^b, F-, D-)

17: *hezec: mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*

ķayan barsañ ayağ baştın ķılur her kim ki cānııđdur

netāy ammā mēni salğan ayağdın nā-tevānııđdur (İ-, F 49^b, D-)

18: *müctes: mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün*

ğarībııķda yana hātırım perışāndur

ğarībııķ bu ki nē ser maña nē sāmāndur (İ-, F 49^a, D-)

19: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

cānım ērmış ol ki hicrān derdidin bī-çāredür

köñlüm ērmış ol ki ğam tığıdın ansız yaradur (İ 15^a, F 49^a, D: LVI)

20: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

zılm ētār ol hūb-rū köñlidā mēndin kīn müdür

hūb-rūlar içre yā zılm eylāmāk āyīn müdür (İ-, F 49^a, D: LI)

21: *hezec: mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*

fırāķııđdın ölār hālatda çihrem zağferānııđdur

nazar hālımğa sal kim bāğ-ı 'ömrümniñ hāzānııđdur (İ-, F 49^b, D-)

22: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

nēçe kim ol bī-vefāsızlık bile meşhūr ērür

līk istār-mēn vefāsın anca kim maķdūr ērür (İ 26^a, F-, D-)

23: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

zār-mēn ēy yār kēl kēl hālet-i zārımni kör

hālet-i zārımni aıılap cān-ı bīmārımni kör (İ 15^a, F-, D-)

24: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

her kesî severt köñülüm 'ışkıdın şeydâ bolur
veh ne şeydâ kim barı 'âlem ara rüsvâ bolur (İ 15^b, F-, D-)

25: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
bir küñî kim maña ol nâ-mihribân hem-dem bolur
şâdlık cânım kılıp ğamkîn köñül bî-ğam bolur (İ 20^a, F-, D: LII)

26: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
her kaçan kim mihrsiz yârim maña hem-dem bolur
cân-ı nâ-hoşnüd hoş ğamkîn köñül bî-ğam bolur (İ-, F 49^b, D-)

ĥarfü'z-zâ

27: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
veh ne ğam ol yârġa ger bolsa men dek zârsız
ġam mañadur kim bola alman demî ol yârsız (İ 29^a, F-, D-)

28: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
boldı cânân mihrsiz cevrin çekâdür cân henüz
cân ölüm hâlıġa vü raĥm âylâmâs cânân henüz (İ-, F 50^a, D-)

29: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ây tarab-sâzın tüzârdâ nâzenîñ üstâdımız
her maġâmî bolsa nâznıñ řâĥib-i irşâdımız (İ-, F 50^a, D-)

ĥarfü's-sîñ

30: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
herġiz ol bî-raĥm hâlımġa teraĥĥum âylâmâs
zulm âylâp otluġ âĥımdın teveĥĥüm âylâmâs (İ-, F 50^b, D: LXVII)

31: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
veh ki vîrân 'ömrüm öyi vaş ilân âbâd êmâs
hecr ara maĥzün köñül ġam ġaydıdın âzâd êmâs (İ-, F 50^a, D: LXVI)

32: *remel: fâ'ilâtün fâ'iatün fâ'ilâtün fâ'ilün*
bes ki 'ışret külbese sênsiz maña menzil êmâs
anıñ uçun maña 'ışret sênsizin hâşıl êmâs (İ 8^a, F-, D-)

33: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

lebläridin çünki kām-ı dil maña hāşıl emäs

ey köñül kan yut ki hāşıl gayr-ı hün-ı dil emäs (İ-, F 50^b, D: LXVIII)

34: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

gerçi gerdün zulmıdın bir menzil ābādān emäs

hiç kişiniñ mēn belā-keş dek öyi virān emäs (İ 3^b, F 50^b, D: LXIX)

ḥarfü'ş-şin

35: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

[veh] bu ki mēndin [o] yār aņsız cüdālķ aylāmiş

terk etip mihr ü vefāni bī-vefālķ aylāmiş (İ 22^a, F-, D-)

36: *hezec: mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*

yüzin pinhān kılurnı ol perī tā iḥtiyār etmiş

figān kim uşbu kaygudın mēni dīvāne-vār etmiş (İ 26^a, F-, D-)

37: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

serv-ḳaddī kim yeri bāğ-ı cihān-ārā emiş

tāze çıkķan ḳāmeti şāḥ-ı gül-i ra'nā emiş (İ-, F 51^a, D-)

38: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

veh yana ol ay yüzin körār zamān hem bar emiş

körār uçün bilmādım cismimdā cān hem bār emiş (İ 8^a, F-, D-)

39: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

bar emiş bīgāne mēndin anda kim ağıyār emiş

her kaçan el bolmasa ol yār maña yār emiş (İ 10^a, F-, D-)

40: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

sēnsizin ey dil-rubā mey içmāgım müşkil emiş

her nē içsām mey emäs bildim ki hün-i dil emiş (İ 6^b, F-, D-)

41: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

ḳaşd-ı cānım aylāğān bī-mihr cānānım emiş

ol kim anı dost dēr-mēn düşmen-i cānım emiş (İ-, F 51^b, D: LXXII)

42: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

yârsız ölmäk devâ-yı miḥnet-i hicrân emiş
müṣkil emdi kim firâkıdın ölüm âsân emiş (İ-, F 51^a, D-)

43: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

bî-vefâlarınñ işi geh cevr ü gâhî kîn emiş
‘ayb emäs ol ḥayl ara bu şivelär äyîn emiş (İ 12^a, F-, D-)

44: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

cennetü'l-me`vâ ki dèrlär yârınñ küyü emiş
vaşf-ı tûbâ kim kıulurlar ḳadd-ı dil-cüyü emiş (İ-, F 51^a, D: LXXI)

ḫarfü'l-ğayn

45: *remel: fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün*

veh ki bardı nazarım elidin ol yâr dirîğ
ğuşsa vü derd-i firâḳ etti meni zâr dirîğ (İ-, F 51^b, D: LXXVIII)

46: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

sên ü ‘işret birle ‘âlem ḳaydıdın âzâdlığ
mên ü miḥnet ḳaydı vü ğam küncidâ nâ-şâdlığ (İ-, F 52^a, D: LXXX)

47: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

ëy perî tâ äylädiñ ışḳ ehlidin bigânelığ
artadur ışḳıñda her sâ‘at maña dîvânelığ (İ-, F 52^a, D-)

ḫarfü'l-fâ

48: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

veh ki ‘ömrüm zâyi‘ ötti barça nâ-dânlığda ḫayf
ḳalğanın hem şarf ḳılğumdur peşimânlığda ḫayf (İ-, F 52^b, D: LXXXI)

ḫarfü'l-ḳâf

49: *remel: fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*

ayrılıp ḳalğunca sêndin çıḳsa cânım yahşıraḳ
sênsiz ëy cân bolğanımdın bolmağanım yahşıraḳ (İ 16^b, F 53^a, D-)

50: *hezec: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*

közümğä ḳayğurup dêsâm nè erdi köñül aldurmak

ol aytur ger köñül erdi kërâkmäs munca qayğurmaq (İ 2^a, F-, D-)

51: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
köñlüme kār etmäsün mü derd ü ğurbet ey refīk
yār barıp qoydı cānga dāğ-ı furqat ey refīk (İ 25^a, F-, D: LXXXIV)

remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün
cānıma sançılmasun mu ħār-ı ğurbet ey refīk
kim köñülgä qoydı ol gül dāğ-ı furqat ey refīk (İ-, F 52^b, D-. 51. şiirin değışik bir biçimi olabilir.)

52: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
kaşd-ı cānım kıldılar çün ehl-i devrān ey refīk
ħacet ermästür meded kılmakğa hicrān ey refīk (İ-, F 52^b, D: LXXXIII)

53: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
äylägil ey tünd-ħü mēn zār birle yārlik
yoqsa ħod dāyım işıñdür äylämäk bızārlik (İ 20^b, F-, D-)

54: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
çün yoq ol devlet ki kılsam yār ilan dem-sāzlık
bārī anıñ itlari birle kılay hem-rāzlık (İ 23^b, bir yaprak kopmuş, F-, D-)

ħarfü’l-kāf

55: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
şerħ-i ħālımın nē dēy sēnsiz ki miħnet küyıda
āħır äylädi eliñd[in] köp ğamıñ cismi[mni] ħāk (İ-, F 54^a, D-)

56: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
ol ser-i küy içre yüz katla gedālık äylämäk
yaħşırak kim özgä yērdä pädişālık äylämäk (İ-, F 53^a, D-)

57: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
anladıñ mu ey vefā tavrıda bī-hem-tā mīrek
kim tapılmas sēn kēbi mīr-zādelärdin emīrek (İ 10^a, F-, D-)

58: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
mēndin ayrılma ħuzūrum çünki bardur şıħhatıñ

bî-ḥuzūr êtsāj meni el kılğusıdur rağbetiñ (İ 27^a, F-, D-)

59: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

yâr sebz ü sebz-i ḥaṭṭı âfet-i dîndür biliñ

leblâri birle be-ğâyet sebz-i şîrîndür biliñ (İ-, F 54^a, D-)

60: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

atlanıp ey ḥüsn ḥaylı her taraf cevlan kılıñ

nâr-ı raḥşın segritip 'ışk ehlini ḥayrân kılıñ (İ-, F 53^a, D-)

61: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

hecr derdiğa şanemlâr vaşl ilâ dermân kılıñ

yoksa siz hem bir küni endîşe-i hicrân kılıñ (İ-, F 54^a, D: LXXXV)

62: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

şâm-ı hicrânımdur ol kim intihâsı yok anıñ

subḥ-ı vaşlım dem urarğa müdde'ası yok anıñ (İ 14^a, F 53^b, D: LXXXVIII)

63: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

ey sehi-ḳad kim emâstür serv boydaşın seniñ

ğamzen oqın cāngâ urmuş köz-ile ḳaşın seniñ (İ-, F 53^b, D-)

64: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

saña oḥşar ḥüblardın hîç kişim yoktur meniñ

sêndin özgâ özgâlâr birle işim yoktur meniñ (İ 13^b, F-, D-)

65: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

bar emiş ey ḥüb-rûlar içrâ maḳşûdum meniñ

naḳd-ı cân kılmâḳ fedâ eliñdâ bihbûdum meniñ (İ 29^a, F-, D-)

ḥarfü'l-lâm

66: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

zâr köñlüm kim saçıñ sevdâsıdn şeydâdur ol

têlbelik kılsam 'aceb yok bâ'ış-i sevdâdur ol (İ-, F 55^a, D: CII)

67: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

gül gül olsa 'arızın meydın gülistânımdır ol

cilveger olsa kadın serv-i hürāmānımdır ol (İ-, F 55^a, D: XCVIII)

68: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
naḥl-ı ‘ömrüñdin müdām ey serv ber-ḥurdār bol
gerçi mēn kayguñ bilān boldum ‘adem sēn var bol (İ 28^a, F-, D-)

69: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
ger dēsāñ sırrımnı bilgāy-sēn demī bizār bol
oyğanıp mēn nā-tevāngā şāḥib-i esrār bol (İ 7^a, F-, D-)

70: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
ey közüm çün körmāñ ol ay yüzini bī-nūr bol
kaşısıdur bī-nūr bolmak belkim ansız kūr bol (İ 3^a, 15^b tekrar, F-, D-)

71: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
ey köñül ḳurbān-ı vaşlı ol meh-i ruḥsāra bol
yoḳsa ansız tūğ-ı hicrān birle yüz miñ pāre bol (İ 19^a, F-, D-)

72: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
ey mēni bir dil-rubā ‘ışıkıda zār etkān köñül
ıztırābıñdın özün dek bī-ḳarār etkān köñül (İ-, F 54^b, D-)

73: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
yārdın yüz derd érür cānımğa peydā ey köñül
ol sebebdin bolmışam ‘ālemğa rüsvā ey köñül (İ 6^a, F-, D-)

74: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
āḥ kim ‘ışık içre kıldıñ bir temennā ey köñül
nē aña yētmāk nē şabr etmākkā yāra ey köñül (İ-, F 54^b, D-)

75: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
közlādim her yērdā yana ṫurfa maḥbūb ey köñül
kim anıñ dek yoḳ-tur[ur] ‘ālemdā bir ḥūb ey köñül (İ 24^a, F-, D-)

76: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
mey içip ol yārdın kıldım şikāyet ey köñül
mestliğdın ḥāletim kıldı sirāyet ey köñül (İ 18^a, F-, D-)

77: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ol perî-rû dil-rubâ körküzmäsä yüz ey köñül
hüblarnı körgä emän bolsa ger yüz ey köñül (İ 14^a, F-, D-)

78: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
'âkıbet terk-i maḥabbet kıldı cānān ey köñül
dost érđi boldı aḥır düşmen-i cān ey köñül (İ-, F 54^b, D-)

79: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ey köñül bî-ḥad mēni vaşlığa ḥācetmend bil
vaşl bergini ḥayātım naḥlığa peyvend bil (İ-, F 55^a, D-)

80: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ey köz ol ay yüzidin maḥrüm-sēn kan yıglağıl
v'ey köñül tapmay vişālın tartıp efgān yıglağıl (İ-, F 55^a, D: CI)

81: *muzāri': mef'ülü fâ'ilâtü mef'ülü fâ'ilün*
sākī ḥumār derdidin öldüm şavāb kıl
zühđ ü vera' libāsını rehn-i şarāb kıl (İ 19^b, sonu eksik; F-, D-)

82: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
dēdim ey dil-ber ki köñlüm ḥāletın ma'lüm kıl
yok ki yüzün körmägeyđin közlirim maḥrüm kıl (İ 11^a, F-, D-)

83: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ey perî-yüzlük nigārim ḥāletim nezzāre kıl
ḥāletim nezzāre eylāp derdime bir çāre kıl (İ 6^b, F-, D-)

84: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
cānga yēttim sēndin ayru hecr ara ey yār kēl
kēlmāsān n'ētsüñ ölar-mēn raḥm ētip zinhā[r] kēl (İ-, F 55^a, D: C)

85: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
kēlgil ey yārim mēniñ derdimğa dermān eylāgil
nāz ile özünñi cān dēk cism ara cān eylāgil (İ 19^a, F-, D-)
ḥarfü'l-mīm

86: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

ëy köñül ger eylâdi ol dil-rubâ lutfını kem
lîk lutfidın emäs-mên bir yolu nevmîd hem (İ-, F 57^a, D-)

87: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

sâķiyâ yètti 'aceb mevsimdä eyyâm-ı şıyâm
bir nêçe kün kim ğanîmetdür leb-â-leb eyle cām (İ-, F 57^a, D-)

88: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

nê ħabîbî maña kim andın maħabbat anlasam
nê refîķî kim anı körgaç meveddet anlasam (İ-, F 56^a, D-)

89: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

yâr ilan ötkän mecâlisni eger yâd eyläsäm
nê 'aceb ger ħasretidin âh u feryâd eyläsäm (İ 9^a, F-, D-)

90: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

cân bërür-mên her nefes ol dil-rubânî körmäsäm
vây cânımğa meniñ ki bir kün anı körmäsäm (İ 12^a, F 56^b, D-)

91: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

çün ölar-mên bir zamân cânâ yüzüñni körmäsäm
cân ħarâm er başıña körgändä cân evürmäsäm (İ 6^a, F-, D-)

92: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

köñlüme bu kim teraħhum kılay eylâr-sên sitem
ħaddın aştı ëy cefâ-pîşe kërâkmäs munca hem (İ-, F 56^a, D-)

93: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

bu ğamî kim mëndä bar ñan yığlağay-mên lâ-cerem
yétmäyin her dem firāvân yığlağay-mên lâ-cerem (İ 18^a, F-, D-)

94: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

ol kim istäydür meni dil-ħaste vü bî-çäre hem
yüzigä körmäs revâ kılsam demî nezzäre hem (İ 26^b, F-, D-)

95: hezec: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

yana bir ay kelâmıda tarîk-i dil-beri kördüm
köñül dîvâne boldı bilmädım güyâ peri kördüm (İ-, F 56^b, D-)

96: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

bes ki la'liñ yadı birle qan tökä giryân közüm
'âkıbet-engiz êtar sêndin yırak tuğyân közüm (İ 2^a, F-, D-)

97: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

her nefes hecriñdâ derd-i bî-devâğa uçradım
sêndin ayru tüşkâli türlük belâğa uçradım (İ-, F 57^a, D-)

98: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

êy mênîñ hod-kâm yârım qayda êrdiñ bilmädım
kêlmâdiñ kêce nigârım qayda êrdiñ bilmädım (İ 7^b, F-, D-)

99: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

hecidin munca maña miñnet kêlürni bilmädım
vaşl nañlıñıñ beri hasret kêlürni bilmädım (İ 12^b, F-, D-)

100: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

'ışk êligâ gam yemek nâ-çâr êgânni bilmädım
veh munıñ-dêk 'ışk işi düşvâr êgânni bilmädım (İ 23^b, F-, D-)

101: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

baht-ı kûr kim mâni'-i dîdâr bolup tâli'im
kôrmädım 'ömrî sêni efsûs 'ömr-i zâyî'im (İ 29^b, F-, D-)

102: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

dest bêrdi vâdi-yi hecr içre ser-gerdânlıgım
kanı ol kim vaşl birle bar êdi sulţānlıgım (İ-, F 57^b, D-)

103: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

vây u yüz miñ vây kim yoqtur bir andağ hem-demim
kim barıp allıda gâhî eylägây şerh-i gamım (İ-, F 56^a, D-)

104: remel: fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

Two New Manuscript Copies of Shāhī Dīvān / Ü. Aslan (p. 99-126)

nêçe kim fāriğ êsāñ êy cāngā hem-dem tuğkanım
bir yolu bizdin bu yanlığ bolma bī-ğam tuğkanım (İ 5^a, F-, D-)

105: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
buymış andağ miñnet-i hecridā bī-ğodluğ fenim
aqlaman kim maña kimdür dost kimdür düşmenim (İ-, F 57^b, D-)

ħarfü'n-nün

106: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
qalmanı nā-maħremī kūyıda maħrem bolmağan
mēndin özgā maħremiñniñ maħremi hem bolmağan (İ 25^b, F-, D-)

107: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
veh nēdür êy yār bī-mūcib köñül qan kıлмаğan
yığlatıp mēni maña 'ālemni ħandān kıлмаğan (İ 21^b, F-, D-)

108: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
êy közüm sēn-sēn mēni ġam êlkidā zār eylāğan
pür nezāre birle köñlümni giriftār eylāğan (İ 5^b, F-, D-)

109: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
êy mēni ġurbet diyārıda giriftār eylāğan
nāvek-i ġamzeñ bilān köksümni efgār eylāğan (İ-, F 58^a, D-)

110: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
yār mēniñ birle niğārım gāħ yaħşı geh yaman
ħüb emās kim bolsa yārım gāħ yaħşı geh yaman (İ 18^b, F-, D-)

111: *remel: fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün*
köñlüm anıñ ġam-ı hicrān[n] bile qan bolsun
nā-tevān cānım ara hem ġam-ı hicrān bolsun (İ 22^a, F-, D-)

112: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
êy ki dēr-sēn dehr ara hiç kimğā ġurbet bolmasun
bolsa bolsun ġurbet ammā derd-i furqat bolmasun (İ-, F 58^b, D-)

113: *remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

âşinâ yârim ki yâd etmäy unutmuş yâridin
güyyiyâ bigâne-veş bolmuş vefâ etvâridin (İ 17^b, F-, D-)

114: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
veh yana köñlüm haberdâr oldı cānān sarıdın
tañ nesîmi güyyiyâ esti Ĥorāsān sarıdın (İ-, F 58^a, D-)

115: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
tökti köñlüm eşk-i hırmān dīde-yi maħrūmıdın
hiç hādım tüşmäsün yâ Rab yıraç maħdūmıdın (İ-, F 58^b, D-)

116: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
haṭṭı kim zâhir boluptur la'l-i nükte-dānıdın
hüccetidür baş körmä dep ḥaṭ-ı fermānıdın (İ 27^b, F-, D: CXX)

117: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
terk-i 'ālem eylāgūmdür ehl-i 'ālem ṭa'nıdın
özni kūtqarğum alarnıñ cevridin hem ṭa'nıdın (İ-, F 59^b, D: CXXII)

118: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
her kaçan gülzârğa tüşsä güzārım sēnsizin
bolğusıdur āteşin güllär şerārım sēnsizin (İ 9^a, F-, D-)

119: *hezec: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*
leṭāfet bāğınıñ nev-res nihāl-i gül-'izārı-sēn
selāmet bol kim ötkän serv-kaḍlar yādigārı-sēn (İ-, F 59^a, D-)

120: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ēy kuyay baştın ayak mundağ ki ġarq-ı nūr-sēn
veh melek-sēn yâ perı yâ ādemı yâ hūr-sēn (İ-, F 59^b, D: CXIII)

121: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
dil-berimğa ger dēsām kim sēniñ uçūn zār-mēn
ol maña dēr kim sēniñ dēk zārın bizār-mēn (İ 11^b, F 58^b, D: CXI)

122: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
ehl-i 'ışq evrākıda bes kim be-istiḥkāk-mēn

yazdılar evvel mēni ser-defter-i ‘uṣṣāḳ-mēn (İ-, F 59^a, D-)

123: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

çāre istāp yüzigā dēsām neẓāre eylāyin

çün işim bī-çārelıkdur veh ne çāre eylāyin (İ 9^b, F-, D-)

124: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

ger dēsām bir nev‘ ile köñlümni hursend eylāyin

hüb-rūlardın birāvni aḡa mānend eylāyin (İ 14^b, F-, D-)

ḡarfū’l-vāv

125: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

aḡa ne ḡam ‘ışḳ ile ger bar ise şeydā birāv

yā mēniḡ dēk bolsa şeydālıḳ bile rüsvā birāv (İ-, F 60^a, D: XXVI)

ḡarfū’l-hā

126: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

‘ārızı dēk bir güli yoktur İrem gülzārıda

kim İrem gülzārıdın dēḡāy cemālı barıda (İ-, F 60^b, D-)

127: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

ḳılmayın mu derd ilān feryād u eḡḡān bu kéce

sēnsizin kim cāḡadur derd-i firāvān bu kéce (İ-, F 60^a, D: CXXXIII)

128: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

tapmadım maḡrūmluḳḳa mundın özgā çāreni

kim yıraḳdın ḳılḡa-mēn ol kū sarı nezzāreni (İ 4^a, F-, D-)

129: *hezec: meḡā‘ilūn meḡā‘ilūn meḡā‘ilūn meḡā‘ilūn*

ēmāstūr bāk cismim ‘ışḳ ara ma‘dūm eger bolsa

ma‘āza’llāh ki yüzidin közüm maḡrūm eger bolsa (İ 23^a, F-, D-)

130: *remel: fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn*

dostlar yüz şükr vācibtūr mēniḡ dēk zārḡa

kim köñül aḡlap mēn andaḳ nāzenī dil-dārḡa (İ 23^b, F-, D-)

131: *hezec: meḡā‘ilūn meḡā‘ilūn meḡā‘ilūn meḡā‘ilūn*

saņa kim dēdi kim cānā ḥazīn köñlüni řād étme
unutğıl bir yolu bizni vü özğā ḥiç yād étme (İ-, F 61^a, D:CXLI)

132: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
ēy köñül ol kû sarı bu kün güzer kıldım yana
kadd u ruşsarığa toyğunca nazar kıldım yana (İ 8^b, F-, D-)

133: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
köñlüme bī-dād étār ḥūr-ı perī-zādım yana
koydı virānlıķka yüz bu miḥnet-ābādım yana (İ-, F 60^b, D-)

134: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
sünbül-i pür-tābığa köñlümni bağladım yana
mēni baştın bende kıldı serv-i āzādım yana (İ-, F 61^a, D-)

135: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
āh u vāveylā ēki gül-çihre zārī mēn yana
nāvek-i müjgānlarınıñ dil-fiğārī mēn yana (İ-, F 60^a, D-)

ḥarfü'l-lām-elif

136: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
başım üzre ol şanem yētti dēğünce ayttı lā
eylābān rence kadem yētti dēğünce ayttı lā (İ-, F 61^a, D-)

ḥarfü'l-yā

137: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
rīř bolğan hecridin köksümni aņa körsätäy
körsätip ol aynı ḥālmığa zamānī yığlatay (İ 2^b, F-, D-)

138: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
nē refīķī kim ğamım köñli ara kār eylāğäy
nē řefīķī kim özini maņa ğam-ḥār eylāğäy (İ-, F 62^b, D-)

139: remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
istārām közdin demī kim yār ğāyib bolmağay
ölgüçe ayrılmasam andın 'acāyib bolmağay (İ 21^b, F-, D-)

Two New Manuscript Copies of Shāhī Dīvān / Ü. Aslan (p. 99-126)

140: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
körmägil yā Rab revā kim yār qadrim bilmägäy
andın ayru kelsä vaqtımğa ecel ol kelmägäy (İ 11^a, F-, D-)

141: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
nêçe andın êlgâ hem-demlik körüp rencür olay
renc tartıp êl ara bu hâl ilâ meşhür olay (İ 29^b, yaprak kopmuş, F-, D-)

yār çün istâr sêniñ vîrânlıgıñ köñlüm turul
istäsâj kim 'ışk terkin eylâbân ma'mür olay (İ 20^a, yaprak kopmuş, üsteki matlain devamı olmalı, F-, D-)

142: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
nêçe sênsiz miñnet ü gâam kûyıda menzil kılay
miñnet ü gâamnı özümğâ kûh bile hâşıl kılay (İ 9^b, F-, D-)

143: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
bâğ-ı bihiştñiñ kaçan sên dek gül-i sîr-âbı bar
kim yüzüñniñ êy sehî-kad özgâ âb u tâbı bar (İ 24^b, bir yaprak kopmuş, F-, D-)

144: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
veh ki yêtkürdi mênî bi-dilğa devrân miñneti
yār hecri vü vağan terki vü gurbet şiddeti (İ-, F 61^b, D: CXLV)

145: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
yêtmäs êrdi êy felek cānımğa cānân miñneti
kim hucüm êtmiş yana başımğa devrân vahşeti (İ 3^b, F 62^b, D-)

146: *remel: fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün*
yār bi-pervâlıgıdın vāy qadrim bilmädi
yoğsa nêçün bi-sebeb hâlimğa pervâ kılmadı (İ 25^a, F-, D-)

147: *hezec: mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*
lebim çün la'ı-i cān-bahşıñdın êy cān behrever boldı
taşavvur eylâdim gūyâ ki ağzım pür-şeker boldı (İ-, F 63^a, D-)

148: *hezec: mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*
nazardın bargaç ol gül-çihre çihrem za'ferân boldı

temâşâ ehli dârlâr kim bahâr ötti hâzân boldı (İ-, F 62^a, D-)

149: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

kanı dey faşlı kim ol cem'iyet-i aḥbâb êdi

‘ayş u ‘işret hâzır u endüh u ğam nâ-yâb êdi (İ 3^a, F-, D-)

150: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

êy köñül bu këcelârdâ hem-nişinim yâr êdi

veh nè dâp aytay nè türlü kim huzûrum bar êdi (İ 7^a, F-, D-)

151: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

êy köñül ol bî-vefâ bir gün maña dil-dâr êdi

bolmasa dil-dârlık ḥod iltifâtı bar êdi (İ-, F 63^b, D-)

152: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

körgây êrdim munca ğam ger yâr eger bolsañ êdi

bî-dil olğay mu êdim dil-dâr eger bolsañ êdi (İ 18^b, F-, D-)

153: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

êl tilindin çün bara almas-mên ol yârim sarı

bârî sên bar êy köñül cân birle dil-dârim sarı (İ 28^b, F-, D-)

154: *hezec: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*

yana olturdu cân bostânıda bir serv-i nev-ḥizî

ki bir bir târ-ı zülfi sünbüli bar pür dil-âvizi (İ 5^b, F-, D-)

155: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

mihri yoğdın kaşd-ı cân kılmakdur ol cânân işi

mıhr ṭavırdın fidâ bolmakdur aña cân işi (İ-, F 61^b, D: CXLVI)

156: *hezec: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*

maña ehl-i riya evkâtıdın [êse] şarâb olay

nâzarda sâkî-yi meh-veş êlikdâ câm-ı nâb olay (İ-, F 63^b, D-)

157: *remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

yêtkürür cevri-i felek köñlümğâ her laḥza ğamî

âh u vâveylâ ğamım şerḥ êtkâli yoğ maḥremî (İ-, F 62^a, D-)

Two New Manuscript Copies of Shāhī Dīvān / Ü. Aslan (p. 99-126)

158: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
sākīyā tut vaşl bezmi içre ‘işret cāmni
kim içip mey kılmalıñ yād ěmdi hecr eyyāmni (İ 16^b, F-, D-)

159: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
zülfüñä bağlap giriftār-ı belā kıldıñ mēni
köñlüm alıp yüz belāğa mübtelā kıldıñ mēni (İ-, F 62^a, D-)

160: *remel: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*
saldı hicrān deştidā köp zūlm ětip devrān mēni
gerdiş-i çarh eylädi el-kışşa ser-gerdān mēni (İ-, F 63^a, D-)

- [Yazı silik olduğundan okunamadı] (İ 16^a)

Rubā‘iyyāt

161: *Ahreb*
Tēñri [...] olsun yārā
‘işret dağı hem-‘inānıñ olsun yārā (İ 30^b, F-, D-)

162: *Ahreb*
kēlgil ki köñül sēndin ěrür miñnet ilā
yüz derdka zār miñnet-i ğurbet ilā (İ 30^a, F-, D-)

163: *Ahreb*
devlet saña müstedām bolsun yā rab
sultān-ı cihān ğulām bolsun yā rab (İ 30^a, F-, D-)

164: *Ahreb*
vaşlıñ maña müstedām bolsun yā rab
‘işret meyi hem be-kām bolsun yā rab (İ 30^b, F-, D-)

165: *Ahreb*
közünä remed yēli ğüzār ětti meger
cānım gehi ol közni figār ětti meger (İ 31^a, F-, D-)

166: *Ahreb*
ěy dostlarım men‘-i merām eylāmāñiz

eylâr isânjiz velî müdâm eylâmânjiz (İ 31^b, F-, D-)

167: *Ahreb*

andın ki tilim ğamıyla fersüde êmiş
ol şeh'r ferâğat kılıp âsüde êmiş (İ 31^b, F-, D-)

168: *Ahreb*

ol kim fütâde köñülgâ âzârı anıñ
cân birle köñülgâ bar-durur zârı anıñ (İ 31^b, F-, D-)

169: *Ahreb*

küyüñ ara kim girip gedâlık kıldım
âlem eli içre ğod-nümâlık kıldım (İ 30^b, F-, D-)

170: *Ahreb*

cânâ tünâ kün ki ğod-nümâlık kıldım
vaşlıñ meyidin tilâp gedâlık kıldım (İ 31^a, F-, D-)

171: *Ahreb*

êy yâr hemîşe Têñri yârıñ bolsun
ammâ bu taraf gehî ğüzârıñ bolsun (İ 30^b, F-, D-)

172: *Ahreb*

başıñĝa köñül hemîşe řâhıñ bolsun
ol şeh' keremi sêniñ penâhıñ bolsun (İ 31^a, F-, D-)

173: *Ahreb*

eger ki cüdâlık êtse yârım n'êtâyin
andın yana ğaldı cism-i zârım n'êtâyin (İ 31^b, F-, D-)

174: *Ahreb*

dêr-mên ki barıp yüzüñ temâşâ kılayın
eyyâm-ı vişâlıñnı temennâ kılayın (İ 31^a, F-, D: CLXXIX)

175: *Ahreb*

âmrüm kêçâdür hecr içidâ âhım ile
zülfüñ ğamıdın bu ħâl-i vâhım ile (İ 30^a, F-, D-)

176: *Ahreb*

bezmī tilārām ki bolğa-mèn yār bile
ol bezm içidä bolmasa deyyār bile (İ 30^a, F-, D-)

177: *Ahreb*

yārım özidin mēni cüdā kılsa n'etây
hicrân u ğam birle mübtelâ kılsa n'etây (İ 30^a, F-, D-)

Taḥmīsāt

178: [*Taḥmīs-i Şāhī be-ġazel-i Nevāyī*]

remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
āh kim köñlüm öyini ğuşşa mesken kıldı lā
ġuşşa naqdı birle ol vīrānı mahzen kıldı lā (İ-, F 67^a, D-)

179: [*Taḥmīs-i Şāhī be-ġazel-i Hüseyñi*]

remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
ışk derdidin yetiştı ernimā cānım mēniñ
güllār açdı kan yaşımdın hār-ı müjġānım mēniñ (İ-, F 65^b, D-)

180: [*Taḥmīs-i Şāhī be-ġazel-i Nevāyī*]

remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
ey ki cān dek naqd-ı 'ömr-i cāvidānım-sēn mēniñ
mihr ile emdi demān kim hem-'inānım-sēn mēniñ (İ-, F 65^a, D-)

181: [*Taḥmīs-i Şāhī be-ġazel-i Nevāyī*]

remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
gülbün-i nāznıñnı tūbādın mişāl aytam ḡayāl
bilmādim kim tūbī ermiş serv-i nāznıñdın mişāl (İ-, F 68^a, D-)

182: [*Taḥmīs-i Şāhī be-ġazel-i Nevāyī*]

remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
yār kim vaşlıġa köp erdim talebkār ey köñül
barıban yetkürdi mahzūn cānġa āzār ey köñül (İ-, F 63^b, D-)

183: [*Taḥmīs-i Şāhī be-ġazel-i Nevāyī*]

remel: fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

sên kılıp 'azm-ı sefer mên sêndin êy cân kalmışam
yêrgâ yüz sürtüp yoluñda zâr u giryân kalmışam (İ-, F 68^b, D-)

184: [Tahmîs-i Şâhî be-ğazel-i Nevâyî]

remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

vây yüz miñ vây kim derd ü ğam-ı hicrânıdın
'azm êtâr çıkmakka cân tendin köñül efgânıdın (İ-, F 64^a, D-)

185: [Tahmîs-i Şâhî be-ğazel-i Nevâyî]

remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

êy sınık köñlümni her dem kan kılıp devrân kibi
ğamzeñ okı tuttu yêr köñlüm içindâ cân kibi (İ-, F 69^a, D-)

186: [(Tahmîs-i Şâhî be-ğazel-i Nevâyî)]

remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

êy köñül 'ışk êlgidin mên zâr olup şeydâ besî
kaşd-ı cânım müdde'ası êlgâ istid'â besî (İ-, F 66^a, D-)

187: [Tahmîs-i Şâhî be-ğazel-i Hüseyinî]

remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

ol ki cevrlâp yıraç taşlar vefâsıdın mênî
eylâmâs hürsend vaşl-ı cân-fezâsıdın mênî (İ-, F 67^b, D-)

Terci'-est-i Īnân

188: Ahreb

hurremlıgını ki kûyıdın yetsâ şabâ
yêtkürsâ nevid-i vaşl u peygâm-ı vefâ (İ-, F 69^b, D-. Yalnız üç beyit yazılmıştır.)

Sonuç

Şâhî Divânı'nın İ nüshası, şair henüz hayatta iken 895/1489'da istinsah edilmiş olup muhtemelen onun kontrolünden geçmiştir. Bu yazmada 109 şiir mevcuttur. Bunlardan 95'i diğerlerinde yok iken 3'ü F'de ve 7'si D'de de bulunmaktadır. Şiirlerin 4'ü ise bütün nüshalarda vardır. Şiirlerin 84'ü remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, 1'i fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün; 5'i hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün; 1'i muzari bahrinin mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Nüshadaki 17 rubai ise ahreb kalıpları ile kaleme alınmıştır.

Divân'ın F nüshası bir mecmua içinde yer almakta olup toplam 86 şiir ihtiva etmektedir. Şiirlerden 57'si yalnız bu yazmada bulunmakta iken 3'ü İ ve 22'si D'de de vardır. 4 şiir ise bütün nüshalarda ortaktır. F'deki şiirlerin 75'i remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, 1'i fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün

fe‘ilün; 8’i hezec bahrinin mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün, 1’i müctes bahrinin mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün kalıbı ile yazılmıştır. 1 terci’-bendin vezni ise ahrebtir.

Dîvân’ın İngiltere nüshaları ile İ ve F nüshalarını karşılaştırdığımızda şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Yalnız İ nüshasında olan şiir sayısı 95, yalnız F’de bulunan şiir sayısı 57, İ ve F nüshalarında ortak olan şiir sayısı ise 3’tür. Buna göre yalnız İ ve F nüshalarında D’de olmayan 155 yeni şiir yer almaktadır. Sonuçta bu iki nüsha, şiir bakımından *Şâhi Dîvânı*’na önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Arat, R. R. (hızl.) (2006). *Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, Baburnâme (Vekayi)*. Kabalıcı Yayınevi. İstanbul.
- Bal, S. (2013). *British Museum Turki Ms 23’te Kayıtlı Çağatayca Şâhi Divanındaki Gazeller (vr. 1b-10b; Transkripsiyon, Çeviri, Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Eckmann, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Yayına hızl. Osman Fikri Sertkaya. Türk Dil Kurumu. Ankara.
- Eraslan, K. (hızl.) (2001). *Alî Şîr Nevâyî, Mecâlisü’n-Nefâyis I (Giriş ve Metin), II (Çeviri ve Notlar)*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Kılıç, F. (2007). ”Şâhi (Mesud Mirza) ve Çağatayca Divanının Bilinmeyen Bir Nüshası”. *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen’e Armağan*. ed. Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Süer Eker. s. 389-393.
- Lugal, N. (çev.) (2011). *Devletşah, Tezkiretü’ş-şu’arâ*. Pinhan Yayıncılık. İstanbul.
- Mirzaev, T. (2001). *Sultan Mes’ud Mirza Şahiy Devan*. Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Alişer Nevaiy Namidagi Til ve Adabiyat İnstituti. Taşkent.
- Tekcan, M. (2005). *Mesud Mirza Şâhi Divan*. Doğu Kütüphanesi Yayıncılık. İstanbul.

Mostarlı Ziyâî'nin Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nde Didaktik Unsurlar

Yeliz YASAK PERAN¹

Öz

Klasik şairler tarafından kimi zaman eserlerinin içinde yer alan bir hikâye şeklinde kimi zaman da şiirlerindeki bir mazmun ya da kavram olarak kullanılan Şeyh-i San'ân hikâyesi, ilk olarak Feridü'd-din Attâr'ın Mantıku't-tayr'ında yer almış, hikâye Türk edebiyatında telif özellikler taşıyan müstakil bir mesnevi olarak Mostarlı Hasan Ziyâî tarafından yazılmıştır. Kaynaklarda hakkında pek az bilgi bulunan Ziyâî Mostar'da doğmuş bir Rumeli şairidir ve şiirlerinde Rumeli şairlerinde görülen atasözü ve deyimlere, Hristiyanlık ve Kalenderilik kültürüne ait unsurlara, yaşadığı çevreyle ilgili gerçekçi tasvir ve anlatımlara yer vermiştir. Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nde şair, eseri boyunca öğretici nitelikler taşıyan nasihatlarını hikâyenin arasına serpiştirmiş bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak okuyucuya bilgi vermeye çalışmıştır. Çalışmada eserde yer alan didaktik unsurlar **“Dinî, Tasavvufî, Ahlakî, Sosyal Unsurlar”** olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu dört ana başlığın **“Dinî Unsurlar”** bölümünde “Allah, Ahiret, Besmele, Din, Dua, Ecel, Hz. Muhammed, İbadet, İçkinin Zararları, İman, Kazâ, Kâbe, Ömür, Rüya, Tövbe”; **“Tasavvufî Unsurlar”** bölümünde “Aşk, Dünyanın Faniliği, Gönül Güzelliği, Nefsi Öldürmek, Öğüt, Tevekkül, Vahdet, Zora Katlanma” ; **“Ahlakî Unsurlar”** bölümünde “Ayıpları Görmemek, Fesatlık, İnat, Riya, Vefa”; **“Sosyal Unsurlar”** bölümünde “Atasözleri ve Özlü Sözler, Cehalet, Doğruluk, Dostluk, Mehr, Meslek Sahibi Olmanın Önemi, Öğüt Tutma, Şikâyet” alt başlıkları yer almaktadır. Çalışma bu başlıklar altında incelenerek eserin öğretici yönü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mostarlı Hasan Ziyâî, Şeyh-i San'ân, Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk, Didaktik, Mesnevi, Mantıku't-tayr.

Didactic Elements in the Sheikh-i San'ân Mathnawi of Mostarlı Ziyâî

Abstract

The story of Sheikh-i San'ân, sometimes used as a mazmun or concept in poetry by a classical poet as a story which is sometimes included in his works; Feridü'd-din was first found in the Mantıku't-Tayr of Attâr, and the story was written by Mostar Hasan Ziyâî as a separate mesnevi in Turkish literature with an exclusive character. Ziyâî is a Rumeli poet born in Mostar who has little knowledge of the sources, and his poems have given realistic descriptions and expressions about the proverbs and idioms of the Rumeli poets, the elements of Christianity and Calendricalism, and the surrounding environment. In Sheikh-i San'ân Mesnevisi, the poet has interspersed his advice with instructive qualities throughout his work, sometimes trying to directly and indirectly inform the reader. The didactic elements in the work consist of four main titles: "Religious, Sufism, Moral, Social Elements". In these four main chapters "Allah, the Hereafter, Besmele, Religion, Prayer, Death, Hz. Muhammad, Worship, Losses of the Accused, Faith, Fatality, Kaaba, Life, Dream, Repentance " in the "Religious Elements"; "Love, The transience of the world, Inner beauty, Killing the Nafs, Teaching, Resignation, Vahdet, Endure to Difficult" in "Sufistic Elements" section; "Close Defect, Mischief, Stubbornness, Hypocrisy, Fidelity " in the "Moral Elements" section; in the section "Social

¹ Dr., MEB Kırklareli Anadolu Lisesi, yyeliz_78@hotmail.com [Makale kayıt tarihi: 9.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2017]; DOI: 10.29000/rumelide.417489

Elements", there are subheadings of "Proverbs and Quotations, Ignorance, Truthfulness, Friendship, Mehr, The Importance of Being a Profession, Advice Keeping, Complaint". The study was examined under these headings and tried to reveal the teaching direction of the work.

Keywords: Hasan Ziyâ'î of Mostar, Sheikh-i San'ân, Kissa-i Sheikh Abdirrezzâk, Didactic, Mathnavi, Mantiq al-tayr.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında vücuda getirilmiş eserler öncelikle estetik amaçla yazılmış olmakla birlikte konusu her ne olursa olsun bu eserlerin çoğunun bir parça da olsa öğreticilik ihtiva ettiği söylenebilir. Estetik gayeyle yazılmış eserlerin yanında bilgi vermek, bireyi ve toplumu eğitmek, bireye ve topluma yol göstermek, yön vermek amacıyla yazılan eserler de mevcuttur. Eskiden hikemî günümüzde “didaktik” olarak vasıflandırılan bu eserler: dinî, tasavvufî, ahlakî, sosyal vb. pek çok alanlarda bilgi ve öğüt vermek amacıyla yazılmışlardır.

Klasik Türk edebiyatında öğretmek, öğüt vermek için yazılmış kitapların ayrı bir yeri ve önemi vardır. Dinî, tasavvufî ve ahlakî pek çok unsuru içinde barındıran bu kitaplar, zamanla içerikleri bakımından “nasihatname” adıyla anılacak bir tür adının ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Daha çok öğretme, düşündürme, yönlendirme ve yol gösterme amacına hizmet eden bu kitaplarda ele alınan konular Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadis-i şeriflerle de örneklendirilerek, anlatılanların doğruluğu ve inandırıcılığı desteklenmeye çalışılmıştır. Genelde tüm insanlara, özelde ise devlet yönetiminde rol alan yöneticilere hitap edilen bu kitaplarda temel amaç, ahlakî bakımdan olgunluğa erişmiş, insanî olarak toplum tarafından kabul görmüş bazı erdemleri üzerinde taşıyan, fazilet sahibi nitelikli insanlar yetiştirmeye katkıda bulunmaktadır. İşin içerisine ahlak, olgunluk, erdem, fazilet vb. insan ve insanla ilgili yüce değerler girince vücuda getirilen eserler sadece yazıldığı toplumdaki muhataplarını değil, farklı toplumlarda ve zamanlarda tüm insanları tesiri altına alabilecek bir mahiyete bürünmüştür. Böyle olunca telif ve tercüme yoluyla öğretme amaçlı pek çok eser meydana getirilmiştir. Bu eserler, kendilerine özgü özellikleriyle yüzyıllar boyu okunmuş ve böylece farklı farklı uluslar aynı eserlerden istifade etme imkânı bulmuştur.

Molla Câmî'nin Baharistan'ı, Sadi'nin Bostan ve Gülistan adlı eserleri, Beydeba'nın Kelile ve Dimne'si, Feridü'd-din Attar'ın Pendnamesi ve Mantıku't-tayr'ı bu tür eserlerden bazıları arasında sayılabilir. Bu eserler bazen nazım, bazen nesir, bazen de hem nazım hem nesir karışık olarak yazılmış fakat hemen hemen her dönemde nazımla yazılan eserler, nesirle yazılanlardan daha çok rağbet görmüştür. Çünkü nazım olarak yazılan eserlerin okunması, okunan eserin akılda kalması ve ezberlenmesi nesir şeklinde yazılmış esere göre daha kolay ve rahattır. Bundan dolayıdır ki aslında nesir olarak yazılması gereken pek çok eser (öğüt kitapları, şair tezkireleri, lügatler, tarihler...) nazım olarak kaleme alınmıştır. Bu eserlerde dikkati çeken bir diğer husus da eserlerin genelde mesnevi nazım şekliyle yazılmış olmalarıdır.

Beyitleri arasında kafiye bağlantısının bulunmaması, beyit sayısında bir sınırlama olmaması, şairlere işledikleri konuyu diledikleri kadar genişletme imkânı sağlayan bir nazım şekli olması özellikleriyle mesnevi, klasik Türk şiirinde en çok rağbet gören nazım şekillerindedir. İsmail Ünver, mesnevileri konularına göre dört gruba ayırmış ve bu gruplandırmada da ilk sırayı “okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesneviler”e ayırmıştır. Ünver, bu birinci grupta “dinî, tasavvufî, ahlakî eserlerle eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesneviler” yer alıyor, diye de belirtmiştir (Ünver, 1986, s. 438). Mesnevideki didaktik unsurların tespitine geçmeden önce gerek dünya

edebiyatında gerekse klasik Türk edebiyatında kaleme alınmış bazı eserlere ve bu eserlerde öğretme konusunun nasıl ele alındığına dair bazı örnekler sunmak faydalı olacaktır.

1500 yıl öncesinin önemli bir ahlak ve siyaset kitabı olan, orijinal adıyla “Pança- tantra” (beş yol, beş prensip, beş disiplin, beş metin, beş doğru yol) olarak bilinen “*Kelile ve Dimne*” çevrildiği dillerin de katkısıyla bugün hâlâ geçerliliğini koruyan ve bundan sonra da koruyacak olan bir öğreti klasığıdır. Adalet, din ve iyi ahlaka dayalı hikmetli sözler, atasözleri ve veciz sözlerle dolu olan bu öğretiler, kahramanları hayvanlar olan küçük alegorik hikâyelerle süslenmiştir. Eserde hayvanlar belli insan karakterlerini temsil edecek şekilde karşımıza çıkarılmıştır. Mesela otorite ve gücü temsil eden aslan, aklımıza doğrudan hükümdarı getirirken çıkarılışın ve iş birliğinin sembolü olan çakal da bize akli ve akıllı olmamayı hatırlatır. Hayvanların temsili olarak yer aldığı hikâyelerde gerçek hayattaki tipler sembolize edilir ve bu sembollerle akılda kalıcılık sağlanmış olur. Bir ahlak ve siyaset kitabı olan bu eser, bir taraftan devlet adamı ve yöneticilerin nitelik ve yetkilerini anlatırken, diğer taraftan da her kesimden ve her yaştan insana hitap eden öğretiler içerir. Aklın önemi, güçlü olmanın ve güçlü kalmanın yolları, dostluk, arkadaşlık, kanaatin erdemleri, iyi bir ad bırakmak bu öğretilerden sadece birkaçıdır. Eser, bireyin toplum içinde nasıl yaşayacağını, ayakta kalabilmek için neler yapılması gerektiğinin ve diğer insanlarla nasıl uyum içinde yaşanabileceğinin öğretisidir (Toska, 1989, s. 282- 292).

Şark -İslam klasikleri arasında sekiz asırlık bir tarihi olan “*Pendname*”, mevkisi ve yaşı ne olursa olsun tüm insanlar üzerinde derin bir tesir bırakmış, eserde anlatılanlar nesillerin dimağında hem ruh hem de ahlak eğitimi açısından kıymetli bir vesika olarak bilinmiştir. İslam’a ve tasavvufa dayanan ahlak kurallarını, insanî faziletleri, adabımuâşeretini, basit yaşayış kurallarını mesnevi kalıbıyla bize sunan bu eser kendi türünden mükemmel bir örnek olmasının yanında Şark- İslam klasiklerinin eriştiği merhaleyi göstermesi açısından da dikkate değerdir (Gençosman, 2014, s. 12).

Doğu- İslam edebiyatlarında severek okunup batı dillerine birçok çevirisi yapılan bir başka eser de “*Mantku’t-tayr*”dır. Eser İslamî edebiyatın şaheserleri arasındadır ve bu benimsenişte ve asırlar ötesinden bugüne uzanışta Mantku’t-tayr’ın alegorik bir dille bütüncül bir hikâye yapısı içerisinde İslam kültürünün yapı taşlarından birisi olan tasavvufi öğretiyi edebi bir yetkinlik ve manevi bir yaşanmışlık tecrübesiyle vermesi ve tasavvufun herkes için kolay olmayacak karmaşık meselelerini mümkün olabildiğince anlaşılabilir bir kolaylığa indirgeyip hikâyeler, meseller ve nasihatlerle süsleyerek anlatmasının payı büyüktür. Dünya edebiyatlarında gönle hitap eden eserlerin en seçkinlerinden sayılan bu eserde kuşların “*Sîmurg*”a olan yolculukları ve bu yolda çektikleri meşakkat ve sıkıntılar, bazılarının tahammül edemeyip yoldan ayrılmaları ve bir kısmının da helak olmaları, en sonunda o kalabalık olan topluluktan *Sîmurg*’a sadece “*sî murgun (otuz kuş)*” ulaşabilmeleri temsili bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eserde, Hak ile halk arasındaki ilişki ve seyr ü sülûkun zorlukları mümkün olan en güzel şekilde anlatılmıştır (Çiçekler, 2006, s. 7- 13).

Türk edebiyatının ilk yazılı eseri olarak taşlar üzerine kazınmış “*Göktürk Kitabeleri*”, o dönemde yaşanan tatsız olayların bir daha yaşanmaması için yüzyıllar öncesinden günümüz toplumuna yazılı olarak ulaştırılmayı amaçlayan birer ibret kitabeleridir. İslami dönemin ilk yazılı eseri olan “*Kutadgu Bilig*” mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış, bir siyasetnamedir. Eser içinde baba-çocuk ilişkisi, çocuk terbiyesi ve tavsiyeler, öğrenmenin yaşadıkça sürmesi, görüp öğrenmenin önemi, öğreten ve öğrenenin insan olabileceği, akıl ve bilginin değeri, insanın bilgiyle yükseleceği, dünyaya bilgi ile hâkimiyet sağlayacağı, kitabın önemi, bilinenlerin yazıya aktarılmasının önemi, kalem-kılıç ilişkisi, törelerin etkisi, emeğe saygı, yeteneklerin değerlendirilmesi, davranış güzelliğinin takdir edilmesi vb. öğütlerle örülü olan eserin nasihatname tarzında yazılması dikkat çekicidir (Kocasavaş, 2006, s. 53- 66).

XIV. asrın ilk otuz yılı içinde Türk edebiyatında bilindiği kadarı ile üç mesneviden söz etmek gerekir. Bunlardan birincisi Yunus Emre'nin 1307 yılında yazdığı *Risâletü'n-nushiye*'sidir. Yunus Emre'yi 1317 yılında yazdığı *Mantıku't-tayr* adlı mesnevisi ile Gülşehrî izlemiş, 1330 yılında da Âşık Paşa *Garib-nâme* adlı eserini yazmıştır (Yavuz, 2017, s. 3).

Risâletü'n-nushiye'nin beşinci bölümüne “Dâstân-ı Buhl u Hâsed başlığıyla başlayan Yunus, bu iki kavramı nefsanî askerler olarak vasıflandırır ve insanın bu sıfatlardan Allah'ın yardımıyla kurtulacağını açıklar. Mülk Allah'ındır ve kişinin kazancının artıp eksilmesi mülk sahibi olan Allah'ın elindedir. İnsanoğlunun yapması gereken malının onda birini vermek ve böylece Allah'ın emrini yerine getirmektir. Asıl zenginlik gönül zenginliğidir. Gönül zenginliği ve cömertlikle buhl ve hasetten kurtulunabileceği uyarısını yapan Yunus, ölmeden önce ölen cömertlerin hesaplarını vererek Hakk'a ulaştıklarını anlatmıştır (Tatçı, 2008, s. 17- 19). Dünya klasiklerinden biri olan *Mantıku't-tayr*'ın bizdeki en bilinen çevirilerinden birisi Gülşehrî'nin eseridir. İlim sahibi olmakla övünen kuşlara (2009-2048) Allah'ın yarattıkları karşısında ilmin bir değeri olmadığını söyleyen Gülşehrî, kuşların mürşidi Hüdhüd'ün ağzından gerçek ilim ve âlim hakkındaki düşüncelerini anlatır (2049-2050) (2073-2074). Gülşehrî, düşüncelerini “Gemici ile Nahivci” hikâyesiyle de somutlaştırır [(2093-2105), (Yavuz, 2017)]. *Garipnâme* adlı eserini on bâb olarak hazırlayan Âşık Paşa üçüncü bâbda “Müstakbel- Mâzî- Hâl” başlığının Birinci Destan kısmında verdiği öğütlerin dinlenmesini ve insanoğlunun senlik ve benlik davasından kurtulmasını ister. Bireyi bir saat de olsa kendi özünü bulması, nereden geldiğini, asıl madenin ne olduğu konusunda kendini sorgulaması gerektiği konusunda uyarır (Noyan, 1998, s. 81).

Edebiyatımıza İran ve Arap edebiyatından geçen nasihatname türünün bizdeki en tanınmış örneklerinden olan “*Hayriyye*” ve “*Lutfiyye*” ahlakî mesneviler arasında yer almaktadır. Divan edebiyatı şairleri arasında eğitime fazlaca önem veren aydın bir şair olan Nâbî'nin Hayriyye'si başta İslam'ın şartları olmak üzere şahadet, namazın faziletleri, oruç ayının yüceliği, hac, tavaf, zekat, ahlak ve erdeme dair başlıklardan oluşmaktadır. Seyyid Vehbî'nin Nâbî'nin Hayriyye'sine nazire olarak yazdığı Lutfiyye-i Vehbî'si'nde şair yaşadığı asırdaki kötülükleri dile getirmiş ve insanlara bir hayat felsefesi vermeye çalışmıştır (Pala, 2004, s. 6).

Makalemize konu olan *Şeyh-i San'ân Mesnevisi* büyük mesneviler içerisinde bir hikâye olarak geçmekle birlikte Mostarlı Hasan Ziyâ'î aruz ölçüsünün “Fe'ilâtün(Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün)” kalıbıyla yazdığı eserine “Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk” adını vermiş ve 1725 beyitlik müstakil bir mesnevi yazmıştır. Ziyâ'î'nin eseri büyük mesnevilerde bulunan besmele, tevhid, münacat, nat, devlet büyüğü için övgü, sebab-i telif, agaz-ı dasitan, konunun işlendiği bölüm ve sonuç bölümlerini içerir.

Ziyâ'î'nin “Kıssa-i Şeyh Abdürrezzak Mesnevisi”nin özeti şöyledir: Takvası ve kerametiyle meşhur, elli yıl şeyhlik yapmış, elli kez hacca gitmiş, dört yüz müridi olan Şeyh-i San'ân Yemen'in San'ân şehrinde yaşar. Şeyh, rüyasında tüm memleketleri gezdikten sonra Rum diyarına geldiğini ve kilisede bir puta secde ettiğini görür. Huzursuz olan şeyh, Anadolu'ya gitmeye karar verir. Anadolu'ya gelen şeyh, burada bir köşkün içinde bir kız görür ve bu kıza âşık olur. Kız Hristiyan'dır. Şeyh eşsiz benzersiz güzelliğiyle gönlünü alan kızın peşinden ağlayıp inleyerek dolaşmaya başlar. Onun bu halini gören müritleri şeyhe tövbe etmesini, bu yoldan dönmesini nasihat ederler fakat şeyh bu nasihatlere aldırış etmez. Hatta bugüne kadar âşık olmadığı için pişmanlık duyduğunu dile getiren şeyh, müritlerin tüm tavsiyelerine âşıklığıyla ilgili cevaplar verir. Sevgilisinin kapısında onun kapısının köpekleriyle dost olup yaşamaya başlayan şeyhin gün geçtikçe üzüntüsü artar, zayıflar ve sararıp solmaya başlar. Böylece kızın peşinde perişan bir yaşantı sürer. Bir gün kız köşkten dışarı çıkar. Şeyhin bu hastalıklı halini görmezden gelerek ona etmedik hakaret bırakmaz. Onu kendisine layık görmez ve şeyhe bu sevdadan vazgeçmesini söyler.

Şeyh tüm bunlara rağmen tekrar aşkını dile getirince de kız dört şart ileri sürer. Bunlar; puta tapmak, Kur'an'ı yakmak, içki içmek ve Hristiyan olmaktır. Bu şartlardan sadece içki içmeyi kabul eden şeyh, Hristiyan güzelin hazırlattığı içki meclisinde sarhoş olunca, bu sarhoşluğun tesiriyle kızın istediği diğer şartları da yerine getirir. Bunca yıllık emeğini yele veren şeyh, zünnar kuşanır. Kızdan tekrar vuslat ister. Bu defa da kız şeyhten mehr ister. Mehr için altın ve gümüş veremeyen şeyh, kızın teklifiyle domuzlarına bir yıl boyunca çobanlık etmeyi kabul eder. Bunu duyan müritler, şeyhlerinden izin alıp Kâbe'ye geri dönerler. Şeyh, Rum diyarına gitmeden önce Kâbe'de onu çok yakından tanıyan bir müridi vardır. Müritleri Kâbe'ye döndüklerinde şeyhin halini onlardan öğrenen bu hakikatli mürit, şeyhi Rum diyarında bu halde bıraktıkları için onlara çok kızar. Müritleri vefasızlıkla suçlar ve hepsini de yanına alarak Rum diyarına gider. Hakikatli müridin tavsiyesiyle müritlerin tamamı gece gündüz yiyip içmeden şeyh için dua ederler. Dualar Allah tarafından kabul olur ve bu hakikatli mürit rüyasında Hz. Muhammed'i görür, ondan şeyhi için şefaahat diler. Hz. Muhammed hakikatli müride şeyhe himmet edersen tövbesi kabul edilir, der. Rüyasından mutlulukla uyanan hakikatli mürit, diğer müritlerle sevinç içinde şeyhin yanına gider. Vardıklarında şeyhin yaptıklarına pişman olduğunu, zünnarını çözdüğünü görürler. Şeyh müritlerini görünce ağlar, yaptıklarından çok utanır, tövbe eder ve Kabe'ye geri döner. Şeyh Kabe'ye döndükten sonra, kız bir gece rüyasında güneşin yanına düştüğünü görür. Güneş kızı şeyhin ayağına düşmesini, onun yoluna girmesini, Müslüman olmasını söyler. Ona şeyhe verdiği zararı hatırlatır. Sabah olunca kız yola koyulur. Perişan bir halde yola koyulan kız şeyhe ulaşmak ve doğru yolu bulmak için Allah'a dua eder. Allah kızın duasını kabul eder ve kızın hali şeyhe malum olur. Şeyh kızı gitmek istediğini söyler. Şeyhin bu halinden endişelenen müritleri buna izin vermez ve şeyhe bu uğurda çektiği sıkıntıları hatırlatırlar. Fakat şeyh kızın Müslüman olmak istediğini ve bunun için yollara düştüğünü söyleyince hep birlikte kızı aramaya çıkarlar. Kızı perişan bir halde bulurlar. Kız şeyhe "Beni Müslüman et." Diye yalvarır. Kâbe'de Müslüman olan Hristiyan güzel, günlerini taat ve ibadetle geçirir. Artık gücü kalmadığını ahirete geçmek istediğini söyler ve şeyhten af dileyerek Hakk'a kavuşur (Gürgendereli, 2007, s. 48).

Mesnevideki Didaktik Unsurlar:

Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nde didaktik unsurlar dinî, tasavvufî, ahlakî ve sosyal olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır.

1. Dinî Unsurlar:

1.1. Allâh

Ziyâî mesnevinin "Tevhid" bölümünde Kur'an-ı Kerim'den ayet örnekleri vererek Allah'ın sıfatlarını ve büyüklüğünü anlatır. İnsanoğlu Allah'ın vasıflarının binde birini bile diyemez. Allah'ın büyüklük ve azametinin saymakla bitiremeyeceğimiz kadar çok olduğunu söyleyen şair, her şeyin fani olmasına karşılık Allah'ın "Bâkî" olduğunu öğretir. Kâdir, Hâlik, Settâr, Nâsır, Râzık, Gaffâr, Vehhâb, Kerîm, Cebbâr sıfatlarıyla Huda'yı anlatan şair, her şeyin onun emriyle yürüdüğünü, yağmurun onun emriyle yağdığını, kuru dikenden biten güllerin ya da kuru toprakta açan sümbüllerin hep onun azamet ve kudretinin bir göstergesi olduğunu ifade eder. Her seher vakti onun emriyle seher rüzgârı goncanın gönlünü açar. Yani Allah, "Ol" der ve olur. Çaresizlere çare, düşkünlere destgîrdir. Ayıpları örten günahkarları affeden yine O'dur. İnsana akıl veren ve bu akılla onu yücelten Allah'tır. Yedi deniz, dört unsur iki cihan, dört cihet onun birliğinin ve gücünün delilidir. Hilm, hükm, hikmet, kut, kuvvet ve kudret ne varsa O'nundur. Güneş O'nun nurunun sadece bir zerresidir. Dert dolu mertlerin devası, yaralı

ruhların şifası yine O'dur. Allah'ın kudretini idrak edenler, bir elbiseye benzetilen akıllarının yakasını gül gibi çak eder.

*Vaşfınuñ dimeyevüz binde birin
İn vasefnâhü ilâ yevmi'd-dîn*

*Kullara dâ'im ider lutfu 'atâ
Hasbüna'llâh ve ni'me'l-Mevlâ(48-78)*

1.2. Âhiret:

Dünyanın süsüne, gösterişine aldanmayıp ahirete meyil vermek gerekir.

*Bakma bu zînetine dünyânuñ
Cân ile mâ'îli ol 'ukbânuñ*

*Dest ü pâ tutmaya ol dem aslâ
Olmaya bir kişi yardımcı saña (1620-1628)*

1.3. Besmele:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, esirgeyen ve başıslayan Allah'ın adıyla” anlamına gelen besmele İslam dininde önemli bir yere sahiptir. Bir Müslüman'ın her işin başında söylediği besmele onun Allah'a olan bağlılığının ve yapacağı işte O'ndan yardım dileyişinin en büyük ifadesidir. Ziyâî de eserine bismelenin önemini anlatarak başlar. Kemâl ülkesine ulaşmak isteyen her Müslüman şevk ile bismillâh demelidir. Her işe besmeleyle başlamalıdır. İnsanın rehberi ve yüce kitabımız Kur'an'ın ziveri olarak değerlendirilen besmele dilden düşürülmemelidir. Nitekim Kur'an'daki tüm sureler besmele ile başlamaktadır. Çünkü besmele cennet kapısının anahtarıdır. Mesnevinin başlangıcında besmele şerhi yapan şair, bismelenin yazılışı ve bu yazılıştaki harf ve hareketlerin her biriyle ilgili çeşitli benzetmelere yer verir. Levh-i mahfûza ilk yazılı şey olan besmele, içinde âlemin tüm ilimlerini barındırır. Söz ikliminin şahı olan besmele ile tüm müşküller hallolur ve şeytanın şerrini kırmak yine besmele ile mümkündür. Besmeledeki tüm harfler şeytanın askerlerini kırmak için bir alay olmuş beklemektedir. Cennet ümit eden tüm müminler Allah'ı zikretmenin en kolay yolu olan besmeleyi kendilerine kol kanat edinmelidir.

*Açalum mülk-i kemâle râhı
Diyelüm şevk ile bismillâhı (1)*

*Besmele rehberidür insânuñ
Besmele zîveridür Kur'ânuñ (4)*

*İbtidâ yazdı anı levhe kalem
Andadur 'ilm-i cemî'-i 'âlem*

*Koma dilden anı her şâm u sabâh
Bâb-ı firdevse çün oldı miftâh (8, 9)*

*Besmeledür şeh-i iklim-i makâl
Hall olur anuñ ile müşkil-i hâl*

*Bir alây oldı hurûfi anuñ
Sıмага 'askerini şeytânuñ*

*Cennete uçmak için mü'minler
Zikr ü fikrin idinür bâl ü per (45-47)*

1.4. Din

Allah din uğrunda sefer eyleyen tüm yolculara bu kapıyı fethetmeyi nasip eder.

*Bâb-ı dîn olsa eger erde sefer
Feth-i bâb eyler aña Rabb-ı beşer (1497)*

1.5. Dua

Seher vakti yapılan dualar kabul olur. Cenab-ı Hakk Kur'an-ı Kerim'de iyileri överken: "Gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seherlerde de onlar istiğfar ederler (mağfired dilerler)di." buyurmuştur².

*Atılan tîr-i du'â vakt-i seher
Lâ-cerem togrı nişânına irer*

*İtse izhâr-ı tazallüm mazlûm
Ol Rahîm eylemez anı mahrûm (1293, 1294)*

1.6. Ecel

"Nice cihangirin tahtına bir tahta tabutla karşılık veren ecel, bir gün ansızın sel gibi yetişip ocağına su koyacak" diyen şair, Azrail'in elinden kurtuluşun olmadığını öğütler.

*İtdi çok şâh-ı cihân-gîrûñ ecel
Tahtına tahta-i tâbûtı bedel*

*Nâ-gehân seyl-i ecel irse eger
Lâ-cerem ocaguña ol su koyar (1613, 1614)*

*Kimse kurtarmaya 'Azrâ'ilden
Kara toprakda tutasın mesken (1628)*

1.7. Hz. Muhammed

Cihanın yaratılma sebebi, âlemlerin övüncü, tüm peygamberlerin göz bebeği olan Hz. Muhammed cihanın nurudur ve zuhur ettiği günden beri bu nur tüm âlemi baştan başa sarmıştır. Peygamberi ay, ashabını da yıldız gibi düşünen şair, "Radiya'llâhu teâlâ'anhüm³" diyerek na'tını sona erdirir.

*Hilkat-i halk-ı cihânuñ sebebi
'Âlemüñ fahrı Resûl-i 'Arabî (82)*

1.8. İbâdet:

Merd-i kavî olarak nitelendirdiği mümine ehl-i takva olmayı öğütleyen Ziyâî, onu dinin yasaklarına sıkı sıkıya bağlı kalma hususunda uyarır ve ona daima peygamberin hadislerini dinlemeyi nasihat eder.

² "(Onlar:) Sabredenler, doğru olanlar, itâat edenler, (mallarını Allah yolunda) sarf edenler ve seherlerde (sabah namazı vaktinden önce) mağfired dileyenlerdir." (Âl-i İmran, 17)

³ Allah onlardan razı olsun.

Ecelin bizi gaflette yakalamaması için gece gündüz ibadetle geçirmeli. Zühd ile amelde tembellik etmemeli, oruç ve namazı yerine getirmek için acele etmelidir.

*Ehl-i takvâ ol eyâ merd-i kavî
Dâ'imâ diñle hadîs-i Nebevî (956)*

*Gice gündüz yûri ol tâ'atde
Bulmaya tâ ki ecel gafletde*

*Kâhil itme beni zühd ü 'amele
İdeyin savm u salâta 'acele (1606- 1608)*

1.9. İçkinin Zararları

Mesnevîde gerek uzunca işlenmesi gerekse “mezemmet-i bâde” adıyla ayrı bir başlık altında anlatılması bakımından en dikkat çeken nasihatlerden biri de şairin şarap hakkında söyledikleridir. Elli üç beyitten müteşekkil bu öğütleri *divanında ölümünden bir sene önce vaiz olduğunu gösteren bir beytin yer aldığını bildiğimiz şairin* (Gürgendereli, 2007, s. 26) yaşantısıyla yazdıkları arasındaki bağlantıya güzel bir örnek sayabiliriz. Ana başlıktan önce şair, “Ey gönül içkiye meyletme, meyden sakın!” der ve buna da mey yüzünden imanını kaybeden Abdürrezzak'ın kıssasını örnek gösterir ve dünyada meyden daha zararlı bir sıvı olmadığını söyler.

*Kıssa-i gussa-i şeyhe nazar it
Meye meyl eyleme ey dil hazer it*

*Gerçi dünyâda iken çoğ olur âb
Hîç şer âb olmaya mânend-i şarâb (953, 954)*

“Nefsine şarabı öğretme, bir defa öğrenirsen vazgeçmesi güç olur.” diyen şair, şarabın alışkanlık yaptığını ve alışkanlıklardan vazgeçmenin insan için zor olacağını da belirtir. İçki, insana tövbesini bozdurur. “Ey dil! İçkiyi terk et, çünkü içki haramdır.” diyerek dil kelimesiyle tevriye yapan şair, inananların ne dilinde ne de gönlünde sahba fikrinin olmasını istemez.

*Nefsin öğretme şarâba her dem
Vazgeçmek güç olur ey âdem*

*Terk it ey dil anı kim ola harâm
Eyleme sohbet-i sahbâyı müdâm (957- 961)*

İçeni serseme çeviren içkiden uzak olmak isteyen aklına cennetin ırmaklarını getirmelidir. İçki içenin cennete gidemeyeceğinin hatırlanması içki içmeye karşı bir caydırıcılık olarak görülebilir.

*İçme ol hamrı ki var anda humâr
Cennet enhârını añ leyl ü nehâr (962)*

Câm-perest olanların gönlü daima cam gibi kırık olur. İçki içenleri fâsık olarak değerlendiren şair, onlara dâl harfi gibi iki büklüm olmayı yakıştırır.

*Ger müdâm olsa kişi câm-perest
Câmveş göñli anuñ ile şikest (963)*

*Fâsık olanlara bildür haddin
Dâl-mânend dü-tâ kıl kaddin (962)*

Şair, yalnızca içkiden uzak durmayı öğütmez. İçki içenden de uzak durulması gerektiğini ve içki içenle sohbet etmenin haram olduğunu vurgular.

*Ol ki câm-ı meye meyl ide müdâm
Sohbeti olsun anuñ saña harâm (966)*

İçkiye heves edenleri, şarap üzerindeki köpüklere benzeten şair, “Bu kabarcıklar gibi sen de meye uyma; ehl-i heva ile ahbap olma, sürahi gibi meye dil akıtma.” diyerek telkinlerine devam eder.

*Meye göz dikme dilâ hemçü habâb
Fâsıkuñ göñline gelsün ko şarâb (967)*

*Hazer it var ise başuñda hevâ
Meye mânend-i habâb uyma dilâ*

*Mey içüp düşme sakın hemçü habâb
Ki saña ehl-i hevâ dir ahbâb*

*Meye akıtma sürâhî gibi dil
Olma renginden anuñ sen gâfil (969-971)*

“Âl ile reng” kelimelerini tevriye sanatının yardımıyla iki anlama gelecek şekilde kullanan şair, içkiyle hayran olanların sırlarının fâş olacağını da hatırlatır. Câm sunanları “ahmak” olarak nitelendirir ve kişiyi başının selameti için içki kadehinden uzak tutmaya çalışır.

*Âl ile bâde saña reng geçer
Seni hayrân ider esrâruñ açar*

*Câm sunsa elüñe bir ahmak
Başuñ için ileri basma ayak (972, 973)*

İçki içenlerin yediği içtiği de haramdır. İçki bireyin hem dini hem de dünyası için zararlıdır.

*Dâimâ itme sakın şürb-i müdâm
Yedüğüñ içdüğüñ olmaya harâm*

*İçme şol hamr-ı harâmı her ân
Ki kıla dîñüñe dünyâña ziyân (976, 977)*

Bu zarardan dolayıdır ki şair içkiyle ilgili şu benzetmeleri yapar:

a. Bevl-i Şeyatîn

İçki şeytan idrarıdır. Kişinin saygınlığını yitirmesine sebep olur.

*Seni bî-hürmet ider hamr müdâm
İçme ol bevl-i şeyatîni müdâm (987)*

b. Harâmî

İçki, insan kervanının en değerli hazineleri olan “din, akıl, amel, zühd ve vekâr” ı bir harami gibi dağıtır, bu haramiye meyledenlerin kervanı büyük zarara uğrar.

*Dîn ü 'akl u 'amel ü zühd ü vekâr
Kârvândur ki revândur her bâr*

*Bir harâmî gibidür hamr-ı harâm
Kârvânuñ tağıdur çünki müdâm*

*Mâ'il olma ol harâmîye dilâ
Kârvânuñda zarar kıla saña (979-981)*

c. Harâm-zâde

İçkiyi bir haramzade olarak karşımıza çıkaran şair, insanoğlunu bu haramzadenin şirretinden gafil olmaması için uyarır. Haramzadelerle ünsiyet edenin sonu gaflete düşmektir.

*Bir harâm-zâdedür mey ey dil
Şirretinden anuñ olma gâfil (982)*

d. Seyl-i Revân

İçki seli ömür mezraını yıkıp, yok eder. Çokluk, fazlalık anlamında da kullanılan sel kelimesinin bu anlamı düşünülürse, içkinin insan ömrünü kısalttığı gerçeği de ortaya çıkmış olur.

*Sanki meydür saña bir seyl-i revân
Ki yıkar mezra'-ı 'ömrüñ her ân (991)*

e. Zelzele

İçki içmenin zararlı etkisini depremin yaptığı tahribatla bir gören şair, bu tahribatta bireyin ırzının, dininin ve aklının tamamının yok olacağını öğütler.

*'Irzuñ dîñüñi 'akluñ tamâm
Hep yıkar zelzele-i şürb-i müdâm (978)*

Bu benzetmelerden sonra şair içkinin zararlarını anlatmaya devam eder:

Meyhane köşelerinde vakit geçirenleri bir sürahi gibi tasavvur eden şair, bir edebi sanat yaparak mey dökmeyle yaranan sürahi **fıskı**yla içki yüzünden Allah'ın hak yolundan ayrılış fâsıkları bir tutar.

*Gel sürâhî gibi sen olma sakın
Muttasıl fısk ile meyhâne-nişin (983)*

İçki içenlerdeki fiziksel değişikliklere değinen şair, onların yaptıkları ayıptan dolayı kızardıklarını dile getirir. Yarı mest olan kişiye öyle bir cesaret gelir ki kişi dünyanın tümünü tuttuğunu sanır. İçkinin kendisini ne hâle soktuğunun farkında bile olamayan müflis; darlık, hastalık ve en kötüsü de zillete düşer. Şair, içki içeni kan yalamış ite benzetir ve sık sık başının belaya uğradığını söyler.

*Nûş iden câm-ı şarâbı bed-kâr
Kızarur haclet ile âhir-kâr*

*Nîm-mest olsa içen sahbâyı
Tutar ol tut ki bütûn dünyâyı*

Haberi yok mey anı müflis ider

Killet ü 'illet ü zilletle gezer (984-986)

*Kan yalamış ite beñzer fâsık
Lâ-cerem nikbete ugrar sık sık (1005)*

Şarapla ilgili benzetmelerden sonra şair, şarap kadehi ile ilgili benzetmeler de yapar:

a. Âyîne

Allah'ın yasaklarına uymayan fâsıklara, bir ayna gibi düşünülen şarap kadehi azap yüzünü gösterir.

*Sanki âyînedürür câm-ı şarâb
Gösterür fâsıka ol rûy-ı 'azâb (990)*

*Meydedür râyı mürâyî olanuñ
Meydedür mîm gibi agzı anuñ*

b. Lâle

Yaptığı teşbih ile içki kadehinin laleye olan benzerliğini dile getiren şair, insanoğlunun gülşen-i âlemi gezip dolaşırken bu bahçenin en güzel çiçeklerinden biri olan laleye bakmaktan kendini alıkoymasını gerektiğini vurgular. Sadece dünyasını düşünen kulların, onun güzelliğine kapılıp, zerrin kadehi ele alma ihtimalleri vardır. Ziyâî bu ihtimali önlemek ister gibi kesin bir ifade kullanır ve "hergiz" böyle bir ihtimale yer vermek istemez.

*Gülşen-i 'âleme kıldukça güzer
Lâlenüñ sâgarına itme nazar*

*Gülşenüñ seyrini itdükçe hele
Alma zerrîn kadehi hergiz ele (988, 989)*

Şarap ile mesut olanların sonunda melul olmak vardır. Cihan murdarı olarak nitelenen şarabı ağza almamak ondan uzak durmak gerekir.

*Hamr ile hürrem olan merd-i cehûl
Tañ degül 'âkıbet olursa melûl*

*Hamr alup itme şîrâ bâzârın
Agzuña alma cihân murdârın(1001,1002)*

Netice olarak şarap tüm "kötülüklerin anasıdır." Şarap içerek işlediği günah ile şeytana uyan kişi artık şeytanın oğlu olmuştur ve kendisi için lanet vardır. Nitekim içtiği şaraptan sonra tersa kızının tüm isteklerini yerine getiren Şeyh-i San'ân'ın başına gelenler şarap içmenin kişinin başına getireceği kötülüklerin en büyük delilidir.

*Çünkü sen ibn-i sebîl oldun ogul
İçme kim ümmü'l-habâ'isdür ol (995)*

*Hamr ile niçe fülân ibn-i fülân
Küfr-gûy olmuş vü gitmiş îmân*

*Şirret-i şürb-i şarâba bürhân
Şiddet-i neket-i Şeyh-i San'ân (1006, 1007)*

1.10. İmân

İnsanın canı değerlidir. Fakat imanı canından daha değerlidir ve insanın içini ancak Tanrı bilir.

*Korkarın bu gam ile cân kalmaz
Cân fedâ korkarın îmân kalmaz (412)*

*Eyledüm hâlet-i küfrine nazar
Bâtının Tañrı bilür 'ârifler (749)*

1.11. Kâbe

Merve hakkı için zevk ü safa bulmak isteyen mümin âlemin göz bebeği olan, firdevsteki kasrlara benzeyen, zemzemi aynı ab-ı hayat olan Kabe'ye gitmek için çabalmalıdır. Çünkü Kabe'ye varmak ömre safa getirir. Fakat oraya ancak maddi koşulları iyi olanlar gidebilir. Nitekim hac ibadeti herkese farz değildir.

*Ey göñül varmaga sa'y eyle aña
Merve hakkı bulasın zevk ü safâ*

*Gerçi kim 'ömre safâdur varmak
Lîk varan varur altun olcak (1443, 1444)*

1.12. Kazâ

Allah'tan gelen her şeye razı olmak ve kabullenmek anlamına gelen kazaya boyun eğmek gerekir. Çünkü sonunda yazılan başa gelir. Bunun insan iradesiyle değiştirilmesi mümkün değildir. Abdürrezzak'ın hikâyesi Allah'ın takdirini hiçbir tedbirin bozamayacağını güzel bir ispatıdır.

*Eylemez kimse bu kâra inkâr
Yazılan başa gelür âhir-kâr*

*Gelmelü olsa eger başa hevâ
Şeyhlik fâ'ide itmez aslâ*

*Anı kim eyledi takdîr Kadîr
Hiç tedbîr ile olmaz tagyîr*

*Gelmelü olsa eger genç ü güher
Anı men' eyleyemez biñ ejder*

*Âdeme gelmelü oldukda belâ
'Ayn-ı 'aklı anuñ olur a'mâ*

*İdemez bir kişi tagyîr-i kazâ
Ki "izâ câe'l-kazâ zâka fezâ" ⁴*

*Hikmet ü hükm Hudânuñdur hep
İtme tagyîrini zinhâr taleb (331-338)*

4 Kaza geldiğinde gök daralır.

1.13. Ömür

Şair, insana ömrün faniliğini, kısa olduğu için çabuk geçeceği fikrini hatırlatarak insanı dünyada hiç gururlu olmamak konusunda uyarır.

*Virilür âdeme bir 'ömr-i fenâ
Mahv olur ol nite kim berf-i şitâ*

*Virilen âdeme bu 'ömr-i kalîl
Tiz geçer nite ki seylâb-ı sebîl (1616, 1617)*

*'Âlemün âhirdür çünkü elem
Gurre olmak ne revâdur âdem (1631)*

1.14. Rüya

Peygamberimiz'in nübüvvetinin başlangıcı ve ilk altı ayı, rüyâ yoluyla gelen vahiyle olmuştur. Nitekim Allah Resûlü "Sâdik rüyâ, nübüvvetin kırk altıda biridir." buyurmuştur. Hz. Âişe vâlidemiz: "Allah Rasûlü'ne vahyin başlangıcı, rüyâ-yı sâdika şeklinde olmuştu. Gördüğü her rüyâ, "falaku's-subh"/sabah aydınlığı gibi çıkardı." diye anlatmaktadır. Hz. Peygamber gördüğü rüyâları ashâbına anlatır, onlardan rüyâ görenlerin rüyâlarını dinler ve yorumlardı. Bu durum rüyâ konusuna gösterilen önemi ve atfedilen değeri gösterir. Müslümanlar rüyâ konusuna ilgi duymuşlar, sahâbeden günümüze kadar rüyâ ile ilgili pek çok şey anlatılagelmiştir (Yılmaz, 2010, s. 238). Ziyâî de mesnevisinde rüyasında Rum diyarına sefer eyleyip bir puta secde ettiğini anlattığı kısmın başında on altı beyitlik bir bölümü rüyaya ayırmıştır. Şair, rüya hakkında bilgi verip okuyucuya bu konuda öğütler vermektedir.

Müminin dinene kuvvet olan rüya, peygamberliğin de bir kısmı sayılır. Hiç şüphesiz onun bu beytinde rüyaların peygamberle olan bağlantısının etkisi büyüktür. Şair, *Hadislerde zikredildiği şekliyle üç tür (rahmânî, şeytânî ve nefsânî)* (Yılmaz, 2010, s. 238-239) olarak değerlendiren rüyaların her birine değinir. Zahirde kılınan her şeyin batında bir yansımalarının olacağını söyleyen Ziyâî riya ve rüya kelimelerinin yazılışlarından hareketle düşünce riya katanların rüyalarının riya ile biteceği uyarısını yapar ve kişinin zahirde işlediği her şeyin rüyasını da etkileyeceğini belirtir. Mal, mülk fikriyle uyuyanların bütün gece baştan sona rüyalarında dahi aynı şeyi göreceklerini anlatır. Mekteb çocuğu ders fikriyle uyursa düşünde bile hep dersini okur. Salihler için Allah'ın bir lütfu olan rüya, faydasızlar için de onlara yol gösterici bir nitelik taşır. Salih rüyalar kişiye azametli sırlar gösterir. Nicelerinin gözü uykuyla açılmıştır. Niceleri gözünü uykuda yumar gibi görünse de aslında onların uykudayken can gözü açılır. Gafili uyanık kılan akıllıyı da çeşitli sırlardan haberdar eden yine gördüğü rüyalarıdır.

*Mü'minün dînine kuvvedür düş
Hak bu kim cüz'-i nübüvvedür düş*

*Zâhiren her ne ki kılsañ a'mâl
Bâtına mün'akis olur fi'l-hâl (380-382)*

*Katma 'illet düşüne kim zîrâ
Harf-i 'illetle riyâdur rü'yâ*

*Olsa fikrinde eger mâl u menâl
Seyr ider mâh gice mâl-â-mâl (383-386)*

1.15. Tövbe

Günahlardan bir daha işlemek üzere arınmak adına yapılan tövbe, dini davranışların takdir edilenleri arasında gelir. Tövbesiyle kişi elem ve sıkıntılarını defeder. İnsanın tekrar günah işlemekten alıkoyar. Tövbe, gönül aynasını parlatıp pak eder, kötülöklere dair ne varsa temizler.

Tevbedür dâfi'-i âlâm u mihen
Tevbe yur gerd-i gubârı dilden

Zenbden tevbe idenler her gâh
Güyyîâ itmediler hiç günâh (1358-1363)

Kalbün âyinesin ey bî-idrâk
Saykal-ı tevbe ile kıl yûri pâk (1387)

2. Tasavvufî Unsurlar**2.1. Aşk**

Aşk, tasavvufî bir nitelik taşıyan Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nin ana konusudur ve kulu Allah'a vâsıl etmenin en temel vasıtasıdır. Nitekim mesnevinin veya diğeri bir ifadeyle şairin aşka bakışının özeti olan şu beyit "aşk" kavramının Ziyâ'î'nin dilinden bize ulaştırılmış tarifidir:

'Aşk-ı yâr arada bir vâsıta dur
'Aşk-ı Mevlâyâ hemân râbita dur (1452)

Âşıktaki keder, maşukta tesir olarak zuhur eden aşk, sadakat ister. Şüphesiz ki sadakat dilberin âşkın aşkına karşılık verme sebebidir. Çünkü aşk yolu zorluklarla doludur ve ancak gerçek âşıklar bu yoldaki zorluklara katlanıp menzile erebilecektir.

'Âşıka gerçi mükedderdür 'aşk
Lîk ma'sûka mü'esserdür 'aşk

Sâdık olsa kişinün 'aşkı eger âşık
Lâ-cerem dilberini 'âşık ider (1449, 1450)

Nice iş 'aşk işi kim müşkildür
Meclisi hod gam u derd-i dildür (1480)

'Aşk ile olsa hakikatde sefer
'Âşkı menziline vâsıl ider (1496)

Âşık olmayı eşek olan nitelendiren şair, dünyanın gerçek âşıkların gözünde çöp kadar olduğunu; aşkın âşkın yüzünü ak, alnını pak ettiğini; Hâtem gibi bir ad kazanmak, Ferhad gibi sikkeyi mermerde kazımak isteyenlerin aşk yoluna düşerek bu sanatta üstad olmaları gerektiğini hatırlatır.

Bu kelâmı işit ey merd-i hüner
'Âşık olmayan eşekdür dirler

'Ayn-ı 'aşk ile olanlar bînâ
Çöbce gelmez gözine bu dünyâ (1112, 1113)

*Mihr ile subhveş olsañ sâdk
Olur ey dil yüzüñ ag alnuñ açk*

*Dilberüñ kaşına vir göñlüñi sen
Yüri Hâtem gibi bir ad kazan*

*Her ki Ferhâd gibi 'aşka düşer
Lâ-cerem sikkeyi mermerde kazar*

*San'at-ı 'aşkda olan üstâd
Çıkarur beyt-i mu'ammâ gibi ad (1116-1119)*

2.2. Dünyanın Faniliği

Özellikle tasavvufî eserlerde bütün hataların başında gelen dünyaya mâil olmama, ona kapılmama, gaflette olmama düşüncesi Ziyâ'î'nin eserinde de işlenmiştir. Dünyanın güzelliklerine nazar eyleyip gaflet uykusuna dalan insanoğlu için çeşitli telkinlerde bulunan Ziyâ'î'nin dünya ile ilgili ikazları şöyledir: Dünyada genç ya da yaşlı herkes yolcu olduğunun bilmelidir. Çünkü dünya iki kapılı bir handır. Şairin dane olarak vasıflandırdığı insan bedeni, dünya değirmeninde öğütülmektedir. Camı bedenden ayıran alçak dünyaya pek de güvenmemeli, anasından doğan her canlının bir gün ruhunu teslim edeceği fikri daima hatırlanmalıdır.

*H'âb-ı gafletden eyâ dâde-i ter
Uyanup eyle bu dünyâyâ nazar*

*Gör ne vech ile geçer hâl-i cihân
Hep sefer ehli'dürür pîr ü civân*

*Âsiyâb oldı sanasın bu cihân
Dânedür aña vücûd-ı insân (1609-1611)*

*Olma dünyâ-yı denîye magrûr
Cânı eyler bedenüñden çün dûr*

*Anadan togan ola ger şehbâz
Rûhu şâhin gibi eyler pervâz (1614, 1615)*

Üzerinden geçmeye çalışılan bir köprü ya da vefasız bir dilber gibi düşünülen dünyadan insanoğlu zerre kadar beklenti içinde olmamalı, onun süsüne ve gösterişine aldanmamalıdır. Çünkü dünyaya meyl edenin sonu zebun olmaktır. Dünya malına meyletmenin de sakıncalarını anlatan şair, alçak dünyada zevk ü sefa, mihr ü vefa olmadığını hatırlatır.

*Fi'l-mesel köpriye beñzer dünyâ
Anı geçmekdedürür ehl-i fenâ*

*Bî-vefâ dilbere beñzer 'âlem
Zerre mihr ummasun andan âdem (1618, 1619)*

*Çünkü gerdûnuñ olur âhiri dún
Tañ mı meyl iden aña olsa zebûn*

*Olma gel mâ'il-i mâl-ı dünyâ
Rahmeti zahmet olur balı belâ*

*Yok durur mihr ü vefâ zevk ü safâ
İşbu dünyâ-yı denîde aslâ (1632-1634)*

2.3. Gönül Güzelliği

Yaradılışında güzellik taşıyan insanların sığamayacağı yer yoktur. Bu bir gülbahçesi de bir külhan da olabilir. Zaten bu tür insanlar tevazu sahibi oldukları için bütün yeryüzü kendilerine vatan olur. Bir başka manayla da asıl mayası toprak olan insan için her yer vatandır.

*Meskenet ehline mesken bulunur
Gülşen olmazsa da külhen bulunur*

*Ol kişide ki ola hulk-i hasen
Cümle yiryüzi olur aña vatan (424, 425)*

2.4. Nefsini Öldürmek

İçindeki kötülüklerden haberi olmayan, Allah yolunun yolcusu değildir. Buna şaşkırmamak gerekir. İçlerindeki kötülükleri görmeyenleri kör olarak nitelendiren Ziyâ'î, aşk ehlinin böyle kimseleri mazur gördüğünü söyler. Aşk ülkesinin mertleri nice kötülükleri rintçe güderek kendi nefisleriyle mücadele etmeye çalışır. Hak aşkının erişeceği son mertebe, âşıkın Hakk'a kavuşması, kemale ermesi ve âşıkın bu yoldaki seyr ü sülukunu tamamlaması anlamına gelen vuslat, âşık için büyük bir devlettir. Vuslat devletine erişmeye mani olan nefis domuzunu aşk ile öldürmek gerekir. Derunundaki domuzu öldürmeyenler Şeyh-i San'ân gibi rüsva olur.

*'Aşk ile hûk-ı derûnuñ öldür
Mâni'-i devlet-i vuslat oldur*

*Anı katl itmez iseñ ey şeydâ
Şeyh-i San'ân gibi olduñ rüsvâ (1143, 1144)*

Şair, insanları nefislerine uymama günah işlememe konusunda uyarır.

*Mâ'il-i nefis ü hevâ olma sakın
Eyleme cürm ü hatâ ey miskîn*

*Nikbete düşmeysin kâf gibi
Ser-fürû olmayasın kâf gibi (959, 960)*

2.5. Öğüt

Aşkın galip geldiği yüreklere nasihat kâr etmez. Tasavvufta Hak'tan başka hiçbir şeyle ilgilenmeyenlerin hâli olan cünûn halindeki âşık nasihatın tesir etmesi mümkün değildir. Cünûn halini herkese duyurmuş olan Abdürrezâk'ın aşkına kendisine verilen öğütler engel olamamıştır. Öğüt kılıcı, âşık ile sevgili arasındaki bağı kesmeyi başaramamıştır. Aşk ateşinin yaktığı canlardaki yangını öğüt çeşmesi söndürmemiştir. Çünkü "Aşk, nasihattan üstündür." Şair, mesnevinin esas olan aşkı işlerken öğüt konusunu amaç değil araç olarak ele alınmış ve aşkın öğüde üstünlüğünü örneklerle dile getirmiştir.

*Ol ki sahrâ-yı cünûn içre yürür
Bend-i pend ile mukayyed mi olur*

*Eyledi ol ki cünûnun şâyi'
Olmaz aña nasîhat mâni'*

*Baglananlar resen-i zülfe şehâ
Tîg-i pend ile kesilmez kat'â*

*Yakıcak nâr-ı mahabbet cânı
Çeşme-i pend sovutmaz anı (551-554)*

2.6. Tevekkül

Her ne olursa olsun Allah'a sığınmak, ona itimad etmek anlamına gelen tevekkülü elden bırakmamak gerekir. Çünkü takdir Huda'nındır.

*Yeme gam irse saña derd-i elîm
Kıl tevekkül yûri Allâh Kerîm*

*Başuña gelse kazâdan bir hâl
Gam yime def' ider anı Müte'âl*

*Bâr-ı hicrâna tahammül eyle
Muttasıl Hakka tevekkül eyle (1534-1536)*

2.7. Vahdet

Allah'a yakın olmak isteyen elif gibi vahdet ehli olmalıdır.

*Vahdet ehli ol elif gibi hemîn
Olasın tâ ki ol Allâha yakîn (32)*

*Kişi mahbûb ile hem-reng gerek
'Aşk-ı mahbûbda bî-neng gerek (881)*

2.8. Zora Katlanma

Aşk tarikinde çekilecek her türlü sıkıntı âşık için gam değildir. Çünkü Hak yolunun yolcularının bu yolda gam çekmeleri olağandır.

*Ger tarîkimde çekersem nola gam
Yolcular yolda çeker dürlü elem (414)*

3. Ahlakî Unsurlar

3.1. Ayıpları Görmemek (Kusur Kapatmak)

Dünyada üzerinde insanoğlunda olması gereken hünerlerden birisi de kimsenin aybına nazar kılmamaktır. Toplumda örnek davranışlardan olan kusur görmemek ve ayıpları örtmek ancak er kişinin işidir. Kılık kıyafetin bedendeki ayıpları örtmesi gibi biz de başkalarının ayıplarını örtmeye çalışmalıyız. İnsan olana yakışan da budur. Başkalarının kusurunu araştırmaktan ziyade kendi kusurlarımızı görmeli ve ibret almalıyız.

*Bu cihân içre budur erde hüner
Kimsenüñ 'aybına kılmaya nazar*

*Nokta-i setr ile 'aybı kula gayb
Ola dâmen gibi hem sâtir-i 'ayb*

*Olmaya 'ayb açıcı bâdâsâ
Kendü 'aybuñ göre vü 'ibret ala (704-706)*

3.2. Fesathlık

Kişi gönlünü fesathlıktan uzak tutmalı ve fesathların boş inançlarıyla amel etmemelidir.

*Râh-ı efsâda sakın gitme göñül
Zu'm-ı fâsidle 'amel itme göñül (1291)*

3.3. İnat

İnat etmeyi alışkanlık haline getirenlere bir öğüt vermek isteyen şair, bir şeyde ayak diremenin bireyin zahmet çekmesine sebep olacağını söyler. İnatçılığı insanda olmaması gereken olumsuz davranışlardan sayar.

*Pend işit olma 'inâda mu'tâd
Dâl olur 'ayn-ı 'inâya çü 'inâd (955)*

3.4. Riyâ

İkiyüzlülük yapanları hırka giymiş bir kaplumbağaya benzeten şair, onların içleri ve dışlarının bir olmadığını söyleyerek bizi uyarır. Ehl-i riyâyı ehl-i hata olarak gören şair, onlardan mümkün olduğu kadar sakınmamız gerektiği öğüdünü verir.

*Bulnur şimdi nice ehl-i riyâ
Hırka giymiş nite kim kaplubaga*

*Emrini tutmaz olur Mevlânuñ
Zâhiri bâtınına uymaz anuñ*

*İhtirâz eyle hatâ ehlinden
Nefret it cümle riyâ ehlinden (1603-1605)*

3.5. Vefâ

Dost denilen her insanda bulunması gereken bir incelik olan vefa için Ziyâ'î şöyle der: “Vefasızlık eden insan değildir.” Arkadaş ya da dost olan gerçekten canciğer olmalı, insanın zor zamanlarında yanında bulunmalıdır.

*Didi kim böyle vefâsuzluk iden
Fi'l-hakîka o ne merd oldı ne zen*

*Ol ki hem-dem kişiye hem-dem ola
Böyle demlerde gerek mahrem ola (1254, 1255)*

4. Sosyal Unsurlar

4.1. Atasözleri ve Özlü Sözler

4.1.1. Âşık Bağdat Irak Olmaz

Aşk yoluna revan olan âşıklar bu uğurdaki zorluklara özveriyle katlanır ve şikâyet eylemez. Bu yüzden “Âşık Bağdat irak olmaz.”

*İdelüm Rûma geçüp seyr-i bilâd
‘Âşık için irag olmaz Bağdâd (416)*

4.1.2. Ateş ile Su İmtizac Eylemez

Su ile ateş aynı yerde bulunmaz.

*Allah Allah ne temâşâdur bu
İmtizâc eyleye âteş dahı su (474)*

4.1.3. Âşık ‘Ârdan ‘Ârî Olur

Aşk ikliminin sürmesi aşığın utanmasının gözünü kör eyler. İnsan nev’i buna fikren inanmıştır. Çünkü âşık olan ar gözetmez. Ar u namı kırmak âşıklık şartlarındandır ve âşık olan ardan kendini soyutlamıştır. Şair; bu ifadeleriyle büyülenmekten ve kendini göstermekten uzak yaşayan, kendini herkesten aşağı, herkesi de kendinden üstün gören, halktan hiçbir şekilde ayrılmayan, halkın kınama ve ayıplamalara aldırış etmeyen melamileri hatırlatmaktadır.

*Kuhl-ı iklim-i mahabbet dirler
‘Ayn-ı ‘ârın kişinüñ kûr eyler*

*Müttefikdür buña nev’-i insân
‘Ârdan ‘ârî olur ‘âşık olan (517, 518)*

4.1.4. Aşk Millet Tanımaz

Âşık olan millet(din) farkı gözetmez.

*Hıdmetüñ cânuma minnet cânâ
‘Âşık olana ne millet cânâ*

*‘Âşık oldu melâlet millet
Hastañam itmez in aslâ ‘illet (884, 885)*

4.1.5. Bitmez İş Olmaz:

Başlanan her iş mutlaka son bulur.

*Zâyi’ olmaz saçılan tuhm-ı ricâ
Hâsılı bitmez iş olmaz aslâ (1295)*

4.1.6. Çeken Bilir:

Her ne kadar kendimizi karşımızdaki insanın yerine koyarak onu anlamaya çalışsak da herkes çektiğini bilir. Yaşanılan şeyin ne bela olduğu dert başa gelmeden anlaşılmaz.

*Bir belâdur ki çeken anı bilür
Sanma her câhil noksâm bilür (583)*

*Uyur uyanuga yardım mı kılur
Şebden endûhumı bahtum ne bilür (637)*

4.1.7. Davul Bile Dengi Dengine Vurur

Şeyhi hor, kendini üstün gören Hristiyan kızı bize tıpkı bu atasözünü anımsatır.

*Tâcdâr ile bir olmaz tâcir
Şehr-yâr ile degül şehrî bir*

*Serçe sîmurga mümâsil mi olur
Sırça billûra mu'âdil mi olur*

*Şîr ile hiç seg olur mı yeksân
Pîr ile bir mi olur tâze civân (868-870)*

4.1.8. Gün Gicelidir

Her gündüzün bir gecesi, her aydınlığın bir karanlığı vardır. Bazı şeyler için acele etmek, fırsatı vaktinde değerlendirmek gerekir.

*Gerçi kim gün gicelüdür dirler
Günli olmazsa gicem âh eger (619)*

4.1.9. İt Olan Yere Melek Girmez

Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh anlatıyor: “Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: “Bana Cibril (aleyhisselem) geldi ve: “Dün sana gelmiştim (ama yanına girmedim).” Girmeyişimin sebebi de üzerinde timsaller bulunan perde bezi idi. Orada bir de köpek vardı, kapının üzerinde de insan resimleri bulunuyordu. Timsallerin başlarının koparılmasını emret ki ağaç şekline dönsün. Örtüden ayak altına atılacak iki minder yapılmasını, köpeğin de dışarı çıkarılmasını söyle! Bu söylenenler yapıldı.” Kütüb-i Sitte'de yer alan bu hadis-i şerife göre peygamber efendimiz köpek giren eve melek girmez buyurmuşlardır.

*Nola bakmasa o merd-i sefere
Çün melek varmaz it olduğu yire (737)*

4.1.10. İt Ürür Kervan Yürür

Kötüler engellemeye çalışsa da kervan yerine ulaşır.

*İşiden agladuğun güler idi
Kârvân geçdi it ürür dir idi (745)*

⁵ (Müslim, Libâs 102 (2112); Ebü Dâvud, Libâs 48, (4158); Tirmizî, Edeb 44, (2807); Nesâî, Zînet 113, (8, 216). Bu rivayet Ebü Dâvud ve Tirmizî'nin metnine mutabıktır.)

4.2. Cehalet

Şair, ehl-i hüner sahiplerine gamdan kurtuluşun olmadığı bir zamanda yaşamaktadır. Cahiller karaağaç gibi serkeş dolaşırken, hüner sahipleri gölge gibi ayaklar altındadır. Alçak kimseler, başı yükseklerde dolaşırken, iyilik sahipleri değerini yitirmiştir. Cahiller mest ü mağrur yürürken, kâmiller mey gibi ayakta kalmıştır. “Kafesteki bülbülün feryadı, hür olarak dolaşan kargayı hiç ağlatır mı?” diyen şair; bülbülün payına esaretin, karganın payına özgürlüğün düşmesine vesile olan zamaneye hiçbir şeyin tesir etmediğini söyler. Cahiller rif'atte, kâmiller zillettedir. İlme değer verilmez, cahillik rağbet görür. Marifet bağının yerinde cehalet dikenini biter. Kâmiller maskara edilir, öğütleri rağbet görmez. Tüm bu fenalıkları gören şair, insanları şöyle uyarır:

*Gâlibâ mûzîdür ekser cehele
Hazer itmek görünür yegce hele*

*Hazer it kim yüzüne câhil olan
Yapışur at siñegi gibi hemân (256, 257)*

4.3. Doğruluk

Şair, “Elemi, boyunu lam harfi gibi iki kat etmesini istemiyorsan daima elif harfi gibi doğru ol.” demektedir.

*Togruluk eyle elif gibi müdâm
İtmeye tâ ki elem kaddüni lâm (33)*

4.4. Dostluk

Mesnevideki didaktik unsurların bir diğeri de dostluk bahsinde olandır. Mesnevide dostluk timsali olan “hakikatli mürid ya da mürid-i merd” olarak geçen gerçek dost, şeyhinin ahvaline hep ağlaması, onun derdini kendine dert edinmesi, şeyhe acıması, onun derdiyle gamlı olması gibi özelliklerle dikkatimizi çeker.

*Bir hakikatli müridi var idi
Şeyhün ahvâline hep aglar idi*

*Şeyhi acırdı o yâr-ı şîrîn
Derd-i şeyh ile yürürdi gamgîn (1187, 1188)*

Şairin dostluk hakkındaki düşünceleri şöyledir:

İnsafsızdan adama dost olmaz. Dost, başa bela geldiğinde dostu için başını ortaya koyan, ona el uzatandır. Dostluk, iki eli taş altında kalan dostu yardım elini uzatıp çaresizlikten kurtarmanın adıdır. Sadece yiyip içerken ya da gezerken dostluk edenler fırsat düşmanıdır. Onları dost saymamak gerekir. Böyle kişiler maalesef ki cihanda çoktur ve başımıza bir bela geldiğinde hemen ortadan kayboluverirler. Gerçek dost, sen ceng ü cidâl ederken meydana başını gürz gibi koyup canı gönülden savaşın içine kendini atan ya da kişiye düşmandan gelen oklara karşı kendini siper edendir. Güç, kuvvet ve parlaklık bakımından kılca benzetilen gerçek dost, kişiden güç ve kuvvetini esirgemez ve dostu için çalışmaktan sakınmaz.

*Dost oldur gelicek başa belâ
Başın ortaya koya destün ala*

*Çün taş altında kala iki elüñ
Dest-gîr ola ala iki elüñ (1227, 1228)*

*Yâr odur çün idesin ceng ü cidâl
Koya meydâna başın gürz-misâl*

*Dost oldur urcâk düşmen tîr
Siper ola saña ol merd-i dilîr*

*Dost oldur olcâk ceng ü cidâl
Çıka keskinlik ide tîg-misâl*

*Yâr odur olmaya makdûrı dirîg
Senüñ için çalışa nite ki tîg (1233-1236)*

4.5. Mehr

Evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli olarak bilinen mehr, dinî bir hadisedir. Mesnevide bu hadiseye yer verilmiş ve içtiği içkiden sonra Hristiyan kızının tüm isteklerini yerine getiren şeyhin vuslat istemesi üzerine kız, sarı suratı ve göz yaşlarından başka bir şeyi olmayan şeyhten mehr olarak altın ve gümüş talep etmiştir.

*Virmeyen mehr uramaz mihrüme dest
Vasluma lâyük olur mı her mest*

*Rûy-ı zerdüñle yaşuñdan gayrı
Sende yok sîm ü zer umma hayrı*

*Böyledür böyle ezelden 'âdet
Sîm ü zer olmasa olmaz vuslat (1074-1076)*

4.6. Meslek Sahibi Olmanın Önemi

Sağ gözün sol göze muhtaç olmamasını istemeyen şair, yokluk çekip aç kalmak istemez. Parası olmadığı için ticaret yapamayan Ziyâ'î, hiçbir sanatının (meslek) olmamasından şikâyetçidir. Hiç olmazsa demircilik ya da dericiliği kendime meslek olarak seçseydim, diye hayıflanır. Meslek sahibi olmamanın insanoğlu için yüz karası olduğunu vurgular. Hatta mizahi bir anlatımla “Mademki bu yüz karasıyla dolaşıyorum, bari boyacı olsam.” diye de eklemeyi unutmaz.

*Killet ile kuluñı eyleme ac
Sag gözi sol göze itme muhtâc (124)*

*Yok nukûdum ki ticâret ideyin
San'atum yok nice san'at ideyin*

*Bâri haddâd ya debbâg olsam
Yüz karasıyla ya sabbâg olsam (173, 174)*

Aylak aylak dolaşmayı bir bela olarak değerlendiren Ziyâ'î, bu belanın büyüklüğüne de işaret ederek, dünyada kendisine bir ekmek kapısı bulamadığı için üzgündür. Bu hâl ile kendisini kasavet, mihnet, meşakkat ve gam sardığını söyleyen Ziyâ'î işsiz bir bireyin yaşadığı psikolojik hâli realist bir çerçeveye

aktarmaktadır. Ne yapacağını, nereye gideceğini, kime şikâyet edeceğini bilemeyen şairin bu ruh hâli insanoğlunun hayattayken bir meslek sahibi olmasının ne kadar önemli olduğunu güzel bir örneğidir.

*Yâ İlâhî ne belâdur bu belâ
Feth-i bâb olmadı dünyâda baña*

*N'ideyin kande varayın gideyin
Tâli'ümden kime şekvâ ideyin*

*Bu kasâvetde bu mihnetde iken
Bu meşakkatde bu zahmetde iken (175-177)*

4.7. Öğüt Tutma

İslam dünyasında nasihat sözcüğünün bu kadar önemli olmasında “Din nasihattir.” hadisinin tesiri büyüktür. Toplumumuzda nasihat etmeye büyük önem verilmiş, toplumda ahlaklı, düzgün, ideal insan yetiştirmede nasihatın her zaman çok önemli bir yeri olmuştur.

Heva ve heveslerine uyanları nasihat sükûna erdiremez. Çünkü kendi havasında olan çocuğa babanın nasihatleri tesir etmez. Bütün bunlardan sonra Ziyâî heva ve heveslerine uyup sonunu düşünmeyenlere de bir uyarı yapar. Nasihat tutmamanın sonu felakettir. Şair, felaket köyünde mesken tutanların vaizin meclisine varamayacağı telkininde bulunur. Akıllı ve bilgili olmak istiyorsan akıllıca söylenen sözleri dinle, diye de ekler.

*Anı kim eyledi tahrîk hevâ
Pend teskîn idemez anı şehâ*

*Yürise kendü hevâsında püser
Aña te'sîr idemez pend-i peder*

*Eyleyen bâd-ı hevâ ile şitâb
Pendî tutmaz sonı ammâ ki harâb*

*Kûy-ı nekbetde tutanlar me'vâ
Meclis-i vâ'ize varmaz aslâ (555-558)*

*'Âkilâne sözi gûş eyle dilâ
Olasın 'âkil u merd-i dâna (1293)*

4.8. Şikâyet

Mesnevinin “Zamân-ı bî-amân ve rûzgâr-ı nâ-hemvârdan şikâyetdür.” başlığı altında şair, fazla şikâyet etmenin zararlı olacağını söyler. Çünkü fazla şikâyet insanı maksadından eder.

*Sanma şimdi ki şikâyet demidür
Kıssa-i 'aşkı hikâyet demidür*

*Mesnevî bahrine gel cûş eyle
Mülhem-i gayb ne dir gûş eyle*

*Yohsa bu resme şikâyet sühani
Râh-ı maksaddan ider dūr seni (287-289)*

Sonuç

Ziyâî XVI. yüzyılda yaşamış Mostarlı bir divan şairidir. Eserlerine bakıldığında hayatını sıkıntılarla geçirdiği söylenebilir. Şair, özellikle divanındaki Rumeli söyleyişleriyle, atasözü ve deyimlere bolca yer vermesiyle, halkın yaşayışını şiirlerine yansıtmasıyla, şiirlerinde rintlik, kalenderlik ve Hristiyan kültürüne dair unsurları işlemesiyle dikkati çeker. Ziyâî İslam ve tasavvuf felsefesiyle yazılmış pek çok eserde mazmun olarak kullanılan Şeyh-i San'ân hikayesini mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan Şeyh-i San'ân hikâyesinin dinî- tasavvufi bir nitelik taşımasının yanında muhtevasında bulunan didaktik unsurlar bakımından da dikkatleri çektiği görülmektedir. Genel itibarıyla vahdet yolunda çekilen her türlü sıkıntıyı, sembolik olarak dile getiren bu hikâyede dinî, tasavvufi, ahlakî ve sosyal pek çok öğüde rastlamak mümkündür. Dört ana bölümden oluşan bu makalede “*Dinî Unsurlar*” bölümünde “Allah, Ahiret, Besmele, Din, Dua, Ecel, Hz. Muhammed, İbadet, İçkinin Zararları, İman, Kaza, Kâbe, Ömür, Rüya, Tevbe”; “*Tasavvufî Unsurlar*” bölümünde “Aşk, Dünyanın Faniliği, Gönül Güzelliği, Nefsi Öldürmek, Öğüt, Tevekkül, Vahdet, Zora Katlanma”; “*Ahlakî Unsurlar*” bölümünde “Ayıpları Görmemek, Fesatlık, İnat, Riya, Vefa”; “*Sosyal Unsurlar*” bölümünde “Atasözleri ve Özlü Sözler, Cehalet, Doğruluk, Dostluk, Mehr, Meslek Sahibi Olmanın Önemi, Öğüt Tutma, Şikâyet” alt başlıkları yer almaktadır. “Aşk nasihatten üstündür.” diyerek eserinin ana konusunun aşk olduğunu vurgulayan Ziyâî eserinin ana konusu olan aşkın içine öğütlerini serpiştirir. Örneğin, içki tüm kötülüklerin anasıdır ve insanoglunda sel ya da depresyon felaketi gibi etki yaratır. Şirret bir haramzadedir ve haramzadelerle muhatap olanın sonu felaket olur. Şeytan idararına benzer, kişiye saygınlığını yitirtir. İnsanda din, iman, akıl, amel, zühd ve vekâr adına ne varsa yakıp yıkar. Tevazu sahibi olmak, dünyaya meyl etmemek, onun süsü ve gösterişine aldanmamak, iki kapılı bir han olarak değerlendirilen dünyada bir yolcu olduğunu unutmamak, gönül güzelliği taşımak, bir domuz olarak nitelendirilen nefsimizi öldürmeye çalışarak tüm kötülüklerden arınmak, doğru olmak, ayıpları görmemek ve gördüğümüz ayıpları örtmek, kendi kusurumuzu görerek ibret almak, vefalı olmak, eli eklemek tutmak vb. hususunda verilen mesajlar geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de insanoglunun yolunu aydınlatacak birer uyarı mahiyetinde önemini korumaya, bireyin ve toplumun eğitiminde önemli bir rol almaya devam edecektir.

Kaynakça

- Âşık Paşa. (1988). *Gariþnâme* (Haz. Bedri Noyan). İstanbul: Ardic.
- Beydaba. (2007). *Kelile ve Dimne*, İstanbul: Elips Kitap.
- Canım, R. (1988). *Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, s. 153-159.
- Feridüddin Attar. (2006). *Mantıku't-Tayr* (Haz. Mustafa Çiçekler), İstanbul: Kaknüs.
- Feridüddin Attar. (2014). *Pendname* (Haz. M. Nuri Gençosman), İstanbul: Ataç.
- Gürgendereli, M. (2002). *Hasan Ziyâî, Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kiremitçi, F. (2015). *Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 54, s. 314-315. Erzurum.
- Kocasavaş, Y. (2006). *Kutadgu Bilig'de Eğitim Öğretim Anlayışı*, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 2, 53-66.
- Mengi, M. (1987). *Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Mostarlı Ziyâî. (2007). *Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, (Haz. Müberra Gürgendereli). İstanbul: Kitabevi.
- Sünbülzade Vehbi. (2004). *Lutfiyye*, (Haz. Süreyya Beyzadeoğlu). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

- Toska, Z. (1989). *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi*. (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Ünver, İ. (1986). *Mesnevi*, Türk Dili Divan Şiiri Özel Sayısı. 430-463. Ankara.
- Yılmaz, K. (2010). *Konevî'de Rüya Anlayışı*. I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri. s. 238 Mebkam.
- Yavuz , K. (2017). *Gülşehri'nin Mantıku't-tayrı (Gülşen-nâme)*. www.kulturturizm.gov. tr. E-kitap Kültür Eserleri, (E.T. 10.10.2017).
- Yusuf Nâbî. (2005). *Hayriyye* (Hazırlayan: İskender PALA). İstanbul: Kapı.

Cinsiyetlendirilmiş Öznellik ve Meşruiyetin “Çevirisi”: 1926 Tarihli Eski Türk Medeni Kanunu Örneği

Senem ÖNER BULUT¹

Öz

Bu makalenin amacı, 1907 tarihli İsviçre Medeni Kanunu’nun çevrilmesi yoluyla yapılan ve 76 yıl yürürlükte kalmış olan 1926 tarihli Eski Türk Medeni Kanunu’nun “nesebi sahih çocuklar” ile ilgili maddelerinin çevirisini incelemek suretiyle hukuki bağlamda cinsiyetlendirilmiş özneliğin ve meşruiyetin tarihsel inşasını araştırmaktır. Eski Türk Medeni Kanunu, 20. yüzyılda yeni kurulmuş bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleşme/batılılaşma hedefi bağlamında, özellikle de kadının statüsünü iyileştirdiği gerekçesi ile “bir “devrim” olarak nitelenmiş, övgüyle karşılanmıştır. Ancak, “nesebi sahih çocuklar” konusundaki kanun maddelerinin çevirisinin karşılaştırmalı incelemesi, ne İsviçre Medeni Kanunu’nun ne de Eski Türk Medeni Kanunu’nun toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden azade olduğunu, Eski Türk Medeni Kanunu’nun çeviri yoluyla hazırlanması sürecinde kaynak kanun olan İsviçre Medeni Kanunu’ndaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ihlal eden maddelerin “aynen” çevrildiğini, böylece Türk Medeni Kanunu’nda, İsviçre Medeni Kanunu’nda olduğu gibi, annenin/kadının dışlanarak çocuğun meşruiyetinin tek kaynağı olarak babanın/erkeğin esas alındığı/imtiyazlı kılındığı bir hukuk dilinin benimsendiğini göstermiştir. Bu makale, gerek Türkiye’deki cinsiyetlendirilmiş öznellik ve meşruiyetin tarihsel inşasının izini sürmek ve bu inşayı sorunsallaştırmak gerekse batı hukuku ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasında olduğu varsayılan “yakın ilişki”yi sorgulamak açısından çevirinin kilit önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Çeviri yoluyla kanun yapmak, çeviri tarihi, toplumsal cinsiyet, öznellik, medeni kanun.

Gender(ed) Subjectivity and Legitimacy in “Translation”: The Case of the Old Turkish Civil Code of 1926

Abstract

This paper aims to investigate the historical construction of gendered subjectivity and legitimacy in the context of law through the analysis of the translation of the articles on “children with true descent” in the old Turkish Civil Code of 1926 which was made through the translation of the Swiss Civil Code of 1907 and remained in force for 76 years in Turkey. The old Turkish Civil Code was praised as a “revolution” with respect to the new Turkish nation-state’s aim of modernization/westernization in the early 20th century and especially on the grounds that it improved the status of woman. However, a comparative analysis of the translation of the articles on “children with true descent” demonstrates that neither the Swiss nor the old Turkish Code was free of gender inequality, that in the old Turkish Civil Code those articles of the Swiss Civil Code which violated gender equality were translated rather “literally”, adopting a legal language which privileged husband/man over wife/woman as the only source of legitimacy for a child, as was also the case in the Swiss Code. The present article shows the critical importance of translation in tracing and problematizing the historical construction of the

¹ Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Arel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, senemoner@arel.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 26.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417490

relationship between gender subjectivity and legitimacy in Turkey, as much as in questioning the presumed “close” link between western law and gender equality.

Key words: Lawmaking through translation, translation history, gender, subjectivity, civil code.

1. Introduction

Translation has always been one of the major shaping forces in Turkish history, society and culture. An outstanding evidence of this force is the practice of lawmaking through translation (Öner, 2013; Öner & Karadağ, 2016), beginning from the very first years of the Turkish nation-state and dating back even to the second half of the 19th century Ottoman Empire. The Turkish Civil Code of 1926, referred to as the old Turkish Civil Code was also a translation, a law made through the translation of the Swiss Civil Code of 1907.

The old Turkish Civil Code was accepted at the Grand National Assembly of Turkey on 17 February 1926 and was enacted on 4 October 1926. In the preamble of the Turkish Civil Code, Turkish Minister of Justice Mahmut Esat Bozkurt stated that The Swiss Civil Code was chosen on the grounds that it was “the newest, most complete and populist code” (Bozkurt, 1926) adding that “Turkish nation who is determined to adopt modern civilization must keep up with the requirements of the modern civilization at all costs” and that “this is compulsory for a nation-state to survive.” (Bozkurt, 1926). The translation of the Turkish Civil Code from the Swiss Civil Code was marked with the new Turkish nation-state’s aim at modernization and westernization and was regarded as a revolutionary step with regard to this aim. The old Turkish Civil Code was especially appraised on the grounds that it secured the equality between woman and man. The Code remained in force until 2002 when it was replaced by the new Turkish Civil Code.

As explicit in the preamble of the Code, this translational act was regarded compulsory for the Turkish nation-state to become one of the nations of modern civilization. The old Turkish Civil Code replaced *Mecelle*, the religious legal text remaining from the Ottoman Empire. The fact that a western legal code was selected as the source code is meaningful in the Turkish historical context in which a newly established, secular nation-state was trying to distance itself as fast and as fundamentally as possible from the religion based empire and its institutions, especially its law. In “Türk Medenî Kanunu Nasıl Hazırlandı” (How Was the Turkish Civil Code Drafted) Mahmut Esat Bozkurt states that “Turkish nation is a member of the civilized world....With this respect, the law system it would adopt is the law system of the civilized world” (Bozkurt, 1944: 10). According to Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, the reasons for the adoption of a European civil code are that the old law system was too backward to meet the requirements of the day, that it was necessary to have a unity in the laws to be applied to all citizens about issues such as marriage, divorce, guardianship, inheritance, no matter to what religion and sect the citizens belonged to and that there was a political necessity to establish a new law system in Turkey after the abolition of the capitulations in Lausanne (Velidedeoğlu, 1944: 404). These remarks illustrate the historical and socio-political conditions in which a European civil code was decided to be translated.

The Turkish Civil Code of 1926 remained in force for 76 years. In the course of time it had been the subject of much debate and certain amendments were undertaken by the legal authorities. The old Turkish Civil Code had been criticized especially on the grounds that it did not provide full equality between women and men. Accordingly, most of the amendments undertaken since 1926 concerned the articles about gender. In “Türk Kadınının Eski ve Yeni Hukuktaki ve Gerçek Hayattaki Durumu” (The

Situation of the Turkish Women in the Old and New Law and in Real Life), Velidedeoğlu mentions that in the old Turkish Civil Code the number of the articles which create “legal inequality between husband and wife are considerably high” (Velidedeoğlu, 1968: 21). Especially in 1990s the public pressure concerning these articles increased and women’s organizations criticized state authorities for not abolishing the articles that harmed women. As a result, the articles regulating the wife’s profession and craft and the one regulating the surname of a wife were abolished in 1990 and 1997, respectively. In 2002 the old Turkish Civil Code was completely abolished and a new Code was adopted.

What does the analysis of the translation of the old Turkish Civil Code indicate with respect to the question of gender? This is the question pursued in the present paper which argues that the way the gender-related articles were translated in 1926 is explanatory about the historical construction of gender subjectivities by/in the law in Turkey. Each word, sentence (not) omitted, retained or changed in the translation tells “something” concerning the relationship between gender and law, especially law made through translation. To observe this relationship, the present paper focuses on the articles concerning “legitimacy of children” which strikingly shed light to the construction of motherhood and fatherhood and the concept of legitimacy in the context of law and gender.

2. Language/Translation as a Reflector/Oppressor and the Question of Gender in Law

The idea that “language defines our possibilities and limitations, constitutes our subjectivities” (Black and Coward in Cameron 1992: 162) is crucial for investigating the relationship between law, legal language and gender. Sexist language is not only “an offensive reminder of the way the culture sees women” but also is “positively harmful in and of itself” (Pettersson, 1999). Thus, language is both a reflector of the oppression of women in a society and also a cause of oppression. Therefore, the language produced through translating a legal code matters to a great extent in terms of the gender subjectivities a code constructs. It is precisely this interrelation scrutinized in the present paper: What kind of a legal language was used in the translation of the old Turkish Civil Code on the articles about the legitimacy of children, as the most striking example through which it is possible to trace the historical construction of gendered subjectivity and legitimacy in Turkey?

It cannot be said that the decision of the Turkish authorities to make the Civil Code through translating the code of a “foreign” country had never been criticized. On the contrary, it gave rise to a strong discomfort on the part of the ones who argued that a foreign code would not meet the needs of, would not suit the Turkish nation. Of the three objections Bozkurt recounts, the third objection concerns polygamy, which in Bozkurt’s view was regarded as indecency by the contemporary, civilized nations (Bozkurt, 1944: 12-14). Bozkurt also tells two anecdotes from his visit in the women prisons to underline the revolutionary nature of the translated Turkish Civil Code for women as opposed to the existing, religion-based law system. Telling the story of a woman who killed the child of his husband’s second wife out of jealousy, Bozkurt asserts that “both the one who was killed and the one who killed were the victims of our old institutions of law” (Bozkurt, 1944: 15).

This is a very striking statement which demonstrates the impact of law on the lives of people who are subject to it. Bozkurt was right. That woman was the victim of the old law system which permitted polygamy. However, was the then new Turkish law system, established through the translation of the “modern” Swiss Civil Code in Bozkurt’s words really free of oppression in terms of gender? Moreover, was the Swiss Code itself free of that oppression? A closer look at the textual make-up of the Code(s) displays the reverse, as I shall demonstrate in what follows.

3. Constructing Gendered Legitimacy: “Legitimacy of Children” in Translation:

“Nesebi Sahih Çocuklar” (Children with True Descent) is a substantial part of the old Turkish Civil Code (OTCC) regulated under the subtitle of “Relatives” (Tepeci, 1946: 212-277). I believe this part, the translation of “Des Enfants Légitimes” (Legitimate Children) of the Swiss Civil Code (SCC) (Rossel, 1967), is a crucial part to observe and trace the construction of gender subjectivities, of fatherhood, motherhood and the concept of (il)legitimacy in the context of law.

A “legitimate child” is defined in the source code, i.e. the Swiss Civil Code of 1907 (SCC), as follows:

L'enfant légitime porte le nom et acquiert le droit de cité de son père. (SCC, art. 270 in Rossel 1967: 134)

[Legitimate child bears the name of his father and acquires the citizenship rights of his father.]

The translation of Article 270 of the Swiss Code is Article 259 of the Turkish Code:

Nesebi sahii olan çocuk babasının ismini taşır ve onun vatandaşlık haklarına malik olur. (OTCC, art. 259 in Tepeci, 1946: 235)

[The child with a true descent bears the name of his father and acquires the citizenship rights of his father.]

In the Turkish translation, the word “légitime” (legitimate) is replaced with the phrase “nesebi sahii”, literally meaning “with true descent”. Here it should be pointed out that although the terminology seems to differ in the two codes, “nesebi sahii çocuk” (child with a true descent) continued to be used interchangeably with “meşru çocuk” (legitimate child) in Turkish until the law reform in 2002 through which these terms were abandoned. Despite the difference in terminology, the translation of above articles shows that both the Turkish Code and the Swiss Code construct the father as the only source of legitimacy.

The discrimination between a “legitimate child” and an “illegitimate” one is made in Article 252 of the Swiss Civil Code:

L'enfant né pendant le mariage ou dans les trois cents jours après la dissolution du mariage a pour père le mari. l'enfant né après les trois cents jours n'est pas présumé légitime. (SCC, art. 252 in Rossel 1967: 127)

[The child which was born during the marriage or within the three hundred days after divorce has the husband as the father. The child who was born after three hundred days is not presumed legitimate.]

In the Turkish Code, the above article was “literally” translated as follows:

Evlilik mevcut iken veya zevalinden itibaren üçyüz gün içinde doğan çocuğun babası, kocadır. Bu müddet geçtikten sonra, asıl olan, doğan çocuğun nesebi sahii addolunmamaktadır. (OTCC, art. 241 in Tepeci, 1946: 213)

[The child which was born during the marriage or within the three hundred days after divorce has the husband as the father. The descent of the child who was born after three hundred days is not presumed to be true.]

Similar to the first pair of articles presented above, Article 252 of the Swiss Code and Article 241 of the Turkish Code take the father as the sole subject who legitimizes an offspring, excluding the mother from playing a determinative role in the recognition of the child by the state.

The third example to be given as a highly explanatory one with respect to the patriarchal nature of both Codes under scrutiny is Article 302 of the Turkish Code which “literally” corresponds to Article 315 of the Swiss Code:

L'action en paternité est rejetée lorsque la mère vivait dans l'inconduite à l'époque de la conception.
(SCC, art. 315 in Rossel 1967: 151)

[If a woman had been living in misconduct at the time of conception, paternity suit is rejected.]

Ananın, gebe kaldığı zaman iffetsizlikle meluf olduğu sabit olursa; babalık davası, reddolunur.
(OTCC, art. 302 in Tepeci 1946: 264)

[On the face of the evidence that a woman had been living an indecent life at the time of conception, paternity suit is rejected.]

The one-to-one correspondence between the Swiss Code and the Turkish Code is obvious once again: Both Codes reject a paternity suit if the woman/mother “lives in misconduct”/“lives an indecent life” at the time of conception, showing no interest in the life of the father in anyway.

As above examples illustrate, what marks the strategy of Turkish lawmakers in 1926 for translating the articles that regulated legitimacy/descent of children is a “literal” translation of the articles of the Swiss Code, with shifts of minimal significance. Thus the Turkish Code transferred the strictly patriarchal gender constructions of the Swiss Code as literally as possible.

The interesting point with regard to the translation of the articles on the descent of child in 1926 is the striking commonality -even sameness- between the source code and the target one. Precisely for this reason, in the context of gender, it is difficult to make sense of the objections to the Turkish authorities' decision to translate a foreign civil code, in other words, the decision to make a civil code through translation of a foreign code, on the grounds that a foreign code would not fit local culture and society. For, as the very “literal” translation of the articles in question demonstrates, there is a surprising harmony between the source and target codes, between the foreign code and the local one, when it came to the construction of the legitimacy of a child. Both codes constructed the father as the mere source of legitimacy of a child. Similarly, both codes established the institution of marriage as the only legitimate form of relationship between women and men, which, in turn, became the only legitimate form in which a child can be recognized by the state, recognized as the legitimate citizen, subject (of the state).

One wonders the reason of the objections, for the construction of motherhood and legitimacy/decency in this way does not seem to be inharmonious neither in terms of the previous, religion based law which remained from the Ottoman Empire, nor that of the gender roles the then new nation-state, seemingly, wished to create. Moreover, it is critical to observe also that the Swiss Civil Code of 1907, praised as the most “civilized”, most “modern” civil code by the Turkish lawmakers was far from reflecting/constructing equality between woman/wife and man/husband, from being free of gender inequality.

The pair of articles discussed above attest to the harmony between the source code and the target one in regulating the legitimate gender relations within the tension between decency-indecency and this necessitates questioning the correlation between gender equality and modern/western law - best representative of which was presumed to be the Swiss Civil Code in view of the Turkish lawmakers in 1926.

The intricate relations between western law, gender and patriarchal power is discussed by Ursula Vogel in “Whose property? The Double Standard of Law in Nineteenth Century Law” where she argues that what was at stake in the construction of the law, which freed man of adultery while imposing a rigid regulation upon women, was men’s proprietary demands on women’s sexuality (Vogel 1992: 154). Vogel maintains that the law “defined the status of a husband by a right of exclusive access to the wife’s body while conceding to her lesser, conditional claims” (Vogel 1992: 163). Similar to this, as obvious in the Article 315 of the Swiss Civil Code and its “literal” translation, i.e. Article 302 of the old Turkish Civil Code, female sexuality becomes a domain to be watched over by the state, to the extent that an “indecent” in that domain would result in the exclusion of the child of such woman from the “legitimate” limits of the state. So, the child whose mother was “indecent” at the time of conception, or the child of an unmarried mother is called, as Martine Spensky underlines “filius nullius” (“nobody’s child”) (Spensky, 1992: 102).

Accordingly, the “harmony” between the target and source codes in terms of the legitimacy of the child urges one to suspect the claim that the Swiss Civil Code brought a ground-breaking transformation with respect to gender. In “The Ottoman and Islamic Substratum of Turkey’s Civil Code”, Ruth A. Miller argues that “one possible reason for the relative success of the adoption of the Swiss Civil Code into Turkish Society ... as well as for the disappearance of the early dissent is precisely that the Turkish Code was not a mere translation of the Swiss, but a somewhat flexible adaptation” (Miller, 2000: 336, emphasis mine). At the end of the article in which she analyses the shifts or alterations in translation of the articles concerning registration/declaration of birth/death, marriage and divorce, Miller argues that the drafters of the Turkish Civil Code “wanted to preserve, more than the original Swiss Code would have allowed, an Ottoman inspired relationship between the state and its citizens, while at the same time introducing all sorts of new definitions and ideas about what personality meant and what, conceptually, the relationship between a citizen and the state should be” (Miller, 2000: 356). According to Miller, what the Turkish lawmakers did was to change the “abstract, definitional concepts” of Turkish civil life but interfere as little as possible in the daily, practical domain (Miller, 2000: 356), thus creating, in marriage for instance, “a hybrid Ottoman-Swiss version of Turkish Republican Marriage” (Miller, 2000: 345). So, what Miller’s analysis implies is that the Turkish drafters desired to change the society, but as strong as this was their desire to preserve the status quo in the everyday, practical domain. What makes Miller to come to this conclusion is the deliberate changes in translation, which were, in her view, “made with previous Islamic ideas as their sources” (Miller, 2000: 361).

The analysis of Miller seems convincing. However, when we re-consider it in the face of the textual comparison undertook above, i.e. in that of the translation of the articles on descent of child, it comes out that Miller assumes a complete, essential contradiction or difference between the Swiss Civil Code and the Turkish society of that time with respect to gender. However, as the unique harmony between the articles that regulate the legitimacy of child demonstrates, the Swiss Civil Code and the then existing socio-cultural values of the Turkish society need not be contradicting in every domain. Moreover, as the very “literal” translation of the articles on legitimacy/decency – which does not involve any deliberate change on the part of the Turkish law makers - demonstrates, the two cultures, the two law systems and legal languages were in no contradiction with respect to the construction of gendered legitimacy in Turkey.

Not unrelatedly, Miller bases her analysis on the idea that the Turkish Civil Code was not a “mere translation” but a “flexible adaptation”. It is interesting to observe that Miller assumes a clear-cut boundary between “mere translation” and “flexible adaptation”. With regard to Article 99 of the Turkish

Civil Code about marriage process, for instance, Miller states that “the organization of the concepts and the way in which they interact with one another is to a large extent Swiss. The authorities which impose the concepts... and their specific foundation are borrowed straight from Ottoman” (Miller, 2000: 350). This is not a “mere translation” according to Miller. In my view, however, this is what translation, especially lawmaking through translation, is all about.

Moreover, the making of the old Turkish Civil Code through translating the civil code of a foreign country was not an immediate decision taken in a vacuum. The historical and socio-political account of the circumstances surrounding such a decision was given by Mehmet Tevfik Özcan who mentions that before the decision to make the Turkish Civil Code through translating the Swiss Civil Code, two commissions had been founded in 1923 for the codification of civil law but due to the fact that the drafts prepared by these commissions had been dominated by the elements of Islamic law, they were abolished in 1925 (Özcan, 2004: 462-463). After this attempt was the decision to translate the Swiss Code made. In his article, Özcan also states that besides the Swiss Civil Code, the French and German Civil Codes were among the alternatives considered by the Turkish drafters but it was the Swiss Civil Code which was both an explicit product of national unification as compared to the French one and whose pragmatic nature would lend itself to be adapted to new conditions as compared to the German one (Özcan, 2004: 464-471).

Interestingly, after depicting the political and historical aspect of the translation of the Turkish Civil Code in a diligent way, at the end of his article Özcan also mentions that this translation was not “a mere translation” (basit bir çeviri değildir) and explains what he means by not being a mere translation: “it was a legal text produced by adapting the Swiss code as much as possible to the social life of Turkey by finding a way of conciliation between the systemic needs and the requirements of reform” (Özcan, 2004: 473). So, although Özcan also excludes this kind of adaptation from the limits of translation, he, does not seem to be surprised, like Miller, in the face of the fact that the Turkish Civil Code was not a mere translation and points to the existence of reconciliation, whose nonexistence, rather than existence, would be surprising in any case of legal code made through translation. However, no reconciliation seems to have been necessary for the translation of the articles on “legitimate children”/”children with true descent” examined above and abolished only in 2002 with the new Turkish Civil Code.

Article 259 of the old Turkish Civil Code which defined a “child with true descent” was transformed into Article 321 in the new Turkish Civil Code of 2002 that radically dropped its discriminating tone, adopting an equal attitude both to the mother and the father:

Çocuk, ana ve baba evli ise ailenin; evli değilse ananın soyadını taşır. Ancak, ana önceki evliliğinden dolayı çifte soyadı taşıyorsa çocuk onun bekârlık soyadını taşır. (NTCC, art. 321 in Türk Medeni Kanunu: 88)

[If the mother and the father are not married, the child acquires the surname of the mother. However, if the mother has two surnames due to her previous marriage, the child acquires the maiden name of the mother.]

In the new Turkish Code the article that refused to recognize a child born from a woman and man who are not permitted to get married by law or from the adultery of a married woman and man, i.e. Article 292 of the old code was totally omitted. A very similar example is the omission of Article 302 of the old Civil Code, which rejected the paternity suit in case of “indecentry” of the mother at the time of conception, and of Article 241, which proclaimed the descent of a child who was born after the three hundred days of a divorce as “not true”.

Conclusion

Focusing on the analysis of the translation of the articles on “legitimate children”/“children with true descent”, the aim of the present paper has been to trace the historical construction of gendered subjectivity and legitimacy in Turkey in the early 20th century. Made through the translation of the Swiss Civil Code of 1907, the Turkish Civil Code of 1926 was then praised as a “revolution” in the context of Turkish westernization and modernization and on the grounds that the translated law improved woman’s status. However, the analysis of the articles concerning legitimacy has attested to an obvious violation of gender equality in the Turkish Civil Code. It has also demonstrated that the related articles of the Turkish Code were the “literal” translations of the corresponding articles of the Swiss Civil Code as the source of violation of gender equality in the present case.

According to the old Turkish Civil Code and to the Swiss Civil Code, the father was the only source of legitimacy. Both Codes recognized the father as the sole subject that legitimized a child and excluded the mother from playing a determinative role in the recognition of the child as a “legitimate subject” by the state. In similar vein, both the Turkish and Swiss Codes rejected a paternity suit if a woman “lived in misconduct”/“lived an indecent life” at the time of conception without paying attention to the way the father lived his life. Thus, the strictly patriarchal constructions of gender in the so-called modern Swiss Code were “literally” translated/transferred into the Turkish Code. The obvious result was the gendering of legitimacy through law privileging men over women, father over mother, male subject(ivity) over female subject(ivity) in the Turkish legal system.

I believe the present case shows not only the critical importance of translation in tracing the historical construction of gendered subjectivity and legitimacy in Turkey but also the necessity of questioning the allegedly “close” link between gender equality and western law, as was manifest in the discourse of the Turkish lawmakers in 1926.

References

- Bozkurt, M. E. (1926). Medeni Kanun Genel Gerekçesi. In *Türk Medeni Kanunu*. Retrieved from http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/gerekce_1926.html.
- Bozkurt, M. E. (1944). *Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı*. In *Medeni Kanununun XV. Yıl Dönümü İçin Armağan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Cameron, D. (1992). *Feminism & Linguistic Theory*. (2nd ed.). London: MacMillian.
- Öner, S. (2013). *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi* [Lawmaking through Translation: Translation of the 1858 Ottoman Penal Code from the 1810 French Penal Code]. (Unpublished Doctoral Dissertation). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Öner, S. & Karadağ, A. B. (2016). Lawmaking through Translation: ‘Translating’ Crimes and Punishments. *Perspectives: Studies in Translatology* Volume 24. DOI Number: 10.1080/0907676X.2015.1105829, p. 319–338.
- Özcan, M. T. (2004). Modernleşme ve Medeni Hukuk: Türk Medeni Kanunu'nun Resepsiyonu ve Bu Olayın Politik Cephesi. In Öget Öktem Tanör (Ed.), *Bülent Tanör Armağanı*. İstanbul: Legal.
- Petersson, S. (1999). Locating Inequality - The Evolving Discourse on Sexist Language. Retrieved from http://www.lawsite.ca/WLSC/Petersson_w.htm. (last accessed on 15 June 2008).
- Rossel, V. (1967). *Code Civil Suisse Code Fédéral Des Obligations*. (10th ed.). Lausanne: Payot.

- Spensky, M. (1992). Producers of Legitimacy: Homes for Unmarried Mothers in the 1950s. In Carol Smart (Ed.), *Regulating Womanhood Historical Essays on Marriage, Motherhood and Sexuality*. London and New York: Routledge.
- Tepeci, K. (1946). *Notlu ve İzahlı Türk Kanunu Medenisi ve İlgili Kanunlar, Nizamnameler, Yargıtay Kararları, Federal Mahkeme Kararları, Talimatname ve Tamimler*. Vol. 1 *Şahsın Hukuku, Aile Hukuk, Miras*, Ankara: Doğuş.
- Türk Medeni Kanunu*. (2006) İstanbul: Yaylım.
- Velidedeoğlu, H. V. (1944). İsviçre Medeni Kanunu Karşısında Türk Medeni Kanunu. In *Medeni Kanunun XV. Yıl Dönümü İçin Armağan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Velidedeoğlu, H. V. (1968). *Türk Kadınının Eski ve Yeni Hukuktaki ve Gerçek Hayattaki Durumu*, İstanbul: Karınca.
- Vogel, U. (1992). The Double Standard of Law in Nineteenth Century Law. In Carol Smart (Ed.), *Regulating Womanhood Historical Essays on Marriage, Motherhood and Sexuality*. London and New York: Routledge.

Türkiye’de İngilizce Öğrenmek: Zorluklar ve Fırsatlar

İsmail YAMAN¹

Öz

İngilizce öğrenmek tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yıllardır büyük önem atfedilen bir uğraştır. İngilizce eğitiminin başlama yaşının yıllar içinde giderek düşürülmesi bunun en net göstergelerinden biridir. Mevcut çalışma bugün neredeyse tüm dünyada ortak iletişim dili olarak kullanılan İngilizcenin Türkiye’de yabancı dil olarak öğretimi ve öğrenimi noktasında yaşanan zorlukları ve sonrasında bu çerçevede var olan kolaylıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın giriş kısmında Türkiye’de genel olarak yabancı dil öğretiminin ve özelde İngilizce öğretiminin tarihsel gelişimi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca, Türkiye’de İngilizce öğretiminin ürünlerini ortaya koyan verilerle mevcut durum gerçekçi bir şekilde ortaya konmuştur. Sonrasında ise Türkiye’de İngilizce öğrenme sürecini güçleştiren Türkiye’de İngilizcenin ikinci dil değil yabancı bir dil olması, öğretmen nitelikleri bağlamında bulunan eksiklikler, dil öğrenmenin özellikle yabancı dil ortamlarında zaman ve sabır gerektiren bir süreç olması, İngilizceye ve dil öğrenme sürecine dair mevcut önyargılar, atılan önemli adımlara rağmen yerli kitapların istenilen seviyeye gelememesi ve ölçme-değerlendirme araçlarının öğrenmeyi destekleyecek ölçüde etkin kullanılamaması gibi temel etkenler ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Zorluklar ele alındıktan sonra, bugün Türkiye’de İngilizce öğrenmeyi kolaylaştıran iyi hazırlanmış güncel İngilizce dersi öğretim programları, dil eğitimini destekleyici teknolojik gelişmeler, erişilebilecek sınırsız kaynak çeşitliliği, etrafta ve günlük yaşantımızda yararlanılabilecek İngilizce unsurlar ve artan uluslararası projeler kapsamında değişim programları gibi etkenler de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çizilen çerçevede Türkiye bağlamında İngilizce öğretime yapıcı katkı sağlayacak bazı öneriler de sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İngilizce, dil eğitimi, zorluklar, fırsatlar.

Learning English in Turkey: Challenges and Opportunities

Abstract

As in all the world, learning English is a struggle that has been attributed great importance for many years in Turkey. The gradual reduction of the age of the onset of English education over the years is one of the clearest indicators of this. The present study aims to discuss the challenges experienced in Turkey in the learning and teaching process of English that is today used as a lingua franca almost all over the world and then the available opportunities that render this process easier. In this respect, the introduction of this study focuses on the historical development of foreign language teaching in general and teaching English in particular in Turkey. Also, the current situation is presented realistically with data demonstrating the products of English language teaching in Turkey. Then, challenging factors like Turkey’s being an English as a foreign language (EFL) country, deficiencies in teacher qualifications, that language learning is a demanding process that requires time and patience especially in EFL settings, the existing prejudices about the English language and the language learning process, that domestic English course books have not been able to attain a desired level in spite of some important steps taken, and that the assessment tools cannot be used effectively

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, ismail.yaman@omu.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 27.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2017]; DOI: 10.29000/rumelide.417491

to support learning have been discussed in detail. Following challenges, facilitating factors like the current well-prepared English curricula that enhance learning English in Turkey, technological developments, unlimited accessible resources, English components that are readily available all around us in our daily lives, and increasing international projects that offer exchange programs have been extensively discussed. Some constructive suggestions have also been offered in the context of English language learning and teaching in Turkey.

Key words: English, language education, challenges, opportunities.

Giriş

Yabancı dil öğrenmek ülkemizde pek çok kişinin çokça zaman ve para harcadığı bir süreç olarak çıkıyor karşımıza. Özellikle İngilizcenin dünya çapında ortak iletişim dili (lingua franca) hâline gelmesiyle yediden yetmişe herkes İngilizce öğrenmek adına bir çaba gösteriyor. İngilizceye hâkim olmak aslında diğer pek çok toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da bir güç ve statü göstergesi olarak değerlendirilebiliyor (Doğançay-Aktuna, 1998). İnsanlar kendileri öğrenemiyorsa bile yabancı dil konuşabilen insanlara gıpta ile bakıyor ve çocuklarını bu bağlamda teşvik ediyor. İngilizce kadar olmasa da son yıllarda ülkemizde yabancı dil olarak etkisi artan Arapça, Rusça, İspanyolca ve Çince gibi dilleri öğrenmek için de insanlar büyük çaba ve zaman sarf ediyor. Bir de bu süreç başarısızlıkla sonuçlanırsa dil öğrenmeye karşı çok ciddi önyargılar oluşabilmektedir. Örneğin, İngilizcenin çok zor olduğunu iddia edenler, Türkiye’de yabancı dil öğretilmediğini söyleyenler, öğretmenlerin hep gramer ağırlıklı dersler yapıp onlara yeterince beceri kazandıramadıklarından yakınanlar veya artık dil öğrenmek için yaşlarının geçtiğini söyleyen insan sayısı oldukça fazladır. Bu tür yakınmaların haklı ya da haksız olduğunu tek bir pencereden bakıp söyleyemeyiz. Dil öğrenme sürecini başarılı ya da başarısız kılan pek çok etken olduğu için olaya büyük resmi görmeye çalışarak yaklaşmakta fayda vardır.

Türkiye’de yabancı dil öğretimi geleneği Osmanlı İmparatorluğu zamanında başlamıştır. O dönemde özellikle medreselerde Arapça eğitimi ön plana çıkmış ve sonrasında farklı mekteplerde Fransızca, Farsça, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rumca ve Bulgarca gibi diller de öğretilmeye başlamıştır; ancak Osmanlı döneminde de yabancı dil öğretiminde tam bir başarı yakalanamamıştır (Ergin, 1977). Osmanlı’nın son döneminde Lisan Mektepleri bünyesinde Fransızca başta olmak üzere yabancı dil eğitimi verilmiş; Galatasaray Lisesi bünyesinde Fransızca, Robert Koleji bünyesinde ise İngilizce eğitim verilmeye başlanmıştı (Çakır, 2017).

Zaman içinde Fransızca etkisini yitirdikçe İngilizcenin Türkiye’de yabancı dil olarak hâkimiyeti arttı. Özellikle de Türkiye’nin NATO üyeliği ve Avrupa Birliği üyeliği gündemi İngilizcenin etkisini daha da artırmıştır (Demirpolat, 2005). Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) öncesi dönemde kurulmuş olan Eğitim Enstitüleri dil eğitimi işini Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) çatısı altında yürütürken, YÖK sonrası dönemde bu enstitüler Eğitim Fakültelerine dönüştürülerek yabancı dil eğitiminin ağırlığı, özellikle İngilizce öğretmeni yetiştirme boyutuyla, üniversitelere aktarılmış oldu (Çakır, 2017).

Yakın zamanlara gelindiğinde ise, 1997 Sekiz Yıllık Eğitim Reformu’nu genel eğitim sistemi bağlamında bir eşik olarak değerlendirilebilir; ancak o dönemde İngilizcenin öğretim programının geleneksel yaklaşımdan uzaklaşmadığı görülmektedir. (Haznedar, 2004; Kırkgöz, 2007). Buna rağmen, daha önce ortaöğretim düzeyinde başlayan İngilizce derslerinin 4. sınıftan itibaren başlatılması ve ‘erken yaş’ ilkesinin gözetilmesi önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Devam eden süreçte ise, yeni bir öğretim programı 2006 yılında uygulamaya konulmuş ve bu yeni müfredat İngilizcenin 4. sınıftan

itibaren bütüncül ve iletişimsel bir yaklaşımla öğretilmesi hususunda önemli bir zemin teşkil etmiştir (Haznedar, 2010).

2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı itibariyle yürürlüğe giren 4+4+4 eğitim sistemiyle ilkokula başlama yaşı 5’e (gönüllülük esasına göre) indirildi; İngilizce eğitimi ise 2. sınıftan itibaren verilmeye başladı (Bayyurt, 2012). Dolayısıyla, okula 5 yaşında başlayan bir çocuk 6 yaşında İngilizceyle tanışmaya başladı. Bu reform çerçevesinde, 2013 yılında uygulamaya konan yeni öğretim programıyla birlikte İngilizce eğitimi artık 2. sınıftan itibaren öğretilmek üzere yeniden planlandı. Öğretim sürecinde Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni (Common European Framework of Reference for Languages-CEFR) ilkeleri çerçevesinde iletişimsel ve eylem odaklı bir yaklaşım benimsendi. 2018 itibariyle ise bir önceki müfredat, İngilizce öğretmenleri, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları gibi geniş bir çevrenin görüş ve katkıları da alınarak kısmen güncellendi ve aynı felsefe ve ilkeler doğrultusunda değerler eğitimi boyutunu da içine alacak şekilde yeniden bir çerçeve çizildi.

Gelmiş olduğumuz noktada, ülkemizde İngilizce öğretimi devlet okullarında 2. sınıftan itibaren, özel okulların hemen hepsinde ise 1. sınıftan itibaren başlatılmaktadır. Hatta okul öncesi eğitim kurumlarının çoğunda da öğrenci yavaş yavaş İngilizceyle tanıştırılmaktadır. Erken yaşta dil eğitimi aslında ülkemizde geç kalmış bir uygulamadır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin hepsinde yabancı dil eğitimi 1. sınıftan itibaren başlamaktadır (Bayyurt, 2012). Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ülkelerini değerlendirdiğimizde de durumun benzer olduğunu görüyoruz. Türkiye ve İngilizce eğitimini 4. sınıftan itibaren başlatan Suudi Arabistan hariç diğer bütün bölge ülkeleri yabancı dil eğitimini devlet okullarında 1. sınıftan itibaren başlatmaktadır (Kirkpatrick, 2017). Dolayısıyla, Türkiye’nin İngilizce eğitimini 2. sınıftan itibaren başlatması dünya gerçekleri dikkate alındığında abartılı değil, geç kalınmış bir adım olarak bile değerlendirilebilir.

Ülkemizde yabancı dil eğitimi şu anda hem 4+4+4 sistemi kapsamında ilkokul, ortaokul ve liselerde hem de yükseköğretim düzeyinde üniversitelerde verilmektedir. Yabancı dil olarak ağırlıklı İngilizcenin öğretildiği ülkemizde, özellikle lise ve üniversitelerde Almanca, Fransızca, Rusça, Arapça, Çince, İtalyanca, İspanyolca gibi diller de isteğe bağlı olarak öğretilmektedir. Hatta yükseköğretim düzeyinde, ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi gibi üniversiteler yıllardır eğitim dili tamamen İngilizce olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Eğitim dili Türkçe olan üniversitelerde de bazı bölümler yüzde yüz İngilizce (örneğin; İngilizce Tıp) bazı bölümler de ise yüzde otuz İngilizce eğitim vermektedir. Eğitimi tamamen Türkçe olan bölümlerde ise genellikle 1. sınıfta haftada en az 2 saat olmak üzere genel İngilizce eğitimi verilir. Meslek yüksekokullarındakiler dâhil üniversitelerdeki bölümlerin çoğunda ilerleyen dönemlerde Mesleki İngilizce dersi de verilmektedir.

Yukarıda bahsedilen kronolojik gelişmeler ışığında Türkiye’de genelde yabancı dil eğitiminin özelde ise İngilizce öğretiminin nereden nereye geldiğine dair bir çerçeve ortaya koymaya çalıştık. Görünen o ki öğrenciler eğitim hayatlarının neredeyse tamamında İngilizceye temas etmektedir. Mevcut yetişkinlerin önemli bir kısmı da kendi imkânlarıyla özel dersler, kursalar, bireysel çalışmalar gibi yollarla İngilizce öğrenmeye çabalamaktadır.

Türkiye’de İngilizce öğretim süreçlerinin ürün ve yansımalarına baktığımızda, British Council ve TEPAV (2014) tarafından ortak yürütülen “Türkiye’deki Devlet Okullarında İngilizce Dilinin Öğretimine İlişkin Ulusal İhtiyaç Analizi” adlı çalışma kapsamında İngilizce öğretmenlerinin potansiyellerini tam olarak sınıfa yansıtamamaları, ders kitabına fazla bağımlı kalma, öğretmen odaklı bir eğitim verilmesi ve öğrencilerin bireysel özelliklerinin yeterince dikkate alınmaması gibi ana sorunlar tespit edilmiş ve bu

bağlamda kuram ve uygulama arasındaki uçurumu gidermeye yönelik çeşitli çözüm önerileri getirilmiştir.

British Council ve TEPAV (2015) tarafından ortak yürütülen “Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında İngilizce - Bir Durum Analizi” adlı bir diğer çalışma kapsamında ise üniversitelerdeki İngilizce eğitime dair bazı sorunlar tespit edilmiş ve çözüm olarak hazırlık sınıflarının seçmeli olması veya yalnızca eğitim dili İngilizce olan üniversitelerde uygulanması ve müfredatın genel amaçlı İngilizceden genel akademik amaçlı İngilizceye dönüştürülmesi gibi öneriler getirilmiştir.

2017 İngilizce Yeterlik Endeksi (English Proficiency Index) (<https://www.ef.com.tr/epi/regions/europe/turkey/>) verilerine göre Türkiye Hollanda’nın birincilik koltuğuna oturduğu araştırma kapsamında 80 ülke arasında 47.79 puanla 62. olarak ‘çok düşük seviye’ kategorisinde kendine yer bulmuştur. 27 Avrupa ülkesi arasında ise 26. sıradayız. Aynı araştırmanın önceki yıllara ait verilerine baktığımızda ise 2011 yılında 44 ülke arasında 43.; 2012’de 54 ülke arasında 32.; 2013’te 60 ülke arasında 41.; 2014’te 63 ülke arasında 47.; 2015’te 70 ülke arasında 50.; 2016 yılında ise 72 ülke arasında 51. sırayı aldığımız görülmektedir. Düzey olarak sadece 2012 ve 2013 yıllarında ‘düşük seviye’ kategorisinde yer aldığımız bu endekste bu yıl da dâhil olmak üzere çoğunlukla ‘çok düşük seviye’ kategorisinde yer almaktayız. Türkiye’deki bölgeler özelinde en yüksek İngilizce seviyesi İç Anadolu Bölgesi’nde çıkarken en düşük düzey Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde çıkmıştır. Cinsiyet açısından ise veriler Türkiye’deki kadınların erkeklerden daha iyi İngilizce bildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, aşağıda Türkiye’de İngilizce öğrenmeyi güç kılan unsurları ve sonrasında tam tersine bu süreçte kolaylıklar sağlayabilen boyutları ele alacağız.

Zorluklar

İngilizce Türkiye’de İkinci Dil Değil Yabancı Bir Dildir

İngilizcenin ülkemizde öğrenilmesini güç kılan başlıca etken bu dilin Türkiye’de yabancı dil olmasıdır. Toplumdilbilimci Kachru (1985) İngilizcenin kullanıldığı ülkeleri üç ana çember içinde sınıflamıştır: *iç çember (inner circle)*, *dış çember (outer circle)* ve *genişleyen çember (expanding circle)*. İç çemberde yer alan Amerika, İngiltere, Avustralya gibi ülkelerde İngilizce anadil olarak konuşulmaktadır. Dış çemberde yer alan Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Pakistan ve Kenya gibi ülkelerde İngilizce ikinci dil olarak konuşulmaktadır. Yani bu ülkelerin çoğunda İngilizce hem resmi dil (official language) hem de yaygın eğitim dili olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla toplum İngilizceye çok rahat bir şekilde erişebilmektedir. Bu çemberdeki ülkelerin ortak özelliği çoğunun eski Britanya sömürge olmasıdır. Bu ülkeler üstünde sömürge düzeni kuran Britanya bahsedilen toplumların dili ve kültürü üstünde de olumsuz anlamda etkili olmuş ve yetişen nesillerde kayıplı iki dilliliğe (subtractive bilingualism) neden olmuştur. Genişleyen çemberde yer alan Türkiye, Rusya, Çin ve Japonya gibi ülkelerde ise İngilizce yabancı dil olarak öğrenilir ve kullanılır. Bu ülkelerin ortak özelliği ise İngilizcenin buralarda zor öğrenilmesidir.

Kachru’nun (1985) ortaya koyduğu üç çembere destek olarak Krashen’in (1982) *Edinim-Öğrenme Hipotezi*’nden bahsetmek yerinde olur. Bu hipoteze göre anadil ve ikinci dil ortamlarında edinim gerçekleşirken yabancı dil ortamlarında edinimin gerçekleşmesi neredeyse imkânsızdır. Onun yerine gelişen süreç öğrenme sürecidir. Bu iki boyut arasındaki farkı aslında hedef dile maruz kalma derecesi

belirlemektedir. Dile uzun süreli olarak bilinçaltına etki edecek derecede temas etmek edinim sürecini getirmektedir. Bu temas süreci bir de erken yaşta gerçekleşirse alınan verim çok daha iyi olmaktadır.

Öğrenme süreci ise dile hâkimiyet noktasında edinim kadar güzel sonuçlar vermemektedir. Türkiye genişleyen çembere ait ve İngilizcenin yabancı bir dil olarak öğrenildiği bir ülke olduğu için İngilizce burada *edinilmiyor, öğreniliyor*. Bu da teknik açıdan ciddi bir dezavantaj doğuruyor. İngilizceyi öğrenenler bu dile genellikle sınıf ortamlarında temas etmektedir. Basit bir hesap yaparsak, bir haftada 168 saat vardır ve haftada 24 saat İngilizce dersi alan birisinin bile bu dile temas ettiği oran 1/7 olarak karşımıza çıkmaktadır. Haftada 2 saat İngilizce öğrenen birisi için bu oran 1/84. Onun haricinde kendi özel çabaları olmazsa, sokakta, evde, otobüste veya herhangi bir yerde İngilizceye temas etmezler. Eğer bir dil günlük yaşamda karşılaşılmayan ve hayatta kalma (survival) veya ihtiyaçları karşılama noktasında elzem bir ihtiyaç olarak hissedilen bir araç değilse o dilde beceri geliştirme süreci haliyle keyfi ve yavaş olacaktır. Dolayısıyla İngilizceyi Türkiye’de öğrenen birisi Hindistan’da veya Norveç’te öğrenen birisinden her zaman daha dezavantajlı olacaktır. Bu durum bugün nasılsa, yarın da öyle olacaktır. Bu noktada hayıflanacak da bir şey yok aslında; iyi ki bir sömürge ülkesi değiliz ve iyi ki İngilizce ülkemizde ikinci değil yabancı bir dil. Elbette ki, bu bakış açımız İngilizcenin önemini ve öğrenilmesi elzem olan bir dil olduğu gerçeğini yadsımıyor. Aksine, gerçeği tespit edip ona göre telafi adımlarının atılması gerektiğini öngörüyor. Bu bağlamda, karşılaştırma yaparken de genişleyen çemberde bulunan ülkelerdeki dil eğitimi süreçleriyle kıyaslamalar yapmak yaşadığımız zorlukları aşma noktasında daha sağlıklı çözümler yapmamıza yardımcı olacaktır.

Öğretmen Nitelikleri

Son yıllarda, özellikle Yapılandırmacı Yaklaşım çerçevesinde, öğrenen özerkliğinden (learner autonomy) bahsediyoruz. Özerklik boyutu yukarıda bahsedilen İngilizceye temas etme süresinin okuldaki ders saatiyle sınırlı kalmasını ortadan kaldıracak çok önemli bir boyuttur. Bunu da öğrenen kişi öğrenme sürecinin sorumluluğunu kendisi üstlenerek başarır. Ancak terimin isminden de anlaşılacağı üzere öğrenen kişi okul dışı öğrenme süreçlerini *bağımsız* değil *özerk* bir şekilde yürütür. Bu da İngilizce öğretmenini, özellikle de Türkiye gibi İngilizcenin yabancı dil olarak öğretildiği ortamlarda, dil öğretme veya öğrenme sürecinde vazgeçilmez bir aktör kılar. Tam da bu noktada, geleneksel eğitim jargonuyla İngilizceyi öğrencilere öğretecek, yapılandırmacı jargonla da onlara İngilizce öğrenme sürecinde rehberlik edecek öğretmenlerin niteliği konusu gündeme geliyor.

Türkiye’de İngilizce öğretmenlerinin niteliklerinden bahsetmek için birkaç farklı boyuta değinmek gerekiyor. Bunlardan ilki ‘İngilizceyi anadil konuşuru (native speaker) olmayan birisi etkili olarak öğretebilir mi’ sorusudur. Bu konuda önemli çalışmaları bulunan Medgyes (1994) anadil konuşuru olan öğretmenlerin (NESTs) dile hâkimiyet, özgüven gibi konularda avantajlı olduğunu ifade ederken anadil konuşuru olmayan öğretmenlerin (Non-NESTs) de ülkedeki eğitim sistemine hâkimiyet, İngilizce öğrenme sürecinden geçmiş olmaları ve bu bağlamda başarılı bir rol model teşkil etmeleri ve öğrencilerin karşılaşılabilecekleri sorunları tahmin edebilmeleri gibi çeşitli avantajları bulunduğunu ifade etmektedir. Ülkemizdeki durumu değerlendirdiğimizde ilkokul, ortaokul ve lise düzeyi devlet okullarında anadil konuşuru İngilizce öğretmen sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Ancak özel okullar ve özel dil kursları biraz da pazarlama motivasyonu ile anadil konuşuru istihdam etme noktasında büyük çaba harcamaktadır. Üniversite düzeyinde ise İngilizce ile alâkalı bölümlerin çoğunda anadil konuşurları bulunmaktadır. Bunlardan bazısı tam zamanlı çalışan ve uzun süredir Türkiye’de bulunan öğretim elemanları iken bazıları da Amerikan Eğitim Ataşeliği kanalıyla ikili anlaşmalarla geçici statüde üniversitelerde görevlendirilen genç öğretim elemanlarından oluşmaktadır.

Özetle, ülke genelinde İngilizce eğitimi işinin ağırlıklı yükünü üstlenen kesimin çok büyük çoğunluğu bizim eğitim sistemimizde yetişmiş yerli öğretmenlerden oluşmaktadır. Önceden İngilizce öğretmeni sayısı çok az olduğundan derslere farklı branşlardan öğretmenler girebiliyordu. Hatta ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi gibi eğitim dili tamamen İngilizce olan üniversitelerin herhangi bir bölümünden mezun olanlar İngilizce ağırlıklı eğitim veren Anadolu Liselerinde İngilizce öğretmeni olarak görev alabiliyordu. Ayrıca, uzun bir süre üniversitelerin Almanca Öğretmenliği ve Fransızca Öğretmenliği gibi programlarda okuyan öğrenciler lisans eğitimleri esnasında İngilizce Öğretmenliği programlarından seçmeli 40 kredilik ders alarak edindikleri sertifikayla mezun olduklarında ihtiyaç olması durumunda İngilizce Öğretmeni olarak atanabildiler. Bugün Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin ilgili maddesi şöyle diyor: “İlkokullarda bütün derslerin sınıf öğretmenlerince okutulması esastır. Ancak Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri okulun kadrolu alan öğretmenlerince okutulur” (http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ilkveokuloncyon_o/yonetmelik.pdf). Aynı madde eğer hiçbir çözüm bulunamazsa sınıf öğretmenin İngilizce dersine girebileceğini söylüyor. Dolayısıyla, MEB bu derse özellikle İngilizce öğretmenlerinin girmesini istiyor. Son yıllarda atanan öğretmen sayısı dikkate alındığında bugün ülkemizin çoğu yerinde İngilizce öğretmeni bulamama gibi bir sorunla karşılaşılıyor; ancak ders yüklerinin fazla olması durumunda bu derslere bazı okullarda sınıf öğretmenlerinin girdiğini söyleyebiliriz.

Nicelik olarak şu anda çok sorun yaşanmayan İngilizce öğretmenleriyle ilgili nitelik tartışmaları hep olmuştur. Anadil konuşuru öğretmenlere göre avantajları ve dezavantajları olan yerli öğretmenler avantajlarını en üst düzeyde kullanabilirlerse aslında İngilizce öğretimiyle ilgili çoğu sorun aşılacaktır. Bunun için de nitelikli öğretmen ve öğretmen adaylarına ihtiyacımız vardır. İngilizce öğretmeni yetiştiren lisans programlarına göz attığımızda başta İngilizce Öğretmenliği olmak üzere, İngilizce Mütercim-Tercümanlık, Çeviribilim, İngiliz Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dilbilimi ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı programları karşımıza çıkmaktadır. İngilizce Öğretmenliği hariç diğer programların mezunları ancak pedagojik formasyon eğitimi almaları koşuluyla İngilizce öğretmeni olarak atanabilmektedir. Bu listede Anadolu Üniversitesi bünyesinde bir süre aktif olan, 2 yıl örgün 2 yıl uzaktan eğitim veren Açıköğretim İngilizce Öğretmenliği Programı da bulunmaktaydı (Seferoğlu, 2004). Ancak kısmi de olsa açık öğretimle öğretmen yetiştirilemeyeceğine dair tartışmalar üzerine ilgili program 2012-2013 öğretim yılı itibarıyla öğrenci alımını durdurmuştur (<http://abp.anadolu.edu.tr/tr/program/programProfili/1651/8>). Mevcut duruma baktığımızda, söz konusu altı farklı programın da mezunlarının İngilizce öğretmeni olabildiği görülmektedir. Bu çeşitlilik özellikle pedagojik formasyon eğitimi bağlamında tartışmalara yol açmaktadır (Seferoğlu, 2004; Altan, 2012). Eğitim Fakültesi çıkışlı olmayan mezunların bazen hızlandırılmış programla, bazen kısmi uzaktan eğitim programlarıyla formasyon alıp öğretmen olmaları nitelik noktasında daha fazla soru işaretine sebep olmaktadır. Türkiye’deki İngilizce eğitiminin sorunlarını konuşmaya mevcut öğretmenlerin profillerini değerlendirerek başlamak gerektiğini vurgulayan Cephe (2014) şu sorulara cevap bulmamız gerektiğini ifade ediyor:

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından istihdam edilen öğretmenlerin yüzde kaçını İngilizce Öğretmenliği mezunudur ve bu öğretmenlerin İngilizce Öğretmenliği mezunu olmayan İngilizce öğretmenlerine oranı nedir?

İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilenlerin mezuniyet alanları nedir ve bunun yanı sıra dil ve alan yeterlikleri ne seviyededir? (s. 62-63).

Bu sorulara net rakamlarla cevap vermek çok güç. Gerçi İngilizce Öğretmenliği programlarında da her şeyin yolunda gittiğini söylemek yanlış olur. Özellikle ülke genelinde artan üniversite ve program sayısı ile birlikte bu programa gelen öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinde gözle görülür bir azalma yaşandı. Bazı öğrencilerin daha kendi İngilizce donanımlarını yeterli seviyeye getiremeden mezun olup atandıkları yadsınamaz bir durumdur. Bunun için ilgili programlarda öğretim elemanlarının işi sıkı tutup gerekli liyakati sağlayamayan öğrencileri mezun olma aşamasına getirmemeleri elzemdir. Yoksa liyakatsiz İngilizce öğretmenleri atandıkça yabancı dil eğitimi tartışması Türkiye’de kaçınılmaz olarak bir kısır döngüye girer. Bu çerçevede, Tatar (2010) lisans eğitiminde kapsanması gereken alanları şu şekilde sıralıyor:

Yabancı dil öğretim yöntemleri
İkinci dil edinimi
Dil aktarımı
Okulöncesi ve ilköğretim çağı İngilizce öğretimi
Dinleme, konuşma, okuma, yazma becerilerinin öğretilmesi
Materyal değerlendirme ve hazırlama
Dil becerilerinin sınanması
Dil öğretiminde teknolojinin kullanımı (s. 54-55)

Yukarıdaki listede görüldüğü gibi İngilizce öğretmeni adaylarının çok geniş bir yelpazede donanımlı olarak yetişmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, gerek İngilizce Öğretmenliği programları gerekse diğer bahsi geçen programların mezunlarına formasyon eğitimi veren birimler bu alanlarda asgariyi sağlayamayan öğrencileri istenilen seviyeye getirmeden mezun etmemeliler. ÖSYM tarafından atama öncesi aday İngilizce öğretmenlerine uygulanan Öğretmenlik Alan Bilgisi Testi’ne (ÖABT) ait 2017 verileri 11.535 İngilizce öğretmeni adayının bu sınava girdiğini ve ortalama doğru cevap sayısının 50 soru üzerinden 24.439 olduğunu göstermektedir (https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/OABT/Sayisal_Bilgiler_04082017.pdf). Bu ortalama diğer bazı branşlarla kıyaslandığında (örn. İlköğretim Matematik: 16.925, Lise Matematik: 11.877, Kimya: 14.091) yeterli gibi görünebilir; ancak ortalama doğru cevap oranı açıkça yarımın altındadır. Bu sonuçları bir de bu sınavda adaylara yöneltilen soruların çoktan seçmeli sorular olduğu gerçeği bağlamında değerlendirdiğimizde durumun vahameti daha iyi anlaşılmaktadır.

Öğretmen eğitimiyle ilgili diğer bir önemli husus ise Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması derslerinin işlevi ve verimi konusudur. Bu dersler yıllardır birçok öğrenci ve öğretim elemanı tarafından formalite olarak değerlendirildi ve ciddiye alınmadı. Halbuki sınıfta yapay ortamda uygulaması yapılan becerileri gerçek ortamda gözlemleyip uygulamaya koymak hizmet öncesi süreçte öğretmen adayları için çok değerli bir fırsattır. Bu noktadaki sorunu tespit eden MEB son iki yıldır staj okullarını kendisi belirlemekte ve MEBBİS üzerinden uygulama öğretmeni ve ders sorumlusu öğretim elemanı tarafından birlikte verilen staj notunu artık öğretmen atamalarında kullanmaktadır.

Özetle, ne kadar iyi tasarlanmış bir öğretim programınız ve ders kitabınız olursa olsun, onları sınıfta uygulamaya dönecek öğretmeniniz programın ondan istediği şekilde hareket etmiyorsa sisteminiz işlemiyor demektir. Çünkü dil eğitimi insanla ve diyalogla yapılacak bir iş ve bu süreci sınıfta yönetecek kişi de öğretmenler. Yalçın (2017) bu çerçevede ‘Yabancı Dil Öğretimi İçin Önce Öğretmen’ (s. 1) sloganıyla öğretmen faktörünün önemine işaret etmektedir. MEB hem Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni (CEFR) hem de güncellenen öğretim programlarıyla ilgili hizmet içi eğitimler vermekte; fakat bazı öğretmenlerin konformist davranıp eski alışkanlıklarla geleneksel dil öğretim yöntemlerine yönelmeleri halen gramer ağırlıklı bir sistemin var olduğu gibi bir yanlış algı oluşmasına sebep olabilmektedir.

Zaman Gerektiren Bir Sürec

Türkiye’de İngilizce öğrenmeyi güç kılan diğer bir boyut ise bu konuda aceleci davranılmasıdır. Dil öğrenmek emek ve sabır gerektiren bir süreçtir. İngilizceyi Türkiye’de öğrenmek Kanada’da öğrenmekten farklı olacaktır. Çocuk anadilini edinirken bile yaklaşık 2-2.5 yıllık bir alımlama (reception) dönemi geçirir ve sonrasında dili üretmeye başlar. Anadilini tam olarak konuşabilmesi için en az 5-6 yaşına gelmesi gerekir. Dolayısıyla 3 ay İngilizce dersi aldıktan sonra ‘Hadi bakalım İngilizce konuş da dinleyelim’ talebine maruz kalmak öğrenenin cesaretini kırmamalıdır. Doğru bir dil öğrenme süreci sabırla yürütüldüğünde muhakkak meyvelerini verir.

Planlama olarak baktığımızda ise eğitim de dil öğretimi de çok uzun süreli bir yatırımdır. Örneğin, 2013 ve 2018 müfredat değişiklikleri ülkemizde İngilizce öğrenimi ve öğretiminde çığır açmayı planlayan adımların neticesidir. Bu programların meyvelerini 5-10 yıl sonra daha net görmeye başlayacağız. Öğretmenlerin yeni sisteme alışması, öğrenci ve veli alışkanlıklarının kırılması ve sistemin sürdürülebilirliğinin yerleşmesi için biraz sabır ve zamana ihtiyaç vardır.

Mevcut Önyargılar

Ülkemizde uzun yıllar başarısızlıkla sonuçlanmış dil öğretim süreçleri insanlarda Türkiye’de bu işin olamayacağına dair bir önyargı oluşturdu. Hatta işi daha ileriye taşıyıp millet olarak genetik yapımızın dil öğrenmeye elverişli olmadığını iddia edenler bile bulunmaktadır. Ancak durum çok daha farklı bir boyuttadır. İngilizce öğrenme noktasında sorun yaşayan tek ülke biz değiliz. Genişleyen çemberde bulunan ülkelerin çoğunda benzer problemler yaşanıyor. Bu farkındalıkla özellikle nitelikli İngilizce öğretmeni yetiştirme sorunumuzu aşabilirsek mevcut öğretim programlarıyla birlikte çoğu şeyin iyi yönde değişmemesi için hiçbir neden yok. Aslında toplumda İngilizcenin Türkçe dâhil pek çok dile nazaran öğrenmesi daha kolay bir dil olduğuna ilişkin bir farkındalığın gelişmesini sağlamak zorundayız. Bunun için de erken yaşta etkin yaklaşımlarla dil öğrenmeye başlamış bir nesle ihtiyacımız var. Bu yönde adımlar da daha 4-5 yıl öncesinde atıldığı için bu önyargının tam olarak kırılmasına toplum olarak biraz daha zamanımız bulunmaktadır. Ancak olumlu yönde atılan adımlar *Fırsatlar* başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Yerli Kitapların İstenilen Seviyeye Gelememesi

MEB son yıllarda devlet okullarında İngilizce dâhil olmak üzere bütün ders kitaplarını ücretsiz olarak öğrencilere dağıtıyor. Bu aslında getireceği bilgi ve deneyim birikimi açısından çok büyük bir adım. Bu işte en kilit rolü Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı oynuyor. Öğretim programlarının hazırlanmasından da sorumlu olan bu birim güncel programlar çerçevesinde kendilerine yapılan taslak kitap başvurularını geliştirdikleri panel sistemiyle hem akademiden doktoralı uzmanlar hem de işin uygulayıcısı konumundaki İngilizce öğretmenleri ile görsel tasarım uzmanlarından oluşan ekiplerin çalışmasıyla değerlendirip karara bağlamaktadır.

Talim ve Terbiye Kurulu tarafından uygulanan bu sistem Türkiye’de diğer ders kitaplarının yanında İngilizce kitaplarının da yerli olarak üretimi ve basımı noktasında büyük bir önem arz etmektedir. Ancak, bir İngilizce kitabı hazırlamak bir Coğrafya kitabı hazırlamaktan çok daha farklıdır. Bu çerçevede, hazırlanan kitaplar her ne kadar öğretim programlarıyla uyumlu olsa da içerik, organizasyon ve görsel unsurlar bakımından eksiklikleri bulunmaktadır. Bu da okullardaki öğretmenlerde bir güven problemi oluşturup onları yabancı yayınevleri tarafından basılan kitapları kullanmaya sevk etmektedir.

MEB şu anda Talim ve Terbiye Kurulu’nun onayını almamış hiçbir kitabı devlet okullarında kullanmaya müsaade etmiyor; ancak özellikle özel okullarda sistem büyük ölçüde Oxford, Longman, Cambridge, Macmillan gibi yayınevlerinin kitaplarıyla yürüyor. Bu da devlet okulları ve özel okullar arasında İngilizce eğitimi adına ciddi bir materyal farkı doğurmaktadır.

Tüm bu gelişmeleri değerlendirdiğimizde, MEB’in yerli İngilizce ders kitabı çalışmaları çok önemli ve cesur adımlar olarak görülmelidir. Ancak, eksikliklerin giderilmesi ve oluşan güven probleminin ortadan kaldırılabilmesi için bu kitapların yazımı aşamasında yukarıda bahsedilen ve bu alanda asırlık tecrübesi olan yayınevleriyle işbirliği yapılabilir. Yürütülecek bu ortak kitap projeleriyle, anadil konuşuru tecrübeli yazarların katkıları alınıp Türkiye’ye özgü İngilizce ders kitapları hazırlanabilir. İşbirliği noktasında atılacak isabetli adımlarla birlikte ders kitabı sorunu ortadan kalkabilir.

Ölçme-Değerlendirme Araçlarının Etkin Kullanılmaması

Gerek okullarda dönem boyunca girilen sınavlar gerekse büyük ölçekli sınavlar (high-stakes examinations) öğrenme süreci üstünde oldukça etkilidir. Sınav etkisi (washback effect) olarak adlandırdığımız bu boyut dil öğrenenleri olumlu veya olumsuz bir şekilde yönlendirebilmektedir. Sınavları öğrencilere not verme veya onları cezalandırma aracı olarak görmemek gerekiyor. Aksine onları öğrenme fırsatı olarak öğrencilerin önüne sunmak dil öğrenme sürecinin lehine olacaktır. Sınav etkisi bağlamında zaman zaman yapılan bir öğretmen hatası da sınav kâğıtlarının öğrencilere sınavdan makul bir zaman sonra gösterilmemesidir. Bazı öğretmenler kâğıtları öğrencilere hiç göstermemeyi tercih ederken bazıları da sınav kâğıtlarını çok geç değerlendirip sınava ilişkin hatırlanan bilgilerin ciddi oranda azalmasına sebep olmaktadır. Bu iki uygulama da sınav etkisi bağlamında İngilizce öğrenmeyi olumsuz etkilemektedir.

Sınavların içeriğine değinecek olursak okul sınavlarını ve büyük ölçekli sınavları ayrı değerlendirmekte fayda var. İlkokul, ortaokul ve ortaöğretim düzeyleri için hazırlanmış güncel İngilizce dersi öğretim programları ölçme-değerlendirme bağlamında uygulanacak sınavların dört temel beceriyi kapsamaması ve dil unsurlarını örtük bir şekilde ölçmesi gerektiğini söylüyor (MEB, 2018). Derste öğretim programının öngördüğü şekilde tüm becerileri içine alan bir yaklaşım sergileyip sınavda dinleme ve konuşma becerilerini ölçmemek öğrenciye bu becerilerin önemi hakkında çok yanlış bir mesaj verecektir. Dolayısıyla sınav hazırlama ve kâğıtları değerlendirme işi titizlikle yürütülmeli ve tüm ölçme-değerlendirme süreci öğrenen ve öğrenme lehine dönüştürülmelidir.

Büyük ölçekli sınavlar bağlamında ise, Türkiye’de yıllardır uygulanan İngilizce sınavlarına göz atmak yerinde olacaktır. Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı (KPDS) ve Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavı (ÜDS) ülkemizde yıllarca ÖSYM tarafından uygulanmış sınavlardı. 2013 yılı itibarıyla bu iki sınav Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı (YDS) çatısı altında birleştirildi. Almanca, Arapça, Fransızca, İngilizce ve Rusça dillerinde yapılan bu sınavda adaylara çoktan seçmeli 80 soru yöneltiliyor. Sorular dilbilgisi, kelime bilgisi, cümle tamamlama, okuduğunu anlama, çeviri ve diyalog tamamlama gibi türlerden oluşmakta ve çoktan seçmeli bir yapıda sunulmaktadır. Türkiye’de insanların lisansüstü eğitime giriş, akademik kadrolara başvuru, yabancı dil tazminatı alma gibi geniş bir amaç yelpazesi için girmek zorunda olduğu bu sınav sadece alımlayıcı becerilerden (receptive skills) okuduğunu anlama ve alt dil becerilerinden dilbilgisi ve sözcük bilgisi gibi çok sınırlı bir alanı ölçmektedir. Dört ana dil becerisinden üçünü teşkil eden dinleme, konuşma ve yazma becerileri bu sınavda ölçülmemektedir. Benzer şekilde, 2017’de YÖK tarafından YDS’nin zor olduğuna dair şikâyetler üzerine başlatılan YÖKDİL sınavı da İngilizce, Fransızca, Arapça ve Almanca dillerinde yılda iki kez

uygulanmakta ve katılımcılara YDS ile benzer formatta biraz daha basit sorular yöneltilmektedir. Ayrıca, İngilizce öğretmeni olarak atanabilmek için gerekli KPSS sınavı ve o kapsamda yapılan İngilizce alan sınavı (ÖABT) da çoktan seçmeli formatta yapılmaktadır. Çoktan seçmeli dil sınavlarıyla ilgili tek teknik değişikliği ÖSYM tarafından üniversite giriş sınavları kapsamında uygulanan yabancı dil sınavlarına 2017’den itibaren birkaç açık uçlu soru eklenmesiyle gerçekleşti. Ancak, küçük çaplı da olsa güzel bir adım olan bu değişiklik de dil becerilerinin çoğunun ölçülmediği gerçeğini değiştirmedir. İngilizce öğrenme süreci açısından değerlendirdiğimizde, TOEFL veya IELTS gibi çoklu dil becerilerini ölçen uluslararası sınavları tercih etmeyenler Türkiye’de uygulanan bu tür dil sınavlarında başarılı olmak üzere dil öğrenim süreçlerini şekillendirirlerse, ki bunu yapan milyonlarca insan var, bu süreç onlar için YDS’den 90 puan alıp İngilizce konuşamayanlar arasına katılmakla sonuçlanabilir. Bu bağlamda sınav etkisi boyutu ciddiye alınmalı ve ÖSYM ve YÖK tarafından yapılan dil sınavlarında muhakkak üretici beceriler (productive skills) başta olmak üzere farklı beceriler de ölçülmelidir.

Ölçme-değerlendirme bağlamında yukarıda bahsedilen hususlara ek olarak, MEB’in ilkökul, ortaokul ve lise seviyesinde uyguladığı sınıf geçme yönetmeliği de öğrenme sürecine olumsuz etki edebilmektedir. Öğrencide oluşabilecek ‘nasıl olsa geçirim’ algısı dil öğrenme sürecine odaklanma ve süreci sahiplenme noktasında ciddi dezavantajlar doğurabilmektedir. Benzer şekilde, liselerde öğrencilerin özellikle 10. sınıftan itibaren üniversite giriş sınavı hazırlığına girişmeleri de okulda aldıkları İngilizce dersleri ve bağımsız yürütebilecekleri okul dışı dil becerisi geliştirme süreçlerine olumsuz etki edebilmektedir.

Fırsatlar

Güncel Öğretim Programları

Türkiye’de yıllar boyu dil becerileri doğanın kanununa ve işleyişine aykırı bir sırayla öğretildi. Bir bebek daha anne karnındayken dinleme yapmaya başlar ve bu süreç yaklaşık 2 yaşına kadar devam eder. Hemen sonrasında konuşma becerisi adım adım gelişir ve okuma-yazma becerileri ilkökul aşamasında gelişmeye başlar. Ancak biz yıllarca dilbilgisi ağırlıklı dil öğretim süreçleriyle doğanın bu *dinleme-konuşma-okuma-yazma* sırasını ihlâl ettik. Ancak, 2013 müfredat değişikliği ve 2018 güncellemesiyle birlikte doğanın koymuş olduğu kanuna geri dönüldü ve 2. sınıftan itibaren dinleme ve konuşma temelli bir İngilizce eğitime geçildi. Bu yeni sistemle, öğrenci İngilizce okuma ve yazmayla 4. sınıfta kısmi olarak tanışıp 8. sınıf bitene kadar dinleme ve konuşma becerileri öncelenmiş bir dil eğitimi almaktadır. Lise aşamasında da aynı yaklaşımla şekillenmiş İngilizce eğitimi devam etmektedir. Bu köklü değişikliklerle birlikte İngilizce öğrenme süreci çok daha etkin ve verimli bir boyuta ulaşmıştır ve sistem yerleştikçe alınan verim çok daha iyi seviyelere gelecektir.

Yeni öğretim programıyla gelen bir diğer köklü değişiklik ise İngilizce eğitiminin 2. sınıftan itibaren başlatılmasıdır. Lenneberg (1967) ve sonrasında Krashen’in (1982) ortaya koyduğu Edinim Eşiği (Critical Age) Hipotezi’nin ortaya koyduğu erken yaş ilkesini dikkate alan bu yaklaşım öğrencilerin dil öğrenmek için geç kalmamasını sağlamayı amaçlıyor. Bu erken yaş uygulaması yukarıda bahsedilen doğru beceri sıralamasıyla birleşince öğrenciler için doğru bir dil öğrenme sürecinin başlamasını sağlıyor.

Yeni öğretim programının temel ilkelerinden birisi de Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’nin ortaya koyduğu eylem odaklı öğrenme anlayışıyla dili öğretmeyi amaçlamasıdır. Öğrenen ve öğrenme sürecini öne alan bu anlayış öğrencilerin İngilizceyi kullanarak ve yaşayarak öğrenmeleri noktasında uygun bir zemin oluşturmayı amaçlamakta ve Yapılandırmacı Yaklaşım çerçevesinde öğrenen özerkliğini

desteklemektedir. Bu sayede öğrenmeyi öğrenen öğrenciler İngilizce öğretmenlerinin yanlarında olmadığı zamanlarda da İngilizce’lerini geliştirebilme becerisi kazanmaktadır.

Son güncellemeyle birlikte ise, adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik (friendship, justice, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and altruism) gibi değerleri örtük bir şekilde İngilizce ders kitaplarında göreceğiz. Bu da öğrencilerimizin kendi kimliklerini tanıma ve koruma farkındalığıyla İngilizce öğrenme süreçlerini yürütecekleri ve bu süreci kültürel ve ahlâki anlamda ekstra bir kazanca dönüştürebilecekleri anlamına gelmektedir.

Fırsat olarak değerlendirebileceğimiz bir başka husus ise bu yıl pilot uygulaması yapılan İngilizce ağırlıklı 5. sınıf çalışmasıdır. Bu uygulama 4+4+4 sisteminde birinci kademeyi bitiren öğrencilerin erken yaşta aldıkları İngilizce altyapısını yaşları çok geçmeden ikinci kademenin ilk yılında iyice pekiştirmelerini amaçlamaktadır. Pilot uygulamalardan gelecek olumlu dönütlerle bu uygulamanın ülke geneline yayılması planlanmaktadır. Aslında, eğitim sistemimiz daha önce böyle bir deneyim yaşadı. 1997-1998 eğitim-öğretim yılında zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasından önce Anadolu Liseleri başlangıçta bir yıl İngilizce hazırlık içeren ve ortaokul ve lise kısmını tek çatı altında birleştiren bir sisteme sahipti (Çetintaş ve Genç, 2001). Demirel (1999) bu uygulamayı şu şekilde özetlemektedir:

1992-1993 öğretim yılından geçerli olmak üzere lise önüne bir yıl yabancı dil hazırlık sınıfının konulması ile yabancı dil ağırlıklı program uygulamasına 28 okulda başlanmıştır. Bu uygulama ülke genelinde yaygınlaştırılmış ve 1997-1998 öğretim yılında yabancı dil ağırlıklı okul sayısı 662’ye ulaşmıştır. Bu okulların beşinde Almanca, on ikisinde hem Almanca hem İngilizce, birinde de Almanca, Fransızca, İngilizce hazırlık sınıfları mevcuttur. Diğer 644 okulda ise yalnız İngilizce hazırlık sınıfları bulunmaktadır (s. 27).

İngilizce eğitimi adına olumlu bir deneyim olan bu uygulama 8 yıllık kesintisiz eğitimle birlikte hazırlık sınıfının lisenin başlangıç yılına çekilmesiyle ortadan kalkmış ve erken yaş avantajı da kaçırılmıştır. Bugün planlaması yapılan 5. sınıflar için yoğun İngilizce programı eski Anadolu Lisesi sisteminin esintilerini taşımaktadır.

Teknolojik Gelişmeler

21. yüzyıl teknoloji ve bilgi çağı olma özelliğiyle bütün ezberleri bozmuş ve tüm alanlarda olduğu gibi eğitimde de çığır açıcı yeniliklere vesile olmuştur. Dil eğitimi bağlamında ise Teknoloji Destekli Yabancı Dil Öğrenimi (Technology-Enhanced Language Learning- TELL), Bilgisayar Destekli Yabancı Dil Öğrenimi (Computer-Assisted Language Learning- CALL) ve Mobil Cihaz Destekli Yabancı Dil Öğrenimi (Mobile-Assisted Language Learning- MALL) gibi akımlar dil öğrenme sürecine, özellikle de öğrenen özerkliğini artırarak, büyük katkı sağlamıştır. Yararlanabileceğimiz binlerce faydalı yazılım, e-kitap, internet sayfası ve akıllı telefon uygulamaları da İngilizce öğrenmek isteyenlerin hizmetindedir.

Teknolojik gelişmeler zorluklar kısmında değindiğimiz yabancı dil ortamı kısıtlılığını ve İngilizceyi pratik yapma eksikliğini de kısmen ortadan kaldırılabiliyor. Örneğin, Skype ve Google Hangouts gibi yazılımlar sayesinde Türkiye’de İngilizce öğrenenler rahatlıkla yurtdışında yaşayan bir anadil konuşuruyla sesli ve görüntülü olarak iletişime geçebiliyor. Yine Voki ve GoAnimate gibi pek çok yazılım sayesinde İngilizce konuşma becerileri eğlenceli bir şekilde geliştirilebiliyor. İnternet sayesinde sayısız özgün materyale erişim de artık mümkün olabilmektedir.

Teknolojik gelişmelerden faydalanmak adına 2010 yılında MEB tarafından başlatılan FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi kapsamında ülke genelinde devlet okullarının hemen hepsinde sınıflara akıllı tahta kuruldu ve öğrencilere tablet dağıtıldı. Dağıtılan tabletlerle ilgili amaçlanan verim tam alınamasa da akıllı tahtalar çok etkin bir şekilde İngilizce dâhil hemen her derste kullanılmaktadır. Teknoloji çağının içine doğan ve dijital yerli veya z kuşağı olarak tanımladığımız yeni nesil için bu tür teknolojik destekler yerinde ve etkin kullanılırsa öğrenmeyi artırıcı etki yapabilir. Bugün devlet okullarının sahip olduğu bu imkâna ülkemizde bulunan pek çok üniversite bile sahip değil.

Kaynak Çeşitliliği

Geçen zaman ve edinilen birikimler İngilizce eğitimi bağlamında hem elektronik hem de basılı olarak sayısız kaynağın üretilmesini sağlamıştır. Sözlüklerin, kitapların, dergilerin, İngilizce görsel ve işitsel yayınların çeşitliliği bugün Türkiye’de İngilizce öğrenenler için bulunmaz fırsatlar sunmaktadır. Ulaşılamayan kaynak yok denecek kadar azdır. En güncel kaynaklardan 50-60 yıl öncesinin kaynaklarına varana kadar her şey bugün erişilebilir durumdadır. Sahaflar bile artık internet üstünden satış yapmakta ve İngilizce öğrenenler için büyük bir derya sunmaktadır. Türkiye’de bulamadığımız bir kaynağı bile en geç bir ay içinde uluslararası kitap satış sitelerinden getirtebiliyorsunuz. Ayrıca, kütüphanelerin erişime sunduğu basılı ve elektronik kitap sayıları eskiye nazaran çok daha iyi durumdadır. Görsel ve işitsel kaynaklara bakıldığında ise bugün Türkiye’de İngilizce yayın yapan birkaç farklı gazete ve televizyon kuruluşu mevcuttur. İnternet veya uydu kanalıyla ulaşılabilecek görsel ve işitsel kaynakların ise sınırsız olduğunu söyleyebiliriz.

Etraftaki İngilizce

Bir yerdeki sokak tabelaları, mağaza isimleri, trafik uyarıları gibi görsellerde bulunan dil çeşitliliğini ifade eden dilsel durum (linguistic landscape) bugün dünyada çoğu yerde İngilizcenin lehine yerel dillerin ise aleyhine durumdadır. Ülkemiz de bu bağlamda bir istisna değildir. Sokağa çıktığımızda özellikle mağaza isimlerinin pek çoğunda İngilizce etkisi görmekteyiz. Bu durum Türkçenin korunması açısından arzu ettiğimiz bir durum olmamakla birlikte İngilizcenin öğrenilmesi noktasında bazı yararlar getirebilir. Gözlemlenen farklı kelimeler bir merak duygusu uyandırıp özellikle sözcük bilgisi bağlamında öğrenme sürecine bir ivme kazandırabilir. İngilizceyi bugün sadece mağaza isimlerinde değil aynı zamanda kullandığımız hemen her üründe de görebiliyoruz. Kolumuzdaki saatin içindeki ‘water resistant’, içtiğimiz sütün kutusundaki ‘UHT’, belimizdeki kemerin iç kısmındaki ‘genuine leather’, satın aldığımız içeceğin üstündeki ‘sugar-free’, bilgisayarımızın klavyesindeki ‘delete, print screen, caps lock’, televizyonumuzun kumandasındaki ‘on/off, mute’ gibi binlerce İngilizce ifadeyi her gün görüyoruz aslında. Bu tür unsurları öğrenme sürecinin içine katarak İngilizceyi hem gerçek yaşamla ilintili hale getirmiş oluruz hem de merak ve öğrenme duygumuz sürekli canlı kalır.

Projeler

Küreselleşen dünya şartlarında insanların hareketliliği ve girişkenliği de artmaktadır. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası düzeyde projeler İngilizce öğrenme noktasında da fırsatlar sunmaktadır. Türkiye’de Ulusal Ajans koordinatörlüğünde Erasmus+ projeleri gerçekleşmekte ve bu projeler kapsamında öğrenci ve öğretmen/öğretim elemanı değişimleri yapılmaktadır. YÖK bünyesinde yürütülen Mevlana Programı çerçevesinde de üniversite öğrencileri ikili anlaşmalarla farklı ülkelere gitme olanağı bulmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkemizde İngilizce eğitiminin niteliği hep tartışılmalı bir konu olmuştur. Aslında, uygulanan sistemleri değerlendirdiğimizde uzun yıllar istikrarlı bir şekilde yürürlükte kalan ve başarılı olan bir dil eğitimi sisteminden de bahsedemeyiz. İngilizcenin yabancı dil olarak öğrenildiği ve kullanıldığı bir ülke olan Türkiye’de doğal ortamında geliştirilme olanağı kısıtlı olan İngilizce becerileri sık sık değişen sistemler nedeniyle arzu edilen seviyeye getirilememiştir. Ancak son yıllarda İngilizce eğitimi adına isabetli bazı adımların atıldığını söyleyebiliriz.

Gelmiş olduğumuz aşama göz önüne alındığında Türkiye’de İngilizce öğrenmeyi güç kılan bazı etkenlerin ısrarlı varlığını yadsıyamayız. Ancak, eskiden bahsedilen Türkiye’de düzgün bir yabancı dil öğretim planlamasının olmaması (Işık, 2008), bu işin uygulayıcısı olan İngilizce öğretmenlerinin fikirlerinin öğretim programı ve ders kitaplarının hazırlanması aşamasında alınmaması ve bunun sonucunda oluşan müfredat sorunları (Tütüniş, 2014), öğretmen sayılarının oldukça sınırlı olması (Kırkgöz, 2005), öğretim teknolojilerinin öğretmenler tarafından yeterince tanınmaması gibi etkenlerin bugün büyük oranda ortadan kalktığını görmekteyiz. Ancak, İngilizcenin Türkiye’de ikinci dil değil yabancı bir dil olarak öğrenilip kullanılmasının getirdiği doğal ortamda öğrenememe kısıtlılığı, öğretmen nitelikleri bağlamında özellikle hizmet öncesi aşamada yaşanan bazı sorunlar ve bunların atanan İngilizce öğretmenlerinin yeterlikleri açısından oluşturduğu dezavantajlar, atanmış İngilizce öğretmenlerinin yöntemsel açıdan eski alışkanlıklarını kırma konusundaki isteksizlikleri, dil becerisi geliştirmenin zaman ve sabır gerektiren bir süreç olması, İngilizce öğrenenler arasında hâlâ dil öğrenme sürecine dair mevcut önyargılar, yerli kitapların tam olarak istenilen seviyeye gelememesi ve ölçme-değerlendirme araçlarının hem okul içi sınavlar hem de büyük ölçekli sınavlar düzeyinde etkin kullanılmaması gibi sorunlar bugün hâlâ İngilizcenin Türkiye’de öğrenilmesini güç kılan ve çalışmanın başında paylaşılan Türkiye adına 2011-2017 arası İngilizce Yeterlik Endeksi sonuçlarının ortaya çıkmasında büyük payı olan etkenler arasındadır.

Mevcut duruma iyi tarafından baktığımızda ise iyi hazırlanmış güncel öğretim programlarının yürürlükte olması, eğitim sistemi açısından İngilizce eğitiminin 2. sınıftan itibaren başlatılması, dil öğrenme sürecini destekleyen teknolojik gelişmeler, sınırsız sayıda kaynağa erişim olanağı, artık her yerde bulunan İngilizce unsurları dil öğrenme sürecine katma olanağı ve Erasmus+ gibi uluslararası projeler kapsamında yurtdışındaki okullara gitme olanaklarının artması gibi Türkiye’de İngilizce öğrenme sürecini kolaylaştıracak etkenlerden de bahsedebiliriz.

Dil öğrenme uğraşı herhangi bir hapy veya iksiri bulunmayan uzun soluklu bir süreçtir. Türkiye özelinde bu süreci, avantaj ve dezavantaj doğuran etkenleri iyi tespit edip dil eğitiminde güncel eğilimler çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla öğrenen ve öğrenme odaklı bir düzlemde yürütmeliyiz. Yaşanan sorunlar karşısında atılan çözüm adımlarının sonuçlarını da sabırla bekleyip öyle değerlendirmemiz gerekir.

Kaynakça

- Altan, M. Z. (2012). *Redesign of the Teacher Education System: A Turkish Case*. Paper presented at the 4th ATEE Winter Conference: *Teacher Educators policy, practice and research*, 225-231.
- Bayyurt, Y. (2014). *4+ 4+ 4 Eğitim Sisteminde Erken Yaşta Yabancı Dil Eğitimi*. Yabancı Dil Eğitimi Çalıştayı Bildirileri (12-13 Kasım 2012), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 117-127.
- British Council ve TEPAV (2013). *Türkiye’deki Devlet Okullarında İngilizce Dilinin Öğretimine İlişkin Ulusal İhtiyaç Analizi*. Ankara: Yorum Yayın.

- British Council ve TEPAV (2015). *Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında İngilizce - Bir Durum Analizi*. Ankara: Yorum Yayın.
- Cephe, P. T. (2014). *İngilizce Öğretmeni Eğitiminde Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. II. Ulusal Yabancı Dil Eğitimi Çalıştayı Bildirileri (8-9 Kasım 2013), Samsun: Hedef Kopyalama, s. 59-64.
- Çakır, A. (2017). Türkiye’de YÖK Öncesi ve Sonrası Yabancı Dil Eğitimi. *Journal of Language Research (JLR)*, 1(1), 1-18.
- Çetintaş, B. & Genç, A. (2001). Eğitim Reformu Sonrası Anadolu Liselerinde Yabancı Dil Öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 51-56.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Demirpolat, B. C. (2015). *Türkiye’nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihanı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150707131308_131_yabancidil_web.pdf Erişim Tarihi: 27.03.2018.
- Doğançay-Aktuna, S. (1998) The Spread Of English in Turkey And Its Current Sociolinguistic Profile. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 19(1), 24-39. Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Haznedar, B. (2004). Türkiye’de yabancı dil öğretimi: ilköğretim yabancı dil programı. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 21(2).
- Haznedar, B. (2010, November). Türkiye’de yabancı dil eğitimi: Reformlar, yönelimler ve öğretmenlerimiz. In International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Antalya, Turkey. Erişim: <http://www.iconte.org/FileUpload/ks59689/File/166.pdf>.
- Işık, A. (2008). Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor? *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4(2), 15-26.
- Kachru, B. B. (1985). Standards, codification and sociolinguistic realism: The English language in the outer circle. R. Quirk & H. Widdowson (Haz.), *English in the world: Teaching and learning the language and literatures* (s. 11-36). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kırkgöz, Y. (2005). English language teaching in Turkey: Challenges for the 21st century. In G. Braine (Ed.), *Teaching English to the world: History, curriculum, and practice* (pp. 159-175). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kırkgöz, Y. (2007). English language teaching in Turkey: Policy changes and their implementations. *RELC Journal*, 38(2), 216-228.
- Kirkpatrick, R. (ed.) (2017). *English Language Education Policy in the Middle East and North Africa*. Cham: Springer International Publishing.
- Krashen, S. (1982). *Principles and Practice in Second Language Learning and Acquisition*. Oxford: Pergamon.
- Lenneberg, E. (1967). *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley-Blackwell.
- MEB. (2018). *İngilizce Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim İngilizce Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Medgyes, P. (1994). *The Non-native Teacher*. Hong Kong: MacMillan.
- Seferoğlu, G. (2004). A study of alternative English teacher certification practices in Turkey. *Journal of Education for Teaching*, 30(2), 151-159.
- Tatar, S. (2010). İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Anadili İngilizce Olan ve Olmayan Öğretmenlerin Rolü. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 27(2).
- Tütüniş, B. (2014). *İngilizce Öğretiminde Yöntem Sorunları*. Yabancı Dil Eğitimi Çalıştayı Bildirileri (12-13 Kasım 2012), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 33-36.

Yalçın, A. (2017). Yabancı Dil Öğretimi İçin Önce Öğretmen. *Eğitime Bakış*, 13(39), 1-2.

<http://abp.anadolu.edu.tr/tr/program/programProfili/1651/8> Erişim Tarihi: 25.03.2018

<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/OABT/SayisalBilgiler04082017.pdf> Erişim Tarihi: 23.03.2018

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ilkveokuloncyon_o/yonetmelik.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2018

<https://www.ef.com.tr/epi/regions/europe/turkey/> Erişim Tarihi: 27.03.2018

Bir Savaş Romanı Denemesi: Charles Percy Snow'un *The Light and The Dark*'ı¹**Yıldırım ÖZSEVGİÇ²****Öz**

Yirminci yüzyılın önemli İngiliz romancılarından Charles Percy Snow 15 Ekim 1905'te bir fabrika işçinin çocuğu olarak o dönemde önemli bir sanayi şehri olan Leicester'da doğdu. İlk ve orta öğrenimine Leicester'da devam eden yazar, 1928 yılında Leicester üniversitesinden mezun olmuş ve çalışmalarına fizik alanında devam etmiştir. Daha sonra ise Cambridge Üniversitesi'nde fizik bursu kazanan Snow, Christ College'da çalışmalarına devam etmiştir. Bu üniversitede ilk roman denemelerini yapan Snow, yazarlığa ilk adımını atmıştır. Snow hem akademisyen hem de kurgu yazarı olarak romanlarındaki birçok olayı üniversitelerde kurgulamıştır. 1930 yılında 11 serilik roman dizisini yazan Snow, genel olarak bürokratik hayata aşına olmuş insanların titiz ve detaylı bir analizi yapmış ve gücün insanları yozlaştıran etkisini ele almıştır. Snow'un çalışmamıza konu olan *The Light and The Dark* adlı romanı 1947 yılında yayınlanmış ve 1939-1946'lı yılların siyasi ve toplumsal olaylarına önemli derecede ışık tutmuştur. Bu makalede, *The Light and The Dark* (1947) Marksist edebiyat eleştirisi ışığında incelenmiştir. Nazizm'in kurguda betimlenen bilim adamlarının üzerindeki etkisi örnekleriyle sunulmuştur. Snow'un toplum eleştirisi incelenen romanları üzerinden verilmiş ve romanlardaki toplumsal kontrol mekanizmaları ele alınmıştır. Romanların Batının kapitalist sistemine nasıl karşı çıktığı, ayrıca toplumdaki insanları kontrol etmeye yönelik toplumsal, ekonomik veya politik pratikler konusunda okurda farkındalık yaratmaya nasıl hizmet ettiği sorgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Charles Percy Snow, *The Light and the Dark*, Nazizm, Marksist edebi eleştiri.

An Essay on War Fiction, Charles Percy Snow's *The Light and The Dark***Abstract**

One of the important twentieth century English novelists Charles Percy Snow (1905), was born in Leicester, which was an important industrial city, as a son of a factory worker. After completing his primary education and most of his secondary education in Leicester, he graduated from Leicester University in 1928. He then went on to work at Christ College, where he received a scholarship to physics at Cambridge University. Snow, who made his first novel experiments at this university, took his first steps in writing. Snow, as both an academician and a fiction writer, fictionalised many events happening in his novels in the universities. In the 1930s Snow began to publish the 11-volume novel sequence known as the Strangers and Brothers. His novels are a quiet and meticulous analysis of bureaucratic man and the corrupting influence of power. The *Light and The Dark* novel, the subject of this article, was published in 1947 and shed light on the political and social events of 1939-1946. In this article, *The Light and The Dark*, was analysed in the light of Marxist literary theory. The influence of Nazism on the scientists depicted in the fiction was presented. The social criticism of Snow presented through his novel under consideration. The social control mechanisms in the novels

¹ Bu çalışma yazarın Charles Percy Snow'un *The Light and The Dark*, *The New Men* ve *Corridors of Power* adlı Romanlarının Marksist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında İncelenmesi adlı doktora çalışmasından üretilmiştir (Atatürk Üniversitesi İngiliz Kültürü ve Edebiyatı Doktora Programı).

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, yildirim.ozsevgec@erdogan.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 30.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417492

handled. Besides, how these novels challenged the Western capitalist system and how they also served to create a kind of awareness in readers about social, economic and political practices to control the members of the society were questioned.

Key words: Charles Percy Snow, *The Light and The Dark*, Nazizm, Marxist literary criticism.

Giriş: Charles Percy Snow ve Marksist Edebiyat Eleştirisi

İngiliz yazar, siyasetçi ve bilim adamı Charles Percy Snow yaşadığı dönemin en önemli sosyal anlatıcılarından biri olarak kabul edilmektedir. Romanlarının dışında, toplumsal olaylarla ilgili birçok konferans vermiş ve konuları ele alış biçimiyle de yirminci yüzyıl İngiltere'sinin gerçek anlamda resmini çekmiştir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide “insanı toplumdan uzaklaştırdığınız an, onu ilginç veya bilgili hale getiremezsiniz, aksine onu yanlış ve geri dönülemez bir yola sevk etmiş olursunuz” (Snow, 1962, s. 105)diyerek, romanın köklerini toplumdan almazsa unutulmaya mahkûmdur savını ileri sürmüştür. Snow'a göre doğru yönlendirilmiş bir birey, bilgiyi toplum için kullanır ve dış dünyadaki baskıya ve aşılacak istenen ideolojilere karşı gelmeyi bilir. Snow, çalışmamıza konu olan *The Light and The Dark* (1947) adlı romanda 1930'lu yıllardan başlayarak 1960'lı yıllara kadar uzanan zaman diliminde dünya siyasetine etki eden Nazizm, Komünizm ve Faşizm gibi ideolojilerin baskısı arasında sıkışan toplumun resmini çizer. Snow hem içsel hem de dışsal gözlemlerini Lewis Eliot ve Roy Calvert üzerinden okura aktarır. Okur ayrıca İkinci Dünya Savaşının tam ortasında yer alan toplumların içine düştüğü felaket ortamına da 'sosyal gerçekçi' bir yolculuk yapar.

Çalışmamıza konu olan *The Light and the Dark*, Snow'un Nazilere olan bakış açısını yansıtmaktadır. Bu konuyu işlerken Snow'un anlatıcısı Eliot'dır. Eliot adeta Snow'un romanda vücut bulmuş şeklidir. *The Light and the Dark*'ta Roy Calvert'in hikâyesi Eliot tarafından tarafsız bir gözle anlatılır. Snow, Churchill hükümetinde bakan sekreteri olarak görev yaparken Nazilerin ölüm listesinde yer almaktadır. Ama Nazilerin aksine, onları anlatırken düşmanca bir tavır içerisine girmemiş, onları olduğu gibi, objektif olarak yansıtmaya çalışmış, kararı okura bırakmıştır. Roman ilerledikçe Nazilerin kendi ırkları için yaptığı çalışmalar hayranlık uyandırsa da, yaklaşık elli milyon insanın etkilendiği bir savaşa sebep oldukları da Snow tarafından sık sık hatırlatılır. Nazilerin izlediği bu baskın politika karşısında İngiliz hükümeti de boş durmamış, bütün olanaklarını seferber etmiş ve Avrupa'yı, Amerika'nın da yardımıyla korumaya çalışmıştır. Kendileri için tehlike arz eden Komünist Sovyetlerle iş birliğine gitmekten kaçınmamışlardır. Naziler Snow için politikanın 'sağ' tarafını yani karanlık tarafını oluştururken, İngilizler ise 'sol' tarafını yani aydınlık tarafını temsil etmektedir.

Marks ve Friedrich Engels'in fikir babası olduğu Marksist Eleştirinin kökeni 1850 yılına dayanır. Bu dönem romantik akımdan kopuş ve gerçekçi akımın ağırlığını hissettirmeye başladığı dönemdir. Marksist eleştiride genel olarak betimlenen toplumda kontrol eden ve kontrol edilenlerin kimler olduğu, metinlerde her iki grubun da eşit biçimde dikkatle mi ele alındığı, güçlülerin bu güce niçin sahip oldukları, zayıfların bu duruma niçin düştükleri ve metinlerde sınıf çatışmasının ne tarzda olduğu, basın, din, sanatı vb kültür kurumlarının sınıf mücadelesindeki rolü, üst ve orta sınıfla işçi sınıfı arasındaki ilişkiler ve metinlerdeki parçalanma ve yabancılaşma örnekleri ele alınır. Metinlerin içinde üretildikleri kültürün etkilerini taşıma şekli irdelenip metinlere egemen ideoloji nedir sorusu cevaplanmaya çalışılır. Metinlerin bu ideolojiyle tutarlı veya çelişik olup olmadığı irdelenir (Dobie, 2016, s. 79- 81).

Bu çalışmada Marksist Edebiyat Eleştirisi ışığında yirminci yüzyılda İngiltere'yi derinden etkileyen siyasi ve ekonomik olayların kurgusal düzlemde sunulma tarzları üzerinde durulmuş, İki Büyük Dünya

Savaşı neticesinde insanların yaşamış oldukları büyük şokun etkileri okura sunulmuştur. Snow'un *The Light and The Dark* adlı eserinde, 'toplumcu gerçekçilik', 'ideolojik aygıtlar', 'tip', 'olumlu/olumsuz kahramanlar', 'organik aydın/geleneksel aydın', 'ekonomik eşitsizlik', 'yabancılaşma', 'üretim olarak sanat' ve özellikle toplumun siyasal ve sosyal olaylara verdiği tepkiler gibi Marksist edebiyat eleştirisine uygun öğelerin fazlaca kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışma Savaş romanı üzerine yapılan çalışmaların kısıtlılığı göz önünde bulundurulduğunda bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Dorothy L. Sayers'ın da vurguladığı üzere tarihi ve edebiyatı anlamının en önemli yollarından biri, o dönemde yazılan eserlere, oyunlara ve şiirlere bakmaktır. Snow'un incelenen bu eseri sadece üst sınıfın 1940'lı yıllarda yaşadığı sorunları anlatmamış aksine toplumun tüm kesimleri betimlenmiştir. Bu bağlamda bu çalışma hem savaş edebiyatı çalışanların hem de yaşanan dönemin gerçek olaylarıyla bezendiği için tarihçilerin de ilgisini çekebilir.

I. Dünya Savaşı Sonrası Almanya ve Nazizm'in Yükselişi

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Almanya, İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla 28 Haziran 1919'da Versay Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu anlaşma neticesinde savaş öncesinde işgal ettiği bütün toprakları geri vermek zorunda kalan Almanya, ekonomik değeri çok yüksek olan Alsas-Loren bölgesini de Fransa'nın kontrol etmesine ses çıkaramadı. Zengin kömür yataklarının Fransızlara, petrol bölgelerinin de İngiliz ve Amerikalılara verilmesi ekonomik anlamda Almanya için tehlikeliydi. Ekonomik krizin etkileri toplumun her kesiminde hissedilirken, halk yöneticilere İngiltere ve Fransa gibi devletlerle ticari antlaşmalar yapması için baskı yapmaya başladı. Nitekim Almanya'yı Komünizmin etkisine bırakmak istemeyen Batılı devletler, 1925 yılında Almanya'yla saldırmazlık paktı imzaladılar. Dawes Planını devreye sokarak Almanya'nın komşu ülkelerle tekrar ticaret yapmasına izin verdiler (Kaufman, 2005, s. 269). 5 Ekim 1925'te Almanya, Fransa, İngiltere ve Belçika arasında Locarno Antlaşması imzalanmış, Versay'la gelen ekonomik kısıtlamalar Almanya lehine yumuşatılmıştır. Bunun sonucunda 1920'lerin sonuna doğru Almanya az da olsa ekonomik anlamda rahatlamaya başlamıştır.

Batılı devletlerle yapılan antlaşmalar sonucunda ekonomik ve siyasi olarak nefes almaya başlayan Almanya, bu sefer de bütün dünyayı sarsan Ekonomik Buhranla (1929) karşı karşıya kaldı. Wall Street'in iflas etmesi sonucu Almanya'ya verilen kredi borçlarını geri isteyen Amerikan şirketleri, Almanya'da birçok işyerinin kapanmasına ve işsiz sayısının üç milyona ulaşmasına yol açtı (Olson, 2001, s. 126). Bu sırada, Birinci Dünya Savaşı'nda ülkede bulunan Yahudiler ekonomik olarak oldukça güçlüydü. Savaş sırasında da güçlerini koruyarak, 1930'lu yılların başında Alman ekonomisinde büyük pay sahibi olmayı başardılar.

Yahudilerin yükselişi başta Adolf Hitler olmak üzere birçok Alman vatandaşını rahatsız etmişti. Ashında Hitler'in onlara olan düşmanlığı yeni bir şey de değildi. 18 Temmuz 1925'de yazmış olduğu *Kavgam* adlı eserinde Yahudilerle ilgili düşüncelerini açıkça paylaşmıştı: "Herhangi bir sosyal ve özel hayatta ne biçimde bir pislik ve karanlık olmasın ki, ona bir Yahudi parmağı bulaşmamış olsun" (Hitler, 2005, s. 150). Düşmanlığı yalnızca Yahudilere değil, aynı zamanda Slavlara ve Çingenele de yönelikti. Hitler'in düşüncelerinin arkasında üstün Alman ırkı ideolojisine olan inancı yatıyordu. Almanların başta Yahudiler olmak üzere kimseye ihtiyaçları yoktu. Hitler için büyük Almanya hayaline ulaşmanın tek yolu 'Ari ırk'ı yaratmaktı, bu yüzden öncelikli olarak Yahudilerden kurtulmanın planları yapılmalıydı. Adolf Hitler'in ırklarla ilgili düşünceleri şansölye olmasından çok öncesine dayanıyordu. Konuşmalarında ve yazılarında, ırksal 'safılık' ve Ari 'üstün ırk' olarak adlandırdığı Alman ırkının üstünlüğü ile ilgili inançlarını insanlara empoze ediyordu (Kitson, 2001, s. 123- 124, 200). Ona göre ideal 'Ari' mavi gözlü

ve sarışın olmalıydı. Sakat veya güçsüzlere onun ideolojisinde yer yoktu. Irkının bir gün dünyayı ele geçirebilmesi için saf kalması gerektiğini dile getiriyordu.

Hitler'in yukarıda bahsedilen dünya görüşü 'Nasyonal Sosyalizm' olarak bilinmektedir. Bu görüşün temelinde Yahudilere olan düşmanlık yatsa da, Hitler için esas olan Alman ırkının önde olduğu etnik milliyetçiliktir. Marksizmi de kabul etmeyen Hitler, milliyetçiliği sosyalizmle birleştirmeyi başarmıştır. Böylece III. Reich dönemi olarak bilinen Nasyonal Sosyalizm, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin 30 Ocak 1933'ten Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda teslim olduğu (Holocaust E., 2018) 8 Mayıs 1945 tarihine kadar iktidarda olduğu dönem boyunca Almanya'nın resmî ideolojisi olarak uygulanmıştır.

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, Hitler önderliğinde, halkın büyük desteğini alarak, şehirlerin geliştirilmesine, silah üretimine ve Birinci Dünya Savaşı öncesi eski saldırgan dış politikaya dönüş yapmaya başladı. İnsanları ırkçı bakış açısı altında birleştirmeyi başardılar. Kitleler halinde Hitler'e sadakat yeminleri edildi. Bunun sonucunda da altı yıl gibi kısa bir sürede Almanya eski gücüne kavuştu ve 1939 yılında Polonya'yı işgal ederek resmen İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmış oldu.

Bir Savaş Romanı, *The Light and The Dark*

İkinci Dünya Savaşının arifesinde devletler değişen siyasi ve ekonomik şartlara göre yeniden pozisyon alırken, olası savaştan en çok etkilenecek olan bireyler tedirgindir. Kurgudaki ana kahramanımız Roy Calvert da içine düştüğü melankoliden dolayı roman boyunca kendisini güvende hissedeceği bir liman aramaktadır. Bu yüzden de Almanya'da kaldığı süre boyunca Alman toplumunun Hitler'e olan sadakatine hayranlık duyar. Calvert yaşadığı güven bunalımından dolayı kendisini Hitler'in büyüüne kaptırır. Çünkü Hitler'in ortaya koyduğu ideoloji o kadar baskındı ki, savaş kaybedildiğinde, Hitler ölmesine rağmen, birçok subay ona olan bağlılığını göstermek için intihar etmişti. Bu bağlamda Hitler'in ideolojisi Calvert'a kendinden vazgeçmeyi sunuyordu ve Calvert ona inanarak kendisinde eksik olanı tamamlayabileceğini düşünüyordu. Zira Calvert'in bağlantılı olduğu birçok bilim adamı ya Alman'dı ya da Almanya hayranıydı. Bütün bunların yanında Calvert'in bilim adamlığı Almanya'da büyük beğeni topluyordu. Calvert'in ilişki içerisinde olduğu bilim adamlarının en dikkat çekici özelliği ise Nazizm yanlısı olmalarıydı. Calvert ise ilk başlarda bunda herhangi bir yanlış görmüyordu (Lewis, 2009, s. 131). Fakat Cambridge'deki çalışma arkadaşları ve yakın dostları onun Almanya'ya artık seyahat etmesini istemiyorlardı, bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmuşlardı. Calvert ise onlara sadece bilim yaptığını, Almanya'daki siyasi durumun onu ilgilendirmediğini söylüyordu (Snow, 1962, s. 167-170).

Aslında Alman İşçi Partisi'nin ilk başlardaki siyasi tutumu İngiltere'de çok tepkiyle karşılanmamıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan oldukça rahatsız olan İngiliz halkı ve siyasetçileri, ülkelerinin yeni bir savaşa girmelerine sıcak bakmıyordu. Bu yüzden Calvert'in ilk başlardaki tutumu endişe yaratmaktan öteye geçmemiştir. Çünkü toplumdaki birçok kişi Calvert gibi düşünmektedir. Hatta 18 Temmuz 2015 yılında İngiliz *The Guardian* gazetesinde çıkan haberde, İngiliz Kraliçesi Elizabeth'in 1933 yılında Hitler'e olan hayranlığından dolayı verdiği Nazi selamı oldukça eleştirilse de, o dönemin şartları kendi içerisinde değerlendirildiğinde Hitler'e hayran olanların sadece Almanlar olmadığı açıkça görülmektedir (Guardian, 2015). Nicolas Tredell de bu romanda Calvert'in kendi içsel savaşını verdiğini ve tutunacak bir dal aradığını ifade eder. Tredell'e göre Calvert psikolojik olarak da sorunludur, tutarsız bir yapısı vardır. Ama Eliot'la tanışması bu psikolojik bunalımı çözmeye çalışmasında ona olumlu bir katkı sağlayacaktır (Tredell, 2012, s. 75).

İngiltere'nin o dönemki siyasi hayatına bakıldığında ise çoğu siyasinin Calvert gibi düşündüğü görülmektedir. Almanlarla ticarete devam edelim, ama onlarla savaşmayalım anlayışı mevcuttur. Hatta dönemin İngiliz başbakanı bizzat Münih'e giderek Hitler'in İngiltere'ye savaş açmayacağına dair söz verdiğini söylemiştir (McDowall, 1989, s. 166- 167). İngiliz Muhafazakâr parti temsilcileri ise tedbiri elden bırakmadan Nazilere karşı tarafsız bir tutum izlemeye çalışmışlardır. Fakat zaman geçtikçe Almanya'nın güçlenmesi ve siyasi dilini sertleştirmesi onları rahatsız etmeye başlar. Bunların aksine İngiltere'deki bazı siyasi gruplar ise Komünizm tehdidine karşı Hitler'in Avrupa'yı Sovyetler Birliği'nden koruyacağını düşünmeye başlamışlardır. Fakat 1933-39 arasında meydana gelen gelişmeler Hitler'in sadece Komünizm için değil, aynı zamanda İngiltere için de tehdit olduğunu ortaya çıkarmıştır (Lewis, 2009, s. 132). Toplama kamplarının kurulmaya başlanması, Reichstag Yangını,³ 25 Temmuz 1934'te Avusturyalı Nazilerin Başbakan Engelbert Dolfuss'a düzenledikleri suikast, Almanya'nın yasak olan bombardıman silahlarını üretmesi,⁴ Rhineland Saldırısı,⁵ İspanya'da Franco'ya⁶ Naziler tarafından gönderilen yardım (1937'de Guernica'nın bombalanmasıyla sonuçlanmıştır) ve Çekoslovakya'nın işgali Avrupa'da tansiyonu hızla artırmış ve yeni bir dünya savaşının habercisi olmuştur.

Bütün bu olaylar gerçek hayatta olup biterken, Calvert'ın romandaki kurgusal hayatta da Almanlarla olan yakınlaşması devam etmektedir. Eliot bu durumdan haberdardır ve iyice tedirgin olmaktadır. Calvert'ın Nazilerle işbirliği içerisinde olabileceğinden şüphelenerek Almanya'ya gitmeye karar verir. Fakat unutulmamalıdır ki, Calvert zaten araştırmacı bir bilim adamıdır ve başka ülkelerdeki bilim adamlarıyla ilişki içerisinde olması normal karşılanabilir. Calvert Nazizm'in teknolojiye ve bilime verdiği önemden dolayı onlara hayranlık duyar, o bölgedeki insanlarla yakın ilişki içerisinde, ama Yahudilerin toplama kamplarına alınmasıyla başlayan olaylara sessiz kalmaz (Tredell, 2012, s. 134): "Yahudilere olan bu tutumunuz, neden buna ihtiyaç duyuyorsunuz? Buna hiç gerek yok. Bu sizi bir yere getirmez. Bu çılgınlık" (Snow, 1962, s. 205).

İkinci Dünya Savaşı başlayıp, Nazilerin yaptığı katliam haberleri gelmeye başlayana kadar, dünyadaki çoğu millet Hitler'in anti semitist politikasından habersizdi veya bu haberleri çok dikkate almıyordu. Eliot ve Royce ise Calvert'ı uyarıp, Nazilere olan hayranlığının ona zarar verebileceği konusunda endişeye kapılmışlardır. Çünkü bütün dünyada milyonlarca insanın ölümüne yol açacak olan soykırım dönemi resmen başlamıştır. Calvert ise arkadaşlarının kendisiyle ilgili olumsuz düşüncelerini boşa çıkarmak adına Eliot'ı Berlin'e davet eder: "Eliot aslında Roy'un organize ettiği akşam yemeğinin kendisini Joan'la tanıştırmak için yapıldığını düşünüyordu. ...Calvert Nazilerde bakan olarak görev

³ "27 Şubat 1933 akşamı Reichstag'ta bir yangın çıkmıştır. Bu yangın NSDAP'nin polis örgütü olan gestapo tarafından yapılmıştır ve olay komünistlerin üzerine atılmıştır. Ertesi gün, Hitler Hindenburg'a, anayasanın kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili maddelerini ortadan kaldıran bir kararname imzalattı. İzleyen günlerde Nazi partisi ve Milliyetçiler dışındaki tüm partilerin yayınları ve seçim çalışmaları durduruldu. 5 Mart 1933 günü yapılan seçimlerde Nazi partisinin oyları yüzde 44 düzeyine çıkmıştır. Milliyetçi partilerin oyları düşmüş olmakla birlikte parlamentoda çoğunluk sağlanabiliyordu." <http://hitler.uzerine.com/index.jsp?objid=4149> Erişim: 01.11.2015. ayr bkz. <http://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/the-reichstag-fire-of-1933/>, Erişim: 01.11.2015.

⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Versay Antlaşmasına göre, Almanya'nın silah üretimi yasaklanmıştı. Hatta ürettikleri silahlar sadece o günün teknolojiyle değil, geleceğe yönelik olarak da üretiliyordu. bkz. *Hitler secretly made the weapons of the future during the Second World War*, Erişim: 22.11.2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/hitler-secretly-made-the-weapons-of-the-future-during-the-second-world-war-10489978.html>

⁵ Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan Versay Antlaşması'na göre Almanya Ren nehrinin batısında kalan toprakları silahlılandırılacaktı. Hitler ise 1935 yılında o bölgeye asker göndererek Versay Antlaşması'nı yok saydığını gösterdi. Yapılan bu hareket yavaş yavaş yeni bir dünya savaşının yaklaştığını habercisiydi. Ayr. bkz. <http://www.historyplace.com/worldwar2/triumph/tr-rhine.htm>. Erişim: 01.11.2015

⁶ Hitler ve Franco ilişkisi sadece Hitler'in İspanya iç savaşında desteğiyle sınırlı kalmamış, Franco Hitler'e İspanyol Yahudilerin listesini vererek, birçok infaza sebep olmuştur. <http://www.theguardian.com/world/2010/jun/20/franco-gave-list-spanish-jews-nazis> Erişim: 23.11.2015.

yapan birini de davet etmişti. Almanların belki de korkulacak bir millet olmadığını göstermeye çalışıyordu” (Snow, 1962, s. 213).

Kapitalist sistem insanları birbirine yabancılaştırmıştır. Bu yüzden Eliot yemek masasında oturan insanların davranışlarını, konuşmalarını tuhaf bulur. Eliot'a göre Calvert'ın örnek aldığı kişiler kahraman değildir, aksine sıradan Nazi yanlısı insanlardır. Snow'un seçtiği kahramanların Marksist görüşün 'olumlu kahraman' öğretisine uyduğu söylenemez. Zira Calvert'ın kendisine örnek aldığı Almanlar da, Dostoyevski'nin romanlarında kullandığı gerçekçi karakterler gibi değildir. Calvert ve diğerleri gerçekleri yansıtmaya çalışırlar, ama toplumcu gerçekçilerin istediği gibi güçlü değildir, aksine Calvert duygusal bir karakterdir, oradan oraya savrulan bir yaprak gibidir. Bu durumun farkında olan Eliot ise arkadaşının Nazilerin ağına düşüp, onlara hizmet edebileceğini düşünür (Lewis, 2009, s. 134). Fakat Calvert'ın hayran olduğu şey Almanların mutlu bir hayat sürmeleridir. Almanya çok canlı ve sürekli olumlu yönde değişim halindedir ve Calvert Avrupa'nın olumlu anlamda gelişmesi için Almanya'ya ihtiyaç olduğunu düşünür. Snow Calvert'ın bu değişken yapısını okura bütün çıplaklığıyla sunarak, Nazi gerçeklerini onun üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Naziler iyi taraflarını gören Almanlar için ışık, diğer bütün milletler için ise karanlığın kaynağıdır.

Öte yandan Calvert 1939 Almanya'sının ütopyadan ibaret olduğunu da düşünmeden duramaz. Yukarıda da bahsedildiği gibi, dünyanın Sovyetler Birliği'nin Komünizmi ile Almanya'nın Nazizmi arasında sıkışıp kalacağını korkusu içerisindedir. Aslında Calvert'ın yapmak istediği, Almanya'da olan güzelliklerle Nazileri birbirinden ayırmaktı. Ama o güzellikler başka milletlerin acıları üzerine kuruluyordu. Kötülüklerin olduğu kadar, güzelliklerin de kaynağı Nazilerdi. Fakat Calvert bir gün ideal toplumun ortaya çıkacağını düşünüyordu. Snow, Calvert'ın dünyanın geleceği hakkındaki düşünceleri şu sözlerle ifade etmiştir: Roy benden devrimi görmemi istiyordu. Berlin'de hava oldukça soğuktu ve tıpkı Nazilerin Prag'ı işgal ettiği an gibiydi. Roy Nazilerin tarihi bile yanlarına aldığını belirtti. Gelecek Almanların elinde olacak. ...Bana inanmayabilirsin ama ben Nazilerin içerisinde iyi insanlar olduğuna inanırım (Snow, 1962, s. 214, 215, 216).

Calvert'a göre sadece Naziler veya Sovyetler Birliği Avrupa'da hâkim olan ataletin yerini alabilecek büyük bir devrime imza atabilirlerdi. Snow burada okura Eliot'ı Komünizm yanlısı, Calvert'ı ise Nazizm gönüllüsü olarak gösterir. Gerçek düzlemde Snow'un, İşçi Partisi'ne ve o partinin politikalarına değer verdiği bilinmektedir. Hatta Snow, Harold Wilson'un 1964-1970 yılları arasında İngiltere Başbakanlığı yaptığı dönemde İşçi Partisi adına parlamentoda danışmanlık görevinde bulunmuştur. Snow bu görevinden 10 Şubat 1966'da istifa etmiştir (Tredell, 2012, s. 27). Kurgusal düzlemde Calvert bir ara Komünizmi düşünmüştü ama dünyayı yıkabilecek, aynı zamanda da kurtarabilecek güç olan Nazilerin daha iyi bir seçenek olacağına karar vermişti. Calvert için “kuru ve steril olan, eski Komünist doktrinidir” (Lewis, 2009, s. 135). Snow aslında Nazilerin 1930 yılında yaptığı propagandaların etkili olduğunu çok iyi biliyordu. Fakat İngiliz politikacıların ve mensubu olduğu İşçi Partisi'nin Nazilere karşı olumsuz bakış açısından etkilenmiş ve Calvert'ın Nazilere olan hayranlığını olduğundan daha az göstermeye çalışmıştır. Eliot bunun üzerine tarihe göndermede bulunarak Calvert'ın “ölüme olan tutkusunu Richard Wagner'ın müziğe olan derin bağlılığına” benzetmiştir. David Shusterman'a göre “Calvert'ın beklenen son olan ölüme gitmesi kaçınılmazdır ve Snow bu romanda savaş yıllarının meyvesi olan trajediyi okura sunmuştur” (Shusterman, 1975, s.24).

Frederick Robert Karl'a göre “Kendi depresyonu ve mutluluğunun karışımında, Roy, ikiyüzlülüğün ve kabalığın göze çarptığı her yere trajikomik palyaço gömleğini yakıştırır, fakat aynı zamanda kendi endişeleriyle de alay eder” (Karl, 2001, s. 69). Snow'un kurgusunun ilk başlarında, toplumu

yönlendirmek için toplumcu gerçekçiler tarafından önerilen 'olumlu kahraman' öğretisine Roy Calvert'in uymadığı görülmektedir. Zira Snow'un İngiliz hükümetinin etkisinde kalması karakterin bağımsızlığı açısından sakıncalar doğurmuştur. L. Althusser'e göre devlet baskı aracıdır ve kurumları gerekirse ideolojik aygıt olarak kullanır. Nitekim gerçek düzlemde Snow'un çalıştığı Cambridge Üniversitesi, İngiliz hükümetinin ideolojik aygıtı olarak hizmet etmektedir.

Bu bağlamda Karl Marks *Komünist Manifesto*'da, ezen ve ezilenin mücadelesinin 'devlet' tarafından meşrulaştırıldığını ve tarih boyunca insanlığın gördüğü tüm devrimlerin bir uyanış olduğunu ifade etmektedir. "Egemen sınıfların iktidarı koruma görevini üstlenen 'devlet' anlayışı, Sanayi Devrimiyle de kapitalist sistemin sermaye bekkılığı görevini üstlenmiştir" (Marks, 2014, s.116). Hitler de insanları büyük Almanya idealiyle kandırıp, iktidarın kaynağı olan 'devleti' ele geçirerek 'sapkın' ideolojisini yayma adına büyük bir adım atmıştır. Snow kurgusal düzlemde okura Hitler'i ilk olarak Reichstag yangınıyla sunmuştur. Snow yukarıda bahsedilen yangınla, Nazizm ideolojisinin roman içerisinde nasıl evrileceğine dair ipuçları vermiştir. Egemen sınıflar toplumda her zaman kendi baskın ideolojilerine 'doğal' yandaşlar bulmuşlardır. Nazizm ideolojisinin de romanda destekçileri Anmatter ve Schader olarak verilir. Romanda Gramsci'nin, aydınları geleneksel ve entelektüel olarak ikiye ayırması karşılığını bulur. Şöyle ki, Snow, ideolojilerin bekçileri olarak geleneksel akademisyenleri ve devletin çeşitli organlarında iktidar yanlısı politikaları yayma görevi alan devlet memurlarını gösterir. Bu kişiler yeri geldiğinde karşı görüşte olan kişileri de sübjektif bir şekilde eleştirmekten kendilerini alıkoyamazlar: "ben akademisyenlerin bu haline alıştım, gün içerisinde yaptıklarına. ... Anmatter Schader tarafından çok az ilgi gördü. ... Schader: Siz sosyal demokratsınız değil mi Bay Eliot?'-'Burada sosyal demokratların hoş, zararsız oldukları düşünülmüştü, bize küçük sorunlar çıkardılar" (Snow, 1962, s. 217). Marks'ın vurguladığı gibi, yozlaşmış devlet ve onun yandaşları, Sanayi Devrimiyle toplumu egemenliği altına alan kapitalist sistemin bekçileri haline gelmişlerdir. Romanda ise okur Nazizm ve İngiltere arasında sıkışıp kalmıştır. Marks devlet anlayışının tamamen ortadan kaldırılmasını kastetmemiştir. Marks'ın anlatmaya çalıştığı şey, kapitalist sistemin yozlaştırdığı, bütün kurumlarının bozulduğu yapıyı sadeleştirmektir. Bu şekilde birey, Marksizmin temel sacayaklarından olan 'ekonomik eşitliğe' kavuşacak ve ideolojiler arasında sıkışıp egemen sınıfın kontrolü altında yaşamaya mahkûm olmayacaktır.

Snow, Eliot'ın kurgusal düzlemdeki karamsarlığını, *İki Kültür* adlı çalışmasında edebi entelektüellere göndermeler yaparak açıklamıştır. Toplumun eğitilmesi rolünü tam anlamıyla kavrayamayan edebi entelektüeller, Ludwig Mond ve William Siemens gibi Alman teknoloji uzmanlarının İngiltere ve Amerika'ya gidip oradaki bireyleri sömürüp, 'adeta zengin ama cahil bir' sömürge toprağında bulunuyormuşçasına servetler kazanmalarına sebep olmuşlardır. Snow'un bahsettiği geleneksel kültüre sığınan edebi entelektüeller arasında, T. S. Eliot, John Ruskin, William Morris, Henry D. Thoreau, Ralph Waldo Emerson ve D. H. Lawrence yer almaktadır. Snow, sadece Sanayi Devrimine ilişkin bir anlayış ortaya koyabilen kişinin Henrik İbsen olduğunu düşünmüştür. İbsen dışında, yukarıda ismi geçenler eserlerinde 'korku çılgınlıklarından öteye geçemeyen fantezilere' yer vermiştir. Snow'a göre bu yazarlar işçilerin hayatlarına giren fırsatlar konusunda onları bilgilendirmemiş, onları cahil bırakarak, kapitalist sistemin kucağına itmişlerdir. Marks'ın aydınlardan beklediği işçi sınıfının eğitilmesi görevini, Snow'un da *İki Kültür*'de vurguladığı gibi İngiliz ve Amerikalı aydınlar başaramamış ve işçiler tarımdan koparak hızlıca kendilerini fabrika kapılarında bulmuşlardır. Bu bağlamda Snow'un büyükbabası on dokuzuncu yüzyıl zanaatkarlarının iyi bir örneği olarak kabul edilebilirdi. Babası okuma yazma bilmeyen bir aileden gelmesine rağmen kendisini eğitebilmiş ve toplumda belirli bir noktaya kadar gelebilmiştir. Fakat İngiliz edebi entelektüellerinin işçi sınıfına sırt çevirmesinden dolayı eğitimini tam olarak tamamlayamayan

Snow'un büyükbabası, Sanayi Devrimiyle arada sıkışıp kalmıştır (Snow, 2005, s. 116- 119). Sanayileşme yoksulların tek umudu olacakken, tek korkusu haline gelmiştir.

Kurgusal düzleme tekrar dönüldüğünde, Eliot iki ay önce İngilizlerin deniz aşırı ticarete söz hakkı sahibi olabilmek için bankacılar, yatırımcılar ve sigorta şirketlerinin üyeleriyle önemli bir yemeğe katılmıştı. Eliot bu yemeği iş dünyası açısından oldukça tutarlı bulmuştu (Lewis, 2009, s. 136). Çünkü çıkabilecek bir dünya savaşı, İngiliz şirketlerine ekonomik olarak zarar verecekti. Şirketlerin edeceği zarar zaten sıkıntıda olan İngiliz ekonomisini derinden etkileyebilirdi. Snow'un savaş çığırkanlığı yapmakla suçladığı kişi ise Winston Churchill'di: "Churchill savaş çıkaran yaramaz bir çocuktu ve ne pahasına olursa olsun uzak tutulmalıydı. Evet, savaş ihtimali gittikçe azalıyordu. Evet, her şey mümkün olduğunca iyi ele alınıyordu ve bütün dünya biliyordu ki, biz oyuna girmeye hazırдық" (Lewis, 2009, s. 136- 137). Savaş için İngiltere isteksiz gözükse de, Snow bütün dünyaya İngiltere'nin gerektiği anda ülkesinin menfaati uğruna savaşa girmeye hazır olduğu mesajını Eliot üzerinden vermiştir. Burada söz konusu olan milletin çıkarları değildir, aksine dünyayı yöneten şirketlerin çıkarlarıdır. Kapitalizm bir şekilde çarklarını döndürmek zorundadır ve bu çarklar tıkanırdığı anda çözümü yeni bir savaşta bulmaktadırlar. Tarihe bakıldığında, ironik bir biçimde, silahları üreten ülkelerle barışı korumaya çalışan ülkelerin aynı olduğu dikkat çekmektedir. Marks'ın bahsettiği 'altyapı-üstyapı' dengesi şirketlerin lehine olduğu sürece, dünya huzursuzluk ortamından kurtulamayacak ve para için savaşlar çıkmaya devam edecektir. İşte bu son kertede ekonomik belirlenim şirketler tarafından fazlaca kutsanmaktadır.

Bilindiği üzere Sanayi Devriminden sonra başlayan petrol ve sömürge ticareti, çok uluslu devletlerin sonunu hazırlamış ve İngiltere, Fransa, Portekiz ve Rusya gibi kolonileşen ülkelerin elini güçlendirmişti. Bu ülkelerin kurduğu büyük şirketler de petrol ve ticaretin önemli olduğu bölgelerde rol almaya başlamışlardı. Bu şirketlerin geçmişi çok eskiye dayanmaktadır ve birçoğu soylu ailelere aittir. Kapitalist sistemin yarattığı bu soylu aileler lüks ve bolluk içinde ve aynı zamanda da duyarsız bir yaşam sürerler. Egemen sınıf zenginlik içerisinde hayatını sürdürürken, alt sınıfta açlık içerisinde yaşam mücadelesi verilmektedir. Bu bağlamda Marks, şirketleşen ülkelerin en büyük sorununun 'özel mülkiyet' olduğunu ifade etmiştir. Snow da kurgusal düzlemde, dünyada çıkan savaşlarda şirketlerin dolaylı yollardan müdahil olduğunu belirtmiştir. Marks, 'özel mülkiyeti', bazılarının başkaları tarafından sömürülmesine dayalı üretim ve ürünleri mülk edinme düzeninin en son ve en eksiksiz ifadesi olarak görmüştür. Bu sebeple özel mülkiyete son verilmesi gerekmektedir" (Marks, 2014, s. 54).

Snow'un kurgusunda özel mülkiyet kavramı sadece bireyin sahip olduklarıyla değil devletlerin de birey üzerinde kurduğu hegemonyayla da okurun karşısına çıkar. Hitler kendi devletinin 'hakimiyet' alanını artırmakla meşgulken diğer liderler de bunu engelleme peşindedir. Eliot'ın Berlin'e yani Hitler'in 'özel mülküne' yaptığı uzamsal seyahat de romanda okurun karşısına çıkar. Eliot'ın Berlin'e tam olarak ne zaman gittiği belirtilmese de, 1939 Mart'ı en muhtemel tarihtir. Bu tarih Slovak milliyetçilerin isyan ederek Çekoslovakya'dan ayrılma isteğinde buldukları zamana denk düşmektedir. Bu bağımsızlık ilanını fırsat bilen Hitler, Çekoslovakya'ya saldırarak ülkeyi işgal etmiştir ve hâkimiyet alanını genişletmiştir. Bu işgal Münih Antlaşmasının yok sayılması anlamına gelmektedir (Lewis, 1991, s. 223-227). Gerçek düzlemde dönemin İngiltere başbakanı Neville Chamberlain artan toplum baskısı üzerine Münih'e gitmişti. Hitler'le Çekoslovakya'nın geleceği hakkında görüşmüştü. Bu görüşmede Hitler sadece Almanca konuşulan bölgenin kendilerini ilgilendirdiğini ve bunun dışında herhangi bir toprak talepleri olmayacağını iletmişti. Chamberlain Fransa'yla görüşerek bu talebi kabul etmişti. Ancak Hitler sözünde durmayarak bütün Çekoslovakya'yı işgal etti. İlk başta buna itiraz etmesine rağmen Chamberlain ve dolayısıyla İngiltere bunu kabul etti ve Hitler'le artık başka bir yerin işgal edilmeyeceğine dair antlaşma imzalandığını duyurdu (Caputi, 2000, s. 187-188). Bu olay İngiltere'de Hitler'e taviz verildiği

eleştirilerini beraberinde getirirse de Chamberlain ülkeyi yeni bir dünya savaşına sokmak istemiyordu. Chamberlain gibi düşünenlerin sayısı az değildi. Kurgusal düzlemde Francis Getliffe'in aksine Calvert, Chamberlain'in Hitler politikasını destekliyordu. Benzer tartışmalar Cambridge'deki diğer akademisyenler arasında da yaşandı. Kimse ortak bir nokta üzerinde anlaşmayı beklemiyordu: "Üniversitenin çoğu muhtemelen gerçekleşecek olan savaş fikrinden dolayı rahatsızdı. Eskilerden birkaç tanesi gözden kaybolmuştu. Birkaçı üzülmüştü fakat Roy kadar derinden değildi" (Snow, 1962, s. 235). Snow'a göre romanda çoğunluğun düşündüğü ama dillendirmek istemediği şey, Hitler'in Çekoslovakya'yla yetinmeyeceği ve saldırgan tutumunu sürdüreceğiydi: ...Nasyonal Sosyalizmden daha fazla Komünizm'den nefret ettiler. Yine de, kendi ırk ve sınıflarının inatçı vatanseverlik duygusuyla, Almanya'yla savaşabilecekleri fikrine yavaşça gelmeye başlamışlardı (Snow, 1962, s. 235).

Aydınların savaş konusunda hemfikir olamama sebebi, bağlı oldukları ülkeye hissettikleri aidiyet duygusuyla, entelektüel olma güdüsü arasında kalmalarıdır. Yukarıda bahsedilen Schader ve Anmatter Nazizmin kurgusal düzlemde temsilcileri olarak gösterilirken, Cambridge'de çalışan bilim adamlarından da İngiliz ideolojisinin dışında hareket etmeleri beklenmemelidir. Gramsci'ye göre bu tip aydınlar, egemen grubun "memurudurlar ve toplumsal hegemonyanın ve siyasal iktidarın alt kademedeki görevlerini yerine getirirler" (Gramsci, 1997, s. 29). Yeni bir sosyal düzen kurmanın temel şartı 'entelektüel aydınlar'ın varlığıdır. Kendilerini bağımsız zanneden 'geleneksel aydınlar' ise esas olarak eski düzenin devam etmesini istemektedirler (Anderson, 1988, s.9). Snow hem gerçek düzlemde hem de kurgusal düzlemde objektifliğini korumuş, sırf İngiliz olduğu için sadece kendi ideolojisinden bahsetmemiş, İngilizlerin karşı olduğu ideolojilere de romanda yer vermiştir. Bu bağlamda Snow mevcut düzenin esiri olmamış ve entelektüel kimliğini korumuştur.

Kurgusunda nesnel bir anlatım tarzı benimseyen Snow'un aksine, Calvert ve Getliffe Cambridge Üniversitesi'nde İngiltere adına geleneksel aydın rolünde çalışmalar yaparak egemen ideolojiden baskısına boyun eğler. Getliffe kendisine verilen görevleri hiçbir zaman sorgulamadan yerine getirmekte ve bu amaç uğrunda karşısına çıkan bütün zorlukları aşmak için elinden gelen bütün çabayı göstermektedir. Bu yüzden Calvert'in Nazilerle olan yakınlığı dolayısıyla onu sorgulamaya başlamış ve hatta daha da ileri giderek onu suçlamıştır: "Calvert zarar veriyorsun" (Snow, 1962, 237). Bu suçlama karşısında oldukça şaşırın Calvert neye zarar verdiğini sormuştur ve aldığı cevap oldukça ilginçtir: "Bizim bu savaşı kazanma şansımıza" (Snow, 1962, 237). Calvert ve birçok arkadaşı Neville Chamberlain'e olan inançlarından dolayı savaşın gerçekleşmeyeceğini hâlâ düşünmektedirler. Getliffe ise savaştan emindir: "Francis sert bir şekilde 'Korkulması gereken tek şey, bizim savaştan sessizce kaçmamız olacaktır', dedi. 'Benim korktuğum budur. Eğer biz bundan kaçarsak, biteriz. Faşistler kazanmış olur'" (Snow, 1962, 237). Getliffe için en önemli dayanak noktası İspanyol İç Savaşı'dır. Gerçek düzleme dönüldüğünde bu savaş General Franco'nun İspanya'nın Kanarya Adaları'na gelmesi ve direnişe liderlik etmesiyle 17 Temmuz 1936'da başlamıştır. Franco'nun kurduğu hükümet, Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sı tarafından 1936 yılında hemen tanınmıştır. Hitler'in dolaylı yollardan desteklediği Franco 1 Nisan 1939 yılında Savaşı Cumhuriyetçilere karşı kazanmıştır. Franco ölümüne, yani 1975'e yılına kadar iktidarda kalmış, kurduğu faşist devlette bütün sol partileri kapatmış ve ülkeyi dikta rejimiyle yönetmiştir (BBC, 2015). Kurgusal düzleme dönüldüğünde ise Getliffe faşistlerin ve kötülerin yok edilmesini istemektedir ve bu konuda Calvert'in da bir şeyler yapmasını beklemektedir: 'Savaşı kazanmak için her şey feda edilmek zorundaydı: bu en büyük krizdi ve bu bitene kadar özgür sanata, alakasız spekülasyonlara, zevklerin ayrılmasına ve insan ruhunun aşırılıklarına gücümüz yetmez. Toplumumuz ölüyor ve biz yenisini güvence altına alana kadar dinlenemeyiz' dedi Francis (Snow, 1962, 238). Güçlü hegemonyacı bir egemen sınıfın yönettiği, dar görüşlü ve son derece ampirist olan bir ülkeye derinden bağlı olan Getliffe'e herkes hayrandı, ama bu diğerlerini vatan haini ilan etmesi anlamına

gelmemektedir. Nitekim Calvert, Nazilerle Almanları her zaman ayrı tutmaya özen göstermiştir. Fakat bu sefer Nazileri veya Almanları savunmayan Calvert, Getliffe'in insan doğasına dair sosyalizm görüşünün Hristiyanlıktan bile daha iyimser olduğunu iddia ederek, onu geleceğe dair aşırı derecede romantik olmakla suçlar (Lewis, 2009, s. 138). Calvert sert eleştirisini şöyle bitirir: “Ben bir patlama bekliyordum ve bu sefer nasıl sonuçlanacağı hususunda dehşete kapılmışım. Tartışmalarını o işaret için dinliyordum, başka bir şey için değil’. Fakat Roy’un son sözleri oldukça soğukkanlıydı” (Snow, 1962, s. 239).

Egemen sınıfın tamamen kontrolü altına giren ve sadece onların refahı ve geleceği için çalışmaya başlayan Getliffe bilim adamı olmaktan çok Marksın deyimiyle ‘ücretli işçi’ konumuna geçmiştir. Yapmış olduğu çalışmaların ülkesi için yararlı olacağını düşünen Getliffe, insanlığa nasıl felaketler getireceğinin farkında değildir ve muhtemeldir ki, yaptığı bombalarla kapitalizmin ve onun en büyük geçim kaynağı olan silah sanayisinin içinde olduğu krizden çıkması için yardımcı olmaktadır. Getliffe, yukarıda da belirttiği gibi, açıkça İngiliz hükümetiyle beraber çalışmaktadır ve ülkesine olan adanmışlığını icat ettiği radar ile göstermiştir. Gramsci'nin deyimiyle devletin ideolojisi için çalışan ‘geleneksel aydın’dır. Getliffe Snow’a göre asla ‘entelektüel aydın’ olamayacaktır. Çünkü Getliffe ideolojinin tekdüzeliğine kendini kaptırmıştır. R. Williams, Marksist eleştiride ideolojinin üç farklı tanımından bahsetmiş ve bu yüzden de tek bir tanımın doğru olmadığını ifade etmiştir (Williams, 1990, s. 48). Williams’a göre hegemonya bütün sosyal süreç, güç ve etkinin yapısıyla ve bu yüzden egemenlik, itaat ve uyumsuzluk şekilleriyle ilişkilidir. Williams’a göre ideoloji, resmi işleyişinin ve yaşamın bütün süreçlerinin özümsemesi olarak güç ilişkilerini görmek veya zorla kabul ettirmek anlamına gelir (Selden, 2005, s. 101- 108). Getliffe kendisini tamamen İngiliz hegemonyasına kaptırmış ve güç ilişkilerini göremez hale gelmiştir.

Snow romanlarını kurgularken insan doğasının hem karanlık hem de aydınlık yönlerini okura sunmaya çalışmıştır. 1900’lü yıllarda yazmasına rağmen geçmişle ve o geçmişten gelen geleneklerle olan bağlarını koparmamıştır. Ramanathan’a göre Snow okuru da romana katarak kendinden bir şey bulmasını istemiştir. Yarattığı umutsuz ortam belki de kurgusunun en etkili özelliği olmuştur. *The Light and The Dark*'ta kullanmış olduğu karakterlerin aynı olaylara farklı tepkiler vermesi de önemlidir. Getliffe savaşı kurtuluş olarak görürken, Calvert savaşın kimseye mutluluk getirmeyeceği inancını taşımaktadır (Ramanathan, 1978, s. 78). Bu umut çerçevesinde ülkelerinin geleceği adına savaş başladığında hükümetin yanında yer alarak, kendilerine uygun görevler almak istemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı o kadar kanlı olmuştur ki, birçok bilim adamı orduda çeşitli kademelerde görevler almak zorunda kalmıştır. Kurgusal düzlemde Eliot ve Calvert da bu grupta yer almaktadır. Eliot kendisinin şanslı olduğunu düşünmüştür. Çünkü görevi sahada değildir. Önemli toplantıların yapıldığı parlamentoda sekreter olarak görev yapmaya başlar. Getliffe daha önce Hava Bakanlığı ile olan radar geliştirme görevine devam edecektir. Calvert ise İngiliz Hava Kuvvetleri’nde görev alır. Shusterman’a göre Eliot, Calvert’ın İngiliz Hava Kuvvetlerinde pilot olarak görev alacağını duyduğunda içten içe suçluluk hissetmiştir (Shusterman, 1975, s. 101). Çünkü Hitler’in Nazi Almanya’sının bombardıman uçakları oldukça gelişmiş düzeydedir. Calvert’ın dilbilimci olduğu düşünüldüğünde, neden Hava Kuvvetleri’nde görevlendirildiği sorusu okurun kafasını karıştırmaktadır. Muhtemeldir ki, İngiltere Hitler’in telsiz konuşmalarını çözmesi için Almanca bilen İngilizlere önemli yerlerde görevler vermiştir. Marks’ın kapitalist sistemin ürünü ve dayatması olarak gördüğü ‘millet’ ve ‘vatan’ kavramı insanları bireyselliğe ve ayrımcılığa itmektir (Marks, 2014, s. 60). Yukarıda da görüldüğü gibi Getliffe’in içerisinde bulunduğu milliyetçilik düşüncesi Marks ve Engels’e göre yıkılması gereken bir fikirdir. Ne zaman milliyetçilik, vatan gibi duygular ön plana çıksa, ekonomik kaygılar da beraberinde gelmektedir.

Nitekim Lewis'a göre, Eliot ve Calvert savaş başladığında üniversitedeki işlerini güvence altına almak için hükümetle olan bağlantılarını kullanmışlardır. "İngiltere'deki resmi dünya küçüktü ve öncelikli olarak işlerine yarayacakları göreve çağırıyorlardı" (Snow, 1962, s. 267). Romanın başlarında İngiliz ideolojisinden bağımsız oldukları izlenimini veren Eliot ve Calvert, savaş başladığında devlet kontrolü altına girdiklerini itiraf etmişlerdir. Snow burada Gramsci'ye atıfta bulunarak, entelektüel aydınların ülkelerinin çıkarları için nasıl da geleneksel aydınlara dönüşebildiklerini ispatlamaya çalışıyor gibidir. Fakat Marksist öğretide Gramsci bu ayrımı kesin çizgilerle çizmiş, üniversitedeki akademisyenlerin ya geleneksel ya da entelektüel olabileceğini vurgulamıştır. Nitekim Althusser ideoloji kavramını tanımlarken Devletin İdeolojik Aygıtlarından bahsetmiştir. Althusser'e göre devlet, ideolojinin devamı için insanların olduğu her kurumu kendi lehine kullanabilmektedir. Cambridge'de çalışan akademisyenlerin çoğu savaşı desteklememelerine rağmen, işsiz kalma korkusuyla bir an önce hükümete yardım etmeye çalışmışlardır. Kişilerin ekonomik çıkarları özgür düşüncenin önüne bir kez daha engel olarak çıkmıştır. Çünkü akademisyenler işsiz kalırsa, bu durumdan ilk önce aileleri etkilenecektir. Daha sonra ilişkili oldukları herkes bu ekonomik döngü içerisinde bu durumdan zarar görecektir. Kapitalizmin zirveye çıkmaya başladığı bu dönemlerde kimsenin gücü karşı çıkmaya yetmemiştir. Calvert'ın hep bahsettiği devrim fikri yarım kalmıştır. Nitekim Eliot savaş atmosferini şöyle ifade etmektedir: "Savaşın başlangıcında ben memur olarak göreve başlamıştım Getliffe radar çalışmalarına devam etmişti, Calvert ise istihbarat birimi tarafından çağrılmıştı. ...İngiltere'de hükümet ve üniversiteler arasında yakın bir ilişki vardı" (Snow, 1962, s. 267). Fakat Calvert'ın farkında olmadığı birçok şey daha vardır. Bu savaş demokrasi için yapılmıyordu. Bu savaş üstün Alman ırkına inanan Hitler'i durdurmak için yapılmıyordu. Hitler Yahudileri, Çingeneleri, Slavları ve başkalarını öldürüyordu. Kendi ideolojisini üstün kılabilmek için her şeyi yapıyordu. Calvert içten içe Getliffe'in Almanlar konusunda haklı çıkmasını da kabul edemiyordu. Oysa kendi kafasındaki ütopyanın gerçekleşmesi için Almanlara ihtiyaç vardı, ancak onlar bu rüyayı gerçekleştirebilirdi. Ama artık devrim fikri Londra'nın karanlık sokaklarında Calvert'ın dışarı akamayan gözyaşları arasında kaybolur. Calvert görmüş olduğu rüyadan uyanır. Marks'ın üzerinde durduğu, bireylerin eşit şekilde yaşadığı 'toplum ahengi' olgusu Calvert için ütopyadan öteye geçemez. Fakat Calvert Cambridge Üniversitesi'nde kendisine bir yer edinerek Marks'ın işaret ettiği devrimi zaten gerçekleştirmemiş miydi? Snow okura bu hususta bilgi vermemiştir. Ama Calvert'ın yaşadıklarından, beklentilerinden ne kadar büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını anlamamak imkânsızdır.

Calvert içine girmiş olduğu bu girdaptan Basel'e seyahat ederek kurtulmaya çalışır. Arkadaşı, Calvert'a gönderdiği mektupta yardıma muhtaç olduğunu söylemektedir. Shusterman, bu mektubun, Calvert'ın Almanlara olan iyi niyetinin Schader tarafından suiistimal edilmek için yazıldığını ifade eder (Shusterman, 1975, s. 102). Romanın yazıldığı tarihlerde Hitler'in Nazi Almanya'sında düzenlediği açık hava mitingleri oldukça meşhurdur. Hitler bu mitinglerde parti politikasından bahseder ve yeni ürettikleri teknolojik araçları da sergileyerek gövde gösterisi yapardı. Nazi Partisinde çalışan ve devletin çeşitli kademelerinde görev alan kişilerin ikna kabiliyetinin oldukça iyi olduğu bilinirdi. Hitler, devleti dolayısıyla da gücü ele geçirmek için hitabet sanatını fazlasıyla kullanmıştı. O dönemde yaşayan Almanlara özlem duydukları refahı vaat ederek, arkasına geniş kitleleri almıştı. Schader de Hitler'in bizzat yetiştirdiği Nazi görevlilerinden biriydi ve daha önce de bahsedildiği gibi Calvert'ı Berlin'de oldukça iyi ağırlamıştı. Calvert, Schader'in ideolojisinin aslında çok da kötü olmadığını düşünüyordu. Schader mektubu kendi adıyla yazsa Calvert'ın eline geçmeyebilirdi. Zira İngiltere'de Naziler için çalıştığı düşünülüyordu. Bundan dolayı da Schader mektubu Romantowski üzerinden Calvert'a göndermişti: "Nereden gelmiş olabileceğini söylemeliydin. Aslında Basel'den geliyor.' Basel'de kimi tanıyorsun?'...'Eski bir arkadaşımız, Willy Romantowski.' Romantowski'yle ilgili birkaç kelime söyledim, sonrada oldukça tuhaf olduğunu ifade ettim" (Snow, 1962, s. 272).

Marksist eleştiri bağlamında ele alındığında, Snow'un iletişim aracı olarak mektubu seçmesi 1940'lı yılların toplumsal şartlarının okura bütün gerçekliğiyle gösterilmesi bakımından önemlidir. A. Lunaçarski'yi göre Marksist devrimin asıl amaçlarından biri de halka sanat ve edebiyat eserlerini tanıtmaktır. Bu yüzden dili halk kitlelerinin anlayabileceği kadar açıktır. Bu da Marksist eleştirinin toplumsal gerçekliğe ne kadar önem verdiğini, elitist bir edebiyatı desteklemekten kaçındığını gösterir (Lunaçarski, 1998, s. 19). Okurun kafasında oluşan soru işaretlerini kaldırmanın en önemli yolu okuru romanın bir parçası haline getirmektir. Böylelikle merak artacak ve okurun eğitilmesi sağlanacaktır. Çünkü hem Marks'a hem de Gramsci'ye göre entelektüel aydınının yapması gereken tam da budur. Hitler, Churchill, General Franco ve Mussolini'nin ortak noktası halka ve diğer devletlere karşı hegemonya kurmak istemeleridir. Gramsci'ye göre insanların özgürlüğü yönetici sınıfın arzularıyla değil, yönetilenlerin özgür düşüncesiyle ortaya konur. Hegemonya ise yönetici sınıfın çıkarlarının evrensel olarak gösterilmesi, yani fikirlerin evrenselleşmesidir (Fiori, 1970, s. 238). İşte bu yüzden Snow okura siyasilerin isteklerinin halka bazen dayatıldığı mesajını vermektedir. Zaten toplumların esas sorunu da budur. Toplumların içinde bulunduğu kötü koşullardan kurtaracak olan yine devlettir. Bu bağlamda devlet Marks'ın ifadesiyle halkların çıkarlarını değil, yönetici sınıfın mülkiyetini korumak adına denetim mekanizması olarak görev yapmaya devam etmeyi sürdürmüştür (Bottomore, 2012, s. 132). Lukacs, metnin üretildiği toplumun gerçekliğini, sınıf çatışmasını, sosyo-ekonomik sistemi ve dönemin siyasi görüşlerini yansıtmaya gerektiğini ileri sürer (Dobie, 2016, s. 79- 80). Ortaya çıkan bu tipik kahramanla içinde yaşanan toplumun oluşturduğu dinamikler gerçekçi yazar tarafından gösterilmelidir (Eagleton, 1984, s. 43). Snow da, Calvert üzerinden dönemin bütün özelliklerini okura sunar. Calvert 1940'lı yılların özelliklerini üzerinde barındıran 'tipik' karakterdir.

Snow kurgusunu Basel'e taşıyarak, okurda kapitalist düzenin merkezine yolculuk yapıldığı hissini uyandırır. İsviçre, bankacılığın merkezi konumundadır. Toplumda adaletsizce dağılmış olan servetin korunduğu özel bankalar, kapitalist düzenin devamı için hayati önem taşır. Bankalar sermayeyi kendi bünyelerinde toplayarak insanlara kredi vermekte ve kapitalist düzene mahkûm etmektedir. Biyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan alt sınıf da değerinin altındaki işlerde çalışarak bankalara olan borcunu ödemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda hem Marks hem de Lenin bankaların, gelirin sosyalist devlet tarafından herkesin ihtiyacı ölçüsünde eşit olarak paylaştırıldığı yerlere dönüştürülmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmişlerdir. Marks, *Komünist Manifesto*'da, "kredinin devlet sermayesiyle işletilen ve münhasır tekel uygulayan bir ulusal banka aracılığıyla devlet elinde merkezleştirilmesi gerektiğini" (Marks, 2014, s. 63) vurgularken, Lenin "bankaların ulusallaşmasına oldukça önem veriyordu. Bankalar, kapitalist ekonomik hayatın merkezleriydi. Bankalara indirilecek bir darbe, bütün kapitalist sistemi çökertmeye yetecekti" (Lenin, 2007, s. 8-30,31). Snow tipik karakteri Calvert'ın yaptığı bu yolculukla zengin sınıfın ve sermayenin başkentliğini yapan Basel ve Madrid gibi şehirler savaştan hiç etkilenmediğinin altını çizmiştir (Snow, 1962, s. 284). Diğer tarafta ise durum daha da kötüdür; Berlin ve Leicester gibi işçi sınıfının yaşadığı yerler bombalar altında yıkılmış, Hatta Londra'nın kenar mahalleri dışında savaş zenginlerin yaşadığı mahallelere uğramamıştır. Snow, savaşların aslında ahlaki değerler için değil, aksine ekonomik çıkarlar için meydana geldiğini Basel/Berlin/Londra üçgeniyle okura sunmuştur.

Kurguya tekrar dönüldüğünde, egemen sınıfın kölesi konumunda olan Romantowski'nin Almanya için yukarıda bahsedilen şekilde kahramanlık yapabilecek bir karaktere sahip olmadığı aşikârdı, çünkü Hitler'in oluşturmak istediği üstün Alman ırkına ait değildi. Onun eksiklikleri vardı. İlk başta saf Alman değildi. Örnek alınabilecek 'olumlu bir kahraman' asla değildi. Eşcinsel olması, parayı sevmesi, alkole ve uyuşturucuya olan düşkünlüğü, karakterinin zayıflığı toplum için güzel bir örnek teşkil etmiyordu. Bu işi daha iyi bir hayat yaşamak için yaptığı belliydi. Kurgusal düzlemdeki kahramanımız Calvert da

aynısını düşünmüştü: “Açıkça belliydi, Roy’un peşine düşecek ve karşılığında da Berlin’de güzel bir işi olacaktı” (Snow, 1962, s. 287). Geri döndüğünde Calvert Romantowski’yi gözyaşları içerisinde buldu. Calvert, Romantowski’nin anlattıklarından bu işi Schader’in planladığını anlamıştı. Snow roman kurgusu içerisinde Calvert’in Nazilere ajanlık yapıp yapamayacağı sorusunu okurun zihninde yaratmış olsa da okur olayların akışından Calvert’in böyle bir karaktere sahip olmadığını anlamıştır. Snow, Calvert gibi Almanlarla yakın ilişkiler içerisinde olanların oldukça dikkatli olmaları hususunda kurgunun ilerleyişinde uyarılarda bulunmuştur. Cambridge’de çıkan tartışmalar bu uyarılara en güzel örneklerdendir. Çünkü o dönemde ideolojiler insanları kendi iktidarları için kolaylıkla kullanmaktadırlar. Burada önemli olan Calvert’in, Naziler tarafından casus yapılma fikrinin başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Kurgusal düzlemde Calvert Nazileri asla kabul etmeyeceğini Eliot’a itiraf etmiştir. Snow, Nazilerin insanlığa mutluluk getirmeyeceğini Calvert üzerinden okura göstermiştir. Calvert’da yaşanan bu değişim sadece Eliot tarafından fark edilmemiş, okur da sonunda onun bir hain olmadığını anlamıştır. Snow kurgusal düzlemde yarattığı tipik karakterin, toplumun aynası rolüne nasıl evrildiğini okura sunmuştur. İşte şimdi Calvert gerçekten değişmiştir. Bu değişimin olumlu veya olumsuz olup olmadığı sorunsalı okura bırakılmıştır.

Roman kurgusunda bireylerin yaşadığı değişime, ülkeler de yaşanan gelişmeler de eklenmiş ve 1941 sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri’nin etkisi ve Komünistlerin Nazilere karşı atak yapmasıyla şartlar İngilizler için iyileşmeye başlamıştır. Bu sırada Churchill dış siyasette yavaş yavaş etkin olmaya ve Hitler’in yenilebileceğine ülkesini inandırmaya başlamıştır. Dış siyaset bu romanın kurgulanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Calvert ülkesi için önemli işlere imza atmaya başlamış, ezilen sınıfın adeta umudu haline gelmiştir (Snow, 1962, s. 280-285). Calvert romanın başlarında savaşa karşı olduğunu belirtse de savaş çoktan başlamıştır. Bu yüzden o ve barış gönüllüsü olan birçok arkadaşı savaşın bitmesi için çaba sarf etmektedir.

Bu bağlamda Marks’ın bilim adamlarının kapitalist sistem ideolojik silahı haline geldiği ve halk için çalışan gerçek bilim adamlarına yaşam hakkı bırakılmadığını şu sözlerle ifade eder: “Burjuvazi onca zamandır onurlu sayılan ve önünde huşuyla eğilinen her faaliyeti çevreleyen haleyi söküp atmıştır. Hekimi de hukukçuyu da rahibi de şairi de bilim adamını da kendi ücretli işçisi yapıp çıkmıştır” (Marks, 2014, s. 40). Marks’ın bu sözlerinden hareket eden Snow, kurgusal düzlemde Schader, Romantowski ve Brodzinski gibi karakterlerin bu tanıma uyduğunu okura göstermiştir. Devlet ideolojisinin bilim adamları üzerinde kurduğu bu hegemonya sadece Almanya’da değil, İngiltere’de de mevcuttur. Nitekim Nazi bilim adamları bomba yaparken, İngiliz bilim adamları da boş durmamış, kapitalist düzenin koruyucusu konumunda olan şirketlere adeta ev sahipliği yapan İngiltere’nin iktidarını koruması için ellerinden geleni yapmışlardır.

Kapitalist sisteminin iktidar mücadelesinde, toplumu bir araya getiren yapıların sistemin kendi çıkarları için kullanılması önem arz etmektedir. Calvert’in çektiği sıkıntıların çözümünü evlilikte bulması kapitalist sistemin aile kurumunu ne kadar etkin kullandığının bir kanıtıdır. Aile kurumu Calvert’a çektiği sıkıntıları kanıksamayı telkin etmiş ve onu metanete çağırmıştır. Hâlbuki Calvert’in sıkıntılarının sebebi kapitalist sistemin bitmek tükenmek bilmeyen ekonomik istekleridir. Hiç taraftarı olmadığı bir savaşa katılmak zorunda kalan Calvert, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için işini kaybetmeyi göze alamamıştır. Ne var ki, kapitalist sistem kendi içerisinde meydana gelen krizlere çözüm bulmak adına yeni bir savaş çıkartmış ve masum halkları da arkasında sürüklemiştir. Alt sınıf açlık çekerken, Basel, Monte Carlo ve Londra’nın lüks mahallerinde yaşayan egemen sınıf da servetlerine servet eklemektedir. Althusser’in de belirttiği gibi birey üzerine kurulan baskıcı siyaset ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’ (DİA) vasıtasıyla da özel hayata kadar indirgenir. Aile DİA’sı, Hukuki DİA, Siyasal DİA, Sendikal DİA,

Haberleşme DİA'sı (basın-radyo-televizyon) ve Kültürel DİA'ların çoğunluğu özel hayatın içerisinde yer alırlar ve bireyi kontrol ederler (Althusser, 2000, s. 33). Bütün bu yapılar bireyler üzerindeki hegemonyayı ekonomik, sosyal, dinsel ve kültürel yönden sağlamayı amaçlar. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere kendi ailesini korumak ve hayatta kalabilmek için ilk ve en önemli faktör ekonomik bağımsızlıktır.

Toplumları ilgilendiren tarihi kararların hepsinin kökeninde ekonomik şartlar oldukça önemli rol oynamıştır. Erken yaşta kapitalizmin çizdiği sınırlar çerçevesinde eğitim alan bilim adamları, kapitalist toplumun dayatmalarından kaçamamış ve silah üretmeye mecbur kalmıştır. Kapitalizmin getirdiği teknolojik gelişmenin olumsuzluklarını en derinden hisseden birey, egemen sınıfın refah içerisinde yaşayabilmesi için tüm zevklerinden mahrum kalarak çalışmak zorunda kalmıştır. Kurulan bu düzende eşitlikçi ve katılımcı bir yaklaşımla bireylere yaklaşılmamaktadır, bu da Marks'ın ifade ettiği 'toplum ahengi'ne uymamaktadır. Kurgusal ve gerçek düzlemde Lindemann'ın başını çektiği silahlanma yarışı, insanı makineleştirmiş ve kendi doğasından uzaklaştırarak bireyleri birbirine yabancılaştırmıştır. Marks makineleşmenin proletaryanın en büyük düşmanı olduğunu ifade etmiştir: "Proleterlerin yaptığı iş, makinelerin yaygın bir biçimde kullanılması ve iş bölümü nedeniyle bütün bağımsız niteliğini ve bunun sonunda da işçi için bütün çekiciliğini yitirmiştir. Makinenin bir uzantısı olup çıkmıştır işçi; artık ondan istenilen, en basit, en tekdüze, en kolay edinilir bir beceridir yalnızca" (Marks, 2014, s. 45). Nitekim Hitler, Mussolini, Franco ve Churchill'in 1940'lı yıllarda oluşturmuş olduğu bilim destekli ideolojiler, bireyi sonuna kadar sömürmüş ve onları makineleştirmiştir. Kapitalist sistem kendi krizini aşmak için masum insanları karşı karşıya getirmiştir. Bu savaşın kazananı olmayacağını çok iyi bilen Eliot, içten içe suçluluk hissetmiştir. Calvert hiç taraftarı olmadığı bir savaş için hayatını kaybetmiştir. Snow kurgusunu Eliot'ın Calvert'a ait eşyaları ortadan kaldırmasıyla, hüznü bir şekilde sona erdirir: Yapacağım birkaç şey kalmıştı. ...Açıklayamayacağım şekilde o sahne beni her şeyden daha fazla yaralamıştı. Kendimi buna hazırlamıştım, ama şu an savunmasızdım. Orada kalmaya dayanamadım. Plansız ve amaçsız, bahçeden çıktım ve yürümeye başladım (Snow, 1962, s. 344- 345).

Sonuç

Snow bu romanda işçi sınıfının oldukça yoğun yaşadığı bir yerde dünyaya gelen Calvert'ın hikâyesini okura Eliot'ın gözünden sunmuştur. Calvert iyi derecede tahsil almış, kendini eğitmiş ve Cambridge Üniversitesi'nde akademisyen olmayı başarmıştır. Dilbilim üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ve dolayısıyla Nazilerle yakın ilişki içerisine girmiş, fakat farkında olmadan kendi sonunu hazırlamıştır. Faşist Alman ideolojisinin Avrupa'yı baştan sona işgal etmesini istemeyen İngiltere ve Fransa ise tarihte ilk kez Komünist Sovyetler Birliği'yle işbirliğine gitmişlerdir. Savaşı sonlandırmak adına bir takım işbirliklerine yönelen politikacıların almış olduğu kararlar sonucu masum halklar bu savaşın en çok acı çeken tarafı olmuştur. Calvert ise kendi ütopyasının peşinde Almanya'ya bağlanmıştır. Onun için Avrupa'da devrimi gerçekleştirebilecek iki güç en uç taraflarda olan Naziler ve Komünistlerdir. Komünistlere hiçbir zaman bağlanamamış, Nazilere yaklaşmıştır. İlk başlarda bu yakınlık ona masum gelmiş, Eliot gibi onu seven arkadaşlarının uyarılarını dikkate almamıştır. Daha sonra Getliffe gibi savaş yanlıları tarafından hain olarak nitelendirilse de bunun böyle olmadığını göstermiştir.

Calvert'ın hayatı ve yaşayacakları karşısında içine düşeceği psikolojik durum hiçe sayılmıştır. İki büyük ideolojinin propaganda savaşı arasında kalan Calvert özgürlüğünü kaybetmiştir. Marks burjuva toplumunda bireyin özgürlüğünün kapitalist sistem tarafından çalındığını, kapitalist sistemin bireylere dayattığı bireysellik şeklini ortadan kaldırmanın elzem olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Burjuva

toplumunda sermaye bağımsızdır ve kişiseldir, faal birey ise bağımlıdır ve kişiliksizdir. Burjuvaziye bakarsanız, bu ilişkinin ortadan kaldırılması, kişiliğin ve özgürlüğün ortadan kaldırılmasıdır! Hakkıdır. Ancak söz konusu olan, burjuva kişiliğini, bağımsızlığını ve özgürlüğünü ortadan kaldırmaktır” (Marks, 2014, s. 56). Marks bu sözlerle bireyselliğe karşı olmadığını, fakat kapitalizmin boyunduruğu altına girilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü sınıf ayrımı kavramı, Sanayi Devrimi öncesi toplumlarda bu kadar açık olmadığı için, bireysellik kavramı hayatın her noktasında Snow’un romanda vurguladığı şekilde hissedilmemiştir. Ancak Sanayi Devriminden sonra oluşan kapitalist toplumda, insanlar ezen ve ezilen olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Ezen sınıf yani burjuva sınıfı, kendi bireysel kârını düşünürken, ezilen sınıf yani işçi sınıfı sadece biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için yaşamını sürdürmektedir. Bu durum da kapitalist toplumdaki bireyleri kaçınılmaz olarak bireyselliğe itmiştir.

Snow, *The Light and The Dark*’da toplumda egemen sınıfla, ezilen sınıfın mücadelesini Calvert üzerinden okura sunmuştur. Calvert bilim ve din gibi kapitalizmin sıkıştığı anda devreye giren yapılar tarafından kontrol edilerek, bağlı olduğu ideolojiye hizmet etmeye devam etmiştir. Calvert’ın yaşadığı hayal kırıklıkları onu kendi toplumuna yabancılaştırmıştır. Ekonomik çıkarlarını korumak isteyen şirketler, Hitler ve Mussolini’nin temsil ettiği ideolojilere destek vererek İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasına sebep olmuşlardır. Lindemann önderliğinde İngiltere de sanayileşmeye hız vererek bireyi makineleştirmiş ve kitlelerin ölümüne yol açan silahları yapmayı başarmıştır. Kapitalist düzenin kendi huzuru için çıkarmış olduğu savaş, Calvert gibi savaş karşıtı kişilerin ölümüne yol açmıştır. Calvert, Marksist eleştiri için önem arzettiği üzere, yaşadığı dönemin toplumsal gerçekliğini en belirgin şekliyle yansıtmıştır. Bu yüzden Calvert ‘tipik’ bir karakterdir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Y. Alp, M. Özışık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, P. (1988). *Gramsci, Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, (T. Günersel, Çev.), İstanbul: Alan Yay.
- Ann, B. D., *Theory into Practice An Introduction to Literary Criticism*, http://www.cengagebrain.com/content/dobie02330_0495902330_01.01_toc.pdf Erişim: 04.01.2016.
- Antonio, G. (1997). *Hapishane Defterleri*, (A. Cemgil, Çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Bottomore, T. (2012). *Marksist Düşünce Sözlüğü*, (M. Tunçay, Çev.), İstanbul: İletişim.
- Caputi, R. J. (2000). *Neville Chamberlain and Appeasement*, London: Associated University Presses.
- Eagleton, T. (1984). *Edebiyat Eleştirisi Üzerine*, (H. Gönenç, Çev.), İstanbul: Eleştiri Yayınları.
- Fiori, G. (1970). *Antonio Gramsci, Life of a Revolutionary*, Londra: New Left Books.
- Hitler, A. (2005). *Kavgam*, (16.bs.), (M. S. Uğurlu, Çev.), İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- <http://www.theguardian.com/uk-news/2015/jul/18/royal-family-archives-queen-nazi-salute>, Erişim: 25.10.2015.
- <https://www.usmmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005141>, Erişim: 26.03.2018.
- Kaufman, W. (2005). *Germany and the Americas, Culture, Politics, History*, (T. Adam, Edt.), Santa Barbara: Abc Clío.
- Kitson, A. (2001). *Germany, 1858-1990: Hope, Terror, and Revival*, Oxford: Oxford University Press.
- Lenin, V. İ. (2007). *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Ankara: Eriş Yayınları.
- Lewis, T. (1991). *A Climate for Appeasement*, New York: Peter Lang

- Lewis, T. (2009). *C.P. Snow's Strangers and Brothers as Mid-Twentieth-Century History Series: American University Studies IV - Volume 197*, New York: Peter Lang.
- Lunaçarski, A. (1998). *Sosyalizm ve Edebiyat*, (A. Bezirci, Çev.), İstanbul: Doğa Basın Yayın.
- Marks, K. (2014). *Komünist Manifesto*, (N. Satlıgan, Çev.), İstanbul: Yordam Yayınları.
- McDowall, D. (1989). *An Illustrated History of Britain*, Essex: Longman.
- Olson, J. S. (2001). *Historical Dcitionary of the GreatDepression, 1929-1940*, London: Greenwood Press.
- Ramanathan, S. (1978). *The Novels of C.P.Snow*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Robert K. F. (2001). *A Reader's Guide to the Contemporary English Novel*, New York: Syracuse University Press Edition.
- Selden, R., Peter W. (2005). *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, (5. Edt.), United Kingdom: Pearson.
- Shusterman, D. (1975). *C. P. Snow*, America: G.K. Hall Co.
- Snow, C. P. (2005). *İki Kültür*, (3.bs.), (T. Birkan, Çev.), Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- The Spanish Civil War 1936 – 39, Erişim: 28.11.2015, <http://www.bbc.co.uk/bitesize/higher/history/roadwar/spancivil/revision/1/>.
- Tredell, N. (2012). *C. P. Snow. Dynamics of Hope*, London: Palgrave Macmillan.
- Williams, R. (1990). *Marksizm ve Edebiyat*, (E. Tarım, Çev.), İstanbul: Adam Yayınları.

Şiir Çevirisi Eleştirisinde Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik İkiliğini Aşmak**Banu TELLİÖĞLU¹****Öz**

Şiirin çevrilemezliği meselesi edebiyat, dilbilim ve çeviribilim alanlarında en çok tartışılan meselelerden biri olmuştur. Şiirin çevrilemez olduğunu iddia edenlerin sayısı bugün bile azımsanamayacak kadar fazladır. Şiirin çevrilemez olduğunu savunanlar şiir çevirisinin olanaksızlığını erek ve kaynak dillerin, kültürlerin, ve edebiyat geleneklerinin birbirinden farklı olmasına dayandırlar. Öyleyse, dünyadaki dil, kültür ve edebiyat dizgelerinin birbirinden farklı olması nedeniyle gerekli ve kaçınılmaz olan çeviri, çevrilemezlik iddiası çerçevesinde tam da bu farklılıktan ötürü başarıya ulaşması olanaksız bir etkinlik olarak sunulmaktadır. Kaynak metindeki özün, anlamın ya da kaynak metnin yarattığı edebi etkinin erek dizgeye asla tam olarak aktarılamayacağı yolundaki bu görüş iki metin arasında tam bir örtüşme sağlanabileceği düşüncesiyle, yani çevrilebilirlik iddiasıyla da yakından ilişkilidir; esasen bunlar çevrilebilirlik/çevrilemezlik ikiliğinin iki ayrı kutbuna işaret eden iddialardır. Bu çalışmanın temel amacı, çevrilebilirlik/çevrilemezlik ikiliğinin çeviri eleştirisinde ne türden yöntemsel sorunlar doğurabileceğini tartışmak ve bu ikilikten nasıl kaçınabileceğimizi kültür paradigması içinde önemli yer tutan Skopos Kuramı ışığında değerlendirmektir. Bu doğrultuda, öncelikle, araştırmacıların ve eleştirmenlerin dilbilim paradigmasının temel kabulü olan çevrilebilirlik kutbundan çevrilemezlik kutbuna nasıl savruldukları ve Yapısökümcü yaklaşım bağlamında çevrilebilirlik/çevrilemezlik ikiliğinin nasıl yapısöküme uğratıldığı irdelenecek; daha sonra, sözü edilen ikici yaklaşım genel olarak kültür paradigması ama özellikle de Skopos Kuramı ışığında değerlendirilecektir. Çalışmanın uygulama bölümünde, Walt Whitman'ın "O Captain! My Captain!" başlıklı şiiri ile bu şiirin Can Yücel tarafından yapılan çevirisi Skopos Kuramının çeviri eleştirisine ilişkin yöntem önerileri çerçevesinde incelenecek, böylelikle Skopos Kuramını temel alan bir şiir çevirisi eleştirisinde çevrilebilirlik/çevrilemezlik ikiliğinden nasıl kaçınılabileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Şiir çevirisi eleştirisi, çevrilebilirlik, çevrilemezlik, Skopos kuramı, yapısöküm.

Overcoming The Dichotomy of *Translatability* and *Untranslatability* in Poetry Translation Criticism**Abstract**

Untranslatability of poetry has long been a topic of debate within the fields of literature, linguistics and translation studies. Even today the number of those who assert that poetry is *untranslatable* is considerably high. For these people, poetry is *untranslatable* because of the profound differences between the target and source languages, cultures, and literary traditions. This view ironically presents the very differences that make translation necessary as the reason behind why translation is predestined to failure. The claim of *untranslatability*, that is, the claim that it is impossible to transfer the essence, the meaning or the artistic effect of the source text to the target system, on the other hand, is very closely linked to the claim of *translatability*, which suggests that it is possible to establish an equivalence between the source and the target texts. These views indeed represent the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, banutelli@gmail.com [Makale kayıt tarihi: 4.4.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417493

two different poles of the dichotomy of *translatability* and *untranslatability*. This article aims to highlight the specific methodological problems this dichotomy poses for the field of translation criticism and seeks to explore what Skopos Theory, which holds a prominent position in the cultural paradigm, might offer to overcome the dichotomy of *translatability* and *untranslatability*. To achieve this aim, the article first addresses the question of how researchers and critics who start off with the idea of *translatability*, the fundamental proposition of the linguistic paradigm, make a sudden swerve to *untranslatability*. After examining how Jacques Derrida deconstructs the dichotomy of *translatability* and *untranslatability*, the article reviews the dualist approach to translation under the light of Skopos Theory. In an attempt to demonstrate how translation critics can actually avoid the dichotomy of *translatability* and *untranslatability*, the article finally analyzes Can Yücel's translation of Walt Whitman's renowned poem "O Captain! My Captain!" using the basic guidelines of the model of translation criticism proposed by Hans J. Vermeer and Margaret Ammann.

Key words: Poetry translation criticism, translatability, untranslatability, Skopos Theory, deconstruction.

Giriş

Şiirin *evrilemezliği* meselesi edebiyat, dilbilim ve çeviribilim alanlarında en çok tartışılan meselelerden biridir. Şiir evirisinin olanaksız olduğunu savunanlar bu olanaksızlığı farklı nedenlere bağırlar. Örneğin, bazıları, özgün Şiirdeki sesin erek dile gerektiği gibi aktarılamayacağını, dolayısıyla da Şiir evirisinin olanaksız olduğunu savunur. Bu düşünceye göre, Şiiri Şiir yapan Şey sestir; Şairin seğtiği sözcüklerin belli bir düzende yan yana gelmesiyle oluşan ses o Şiire özgü ve biriciktir. Şiir başka bir dile çevrildiğinde bu sözcüklerin yerini başka bir dildeki başka sözcükler alacak, dolayısıyla Şiirin o özgün, o biricik sesi, tınısı yitip gidecektir. İoanna Kuuradı *Türk Dili Dergisi eviri Sorunları Özel Sayısı* için kaleme aldığı "Şiir evirisini Değerlendirme ve Türkçede Homeros" (1978) adlı makalesinde bu yaklaşımı Şöyle özetliyor:

Şiir çevirisinde başka bir dile aktarılması söz konusu olan işte bu 'ses'tir. Bu aktarım, başka bir dille 'aynı ses'i yaratmakla, başka bir dilin sözcükleri ve olanaklarıyla aynı imgeyi kurmakla olur. Burada, belirli bir dille kurulmuş imgeyi başka bir dille yeniden kurmak, o başka bir dille belirli bir imge arasında bir ilişki kurmak demektir; bu da yepyeni bir iştir. Şiir çevirmeyi en zor yapan, bazen de 'Şiir çevrilemez' dedirten Şey işte bu yeni ilişkiyi kurma gerekliliğidir. (s. 113)

Şiirdeki sesin biricikliği üzerine aynı derginin aynı sayısında görüş bildirenlerden biri de İlhan Berk'tir. Berk "eviride Şiir Dili" (1978) başlıklı yazısında Şiiri *evrilemez* kılının, onun kendine özgü sesi olduğunu açıkça belirtir ve bu sesin aslında 'Şairin sesi' olduğu ima eder:

Gerçekten anlam bir Şiiri çevirmeye yetmez. Nedeni de anlam her Şey değildir. ... Bir Şiiri çevirirken asıl güçlük, Şiirin anlatış biçiminde, deyişinde yatar, oradan kaynaklanır. [...] Cummings'in de Ahmet Haşim'in de *Şiir açıklanmaz, bir başka dile çevrilmez* dediği Şey de budur işte. Bu deyiş, söyleyiş biçimi niçin çevrilmez? Yaratıcısına özgüdür de ondan. Bir yaratı biçimi olduğu için öykünülemez. evirmense bir yaratıcı değildir. Ayrıca Şiir ondan bunu da istemez. Tektir o. Bir başka türlü de var olamaz. [...] Peki nedir bu çevrilemez dediğimiz yapı? Ozanın bütün yaşamından getirip koyduğu *ben* sorunu elbet. Asıl evrilemeyen bu 'ben'dir işte. (s. 72)

Yukarıdaki alıntıda Berk'in "şiiirin anlatış biçimi", "şiiirin deyişii" ve "ben" diye betimlemeye çalıştığı özellik Ayfer Altay'ın "Şiiir Çevirisinde Çevrilemeyenler" (2001) başlıklı makalesinde ayrıntılandırılır. Altay'a göre şiiiri çevrilemez kılan onun dilsel özellikleridir. Şiiir çevirisini olanaksız kılan dilsel özellikleri sapmalar, yinelemeler, cinas, özel ad kullanımı, kısa ve eksilteli anlatım ve ritim ve ölçü olarak altı ana başlıkta toplayan Altay bu söz sanatlarının şiiir çevirisinde mutlaka kayıplara yol açacağını, dolayısıyla da şiiir çevirisini olanaksızlaştırdığını savunur. Altay'ın ifadesiyle "[d]üzyazının çevirilebilirliğı artık çeviribilimciler tarafından tartışılmamakta, çevirilebilir olduğu kabul edilmektedir. Ancak şiiirin çevirilip çevrilemeyeceğı hala tartışma konusudur. Yukarıda gruplar halinde sıralanan öğeler şiiiri çevrilemez kılmaktadır" (s. 42).

Asalet Erten'in 1993 yılında kaleme aldığı ve genel olarak edebiyat yapıtlarının çevirisinde karşılaşılan sorunları irdelediğı "Çeviri Ediminde Kayıplar Sorunu" (1993) başlıklı makalesi de edebiyat yapıtlarının çevrilemezliğini kayıplar üzerinden değerlendirir ve çevrilemezliğin en önemli göstergesi olarak sunulagelen "kayıp" kavramını daha çok yapıtın dilsel özellikleriyle ve biçimiyle ilişkilendirir. Erten'e göre, "yapıtı aktarılan yazarların dil özellikleri, ritimleri ve biçimleri bozulmadan en doğru biçimde aktarılmalı, böylece kaynak metindeki etkinin eşdeğeri erek metinde de verilebilmelidir. Çeviri ediminde karşılaşılan kayıplar bu şekilde en aza indirgenebilir" (s. 328).

Şiiirin çevrilemez olduğu görüşünü savunanlardan bazıları da şiiirde anlamı oluşturan öğeler üzerinde durur; şiiiri oluşturan imge ve sözcüklerin kültür bağımlı olduğunu, her şiiirin ancak kendi kültürü içinde bir anlam taşıyabileceğini iddia eder. Şiiir bir dilden başka bir dile aktarıldığında, yalnızca belli bir kültür içinde işlev görmek üzere üretilmiş olan bu karmaşık yapı başka bir kültür dizgesinde kendisine yer bulmaya çalışacaktır. Ancak şiiirin çevrilemezliğini savunanlara göre bu pek de mümkün değildir. Oktay Rifat "Şiiir Çevrilir mi?" (aktaran Alovera, 2007) başlıklı yazısında şiiirin kültür bağımlı olduğuna dikkat çeker ve şiiirde çok anlamlılığın çeviriyi olanaksız kıldığını belirtir:

Nerval'in çok ünlü bir sonesinin ilk dörtlüğünü gelişigüzel aktarayım size. 'Kasvetliyim / dulum / avutulmadım. / Kulesi yıkılmış Akitanya prensiyim. / Tek yıldızım öldü, yıldız serpili lavtam / Melankolyanın kara güneşini taşıyor.' Bu dörtlüğün içinde bir iki sözcük var ki Türkçe karşılığı yok. Dizenin başında ilk sözcük olarak kasvetliyim deniyor. Nerval koyu karanlıktan üretilmiş bir sıfatı, karanlıksal gibi bir sözcüğü isim olarak kullanıyor. Anlaşılmaz, güç anlaşılır anlamına da geliyor bu sözcük. Üstelik bir Hıristiyan için karanlıkla şeytan arasında bir ilinti bulunduğunu, bunların şeytana karanlıklar meleğii dediğini de anımsatmak isterim. Başka çağrışımları da var. Ne yapacaksınız, nasıl aktaracaksınız metindeki *ténébreux* sözcüğünün anlamını! Akitanya Fransa'nın tarihsel bir bölgesi. Ortaçağı anımsatıyor Fransızca. Bize bir şey söylemiyor. Kulesi yıkılmış Akitanya prensinin mutsuzluğunu biz nasıl kavrayalım! Not mu düşeceğiz şiiirin altına! (s. 45-46)

Öyleyse, Rifat'a göre, şiiir hangi toplum için yazılmışsa o toplumdaki bireyler için anlam taşır, çünkü onlar yalnızca bir dili değil aynı zamanda, bir dini, bir tarihi ve belli kültürel değerleri paylaşırlar. İşte bu nedenle şiiir, bütün diğer edebi türler gibi, kültür bağımlıdır. Şiiir çevirisinin ister dilsel, biçimsel, biçimsel açıdan, isterse kültürel göndermeler açısından olanaksız olduğunu vurgulamış olsunar, yukarıda sunulan bütün bu görüşleri tek bir başlık altında toplamak mümkündür: Şiiirde biçim/biçem/anlam birimlerinin birbirinden ayrılamayacağı ve dilin kültürden ayrı tutulamayacağı düşüncelerinden hareketle, yukarıda sunulan görüşlerde çevirinin olanaksızlığı aslında erek ve kaynak dillerin, kültürlerin, ve edebiyat geleneklerinin birbirinden farklı olmasına dayandırılmıştır diyebiliriz.²

² Rosemary Arrojo (1996) şiiir çevirisinin olanaksızlığını savunanların bu eğilimlerini " 'edebi' gösterenlerin fetişleştirilmesine" bağıyor. Edebiyat metinlerinde, özellikle de şiiirde bulunduğu varsayılan ve asla değiştirilmemesi

Bir başka deyişle, tam da bunlar arasındaki farklılıklardan ötürü gerekli olduğunu düşündüğümüz çeviri, gene aynı nedenle başarıya ulaşması olanaksız bir etkinlik olarak sunulmaktadır. Kaynak metindeki özün, anlamın ya da kaynak metnin yarattığı edebi etkinin erek dizgeye asla tam olarak aktarılamayacağı yolundaki bu görüş iki metin arasında tam bir örtüşme sağlanabileceği düşüncesiyle, yani *çevrilebilirlik* iddiasıyla da yakından ilişkilidir; esasen bunlar *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinin iki ayrı kutbuna işaret eden iddialardır. Bu çalışmanın temel amacı, *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinin çeviri eleştirisinde ne türden yöntemsel sorunlar doğurabileceğini tartışmak ve bu ikilikten nasıl kaçınabileceğimizi kültür paradigması içinde önemli yer tutan Skopos Kuramı ışığında değerlendirmektir. Bu doğrultuda, öncelikle, araştırmacıların ve eleştirmenlerin dilbilim paradigmasının temel kabulü olan *çevrilebilirlik* kutbundan *çevrilemezlik* kutbuna nasıl savruldukları ve Yapısökümcü yaklaşım bağlamında *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinin nasıl yapısöküme uğratıldığı irdelenecek; daha sonra, sözü edilen ikinci yaklaşım genel olarak kültür paradigması ama özellikle de Skopos Kuramı ışığında değerlendirilecektir. Çalışmanın uygulama bölümünde, Walt Whitman'ın "O Captain! My Captain!" başlıklı şiiri ile bu şiirin Can Yücel tarafından yapılan çevirisi Skopos Kuramının çeviri eleştirisine ilişkin yöntem önerileri çerçevesinde incelenecek, böylelikle Skopos Kuramını temel alan bir şiir çevirisi eleştirisinde *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinden nasıl kaçınılabileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

I. Yapısalcı Dilbilimde *Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik* Sorunu ve İkilikleri Aşmak

Çeviribilimin özerk bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlamasından önce çeviri ediminin ağırlıklı olarak edebiyat ve dilbilim alanları içinde ele alındığını biliyoruz. Dilbilim paradigması diye anılan paradigma içinde faaliyet gösteren dilbilimciler 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra çeviriye ilişkin görüşlerini daha sistemli biçimde ve bilimsel yöntemler çerçevesinde dile getirmeyi amaçladılar, bu doğrultuda dilbilimin temel kavramlarını kullandılar. Anlayışlarını *çevrilebilirlik* düşüncesi üzerine temellendiren dilbilimciler yapısalcı bir bakış açısıyla, "mutlak ve nesnel çevirinin yöntemlerini bulma" çabası içindeydiler (Akcan, 2009, s. 21). Paradigmanın öne çıkan isimlerinden J.C. Catford (1965), F. Güttinger (1963), Eugene Nida (1964), Anton Popoviç (1970), Otto Kade (1968) ve Werner Koller (1979) gibi dilbilimciler çeviri olgusunu *eşdeğerlik* kavramı üzerinden ele aldılar. Ancak bu *eşdeğerlik* anlayışı daha çok kaynak odaklı ve özcü bir anlayış olarak karşımıza çıkıyordu. Bir başka deyişle, dilbilimciler çeviri edimini kaynak metindeki göstergelerin erek dildeki başka göstergelerle yer değiştirmesi olarak düşünüyor, kaynak metinde var olan ve evrensel olarak kavranabilecek özün uygun stratejilerle başka bir dilde de ifade edilebileceğine inanıyor, dolayısıyla da çevirmenin kaynak metindeki değişmez anlamı ya da özü erek metinde korumaya çalışması gerektiğini vurguluyorlardı (karş. Berk, 2005; Göktürk, 2008; Bengi Öner, 1993; Tellioglu 2015). Kısacası çevirmenin görevi, kaynak metindeki değişmez, sabit anlamı eksiksiz biçimde saptayarak bir başka dildeki gösterenler ile yeniden ifade etmektir. Bu geleneksel anlayış temelde, çevirinin özgün yapıya kıyasla ikincil bir konuma indirgenmesiyle yakından ilgiliydi. Özgün yapıt yazarın niyetinin tam bir yansıması, çeviri ise her zaman özgün metinden farklılaşan, dolayısıyla özgüne kıyasla çok daha az değer taşıyan bir metin olarak kabul ediliyor ve bu geleneksel yaklaşım doğrultusunda "özgün yapıt idealize edilip yaratıcılıkla ilişkilendirilirken çeviri sınır, eksiklik

gerektiği düşünülen bu edebi özelliklere adeta tapınan yazar ve edebiyatçıların yaklaşımlarını Freud'un fetişe ilişkin yorumları ışığında değerlendiriyor (s.212).

gibi kavramlarla bağdaştırılıyor, tümüyle insana özgü ve nihayetinde kusurlu bir edim olarak değerlendiriliyordu” (Arrojo, 1995, s. 21)^{3,4}

Bu anlayış doğrultusunda yapılan çeviri incelemelerinde ya da çeviri eleştirilerinde ise kaynak metindeki belli öge ya da birimler ile bunların çevirmen tarafından öngörülen karşılıkları ikili karşıtlıklar biçiminde ele alınıyor, bilimsel olduğu iddia edilen bu dilsel karşılaştırmadan yola çıkılarak bir çevirinin kaynak metnin *eşdeğeri* olup olmadığı yolunda kesin sonuçlara varılıyordu. Yaklaşımın çeviri eleştirisi açısından sakıncaları bununla da bitmiyordu. Dilbilimcilerin bu yaklaşımlarının izinden giderek kültür, ideoloji, erek dizge şartları, çevirmenin ve erek okurun algısı gibi meseleleri inceleme alanlarının dışında tutan ve yalnızca dile odaklanan araştırmacılar çeviride daha çok kayıplar üzerinde duruyor, kayıpları açıklamak içinse bazı durumlarda *eşdeğerliğin* ve dolayısıyla çevirinin mümkün olmayabileceğinden söz etmeye başlıyorlardı. Dönemin önemli dilbilimcilerinden George Mounin (aktaran Arrojo, 1998) dilbilimin bu açmazını şöyle dile getiriyordu:

Çevirmenlerin etkinlikleri çağdaş dilbilim için kuramsal bir sorun oluşturuyor: Sözcüksel, biçimsel ve sözdizimsel yapılarla ilgili genel geçer tezi kabul edersek, çevirinin olanaksız olduğunu da kabul etmek zorunda kalacağız. Fakat çevirmenler var ve çeviri yapmaya devam ediyorlar; biz de onların ürettikleri metinleri kullanıyoruz. Bu durumda neredeyse şunu söylemek mümkün: Çevirinin varlığı çağdaş dilbilim için tam bir skandal. (s. 31)

Görüldüğü gibi, *eşdeğerliğin* son derece kısıtlı bir anlamda ele alınması ve kavramın tanımlarında çeviriye ilişkin çok önemli gerçeklerin göz ardı edilmesi yapısalcı dilbilim kuramcılarını ve onların takipçilerini eksiksiz bir çevirinin olanaklı olduğu kabulünden çevirinin olanaksız olduğu kabulüne sürüklüyordu. Çevirinin olanaksız olduğu kabulünden hareket edildiğinde ise çeviri eleştirisi, yalnızca hataların, kayıpların kategorize edilerek listelendiği bir inceleme yazısı olmaktan ileri gidemeyecekti. Bir başka deyişle, çevirinin zaten eksiksiz biçimde yapılamayacağına inanan çeviri eleştirmeninin işi, çevirideki eksikleri saptamak ve bunları çevirinin olanaksızlığına işaret eden birer kanıt olarak sunmaktı. Bu kısır döngü, çeviri eleştirisini de faydasız, hatta anlamsız kılıyor; çevirinin kuramsal ve uygulamalı alanlarına katkı sağlamak şöyle dursun, çeviri uygulamacılarının cesaretlerini kırıyor, kuramsal alanda düşünenlerin ise çeviri edimini geniş bir perspektifle değerlendirmelerine, kültürel ve toplumsal etmenlerle ilişkilendirmelerine engel oluyordu.

Yaklaşımlarını *çevrilebilirlik* ilkesi üzerine temellendiren geleneksel felsefenin ve yapısalcı dilbilimin temellerini sarsan en önemli kuramlardan biri Yapısökümcü yaklaşım oldu. Babil Kulesi söyleninden yola çıkarak geleneksel felsefeyi ve yapısalcı düşüncüyü yapısöküme uğratmayı amaçlayan kuramcı Jacques Derrida kuramının merkezine çeviriyi yerleştirmişti. Samilerin ‘adlarını duyurmak’ için bir kule inşa etme, tek bir dil oluşturarak adlarını duyurma ve böylece üstünlük kazanma çabalarını anlatan Babil Kulesi söyleni Derrida’ya göre Samilerin “kapalı bir gönderim dizgesine” ulaşma çabalarına işaret ediyordu (Davis, 2007, s. 10). Söylende, Samiler kuleyi tamamlayıp adlarını duyurmaya çalışırken Tanrı’nın duruma müdahale etmesiyle Sami dilinde (ve Tanrı’nın kendi adı bağlamında) bir karışıklık ortaya çıkıyordu. Bir başka deyişle Samiler, dilsel bir aşkınlığa erişmek istemiş ama bunu yaparken

³ Kuşkusuz *özcülük* yalnızca yapısalcı dilbilime atfedilecek bir anlayış değildir. Dilbilim paradigması içinde değerlendirilebilecek, ancak çalışmalarına kültür ve ideoloji gibi kavramları entegre etmiş araştırmacılar olduğu gibi, kültür paradigmasının izinden giden ancak gene de çalışmalarında *özcü* olmaktan kaçınmayan araştırmacılar da vardır. Buna ilişkin daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Arrojo, 1995, s. 25-47.

⁴ Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler bana aittir.

dillerine karışıklık sokmuşlardı. Peggy Kamuf (aktaran Davis, 2007) bu karışıklığın nasıl ortaya çıktığını şöyle açıklıyor:

Ama aynı zamanda Tanrı kendi adını Sami oğullarına verir. Yani Tanrı'nın özel adı özel olmaktan çıkar. Samilerin dilleri bölünmüş, farklı diller oluşmuştur, fakat Tanrı'nın adı da farklı dillere dağılır, farklı biçimlerde söylenir. Tanrı ancak kendi adının birliğini bozmak, kendi yapısını sökmek suretiyle üstünlüğünü gösterebilmiştir. İnsanlar bütün öteki adlardan önce kendi adını duysunlar diye onların kulaklarına adını söyler. Ancak, bunu başarmak için kendi dışına çıkmak, kendi adının, bir tür adıyla karışabileceği, kendi adının ötekinin dilinde genellenebileceği ve kendinden farklılaşabileceği riskini göze almak zorundadır. Dolayısıyla Tanrı'nın yapısökümü dilin kökenindeki ayırım hareketine işaret eder. Bu hareket içinde, özel olanın birliği, kendini mutlak özel olarak dayatmak istemiş ama bunu başaramamıştır. (s. 12)

Öyleyse, evrensel dilin var olabileceği düşüncesini yapısöküme uğratan, bize dilin sınırlarını gösteren Babil Kulesi hikâyesi, Derrida'ya göre, dilin arı bir kökeni, kendisi dışında aşkın bir gönderme noktası olmadığını anlatıyordu. Özel ad dilin, "bir yandan kusursuz çeviriyi olanaksız kılan, öte yandan da çeviriyi yalnızca olanaklı değil aynı zamanda gerekli hale getiren özelliğini" açıkça ortaya koyuyordu (Davis, 2007, s. 16). Bu özellik, yani dilin ayırım hareketiyle anlam üretmesi, çeviri edimini *çevrilebilir/çevrilemez* ikiliği üzerinden değerlendirmemizi anlamsız kılıyordu; çeviri aynı anda hem olanaksız hem de kaçınılmaz ve gerekliydi. Anlam dilden önce ve dilin ötesinde var olamayacağına göre, kayba uğramadan, yani 'özel'liğini yitirmeden bir dil dizgesinden bir başka dil dizgesine aktarılamazdı. Kısacası tam bir *çevrilebilirlik*ten (kusursuz çeviriden) söz etmek mümkün değildi. Fakat ayrımlar dizgesi (dil) içinde anlamın oluşması ancak ayırım hareketiyle mümkün oluyorsa, o zaman çeviri de kaçınılmazdı. Dillerin birbirinden farklılaşmasından doğan çeviri sayesinde diller yaşamlarını sürdürecekti, ancak çeviri tümüyle sabit, tek, değişmez bir anlama, bir öze varmamızı olanaksız kılacaktı (Davis, 2007). Evrensel dil ülküsünü temel alan geleneksel Batı düşüncesini ve Yapısalcılığı bu yaklaşımıyla bozguna uğratan, tam bir *çevrilemezliği* savunmak yerine, *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinin ne denli "sınırlayıcı" olabileceğine dikkat çeken Yapısökümcü yaklaşım, çağdaş çeviri kuramlarında da yavaş ancak son derece anlamlı bir dönüşüme yol açacaktı (Hermans, 2009, s. 300).

II. Skopos Kuramında Yapısalcılık Sonrası Düşüncenin İzleri

Dilbilim paradigmasında değişmez kabul edilen özün ya da anlamın erek dile aynen aktarılması biçiminde sunulan ve dilsel ikili karşıtlıklar üzerinden değerlendirilen *eşdeğerlik* kavramı, Kültür Paradigması çerçevesinde ele alınabilecek kapsayıcı kuramlarda, yani Çoğul Dizge Kuramı, Erek-Odaklı Kuram ve Skopos Kuramında yalnızca dilsel bir kavram olmaktan çıkmış, kültürel, işlevsel ve ilişkisel bir kavram haline almıştır. Bu da, *eşdeğerliğin* kültürel ve tarihsel koşullara, çeviri metnin erek kültürde üstleneceği işleve, çeviri metnin erek dizge içinde yer alan başka metinlerle kurduğu ilişkilere göre şekillenen bir kavram olduğu kabulüne işaret eder. Dolayısıyla araştırmacının ya da çeviri eleştirmenin yapması gereken, erek ve kaynak metinler arasında *eşdeğerliğin* bulunup bulunmadığını saptamaya çalışmak değil, betimleyici çalışmalar yürüterek çevirinin hangi kültürel ve tarihsel koşullar altında yapıldığı, çeviri metnin yer aldığı dizgenin koşulları, bu koşulların çevirmen kararları üzerinde ne derece etkili olduğu, çeviri eyleminin amacı ve çevirinin hedef kitlesi gibi etmenleri ortaya koymak ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda iki metin arasında mutlaka bulunduğu varsayılan *eşdeğerliğin* türünü ya da derecesini belirlemeye çalışmaktır. Bir başka deyişle, sözü geçen kuramların öncülleri, dilsel ikili karşıtlıklar üzerinden yapılan çalışma sonucunda erek ve kaynak metinler arasında herhangi bir *eşdeğerlik* bulunmadığına, çeviri olduğu iddia edilen bir metnin kaynak metnin çevirisi

sayılamayacağına ya da kaynak metnin dilsel ya da kültürel özelliklerinden ötürü zaten *çevrilemez* olduğuna hükmetmeyi de olanaksız kılar (Karş. Even-Zohar, 1985; Toury, 1985; Toury, 2004; Bengi Öner, 1993; Vermeer 1996; Tellioglu 2015).

Bu çalışmada kültür kuramları arasında tek bir kurama, Skopos Kuramına odaklanmamızın birkaç nedeni var: Öncelikle, Skopos Kuramı genel ve kapsayıcı bir kuram olması nedeniyle, çok daha yakın tarihlerde üretilmiş ve ilk bakışta daha çağdaş diye nitelendirilebilecek kuramsal çalışmalara yeğ tutulmuştur. 1990'lardan itibaren yapısalılık sonrası düşüncenin izinden giderek çeviribilimde yapısalıcı dilbilimsel yaklaşımları, özellikle de *ikiciliği* ve *özcülüğü* eleştiren pek çok kuramsal çalışma yapılmış olmasına karşın, bunlar çeviri edimini bütün yönleriyle ele almayı amaçlayan genel ve kapsayıcı birer çeviri kuramı olma iddiası taşımaz. Oysa Skopos Kuramı çeviriye ilişkin pek çok olgu, olay ve etmen arasındaki karmaşık ilişkileri bütüncül bir anlayışla ele alması, çeviri edimini mümkün olan ve bilinen bütün yanlarıyla değerlendirmesi; bunun da ötesinde, bilinen meselelerin ardına uzanıp çevirinin henüz ortaya çıkmamış yanlarına ilişkin varsayımlar geliştirmesi, yani olasılıklar sunması açısından "hayli genel ve hayli kapsayıcı" bir kuram olarak nitelenebilir (Schäffner, 1998/2001, s. 236).⁵ Bu açıdan değerlendirildiğinde, özellikle 1990'lardan sonra ortaya çıkan çeviribilim kuramlarının ele aldıkları temel meseleleri pekâlâ Skopos Kuramının temel öncülleri çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Çeviride ideoloji ve siyasetin etkileri, toplumsal cinsiyet, sömürgecilik ve coğrafya kaynaklı güç dengesizlikleri gibi konulara odaklanan çağdaş kuramcıların çevirmenin bireyselliği, özgürlüğü, taşıdığı ahlaki sorumluluk ve özgürleştirici rolü üzerine geliştirdikleri düşünceler, temelde, Skopos Kuramında 'çevirmenin amacı', 'uzman çevirmen' 'para-, dia- ve idio-kültür' gibi kavramlarla açıklanan 'çevirmenin amaç belirleme özgürlüğü', 'çevirmenin işin nihai sorumluluğunu üstlenen bir eyleyici olması' gibi düşüncelerle uyum içindedir.

Çalışmada Skopos Kuramının temel alınmasının ikinci nedeni, Skopos Kuramının yaratıcısı Hans J. Vermeer'in pek çok kuramcının üzerinde ayrıntılı biçimde durmadığı bir mesele, çeviri eleştirisinde yöntem meselesi üzerinde durmuş olması, yani bir çeviri eleştirisi yöntemi önermiş olmasıdır. Kuramcının Margaret Ammann ile birlikte temellerini atıp uygulamaya koyduğu, daha sonra Katharina Reiss tarafından geliştirilen bu yöntem, kuramın temel öncülleriyle uyumlu olması açısından Skopos Kuramı sınırları içinde değerlendirilebilir. Ancak, bakış açımızı daraltmamak ve bu eleştirel yöntemin yaklaşık 30 yıl önce üretilmiş bir yöntem olduğu gerçeğini unutmamak adına bu çalışmada, kuramcılar tarafından sunulan çeviri eleştirisi yöntemi, daha çok, genel bir çerçeve gibi kullanılacaktır.

Öte yandan, çeviride 'işlevselliği' vurgulamış olmasından ötürü Skopos Kuramı pek çok çalışmada yalnızca edebiyat dışı alanlarda yapılan çevirilerle ilişkilendirilmektedir. Schäffner de (1998/2001) alandaki pek çok uygulamacının Vermeer'in kültürel yaklaşımını edebiyat çevirileri için pek de uygun bulmadığını belirtir. Bunun sebebi, edebiyat yapıtlarına "özel bir statü" atfedilmesidir (Schäffner, 1998/2001, s. 238). Örneğin, Mary Snell-Hornby (aktaran Schäffner, 1998/2001) edebiyat metnlerinin işlevlerinin edebiyat dışı metnlerin işlevlerine kıyasla çok daha karmaşık olduğunu, edebiyat metnlerinde biçimin de önemli bir etmen olarak ele alınması gerektiğini iddia eder. Ona göre, "Skopos Kuramının edebiyat çevirisiyle tümüyle ilgisiz olduğunu söyleyemesek de, bu kuramı edebiyat çevirisi bağlamında uygulamaya koymadan önce bir kaç noktayı açıklığa kavuşturmamız gerekir" (s. 238). Snell-Hornby'nin bu kuşkucu yaklaşımından yola çıkarak, "edebiyat ürünlerinin de belli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen birer iletişim eylemi" olduklarını vurgulayan, dolayısıyla işlevsel yaklaşımıyla onları da kapsamayı hedefleyen Skopos Kuramının genelde edebiyat çevirisi, özellikle de

⁵ Genel ve kapsayıcı kuramların temel özelliklerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Culler, 1997.

Őir evirisi eleştirisi bağlamında nasıl uygulamaya koyulabileceğini gostermeye çalışmak hem bu kuramın sınırlı biçimde ele alınmasını engellemek, hem de eviri eleştirisi uygulamalı alanına yontemsel bir katkı sunmak açısından önemli olabilir (Vermeer, 1998/2001, s. 63).

Skopos Kuramı her eviri eyleminin belli bir amaç doğrultusunda yapıldığı ve amacın çevirmen tarafından belirlendiği (belirlenmesi gerektiği) dűşüncesinden yola çıkar. Her tek durum için ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken, yani duruma bağlı olarak çeşitlilik gosterabilecek amaçlar bağlamında değinilmesi gereken en önemli nokta amacın mutlaka erek kűltür koşulları göz önünde bulundurularak belirlenmesi ve eviri metnin amaca uygun biçimde üretilebilmesi için uygun eviri stratejilerinin kullanılmasıdır. Kullanılacak eviri stratejilerinin tümüyle duruma ve çevirmenin amacına bağlı olduğunu vurgulayan Vermeer, çevirmene belli eviri stratejileri dayatmaktan özellikle kaçınır ve bu anlamda *özcü* ve kuralcı olma hatasına dűşmez. Kuramın temel öncüllerinden çıkarılabilecek bir başka önemli sonuç da, çevirmenin amacını sorgulamaya çalışmanın yararsızlığıdır. Zira bir metni belli bir amaç doğrultusunda çevirmeyi hedeflemiş ve kullandığı stratejilerle de kendi amacına ulaşmış bir çevirmeni yanlış bir amaç belirlemekle suçlamak temelde *özcü* ve dolayısıyla dayatmacı bir yaklaşım olarak dűşünülebilir. Ayrıca bu türden bir yaklaşım, her metne içkin sabit bir anlam bulunduğu, bu sabit anlamın hiç değişikliğe uğramadan erek metne de taşınabileceği (taşınması gerektiği) ve bu anlamın yalnızca belli bir amaı/işlevi (özgün metnin amaını/işlevini) gerektirdiği yanılığını da destekleyecektir. Amaç kavramını, çevirmenin, gene kendisi tarafından belirlenen amaca uygun biçimde hareket edip etmediği, amaçladığı etkiyi yaratmada başarılı olup olmadığı bağlamında ele alan Vermeer, bu kavramı görelilik olarak hem *özcü*lükten kaçınmış, hem de eviri ediminin merkezine bütün kűltürel birikimi ve uzmanlığıyla çevirmeni yerleştirmiş, böylece kuramın vurgusunu özgün yapıtın yaratıcısından kaldırıp erek metnin üreticisi üzerine yerleştirmiş olur. Vermeer'e göre, eviri metnin erek kűltür içerisinde üstleneceği işlev çevirinin amaçıyla yakından ilişkilidir. Öyleyse evirmenin uzmanlığıyla kastedilen de çevirmenin bilinçli tercihlerini kullanarak ve erek kűltürü de dikkate alarak belirlediği amaa hizmet edecek uygun yöntemleri kullanması ve eviri metnin amaçlanan biçimde işlev görmesini sağlamasıdır. En az ürün kadar özneye, yani çevirmene ve onun kűltürüne ve kimliğine de odaklan Skopos Kuramında evirmen, ahlaki sorumluluklarının bilincinde olan, eviri işinin nihai sorunluğunu üstlenen, karar verme ve bunları uygulama becerisine sahip bir uzman olarak resmedilir (karř. Vermeer, 1996).

Bu kuram çerçevesinde çeviriyi ve çevirmen kararlarını belirleyen değişkenlerin özellikle vurgulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu vurgu eviri etkinliğini mekanik bir dilsel aktarım gibi değerlendiren yaklaşımlara bir yanıt niteliği de taşır. Hemen her çalışmasında çevirinin göreceli doğasını gözler önüne sermeye alışan Vermeer evirmenin özneliği ve özgün metinde sabit bir anlam arayışının yersizliği dűşüncelerini alımlama ve anlamlandırma süreçlerine değinerek destekler. Nörofizyolojik bulgulardan hareketle alımlama basamakları üzerinde durduğu "Mögen Sie Zistrosen?" ["Labdanum Alır Mıydınız?"] (1990) başlıklı çalışmasında dikkat çeken en önemli iddia, her türlü göstergenin onu alımlayan kişinin içinde bulunduğu kűltürel, toplumsal koşullara ve zihinsel bagajına bağlı olarak anlam üretmesidir (Vermeer, 1990). Bir başka deyişle, A ancak, onu alımlayan B'nin varlığında ve onun bakış açısından bir anlam ve gerçeklik kazanabilir. Tek başına, bağlamdan ve onu alımlayandan ayrı biçimde ele alınamayacak ve bunlardan bağımsız bir anlam üretmeyecek olan A, alımlama süreci sonunda A(B) biçiminde ifade edilebilir (Vermeer, 2002).

Skopos Kuramı eviri etkinliėi baėlamında farklı kűltür katmanlarının hem çevirmen hem de eviri metnin alıcıları üzerinde etkili olduėunu ('para-, dia- ve idio-kűltür') ve erek kűltürün eviri etkinliėi üzerindeki belirleyici rolünü vurgulayarak kűltür paradigması içindeki öteki genel kuramlarla benzerlik

gösteriyor olsa da, Vermeer son çalışmalarıyla, özellikle de *eşdeğerliğe* yaklaşımı açısından Skopos Kuramını öteki kültür kuramlarından ciddi ölçüde farklılaştırmıştır. Kuramcı “Çevirinin Doğası” (2004) başlıklı bildiri metninde kültür kuramcılarının getirdiği en büyük yeniliklerden biri sayılan ‘işlevsel eşdeğerlik’ kavramını eleştirerek çeviride işlevler arasında bir özdeşliğin, bir eşdeğerliğin ya da en azından yakın bir benzerliğin yakalanması gerektiğini ortaya koyan çeviri modelinin yanlış olduğunu ileri sürer. Ona göre bu çeviri modelinin temelinde, bir gösteren yerine bir başka gösteren koyulurken gösterilenin aynı kalabileceği inancı yatmaktadır. Hatırlarsak, özcü dilbilimsel yaklaşımlarda bu inanç, metindeki değişmez özün çeviri aracılığıyla bir başka dile aynen aktarılabilmesi ve dolayısıyla metinlerin *çevrilebilir* oldukları düşüncesine şekil veriyordu. Vermeer de, Yapısökücülüğe benzer biçimde, göstergenin kendine has bir varlığı olmadığını, içkin bir anlam taşımadığını, alımlayan kişiden, tarihsellikten ve çevre koşullarından bağımsız biçimde anlam üretmediğini belirterek *özcü* bir kavram olan *eşdeğerliğin* ne biçim, ne de işlev düzeyinde aranabileceğini iddia eder; böylece sabit, dural bir anlam arayışının genel olarak çeviribilim, özellikle de çeviri eleştirisi açısından faydasızlığını gözler önüne sermiş olur (Vermeer, çev. Dilek Dizdar, 2004). Bu durumda Vermeer’in *eşdeğerliği* reddetmesi, hem *çevrilebilirliği*, yani bir metin içinde var olduğu düşünülen özün bir başka dilde hiçbir değişikliğe uğramadan ifade edilebileceği düşüncesini, hem de *çevrilemezliği*, yani erek ve kaynak metinler arasındaki farklardan ötürü çevirinin aslında mümkün olmadığı yolundaki düşüncüyü reddetmesi anlamına gelir. Özgün metin ile çeviri metin arasındaki kaçınılmaz farkları, kültürel, dizgesel, tarihsel, hatta bireysel farklılıklara dayandıran Skopos Kuramının temel öncülleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu farklar, çeviri etkinliğinin hem nedeni hem de doğal bir sonucudur.

III. Şiir Çevirisi Eleştirisinde İşlevsel bir Yöntem

Vermeer’e göre, Skopos Kuramını temel alan bir çeviri eleştirisinde esas, “erek metni kaynak metinden bağımsız bir metin olarak ele almaya gönüllü olmaktır” (Vermeer, 1998/2001, s. 63). Bu anlayışla yapılacak bir eleştirel çalışmada eleştirmen, kaynak ve erek metinleri ayrı ayrı ele alacak ve bunların amaç ve işlevleri ile ‘metin-içi tutarlılıklarını’ mümkün olduğu ölçüde belirlemeye çalışacaktır. Bu da, eleştirmenin, her iki metnin türünü, hangi hedef kitleye hitap etmek üzere yazılmış olabileceğini, eğer varsa yazarın ve çevirmenin önsözlerini ya da yapıtla ilgili başka türlü açıklamalarını, ayrıca yan metinleri değerlendirerek metinlerin kendi dizgeleri içinde nasıl bir işlev üstlendiklerini belirlemeye çalışması anlamına gelir. Ammann ve Vermeer’in kaynak ve erek metinlerin ‘metin-içi tutarlılıklarının’ belirlenmesinden kastı ise doğrudan metinler üzerinde yapılacak incelemedir. Kuşkusuz bu inceleme de metinlerin içinde buldukları dizgede nasıl bir işlev üstlendiklerine ya da hangi amaçla üretilmiş olabileceğine ilişkin bilgi verecektir. Önsöz bulunmadığında ya da yan metinlerin azlığında/yokluğunda eleştirmenin metinlerin işlevlerine ilişkin tespiti metinlerin kendileri üzerinde yapılacak inceleme üzerine temellenecektir. ‘Metin-içi tutarlılıkların’ belirlenmesi aşamasında, metinlerin dilsel, biçimsel ve biçimsel özellikleri, kültürel göndermeleri incelenecek, kısacası metinlerde kullanılan *çerçeveler*den yola çıkılarak okurun kafasında nasıl bir *sahne* oluşabileceğine ilişkin yorumlara yer verilecektir⁶. Başlangıçta birbirinden bağımsız olarak ele alınan kaynak ve erek metinler son aşamada temel işlev ve amaçları açısından karşılaştırılacaktır. ‘Metinlerarası tutarlılığın belirlenmesi’ biçiminde ifade edilen bu aşamaya ilişkin en önemli nokta, kaynak ve erek metinlerdeki anlam birimlerinin ya da metinlerin dilsel, biçimsel, biçimsel özelliklerinin ikili karşıtlıklar biçiminde ele alınmamasıdır. Başlangıçta erek ve kaynak metinleri kendi bütünlükleri içinde ele alan eleştirmenin bu iki metnin ayrı ayrı incelenmesi sırasında kullanacağı birimler kuşkusuz birbirinden farklı olacaktır. Bu durumda, eleştirmeni farklı bulgulara götüren farklı birimlerin birbirleriyle karşılaştırılmaları zaten

⁶ Vermeer çevirinin göreceli doğasını açıklamak için C. Fillmore’un Sahne-Çerçeve anlambiliminden faydalanır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Vermeer, 1990; Telliöglü, 2015; Fillmore, 1977.

anlam taşımayacağı için, eleştirmenin son aşamadaki karşılaştırmasını metinlerin temel işlevleri ve amaçları üzerinden yapması beklenir (Ammann, 1990; karşı. Telliöğlü, 1998).

Skopos Kuramına göre, çeviride amaç, çevirmenden çevirmene değişiklik gösterebileceğine göre, aynı metnin farklı çevirmenler tarafından farklı amaçlarla çevrilmesi de (örneğin erek kültürün beklentilerine uygun bir çeviri yapılması ya da kaynak metnin özelliklerinin korunarak erek okurda yabancılaştırıcı bir etki yaratılması), çeviri metnin işlevinin, özgün metnin işlevinden farklılaşması da (örneğin kaynak dizgede şiir olarak işlev gören bir metnin erek dizgede bir reklam metni haline dönüştürülmesi) pekâlâ kabul edilebilir birer durum olarak karşımıza çıkar. Çevirmenin öngördüğü işlev, kaynak metnin işlevinden farklılaştığında çeviri eleştirmenin farklı işlevlere sahip iki metin arasındaki tutarlılığı ('metinlerarası tutarlılık') sorgulaması anlamlı olmayacağından, eleştirmen, daha önce de belirtildiği gibi, çevirmenin amacı ile bu amaca uygun stratejiler kullanılıp kullanılmadığı ve bu sayede amaca ulaşıp ulaşılmadığı yolunda bir değerlendirme yapmakla yetinecektir (Schäffner, 1998/2001).

Bu eleştirel yöntemde *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliği ustaca saf dışı edilir çünkü eleştirmenden eleştirisini belli bir ideal ya da beklenti üzerine değil, yalnızca hâlihazırda üretilmiş olan bir çeviri metin üzerine temellendirmesi beklenir. Üstelik erek ve kaynak metinlerin birbirinden bağımsız biçimde ele alınması, bunlara ilişkin karşılaştırmanın da yalnızca işlev üzerinden yapılması kaynak metne daha öncelikli ve saygın bir konum atfedilmesini engeller. Erek metin ile kaynak metin arasında işlevsel bir tutarlılık önkoşmayan bu yöntem, ayrıca, çeviri kavramının kapsamını genişleterek kaynak metinden farklı biçimde işlev görmesi hedeflenen bir erek metnin de pekâlâ çeviri olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymuş olur. Çevirinin işlevine ve çevirmenin amacına yapılan vurgu ve bunların kaynak metnin işlevinden ve yazarının belirlediği amaçtan farklılaşabileceği düşüncesi, bir anlamda, dilde ve çeviride ayırım hareketinin önemine dikkat çeker. Aslında, ayırımın bu eleştiri yönteminin temelini oluşturduğu iddia edilebilir. Dil nasıl ayırım hareketiyle anlam üretiyorsa çeviri de ayırımlar üzerinden yeni anlamlar üretir. Öyleyse çeviri eleştirmeni, çeviri etkinliğiyle ortaya çıkan yeni anlamların izini sürecek, hem kaynak ve erek metinlerin birbirinden nasıl ve niçin farklılaştığı üzerine düşünce üretecek hem de bunlar arasındaki kaçınılmaz bağlara dikkat çekecek; böylelikle kaynak ve erek metinlerin o ya da bu biçimde birbirinden farklılaşacağı gerçeğini çeviri ediminin doğasından kaynaklanan bir gerçek olarak değerlendirerek *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinden kaçınmış olacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yukarıda sözü edilen çeviri eleştirisi yönteminin temelleri Walt Whitman'ın "O Captain! My Captain!" başlıklı şiirinin Can Yücel tarafından yapılan çevirisini incelemek üzere kullanılacaktır. Bu doğrultuda özgün metin ve çeviri metin ayrı ayrı ele alınacak, yani her metnin 'metin içi tutarlılıkları' birbirinden bağımsız olarak değerlendirilecektir. Ancak erek metin üzerinde yapılacak incelemede, çevirmen kararlarının belirgin biçimde ortaya konabilmesi adına, kaynak metinden de faydalanılacaktır. Sonuç bölümünde ise bu iki metin arasında 'metinlerarası tutarlılık' olup olmadığı, metinler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda belirginleşen yazar ve çevirmen amaçları ve metinlerin işlevleri üzerinden belirlenmeye çalışılacaktır.

IV. Walt Whitman'ın "O Captain! My Captain!" başlıklı şiirinde alegorik özellikler, deniz/deniz yolculuğu teması ve söylem

O Captain! My Captain!

O Captain! my Captain! our fearful trip is done,	1
The ship has weathered every rack, the prize we sought is won,	
The port is near, the bells I hear, the people all exulting,	
While follow eyes the steady keel, the vessel grim and daring;	
But O heart! heart! heart!	
O the bleeding drops of red,	
Where on the deck my Captain lies,	
Fallen cold and dead.	8
O Captain! my Captain! rise up and hear the bells;	9
Rise up--for you the flag is flung for you the bugle trills,	
For you bouquets and ribboned wreaths for you the shores a-crowding,	
For you they call, the swaying mass, their eager faces turning;	
Here Captain! dear father!	
This arm beneath your head!	
It is some dream that on the deck,	
You've fallen cold and dead.	16
My Captain does not answer, his lips are pale and still;	17
My father does not feel my arm, he has no pulse nor will;	
The ship is anchored safe and sound, its voyage closed and done;	
From fearful trip the victor ship comes in with object won;	
Exult O shores, and ring O bells!	
But I, with mournful tread,	
Walk the deck my Captain lies,	
Fallen cold and dead.	24

Walt Whitman

Walt Whitman'ın ilk kez 1865 yılında *Saturday Press*'de ve hemen aynı yıl *Drum-Taps [Tramper Sesleri]* adlı şiir kitabının içinde yayımlanan "O Captain! My Captain!" başlıklı şiiri Amerikan şiirinin belki de en bilinen, en popüler örneklerinden biridir. Amerikan İç Savaşıyla ilgili şiirlerden oluşan bu kitabı uzun zamandır yayımlamak isteyen, ancak yayınevleri tarafından reddedilen şair nihayet Nisan 1865'de kitabı kendi olanaklarıyla yayımlamak üzere harekete geçer. Ancak kitap basım aşamasındayken gerçekleşen talihsiz olay şairi derinden etkiler ve kitabın nihayet basılıyor olmasından duyduğu sevinçli gölgeler: Abraham Lincoln bir suikaste kurban gitmiştir. Hemen yayım sürecini durdurarak kitaba Abraham Lincoln'ın anısına bir bölüm eklemeyi uygun bulan şair, "O Captain! My Captain!" başlıklı şiirini de savaşın bitişini ve Lincoln'ın öldürülmesini konu alan 18 şiirden oluşan bu 24 sayfalık bölüm içine yerleştirir. Kitabın bütününe bakıldığında, şiirlerin coşkudan kedere doğru evrilen bir ruh halini anlattığı söylenebilir. Bu ruh hali şairin savaşla ilgili duygularını özetler niteliktedir. Kitabın başlığı da hem savaş öncesinde çalınan trampetin yarattığı coşkuyu, hem de askeri

cenaze törenlerinde çalınan trampetin uyandırdığı kederi ifade etmesi açısından önemlidir (LeMaster J.R. and Donald D. Kummings, 1998).

“O Captain! My Captain!”, Whitman şiirleri arasında en sık okunan ve antolojilerde en sık yer verilen yapıt olarak dikkat çeker. Şairin, başka yapıtlarını unutturacak düzeyde ilgi gören bu şiiri yazdığına pişman olduğunu ifade etmiş olması da ilginç bir bilgidir. Gene de, Whitman 1865 yılından sonra şiiri ufak değişikliklerle başka derlemelerin içinde sunmuş ve hemen hemen her konuşmasında bu şiiri okumayı sürdürmüştür (LeMaster J.R. and Donald D. Kummings, 1998). Amerikan tarihinin en sevilen başkanlarından olan Lincoln’a ağıt niteliği taşıyan bu şiir zaman içinde Amerikan milliyetçiliğinin ve Amerikan ulusunun bir sembolü haline gelmiştir (Reynolds, 2005). Şiirde geminin savaşta ölen kaptanının Amerikan İç Savaşı’nda Konfederasyonu zafere götüren Abraham Lincoln’ı, kıyıya yaklaşan geminin ise Konfederasyonu simgelediği düşünülmektedir. Öte yandan, *Encyclopedia of American Literature of the Sea & Great Lakes’e* [Amerikan Edebiyatında Deniz ve Büyük Göller Ansiklopedisi] (2000) göre, belirgin deniz imgeleriyle örülü olan şiir Amiral Nelson komutasındaki İngiliz deniz filosunun 21 Ekim 1805 tarihinde Trafalgar açıklarında Fransız ve İspanyol filolarına karşı kazandığı zafere gönderme yapıyor olabilir. Şiirde Nelson’a açık bir gönderme bulunmamasına karşın hayatını hiçe sayarak savaşan Nelson’ın zaferin hemen sonrasında hayatını kaybetmesi ile Konfederasyonu zafere taşıyan Lincoln’ın, zaferi kutlayamadan öldürülmesi arasındaki paralellik dikkat çekicidir (Gidmark, 2000).

Şiir pupa yelken, limana doğru yaklaşan bir gemiyi anlatır. Geminin kaptanının ölü bedeni güvertede yatmaktadır. Şiirin anlatıcısı kaptanın ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü dile getirirken bir taraftan da belli ki büyük bir hayranlık ve sevgi duyduğu ve ölümüne inanmadığı kaptana hitap eder; ona kıyıda kendisini heyecan içinde bekleyen kalabalığı gösterir. Geminin uzun ve zorlu bir deniz yolculuğundan döndüğü, yolculuk boyunca çeşitli tehlikelerle karşılaşmasına karşın her zorluktan muzaffer çıktığı, ancak kaptanın zafer sevincini kıyıdaşlarla paylaşamadan talihsiz bir şekilde öldüğü bilgisi anlatıcının ağzından son derece ritmik bir dille okuyucuya aktarılır. Kaptanın zamansız ölümü ile gemiyi karşılamak üzere limana akın eden kalabalığın büyük coşkusu arasındaki belirgin karşıtlık okurda ancak trajedilerin yaratacağı türden bir duygu yoğunluğu yaratır.

Walt Whitman neredeyse bütün yapıtlarını “serbest ölçüyle kaleme alan ilk Amerikan şairi” diye anılır (Isham, 2004, s. 280). Ancak Whitman’ın diğer şiirlerinin aksine, bu şiirde ölçü ve kafiyeden faydalanıldığı göze çarpar. Sekiz dizeden oluşan üç kıtalık şiirdeki ölçü ve kafiye düzeni yakından incelendiğinde, şairin tek bir ölçüden faydalanmadığı, şiirdeki ritmi, belki de zaferden duyulan sevinç ile kaptanın ölümünden duyulan acı arasındaki karşıtlığı vurgulayabilmek için, farklı dizelerde farklı ölçüler kullanarak değiştirmeyi tercih ettiği görülür. Örneğin, şiirde ağırlıklı olarak ‘iambic meter’ adı verilen, bir kısa hecenin ardından bir uzun hecenin vurgulanmasıyla oluşan ölçü kullanılmıştır. Bu ölçüyle oluşan ritim, her kıtada dördüncü dizeden sonra farklılaşır; dizeler de belirgin biçimde kısalmıştır. Kafiye düzeni için de benzer saptamalar yapmak mümkündür. Şiirin bütününde her zaman tam kafiyelerden faydalanılmadığı, tam kafiyelerle yaratılan ritmik etkinin bazı dizelerde yarım kafiyelerle azaltıldığı görülmektedir. Gene de, şiirin biçimsel ve biçimsel özellikleri açısından Whitman şiirleri arasında farklı bir yer tuttuğu açıktır. “Daha geleneksel, belli bir biçimsel düzen” sunan bu şiirin, kafiye ve ölçü düzeniyle klasik edebiyattaki ve Anglosakson edebiyatındaki ağıt geleneğine yaklaştığı da söylenebilir (LeMaster J.R. and Donald D. Kummings, 1998, s. 193).

Whitman’ın şiirlerinde deniz imgesi ve denizcilik söylemi büyük önem taşır. Şair pek çok şiirinde denize, deniz yolculuklarına, denizdeki gel-git olaylarına yer vermiştir. Onun şiirinde deniz yolculuklarına

çıkanlar genellikle maceracılık, kahramanlık, gerçekçilik ve sağlam karakterlilik gibi özelliklerle donanmıştır. Ancak deniz imgesi hayattaki çeşitli zorluklarla, yaşlanma ve ölüm gibi yaşamın kaçınılmaz yanlarıyla da özdeşleştirilir. Whitman'ın şiirinde sıkça rastlanan deniz imgesi ve deniz yolculukları şairin denizle fazlaca haşır neşir olduğu çocukluk ve gençlik yıllarından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca, şairin doğaya olan yakın ilgisi, denizin de doğanın önemli bir parçası olması deniz temasının Whitman şiirinin belkemiğini oluşturması açısından önem taşıyabilir (Reynolds, 2005). Ancak bu saptamalar spekülasyon olmaktan ileri gidemeyecek ve bu çalışma için yeterli veri sağlamayacaktır. Bu eleştirel çalışmada asıl üzerinde durulması gereken "O Captain! My Captain!" adlı şiirin genel olarak dünya edebiyatında, özellikle de Anglosakson edebiyat geleneğinde rastlanan deniz ve deniz yolculuğu temalarından nasıl izler taşıdığıdır.

Antik Yunan Edebiyatından başlayarak dünya ve özellikle de Anglosakson edebiyatına göz attığımızda, deniz ve deniz yolculuğu imgelerinin genellikle sembolik biçimde kullanıldığını görürüz. Örneğin Antik Yunan'ın lirik şairi Alkæus, şiirlerinden birinde korkunç bir fırtınada ilerlemeye çalışan bir gemi imgesini kullanmıştır. Şiirde sembolizm çağrıştıracak herhangi bir işaret olmamasına karşın Heraklitus bu şiiri politik çatışmaları anlatan bir alegori olarak yorumlamıştır. Eğer Heraklitus'un yorumu doğruysa bu şiir geminin devleti, gemi yolculuğunun da politik çatışmaları simgelediği ilk şiirlerden biridir. Gemi-devlet alegorisi bu şiirden sonra çeşitli yapıtlarda, örneğin Sofokles'in *Antigone*'sinde ve Platon'un *Devlet*'inde karşımıza çıkar. Ayrıca Dante'nin *İlahi Komedya*'sında da (Cehennem 6.77) Floransa büyük bir fırtınada ilerlemeye çalışan ve dümencisi olmayan bir gemiye benzetilir. Anglosakson edebiyatında zorlu deniz yolculuğu temasından faydalanan ve alegoriye başvuran en önemli isimler kuşkusuz Shakespeare (*Fırtına*) ve Herman Melville'dir (*Moby Dick*). Politik alegori özelliği taşımadığı hallerde de tehlikeli deniz yolculuğu temasının genel olarak Batı edebiyatı geleneğinin yapı taşlarından biri olduğu iddia edilebilir. Kutsal metinlerde anlatılan Nuh'un Gemisi hikâyesinden başlayarak binlerce edebiyat yapıtında tehlikelerle dolu açık denizler, dar boğazlar, anafolar, kutsal güçlere karşı savaşan deniz canavarları, ıssız adalar önemli temalar olarak karşımıza çıkar. Homeros'un *Odyseia*, Virgil'in *Aeneid*, Coleridge'in *Yaşlı Gemici* adlı yapıtları bu temaların işlendiği yapıtlardan yalnızca birkaçıdır (Ferber, 1999).

Walt Whitman'ın "O Captain! My Captain!" adlı şiiri de işte bu sözünü ettiğimiz geleneğin bir parçasıdır. Şiir yalnızca tematik olarak değil, temaya uygun sözcük seçimi açısından da Batı edebiyatı geleneğinden, özellikle de Anglosakson edebiyatı geleneğinden izler taşır. Deniz ve denizci imgelerinin sıkça kullanıldığı İngiliz, İrlanda ve İskoç edebiyatında, özellikle de sözlü edebiyatta, yani halk şarkılarında (baladlarda) rastlanan denizcilikle ilgili sözcükler Whitman'ın bu şiirinde karşımıza çıkar. Örneğin, *captain* (kaptan), *port* (liman), *ship* (gemi), *vessel* (gemi), *keel* (gemi/karina/omurga), *deck* (güverte), *shore* (kıyı), *anchor* (demir/demirlemek), *voyage* (yolculuk), *trip* (yolculuk) gibi sözcükler denizcilik terminolojisinin birer parçası olarak şiirdeki yerini alır. Ancak bunlar en sıradan Amerikan ya da İngiliz okurunun bile anlayabileceği türdendir. Gemicilik ve denizcilik terminolojisinin ne kadar kapsamlı olduğu ve sıradan okurun pek de aşına olmadığı sözcüklerden oluştuğu göz önüne alındığında, bu şiirde kullanılan denizcilikle ilgili terimlerin okurun metni anlamasına engel olmayacak biçimde seçildiği açıktır. Ayrıca, şiirdeki söylemin belirgin yerel özellikler taşımadığı, örneğin Amerika'nın belli bir bölgesinde konuşulan bir ağızdan, denizci argosundan ya da İrlanda yahut İskoç şiirinin dilsel özelliklerinden faydalanılmadığı, şiir dilinin son derece sade olduğu, kısacası şiirin standart İngilizce ile kaleme alındığı görülmektedir.

Öte yandan, 'O ... !' bir hitap biçimi ya da yakarış yahut yüce olana seslenme bildiren bir ünlem olarak sözlü ve yazılı edebiyatın kahramanlık söylemi içeren hemen hemen bütün örneklerinde, örneğin

destanlarda, ayrıca sevilen ya da hayranlık duyulan birinin ölümü üzerine kaleme alınan ağıtlarda ve önemli kişiliklerin, özellikle de devlet adamlarının övüldüğü methiyelerde kullanılmıştır. Şiirde başlık da dâhil olmak üzere hemen her kıtada karşımıza çıkan bu sesleniş biçimi şiirin bir ağıt olduğu yolundaki yorumu doğrular niteliktedir. Anlatıcı şiirin başında kaptanına ‘O Captain,’ diye seslenerek onu yüceltir, bu hitapla ona duyduğu saygı ve hayranlığı dile getirmek ister gibidir. Ancak anlatıcının şiirin başlangıcında göze çarpan coşkulu ifadeleri (‘the prize we sought is won’, ‘the bells I hear’, ‘the people all exulting’, ‘the vessel grim and daring’) beşinci dizede ani bir değişikliğe uğrar. Beşinci dizedeki ‘O Heart, heart, heart’ nidası anlatıcının kaptanın ölümünü fark ettiğini okuyucuya bildirir. Bu noktadan sonra şiirin başındaki coşku dolu söylem yerini ağır bir ağıt havasına bırakır. ‘O Heart, heart, heart’ nidasında ‘heart’ sözcüğünün tekrarı ile okuyucu anlatıcının ne kadar büyük bir düş kırıklığı ve derin bir acı duyduğunu anlar. Bu tekrar okuyucuyu adeta anlatıcı ile birlikte yas tutmaya, ağıt yakmaya davet eder. Şiirin son kıtasında karşımıza çıkan ‘Exult, O shores, and ring, O bells!’ dizesinde ise anlatıcı kıyıda kendilerini beklemekte olanlara seslenir. Muzaffer gemi kıyıya yaklaşmaktadır, ancak geminin kaptanı ölmüştür. Burada bir emir yapısıyla birlikte karşımıza çıkan sesleniş son derece buruk, acı ve çaresizlik dolu bir zafer narasını andırır. Zafer sevinci ile muzaffer olanın ölümünden duyulan acı arasındaki karşıtlık işte bu son kıtada doruğa ulaşmış, şair bu kısacık şiiriyle okur üzerinde büyük tragediyarını aratmayacak bir etki bırakmayı başarmıştır.

Özetle, şiir tematik açıdan Batı edebiyatının izinden gider, deniz ve deniz yolculuğu imgeleri altına büyük bir devlet adamının trajik hikâyesini gizler, yani daha önce belirttiğimiz gibi Batı edebiyatında sıkça rastlanan bir alegoriye başvurur. Bunun dışında, şiirde ağıta özgü söylem dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında da şiirin Batı edebiyatı, özellikle de Anglosakson edebiyat geleneğinde önemli yer tutan ağıt türünün en güzel ve çağdaş örneklerinden biri olduğu söylenebilir. Ayrıca birinci kıtadan sonra söylemin aniden değişmesi, zafer coşkusu ile muzaffer olanın ölümünden duyulan acının birbirine karşıtlık oluşturacak biçimde okuyucuya sunulması bize şiirin tragedya geleneğinden de izler taşıdığını düşündürür. Ancak şiir dilsel özellikleri açısından sadedir. Deniz ve denizcilikle ilgili sözcükler şiirin belkemiğini oluşturur, fakat bunlar sıradan bir insanın da rahatça anlayabileceği türdendir. Kısacası şair bu şiirinde tematik, alegorik ve biçimsel anlamda geleneğin peşinden giderken dilini sade tutarak modernliğini korur.

V. Can Yücel’in “Oy Reis Koca Reis” başlıklı çevirisinde Türk edebiyatı geleneğinin izini sürmek

Oy Reis Koca Reis

Oy reis, koca reis, alnımızın akıyla döndük seferden. 1

Savuşturup onca belâ, onca fırtınayı, sonunda murada erdin.

İşte liman, bak, çanlar çalıyor, bayram ediyor ahali,

Gördüler pupa yelken geliyor, gözü pek, gözü yeşil yelkenli.

Neyleyim, neyleyim ki ama...

Bu kan damlalarını nideyim?

Gayri uzanmış güverteye reis,

Soğumuş ellerini mi öpeyim? 8

Oy reis, koca reis, kalk da şu çanları dinle bari!	9
Baksana, senin bayrağın çekilen, senin şarkın söyledikleri!	
Senin için bu çiçekler, senin için topladılar sahillerde,	
Seni çağırıyorlar, bak, senin adın geziyor dillerde!	
Gel, reis ağacığım benim,	
Kolumun üstüne yatırayım seni.	
Çoktan öldüğünü unuttum ama,	
Bu kan damlalarını nideyim?	16
Reis cevap vermiyor sözüme, dudakları söylemez olmuş,	17
Ağam kolumu duymuyor bile, ne yüreği ne kalbi kalmış.	
Sağ salim demir attı gemi, bitti artık sona erdi sefer,	
Savuşturup onca belâyı, kazanılan bir güzelim zafer.	
Bayram etsin sahil, çalsın davullar!	
Yalnız bırakın beni gideyim!...	
Reisin yattığı güvertenin üstünde	
Böyle dolaşmayı da nideyim?	24
Çeviri: Can Yücel	

Can Yücel'in Walt Whitman'dan çevirdiği "Oy Reis Koca Reis" başlıklı şiir ilk kez 1957 yılında yayımlanan *Her Boydan: Dünya Şiirinden Örnekler* adlı kitapta, dünya edebiyatından seçilmiş farklı şiirlerin çevirileri arasında yer alır. Uzun yıllar yılmadan çeviriyle uğraşmış, dünya şiirinden pek çok örneği Türkçeye kazandırmış ve yaptığı her çeviriyle, deyiş yerindeyse, sansasyon yaratmış olan Can Yücel, bütün çevirilerinde kendi şiirini yazdığı ve kaynak metindeki kültürel göndermeleri yerlileştirdiği için çoğu kez eleştirilmiştir. Can Yücel'in *Her Boydan* başlığı altında topladığı şiir çevirileri de erek okura hiç yabancı gelmeyecek söylemleriyle, Can Yücelce söyleyişleriyle dikkat çeker. Üstelik şair, bir söyleşisinde çeviri şiirlerden oluşan *Her Boydan* başlıklı kitaba kendi şiirlerini de eklemiş olduğunu, ancak bunu kimsenin fark etmediğini belirtmiştir (Karantay, 1989). Kısacası, *Her Boydan*'ın içinde yer alan Can Yücel çevirileri yalnızca çevirmenin kendine özgü çeviri stratejilerini gözler önüne sermesi açısından önem taşımaz. Bunlar, aynı zamanda, Can Yücel'in çeviri ile özgün yapıt arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin kendi şiirlerini bir çeviri seçkisi içine eklemiş, kendi şiirleriyle dünya şiirinden örnekleri adeta tek bir metinmiş gibi sunmuş olması açısından da önem arz eder. Can Yücel'in özgün metin ile çeviri metin arasında statü açısından herhangi bir fark gözetmediğine yorulabilecek bu yaklaşımının, aynı çeviri şiir derlemesinde yer alan "Oy Reis Koca Reis" başlıklı şiirde kullanılan çeviri stratejilerini anlamlandırmada ve çevirmenin amacını saptamada yardımcı olacağı açıktır.

Her Boydan: Dünya Şiirinden Örnekler başlığıyla ilk kez 1957 yılında yayımlanan derleme günümüze dek farklı yayınevleri tarafından defalarca yeniden basılmıştır. İlk baskısıyla ilgili hemen hiç bilgiye ulaşamadığımız derlemenin sonraki baskıları arasındaki benzerlikler, yeniden basımlarda kitap üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilmediği, ilk basımda derlemede yer alan bütün öğelerin sonraki basımlarda da korunduğu yolundaki tahminimizi güçlendirmektedir. Bu çalışma için kullanılan versiyon, Papirüs Yayınevi tarafından 1993 yılında piyasaya sürülmüştür. Kitap kapağında, başlığın hemen altında Can Yücel'in adı geçmektedir; yani kapakta Can Yücel'den çevirmen olarak söz edilmez.

Ancak, başlıktaki “dünya şiirinden örnekler” ifadesi ve iç kapaktaki “Türkçesi: Can Yücel” ifadesi okura kitabın dünya şiirinden bir derleme olduğunu ve şiirlerin de Yücel tarafından çevrildiğini anlatır. Derlemeye ilişkin en ilginç noktalardan biri, hiç kuşkusuz, kitaba yazılan giriş yazısıdır. Ünlü edebiyatçı ve çevirmen Sabahattin Eyüboğlu tarafından kaleme alınan “Can Yücel’in Şiir Çevirileri” başlıklı bu yazı gene 1957 yılında *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanmıştır. Yazısını “şiir başka bir dile çevrilebilir mi, çevrilemez mi?” sorusuyla açan Eyüboğlu çoğu edebiyatçının şiir çevirisinin olanaksızlığını vurguladığını, ancak her nasılsa şiir çevirilerinin hep yapılageldiğini, Tanrının sözünün bile başka dillere çevrilerek nice edebiyatçıya ilham vermeyi sürdürdüğünü ifade eder (Eyüboğlu, 1993, s. 5). Türk şiirinin gelişmesinde de çeviri yapıtların çok etkili olduğunu belirten Eyüboğlu’na göre Yücel’in bu derlemesi “Türk şiirinin en önemli olaylarından biri[dir]” (Eyüboğlu, 1993, s. 6). Yücel’in derlemedeki şiirleri “kendi şiirini söyler gibi” çevirmesi Eyüboğlu için olumsuz değil, tam tersine olumlu bir gelişmedir (Eyüboğlu, 1993, s. 7). Eyüboğlu, Yücel’in çeviriye ilişkin zorluklarla ustaca başa çıktığını, biçim ile içeriği olgunlukla dengede tutmayı başardığını, okura hem kendi sesini hem de özgün yapıtın şairinin sesini duyurabildiğini söyleyerek Yücel’in çeviri stratejilerini açıkça desteklediğini ortaya koymuş olur.

Derleme içinde, şairlere belli bölümler ayrıldığı, yani her şairden çevrilen şiirlerin bir arada verildiği görülür. Walt Whitman’a ayrılan bölümde “Oy Reis Koca Reis” şiirinin yanında üç Whitman şiiri daha yer alır. Fakat asıl ilginç olan, Yücel’in derlemenin sonuna “Şuara” başlığıyla şairlerle ilgili görüşlerini ifade ettiği bir bölüm eklemiş olmasıdır. Bu bölümde Walt Whitman için yazdıkları, Yücel’in kaynak metni nasıl algıladığını ve çeviri stratejilerini anlamak açısından önemli olabilir. Whitman hakkındaki ifadeler şöyledir:

“Demokrasi”nin bu büyük ozanı, Amerika’da eşitliğin, özgürlüğün, kardeşliğin bütün dünyaya açık bir umut ışığı olarak henüz yaşadığı yıllarda, er geç bulunacak bir yaşam tarzının sözcüsü olma yükünü sırtlanarak, umulmadık sadelikte, umulmadık bir halkçılık içinde (ve belki de yeni bir popülizmin yanlış temellerini atmacasına) gürül gürül bir ses, bir biçim yarattı... (Yücel, 1993, s. 177)

Çeviri metne baktığımızda, bu metnin gerek kullanılan imgeler, gerek sözcük seçimleri gerekse hitap ve tekrarlar açısından erek edebiyat dizgesinde önemli bir yer tutan ağıt geleneğiyle örtüştüğü söylenebilir. Sözlü gelenek içerisinde değerlendirilen ağıtlar, nesilden nesle aktarılan ve genellikle müzik eşliğinde söylenen şiirlerdir. Dünya edebiyatı örneklerinde olduğu gibi bunlarda da çoğunlukla insanın ölüm karşısında duyduğu acı, keder ve çaresizlik konu edilir. Bilindiği gibi Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında 1920’lerin sonlarından itibaren bir toplumcu gerçekçi anlayış hüküm sürmeye başlamıştır. Bu dönemde “sanat toplum içindir” tezini savunan çoğu Türk edebiyatçısının, bu tezi destekleyen siyasal duruşları da (halkçılık) belirgindir. Buna paralel olarak dil sadeleşmiş, halk söyleyişleri edebiyata girmiş, modern olmakla birlikte tarihini ve geleneğini dışlamayan bir edebiyat anlayışı gelişmiştir. 1940-60 arasında bu eğilimler genellikle Köy Romanı diye nitelenen bir akımın ortaya çıkması biçiminde kendini göstermiş, Köy Enstitülerinden yetişmiş pek çok yazar yapıtlarında köy gerçeklerini işlemeye başlamıştır. Can Yücel’in de bu toplumcu gerçekçi anlayıştan etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başta Nazım Hikmet olmak üzere Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir gibi önemli edebiyatçıların toplumcu gerçekçi bakış açıları Can Yücel’in şiir dili üzerinde mutlaka bir ölçüde etkili olmuştur. Öyleyse Yücel’in çevirisinde karşımıza çıkan halk edebiyatı etkileri de şaşırtıcı olmamalıdır. Sabahattin Eyüboğlu da yazdığı giriş yazısında şairlerin “nice sapıtmalardan sonra nihayet Cumhuriyetle” halk dilinde yazılması gerektiği gerçeğini kavradıklarını, “şiirde sokağın sarayın hakkından gel[diğini]” şiir dilinde başlangıç noktasına, yani Yunus Emre’ye döndüğünü ifade ederek Can Yücel’in hangi gelenekten beslendiğini gözler önüne serer (Eyüboğlu, 1993, s. 6). Gene de, bu

tespitleri desteklemek için çevirmenin dilsel seçimlerini daha ayrıntılı biçimde ele almak yerinde olacaktır.

Erek metinde başlıktan itibaren hemen hemen bütün dizelerde halk diline özgü söyleyişler ve erek okuru kendi kültürüne ve tarihine gönderen deyiş ve sözcükler yer alır. Özgün metinde olduğu gibi çeviri metinde de şiirin başlığı ilk ve ikinci kıtaların hemen başında kullanılmıştır. Başlık için Türkçede seçilen sözcük grubu birkaç açıdan değerlendirilebilir. Öncelikle, hitap biçimi olarak kahramanlık ve yüceltme çağrıştıran ‘Ey’ sözcüğünün değil de ‘Oy’ sözcüğünün seçilmiş olması Can Yücel’in şiirdeki ağıt özelliğini erek metinde korumak istediğine işaret eder çünkü Türkçede ‘Oy’ sözcüğü özellikle halk şiir ve türkülerinde büyük bir acı ve matemini ifadesidir. Türk kültüründe bir ölünün ardından yakılan ağıtlar ‘Oy’ sözcüğü ile başlar ve sözcüğün defalarca yinelenmesiyle ilerler. Bunun dışında sevilen birinin kayıbindan ya da sevgiliye ulaşamamaktan duyulan acı pek çok halk türküsünde yine bu biçimde ifade edilir.

Başlıkla ilgili değinilebilecek bir başka nokta da ‘reis’ sözcüğüdür. ‘re’s’ kökünden gelen ‘reis’ sözcüğü Osmanlı Türkçesinde hem küçük gemi kaptanı hem de baş/başkan anlamında kullanılmış bir sözcüktür. Osmanlı denizcilik tarihine şöyle bir göz attığımızda büyük Osmanlı donanmasına hizmet vermiş pek çok reise rastlarız. Piri Reis, Oruç Reis, Turgut Reis ve İlyas Reis bunlardan yalnızca birkaçıdır. Ancak sözcüğün kullanımı Osmanlı Türkçesiyle sınırlı değildir. Yüzyıllardır denizcilikle uğraşan Türk halkı bu sözcüğü halen aynı anlamda kullanmaya devam etmektedir. Örneğin balıkçılığın yaygın olduğu bölgelerden biri olan Karadeniz bölgesinde tekneyi ya da takayı kullanan, deneyimli balıkçı/denizciye kaptan değil ‘reis’ denir. Sözcüğün ikinci anlamı olan baş/başkan ise onun özellikle bu şiir içinde kullanılmaya uygun olduğunu gösterir. Günümüzde kullanımdan kalkmış ve modern Türkçede ‘cumhurbaşkanı’ sözcüğü ile yer değiştirmiş olmasına karşın ‘reis-i cumhur’ sözcüğü aslında hemen her kuşaktan okurun aşına olduğu bir sözcüktür. Can Yücel’in kaynak metindeki ‘captain’ sözcüğünü karşılamak için ‘kaptan’ yerine, ‘reis’ sözcüğünü seçmiş olması sözcüğün bu çift anlamlılığından kaynaklanmış gibi görünüyor. Kaynak metindeki alegori bu çift anlamlı sözcüğün kullanılmasıyla daha bir belirginleşiyor. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi, Walt Whitman’ın şiirinde, kıyıya yaklaşmakta olan geminin kaptanının ani ölümü aslında Amerikan Başkanı Lincoln’ın ölümünü simgelemektedir. İngilizcede ‘captain’ sözcüğünün köküne baktığımızda bu sözcüğün Latince ‘baş’ anlamı taşıyan ‘caput’ sözcüğünden türediğini görürüz; yani kaynak metinde ‘captain’ sözcüğü çift anlamlılığıyla ‘kaptanın ölümü’/‘devlet başkanının ölümü’ alegorisinin temel yapıtaşısıdır. Türkçe çeviride karşımıza çıkan ‘reis’ sözcüğü de benzer biçimde bu alegorinin kavranmasını kolaylaştırır, şiirdeki çifte anlam katmanına işaret eder.

Başlıkta ‘koca’ sıfatının kullanılması da ayrıca dikkat çekicidir. Kaynak metindeki ‘my’ (benim) sözcüğü yerine bu sıfatın kullanılması ilkin yadırgatıcı gelse de kaynak metnin özellikleri dikkate alındığında çeviride bu sıfatın seçilmiş olması anlam kazanır. Kaynak metinde ‘my’ (benim) sözcüğü geminin kaptanına duyulan sevgi ve hayranlığı vurgular. Erek metinde çevirmen, Türkçede ‘yaşlı’, ‘pir’, ‘büyük’, ‘ulu’ anlamında kullanılan ‘koca’ sıfatını seçerek anlatıcının kaptana duyduğu sevgi ve hayranlığı vurgulamak istiyor olabilir. Ayrıca tarihsel çağrışımları açısından zengin olan bu sözcük Türk tarihinde koca sıfatıyla onurlandırılmış önemli isimlere, örneğin Koca Yusuf, Koca Mustafa Paşa, Koca İlyas ve Koca Mehmet Hüsrev Paşa gibi isimlere gönderme yapması açısından da önemlidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi çevirinin hemen her dizesinde halk söyleyişlerine ve Türk kültürünü ve tarihini çağrıştıran deyiş ve sözcüklere yer verilmiştir. Örneğin, erek metindeki ‘neyleyim’ ve ‘nideyim’ soru sözcükleri çaresizlik ve acı ifade eden, halk türkülerinde bu türden duyguları anlatmak için sıkça kullanılan Anadolu Türkçesine özgü sözcüklerdir. İlk kıtada karşımıza çıkan ‘gayri’ sözcüğü de gene halk

dilinde ‘artık’, ‘bundan böyle’ anlamına gelen fakat aynı zamanda bezginliği ve çaresizliği vurgulayan ve Türk halk edebiyatında sıkça kullanılan bir sözcüktür. Şiirde ‘ağa’ sözcüğünün kullanılmış olması da benzer bir duruma işaret eder. Çevirmen, kaynak kültürde birinci dereceden akrabalığı ifade eden ancak kaynak metinde daha çok saygı ifadesi biçiminde karşımıza çıkan ‘father’ (baba) sözcüğünün karşılığı olarak ‘ağa’ sözcüğünü kullanmayı uygun görmüştür. Çevirmenin buradaki amacı okuru farklı anlamlara göndermek olabilir çünkü Anadolu Türkçesinde ‘ağa’ sözcüğü ‘birinci dereceden yakın akraba, erkek kardeş’ anlamına geldiği gibi, halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen bir unvandır aynı zamanda. Bunlar dışında, erek metinde kullanılan ‘bayram etmek’, ‘davulların çalması’, ‘alının akıyla seferden dönmek’, ‘soğumuş elleri öpmek’ ve ‘murada ermek’ gibi ifadelerin de erek kültürde önemli yer tutan geleneklere gönderme yaptığı açıktır. Bazıları coşku, sevinç ve saygı, bazıları ise derin bir üzüntü anlamı taşıyan bu sözcük ve ifadelerin şiirin trajik atmosferine katkıda bulunduğu da iddia edilebilir.

Erek metnin genelinde erek kültüre ait sözcük, ifade ve sesleniş biçimleri ağırlıklı olsa da Can Yücel’in bazı sözcük seçimleri bu eğilimle bağdaşmaz. Örneğin, anlatıcı 3. ve 9. dizelerde güvertede cansız yatmakta olan gemi kaptanına ‘çanların çaldığını’ müjdelir. Hıristiyanlık dinini ve kiliseyi akla getiren ‘bells’ sözcüğü çevirmen tarafından erek metnin bu iki dizesinde korunmuştur. Öte yandan, 21. dizedeki ‘ring O bells!’ nidası erek metne ‘çalsın çanlar’ değil de, ‘çalsın davullar’ biçiminde aktarılmıştır. Yücel’in kaynak metindeki öğeleri hemen her fırsatta yerleştirmeye çalıştığı düşünülürse, ‘çan’ sözcüğünün erek metinde neden korunduğu merak uyandırır. Çevirmenin bu kararına ilişkin kuşkusuz pek çok farklı yorum yapılabilir. Ancak, Hıristiyanlığın ve kilisenin esasen erek okurun çok da yabancı olmadığı kavramlar olduğu, Anadolu topraklarında Müslümanlık ile birlikte Hıristiyanlığın ve başka birçok dini inanın yüzyıllar boyu aynı anda varlığını sürdürdüğü değerlendirilirse, Yücel’in bu kararı onun şiirde çok dinli, çok kültürlü, demokratik bir atmosfer yaratmak istemiş olabileceğini akla getirir. Can Yücel’in Walt Whitman’ı “demokrasinin büyük ozanı” diye andığını hatırlarsak, çevirmenin bu stratejisi belki biraz daha anlam kazanacaktır.

Erek metnin biçimsel ve biçimsel özellikleri de çevirmenin amacını ve çeviri metnin erek kültürde nasıl bir işlev üstlendiğini belirlemede bize yardımcı olacaktır. Biçimsel ve biçimsel özellikleri açısından kaynak metne hayli yaklaşan erek metin tıpkı kaynak metin gibi sekizer dizeden oluşan üç kıta biçiminde sunulmuş, kıtaların düzeni kaynak metindekine benzer biçimde oluşturulmuştur. Erek metinde belirgin bir hece ölçüsü düzenine rastlanmıyorsa da kafiye düzeninden söz etmek mümkündür. Zaman zaman tam, zaman zaman da yarım kafiyelerden faydalanan çevirmen a-a, b-b, c-d, e-d / b-b, f-f, d-b, c-d / g-g, h-h, h-d, f-d biçiminde ilerleyen bir kafiye düzeni kullanmıştır. Bu anlamda erek metnin kaynak metinle belli ölçüde benzerlik gösterdiği açıktır.

Biçimle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka mesele de Can Yücel’in kullandığı tekrarlardır. En az kaynak metindeki kadar tekrar içerdiği iddia edilebilecek erek metin bu özelliğiyle türkü ve ağıt geleneğine yaklaşıyor. Erek metinde, sözcük tekrarlarının yanında ses tekrarlarının da önemli yer tuttuğunu fark etmemek olanaksızdır. 4. dizedeki ‘Gördüler pupa yelken geliyor, gözü pek, gözü yeşil yelkenli’ ve 19. dizedeki ‘Sağ salim demir attı gemi, bitti artık sona erdi sefer’ ifadelerinde bu ses tekrarları yoğun biçimde hissedilir. Batı şiirinde olduğu kadar Türk halk ve divan şiirinde de sıkça kullanılan ses tekrarlarından faydalanan çevirmenin bu stratejisi onun erek metnin erek kültürde bir şiir olarak işlev görmesini amaçlamış olabileceğini düşündürür. Ancak, dördüncü dizedeki ‘gözü pek, gözü yeşil yelkenli’ ifadesinde çevirmenin yelkenliyi ‘gözü yeşil’ diye nitelemesi özellikle ilgi çekicidir. Erek metne kendi bütünlüğü içinde bakıldığında, yelkenlinin ‘yeşil gözlü’ olarak tarif edilmesi başlangıçta alışılmışın dışında bir durum gibi görünse de, ifadenin şiir diline has yadırgatıcı bir söyleyiş olarak algılanması pekâlâ mümkündür. Öte yandan, kaynak metinde yelkenlinin yeşil ya da ‘yeşil gözlü’

olduğunu düşündürecek hiçbir ifade bulunmaması, çevirmenin o dizede sözcük ve ses tekrarını da sağlayacak şiirsel bir ifade seçmek istemiş olabileceğini düşündürür. Ancak, yelkenlinin ‘yeşil gözlü’ olarak tarif edilmesi, kaynak metindeki alegorik özellikler dikkate alındığında, çevirmenin kararına ilişkin başka bir varsayımı da olanaklı kılar. Kaynak metinde Amerikan ulusunun kurucu babası Abraham Lincoln’ın mücadelesini simgeleyen yelkenlinin erek okura Türk ulusunun bağımsızlık mücadelesiyle özdeşleştirilen ‘renkli gözlü’ lideri, Mustafa Kemal’i anımsatacak biçimde sunulmuş olması da muhtemeldir.

Erek metinde kıta sonlarında kullanılan soru ifadeleri de şiirin önemli bir biçimsel ögesi olarak karşımıza çıkar. Çevirmenin ilk kıtayı bitirirken ‘Soğumuş ellerini mi öpeyim?’, sonraki kıtaların son dizesi olarak da ‘Bu kan damlalarını nideyim?’ ve ‘Böyle dolaşmayı da nideyim?’ soru ifadelerini kullanmış olması onun ağıt geleneğine yaklaşmayı amaçladığını düşündürür, zira soru ifadelerinin kullanımı ağıtların en önemli özelliklerinden biridir. Ağıtlarda kullanılan soru ifadeleri ölenin ya da geride kalanın içinde bulunduğu trajik durumun altını çizmek gibi önemli bir işlev üstlenirken bu soruların şiir boyunca yinelenmesi ise okurun zihninde kalıcı bir etki yaratılmasına katkıda bulunur (Tavukçu, 2009). Kaynak metinde soru biçiminde ifade edilmeyen ve ‘fallen cold and dead’ biçiminde her üç kıtanın sonunda tekrarlanan son dizeler kısıklıklarıyla şiirin ritmini yavaşlatıp ağıt atmosferinin yaratılmasına katkıda bulunur. Erek metinde bunlar, her kıtanın sonunda farklı sorular biçiminde karşımıza çıkıyor olsa da erek metinde her kıtanın ilk dört dizesinde kendini gösteren coşkulu söylemin kıta sonlarında yerini nihai bir çaresizlik duygusuna bırakmasını sağlamaları açısından da önemlidir.

Sonuç

Kaynak ve erek metinlere kendi kültür ve edebiyat dizgelerinde üstlendikleri işlevler açısından bakıldığında iki metin arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Kaynak metin Batı edebiyatında deniz temasını işlemiş nice seçkin örnekten ve özellikle de deniz yolculuğu temasını politik alegori olarak kullanma geleneğinden izler taşır. Ayrıca, hem içeriğiyle, hem de geleneksel biçim ve biçimiyle bir lirik şiir türü olan ağıt türüne yaklaşır. Erek metnin de, Türk halk edebiyatındaki ağıt türünü çağrıştıracak biçimde kurgulanmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çevirmenin erek metni halk deyişleriyle ve erek okuru kendi geleneklerine ve tarihine gönderen sözcük ve sözcük öbekleriyle zenginleştirmiş olması da, aslında, metindeki ağıt atmosferini yoğunlaştırmak istemesine bağlanabilir. Ayrıca, çevirinin kilit noktalarında çok anlamlı sözcüklerin kullanılmış olması kaynak metindeki alegorik özelliklerin çevirmen tarafından çok iyi kavrandığına ve erek metinde korunmak istendiğine işaret etmektedir. Kaynak metinde durum karşıtlığı biçiminde ifade bulan tragedya özellikleri de çeviri metinde fazlasıyla hissedilmektedir. Dolayısıyla, erek ve kaynak metinler arasındaki dilsel farklılıklar, bir anlamda, kaynak metindeki ağıt özelliğinin ve trajik atmosferin korunmasına hizmet etmektedir. Öyleyse yukarıda yapılan çeviri eleştirisi sonucunda, erek ve kaynak dil, kültür ve edebiyat dizgelerinin farklılığına bağlı olarak, erek ve kaynak metinlerde dilsel öğeler birbirinden ciddi ölçüde farklılaşıyor olmasına karşın bu iki metin arasında işlevsel açıdan bir ‘tutarlılık’ bulunduğunu söylemek mümkündür. Tam da diller ve kültürler arasındaki farklılıklardan ötürü gerekli, hatta kaçınılmaz olan çeviri etkinliği sayesinde özgün metin bir başka dilin ve kültürün sınırları içinde bir şiir, hatta alegorik özellikler taşıyan bir ağıt olarak varlığını sürdürür, yeni anlamlar üretir, özgün metnin anlam katmanlarına yenilerini ekleyerek onu bir anlamda çoğaltır. Bu bakımdan, erek metnin, Can Yücel’in özgün yapıt ve çeviri yapıt arasında statü açısından bir fark bulunmadığı ve şiir çevirisinde çevirinin bir şiir olarak işlev görmesi gerektiği yolundaki genel yaklaşımıyla da uyum içinde olduğu söylenebilir.

Hans J. Vermeer ve Margaret Ammann tarafından ortaya atılan çeviri eleştirisi yönteminin, çeviri yoluyla üretilen yeni anlamların izini sürmede eleştirmene yol gösterdiği, onu *çevrilebilirlik/çevrilemezlik* ikiliğinin tuzağına düşmekten kurtardığı açıktır. Hiç kuşkusuz, bu yöntem çerçevesinde yürütülen bir çeviri eleştirisi çalışmasında eleştirmenin yapabileceği değerlendirmeler ve varacağı sonuçlar, geleneksel dilbilimsel anlayışla, yani dilsel ikili karşıtlıkların birbiriyle karşılaştırılması üzerinden yapılacak bir incelemede varılabilecek sonuçlardan çok farklı olacaktır. Geleneksel dilbilimsel anlayışla yürütülen bir eleştiri çalışmasında, örneğin, ‘çanlar’ sözcüğünü ‘davullar’ sözcüğüyle karşılamayı seçen Can Yücel’in kaynak metindeki anlamı çarpıtması, bozduğu, hatta yok ettiği ya da erek metnin çeviri sayılmayacağı, ancak bir uyarılma biçiminde ele alınması gerektiği yolunda sonuçlara varılması işten bile değildir. Ülkemizde bugün bile bu türden eleştirel çalışmaların ve değerlendirmelerin karşımıza çıkıyor olması, kültür kuramcılarının çeviribilime yaptıkları katkıların ve yapısalcılık sonrası düşüncenin Türkiye’de çeviri eleştirisi alanında çalışan araştırmacılardan bazıları tarafından görmezden geldiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, erek ve kaynak metinler arasındaki kaçınılmaz dilsel farklılıkları ‘bozulma’, ‘anlam yitimi’, ‘eksiklik’, ‘kayıp’ gibi kavramlarla açıklamaya çalışanlara, bu yaklaşımlarının temelinde *çevrilemezlik* düşüncesinin, yani metinlerin biçimsel, biçimsel ya da anlamsal açıdan hiçbir değişikliğe uğramadan kalması gerektiği ve anlamın sabit olduğu yolundaki *özcü* anlayışın yattığını, erek metnin asla kaynak metnin *aynısı* olamayacağını, zaten çevirinin de diller ve kültürler arasındaki farklardan ötürü gerekli olduğunu, dilin ancak ayrımlar üzerinden anlam ürettiğini ve çevirinin yeni anlamların üretilmesine hizmet eden bir etkinlik olarak algılanması gerektiğini ne kadar hatırlatsak azdır. Eyüboğlu’nun tam 61 yıl önce büyük bir öngörüyle kaleme aldığı giriş yazısında “ha sen söylemişsin ha ben”, şairin şairle kaynaşması”, “bir dille iki dilin tadını almak, bir canla iki canın sevincini duymak” diye tarif ettiği şey işte çevirinin bu yeni anlamlar üretme özelliğidir.

Kaynakça

- Akcan, E. (2009). *Çeviride Modern Olan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alova, E. (2007). “Bir İstandollu’nun Notları”. *Sözcükler*. Mart-Nisan, İstanbul, s. 44-57.
- Altay, A. (2001). “Şiir Çevirisinde Çevrilemeyenler”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Ankara, cilt 18, sayı 1: 29-43.
- Ammann, M. (1990). “Anmerkungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendung”. Heidelberg: TEXTconTEXT. No. 5: 209-250.
- Arrojo, R. (1995). “The ‘Death’ of the Author and the Limits of the Translator’s Visibility”. In M. Snell-Hornby, Z. Jettmarová & K. Kaindl (Eds.), *Translation as Intercultural Communication* (pp. 21-32). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Arrojo, R. (1996). “Literature as Fetishism: some Consequences for a Theory of Translation”. *Meta*. Volume 41, Numéro 2, Juin: 208–216.
- Arrojo, R. (1998). “The Revision of the Traditional Gap Between Theory and Practice and the Empowerment of Translation in Postmodern Times”. *The Translator*. Volume 4, no 1: 25-48.
- Bengi-Öner, I. (1993). “Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üsteleştirme, Çeviribilim İlişkileri”. *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Hitit Yayınları, s. 25-50.
- Berk, İ. (1978). “Çeviride Şiir Dili”. *Türk Dili: Çeviri Sorunları Özel Sayısı*. Ankara, Sayı 322.
- Berk, Ö. (2005). *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: OUP.
- Culler, J. (1997). *Literary Theory: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Davis, K. (2001). *Deconstruction and Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.

- Erten, A. (1993). "Çeviri Ediminde Kayıplar Sorunu", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 10, sayı 1: 315-330.
- Even-Zohar, I. (1985). "Yazınsal 'Polisistem' İçinde Çeviri Yazının Durumu". çev. Saliha Paker. *Adam Sanat*. S. 14. İstanbul: Adam Yayınları, s. 59-68.
- Eyüboğlu, S. (1993). "Can Yücel'in Şiir Çevirileri". *Her Boydan: Dünya Şiirinden Örnekler*. İstanbul: Papirüs Yayınları (4. baskı).
- Ferber, M. (1999). *Dictionary of Literary Symbols*. West Nyack, NY, USA: Cambridge University Press.
- Fillmore, C. (1977). "Scenes-and-Frames Semantics". A. Zambolli (ed). *Linguistic Structure Processing* (pp. 55-82). Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- Gidmark, J. B. (ed.). (2000). *Encyclopedia of American Literature of the Sea & Great Lakes*. Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated.
- Göktürk, A. (2008). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güttinger, F. (1963). *Zielsprache. Theorie und Technik des Übersetzens*. Zürich: Manesse Verlag.
- Hermans, T. (2009). "Translatability". In Baker, M and Saldanha, G, (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 300-303). Routledge: London and New York.
- Isham, H. F. (2004). *Image of the Sea: Oceanic Consciousness in the Romantic Century*. New York, USA: Peter Lang Publishing, Incorporated.
- Kade, O. (1968). *Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Karantay, S. (1989). "Can Yücel ile Söyleşi". *Metis Çeviri Araştırmaları Dergisi*. İstanbul, Yaz, sayı 8, s. 11-18.
- Koller, W. (1979). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle und Mayer.
- Kuçuradi, İ. (1978). "Şiir Çevirisini Değerlendirme ve Türkçe'de Homeros". *Türk Dili: Çeviri Sorunları Özel Sayısı*. Ankara, Sayı 322.
- LeMaster J. R. and D. D. Kummings (eds). (1998). *The Routledge Encyclopedia of Walt Whitman*. New York: Routledge.
- Nida, E. (1964). *Towards a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Lieden.
- Popovič, A. (1970). "The Concept of 'Shift of Expression' in Translation". ed. J. Holmes, F. de Haan, A. Popovič. *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*. The Hague: Mouton de Gruyter, pp. 78-87.
- Reynolds, D. S. (2005). *Walt Whitman*. Cary, NC, USA: Oxford University Press, Incorporated.
- Schäffner, C. (1998/2001). "Skopos Theory". Baker M. (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 236-238). London: Routledge,.
- Tavukçu, O.K. (2009). "Türk Edebiyatında Ölüm Şiirlerinin Bazı Üslûp Özellikleri", *Motif Akademi*, 1-2: s. 59-73.
- Telliöğlu, B. (1998). *Reflections of Gideon Toury's target-Oriented Theory and Hans J. Vermeer's Skopos Theory on Translation Criticism: A Meta-critique*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Telliöğlu, B. (2015). *Çeviride Makul, Makbul ve Müphem: Çeviri Etiği, Meslek İlkeleri ve Bireysel Ahlak*. Yayınlanmamış doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Toury, G. (1985). "A Rationale for Descriptive Translation Studies". Theo Hermans (ed.). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (pp. 16-41). Beckenham: Croom Helm.
- Toury, G. (2004). "Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü". Mehmet Rifat (der.). *Çeviri Seçkisi: Çeviri(bilim) Nedir?* (s. 149-164). İstanbul: Dünya Yayınevi.

- Vermeer, Hans J. (1990). *Mgen Sie Zistrosen?*. Heidelberg: TEXTconTEXT.
- Vermeer, Hans J. (1996). *A Skopos Theory of Translation (Some Arguments for and against)*. Heidelberg: TEXTconTEXT (Wissenschaft).
- Vermeer, Hans J. (1998/2001). "Didactics of Translation". M. Baker (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 60-63). London: Routledge.
- Vermeer, Hans J. (2002). "Apparent contradictions in 16th century reports on Turkey". (ed.) Hasan Anamur. *Aspects culturels de la traduction: En hommage  Hasan-Ali Yücel* (pp. 85-96). *Istanbul 23-25 Ekim 1997. Actes du Ir Colloque International de Traduction*. Istanbul 2002.
- Vermeer, Hans J. (2004). "evirinin Doğası-Bir zet". *eviri Seçkisi: Çeviri(bilim) Nedir?*. (der.) Mehmet Rifat. (ev.) Dilek Dizdar. İstanbul: Dünya Yayınevi.
- Whitman, W. (1996). *Selected Poems*. London: Penguin Books.
- Yücel, C. (1993). *Her Boydan: Dünya şirinden rnekler*. İstanbul: Papirüs Yayınları, (4. baskı).

İtalyanca ve Türkçe Belirsiz Nicelik İfadelerinde Adların Kullanımı Üzerine Bir İnceleme

Sadriye GÜNEŞ¹

Öz

Evrensel kavramlardan biri olan nicelik kavramı, insanın düşünme sürecinde geniş yer alan çok boyutlu bir kategoridir. Dilbilimde de araştırma konusu olan nicelik, belirli ve belirsiz olmak üzere iki türe ayrılır ve dilde farklı şekillerde ifade edilir. Belirli nicelik sayılarla, formüllerle ve sembollerle ifade edilirken belirsiz niceliğin ifadesinde çeşitli dilbilgisel ve sözcüksel araçlar kullanılır. Sözcüksel seviyede nicelik ad, sıfat, zarf, eylem vb. sözcük türleri ile ifade edilir. Çeşitli dillerde belirsiz nicelik ifade etmede adların yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Gerçek anlamları somut varlıklar ifade eden bu adlar başka varlık ya da kavram adlarıyla bir araya getirilerek kullanıldığında anlam kaymasına uğrayarak belirsiz nicelik ifade etme araçlarından biri haline gelir. Adların yer aldığı nicelik ifadeleri, varlık veya kavramlardan oluşan belirsiz bir çokluğu ya da belirsiz bir azlığı ifade ederken, aynı zamanda bunları yoğunluk, düzenlilik, hareketlilik gibi bazı nitel belirtilere göre de tanımlar, konuşucuların öznel değerlendirmesini ve duygularını yansıtır. Belirsiz nicelik ifadeleri diller arası benzerlikler göstermekte birlikte ürünü oldukları ulusa ve kültüre özgü özellikler taşımaktadır. Bu çalışmada, adların kullanıldığı İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadeleri, adların yer aldığı anlamsal alanlar, anlamları ve yapıları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Giriş bölümünde nicelik kavramı, nicelik ifadelerinde adların kullanımı ve yer aldıkları anlamsal alanlar açıklanmıştır. Kullanılan yöntemler belge tarama ve karşılaştırmalı tanım çözümlemesi, anlamsal ve yapısal karşılaştırma olarak belirtilmiştir. Belirlenen İtalyanca ve Türkçe nicelik ifadeleri bulgular bölümünde aktarılmış, yorumlar bölümünde ise anlam ve yapı açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmışlardır. Elde edilen sonuçların yabancı dil olarak İtalyanca ve Türkçe öğretimine ve kültürlerarası çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Belirsiz nicelik, İtalyanca, Türkçe, adlar.

A Review of The Use of Nouns in Italian and Turkish Indefinite Quantity Expressions

Abstract

The concept of quantity is a multidimensional category that takes place in the human thinking process. In linguistics, definite quantity is expressed in terms of numbers, formulas and symbols, whereas numerous grammatical and lexical means are used to express indefinite quantity. When *indefinite quantity* expressions are investigated, nouns are found to be commonly used in expressing quantity. Those nouns whose real meanings express concrete entities, transform into tools for expressing *indefinite quantity* by undergoing semantic shifts when used with other conceptual words. *Indefinite quantity* expressions show similarities between languages, even though they carry the specific natural and cultural characteristics. In this study, Turkish and Italian indefinite quantity expressions, in which nouns are used, have been studied comparatively in terms of semantic fields, meanings and structures. In the introductory part, the definition of the concept of quantity, the use

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, sadriye.gunes@istanbul.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 7.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417494

of nouns in quantity expressions, and the semantic fields in which they appear are discussed. The methods employed are document scanning and comparative definition analysis, semantic and structural comparison. Based on the conducted screening of Italian and Turkish descriptive dictionaries and the analysis of the definitions, indefinite quantity expressions in which nouns are used were identified and presented in the findings section under two headings: indefinite multitude and indefinite fewness expressions. The structural and semantic comparison of the quantity expressions examined is covered in the comments section. It is hoped that the results obtained will contribute to the teaching of Turkish and Italian as a foreign language, and intercultural studies.

Key words: Indefinite quantity, Italian, Turkish, name.

Giriş

Evrensel kavramlardan biri olan nicelik kavramı, insanın düşünme sürecinde geniş yer alan çok boyutlu bir kategori olması nedeniyle birçok bilimde olduğu gibi dilbilimde de araştırma konusudur. Belirli ve belirsiz olmak üzere iki türe ayrılan nicelik, dilde farklı şekillerde ifade edilir. Belirli nicelik sayılarla, formüllerle ve sembollerle ifade edilirken belirsiz niceliğin ifadesinde çeşitli dilbilgisel ve sözcüksel araçlar kullanılır. Bu nedenle nicelik birçok dilbilimsel araştırmaya konu olmuştur. Alanda yapılan araştırmalara örnek olarak Akulenko ve diğerlerinin (1990) çağdaş Avrupa dillerinde nicelik kategorisi; Galich'in (2002) Almancada niceliğin ifadesi; Aksenova'nın (2014) İngilizcede ve Rusçada belirsiz niceliğin sözcüksel seviyede ifadesi; Alekseyeva'nın (2003) İngilizcede belirsiz niceliğin adlarla ifadesi; Bordyugova'nın (2015) Fransızcada ve Rusçada belirsiz azlık ifade eden adların dilbilgisel özellikleri; Rahilina ve Su-Hyon'un (2009) Rusçada belirsiz niceliğin sözcüksel seviyede ifadesi; Kochergo'nun (2014) Belaruscada belirsiz nicelik ifadelerinde metaforların kullanımı; Sergeyev'in (1996a) niceliğin dilde metaforlarla ifadesi üzerine yaptıkları çalışmalar gösterilebilir.

Çeşitli dillerde yapılan araştırmalar incelendiğinde, sözcüksel seviyede belirsiz niceliğin ifadesinde adların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadelerin bir yandan diller arası benzerlikler gösterdikleri, diğer yandan ürünü oldukları ulusa ve kültüre özgü özellikler taşıdıkları belirlenmiştir. Alandaki araştırmalar ışığında İtalyanca Sözcükbilim dersinde kavramların dilde ifadesi üzerine yapılan çalışmalarda, farklılık göstermeleri nedeniyle İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinde adların kullanımı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu gereksinim doğrultusunda yapılan araştırmadan elde edilen bulguların ve ulaşılan sonuçların yabancı dil olarak İtalyanca ve Türkçe öğretimine, bu dillerdeki çeviri ve kültürlerarası çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Giriş bölümünde nicelik kavramı, nicelik ifadelerinde adların kullanımı ve anlamsal alanları kısaca açıklanmaktadır. Daha sonra yöntem, bulgular, yorum ve sonuç bölümlerine yer verilmektedir.

1.1. Nicelik Kavramı

Nicelik, artıp eksilebilen, sayılabilen, ölçülebilen bir büyüklüğün ölçme ve hesaplama işlemleriyle yapılan bir karşılaştırmanın sonucunda kesin ya da yaklaşık olarak ifade edilen değeridir (Panfilov, 1977, s. 158), ne kadar, ne büyüklükte sorularının karşılığıdır. Dünyayı algılama, öğrenme ve yansıtma süreçlerinde varlıkların, maddelerin vb. oluşturdukları nicelikler matematiksel, kesin ve nesnel bir şekilde ya da matematiksel olmayan, yaklaşık ve belli ölçüde öznel bir şekilde ifade edilebilir (Galich,

2002, s. 24). Nicelik, insanın düşünme sürecinde geniş yer alan çok boyutlu bir kategoridir, bu nedenle dilbilimde de araştırma konusudur (Kuzina, 2014, s. 108).

Bilimsel dilde niceliğin kesin bir şekilde ölçülmesi ve ifade edilmesi önemlidir (Ryabceva, 2000, s. 108), bu nedenle nicelik kesin ve net bir şekilde sayı veya sembollerle, nicel işlemler de matematiksel formüllerle ifade edilir. Doğal dilde nicelik ele alındığında insanoglunun yalnızca ölçülebileni değil, ölçme işleminin uygulanmadığı şeyleri de ölçmek istediği, bir başka deyişle duygu ve düşüncelerin derinliğini, olumsuzlukların yarattığı zararların büyüklüğünü belirlemek istediği görülmektedir. Varlıklar ve olaylar, fikirler ve kavramlar, özellikler ve nitelikler, düşünceler, izlenimler ve tahminler, iyi veya kötü davranışlar dünyası nicel değerlendirme konusu olduğunda ortaya çıkan duygular insanı sürekli olarak abartmaya ya da küçümsemeye, gerçek bir şekilde değerlendirme mümkün olmasa da çokluk veya azlık hakkında konuşmaya iter. Dolayısıyla ölçme sisteminde sapmalar meydana gelir, nicelik niteliğe dönüşür, nitelik de nicel birimlerle ölçülmeye başlar. Doğal dilde kesin bir şekilde ölçülemeyen niceliğin değerlendirilmesi öznel hale gelir ve buna dayalı olarak belirsiz nicelik ve yaklaşık değerler ifade etme sistemleri geliştirilir (Arutyunova, 2005, s. 20); belirsiz nicelik kesin sayılarla değil de, bir çeşit tahmini eşdeğerleriyle ifade edilir (Ryabceva, 2000, s. 108).

Nicelik kavramı doğal dilde çeşitli dilbilgisel ve sözcüksel araçlarla ifade edilir. Dilbilgisel olarak niceliğin ifadesi dilin sesbilimsel, biçimbilimsel, sözcüksel ve sözdizimsel seviyelerindeki birimleriyle gerçekleştirilir (Aksenova, 2014, s. 13). Sesbilimsel seviyede sözcüklerdeki seslerin uzatılması ya da kısaltılması; biçimbilimsel seviyede tekil-çoğul sayıların, karşılaştırma derecelerinin, kişi eklerinin, sözcük yapımında nicelik ifade eden çeşitli biçimbirimlerinin kullanımı; sözcüksel seviyede nicelik veya nicelik-nitelik anlamı taşıyan çeşitli sözcüklerin kullanımı; sözdizimsel seviyede görülen belirli yapılar ve sözcük tekrarları nicelik ifade etme yöntemleridir (Kuzina, 2014, ss. 111-113). Sözcüksel seviyede nicelik tüm sözcük türleri ile, örneğin varlıkların niceliği adlarla, niteliklerin niceliği sıfat ve belirteçlerle, süreçlerinin niceliği eylemlerle ifade edilir (Turaeva ve Birenbaum, 1985).

Çalışma konusu çerçevesinde belirsiz nicelik ifadelerinde adların kullanımı daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.2. Nicelik İfadelerinde Adların Kullanımı

Gerçek anlamları somut varlıklar ifade eden bazı adlar, başka varlık veya kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları yapılarda anlam kaymasına uğrayarak ve kısmen dilbilgisel özellikler kazanarak belirsiz nicelik ifade eder duruma gelmektedir. Adların yer aldığı bu yapılar öznel bir değerlendirme içerir ve *çok fazla* anlamında belirsiz bir çokluğu ya da *çok az* anlamında belirsiz bir azlığı ifade eder (Aksenova, 2014, s. 13). Bu tür adlara ilişkin somut örnekler şöyle verilebilir:

İtalyancada bir doğa olayı adı olan *pioggia* (yağmur) sözcüğünün, yine ad olan *errore* (hata) sözcüğü ile bir araya gelerek oluşturduğu *pioggia d'errori* (hata yağmuru) şeklindeki yapı (ZIN, s. 1318), hatalardan oluşan belirsiz bir çokluk anlamında kullanılır. Aynı şekilde Türkçede ad olan *yağmur* sözcüğünün, yine ad olan *para* sözcüğü ile oluşturduğu *para yağmuru* şeklindeki yapı (TDKG) paradan oluşan belirsiz bir çokluğu ifade eder.

İtalyancada insan bedeninin bir parçasının adı olan *palmo* (avuç) sözcüğünün, yine ad olan *terra* (arazi) sözcüğü ile oluşturduğu *un palmo di terra* (bir avuç arazi) şeklindeki yapı (GAB) az miktardaki araziden oluşan belirsiz bir niceliği ifade eder. Aynı şekilde Türkçede ad olan *avuç* sözcüğünün, yine ad olan *insan*

sözcüğü ile oluşturduğu *bir avuç insan* şeklindeki yapı (TDKG) az sayıda insandan oluşan belirsiz bir niceliği ifade eder.

Ele alınan yapılardaki *pioggia/yağmur* ve *palm/avuç* sözcükleri gerçek anlamlarından uzaklaşarak sırasıyla belirsiz bir çokluk ve belirsiz bir azlık, başka bir ifadeyle nicelik eder duruma gelmişlerdir. Verilen örneklerde görüldüğü üzere gerçek anlamları varlık ifade eden adlar, oluşturdukları yapılarda gerçek anlamlarından uzaklaşarak başka bir varlığın ya da kavramın niceliğini tanımlar duruma gelmişlerdir (Aksenova, 2014, s. 14).

Sergeyev (1996a, s. 63), sözcüksel seviyede nicelik ifade eden adların ve bu adların başka adlarla oluşturdukları yapıların metaforlaştığını ileri sürerek konuyu farklı bir açıdan ele almıştır. Nicelik ifade eder duruma gelen *yağmur*, *çığ*, *deniz*, *göl*, *dağ* vb. gibi adların ve gerçek anlamları da nicelik ifade eden, kap veya büyük kap olarak adlandırılan *sepet*, *vagon* vb. gibi adların anlam kayması neticesinde nicelik metaforlarına dönüştüğünü belirtmiştir. Yazara göre genel dilsel metaforlar olarak tanımlanan nicelik metaforları nesnelere, olgular ve olayları nicel olarak betimler, duyguları ifade etme araçlarıdır; örn., *insan seli*, *para yağmuru* vb. şeklindeki ad temelli metaforlar varlıkları veya gerçekleşen olayları miktarı, boyutu, yüksekliği, hacmi vb. fiziki değerleriyle yapılan benzerliklere dayalı olarak oluşturulmuş; niceliğin metaforlarla ifadesi aynı zamanda niteliğin de ifadesidir.

Nicelik ifadelerinde ad kullanımının etkili bir anlatım aracı olduğuna ilişkin görüşler belirtilmiştir. Sergeyev (1996b), nicelik ifade eden ad temelli metaforların reklam dilindeki etkisine değinmiştir. Lukyanova (1986), adların yer aldığı belirsiz nicelik ifadelerindeki etkili anlatımı sağlayan imgeselliğin, varlıkların ve olayların ortaya çıkış veya değişim dinamikleri; ardı ardına gelmeleri veya düşmeleri; akış halinde gelmeleri; yatay veya dikey yerleşimleri; çağrıştırdıkları derinlik; belli bir düzene göre yerleşimleri; dağınık, karışık veya durağan halleri vb. ile ilgili olduğunu ifade etmiştir.

Rahilina ve Su-Hyon (2009, s. 13), herhangi bir kümenin niceliğini belirten adların, niceliğin yanında bu kümeyi türdeşlik, düzenlilik vb. gibi bazı nitel belirtilere göre de tanımladıklarını belirtmişlerdir. Araştırmacılara göre niceliği ifade edilmek istenilen varlıkların uzunluğu ve yerleşimlerinin yoğunluğu, tekrarlanan eylemlerin belli bir zaman diliminde sıklığı gibi görsel olarak algılanan çeşitli uzamsal ilişkiler nicel değerlendirmeyi en çok etkileyen unsurlardır. Görsel algılama sonucu bir niceliğin *çokluk* veya *azlık* olarak değerlendirilmesinin yanında sözü edilen nitel özellikler de belirtilir (Kuzina, 2014, s. 110).

1.3. Nicelik İfadelerinde Kullanılan Adların Anlamsal Alanları

Nicelik ifadelerinde hangi adların kullanıldığını belirleme çalışmalarında Sergeyev (1996a, s. 65) adların izleksel grupları ifadesini kullanırken Rahilina ve Su-Hyon (2009, s. 37) adların geldiği verici ya da anlamsal alanlar ifadesini kullanmışlardır.

Sergeyev'in (1996a, s. 65) tanımlamasına göre nicelik ifadelerinde metaforlara dönüşen adların yer aldığı izleksel gruplar şöyle belirlenmiştir: *zincir*, *spektrum* vb. gibi teknik terimler; *epidemi* vb. gibi tıp terimleri; *orman*, *sürü* vb. gibi hayvanlar ve bitki dünyasına özgü sözcükler; *yağmur*, *deniz* vb. gibi coğrafya, meteoroloji ve astronomi alanlarına özgü sözcükler; *ordu*, *alay* vb. gibi askeri terimler; *hanedan* vb. gibi eski sözcükler; *çevre*, *piramit* vb. geometrik şekil adları; *bardak*, *kaşık* vb. gibi günlük yaşamda kullanılan nesne adları.

Rahilina ve Su-Hyon (2009, s. 37), belirsiz çokluk ifade eden adları; geniş alan ve yüzeyler (*deniz, orman vb.*); dikey nesnelere (*dağ, yığın vb.*); derin boşluklar (*uçurum vb.*); kaplar veya büyük kaplar (*çuval, araba vb.*); çok sayıda öge içeren kümeler (*sürü, ordu vb.*); yatay hareket eden kitleler (*nehir vb.*); havada hareket eden ve düşen kitleler (*yağmur, dolu vb.*); aniden ortaya çıkan kitleler (*çığ vb.*); belirsiz azlık ifade eden adları: küçük ve sınırlı yüzeyler (*avuç vb.*); bir bütünden alınan küçük kitle ve hacimler (*damlı, lokma vb.*); bir bütünden alınan küçük parça veya bölümler (*dilim, kırıntı vb.*); küçük nesnelere (*kıl, kaşık vb.*) anlamsal alanlarına göre sınıflandırmışlardır.

1.4. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinde adların kullanımını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Karşılaştırmalı inceleme, belirsiz nicelik ifadelerinde kullanılan adların ait oldukları anlamsal alanlara, anlamlarına, niceliği ifade edilecek varlık veya kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları yapıya göre yapılacaktır. Karşılaştırma sonucunda İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinde adların kullanımına ilişkin benzerlikler ve farklılıklar belirlenecektir.

Araştırmada elde edilecek olan bulguların ve sonuçların Sözcükbilim ve Çeviri Uygulamaları derslerindeki öğretim etkinliklerinde kullanılması amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırmada belge tarama ve karşılaştırmalı tanım çözümlemesi, anlamsal ve yapısal inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, konunun genişliği nedeniyle Rahilina ve Su-Hyon'un (2009) nicelik ifade eden adların belirlenmesinde oluşturduğu anlamsal alanlar dikkate alınmış ve bu nedenle anlamsal alan terimi tercih edilmiştir. Alanyazında belirsiz nicelik konusunun metafor açısından da ele alındığı görülmüş, ancak konuya adlar açısından yaklaşılmıştır.

Belge tarama İtalyanca ve Türkçe basılı ve çevrimiçi açıklamalı sözlükler, İtalyanca ve Türkçe derlemeler incelenerek yapılmıştır. Önce İtalyanca, daha sonra Türkçe sözlükler incelenmiş ve söz konusu anlamsal alanlara ait olan adların nicelik ifade edip etmediklerine bakılmıştır. Karşılaştırmalı tanım çözümlemesi, belirsiz nicelik ifade eden adların sözlük madde başlıkları altında verilen tanımlar İtalyanca ve Türkçe için karşılaştırılarak yapılmıştır. Nicelik ifade ettikleri belirlenen İtalyanca ve Türkçe adlar bulgular bölümünde verilmiştir. Bulguların sıralamasında belirsiz çokluk ve belirsiz azlık anlamsal alanları gözetilmiş, ilk olarak İtalyanca ad, hemen yanına yan çizgi konulduktan sonra Türkçe karşılığı, bulunması durumunda bu adların nicelik ifade eden eş anlamlıları da belirtilmiştir. Adların ifade ettikleri nicelik anlamları ve kullanım örnekleri aktarılırken buldukları kaynaklar gösterilmiştir. Örneğin, geniş yüzeyler anlamsal alanına ait olan İtalyanca *mondo* sözcüğünden oluşan sözlük madde başlığı incelenmiş, bu başlık altında verilen tanımlar çözümlenmiştir. Ad olarak *mondo* sözcüğünün “pek çok, büyük nicelik” anlamında, örn., *un mondo di problemi* (bir dünya sorun) şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir (REP). *Mondo* sözcüğünün Türkçe karşılığı olan *dünya* sözcüğünden oluşan sözlük madde başlığı incelendiğinde, söz konusu adın “pek çok, büyük nicelik” (TDKG) anlamında, örn., *dünya kadar iş* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

Anlamsal karşılaştırma, adların kullanıldığı İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadeleri ifade ettikleri anlam, adların ait olduğu anlamsal alanlar, niceliğin yanında belirtilen nitel özellikler, anlam güçlendirmesi açısından ele alınarak yapılmıştır. Yapısal karşılaştırma, İtalyanca ve Türkçe adların niceliği ifade edilecek varlık veya kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları söz öbekleri

şeklindeki yapılar dikkate alınarak yapılmıştır. Bu yapıların tümce içerisinde kullanımı ve işlevleri ele alınmamıştır. Karşılaştırma sonucunda İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinde adların kullanımında benzerlikler ve farklılıklar belirlenmiştir.

Bulgular bölümünde kaynakları daha kısa bir şekilde göstermek amacıyla İtalyanca için İt.; Türkçe için Tr.; Zingarelli (1996), *Vocabolario della lingua italiana* için ZIN; Gabrielli (2011), *Grande dizionario di italiano* için GAB; La Repubblica.it (2011), *Dizionario di italiano dalla A alla Z* için REP; Corriere della Sera, *Dizionario di italiano* için COR; TDK *Türkçe sözlük* (1988) için TDK; TDK çevrimiçi *Güncel Türkçe sözlük* için TDKG, Aksan, Y. et al. (2012), Construction of the Turkish National Corpus (TNC) Türkçe Ulusal Derlemi için TUD; İtalyanca Corpus CORIS derlemi için CORIS kısaltmaları kullanılmıştır.

Nicelik ifadelerinde kullanılan adların Rahilina ve Su-Hyon'un (2009) oluşturdukları anlamsal alanlar dikkate alınarak belirlenmesi çalışmanın sınırlılıkları oluşturmaktadır.

3. Bulgular

İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinde adların kullanımına ilişkin bulgular belirsiz çokluk ve belirsiz azlık ifadeleri olmak üzere iki başlık altında aktarılmaktadır.

3.1. Belirsiz Çokluk İfadelerinde Kullanılan Adlar

Belirsiz çokluk ifadelerinde kullanılan adlar ve bu adların niceliği ifade edilecek varlık veya kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları yapılarla ilişkin örnekler aşağıdaki belirtilen anlamsal alanlara göre verilmektedir.

a. Belirsiz Çokluk İfadelerinde Geniş Alan ve Yüzey Adları

mare/ deniz, derya

İt. *mare* sözcüğünün “geniş alan, büyük miktar” anlamında, örn., *un mare d'erba/ gente/ oferte* (ot/ insan/ teklif denizi) (GAB) şeklinde; Tr. *derya, deniz* sözcüklerinin “geniş alan, çokluk, yoğunluk, bir şeyin bol olduğu yer, pek çok” anlamlarında (TDKG), örn. *derya gibi bilgi/bir kalabalık* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir. TDKG sözlüğünde *deniz* sözcüğünün çokluk ifade ettiği belirtilmiş olsa da kullanım örneklerine rastlanmamıştır.

oceano/ okyanus

İt. *oceano* sözcüğünün “büyüklüğü ölçülemez nicelik” anlamında, örn., *un oceano di folla/ parole/ fango* (okyanus dolusu kalabalık/ sözcük/ çamur) (REP) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir. Tr. *okyanus* sözcüğünün nicelik ifade eden anlamına sözlüklerde rastlanmamış, ancak (TUD) incelendiğinde *okyanus dolusu su* şeklinde çokluk ifade eden bir ifadeye rastlanmıştır.

mondo/ dünya

İt. *mondo* sözcüğünün “pek çok, büyük nicelik” anlamında, örn., *un mondo di problemi/ cortesie* (bir dünya sorun/ nezaket) (REP) şeklinde; Tr. *dünya* sözcüğünün “pek çok, büyük nicelik” anlamında (TDKG), örn., *dünya kadar iş/ zaman* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

lago/ göl

İt. *lago* sözcüğünün “büyük miktar” anlamında, örn., *un lago di sangue/ pensiero* (kan/ düşünce gölü) (REP) şeklinde; Tr. *göl* sözcüğünün nicelik anlamında kullanımına sözlüklerde rastlanmamış olsa da, bir kavga, savaş vb. durumlarda çok kan döküldüğünü ifade etmek için *kan gölüne dönmek/ çevirmek* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

foresta, bosco/ orman

İt. *foresta, bosco* sözcüklerinin “yoğun, çok, birbirine karışmış, gür” anlamında, örn., *una foresta/ un bosco di capelli* (saç ormanı) (GAB), *foresta di pensieri* (düşünce ormanı) (CORIS) şeklinde; Tr. *orman* sözcüğünün İtalyanca sözcükle aynı anlamda *orman gibi* (TDKG), *orman saçlı* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

b. Belirsiz Çokluk İfadelerinde Dikey Varlık Adları

montagna/ dağ

İt. *montagna* sözcüğünün “pek çok” anlamında, bir arada bulunan çok sayıda nesneyi ifade etmek için (GAB), örn., *una montagna di libri/ informazioni* (bir dağ kitap/ bilgi) (CORIS) şeklinde; Tr. *dağ* sözcüğünün İtalyanca sözcükle aynı anlamda, (TDK, s. 328), örn., *dosyalar dağ gibi, dağ gibi bulaşık, dağlar kadar mesafe* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

mucchio, cumulo, barca/ yığın

İt. *mucchio* sözcüğünün çok sayıda varlığın bir arada bulunmasını ifade etmek için, örn., *un mucchio di persone/ soldi* (bir yığın kişi/ para) (GAB); İt. *cumulo* sözcüğünün “birçok, pek çok” anlamında, örn., *un cumulo di errori/ sciocchezze* (bir yığın hata/ saçmalık); İt. *barca* sözcüğünün “pek çok” anlamında, örn., *una barca di quattrini* (bir yığın para) (REP) şeklinde; bu sözcüklerin Türkçe karşılığı olan *yığın* sözcüğünün “belirsiz çokluk” anlamında (TDKG), örn., *yığınla para/ soru, bir yığın öykü* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

c. Belirsiz Çokluk İfadelerinde Derin Boşluk Adları

subisso/ uçurum

İt. *subisso* sözcüğünün “çok sayıda” anlamında, örn., *un subisso di regali/ spettatori* (bir uçurum hediye/ seyirci) (REP) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir. Türkçede *uçurum* sözcüğünün olay, olgu, nesnelere vb. aralarında büyük bir fark ve ayrılığın bulunduğunu belirtmek için, örn., *aradaki uçurum, derin uçurum* (TDKG), *gelir uçurumu, rakamlar arasındaki uçurum* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

d. Belirsiz Çokluk İfadelerinde Kap ve Büyük Kap Adları

sacco/ çuval

İt. *sacco* sözcüğünün “çok, pek çok, çok fazla” anlamında, örn., *un sacco di gente/ soldi/ tempo* (bir çuval insan/ para/ zaman) (ZIN, s. 1563) şeklinde; Tr. *çuval* sözcüğünün İtalyanca sözcükle aynı

anlamda, örn., *bir çuval dolusu para, çuvalar dolusu ihbar, çuval çuval şeker, bir çuval sevinç* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

vagone, carrozza/ vagon, araba

İt. *vagone* sözcüğünün “büyük miktar” anlamında, örn., *un vagone di libri/ sciocchezze* (bir vagon kitap/ saçmalık) (GAB) şeklinde; Tr. *vagon* sözcüğünün “çokluk” anlamında *vagon dolusu altın* (TUD) şeklinde kullanıldığı; İt. *carrozza* sözcüğünün nicelik anlamında kullanılmadığı; Tr. *araba* sözcüğünün “pek çok, fazla” anlamında (TDKG), *bir araba lakırdı, arabalar dolusu ürün* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

scanalatura/ oluk

İt. *scanalatura* sözcüğünün nicelik anlamında kullanılmadığı; Tr. *oluk* sözcüğünün “pek çok, çok bol ve arası kesilmeden sürekli gelen nicelik” anlamında (TDKG), örn., *oluk gibi para akmak, oluk oluk kan akmak* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

grembo/ kucak

İt. *grembo* sözcüğünün nicelik anlamında kullanılmadığı; Tr. *kucak* sözcüğünün “pek çok, pek bol” anlamında *kucak kucak* (TDKG), *kucak dolusu para/ sevgi* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

palmu/ avuç

İt. *palmu* sözcüğünün çokluk anlamında kullanılmadığı görülmüştür. Tr. *avuç* sözcüğünün “pek çok” anlamında (TDKG), örn., *avuç dolusu para, avuç avuç altın* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiş, azlık anlamında kullanımı ise belirsiz azlık ifadeleri başlığı altında verilmiştir.

fascio/ tomar

İt. *fascio* sözcüğünün “yığınla” anlamında, örn., *un fascio di documenti/ riviste* (bir tomar belge/ dergi) (GAB) şeklinde; Tr. *tomar* sözcüğünün “pek çok, fazla” anlamında (TDKG), örn., *bir tomar para, tomar tomar dolar* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

e. Belirsiz Çokluk İfadelerinde Çok Sayıda Öğe İçeren Küme Adları

esercito/ ordu

İt. *esercito* sözcüğünün “çok sayıda insan, canlı vb., kalabalık” anlamında, örn., *un esercito di disoccupati/ creditor* (işsizler/ alacaklılar ordusu) (GAB) şeklinde; Tr. *ordu* sözcüğünün aynı anlamda, örn., *işsizler/ çalışan ordusu* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

batteria/ batarya

İt. *batteria* sözcüğünün bir arada bulunan, belirsiz sayıdaki aynı ya da benzer unsurları ifade etmek için, örn., *una batteria di giocattoli/ test* (bir batarya oyuncak/ test) (GAB) şeklinde kullanıldığı; Tr. *batarya* sözcüğünün nicelik belirtmede kullanılmadığı görülmüştür.

reggimento/ alay

İt. *reggimento* sözcüğünün “birçok, pek çok” anlamında (GAB), örn., *un reggimento di impiegati/ mensole* (bir alay memur/ raf) (CORIS) şeklinde; Tr. *alay* sözcüğünün İtalyanca sözcükle aynı anlamda *alay alay, bir alay, bir alay adam* (TDKG) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

battaglione/ tabur, tümen

İt. *battaglione* sözcüğünün “küme, yığın, grup, çok sayıda insan” anlamında (GAB), örn., *un battaglione di medici/ nuotatori* (bir tabur doktor/ yüzücü) (CORIS) şeklinde; Tr. *tabur* ve Tr. *tümen* sözcüklerinin İtalyanca sözcükle aynı anlamda örn., *bir tabur okullu kız, tümen tümen insan* (TDKG) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

branco, gregge, sciame/ sürü

İt. *branco* sözcüğünün “küçümseme” anlamını da katarak bir grubu ifade etmek için, örn., *un branco di ladri* (hırsız sürüsü); şaka yoluyla düzensiz ve gürültülü bir grubu ifade etmek için, örn., *un branco di scolaretti/ stranieri* (öğrenci/ yabancılar sürüsü); İt. *gregge* sözcüğünün bir arada bulunan çok sayıda insanı, pasif ve itaatkar insan topluluğunu ifade etmek için, örn., *un gregge di pavididi* (korkaklar sürüsü); İt. *sciame* sözcüğünün birlikte veya düzensiz bir şekilde hareket eden insan veya nesnelere için, örn., *uno sciame di stranieri/ bambine* (yabancı/ çocuk sürüsü) (GAB; CORIS) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir. Tr. *sürü* sözcüğünün “birçok, pek çok” anlamında *bir sürü, sürü sepet, sürü sürü* şeklinde (TDKG), örn., *bir sürü dedikodu, sürü sepet genç, bir sürü eleman/ kolaylık/ banka* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

carovana/ kervan

İt. *carovana* sözcüğünün şaka yoluyla kalabalık ve gürültülü bir grubu ifade etmek için, örn. *una carovana di amici* (arkadaş kervanı) (GAB), *una carovana di donne/ schiavi* (kadınlar/ köle kervanı) (CORIS) şeklinde; Tr. *kervan* sözcüğünün toplu olarak birbiri ardınca gelen şeyleri ya da kalabalık bir grubu ifade etmek için (TDKG), örn., *bankalar/ profesyoneller kervanı* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

f. Belirsiz Çokluk Belirten ve Yönlü Hareket Eden Varlık Adları

torrente, fiume, fiumana/ dere, ırmak, nehir

İt. *torrente* sözcüğünün bir şeyin bol miktardaki akışını ifade etmek için, örn., *un torrente di fuoco/ emozioni* (ateş/ duygu deresi); İt. *fiume* sözcüğünün “büyük miktarda ve hızlı bir biçimde art arda gelen şeyler” anlamında, örn., *un fiume di fango/ chiacchiere* (çamur/ dedikodu nehri); İt. *fiumana* sözcüğünün “özellikle aynı yönde hareket eden çok sayıda insan veya nesne, kalabalık” anlamında, örn., *una fiumana di veicoli/ turisti* (araba/ turist nehri) (COR; CORIS) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir. Tr. *dere, ırmak* ve *nehir* sözcüklerinin nicelik belirtmede kullanılmadığı görülmüştür.

pioggia/ yağmur

İt. *pioggia* sözcüğünün “çokluk, bolluk, çok ve sık düşen veya gelen şeyler” anlamında (GAB), örn., *una pioggia di complimenti/ lacrime/ cenere* (tebrik/ gözyaşı/ kül yağmuru) (CORIS) şeklinde; Tr. *yağmur* sözcüğünün “çokluk, bolluk” anlamında (TDKG), örn., *hediyeler/ vergi/ceza yağmuru* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

grandine/ dolu

İt. *grandine* sözcüğünün “güçlü ve devamlı bir şekilde bir şey veya bir kimse üzerine düşen varlıklar” anlamında (COR), örn., *grandine di proiettili/ insulti/ sassi* (dolu şeklinde mermi/ hakaret/ taş) (CORIS) şeklinde kullanıldığı; Tr. *dolu* sözcüğünün nicelik ifadelerinde kullanılmadığı görülmüştür.

tempesta/ fırtına

İt. *tempesta* sözcüğünün “şiddetli ve gürültülü bir şekilde, çok sayıda ve art arda gelen veya düşen şeyler” anlamında (REP), örn., *una tempesta di proiettili/ accuse/ pensieri/ emozioni* (mermi/ suçlama/ düşünce/ duygu fırtınası) (CORIS) şeklinde kullanıldığı; Tr. *fırtına* sözcüğünün nicelik ifadelerinde kullanılmadığı görülmüştür.

bombardamento/ bombardıman

İt. *bombardamento* sözcüğünün “çok sayıda, hızlı ve yoğun bir şekilde bir şeye ya da eylemlere maruz kalma” anlamında (GAB), örn., *un bombardamento di accuse/ immagini* (suçlama/ görüntü/ bombardımanı) (CORIS) şeklinde; Tr. *bombardıman* sözcüğünün İtalyanca sözcükle aynı anlamda (TDKG), örn., *haber/ reklam/ vergi bombardımanı* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

nugolo/ bulut

İt. *nugolo* sözcüğünün “herhangi bir şeyden oluşan yoğun yığın” anlamında (COR), örn., *un nugolo di avvocati/ aziende/ frecce* (avukatlar/ şirketler/ ok bulutu) (CORIS) şeklinde; Tr. *bulut* sözcüğünün İtalyanca sözcükle aynı anlamda (TDKG) örn., *toz/ sivri sinek bulutu* şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

profluvio, diluvio, alluvione, inondazione/ sel

İt. *profluvio* sözcüğünün “bol miktarda akışkan madde” anlamında, örn., *profluvio di lacrime* (gözyaşı seli), “çok sayıda insan veya nesne” anlamında, örn., *profluvio di gente/ parole* (insan/ sözcük seli); İt. *diluvio* sözcüğünün “büyük miktarda herhangi bir şeye maruz kalma” anlamında, örn., *un diluvio di proteste/ critiche* (protesto/ eleştiri seli); İt. *alluvione* sözcüğünün “küçümseme” anlamı da katılarak “aşırı, hantal bir nicelik” anlamında, örn., *un'alluvione di telefilm/ pubblicità* (telefilm/ reklam seli); İt. *inondazione* sözcüğünün “insan veya bir şeyin yayılması ve bolluğu” anlamında, örn., *inondazione di turisti / informazioni* (turist/ bilgi seli) (GAB; CORIS) şeklinde; Tr. *sel* sözcüğünün “hareket halindeki büyük kalabalık, yığın, yoğunluk” anlamında (TDKG), örn. *insan seli, sevgi seli* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

caterva/ tufan

İt. *caterva* sözcüğünün “çok sayıda insan ya da şeyler” anlamında (GAB), örn., *una caterva di gente/ dubbi/ segni* (insan/ tereddüt/ işaret tufanı) (CORIS) şeklinde; Tr. *tufan* sözcüğünün “çok yoğun veya şiddetli bir şey” anlamında (TDKG), örn., *heyecan tufanı* şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

massa, folla, ressa, calca/ kitle, küme

İt. *massa* sözcüğünün “düzensiz büyük nicelik; insan kalabalığı” anlamında, örn., *una massa di legna/ errori/ ascoltatori* (odun/ hata/ dinleyici kitlesi); İt. *folla, ressa, calca* sözcüklerinin “insan kalabalığı” anlamında, örn., *una folla/ressa/calca di ammiratori/ candidati* (hayran/ aday kitlesi) (GAB), *una ressa di nuvole* (bulut kitlesi) (CORIS) şeklinde; Tr. *kitle, küme* sözcüklerinin “belirli işleviyle özellik gösteren büyük insan kalabalığı” anlamında (TDKG), örn., *bir küme insan, öğrenci/ tüketici/ müşteri kitlesi* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

invasione/ istila

İt. *invasione* sözcüğünün “çok sayıda öğeden oluşan bir grubun aniden ortaya çıkıp yayılması” anlamında (GAB), örn., *l'invasione di spettatori/ messaggi/ merci* (seyirci/ mesaj/ mal istilasası) (CORIS) şeklinde; Tr. *istila* sözcüğünün “yayılmak, kaplamak, sarmak, bürümek” anlamında (TDKG), örn., *böcek/ turist/ mülteci istilasası* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

valanga/ çığ

İt. *valanga* sözcüğünün “bir arada bulunan çok sayıda nesne veya olay” anlamında (GAB), örn., *una valanga di proteste/ compiti/ notizie* (protestolar/ ödevler/ haberler çığ gibi) (CORIS) şeklinde; Tr. *çığ* sözcüğünün “bir olayın birdenbire ve etkileyici bir biçimde büyümesi” anlamında (TDKG), örn., *tepkiler çığ gibi, çığ gibi düşmek/ dökülmek/ büyümek* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

fontana/ çeşme

İt. *fontana* sözcüğünün “büyük miktarda madde” anlamında (GAB), örn., *una fontana di pietra/ farina* (bir çeşme taş/ un) (CORIS) şeklinde; Tr. *çeşme* sözcüğünün “çok miktarda akışkan madde” anlamında *çeşme gibi akmak* benzetmesinde (TDK, s. 295), “çok ağlamak” anlamında *iki gözü iki çeşme* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

onda, ondata/ dalga

İt. *onda, ondata* sözcüklerinin “hareket eden büyük kitle, nicelik” anlamında (GAB), örn., *un'onda di ricordi/ gioia* (hatıra/ sevinç dalgası), *un'ondata di vendite/ terrore* (satış/ terör dalgası) (CORIS) şeklinde; Tr. *dalga* sözcüğünün “arka arkaya, yığın halinde gelen olaylar, nesnelere” anlamında (TDKG), örn., *kriz/ zam dalgası, dalga dalga çoğalmak/ gelmek* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

3.2. Belirsiz Azlık İfadelerinde Kullanılan Adlar

Belirsiz azlık ifadelerinde kullanılan adlar ve bu adların niceliği ifade edilecek varlık veya kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları yapılara ilişkin örnekler aşağıdaki alt başlıklarda belirtilen anlamsal alanlara göre verilmektedir.

a. Belirsiz Azlık Belirten Küçük ve Sınırlı Yüzey Adları

fazzoletto/ peçete

İt. *fazzoletto* sözcüğünün “küçük bir yüzey veya alan” anlamında (GAB), örn., *un fazzoletto di terra/ verde/ deserto* (bir peçete arazi/ yeşillik/ çöl) (CORIS) şeklinde kullanıldığı; Tr. *peçete* sözcüğünün “belirsiz azlık” anlamında kullanılmadığı görülmüştür.

palmo/ avuç

İt. *palmo* sözcüğünün “az sayıda, çok az” anlamında (GAB), örn., *un palmo di spazio/ distanza* (bir avuç alan/ mesafe) (CORIS) şeklinde; Tr. *avuç* sözcüğünün “az sayıda, çok az” anlamında (TDKG), örn., *bir avuç insan/ şanslı* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Tr. *avuç* sözcüğünün “çokluk” anlamında kullanımı belirsiz çokluk ifadeleri başlığı altında açıklanmıştır.

b. Belirsiz Azlık Belirten Küçük Kitle veya Hacim Adları

morso, boccone/ lokma

İt. *morso, boccone* sözcüklerinin “özellikle yiyecek olan bir şeyden bir ısırışta kopartılan parça kadar, bir bütünden parça” anlamında, örn., *un morso della mela* (bir lokma elma) (GAB), *un boccone di terra* (bir lokma arazi) (CORIS) şeklinde; Tr. *lokma* sözcüğünün “çok az” anlamında (TDKG), örn., *bir lokma sevda/huzur* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

sorso/ yudum

İt. *sorso* sözcüğünün “genelde sıvı için birazcık, çok az, bir yudumluk” anlamında (GAB), örn., *un sorso di vino/ caffè* (bir yudum şarap/ kahve) (CORIS) şeklinde; Tr. *yudum* sözcüğünün “çok az” anlamında (TDKG), örn., *bir yudum anlayış/ insan/ şefkat* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

goccia/ damla

İt. *goccia* sözcüğünün “sıvı bir maddeden alınan en küçük miktar” anlamında, örn., *una goccia di latte* (bir damla süt); “çok az miktar” anlamında, örn., *una goccia di buon senso* (bir damla sağduyu) (GAB), *una goccia di pioggia/ verità* (bir damla yağmur/ gerçek) (CORIS) şeklinde; Tr. *damla* sözcüğünün “çok az” anlamında (TDKG), örn., *bir damla ışık/ anlayış/ uyku* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

c. Belirsiz Azlık Belirten Küçük Parça veya Bölüm Adları

fetta/ dilim

İt. *fetta* sözcüğünün “bir niceliğin küçük bir bölümü” anlamında (GAB), örn., *una fetta di potere/ spazio/ spettatori* (bir dilim güç/ alan/ seyirci) (CORIS) şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Tr. *dilim* sözcüğünün nicelik ifadelerinde kullanımına rastlanmamıştır.

briciola/ kırıntı

İt. *briciola* sözcüğünün “bir şeyin, bir niceliğin küçük bir kısmı” anlamında (GAB), örn., *una briciola di tempo/ coraggio/ intelligenza* (bir kırıntı zaman/ cesaret/ zeka) (CORIS) şeklinde; Tr. *kırıntı* sözcüğünün “bir şeyden geriye kalan küçük bir miktar ve çok az” anlamlarında (TDKG), örn. *bilgi/ zeka/ mutluluk/ sevgi kırıntıları* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

brandello/ parça

İt. *brandello* sözcüğünün “çok küçük miktar” anlamında (GAB), örn., *un brandello di informazione/ verità/ pudore* (bir parça bilgi/ gerçeklik/ alçakgönüllülük) şeklinde (CORIS); Tr. *parça* sözcüğünün

“biraz, azıcık, çok az” anlamında (TDKG), örn., *bir parça teselli/ anlayış/ neşe/ mutluluk* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

grano, granello/ tane, zerre

İt. *grano, granello* sözcüklerinin “bir bütünden alınan küçük bir parça, en az nicelik” anlamında (ZIN, s. 790), örn., *un grano di spazio/ luce/ buon senso/ follia* (bir tane alan/ ışık/ sağduyu/ çılgınlık) (CORIS) şeklinde; Tr. *zerre* sözcüğünün “çok küçük bir parçacık, çok az” anlamında (TDKG), örn., *zerre kadar beyin/ iyilik/ merak/ endişe/ katkı* (TUD) şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir. Tr. *tane* sözcüğünün belirsiz nicelik ifadelerinde kullanılmadığı görülmüştür.

pizzico/ tutam

İt. *pizzico* sözcüğünün “çok az” anlamında (REP), örn., *un pizzico di fortuna/ esperienza/ gelosia/ curiosità* (bir tutam şans/ deneyim/ kıskançlık/ merak) (CORIS) şeklinde; Tr. *tutam* sözcüğünün “çok az” anlamında (TDKG), örn., *bir tutam baharat/ mutluluk/ bahar/ vefa/ hürmet/ sıcaklık* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

d. Belirsiz Azlık Belirten Küçük Nesne Adları

capello, pelo/ saç, kıl

İt. *capello* sözcüğünün “çok az, hiçbir şey” anlamında, örn., *un capello di distanza/ vento* (bir saç mesafe/ rüzgar) (CORIS); “bir şeyin olmasına çok az kaldı, yakın olma” anlamında, örn., *manca un capello* (bir saç kaldı), *essere a un capello da qualcosa* (bir şeye bir saç kaldı); İt. *pelo* sözcüğünün “en az miktar, fark, algılanan en küçük mesafe” anlamında, örn., *a un pelo dalla vittoria* (zafere kıl payı) (GAB) şeklinde kullanıldığı; Tr. *saç* sözcüğünün nicelik ifadelerinde kullanılmadığı; Tr. *kıl* sözcüğünün “bir şeyin olmasına çok az kalmak” anlamında *kıl (kadar) kalmak*, “hemen hemen, neredeyse” anlamında *kıl payı* (TDKG) *kıl payı kurtulmak*; “çok az” anlamında *kıl payı bir fark var* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

dito/ parmak

İt. *dito* sözcüğünün “parmak genişliğine eşit olan miktar ya da ölçü” anlamında, örn., *un dito di vino/ scioppo* (bir parmak şarap/ şurup); “bir şeyden en az miktar” anlamında, örn. *un dito di cervello* (bir parmak beyin); “çok yakın, az kaldı” anlamında, örn., *essere a un dito da qualcosa* (bir şeye parmak kaldı) (GAB) şeklinde; Tr. *parmak* sözcüğünün “az kaldı, az kalsın, neredeyse” anlamında *parmak kaldı* (TDKG), “az” anlamında *bir parmak kahve/ mesafe* (TUD) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

4. Yorum

Bulgular bölümünde belirsiz nicelik ifadelerinde kullanılan adlar anlamsal alanlarına göre incelenmiştir. Belirsiz çokluk ifadelerinde toplam 44 İtalyanca ve 33 Türkçe adın; belirsiz azlık ifadelerinde toplam 15 İtalyanca ve 10 Türkçe adın kullanıldığı belirlenmiştir. Belirlenen adların yer aldığı İtalyanca ve Türkçe nicelik ifadeleri anlamsal alanlara göre incelemesi, anlamsal ve yapısal incelemeleri aşağıda verilmektedir.

4.1. İtalyanca ve Türkçe Nicelik İfadelerinin Anlamsal Alanlara Göre İncelemesi

Belirsiz çokluk ifadelerinde kullanılan adların anlamsal alanlara göre dağılımı şöyledir:

a. geniş alan ve yüzey adları: *mare* (deniz, *derya*); *oceano* (okyanus); *mondo* (dünya), *lago* (göl); *foresta*, *bosco* (orman);

b. dikey varlık adları: *montagna* (dağ); *mucchio*, *cumulo*, *barca* (yığın);

c. derin boşluk adları: *subisso* (uçurum);

d. kap ve büyük kap adları: *sacco* (çuval); *vagone*, *carrozza* (vagon, araba); *scanalatura* (oluk); *grembo* (kucak); *palm* (avuç); *fascio* (tomar);

e. çok sayıda öge içeren küme adları: *esercito* (ordu); *batteria* (batarya); *reggimento* (alay); *battaglione* (tabur, tümen); *branco*, *gregge*, *sciame* (sürü); *carovana* (kervan);

f. yönlü hareket eden varlık adları: *torrente*, *fiume*, *fiumana* (dere, ırmak, nehir); *pioggia* (yağmur); *grandine* (dolu); *tempesta* (fırtına); *bombardamento* (bombardıman); *nugolo* (bulut); *profluvio*, *diluvio*, *alluvione*, *inondazione* (sel); *caterva* (tufan) *massa*, *folla*, *ressa*, *calca* (kitle, küme); *invasione* (istila); *valanga* (çığ); *fontana* (çeşme); *onda*, *ondata* (dalga).

Bu adların arasında Tr. *derya*, *deniz*; İt. *foresta*, *bosco* (orman); İt. *mucchio*, *cumulo*, *barca* (yığın); İt. *branco*, *gregge*, *sciame* (sürü); İt. *profluvio*, *diluvio*, *alluvione*, *inondazione* (sel); İt. *torrente*, *fiume* (dere, nehir) gibi eş anlamlı olanlar da bulunmaktadır. İtalyanca *batteria*, *fiume*, *grandine*, *tempesta* sözcükleri belirsiz çokluk ifadelerinde kullanılırken Türkçede sırasıyla karşılıkları olan *batarya*, *ırmak/nehir*, *dolu*, *fırtına* adlarının kullanılmadığı; Türkçe *araba*, *oluk*, *kucak* ve *avuç* adları belirsiz çokluk ifadelerinde kullanılırken İtalyancada sırasıyla karşılıkları olan *carrozza*, *scanalatura*, *grembo*, *palm* adlarının kullanılmadığı; *uçurum* sözcüğünün İtalyanca ve Türkçe nicelik ifadelerinde taşıdığı anlamın farklı olduğu; bunların dışındaki adların İtalyancada ve Türkçede aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

Belirsiz azlık ifadelerinde kullanılan adların anlamsal alanlara göre dağılımı şöyledir:

a. küçük ve sınırlı yüzey adları: *fazzoletto* (peçete); *palm* (avuç);

b. küçük kitle veya hacim adları: *morso*, *boccone* (lokma); *sorso* (yudum); *goccia* (damla);

c. küçük parça veya bölüm adları: *fetta* (dilim); *briciola* (kuruntu); *brandello* (parça); *grano*, *granello* (tane, zerre); *pizzico* (tutam);

d. küçük nesne adları: *capello*, *pelo* (saç, kıl); *dito* (parmak).

İtalyanca *fazzoletto*, *dilim*, *grano* ve *capello* sözcükleri belirsiz azlık ifadelerinde kullanılırken Türkçede sırasıyla karşılıkları olan *peçete*, *dilim*, *tane* ve *saç* adlarının kullanılmadığı; Tr. *avuç* sözcüğünün hem çokluk hem de azlık ifadelerinde kullanıldığı görülmüştür.

İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinin anlamsal ve yapısal incelemesi bulgular bölümündeki örnekler üzerinden yapılmış ve aşağıda verilmektedir.

4.2. İtalyanca ve Türkçe Nicelik İfadelerinin Anlamsal İncelemesi

Her iki dilde de, nicelik ifadelerinde kullanılan varlık adlarının başka somut canlı veya cansız varlık ya da soyut kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları yapılarda anlam kaymasına uğrayarak nicelik ifade eder duruma geldikleri; örneğin, ad olan *goccia/ damla* sözcüklerinin soyut kavram adları olan *buon senso/ sağduyu* sözcükleriyle bir araya gelerek oluşturdukları *una goccia di buon senso/ bir damla sağduyu* şeklindeki nicelik ifadelerinde anlam kaymasına uğradıkları ve nicelik ifade eder duruma geldikleri görülmüştür. Bu bulgu, Aksenova'nın (2014) nicelik ifade eden adların anlam kaymasına uğradıklarına ilişkin görüşünü desteklemektedir.

Her iki dilde de, adların yer aldığı nicelik ifadelerinde niceliğin yanı sıra varlığın bazı nitel özellikleri de ifade edildiği; örneğin, *montagna/ dağ, cumulo/ yağın* adlarının “dikeylik”; *fiume/ dere* adlarının “yatay hareketlilik”; *onda, ondata/ dalga* adlarının “art arda geliş”; *invasione/ istila, valanga/ çığ* adlarının “aniden ortaya çıkış”; *grandine/ dolu, tempesta/ fırtına* adlarının “şiddet, devamlılık, gürültü”; *nugolo/ bulut* adlarının “yoğunluk” anlamları ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu bulgu, Lukyanova'nın (1986), Rahilina ve Su-Hyon'un (2009) adların kullanılmasıyla niceliğinin yanında, varlığın bazı nitel özelliklerinin de belirtildiğine ilişkin görüşlerini desteklemektedir.

Belirsiz nicelik ifadelerinde genelde abartma söz konusudur ve nicelik belirtilirken konuşucunun duyguları ve değerlendirmeleri de yansıtılmaktadır. Örneğin, bir grubu ifade etmek için *branco/ sürü* sözcükleri kullanıldığında “küçümseme” anlamı da katılmaktadır; İt. *carovana* (kervan) sözcüğüyle “şaka yoluyla kalabalık ve gürültülü bir grup” ifade edilir. Bu bulgu, Ryabceva'nın (2000) belirsiz nicelik adlarla ifade edilirken duyguların da yansıtıldığına ilişkin görüşlerini desteklemektedir.

Olumlu veya olumsuz tümce içerisinde kullanımları açısından bakıldığında, adların yer aldığı belirsiz çokluk ve belirsiz azlık ifadelerinin olumlu tümcelerde kullanıldığı; olumsuz tümcelerde ise sadece belirsiz azlık ifadelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Belirsiz azlık ifadeleri herhangi bir varlığın ya da soyut kavramın sadece çok küçük bir kısmının varlığını ya da tamamen yokluğunu belirtebilir. Bir varlığın ya da soyut kavramın eksikliğini, örn., İt. *non avere una briciola d'intelligenza/ un dito di cervello* (bir kırıntı zekaya/ bir parmak beyne sahip olmamak); Tr. *bir kırıntı bilgisi olmamak, bir damla anlayış göstermemek* şeklinde oluşturulan ifadelerle belirtildiği görülmüştür.

Adların yer aldığı belirsiz nicelik ifadelerinin zaten bir abartma içerdikleri belirtilmişti, ancak adlara büyütme veya küçültme ekleri getirilerek ya da adlar tekrar edilerek bu ifadelerin verdiği anlamın daha da güçlendirildiği belirlenmiştir. İtalyancada örn., *nugolo* (bulut) sözcüğüne *-one* büyütme eki getirilerek oluşturulan *nugolone, grano* (tane) sözcüğüne *-ello* küçültme eki getirilerek oluşturulan *granello*; Türkçede, örn., *damla, yudum* sözcüklerine *-cık, -cuk* küçültme ekleri getirilerek oluşturulan *damlacık, yudumcuk* sözcüklerinin; adların çoğul kullanılmasıyla ya da tekrarlanmasıyla oluşturulan, örn., *çuvallar dolusu ihbar, tomar tomar dolar* şeklindeki yapıların nicelik ifadelerinin anlamlarını güçlendirmektedir.

4.3. İtalyanca ve Türkçe Nicelik İfadelerinin Yapısal İncelemesi

İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinde yer alan adların, niceliklerini belirttikleri varlık veya kavram adlarıyla bir araya gelerek oluşturdukları sözcük öbeklerinin yapıları incelenmiş ve şunlar saptanmıştır:

1. İtalyancada nicelik ifade eden adların yer aldığı sözcük öbeklerinin yapısı genel olarak şu şekilde ifade edilebilir:

tanımlık + ad₁ + *di* edatı + ad₂

Bu yapıda nicelik ifade eden *ad₁*, niceliği ifade edilen *ad₂* ögesidir, örn., *una montagna di libri* (bir dağ kitap) ifadesi şu şekilde gösterilebilir:

tanımlık (*una*) + ad₁ (*montagna*) + *di* edatı + ad₂ (*libri*);

Genel yapının değişikliğe uğrayabildiği, yapıya başka öğelerin dahil edildiği, örn., belirsiz tanımlık yerine belirtili tanımlık, *ad₂* olarak ifade edilen adın önüne veya arkasına sıfatların getirildiği görülmüştür. İtalyanca belirsiz nicelik ifadelerinin yukarıda verilen genel yapısının, Türkçede ismin -in haline (Genetiv) ya da başka bir ifadeyle, tanımlığın belirsiz veya belirtili olmasına bağlı olarak belirtisiz ad tamlamasına veya belirtili ad tamlamasına denk geldiği söylenebilir.

2. Türkçede nicelik ifade eden adların yer aldığı sözcük öbeklerinin yapısı genel olarak şu şekilde ifade edilebilir

a. Belirtisiz ad tamlaması şeklindeki yapılar, ad₁ (tamlayan) + ad₂ (tamlanan) şeklinde ifade edilebilir, bu tür yapılarda nicelik ifade eden *ad₂*, niceliği ifade edilen *ad₁* ögesidir, örn.,

ad₁ (*insan*) + ad₂ (*seli*);

b. Benzetme edatı *gibi* getirilerek oluşturulan yapılar, ad₁ + *gibi* + ad₂ ya da ad₂ + ad₁ + *gibi* şeklinde ifade edilebilir, birinci yapıda ad₂ tekil, ikinci yapıda ise çoğuldur. Bu tür yapılarda nicelik ifade eden *ad₁*, niceliği ifade edilen *ad₂* ögesidir, örn.,

ad₁ (*dağ*) + *gibi* + ad₂ (*bulaşık*); ad₂ (*tepkiler*) + ad₁ (*çığ*) + *gibi*;

c. Karşılaştırma edatı *kadar* getirilerek oluşturulan yapılar; ad₁ + *kadar* + ad₂ şeklinde ifade edilebilir, bu tür yapılarda nicelik ifade eden *ad₁*, niceliği ifade edilen *ad₂* ögesidir, örn.,

ad₁ (*zerre*) + *kadar* + ad₂ (*anlayış*);

d. *Dolusu* sözcüğü getirilerek oluşturulan yapılar, ad₁ + *dolusu* + ad₂ şeklinde ifade edilebilir, bu tür yapılarda nicelik ifade eden *ad₁*, niceliği ifade edilen *ad₂* ögesidir, örn.,

ad₁ (*kucak*) + *dolusu* + ad₂ (*sevgi*);

e. *Bir* sayısı getirilerek oluşturulan yapılar, *bir* + ad₁ + ad₂ şeklinde ifade edilebilir, bu tür yapılarda nicelik ifade eden *ad₁*, niceliği ifade edilen *ad₂* ögesidir, örn.,

bir + ad₁ (*avuç*) + ad₂ (*insan*);

f. Adların tekrar edilmesiyle oluşturulan yapılar, ad₁ + ad₁ + ad₂ ya da ad₂ + ad₁ + ad₁ şeklinde ifade edilebilir, bu tür yapılarda nicelik ifade eden *ad₁*, niceliği ifade edilen *ad₂* ögesidir, örn.,

ad₁ (*tomar*) + ad₁ (*tomar*) + ad₂ (*para*); ad₂ (*zamlar*) + ad₁ (*dalga*) + ad₁ (*dalga*).

Sonuç

İtalyanca ve Türkçe açıklamalı sözlüklerin ve derlemlerin taranması sonucunda tespit edilen belirsiz nicelik ifadelerindeki adların her iki dilde de yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Varlık adları içeren nicelik ifadelerinin imgesellikleri nedeniyle etkili bir anlatım aracı oldukları, niceliğin yanında nitel değerlendirme de içerdikleri, konuşucunun duygularını ve abartılarını yansıttıkları; kültürel bilgi kaynakları oldukları söylenebilir.

Anlamsal alanlara göre incelenen adların her iki dilde de belirsiz çokluk veya belirsiz azlık bildiren nicelik ifadelerinde kullanıldığı, aralarında benzerliklerin ve farklılıkların bulunduğu görülmüştür. İtalyanca nicelik ifadelerinde kullanılan adların sayısının Türkçe adların sayısına göre daha fazla olduğu; İtalyanca nicelik ifadelerinde kullanılan adların yanı sıra bu adların eş anlamlılarının da yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Nicelik ifadelerinde anlamı güçlendirmek amacıyla İtalyancada büyütme ve küçültme ekleri, Türkçede küçültme ekleri ve sözcük tekrarları; her iki dilde adların yer aldığı belirsiz azlık ifadelerinin olumsuz anlamda da kullanıldığı belirlenmiştir.

İnceleme sonucunda İtalyanca ve Türkçe belirsiz nicelik ifadelerinin yapısal farklılıklar gösterdikleri görülmüştür. İtalyanca nicelik ifadeleri genel bir yapıya göre oluşturulurken, Türkçede bu yapıların belirtisiz ad tamlaması, benzetme, karşılaştırma şeklinde ve belli sözcüklerin kullanımı ve adların tekrarı ile oluşturulduğu görülmüştür.

İtalyanca adların çok daha fazla varlık veya kavram adıyla bir araya gelerek, daha esnek nicelik ifadeleri oluşturdukları; Türkçe adların daha az sayıda varlık veya kavram adıyla bir araya gelerek, daha kalıplaşmış nicelik ifadeleri oluşturdukları söylenebilir.

Bu çalışmada ulaşılan bulgu ve sonuçlar yabancı dil olarak Türkçe ve İtalyanca öğretiminde öğrencilerin, belirsiz nicelik ifadelerini daha iyi anlama ve kullanma becerilerini, kavramların dildeki ifadelerinin incelenmesinde karşılaştırmalı bir bakış açısı geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Açıklamalı sözlükler ve derlemler dikkate alınarak yapılan bu çalışma, edebi eserler incelenerek ve nicelik kavramının ifadesinde adların dışında kullanılan diğer sözcük türleri üzerine yapılabilecek araştırmalarla genişletilebilir.

Kaynakça

- Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul, Türkiye. 5 Aralık 2017 tarihinde <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html> adresinden erişildi.
- Aksenova, K. A. (2014). Osobennosti Kachestvennyh Parametrov i Sintakticheskogo Povedeniya Kvantifikatorov Neopredelyonno Bolşogo i Neopredelyonno Malogo Kolichestva v Sovremennom Angliyskom Yazıyke. *Filologicheskıye Nauki. Voprosıy Teorii i Praktiki*, 2 (32), II, 13-18.
- Akulenko, V.V, Şvachko, S.A., Bukreeva, E.İ ve diğerleri. (1990). *Kategoriya Kolichestva v Sovremennyh Evropeyskih Yazıykah*. Kiev: Naukova Dumka.
- Alekseyeva, E. N. (2003). *Reprezentacia Koncepta "Neopredelennoe Mnojestvo" İmenami Suştetvitelnıymi v Sovremennom Angliyskom Yazıyke*. Doktora tezi, BGUEP, İrkutsk.
- Arutyunova, N. D. (2005). Problema Chisla. N. D. Arutyunova (Ed.), *Logicheskiy Analiz Yazıyka. Kvantitativnyy Aspekt Yazıyka* içinde (ss. 6-21). Moskva: İndrik.

- Borduyugova, K. A. (2015). Osobnosti Grammatikalizacii Predmetnyh İmen-Kvantifikatorov Neopredelenno-Mologo Kolichestba (Na Materiale Francuzskogo i Russkogo Yazıykov). *Vestnik Cherepoveckogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 8, 41- 44.
- Corpus CORIS. 5 Aralık 2017 tarihinde <http://corpora.dslo.unibo.it/TCORIS/> adresinden erişildi.
- Corriere della Sera. *Dizionario di Italiano*. 20 Temmuz 2017 tarihinde http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/ adresinden erişildi.
- Gabrielli, A. (2011). *Grande Dizionario Italiano*. Hoepli.it. 20 Temmuz 2017 tarihinde http://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano.aspx adresinden erişildi.
- Galich, G. G. (2002). *Kognitivnaya Kategoriya Kolichestva i Eyo Realizaciya v Sovremennom Nemeckom Yazıyke*. Omsk: OmGU.
- Kochergo, D. C. (2014). Vyrajenie Kategorii Kvantitativnosti v Metaforah Neopredelennogo Mnojestva v Belorusskom Yazıyke. *Vesnik MDPU*, 96-100.
- Kuzina, İ. Y. (2014). Kategoriya Kolichestva i Eyo Vyrajeniye v Yazıyke (Vvedenie v Problematiku). *Magister Dixit*, 1 (13), 108- 117.
- La Repubblica.it. (2011). *Dizionario di Italiano dalla A alla Z*. Hoepli. 20 Temmuz 2017 tarihinde <http://dizionari.repubblica.it/italiano.php> adresinden erişildi.
- Lukyanova, A. İ. (1986). Leksiko-Semanticheskaya Gruppy Obrazıy Mnojestva. A. İ. Lukyanova (Ed.), *Ekspressivnaya Leksika Rasgovornogo Upotrebleniya* içinde (ss. 123-138). Novosibirsk: Nauka.
- Panfilov, V. Z. (1977). *Filosofskie Problemy Yazıykoznanıya*. Moskva: Nauka.
- Rahilina E. V., Su-Hyon, L. (2009). Semantika Leksicheskoy Mnojestvennosti v Russkom Yazıyke. *Voprosıy Yazıykoznanıya*, 4, 13- 40.
- Ryabceva, N. K. (2000). Razmer i Kolichestvo v Yazıykovoy Kartine Mira. N. D. Arutyunova (Ed.), *Logicheskıy Analiz Yazıyka. Yazıyki Prostranctv* içinde (ss. 108-116). Moskva: Yazıyki Rus. Kultury.
- Sergeyev, V. A. (1996a). O Kolichestvennoy Metafore. *Russkaya rech*, 4, 63- 66.
- Sergeyev, V. A. (1996b). *Kategoriya Kolichestva i Osobnosti Eyo Vyrajeniya v Yazıyke Publicistiki*. Doktora tezi, MGU, Moskva.
- Turaeva, Z. Y., Birenbaum, Y. G. (1985). Nekotorıye Osobnosti Kategorii Kolichestva. *Voprosıy Yazıykoznanıya*, 4, 122- 130.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. 20 Temmuz 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Zingarelli, N. (1996). *Vocabolario della Lingua Italiana* (12. bs.). Bologna: Zanichelli.

Charles Cros'un *Memento* ve Behçet Necatigil'in *Sevgilerde* Şiirlerinde Anakronizm

Yavuz KIZILÇİM¹

Öz

Bu çalışmada Charles Cros'un *Memento/ Not alın* ve Behçet Necatigil'in *Sevgilerde* şiirleri anakronizm açısından ele alınarak, bu şiirlerin ayırt edici özellikleri zamansal yapıda gözlemlenen değişikliklere göre irdelenecektir. Cros ve Necatigil insanların küçük hesaplarını, gündelik telaşlarını alaya alan şiirler yazmışlardır. Bu şiirlerde bir tür zaman bozumculuk ilkesiyle geçmiş ve gelecek aynı potada eritilerek, dünle bugün birbirine yakınlaştırılarak zamanın süreklilik ilkesi bilerek yok sayılmıştır. Zamansız bir geçmiş bütününde kronolojik bir zaman çizgisi ya da içeriği değil, belirli bir sürede yaşanan olayların birbiri içine girdiği durağan bir zaman görünümü söz konusudur. Her iki şiirde de, imgelerin, çağrışım nesnelere, insanların ve olayların gösterimi bozulan zaman düzeninde ön plana çıkarılır. Cros ve Necatigil arasındaki en açık benzerlik gündelik yaşamı sorgulamalarıdır; her iki şairde de, bu sorgulayıcı taraf şiirdeki bağlamsal ipuçlarında değerlendirilecektir. Her ikisi de konularını gerçeğe bağlarını sürdüren canlı bir kaynaktan; yani, gündelik yaşamdan almaktadır. Bu bağlamda anakronizmin Cros ve Necatigil şiirindeki etkisi seçili örnekler üzerinden değerlendirilecek ve şiirin art zamanlamalı söylemi karşılaştırma yoluyla irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Söylem çözümlemesi, art zamanlama, benzerlikler, sorgulama, şiir anlayışları, duyarsızlık, metalaşma.

Anachronism in Poetry of Charles Cros *Memento* and for The Affections *Sevgilerde* (In Love) of Behçet Necatigil

Abstract

In this article, the author proposes to analyze anachronism in poetry of Charles Cros *Memento* and *Sevgilerde* (In Love) of Behçet Necatigil according to the distinctive features seen in the structure temporal. It is employed, in particular, in order to attract the attention of the readers by an appropriate employment of times. It is considered an unintentional error that it is not quite in real-time, and it is not quite out of the real-time. When we look at the poems of Cros and Necatigil, these two poets, they laugh at the passions and small interest daily of the people. The principle of continuity in the time ignores consciously so, the past and the present mingling in the same pot in the present time. The notion of chronological time exposes in a very different way. Both have the same choking sensation and the same feeling of isolation in front of an atrocious reality that is only the visible form of a universe a materialistic. Analogy the more clear between Cros and Necatigil is to query the life of all the world. We will examine this part questioning in the contextual evidence of two poets. It is not a content poetic linear and chronological, but a process in which events intertwine. Their poetic production should be inspired by the everyday realities, or to comment its source in a world drawn from real life. In this context, the efficiency of anachronism in the structure of Cros's and Necatigil's poems is going to be evaluated via examples.

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi, ykzlcim@yahoo.fr [Makale kayıt tarihi: 7.3.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417496

Key words: Discourse analysis, anachronism, analogy, query, design of poetry, senseless, reification.

O. Giriş

Charles Cros ülkemizde az bilinen bir şairdir. Ömrünü Paris kafelerinde tekerlemeler söyleyerek türlü işler peşinde serseriliklerle geçiren şairin değeri kendi ülkesinde bile, ölümünden yüzyıl sonra anlaşılmalı, eserleri yeniden basılmıştır. Olayları ve insanları alaya alan şiirler yazmıştır. Şiirini oluşturan öğelere bakıldığında, Cros'un yansıma bildiren çok katmanlı anlam ilişkilerinde kimi nitelemelerle sağladığı yinelemeli seslileri sık kullandığını gözlemliyoruz (Orhan Veli, 1963:50).

Bizim bu çalışmada aralarında özellikle zamanın kullanımı yönünden çeşitli benzerlikler bulduğumuz Cros'un *Memento/ Not alın* ve Behçet Necatigil'in *Sevgilerde* şiirlerini tartışmaya açmak istiyoruz. Bizim örneklem olarak bu iki şiiri seçme nedenimiz şiirlerdeki zaman kullanımının anakronizm kavramının çözümüne olanak tanıyacak ölçütlere uygunluğudur. Burada, her iki şairin de kendine özgü bir söylemle kurdukları şiirlerini zaman konusunu öne çıkararak yazma yoluna gittiklerini gözlemliyoruz. Her ikisi de akışını durduramadıkları zamanın gidişatını bozarak, onunla oynayarak şiirlerini bu zamansal kopma üzerine bina etmekte, her iki şair de duygu ve düşüncelerini yalın ve etkili bir dille aktarmaktadır. Bu şiirlerin söylemi, şiirin imlediği yazınsal bağlamı, içinde "oluş"tuğu, yaşandığı zamanı an"ı"lar yığını içeriğinde özetliyor. Cros, genelde insanı, insanın küçük hesaplarını, gündelik telaşlarını alaya alan dramatik ve trajik şiirler yazarak, bunların faydalı/ faydasız "oluş"una değinide bulunmaktadır; bir nesne neye/ kime göre faydalı veya faydasızdır, diye sorguladığını görürüz. Bu açıdan bakıldığında, bütün toplumsal değerlere; özellikle, maddi değerlere çattığını ve buna bağlı olarak insanların doğru olarak benimsediği yanlış değerlere inanmadığına tanık oluruz. Onu beğenmeyen, varlığını ezen, kişiliğini yerle bir eden toplumu o, zaten hiç beğenmez ve sizin inandıklarınız benim gözümde bir hiç"tir, diyecek kadar ileri gider ve eğer deyim yerindeyse, insanların aklıyla alay ederek eleştiri oklarını toplumun en geniş alanlarına atar. Kendisine karşı yapılan haksızlıkları, onu ezen ve cezalandıran toplumu ve onun kurumlarını katı eleştirisinin süzgecinden geçiren şiir bu şaşkıncı söylemiyle, Cros şiirinin başlığında belirtildiği gibi, şiire not düşme hedefine dönük olarak yazılmış izlenimi uyandırmaktadır.

Her iki şairin de sorun olarak şiirlerine aldıkları konu büyük benzerlikler göstermekte ve söylemleri büyük oranda örtüşmektedir. İkisi de elden kaçırdıklarının peşindeler ve geçmişten şimdiki ana süregelen boşluğu doldurmanın, geçmişi onarmanın olanaksızlığının altını çizerler. Mekân ile zaman arasında çeşitli ilişkiler mevcuttur: Bunlar yalnızca çeşitliliğin verildiği düşüncenin ve sözün ifadesi olmakla kalmazlar; bize bir de tam anlamıyla mekânsal ve zamansal bir çeşitlilik de sunarlar - burada'ların çeşitliliğiyle, şimdi'lerin çeşitliliği iç içe girer. Zamanın her an'ı mümkün bir şimdidir, mekânın her noktası mümkün bir burasıdır. Demek ki, yalnızca mekânda ve zamanda belirlenmemiş bir çeşitlilik yoktur, bizzat mekân ile zamanın tanımlanmamış bir çeşitlilikleri de vardır. Demek ki, algının olması için bir çeşitliliğin mutlaka bana verilmiş olması lazım -ama yalnız bu çeşitlilik verisi, çeşitliliğin bu alıcılığı olsaydı hiçbir şekilde kendi başına bir algı oluşturmazdı (Deleuze, 2000:81-85).

Ele aldığımız her iki şiirde de, birbirine sarmalanmış, birbirini zamansal olarak içeren biçim ve içerik özellikleri bir ana yapıya eklenmiştir. Şiirsel söylemin şu an yaşanan zaman dilimi ve geçmiş arasında gidiş gelişini izlemektense onu belli bir zaman aralığında durdurmanın peşindedirler. Şiirde verilen her ayrıntının bir bütün olarak söyleme yeni bir boyut kazandırdığını gözlemliyoruz; şair, iz bırakan anıları üst üste koyarak an'ların iç içe girmişliğini göstermektedir. Zamansal görünüm olarak, şiirin

söylemi sadece yitirilmiş bir geçmişe ait değil, sürmekte olan şimdi'nin, an'ın söylemidir: bilindiği gibi zamandaki küçük, büyük değişiklikler, uzamı değiştirir. Hem Cros hem de Necatigil'de yaşanan şu an aynı zamanda bir geçmiş ve geleceği de içinde barındırır; bunlar, akan güncel zamanın bağdaşık birimleridir ve şiirde şu an sözcelenen "siz, başka türlü düşünmüştünüz hayatı" yinelemesinde açığa çıkan bir süreklilik duygusunu imlerler. Yani bir yandan günceli anlık eylemlerimizi aktaran bir ben "siz küçücük menfaatleri için çırpınan şamatacı canlılar", diğer yandan bilişsel düzeyde biz farkında olmadan geçmiş yaşantılarımızı bellekte biriktiren yani, bizim kişiliğimizi oluşturan bir ben bulunur. Geçmiş, şu an, gelecek hepsi bir unutkanlıkta, birbirine karışır, iç içe geçer ve zaman-uzam bağıntısını bir kez daha imler: "Hamiline çekler, kanallar, evler, bunlar sizin yatırım saydıklarınız" dizesinde özne doğrudan okura, siz diye seslenirken bu siz, özünde bizi de kapsar. İşte zamanda bozumculuk da buradan, bu zaman-uzam birlikteliğinden kaynaklanır; her iki şiirde güncelle, geçmişi aynı planda bir araya getiren şiir dilinin gerekçesinin bu kipsel bağdaşıklıkla koşut olarak geliştiğini anlarız. Buna karar veren bilişselliğimiz; yani, boylu boyunca yaşamımızı dolduran ve onu an'lık bir zaman diliminde donduran zaman bilgimizdir. Zamanın sürgit düzeni bozulduysa bunun gerçek nedeni toplumsal üretim-tüketim ilişkileri içinde görülen ağır biçimsel bozulmadır. Şairin, şimdiyi şiirine taşımasına olanak sağlayan geçiş aracının bu yakın/uzak geçmişe ait izler olduğunu haber verir. Ahmet Oktay'ın belirttiği gibi: Şimdiki zaman, yaşayan insanın yaşamını ürettiği zamandır. Dolayısıyla çalışmadır, yoksulluk ve yoksunluktur. Dahası, hem yasal hem törel düzeyde baskı ve kısıtlamadır (Oktay, 1995:28). Şair kimliğini oluşturan geçmiş onun şu an aktardığı söylemlere ışık tutar ve onun şimdi'si bu geçmişin eskileriyle güncelleştirilir. Çözümlemede bir bütün olarak zaman konusunun ağır bastığı şiirlerin seçilmesi bir zorunluluk olarak görünmektedir; öncelikle, Charles Cros'un, *Mémento/ Not alın* şiirini okuyalım:

1. Zaman Kavramı ve Anakronizm İlişkisi

Charles Cros, *Mémento/ Not alın*
Michel Eudes'e

- 1 Les êtres trépignants, amoureux de l'utile, (Siz menfaat için çırpınan şamatacı canlılar,)
- 2 Passent le temps fuyard à des combinaisons (Zaten yerinde durmayan zamanı, küçük hesaplar uğruna harcayanlar)
- 3 D'actions au porteur, de canaux, de maisons (Hamiline çekler, kanallar, evler, bunlar sizin yatırım saydıklarınız,)
- 4 De commerce, où leur sens s'éteint ou se mutile. (Bir süre sonra önemi kalmayacak ya da omurgasını yitirecek anlamlar,)
- 5 D'autres ont ici-bas un but aussi utile, (Biraz faydalı iş yapanlar da yok değil, şu ölümlü dünyada)
- 6 Fabriquant des tableaux, des vers, des oraisons, (Eserleri arasında vardır tablolar, dizeler, yakarışlar,)
- 7 Cela, pour que leur nom, durant quelques saisons, (Görünsün diye adları çim pistlerde kazanan at isimlerinin yanında)
- 8 Près des noms des chevaux vainqueurs au turf, rutile. (Belki birkaç mevsim sürer tüm bu çabalar)
- 9 Vous avez pris la vie autrement. Vous pensez (Siz, başka türlü düşünmüştünüz hayatı,)
- 10 Que l'agitation incessante, illusoire, (Düşünün bir küçük akla biçilmiş roldür)
- 11 N'est pas œuvre de Dieu, mais rôle d'infusoire. (Tanrı'nın işi değil, bu biteviye ajitasyon ve kuruntular.)
- 12 A rire en plein soleil croyez bien dépensés (Lay, lay, lom ile geçeceğine nasıl da inanırsınız,)
- 13 Les lugubres instants d'un monde provisoire, (Geçici dünyanın kasvetli anlarını)
- 14 Et n'enlaidissez pas comme les gens sensés. (Ve akıllı insanlar olarak çirkinleştirmezsiniz onları) (<https://www.poemhunter.com/poem/memento-7>, Türkçesi makalenin yazarına aittir).

Bu söylemlerde anlam alanı kapalıdır, şair gerçekte kime seslenmektedir? Bilindiği gibi, Cros'un şiirini adadığı Michel Eudes ressam ve denizcidir. Şiirin öznesi kendini soyutladığı, diğer insanlardan (êtres trépignants) istekleri karşılanmayınca yaygara koparan, çocuk davranışında gözlemlediği gibi tepinen canlılar diye söz eder; yani, insanlarla dalga geçerek aklınızı kullanmadan hareket ediyorsunuz, akli olanlar menfaatin değil, insanlığın peşine düşerler, der. Tepkisiz, bir nesnel anlatı altında gizlenerek, ben'den biz'e doğru ilerler, korkak ve edilgen tepkiler vererek küçük hesapların peşinde gidiyorlar, derken bu sözü sanki onları dışarıdan, bir camekanın ardından seyrediyormuş, kafesteki hayvanlara bakıyormuş gibi söyler. İşkencecisine hayran, celladına aşık kurbanlar kimliğinde konuşan özne (amoureux de l'utile/ *menfaat sevdahısı*) sevdalı sözünü kullanarak aşık olan insanların akıllarını kullanmadan gözü kapalı sevdalarının peşinden gitmelerine gönderme yaparak faydanın neye faydalı olduğunu sorgulamadan faydalı olduklarına inananları daha çok maddi doyumsuzluk açısından eleştirir.

Cros şiirinin dokuzuncu ve onuncu dizelerinden; vous avez pris la vie autrement. vous pensez (siz, başka türlü düşünmüştünüz hayatı,/ bu biteviye ajitasyon ve kuruntuları) ve benzer şekilde, Necatigil şiirinin onuncu dizesinden anlaşılacağı gibi: *Siz geniş zamanlar umuyordunuz* ve parantez içinde yazılan (siz böyle olsun istemezsiniz) dizelerinde sezdirilen anlamlarıyla, her ikisinin de, mevcut zaman dilimindeki mutsuzluklarını gidererek bir başka zaman planı kurmak istedikleri açıktır. Bu tür zaman bozumculuk (anakronizm, art zamanlama), (Karataş, 2001:30-31) ilkesiyle, geçmişle gelecek tüm zaman dilimlerinde aynı potada eritilerek, dünle bugün birbirine yaklaştırılarak zamanda sürerlilik ilkesi bile isteye yok sayılmaktadır. Zamansız bir geçmiş bütününde zaman kavramının kendisi yok edilerek, okura değişik bir biçimde sunulur: buna bağlı olarak, kronolojik bir zaman çizgisi ya da içeriği değil, belirli sürede yaşanan bütün olayların birbiri içine girdiği durağan bir görünüm söz konusu edilmektedir. Anakronizm ait olmadığı bir zamana yerleştirilen kişi veya olayları belirlemek için kullanılan bir söz sanatıdır: olayları birbirinden ayırmak veya evrensel bir benzerlik ve zamansızlığın altını çizmek için bilerek de kullanılabilir; sanat kaygısıyla, bir olayın kesin tarihinin belli olmasını engellemek için yapılır. Bu da söylem kipinin şimdiki/geniş zaman olmasını ön koşul olarak gerektirir; ayrıca, geniş zaman sözünden anlaşılması beklenen insanların zamanının bol olduğu, işin maddi boyutunu bu kadar yoğun yaşamadıkları zamanlara yapılan bir göndermedir. Geçmişten geleceğe bir sürerlilik ilkesiyle, kendine dışarıdan bakarak aynı zamanda hem içeride, hem dışarıda bulunarak; eğer deyim yerindeyse, genellemeye giderek, bütün bir ömrü şu an yaşanan zaman diliminin içine sığdırarak, zamanın hem içinde, hem de ötesinde bir yerde bulunduğunu haber verir.

Her iki ozanın da şiirlerine sinen bu sıcaklık içten içe duyulur; bunun nedeni, şairlerin özel yaşamlarını daha çok yansıtmalarıdır. Böylece, öznenin yaşadığına kanıt oluşturacak duygularının şiirin başat unsurlarını oluşturması bu yansıtmının bütünüyle kişisel bir belirtisi olarak görülebilir: Bunun için hep yok, çünkü hep "var olana" karşıt. Karşıtları her zaman olmayan nesnelere ise olması da olanaklı, olmaması da, onlar için oluş ve yok oluş söz konusu. Nasıl çember kendi içinde içbükey ve dışbükeyse aynı şekilde zaman da hep başta ve sonda; bu yüzden de hep değişik görünüyor, çünkü "an" aynı şeyin başlangıcı ve sonu değil, yoksa aynı nesnede karşıt şeyler zamandaş olarak bulunurdu. Demek ki zaman bitmeyecektir, çünkü hep başlangıç içindedir (Aristoteles/ Augustinus/ Heidegger, 1996:15-16).

Şiirde ölçü kullanmamasına karşın bölüm sonlarında yinelenen illusoire (aldatıcı)-infusoire (haşlak)-provisoire (geçici) gibi seslilerle de örtük bir zamansal uyum sağlanmış olur. Aynı şekilde, Necatigil de, Cros'ununkine benzer bir söz varlığıyla elden kaçırdıklarını, sevgisiz insan ilişkilerini (çirkindi dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek) sözleriyle sen-ben ilişkisi bağlamında aktarmaktadır. Özellikle, Cros'un şiirinde gündeme gelen piyasa ekonomisinin yol açtığı maddi sorunlar, kişiler arası rekabet ortamının

doğurduğu olumsuzluklar karşısında bunalan çağ insanını resimlemektedir. Özneye, yaşadıkları bütün olumsuzluklar bir tür kişiler arası iletişim kopukluğu ve sevgisizlik nedeniyledir, diye düşündürür. Bu haliyle, her iki şairde, kent insanının bilinç düzeyini daha çok maddi doyumsuzluk açısından eleştirmektedir; kısaca söylemek gerekirse, onların şiiri olaylara ve insanlara bir üstten bakışı haber verir. Yaşamının belirli bir anını ve o anda rol oynayan belirli bir özneyi şiirine konu olarak seçer.

Özne şiirin bütününde aynı yapıyı kullanarak ilki olumlu, ikincisi olumsuz iki karşıt düşünceyi aynı dizede bir araya getirerek açıklamayı ve bu yolla okuru şaşırtmayı dener. Oluş'ların içkin düzeninde faydalı (oluş), faydasız (oluş), ölümlü (oluş), algılanabilir veya algılanamaz (oluş) birlikte hareket ederler, bu birliği sağlayan farklı oluş'tur: Bu durum bizi bir başka egemenlik alanıyla, bir başka türle bağlantılı kılan bir değişime ulaşturmaktan ibarettir. Nesne+oluş süreçleri ozanın sözcülüğünü üstlendiği tüm insanlık adına yarattığı ve sürdürdüğü varlıksal genişlemelerdir. Gerçekte, bu nesne+oluşların tümü birbirleriyle iletişim durumundadırlar. Dahası kurdukları iletişimin sesini yalnızca özne duyar ve duyurur. Deleuze kadın (oluş)un genel koşul, hayvan (oluş)un, oluş'un özel bir koşulu olduğunu dile getirir. Bu (oluş)ların her birinde yalnızca algılanamaz (oluş) değişimini tamamlar veya bir ön gerçeklik anlayışı yaratır; çünkü, bir yaşam uzamı veya düşünce aralığı bu evrensel görüntüde yeniden resmedilir: Yeniden üretilen her şey kişisel niteliklerinden arındırılmıştır: Özel bir ismin hiçbir anlamı bulunmaz, belgisiz tanımlıklar hiç de belirsiz değildirler; bir düşünce formülünde biçimlendikleri zaman bu belgisiz tanımlıklar, bir çocuğun ya da bir şiirin sözlerinde daha çok mevcut durumu nitelendiren bu ortak gücü dile getirirler. Mastar eylem, bedensizlerin Stoacı gramerinde olduğu gibi, eylemi bir zamana, bir yere ve bir özneye göre konumlandırmaktan daha çok bu eylemin oluşuyla ilgilenmenin söz konusu olduğunu vurgular. Hiçbir şey bir olaydan, yani bir oluştan daha belirleyici değildir; öyleyse, hiçbir şey daha az öznel değildir (David-Ménard, Türkçesi makalenin yazarına aittir, 2005:106).

Cros aşağıdaki dizelerde,
 être trépigant, (tepiniyor oluş)
 être amoureux, (sevdalı oluş)

sözcelerini kullanarak, dörütlüğün bütününde bir ironi/alay söylemi kurmuştur. Yazarın sözlerine muhatap olanlar aslında tercihlerini kendi akıllarıyla yapabilecek bilinçli insanlar olmalarına karşın, oluş "être" sözünün kullanımıyla bütün yaratılmışlara gönderme yapılmış ve insanla, hem duyuları olmayan cansızlar veya bilinçten yoksun otlar ve yine akıldan yoksun hayvanlar arasında söylem düzeyinde duygu birliği sağlanmıştır. "Amoureux" nitelemesiyle tanımlanan özne, hiçbir şeyi sorgulamadan, gözü kapalı bir aşk macerası peşine düşenlere benzetilerek, insanın asıl fayda'nın nerede veya ne (oluş)ta bulunduğu farkına varamaması eleştirilmektedir: Varolma, benim varolduğum bir varolan oluyorsa ve aynı zamanda başkası ile olmak olarak tanımlanıyorsa, benim varolmam çoğu kez ve genelde ben kendim değilimdir, başkalarıdır. Varolma şu andalıktadır; o olabildiği şey olduğu sürece hep benimkidir. Ben başkalarıyla varolurum ve başkaları da başkalarıyla (Aristoteles/ Augustinus/ Heidegger, 1996:73-77).

Yerinde durmayan zamanın avuçları arasından akıp gitmesine ek olarak birde insanın bu zamanı aslında önemi ve faydası dokunmayan eylemlere boşuna harcamış olması, boş işlerle oyalanıyor olması, onun karşısına, şairin sert eleştirisini çıkarmıştır. Şair yaşadığı çağa göre, sosyal yaşantı içerisinde kavramlaşan "porteur ve canaux" (hamiline çekler, kanallar, evler) gibi insanların yatırım nesnesi saydıkları maddi nesnelere bir bakıma da materyalizmi ve anamalcılığı veya insandan, insani değerleri ve emeğini hissettirmeden çalan sermaye düzenini eleştirmektedir. "D'actions au porteur, de canaux, de maisons, de commerce" (hamiline yazılı çekler, kanallar, evler, bunlar sizin yatırım saydıklarınız) gibi

sözcelerinin eleştirisi aracı olarak kullanılması, okura üstü örtük bir biçimde, insani duyguların ve düşüncelerin de eleştirisinin yapıldığını düşündürür. Bu bağlamda, şiirine konu olarak seçtiği her şey Cros'un eleştirisinden payını alır; buna ekonomik yatırım araçlarını da dahil ederek, toplumsal yapıları eleştirel merceğe altına almaktadır.

"Passent le temps fuyard à des combinaisons", (zaten yerinde durmayan zamanı, küçük hesaplar uğruna harcayanlar)/ d'autres ont ici-bas un but aussi utile, (biraz faydalı iş yapanlar da yok değil, şu ölümlü dünyada)/ Que l'agitation incessante, illusoire/ (Tanrı'nın işi değil, bu biteviye ajitasyon ve kuruntular) les lugubres instants d'un monde provisoire (geçici dünyanın kasvetli anlarını) dizeleri şiirin ana omurgasını oluşturan dizelerdir. Burada anılan bütün insanlara "les êtres trépignants, amoureux de l'utile" (sizler menfaat için çırpınan şamatacı canlılar) diye seslendikten sonra "à rire en plein soleil croyez bien dépensés" (lay, lay, lom ile geçeceğine nasıl da inanırsınız) diye sorarak anlamlı bir yaşam sürdürdüklerini ve güzel işler yaptıklarını sanarak ruhsal doyum arayan; ancak, aslında küçük menfaatleri, çıkar hesapları için çırpınan varlıkların boş, önemsiz ve anlamsız olaylara seyirci kalışları arasında lak lak ile ömür geçirmekte, boşa zaman öldürmekte sayılmalıdır.

"Ici-bas" karşıtlığı, sözlükte fanilik çağrışımı yapıyor: Dünya yaşamının geçiciliğini dini duyguların coşumuyla açıklayan bir anlamın şiirdeki karşılığıdır. Söz konusu sözcüde, aynı zamanda, "le but" (amaç) sözcüğü de yer almaktadır. Şiiri sözcüleyen özne "ici-bas un but aussi utile" (biraz faydalı iş yapanlar da yok değil, şu ölümlü dünyada) dizesinde ölümlü dünyada kalıcı/faydalı hedeflere yönelmek ifadesinin yanında, kalıcı ve bütün insanlığa yararlı işler yaptığını sanan ressam, din adamları ve hatta mühendislerin bu düşüncelerinin yapay ve bütün bunların yapılmasının arka planında bu kişilerin isimlerinin saygıyla anılması, saygınlık taşıması ve birkaç mevsim boyu kendilerinden söz edilmesi gibi kabarık egolarının bulunduğu dikkat çekmektedir.

2. Sevgilerde Şiirinde Zaman Tasarımı

Şimdi Necatigil'in *Sevgilerde* şiirini okuyalım:

Sevgilerde

1 *Sevgileri yarınlara bıraktınız*

2 *Çekingem, tutuk, saygılı.*

3 *Bütün yakınlarınız*

4 *Sizi yanlışı tanıdı.*

5 *Bitmeyen işler yüzünden*

6 (Siz böyle olsun istemezsiniz)

7 *Bir bakış bile yeterken anlatmaya her şeyi*

8 *Kalbinizi dolduran duygular*

9 *Kalbinizde kaldı.*

10 *Siz geniş zamanlar umuyordunuz*

11 *Çirkindi dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek.*

12 *Yılların telâşlarda bu kadar çabuk*

13 *Geçeceği aklınıza gelmezdi.*

14 *Gizli bahçenizde*

15 *Açan çiçekler vardı,*

16 *Gecelerde ve yalnız.*

17 *Vermeye az buldunuz*

18 *Yahut vaktiniz olmadı (Necatigil, 2012:131).*

İçtenlik ve sevgi bağlamında bir araya getirilen iki değişik davranış biçimi, şiirde açıkça belirtilen gizli duyguların ortaya çıkarılmasına yarıyor ve kötücül duyguların eşliğinde devinimsizlik, edilgenlik, zamana ve uzama hakim olamama duygularında bir araya getirilmektedir. Şairlerinden ötürü bir erkeğe ait olduğunu düşündüğümüz bu yaşam biçimi sözü edilen erkeklerin yalnız kalışlarını, dar tıkiş yerlerde geçen ve dış dünyayı yalnızca seyreden bakışlarını resimler. Şiirde "siz" diye seslenen şiirin öznesi doğal ortamında gözlemlenmekte ve okura onun hakkında bilgiler verilmektedir. Bu edilgen yaşam biçimi çekingen, tutuk bir kişiliğin göstergesi olarak sunulur ve geleceğe dönük iyicil tasarımları vaktinden evvel boşa çıkarılır. Şiirin öznesi kendini öteki düşük ücretle çalışanlarla eşitleyerek kendinin de onlar gibi, en az onlar kadar küçük, işe yaramaz, tekdüze bir varlık olarak duyurmaktadır: Bir türlü "*bitmeyen işler yüzünden*". Her iki şiir de insan davranışı üzerine çeşitli saptama ve yargılamalardan oluşmaktadır: özne giderek metalaşan toplumsal yaşamı değişik nesnelere belirlemeyi sürdürür ve paranın büyümesine kapılan insanların çıkmazlarını ve açmazlarını sorgular. Şair dokunaklı duyarlılığını "siz geniş zamanlar umuyordunuz" dizesiyle anlatmaktadır: daha yaşayacak çok zamanım var, diye düşünüyordunuz; on ikinci ve on üçüncü dizelerde belirtilen "*yılların telâşlarda bu kadar çabuk/ geçeceği aklınıza gelmezdi*" bu nedenle, gönlünüzden geçenleri sürekli ertelediniz ve sevdiklerinizi ihmal ettiniz, diye karşı bir söylem geliştirir. Sevgilerde şiirinin on beşinci dizesinde dile getirilen (*çirkin* dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek) sözünden şu anlaşılır: size göre, bu kadar yoğun duyguyu bu kadar dar zamana sığdırmak sözcüğün tam anlamıyla "çirkin"dir. O halde işleri zamana yaymak, hiç sonu gelmeyecekmiş gibi sanılan geniş zamanlar ummak, yaşanan şu "an"ı erteleyerek geleceğe dair şeyler tasarlamak yanlış bir yol olarak gösterilir. Yapacak bir işiniz, söylenecek bir sözünüz ve gösterilecek bir sevginiz varsa bunu, bugünden gösterin, ilerde bunları yapacak yeteri kadar zamanı bulamayabilirsiniz. Yani, vakit daralmış ve ölüm hazırlıksız yakınlaşmıştır; bunu şiirin belirli geçmiş zamanda yazılmasından anlarız. Ölüm, acı ve yalnızlık karşısında özne güçsüzdür; ama, seçilen fiillerin geçmiş zamanda çekimlense de kullanılan zaman belirleyicileriyle geleceğe dönük bir anlam içerdiği görülmektedir: "*Sevgileri yarınlara bıraktınız*", dizesinde bırakmak fiili gelecekteki, ileri bir tarihe ertelemek anlamındadır. Ardından, (Siz böyle olsun istemezsiniz) dizesinde yine gelecek söylemi öne çıkarılır. Şiirin onuncu dizesinde yer alan *Siz geniş zamanlar umuyordunuz*, ifadesi yine "ummak" fiilinin anlamıyla "geniş zamanlar"ı da işin içine ekleyerek geleceğe yönelik olarak geçmişte sözcelenen zamanı bozmakta bugüne ve bir an için bile olsa geleceğe aktarmaktadır. *Sevgilerde* şiirinin on ikinci ve on üçüncü dizelerinde "*yılların telâşlarda bu kadar çabuk/geçeceği aklınıza gelmezdi*" ifadelerinde "çabuk geçmek" ve "akla gelmek" fiilleri bir kez daha geleceğe gönderen anlamlar taşımaktadır. Örneklerde açıkça görüldüğü gibi, geçmişin bugüne ve geleceğe aktarılan yanları her zaman olumsuz yanlarıdır. Yaşadığı, tanıdığı olduğu her an, her yeni zaman dilimi özneye geleceğin olumsuzluğu konusunda bir fikir vermektedir.

Cros'la aynı sözcüğü kullanan Necatigil "*çirkin* dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek" derken, "çirkin" oluşu kullanmayı tercih ederek, Cros'la benzer "geçici bir dünyanın yaşlı anlarını/ aklı başında insanlar olarak çirkinleştirmeyecektiniz" diyerek çirkinleştirme anlamını sürdürür ve korur. Geçirdiğiniz acı dolu yaşam, yüzünüze dolan kırışıklıklarla, neredeyse yüz şeklinizin değişmesine neden oldu, diyerek zamanın bir yandan da insanları çirkinleştirdiğini haber vermektedir. Burada, geçmişin günümüze kadar ulaşan parçaları bilinçaltında saklanmakta ve sezdirim yoluyla dar zamanlarda veya yaşlı insanların şiirsel zamanı içinde sözcelenmektedir. Yaşanan şimdi öylesine geçirilen bir zaman dilimi, özlemle gelmesi beklenen gelecek ise yarınlara bırakılan mutlulukların habercisidir: Demek ki, zaman zaten şimdiki zaman olarak açıklanmış oluyor. Geçmiş zaman artık-olmayan-şimdiki zaman olarak, gelecek zaman belirsiz henüz-olmayan-şimdiki zaman olarak yorumlanmış oluyor (Aristoteles/ Augustinus/ Heidegger, 1996:91).

Mutluluk insanlar arası ilişkileri güzelleştiremiyorsa bile, çirkinleştir(me)mek üzerine kuruludur. Burada, bireyselliğin ve aç gözlülüğün yoğun yaşandığı bir dünya tasarımı çizilir. İnsanlığın iyice örselendiği bir dünya söz konusu edilir. Özneye sevilen kadın arasında engel gibi duran büyük kentin keşmekeşinde özneyi bunaltan iş ile ev arasında geçen dar zamanlardır. İnsanlar günlük yaşamın telaşı içinde, ellerinden bir şeyi kaçırma, yetişememe duyguları arasında bunalarak aşka da zaman ayıramazlar.

"Sevgileri yarınlara bıraktınız" *Sevgilerde* başlıklı şiirin bu ilk dizesinden anlaşılan mevcut zamandan bir kopuş bağlamında, geçmişte bıraktınız, şimdi bırakıyorsunuz, gelecekte de (yarınlara) bırakacaksınız anlamıdır: Bu dize bize, öznenin gerçek yaşamında çevresinden yeterince sevgi görmediği için sevgileri yarınlara bırakmış olabileceğini de düşündürür. Bu sevgisizliğe ek olarak, dördüncü dizedeki (*bütün yakınlarınız sizi yanlış tanıdı*) söylemi, yanlış tanıdı ve tanımaya da devam ediyordur; çünkü, *bitmeyen işler yüzünden*, siz hep ikinci dizedeki (çekingen, tutuk, saygılı) nitelemeleri de sanki zamanda süreklilik bildirir gibi, her zaman sahibi olduğunuz, yinelediğiniz davranışlarınız yakınlarınızın siz yanlış tanımlarının asıl gerekçesini oluşturmuştur:

- çekingen oluş
- tutuk oluş
- saygılı oluş

Bunlar zamanla sizin kişiliğinizi/varlık sebebinizi oluşturan olumsuz nitelemelere dönüştü ve sizin için yaşam içinden çıkılmaz bir hal aldı. Necatigil'in bakışıyla, kendimizi onun yerine koyarak niyetini okuduğumuzda, şöyle dediğini duyarız: aslında çok bir şey yapmamıza gerek yok, içten bir bakış bile çok şeyi anla(t)maya yeterlidir. Ama biz bunu yapmadık, yakınlarımızdan bunu esirgedik ve sonuçta kalbimizi dolduran bütün iyicil duygular, kalbimizin bir köşesinde saklı kaldı.

Şiirin alt katmanında sezdirildiği gibi, sevgiliyle ilişki kurma biçimi hem sevgi, hem nefret, hem de ona açıl(ma)ma şeklinde gelişmektedir. Şiirde çekingenliği yüzünden duyarlı, duygusal ve acı çeken bir özne görünümü çizilir; yani, sokaktaki adamın dar ve boğuntulu iç dünyası gözler önüne serilir.

*Sevgileri yarınlara bıraktınız
Çekingen, tutuk, saygılı.
Bütün yakınlarınız
Sizi yanlış tanıdı.*

Yani, okura, siz diye seslenerek, onu bir tür zamansızlık içine çekerek siz önceden de böyle çekingen, tutuk ve gereksiz bir biçimde saygılıydınız, der. Çevresinde tanıdığı dünyayı o dünyaya ait (küçük hesaplar peşinde)/ (hamiline yazılı hisse senetleri, kanallar) gibi nesnelere tanımlamayı sürdürür. Bunun gerçek nedeni, insanların yaşadıkları zaman diliminde (u)mutsuz olmalarıdır. İçsel (u)mutsuzluk belirli bir an içinde sabitlendiğinden durdurulmuş ve dondurulmuş bir tek zaman dilimi içinde algılanmaktadır. Mali ya da parasal ilişkiler insanın önünü kesen engeller olarak esenliksiz duygu değerlerini imler ve doyumsuzluğunu çoğaltır. Şiirin öznesi "siz böyle olsun istemezsiniz" dizesindeki anlamda (mümkün olsa) bu kötücül duygulardan, olumsuz uzamdan ve zamandan şiir yoluyla da olsa kaçıp kurtulmak niyetindedir; yani, zamanın hızlı akışı bu ayarı bozulmuş zaman diliminde bir tür "*bitmeyen işler yüzünden*" eksikliğini tamamlamaya koşan ama yetişemeyen bir özne üzerinden duyurulmuştur.

Oysa, yıllar telâş içinde, günlük yaşamın karmaşası içinde çok çabuk geçti; siz bitmeyen işleriniz yüzünden bu kadar hızlı geçtiğinin farkına bile varmadınız. Hızlı geçeceği aklınıza gelmezdi; çünkü, gizli

bir bahçeniz vardı ve bu size özel bahçeye kimseyi, en yakınlarınızı bile yaklaştırmıyordunuz; orada, herkesten saklı tuttuğunuz çiçekleriniz vardı. Siz gecelerde yalnız kaldınız, yalnız kalmayı bilinçli olarak seçtiniz. Sevgilerinizi bu haliyle başkalarına vermeye az buldunuz veya az bulmadınız da verecek zamanınız olmadı. Böylece, bütün yakınlarınızın sizi sevgisiz tanınmasına yine siz neden oldunuz.

Gerek Cros'ta, gerek Necatigil'de arka planda kanallarıyla, köprüleriyle büyük şehir resmi çizilmiş ve senetlerle, faturalar bu resme iliştirilmiştir. Önceden yaşadığı olayları ve karşılaştığı insanları anımsadığında öznenin geçmişte bir şeyleri eksik bıraktığına dair izlenimi güçlenmekte ve yalnızlığı çoğalmaktadır: *Kalbinizi dolduran duygular/Kalbinizde kaldı.*

Üstelik, Necatigil'in diğer şiiirleriyle birlikte düşünüldüğünde şiiirin öznesinin derin duygusallığı ve heyecanlı kişiliği insan olmanın ilk koşulu olarak gösterilmektedir. Bilinç ve farkındalık ekseninde geçmişle gelecek arasında kurulan düşlerin insan davranışını sınırlandırdığını görürüz ve şiiirin öznesinin bakışını karanlık geçmişe döndürerek hem aşk, hem yaşam karşısında dik duramadığını belirler.

Şiiirde geçen (siz böyle olsun istemezsiniz) parantez içi cümlesi gerekli bir açıklama cümlesi olarak şiiirin asıl niyetini açık etmesi bakımından şiiirdeki yerini almış görünür. Bu nedenle, şiiirin tümünde geliştirilen bilişsel unsurları etkinleştirir. Öznenin niyetini önceden belli eden yoksul yaşantısını imlemek için yazılan, kendi kişiliğini ortaya koyan dizelerdir. Yalnızca erkeklerin gözüyle algılanan derinden derine gizli bir kadının varlığı duyurulmaktadır. Ancak kadın çok yakından tanınan bir kadın değildir; belki, geçmişte bir yerlerde hayallerle gerçekler arasında unutulmuş, arzulanmış bir kadına sosyal eleştiriyile bireysel bir sorun arasında gelişen üstten bir bakış söz konusudur. Her iki şiiirin de, ekonomi ağırlıklı bir söylemi dile getirmelerinin rastlantısal olmadığı söylenebilir. Ekonomik açıdan yaşanan yoksunluklar her iki şiiirin de (u)mutsuzluğunu çoğaltır.

Sonuç

Gerek Cros'nun *Memento/ Not alın* ve gerek Behçet Necatigil'in *Sevgilerde* şiiirlerinde insanlar arası ilişkileri simgeleştirmekle yetinmeyen ve insanların; özellikle, erkeklerin bireysel sorunlarına eğilen kimi yönlerin bulunduğunu belirtmeliyiz. Her iki şiiirde de, imgelerin, çağrışım nesnelere, insanların ve olayların bozulan zaman düzeninde gösterimi ön plandadır.

Cros ve Necatigil arasındaki en açık benzerlik gündelik yaşamı sorgulamalarıdır; bu sorgulayıcı tarafı her ikisinde de gözlemledik. Her iki şiiir de konularını gerçekle bağlarını sürdüren canlı bir kaynaktan; yani, gündelik yaşamdan alırlar. Her ikisi de yaşanan şu an'ın, aynı zamanda, bir geçmiş ve geleceği de içerdiğini, bunların akan güncel zamanın bağdaşık birimleri olduğunu ve *Sevgilerde* şu an sözcelenen (*çekingen, tutuk, saygılı*) yinelemesinde açığa çıkan bir süreklilik duygusunu belirlediğini bulguladık. Yani bir yandan günceli anlık eylemlerimizi aktaran bir ben (siz küçücük menfaatleri için çırpınan şamatacı canlılar), diğer yandan bilişsel düzeyde biz farkında olmadan geçmiş yaşantılarımızı arşivleyen yani, bizim kişiliğimizi oluşturan bir ben bulunur. Geçmiş, şu an, gelecek hepsi bir unutkanlıkta birbirine karışır, iç içe geçer: (Hamiline çekler, kanallar, evler, bunlar sizin yatırım saydıklarınız) dizesinde doğrudan okura siz diye seslenirken bu siz, özünde bizi de kapsar. İşte zamanda bozumculuk da buradan, bu çoklu ilkedden kaynaklanır; her iki şiiirde de güncelle, geçmiş aynı planda bir araya getiren şiiir dilinin gerekçesinin bu kipsel bağdaşıklıktan ileri geldiğini saptadık. Buna karar veren bilişselliğimiz; yani, boylu boyunca yaşamımızı dolduran ve onu an'lık bir zaman diliminde donduran zaman bilgimizdir. İncelenen her iki şiiirin de, şiiirlerini şimdi üzerine kurmasına olanak sağlayan bu tür

bir zaman bozumculuktur. Onların şair kimliğini oluşturan geçmişin, şu an aktardığı söylemlere ışık tuttuğunu ve şimdi'yi bu geçmişin kendine özgü renkleriyle yeniden yapılandırdığını gördük. Son çözümlenmede, şiirin bilişsel yanı gereği, her iki şairin de insanla yaşadığı özel ilişkiyi, geçmişin hesabını vererek, geçmişte yaşananları sorgulayarak yeniden kurguladıklarını gözlemledik.

Kaynakça

- Aristoteles/ Augustinus/ Heidegger (1996) *Zaman Kavramı*, Saffet Babür çevirisi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları,
- Cros, C. (2012). 175 poems classic poetry series/www.poemhunter.com
<https://www.poemhunter.com/poem/memento-7/>. *Le coffret Santal*, Paris: Editions Ligarane.
- David-Ménard, M. (2005). *Deleuze et la Psychanalyse*, L'altercation, Paris: PUF.
- Deleuze, G. (2000). *Kant Üzerine Dört Ders*, Türkçesi; ulus_baker@körotonomedia, Ankara:Öteki Yayınevi.
- Dupriez, B. (1984). *Les Procédés littéraires*, Paris: Union générale d'Éditions.
- Gencan T. N, Ediskun H, Dürder B, Gökşen E. N. (1974). *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Greimas, A, J. (1972). *Essais de Sémiotique Poétique*, Paris:Larousse.
- Kanık, O. V. (1963). *Fransız Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Perşembe Kitapları:5.
- Necatigil, B. (2012). *Şiirler*, Bütün Yapıtları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Le Nouveau Petit Robert (1993). *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Montréal, Canada.
- Oktay, A. (1995). *İnsan, Yazar, Kitap*, Ankara:Ark Yayınevi.
- Saraç, T. (1989). *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2007). Ankara: TDK Yayınları, A-K/ L-Z, 2 Cilt.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.

L'Orientalisme d'Elif Shafak dans *La Batarde d'Istanbul*

Mélanie HAUCHART¹

Emine PARLAK²

Erdoğan KARTAL³

Résumé

L'orientalisme est un courant de pensée qui existe dans l'art et la littérature depuis le 14ème siècle. Les écrivains occidentaux ont d'abord déclaré un Orient imaginaire et fantasmé, puis un Est dans lequel ils ont réellement voyagé, tout en perdant progressivement leur intérêt au fil des années. Les écrivains orientaux ont alors repris et partagé leur vision de l'Est. Elif Shafak, romancier prospère, a la particularité de partager les cultures occidentales et orientales, en utilisant cette vision particulière pour diffuser un essai sur certains des problèmes contemporains de la Turquie à travers son roman, *Le Bâtard d'Istanbul* (2006). Dans cet article, nous souhaitons démontrer l'approche orientaliste de l'auteur à travers l'analyse des thèmes abordés dans son roman.

Mots-clés: Elif Shafak, *La batarde d'Istanbul*, Orientalisme, fait arménien, rapport Orient-Occident.

Baba ve Piç'te Elif Şafak'ın Oryantalizmi

Öz

Oryantalizm (şarkiyatçılık), yazın ve sanatta 14.yüzyıldan beri var olan bir düşünce akımıdır. Batılı yazarlar önce kafalarında hayali ve fantastik bir Doğu yaratıp ardından buralara yolculuk ederek gerçek Doğu'yu görüp tanıma fırsatı bulsalar da zamanla buralara olan ilgileri azalarak yok olur. Daha sonra, gidip gördükleri bu yerlere, yani Doğu'ya dair görüş ve düşüncelerini eserlerinde yeniden ele alarak okurlarıyla paylaşırlar. Günümüzün tanınan romancılarından Elif Şafak, yaşamı, eğitimi ve işi gereği Doğu ve Batı kültürlerini yakından tanıma fırsatı bulmuş bir yazar olarak, bu vizyonunu *Baba ve Piç* (2006) adlı romanında da kullanarak çağdaş Türkiye'ye dair toplumsal, kültürel ve tarihi birçok meseleyi Doğu-Batı ekseninde/karşıtlığında ele almaya çalışır. Bu çalışmada, adı geçen romanda ele alınan Türk toplumuna ve Türkiye'ye ve özgü kimi meselelerin nasıl bir oryantalist bakış açısıyla yansıtıldığı irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Elif Şafak, *Baba ve Piç*, Oryantalizme, Ermeni meselesi, Doğu-Batı ilişkileri

¹ Doctorante, Ecole Doctorale 60, Archéologie des Sociétés Méditerranéennes, Université Montpellier Paul Valéry Montpellier 3, Montpellier, France, melanie.hauchart@gmail.com

² Doctorante, Institut des Sciences Pédagogiques, Université Uludag, Bursa, eparlak1988@gmail.com

³ Maître de conférences, Faculté de Pédagogie, Université Uludag, Bursa, ekartal@uludag.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 7.4.2018-kabul tarihi: 17.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417499

Elif Şafak's Orientalism in *The bastard of Istanbul*

Abstract

Orientalism is a current of thought existing in arts and literature since the 14th century. Western writers first told an imaginary and fantasized East, then an East which they actually travelled, gradually losing their interest as years went by. Oriental writers then took over and shared their vision of the East. Elif Şafak, successful novelist, has the peculiarity of sharing both western and oriental cultures, using this particular insight to deliver an essay on some of the contemporary problems of Turkey through her novel, *The bastard of Istanbul* (2006). In this article, we wish to demonstrate the author's orientalist approach through the analysis of the themes covered in her novel.

Key words: Elif Şafak, *The bastard of Istanbul*, Orientalism, Armenian fact, East-West relationship.

Introduction

Depuis les Turqueries du château de Versailles jusqu'aux *Orientales* (1829) de Hugo en passant par les *Lettres persanes* (1721) de Montesquieu, l'Orient a alimenté l'imagination de la bourgeoisie européenne, mais aussi et surtout, des artistes et écrivains. L'Orientalisme est une notion qui regroupe de nombreuses disciplines et un vaste espace géographique. Elle peut s'appliquer à de nombreuses productions, qu'elles soient scientifiques, politiques, artistiques ou littéraires⁴. Dans ce dernier cas et pour l'étude qui nous intéresse aujourd'hui, nous pouvons rapidement le définir comme le regard que porte l'Occidental sur les paysages et les êtres de l'Orient⁵. Entre fiction et réalité, ce terme engendre des représentations quelquefois fantaisistes d'un Orient tout droit issu des *Mille et Une Nuits*. A mesure que s'efface le mirage oriental, les Occidentaux changent leur manière d'écrire sur l'Orient et l'Orientalisme se mêle de revendications politiques⁶ ou sert à dénoncer des réalités toutes différentes de l'exotisme et de la rêverie des débuts. *La bâtarde d'Istanbul* d'Elif Şafak est un bon exemple de cet orientalisme contemporain.

Elif Şafak, romancière cosmopolite, est fille de diplomate. Née à Strasbourg en 1971, elle a passé son enfance en Espagne et en Jordanie. Elle retourne ensuite en Turquie et sort diplômée de la Middle East Technical University d'Ankara. Quelques années après avoir soutenu sa thèse en sciences politiques sur *L'Analyse de la modernité turque à travers les discours des masculinités*⁷, elle enseigne aux Etats-Unis⁸, notamment dans la discipline *Gender and Women's Studies*.

Femme écrivain primée et best-seller en Turquie, elle écrit aussi bien en turc qu'en anglais. C'est en 1998 qu'elle obtient sa première récompense, le prix Mevlana, pour son premier roman intitulé *Pinhan*⁹. Ce prix récompense les œuvres littéraires mystiques en Turquie. En 2000, elle obtient une seconde récompense, le prix des écrivains turcs, pour son troisième roman, *Mahrem*. Son œuvre littéraire est

⁴ Pouillon, François. "Mort et résurrection de l'orientalisme.", In *Après l'orientalisme, l'Orient créé par l'Orient*, édité par Vatin, Jean-Claude, 13. Karthala, 2011.

⁵ La question de la définition de l'orientalisme est éminemment complexe et ne saurait être résumée ici sans empiéter trop longuement sur l'étude que nous voulons proposer. Nous renvoyons le lecteur à l'abondante bibliographie, et plus particulièrement à l'ouvrage suivant : Vatin, Jean-Claude, éd. *Après l'orientalisme, l'Orient créé par l'Orient*. Karthala, 2011 pour un point sur la question.

⁶ Dénoncées par Edward Saïd dans son ouvrage : Saïd, Edward. *L'orientalisme, l'Orient créé par l'Occident*. Points, 2005. La première édition de 1978 avait relancé le débat sur la question.

⁷ Dont le titre exact en anglais est *Male Gender Roles in Turkish Culture and Turkey's Modernization*.

⁸ A partir de 2002.

⁹ Histoire d'un derviche en quête de son moi, qui quitte la ville de Tehke pour aller à Istanbul.

variée, avec notamment une dizaine de romans en turc dont *Bit Palace*, best-seller en Turquie traduit en anglais et en français¹⁰.

Le Soufisme a donc toujours joué un rôle central dans son écriture¹¹, et elle aborde pleinement le sujet à travers son roman *Aşk*¹², publié en 2009 et qui se propulse directement en tête des ventes en Turquie¹³. Le soufisme n'est pas sa seule source d'inspiration, et elle aborde notamment le thème de l'exil et du sentiment d'exclusion dans son premier livre en anglais *The Saint of Incipient Insanities*¹⁴, publié en 2002. Son second roman dans cette langue, *The Bastard of Istanbul*¹⁵ qui fait l'objet de cet article, est également best-seller en Turquie en 2006.

Comme elle l'explique dans un article qu'elle a écrit pour le Washington post¹⁶, c'est une rencontre avec des grands-mères arméniennes qui lui donne l'idée d'écrire ce livre. Elle rencontre ensuite de nombreuses familles arméniennes et turques pour l'aider à appréhender cette période difficile de l'histoire.

Le roman, à la structure complexe, aborde des thèmes contemporains précis au travers de l'histoire de deux familles dont les héroïnes, vivent dans des pays différents. Après avoir présenté le livre, ses thèmes et ses personnages, nous étudierons la manière dont l'orientalisme se ressent dans le choix du traitement des sujets et des personnages, et comment cet orientalisme est en fait un orientalisme double.

La bâtarde d'Istanbul relate l'histoire de deux familles dans les dernières années du XXe siècle. L'une arménienne : les Tchakmakhchian et l'autre turque : les Kazancı.

Armanoush ou Amy, jeune étudiante de l'Arizona, est la fille de Rose une américaine et de Barsam, un arménien. Après le divorce de ses parents, elle partage son temps entre sa mère, remariée à un turc du nom de Mustafa et la famille de son père. Armanoush décide un jour de retrouver la maison familiale et de connaître la ville d'origine de ses ancêtres paternels. Elle part alors en secret à Istanbul où elle est hébergée par la famille de Mustafa, la famille Kazancı. Elle y rencontre Asya, qui ignore qui est son père et dont la mère est une femme moderne et anticonformiste. En conflit constant avec cette dernière, elle vit cependant avec elle et ses tantes dans la maison familiale.

L'arrivée d'Armanoush à Istanbul va faire resurgir, brutalement, l'Histoire du début du XXe siècle, des peuples turc et arménien, douloureuse et polémique, et l'histoire jusque-là gardée secrète de deux familles, plus liées par la grande Histoire qu'elles ne le soupçonnent.

L'organisation des thèmes abordés dans le roman est complexe. Nous trouvons un grand thème principal et un sous-thème communs aux deux familles, puis deux sous-thèmes différents qui se rapportent chacun à une seule famille. L'emploi ici de la dénomination "sous-thème" ne veut pas minimiser l'importance de ceux-ci, mais sert uniquement à les distinguer du grand thème, autour duquel

¹⁰ Sous les titres respectivement de *The Flea Palace* et *Bonbon Palace*.

¹¹ Voir interview du 23/12/2006 du journal *Birgün*, disponible sous le lien suivant : <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=174>

¹² Traduit en français sous le titre *Soufi, mon amour*.

¹³ Histoire d'amour contemporaine entre une femme au foyer juive américaine et un soufi moderne vivant à Amsterdam.

¹⁴ Raconte la vie d'immigrants musulmans à Boston et du sentiment d'exclusions qu'ils ressentent aux Etats-Unis.

¹⁵ Traduit en français sous le titre *La bâtarde d'Istanbul*.

¹⁶ Article du 25 Septembre 2005 sous le titre *In Istanbul, a crack in the wall of denial* : " I talked to Armenian grandmothers, participated in workshops for reconciliation and collected stories from Armenian friends who were generous enough to entrust me with their family memories and secrets. " Disponible sur le lien suivant : <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/09/23/AR2005092302365.html>

toute l'histoire est bâtie.

Ce grand thème donc, colonne vertébrale du roman, est celui du “ fait arménien ” de l'année 1915. Traumatisme pour les Arméniens, évènement difficile à aborder pour les Turcs, le débat sur ce sujet a fait couler beaucoup d'encre et n'est pas encore entièrement résolu¹⁷.

Dans le roman, les plus anciens membres des deux familles l'ont vécu. Mais pour le traiter, l'auteure se place du point de vue arménien, par le biais de la grand-mère d'Armanoush qui a vécu les épisodes, et par le biais d'Armanoush elle-même, qui essaie de le comprendre et d'en avoir une vision plus objective, plus “ détachée ” que celle de sa grand-mère. En effet cette dernière, traumatisée et qui se sent exilée aux Etats-Unis par la faute du peuple turc, rejette en bloc tout ce qui peut provenir de la Turquie et a élevé ses enfants et petits-enfants dans cette mentalité.

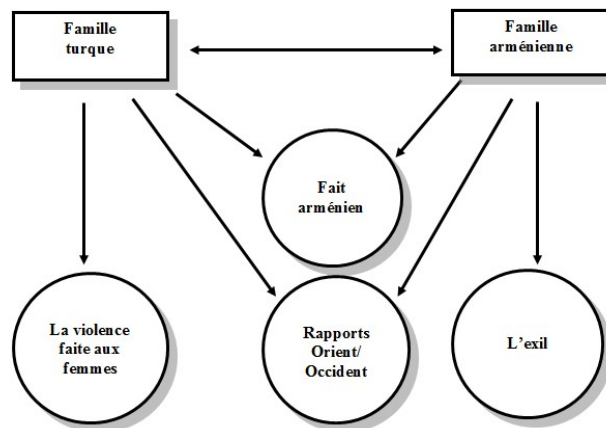
Autre thème commun aux deux familles : les rapports entre Orient et Occident, et la manière de vivre l'un en abordant l'autre. Cette problématique est traitée principalement à travers les personnages d'Asya et Armanoush, mais se retrouve de manière un peu moins développée dans un certain nombre de personnages et notamment Zéliha, Mustafa, ou encore Rose dans une moindre mesure.

En effet, Asya est très clairement tiraillée entre le modernisme occidental qui l'attire et dont elle a assimilé certains traits dans son mode de vie et sa façon d'être, et le maintien d'un certain traditionalisme oriental lié également et surtout à son mode de vie au sein de sa famille. C'est le contraire pour Armanoush. Totalement occidentalisée de par sa vie avec sa mère américaine, elle cherche toutefois à rejoindre et comprendre ses racines orientales dont elle entrevoit le mode de vie au travers de sa famille paternelle.

Concernant le thème propre à la famille turque, il s'incarne ici par le biais d'un secret de famille autour de Zéliha et Mustafa. C'est celui de la violence faite aux femmes.

Enfin, le thème de la famille arménienne est celui de l'exil forcé, dû aux aléas de l'Histoire. Nous voyons à travers le roman la difficulté pour la première génération d'exilés à le supporter et l'impact sur les générations suivantes, ainsi que les mécanismes d'assimilation ou de rejet de l'ancienne et de la nouvelle culture dans laquelle ils évoluent. Nous pouvons donc résumer à l'aide du schéma suivant, les différents thèmes et leurs rapports avec chaque famille:

¹⁷ Il n'est pas question ici de débattre sur ce “ fait arménien ” comme le font les historiens et les hommes politiques depuis presque un siècle. Nous renvoyons le lecteur aux nombreux ouvrages spécialisés pour plus de précisions.

Après avoir évoqué la trame narrative et les thèmes principaux du roman, voyons quelle définition nous pouvons donner de l'Orientalisme, et comment les orientalistes se sont exprimés à travers les siècles.

Certains spécialistes estiment qu'il n'y a pas de sens précis à l'orientalisme. Nous pouvons toutefois l'appréhender comme un système de pensées et de représentations, révélateur de la façon dont l'Occident voit l'Orient¹⁸. L'attirance mêlée d'admiration ou de rejet de l'Occident pour l'Orient remonte à plusieurs siècles. Le XVIIIe siècle en sème les germes mais déjà, vers les XIIe et XIIIe siècles, le lien maritime allant de Venise vers Alexandrie, Le Caire ou Damas, témoigne de cette fascination pour l'Orient, et de la volonté de s'y ouvrir.

Mais qu'est-ce qu'un orientaliste ? La question est posée dans l'ouvrage de J.-L. Tritten, et la réponse est multiple. Il s'incarne aussi bien dans un archéologue spécialisé dans le monde oriental, un voyageur en quête d'ailleurs ou de nouvelles routes commerciales à la manière de Marco Polo, un photographe en reportage voulant faire au monde "civilisé" l'éloge d'un individu non trafiqué par la société des hommes ou montrer un non-chrétien horrible qu'il faut punir, ou encore dans une femme qui a franchi le pas de l'indépendance et s'est lancée vers son rêve d'Orient¹⁹.

Si les possibilités se déclinent presque à l'infini, c'est la vision qu'ont les orientalistes de l'Orient, et l'image qu'ils renvoient de l'Orient à leur civilisation occidentale qui va les différencier. Il est évident que l'Orient des militaires, des diplomates et des savants, n'est pas le même que celui des artistes, des peintres ou encore des écrivains.

L'Orient s'invite dans les tableaux dès le XVe siècle, comme nous pouvons le voir notamment dans les œuvres de Vittore Carpaccio et Gentile Bellini²⁰. Il reste présent dans toute l'histoire de la peinture et les plus grands peintres de toutes les époques ont cédé à son appel²¹. Citons en exemple E. Delacroix, qui ouvre la voie au courant orientaliste en peignant de grandes fresques dont les thèmes sont le désert ou encore les batailles contre les Ottomans.

¹⁸ Voir notamment, avec les bibliographies associées, Vatin, Jean-Claude, éd. *Après l'orientalisme, l'Orient créé par l'Orient*. Karthala, 2011 et Said, Edward. *L'orientalisme, l'Orient créé par l'Occident*. Points, 2005.

¹⁹ Tritten, Jean-Louis, *Mythes de l'Orient en Occident*, 59-79

²⁰ *La prédication de saint Etienne à Jérusalem*, Vittorio Carpaccio, vers 1514 ; *Mehmet II Fatih*, Gentile Bellini, 1480. Pour des reproductions, voir Lemaire, Gérard-Georges, *L'univers des orientalistes*, 18 et p.21

²¹ Nous pensons notamment à J-A-D Ingres, E. Delacroix, mais aussi Kandinsky, P. Picasso ou encore H. Matisse. Pour de plus amples informations sur l'orientalisme dans la peinture, voir Lemaire, Gérard-Georges, *L'univers des orientalistes*, 18 et p.21 ou encore Thornton, Lynne. *Les orientalistes, peintres voyageurs*. ACR Edition, 2001.

Il fait également son apparition assez tôt dans la musique avec Rameau et *Les Indes Galantes* (1735), Gluck et *Les pèlerins de la Mecque* (1754) ou encore Mozart et *l'enlèvement au sérail*²² mais aussi la célèbre sonate *Alla Turca*²³. Le ballet n'échappe pas à la règle avec le *Namouna* de Lalo²⁴. C'est l'occasion pour les compositeurs de créer une œuvre autour d'un folklore local en gardant la tradition de l'écriture savante occidentale. Mais l'on ressent également à travers leur musique la manière dont ils se situent par rapport à ces pays lointains. Dans les livrets ressortent l'humour, mais aussi un certain sentiment de supériorité. Plusieurs compositeurs dont Bizet, Berlioz ou Franck²⁵ se sont inspirés de la littérature orientaliste pour créer des œuvres musicales, et ont mis en musique des poèmes d'Hugo tirés des *Orientales*²⁶.

Nous en venons ainsi à la littérature, et plus particulièrement la littérature française. L'attrance pour l'Orient commence avec le célèbre Mamamouchi du *Bourgeois gentilhomme* de Molière (1670). C'est aussi, dans les *Lettres persanes* de Montesquieu publiées en 1721, que nous pouvons constater l'attrait qu'on lui portait. Cet ouvrage est en effet un roman épistolaire rempli d'orientalisme. On sait que Montesquieu n'a jamais visité l'Orient, encore moins la Perse, et n'en connaît que ce qu'il a lu dans les récits de voyage d'autrui. Mais il se sert de l'Orient, et se moque de ses coutumes par le biais de deux voyageurs perses²⁷, pour finalement mieux se moquer des mœurs occidentales. Le roman relate l'histoire de deux seigneurs persans, qui voyagent d'Erzurum à Izmir pour se rendre finalement en France. Durant leur voyage, ils rendent compte à leurs amis de Perse de tout ce qu'ils ont remarqué, vis-à-vis des pratiques politiques, des mœurs mais également des traditions religieuses. Ainsi, nos voyageurs décrivent l'Occident au travers d'une perspective orientale.

Voltaire écrit à son tour des contes philosophiques et orientaux. *Zadig* (1747), qui se déroule dans un royaume fictif quelque part entre l'Égypte et Babylone, mais aussi *Candide* (1759) qui nous décrit le turc ottoman d'une manière différente de ses prédécesseurs. En effet pour la première fois dans ce conte, on parle des orientaux -ici des turcs- comme étant le modèle de personnes modestes, le modèle de la sagesse²⁸.

Cependant, ce n'est qu'avec l'expansion du colonialisme européen et le lent effondrement de l'Empire Ottoman, au XIXe siècle, que le courant orientaliste se manifeste vraiment. L'épanouissement des voyages en Orient satisfait le besoin de fuite, comme le montre le voyage de Chateaubriand, entrepris entre 1805 et 1806 et dont le récit est publié dans *Itinéraire de Paris à Jérusalem* (1811). Il part en Orient pour écrire sur les Orientaux, mais surtout pour écrire sur lui-même et s'exprime en ces termes pour expliquer les raisons de son voyage : “*J'allais chercher des images: voilà tout*”²⁹.

Par la suite, plusieurs auteurs vont être influencés par sa démarche. En 1829, Victor Hugo, dans la Préface des *Orientales*, indique que le monde islamique apparaît alors être “*pour les intelligences*

²² Inspiré de l'œuvre de Gluck *Les pèlerins de la Mecque*.

²³ 3e mouvement de la sonate pour piano n°11 en la M K.331 composée dans les années 1780.

²⁴ 1882. Le livret a été réalisé sur un conte oriental d'A. de Musset datant de 1832.

²⁵ Bizet, Georges. *Les adieux de l'hôtesse arabe*. 1867, pour voix et piano ; Berlioz, Hector. *La Captive* op.12. 1831-1832, pour voix et piano ; Franck, César, *les Djinns*. 1884, pour piano et orchestre.

²⁶ Pour plus d'informations sur l'Orient dans la musique, écouter notamment les émissions suivantes : France Musique la nuit – Nicolai, Hélène. *L'Orient en Occident*. 29/06/14 (disponible sur le site de France musique jusqu'au 25/03/17) et France musique – Notes du traducteur – Cassard, Phillipe. *L'orientalisme dans la musique française. Debussy, la Grèce antique et l'Extrême-Orient*. 10/01/15 (disponible sur le site de France musique jusqu'au 06/10/17). Voir également Peltre, Christine, *Dictionnaire culturel de l'orientalisme*, 101-103.

²⁷ Özçelebi, 1998 : 12

²⁸ Özçelebi : 12

²⁹ Chateaubriand, François-René de. “Itinéraire de Paris à Jérusalem.” In *Oeuvres romanesques et voyages*, édité par Regard, Michel, 702. Gallimard “Pléiade”, 1969.

autant que pour les imaginations, une sorte de préoccupation générale “. De plus, le romantique ajoute que l'Orient est désormais vu comme une “ conquête ” :

On s'occupe aujourd'hui, et ce résultat est dû à mille causes qui toutes ont amené un progrès, on s'occupe beaucoup plus de l'Orient qu'on ne l'a jamais fait. Les études orientales n'ont jamais été poussées si avant. Au siècle de Louis XIV on était helléniste, maintenant on est orientaliste. Il y a un pas de fait. Jamais tant d'intelligences n'ont fouillé à la fois ce grand abîme de l'Asie³⁰.

Ce témoignage illustre le degré d'enchantement qu'offre l'Orient et tout ce qui se rapporte à lui.

Par ailleurs, c'est le lieu où de nombreux écrivains rêvent d'aller, parfois dès leur plus jeune âge. Ainsi Lamartine explique dans le *Voyage en Orient* (1851) :

Je brûlais donc, dès l'âge de huit ans, du désir d'aller visiter ces montagnes où Dieu descendait, [...] ces fleuves qui sortaient du Paradis terrestre. [...] Ce désir ne s'était jamais éteint en moi : je rêvais toujours, depuis, un voyage en Orient, comme un grand acte de ma vie intérieure. [...] Voilà la source de l'idée qui me chasse maintenant vers les rivages de l'Asie³¹.

Contrairement à Chateaubriand, il s'engage dans ce voyage pour nourrir son inspiration ainsi que son imagination. L'Orient devient pour lui le “ berceau ” des images, source d'admiration et d'extase. Il est attiré par l'architecture islamique et il ne manque pas une occasion d'évoquer les mosquées de Constantinople ou les monuments arabes de Jérusalem et Damas avec infiniment de poésie. Voyageur venu d'Europe, il souhaite ramener l'inconnu au connu, l'étranger au familier, en décrivant les coutumes, les mœurs et les traditions orientales. Il écrit ainsi “ *Si je n'avais qu'un seul regard à poser sur le monde, ce serait sur Istanbul* ”. Il est sous le charme de la ville, des paysages du Bosphore, des collines de Galata et de Péra et il écrit encore :

Vous avez à toutes les heures du jour et de la nuit le plus magnifique et le plus délicieux spectacle dont puisse s'emparer un regard humain ; c'est une ivresse des yeux qui se communique à la pensée, un éblouissement du regard et de l'âme³².

Lamartine est donc un orientaliste passionné de l'Empire Ottoman et le turc ottoman n'est pas pour lui synonyme de barbare, cruel et rude, mais d'homme noble que l'on peut reconnaître parmi tant d'autres³³.

Tout comme Lamartine, Nerval aussi est un admirateur de l'Orient. Il appréhende l'Orient pour son visage antique et mythologique. Tout comme nous cherchons à placer un visage sur un nom, Nerval cherche à placer ses observations sur les à-priori qu'il entend.

En principe, les textes orientalistes sont des récits de voyage : on part pour rencontrer et vivre ce que l'on a imaginé, on part pour s'émerveiller. Ainsi dans *Figures féminines dans le Voyage en Orient de Gérard de Nerval* d'Alice Machado (2006), il en est de même pour Nerval qui écrit ainsi à Théophile Gautier :

³⁰ Hugo, Victor. “Les Orientales.” In *Oeuvres poétiques*, texte établi et présenté par Albouy, Pierre, 580. Gallimard, 1964.

³¹ Lamartine, Alphonse de, *Voyage en Orient*. Folio, 2011

³² Ibid., 644

³³ Özçelebi : 16

Moi, j'ai déjà perdu, (...) la moitié de l'univers, et bientôt je ne vais plus savoir où réfugier mes rêves; mais c'est l'Égypte que je regrette le plus d'avoir chassé de mon imagination, pour la loger tristement dans mes souvenirs³⁴.

L'Orient pour Nerval, est avant tout la " terre maternelle ", le berceau de l'humanité. Il représente également le lieu d'une tolérance mutuelle pour les religions diverses. Fasciné par Istanbul, il en fait la description suivante dans son livre *Voyage en Orient* :

Quelle étrange ville de Constantinople ! Splendeur et misère, les larmes et la joie, beaucoup plus que n'importe où ailleurs comportement arbitraire, mais ils ont aussi plus de liberté ici, quatre nations différentes vivent ensemble sans haïr les uns les autres, aussi. Turcs, Arméniens, Grecs et Juifs [...] ³⁵.

Mais l'auteur le plus remarquable de la Turquie est Pierre Loti qui avait un amour profond pour ce peuple et ce pays dont il avait fait sa deuxième patrie. Il aspire à vivre à la turque comme un autochtone, se fait passer pour turc et est un vrai ami des turcs. Émerveillé par l'Orient, son amour s'accroît devant Constantinople la chrétienne, ou Stamboul la musulmane. *D'Aziyadé à Suprêmes visions d'Orient* (1921), en passant par *Fantôme d'Orient* (1892), *Les Désenchantées* (1906) et *Turquie agonisante* (1913), véritable plaidoyer politique, la Turquie et plus particulièrement Istanbul est racontée et aimée à travers les œuvres de l'écrivain. Loti écrit en mettant essentiellement en valeur l'exotisme qu'il va traiter au travers d'une histoire d'amour qui reflète son désir orientaliste. Car pour lui, Constantinople est un rêve orientaliste. A maintes reprises, il affirme que c'est la ville de son cœur³⁶.

Tous ces auteurs ont donc lancé, comme nous l'avons vu, une mode et une manière de décrire l'Orient d'un point de vue tout à fait occidental. Entre les XVIIe et XIXe siècles, on commence par en décrier les mœurs étranges à travers des ouvrages presque satiriques, par incompréhension de ce que l'on ne connaît pas, et pour valoriser la culture occidentale par le biais des récits des conquêtes militaires. On y fuit aussi pour s'y retrouver soi-même, puis pour y trouver l'inspiration et enflammer l'imagination toujours dans l'optique d'un Orient fantasmé. Les voyages menés dans le cadre d'expéditions militaires ou encore les voyages d'artistes, permettent de mieux appréhender l'Orient et ses civilisations. De mieux les connaître aussi et si le but est le même, partir pour s'émerveiller et rêver, certains auteurs commencent à comparer ce qu'ils voient vraiment aux préjugés qu'ils ont toujours entendus et la démarche se fait plus anthropologique. Mais au tournant du XXe siècle, l'enchantement des voyages prend fin. Certains auteurs continuent toutefois leur quête d'ailleurs, comme Pierre Loti qui continue à écrire de manière orientaliste, malgré sa bonne connaissance de la Turquie, entre rêve et réalité mais en toute connaissance de cause³⁷.

Après cette rapide évocation de l'histoire du mouvement orientaliste et de son utilisation dans les arts et notamment dans la littérature française, voyons comment il transparait dans l'ouvrage d'Elif Şafak. Il se manifeste sous deux formes : un orientalisme " léger " utilisant quelques poncifs déjà connus pour créer une ambiance orientale, et un orientalisme plus " réfléchi " dénonçant des problèmes de société. Nous l'avons vu, un courant de l'orientalisme est de modeler l'Orient pour créer une ambiance autour du récit. Les auteurs occidentaux décrivent alors dans leurs ouvrages un Orient fantasmé pour se faire

³⁴ Nerval, Gérard de, *Oeuvres, tome II*, 120.

³⁵ Nerval, Gérard de, *Voyage en Orient*, 567.

³⁶ Quella-Villegier, Alain. *Istanbul. Le regard de Pierre Loti*. Renaissance du Livre, 1997.

³⁷ Peltre, Christine, *Dictionnaire culturel de l'orientalisme*, 86-87 et 133-135.

rêver et faire rêver les lecteurs, le plonger dans une ambiance, sans soucis de colporter certains clichés ou de commettre quelques approximations.

Quelques thèmes et passages du roman se rapprochent de cette mouvance, notamment dans la manière qu'à l'auteure d'aborder la religion en la mêlant de pratiques divinatoires, et de parler de l'alcool dans les pays musulmans.

La religion et les pratiques divinatoires sont incarnées dans un personnage, Tante Banu³⁸. Membre le plus religieux de la famille Kazancı, sa manière de vivre la religion est teintée d'ésotérisme et d'une pointe de mysticisme. Ayant développé au fil du temps des talents de voyante et s'étant auto-proclamée devineresse³⁹, elle reçoit des clients à la maison et leur lit l'avenir par des pratiques plus ou moins courantes : le classique marc de café d'abord⁴⁰, puis les tarots, les haricots secs, les pièces d'argent, les sonnettes, " (...) bref, tout ce qui pouvait l'aider à entrer en relation avec le monde paranormal " ⁴¹. Elle se retira même 40 jours dans sa chambre, pour " faire pénitence et renoncer à toutes les vanités humaines " ⁴² à la manière des derviches. Son allure change également puisqu'elle se promène avec des voiles de couleurs⁴³, puis fini par se voiler la tête⁴⁴.

Le sujet de la divination permet à Elif Shafak de créer une ambiance particulière autour du personnage et d'introduire un thème courant dans l'orientalisme, autour de la religion et des mystères réservés aux personnes initiées⁴⁵. Le sujet est traité avec un savant mélange de sérieux avec de vraies références à la religion⁴⁶, et d'humour⁴⁷. La scène la plus marquante est celle où Tante Banu lit l'avenir à Armanoush dans le marc de café⁴⁸.

Tante Banu sert de prétexte pour introduire un autre cliché célèbre de l'Orient : les Djinns. Cette croyance populaire probablement la plus conventionnelle de l'orientalisme est déjà citée par Victor Hugo en 1829 dans son poème intitulé *Les Djinns*. Tante Banu en a un sur chaque épaule. Monsieur Amer à gauche, sournois et tentateur, et Madame Douce à droite, compréhensive et aimante⁴⁹. Elle communique avec eux, et parvient même à connaître des détails de l'histoire enfouis dans le passé, par le biais de visions transmises par Monsieur Amer.

Si l'auteure donne à Tante Banu des airs de femme pieuse initiée aux mystères de la voyance mais incomprise, elle acquière cependant une toute autre dimension dans la deuxième partie du livre⁵⁰ grâce

³⁸ " (...) étant indiscutablement la plus expérimentée dans le domaine de la divination et du paranormal (...) ". p.319

³⁹ p.85

⁴⁰ Et la scène la plus marquante est celle où Tante Banu lit l'avenir d'Armanoush dans le marc de café. P.216-218.

⁴¹ p.88

⁴² p.85

⁴³ p.85

⁴⁴ p.88

⁴⁵ Tante Banu se considère dans son domaine, au contraire du reste de sa famille qui ne comprend rien à ses pratiques, comme une initiée. Pour l'orientalisme ésotérique, voir par exemple Tritter, Jean-Louis, *Mythes de l'Orient en Occident*, 227-248.

⁴⁶ Nous trouvons par exemple, p.85-86, disséminées dans le dialogue, des références au mode de vie des derviches. Egalement p.88, Gülsüm est choquée que sa fille se voile et cite les droits acquis par les femmes sur leur manière de vivre la religion depuis Mustafa Kemal Atatürk, sujet très sérieux. De plus, aucune des autres femmes de la famille n'est voilée.

⁴⁷ Notons pour exemple que les " vanités humaines " auxquelles Tante Banu souhaite renoncer lors de sa retraite de 40 jours est autant sa série télévisée préférée (référence aux nombreuses séries télévisées addictives diffusées à la télévision turque) qui en soit ne paraît pas quelque chose d'insurmontable, que la nourriture qu'elle adore et à laquelle elle renonce pour ne se nourrir que de pain sec et d'eau, ce qui est un sacrifice beaucoup plus sérieux, autant du corps que de l'esprit. Voir p.87. Une des techniques de divination de Tante Banu est la lecture dans les noisettes grillées, technique absolument improbable qu'elle a inventée pour cacher à sa cliente qu'elle était en train de manger des noisettes avant son arrivée. Voir p.90.

⁴⁸ p.217

⁴⁹ p.88

⁵⁰ Après l'arrivée d'Armanoush dans la famille.

à ses Djinns. Par le biais de Tante Banu, personnage décalé mais important, Elif Shafak fait rêver le lecteur à un Orient coloré et mystique, et nous délivre les mystères de l'histoire des deux familles.

Pour rester dans le domaine de l'irrationnel, de nombreuses mentions au “ mauvais œil ” sont présentes dans le livre, superstitions dont il est difficile de définir si elles sont orientales ou occidentales, elles permettent également de créer une ambiance particulière dans la maison familiale. Quelques clés sont données au lecteur sur ses causes et comment s'en débarrasser : le verre brisé va l'attirer⁵¹, une cérémonie de “ verser le plomb ” va l'éloigner⁵².

Elif Shafak commet quelques approximations lorsqu'elle parle précisément de la religion et de l'alcool.

Au début du roman, dans le passage relatant le rendez-vous de Zéliha chez le gynécologue, plusieurs mentions à la Prière du Vendredi sont faites. L'action se déroule le premier vendredi du mois de juillet et Zéliha, qui a rendez-vous à 15h00⁵³, arrive avec 46 minutes de retard⁵⁴. Elle entre dans la salle d'opération de nombreuses minutes après son arrivée et il est mentionné qu'à ce moment, la Prière du Vendredi se fait entendre⁵⁵. Les heures de prières étant déterminées à l'avance et la Prière du Vendredi correspondant à celle du “ midi ” (öğle), elle ne peut se faire entendre qu'entre 12h30 et 13h20. Ici, l'heure précisée correspond donc à une autre prière qui est celle d'Ikindi, de la fin de l'après-midi.

Les références à l'alcool sont empreintes de certains clichés. “ *Ce pays doit sa liberté à cette petite bouteille que je peux brandir si librement [...] C'est cette bouteille qui distingue la Turquie de tous les autres pays musulmans* ”⁵⁶. Si l'on en croit cette affirmation, cela signifie que les autres pays musulmans n'ont pas la même tolérance à l'alcool. Or, au Liban ou en Jordanie, l'alcool est en vente libre dans les magasins, bien que sa consommation sur la voie publique reste interdite⁵⁷. De plus, dans une enquête de 2011⁵⁸, le Liban a été classé 3e pays derrière le Bahreïn et le Soudan en termes de consommation d'alcool parmi les pays du Moyen Orient. La Turquie ne se différencie donc pas des autres pays musulmans en termes de liberté de consommation d'alcool, comme l'auteure voudrait le faire paraître.

Cependant, l'ouvrage d'Elif Shafak ne s'arrête pas à cette ambiance rêveuse et dépayssante que pouvaient créer les orientalistes des premiers siècles. En effet, même si elle utilise quelques images basées sur des croyances populaires pour créer une ambiance propre à l'Orient, elle va beaucoup plus loin et n'hésite pas à aborder des sujets très sérieux.

Nous avons vu précédemment que l'ouvrage était construit autour de deux thèmes principaux, le “ fait arménien ” et les rapports Orient/Occident, et deux autres thèmes propres aux familles, les violences faites aux femmes et la difficulté de l'exil. Si nous analysons ces thèmes plus en détail, nous pouvons constater qu'ils font référence à trois grands types de problèmes que nous pouvons rencontrer en Turquie.

Peuvent être considérés comme des “ problèmes culturels ”, le “ fait arménien ” et l'écartèlement entre Orient et Occident⁵⁹. Nous pouvons qualifier de “ problème de société ”, celui de la violence faite aux

⁵¹ p.23 et p.318

⁵² p.320-321

⁵³ p.24

⁵⁴ p.25

⁵⁵ p.31

⁵⁶ p.107

⁵⁷ Mathé, Jean, et Mathé-Crozat, Annie, *Syrie-Jordanie: entre golfe persique et Méditerranée*, 29.

⁵⁸ Article de R.N du 21 octobre 2011 sur le site internet “ Le commerce du Levant ”. Disponible sous le lien suivant : <http://www.lecommercedulevant.com/node/18151>.

⁵⁹ Avec la place de la tradition et du modernisme, le mélange des cultures dans les mariages mixtes et une allusion au mauvais enseignement des langues.

femmes⁶⁰ et du silence pesant qui l'entoure. Le thème de l'exil est plus général se réfère principalement à la famille arménienne, mais aussi à Mustafa même si les causes ne sont pas les mêmes.

Rappelons que la famille arménienne et son histoire sont fictives, mais qu'elle se raccroche à des faits historiques, et l'idée d'écrire un roman sur ce thème est venue à Elif Shafak lors de sa rencontre avec des grands-mères arméniennes. L'auteure se place alors ici du point de vue des arméniens. En effet, tous les souvenirs sont racontés en se plaçant du côté de la famille Tchakmakchian. Lorsqu'Armanoush tente d'en savoir plus auprès de la famille Kazancı, elle se heurte à des personnes totalement ignorantes des faits, une des tantes la questionnant même sur qui est à l'origine de ces événements⁶¹. Nous sommes donc face à deux situations totalement opposées. D'un côté, une famille exilée qui vit dans le souvenir et la haine du turc⁶², dans l'autre, une famille qui ne se soucie absolument pas de ce moment de l'histoire⁶³. Seule Asya, la plus jeune, en a entendu parler⁶⁴.

L'auteure, en exagérant un peu le trait, pointe l'un des plus gros problèmes contemporain de l'histoire turque, qui n'est pas encore totalement résolu. Nous avons le sentiment qu'elle souhaite, à travers son roman, donner une leçon d'histoire à ce peuple, et lui rappeler que cette dernière ne commence pas avec l'ère Kémaliste. En effet, elle écrit

Pour les Arméniens, le temps était un cycle au cours duquel le passé s'incarnait dans le présent et le présent donnait naissance au futur. Pour les Turcs, le passé s'arrêtait en un point précis, et le présent repartait de zéro à un autre point. Entre les deux, il n'y avait que du vide⁶⁵.

La référence, pour qui s'est intéressé à l'histoire turque, est claire : le passé s'arrêterait avant la Première Guerre Mondiale et reprendrait avec l'ère Kémaliste, le vide faisant référence à l'effondrement plutôt rapide de l'Empire ottoman, période peu glorieuse, incluant bien sûr le " fait arménien ". Il y est fait allusion sous différentes expressions et " la déportation des arméniens " ⁶⁶ est plutôt utilisé du côté turc alors que " génocide " est employé par la famille arménienne⁶⁷. Une volonté de ne pas nommer précisément les faits que nous pouvons probablement rapprocher du flou qui règne encore autour de ces événements. L'auteure reste donc plutôt neutre dans le choix des termes, mais souhaite tout de même mettre clairement en évidence les cicatrices des deux nations, comme elle l'a affirmé dans une interview du Figaro⁶⁸.

La dualité constante entre Orient et Occident, tradition et moderniste, est très présente en Turquie, et encore plus à Istanbul qui cristallise ces problématiques par son emplacement géographique et son histoire. Dès sa conquête en 1453, cette dichotomie se fait jour, entre Chrétienté et Islam, entre Europe et Asie, deux morceaux de terre encadrant un bras de mer. Cette dualité se retrouve dans les personnages du roman, particulièrement dans ceux de Zéliha, Asya et Armanouch. Les deux premières personnalisent l'Orient influencé et attiré par l'Occident, son mode de vie, l'impression d'une plus grande liberté alors que la dernière est attirée par cet Orient raconté par sa famille et imaginé par son

⁶⁰ Ici par le biais du viol de Zéliha.

⁶¹ " Mais qui a pu commettre de telles atrocités ?! gronda Cevryie ". p.187

⁶² " Or, il existait des êtres en ce monde que les Tchakmakchian réprouvaient encore plus que les odars : les Turcs ! ". p.64

⁶³ Il existe plusieurs passages, mais citons par exemple le moment où Armanoush raconte l'histoire de sa famille, et n'obtient aucune réaction de la famille Kazancı, p.185-187.

⁶⁴ " Ce n'était pas la première fois qu'on lui racontait l'histoire de la déportation des Arméniens. Elle avait entendu divers sons de cloches à ce sujet ". p.189

⁶⁵ p. 188

⁶⁶ p.189

⁶⁷ p.71

⁶⁸ Article d'Astrid Eliard du 6 Septembre 2007 dans Le Figaro et disponible sous le lien suivant : http://www.lefigaro.fr/livres/2007/09/06/03005-20070906ARTFIG90245-un_pont_sur_le_bosphore.php

esprit. Mais dans la vie quotidienne, cette attirance est très concrète. Elle se retrouve dans les modes vestimentaires, suivies voire sur-interprétées par Zéliha avec ses jupes courtes, ses talons hauts et son percing⁶⁹. Elle boit de l'alcool et fume⁷⁰, et souhaite suivre ses propres choix sans écouter les conseils traditionnalistes de son entourage⁷¹. De même Asya écoute de la musique américaine⁷², parle un peu anglais et est très critique envers la société et la politique de la Turquie⁷³. Armanoush ne souhaite pas vivre à l'orientale, mais aimerait tout de même comprendre et approcher directement dans son pays d'origine cette culture dont elle est issue⁷⁴, et non plus par le biais nécessairement restreint des traditions arméniennes de sa famille.

La rencontre des deux continents fait ressortir quelques préjugés classiques⁷⁵, qui sont vite dépassés. L'auteure met alors en place un véritable questionnement sur le ressenti des turcs envers l'Occident et leur propre société. Ils montrent une volonté d'être considérés comme des occidentaux⁷⁶, tout en conservant leurs racines dont ils sont fiers⁷⁷, en abolissant les généralités facilement établies par le biais du cinéma par exemple⁷⁸. Mais pour les amis d'Asya, le problème dépasse le clivage entre Orient et Occident⁷⁹, et se trouve en Turquie même, car les Turcs ont peur de se confronter à leur propre culture⁸⁰ et au fonctionnement de leur société qui laisse peu de place au dialogue et à de nouvelles idées⁸¹. Elif Şafak ne prétend pas clore le débat mais l'ouvre au contraire, et apporte sa propre conclusion par le biais d'une réflexion d'Armanoush : " Peut-être que les Turcs traversaient une crise identitaire "⁸².

La complexité des mariages mixtes est également abordée, surtout à travers le personnage de Rose, qui a vécu les deux extrêmes. Son premier mariage avec Barsam est un échec, notamment à cause de la présence trop insistante de sa belle-famille⁸³ et la volonté d'imposer sa culture arménienne à une nouvelle venue occidentale qui ne la connaît pas et a du mal à l'assimiler⁸⁴. Rose se sent agressée par sa belle-famille, et rejetée car n'appartenant pas au même monde⁸⁵. Après sa séparation, elle choisit son nouveau conjoint dans l'espoir de contrarier son ancienne belle-famille⁸⁶. Avec son conjoint turc, sa vie est tout à fait différente, puisque Mustafa parle très peu de la Turquie, et s'est totalement intégré au

⁶⁹ p.18 et p.44.

⁷⁰ p.273 et p.303 par exemple.

⁷¹ Sa mère l'accuse régulièrement d'avoir apporté le déshonneur sur la famille en donnant naissance à un enfant hors-mariage, et lui reproche sa trop grande liberté. p. 44-45 et p. 279 notamment.

⁷² Asya est une admiratrice inconditionnelle du chanteur Johnny Cash. p.82

⁷³ Armanoush la considère comme aussi antitürk qu'un de ses amis arméniens (p.203), et elle fait partie d'un groupe anticonformiste se réunissant au café Kundera où la critique de la société et de la politique en Turquie tient une place majeure dans leurs conversations (p. 101 et suivantes par exemple). Son amant est même poursuivi en justice pour ses dessins humoristico-satiriques sur des membres du gouvernement (p.171).

⁷⁴ Elle appelle son côté oriental " (...) l'être énigmatique assoupi en elle " (p.136).

⁷⁵ Asya pense qu'Armanoush vient en Turquie pour poser des questions sur l'Islam et la condition des femmes (p.174) et la famille turque pose des questions " clichés " sur la vie en Amérique à Rose et Mustafa (p.350-351). De même, Armanoush choisit de tenues vestimentaires sobres pour ne pas apparaître décalée dans un milieu oriental qu'elle pense traditionnel, mais est choquée en voyant Zéliha pour la première fois (p.179).

⁷⁶ " (...) nous sommes occidentaux. " p.200

⁷⁷ " (...) Pourquoi chercher à imiter bêtement les Américains, sans tenir compte de nos spécificités locales ? " p.179.

⁷⁸ " (...) la plupart des Américains ont subi un lavage de cerveau des Grecs et des Arméniens et croient que la Turquie se résume à *Midnight Express*. " p.159. Référence à *Midnight Express*, film d'Alan Parker, 1978.

⁷⁹ " (...) Pour les politiciens occidentaux, il existe un fossé culturel entre la civilisation orientale et la civilisation occidentale. Si c'était aussi simple ! (...) " p.101

⁸⁰ " (...) par crainte de faire une rencontre traumatisante avec notre propre culture. (...) Le vrai choc des cultures, c'est celui qui oppose les Turcs aux Turcs. " p.101.

⁸¹ " Nous sommes piégés, nous sommes coincés entre l'Est et l'Ouest. Entre le passé et l'avenir. Entre des modernistes si fiers du régime séculier qu'ils ont instauré que la moindre critique est inacceptable, et des traditionnalistes si infatués de l'histoire de l'Empire ottoman que la moindre critique est inacceptable. Ils ont l'opinion publique et l'autre moitié de l'Etat de leur côté. Que nous reste-t-il ? " p.101

⁸² p.199

⁸³ Elle tient sa belle-famille pour responsable de l'échec de son mariage (p.56).

⁸⁴ Le dialogue p.69 à 78 entre les membres de la famille Tchakhmakhchian est révélateur de leur état d'esprit à son égard.

⁸⁵ Elle est traitée d'*odar* (non-arménienne) dès le début de sa relation avec Barsam (p.54).

⁸⁶ " Comme il serait amusant de flirter avec l'ennemi héréditaire de son ex-mari " p.64.

mode de vie occidental de sa femme⁸⁷. Dans le premier cas, c'est le choc des cultures, dans le second, l'une est occultée au profit de l'autre. Elif Shafak grossit une nouvelle fois un peu le trait, mais fait partager au lecteur les difficultés que peuvent rencontrer les couples mixtes, et qui peuvent parfois les briser.

Enfin, nous rencontrons de nombreuses mentions à la méconnaissance des langues étrangères en Turquie, due pour l'auteure à un mauvais enseignement. Lorsqu'Armanoush arrive à Istanbul, seule Asya peut vraiment communiquer avec elle en anglais⁸⁸. Tante Banu par exemple est totalement incapable de communiquer dans cette langue⁸⁹. En janvier 2008, une nouvelle intitulée "*Le professeur d'anglais lui-même n'est pas capable de parler sans interprète !*" a été publiée dans un le quotidien *Vatan*⁹⁰. Titre provocateur destiné à pointer du doigt l'incapacité pour les professeurs même de communiquer dans la langue qu'ils enseignent. Demirel, en 1999 déjà, écrivait sur ce problème de l'enseignement des langues;

Les élèves des lycées anatoliens et ceux des collèges privés ont entre 1500 et 2000 heures de cours de langue étrangère. Néanmoins, la plupart ne parviennent pas à sauter la classe préparatoire des universités telles que l'Université technique du Moyen-Orient et l'Université du Bosphore. Par conséquent, cette méthode d'enseignement doit être révisée⁹¹.

Il est vrai que pour un pays aussi touristique que la Turquie, il est étonnant de voir qu'il se place à la 26e place sur 27, en matière de compétence en anglais, selon un classement réalisé à l'échelle européenne par le groupe Education First⁹². Il est évident que la Turquie n'est pas le seul mauvais élève, la France par exemple pointant à la 24e place. Mais ce mauvais enseignement, entraînant la méconnaissance de l'anglais notamment, ferme une partie des portes de l'Occident aux jeunes turcs, et ne les aide pas à poursuivre une carrière ou une partie de leur carrière à l'étranger, vers ces pays occidentaux dont ils adoptent pourtant certains traits.

Les "problèmes de société" abordés dans le roman tiennent également une place très importante dans l'histoire et plus généralement, dans la vie quotidienne de la population turque.

Elif Shafak aborde d'une manière très forte la question de la place des femmes et des violences dont elles sont victimes dans la Turquie actuelle en créant un personnage au caractère affirmé⁹³ qui lui permet de ne pas s'effondrer suite aux événements⁹⁴ : Zéliha.

⁸⁷ p.307

⁸⁸ Et ses tantes voient dans l'arrivée d'Armanoush une bonne occasion pour qu'elle se perfectionne (p.159)

⁸⁹ "ça n'avait rien d'un accès de modestie de la part de la tante Banu, qui ne parlait pas un traître mot d'anglais. [...] et même de trouver des modificateurs mal placés dans une structure syntaxique, mais de parler, pas vraiment" (p.157).

⁹⁰ Publié le 4 janvier 2008 dans le quotidien *Vatan* sous le titre "İngilizce öğretmenini bile tercümanlız konuşamıyor". Disponible sous le lien suivant : <http://www.gazetevatan.com/ingilizce-ogretmeni-bile-tercumansiz-konusamiyor---155119-gundem/>

⁹¹ Reportage du 1er juin 2007 réalisé pour le quotidien *Hürriyet* sous le titre "Yabancı dili öğrenemiyoruz". Disponible sous le lien suivant : <http://www.hurriyet.com.tr/yabanci-dili-ogrenemiyoruz-6607825>,

⁹² Publiée sous le titre "La plus grande étude mondiale sur les compétences en anglais" et disponible sous le lien suivant : <http://www.ef.fr/epi/>

⁹³ "(...) La guerrière, la rebelle" p.197.

⁹⁴ Sans dénigrer en rien ce que subit le personnage et les conséquences tant psychologiques que matérielles sur sa vie, on imagine ce que pourrait donner cet épisode sur une femme n'ayant pas la même force de caractère. Pour une étude du personnage du point de vue du féminisme, voir le récent article de Güzel, Kader, "A feministic approach to Elif Shafak's *The bastard of Istanbul*." In *The Journal of Social Science*, no. 3, vol. 6 (2016) : 573-578

Le non-dit⁹⁵ qui règne autour de cet évènement en fait une accusation silencieuse qui est d'autant plus puissante, à mesure que le lecteur comprend de lui-même ou en lisant le passage concerné, que le père d'Asya est en fait également son oncle, et qu'elle est née d'un viol. Pas de longs discours ici, juste un constat, un rappel d'un crime impuni car non déclaré, comme c'est souvent le cas dans les violences faites aux femmes. Et c'est finalement Tante Banu qui rendra justice elle-même en empoisonnant Mustafa, conscient de sa faute, conscient du poison présent dans la nourriture⁹⁶, mais qui mange pour mourir, comme pour se repentir⁹⁷. Si dans le roman le sujet se suffit à lui-même et n'amène pas de longs débats entre les personnages, la question est soulevée depuis plusieurs années sur la place des femmes en Turquie et le silence qui entoure les violences qui leur sont faites. En 2014, une agence indépendante nommée Bianet a dénombré 281 femmes mortes de la main d'un homme, et ce nombre ne cesse d'augmenter, atteignant 1134 pour ces cinq dernières années. La même agence a observé que 70% des assassinats de femmes sont le fait d'un membre de leur famille⁹⁸. Pas d'assassinat ici, mais c'est bien un membre de la famille qui inflige la violence. Tout comme dans un film récent qui évoque également la place des femmes et le viol en tout impunité de deux nièces par leur oncle, faits connus de la grand-mère, qui n'ose rien dire par peur probablement des représailles et des commérages⁹⁹. La protestation a pris très récemment de l'importance, avec de nombreuses manifestations suite au viol et à l'assassinat d'une étudiante de 20 ans par le chauffeur de son mini-bus¹⁰⁰. Le silence pesant qui règne sur ces problèmes est très présent dans le livre comme il l'est dans la vie quotidienne de nombreuses femmes turques, et suite à ce même évènement récent, les réseaux sociaux ont exhortés les femmes à en sortir via le mot-clé #sendeanlat ("Toi aussi raconte"). Une nouvelle fois, Elif Şafak n'hésite pas à aborder et dénoncer presque silencieusement un sujet grave qui tient une place importante dans la société turque.

Pour finir, évoquons le thème de l'exil. Il est raconté principalement par la famille arménienne. Son exil en Amérique est un exil forcé, qui a eu lieu après les évènements de 1915. Comme beaucoup d'arméniens, le frère aîné de Shushan est parti, puis a mené des recherches pour retrouver les membres perdus de sa famille dont Shushan, qu'il retrouve en Turquie et qu'il vient chercher¹⁰¹. "Turquisée"¹⁰² et mariée à un turc, elle décidera de tout quitter et de partir avec lui. Elle referra alors sa vie à San Francisco, auprès d'un arménien dont elle se sent comprise¹⁰³. Ils auront de nombreux enfants dont Barsam, père d'Armanoush. A San Francisco, au sein de la cellule familiale, ils recréent un univers typiquement arménien, et Shushan ne s'intègre que peu à la vie occidentale. Elle souhaite vivre à l'arménienne, et élever ses enfants comme des arméniens, sans vraiment tenir compte du nouveau pays et de la nouvelle culture dans lesquels ils évoluent. La génération suivante n'est pas vraiment plus ouverte au dialogue, et se montre aussi nationaliste que la première, alors qu'ils n'ont jamais vécu qu'aux États-Unis¹⁰⁴. Une

⁹⁵ " (...) cette amnésie compulsive, ce silence " p.304.

⁹⁶ " C'était moins un choix entre la vie et la mort qu'entre une mort subite et une mort décidée " p.356.

⁹⁷ " Toutes ces années le remord l'avait grignoté de l'intérieur (...) " p.356.

⁹⁸ Tiré de l'article du Journal *International* du 20 Mars 2015 "Turquie, quelle place pour les femmes ?" de Laurine Benjebria.

⁹⁹ *Mustang*, film de Deniz Gamze Erguven, 2015.

¹⁰⁰ Nombreuses manifestations en Turquie au mois de février 2015. Voir par exemple l'article du journal *Le Monde* du 16 février 2015 "Vague d'indignation en Turquie après le viol et le meurtre d'une étudiante" ou du *Journal International* du 20 Mars 2015 "Turquie, quelle place pour les femmes ?" de Laurine Benjebria."

¹⁰¹ p.346

¹⁰² Une famille turque la recueille sur la route de la déportation et l'élève comme leur fille, mais elle est enlevée par des bandits qui l'abandonnent dans un orphelinat où son nom est "turquisé". Elle se marie ensuite à un l'ancien apprenti de son oncle (un turc), se convertit à l'Islam, et son mari pense sincèrement lui faire oublier ses racines arméniennes avec son amour et le temps. (p. 343-348 et p.373.)

¹⁰³ " (...) seul un arménien peut comprendre ce que c'est que de voir son peuple être violemment réduit à une poignée d'âmes. " p.77.

¹⁰⁴ Voir le dialogue p.73.

des sœurs a tout de même soutenu Barsam dans son souhait de se marier avec Rose¹⁰⁵, alors que le reste de la famille y était farouchement opposée. Ce n'est que la troisième génération, celle d'Armanoush, qui sera vraiment occidentalisée. Le passé et les traditions ayant une place très forte dans la famille, Armanoush les connaît nécessairement, mais n'en fait pas le centre de sa vie. Elle se sent toutefois "héritière du destin de sa famille"¹⁰⁶ et veut comprendre le passé et ses origines, pour pouvoir mieux vivre son futur¹⁰⁷. Asya la considèrera plus tard comme une personne qui "mène une croisade pour le souvenir"¹⁰⁸. Cette quête d'identité des personnes élevées entre deux mondes est classique dans les familles d'exilés. Armanoush souhaite en quelque sorte "boucler la boucle". Comprendre son passé pour mieux comprendre sa famille et se libérer des secrets lui permettra d'aborder sereinement son avenir et de construire son identité¹⁰⁹.

Conclusion

Ainsi, dans ce seul roman de quelques 400 pages, Elif Shafak aborde de manière frontale ou plus discrète des problématiques très actuelle et polémiques de la Turquie, qui s'entremêlent de manière complexe et simple à la fois en une intrigue qui se déroule tel un fil d'Ariane pour mener à la fin le lecteur à la résolution de tous les mystères. Si l'attention est focalisée sur le "fait arménien", thème centrale du livre, les autres thèmes sont tout aussi puissants et traités sans jugements ni discours inutiles de la part de l'auteure qui semble mettre le lecteur devant de simples faits, pour mieux les dénoncer. Elle prend la peine d'énoncer les différents points de vue sur les deux questions les plus importantes¹¹⁰ par le biais de dialogues argumentés, que ce soit via les réseaux sociaux ou au café *Kundera*. Cependant, le roman ne sera pas forcément interprété de la même façon, notamment selon la connaissance que le lecteur a de l'Orient et des problématiques du monde turc. C'est pourquoi nous pouvons distinguer trois niveaux de lecture.

Le premier niveau est celui d'une personne qui n'a que très peu de connaissances sur la culture orientale et la Turquie. Il va alors réaliser un sympathique voyage à travers l'histoire, se laisser porter par l'ambiance toute orientale de la nourriture, des Djinns, des traditions populaires. Il sera rassuré par la présence occidentale d'Armanoush qui va le prendre par la main pour lui faire prendre conscience de l'existence des événements de 1915. Il ne notera bien sûr pas les quelques approximations sur les heures de prière et la législation de l'alcool par exemple.

Le second niveau s'adresse à des lecteurs qui ne connaîtraient pas de manière très approfondie l'histoire de la Turquie, mais en aurait quelques notions, ainsi que de culture orientale. Il va alors peut-être remarquer les deux sujets principaux abordés par l'auteure et cela pourra lui donner l'envie de se renseigner par lui-même pour mieux comprendre les débats et leurs enjeux.

Le troisième et dernier niveau est celui des lecteurs qui connaissent bien la Turquie, son histoire et sa culture, et la culture orientale. Il remarquera alors très clairement que tous les thèmes abordés dans le livre sont encore actuels et polémiques.

¹⁰⁵ "A la différence de ses sœurs, elle avait soutenu sans réserve le mariage de Barsam et Rose (...)" p.67.

¹⁰⁶ p.118

¹⁰⁷ "Je suis venue à Istanbul parce que je pensais qu'en me retrouvant seule dans sa ville, je comprendrais mieux l'histoire de ma famille et pourrais enfin trouver ma place dans le monde. J'étais en quête de mon identité arménienne (...)" p.323-324.

¹⁰⁸ p.201

¹⁰⁹ "(...) Je ne me suis jamais sentie aussi arménienne de ma vie. Il fallait que je vienne ici et que je rencontre des Turcs pour ressentir pleinement mon identité arménienne." p.204-205.

¹¹⁰ Le "fait arménien" et les rapports Occident/Orient

L'orientalisme d'Elif Shafak n'est évidemment pas l'orientalisme des débuts. Le focus sur la question du "fait arménien" permet d'interpeler le lecteur par le sujet principal du livre, et agit comme "l'arbre qui cache la forêt". C'est le point de départ pour débattre sur la société turque. Le regard qu'Elif Shafak apporte sur son récit est volontairement extérieur, et se situe hors de la politique et d'une étude historique. Elle se sert de sa culture occidentale pour parler plus librement et avec plus d'objectivité des problématiques contemporaines de sa culture orientale d'origine, dont elle nous montre sa connaissance et sa maîtrise, peut-être comme pour prouver qu'elle lui appartient pleinement également. Elif Shafak, Istanbul, Asya et Armanoush ne sont qu'une, un monde entre deux mondes, deux visions du monde et le roman en est un instantané, une image.

Au XXIe siècle, l'orientalisme a évolué et ne cherche plus seulement la magie et l'exotisme de l'Orient pour mener le lecteur au rêve, à étudier ce monde, ou à montrer une quelconque supériorité de l'un sur l'autre. Il est désormais aussi volontairement polémique et n'hésite pas à dénoncer bruyamment mais adroitement, les dérives ou les problèmes d'un Orient qui est moins fantasmé, et d'une société qui est comme toutes les autres, avec ses rêves, ses problèmes et ses dérives. Elif Shafak nous en donne une démonstration brillante dans *La bâtarde d'Istanbul*.

Bibliographie

- Benjebria, L. (16 février 2015). "Vague d'indignation en Turquie après le viol et le meurtre d'une étudiante." *Le Monde*. Disponible sur le lien suivant : http://www.lemonde.fr/europe/article/2015/02/16/vague-d-indignation-en-turquie-apres-le-meurtre-d-une-etudiante_4577463_3214.html
- Benjebria, L. (20 Mars 2015). "Turquie, quelle place pour les femmes ?" *Journal International*. Disponible sur le lien suivant : <http://www.lejournalinternational.info/turquie-quelle-place-pour-les-femmes/>
- De Chateaubriand, F.-R. (2005). *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris*. Paris : Gallimard.
- De Chateaubriand, F.-R. (1969). "Itinéraire de Paris à Jérusalem." In *Œuvres romanesques et voyages*, édité par Regard, Michel. Paris : Gallimard.
- De Lamartine, A. (2011). *Voyage en Orient*. Paris : Folio.
- De Nerval, G. (1956). *Œuvres* (Tome II). Paris : La Pléiade.
- De Nerval, G. (1998). *Voyage en Orient*. Paris : Gallimard.
- Güzel, K. (2016). "A feministic approach to Elif Shafak's *The bastard of Istanbul*." *The Journal of Social Science*, 3(6): 573-578.
- Hugo, V. (1964). "Les Orientales." In *Oeuvres poétiques*, texte établi et présenté par Albouy, Pierre. Paris : Gallimard.
- Hugo, V. (2000). *Les orientales*. Paris : Folio.
- Lemaire, G.-G. (2000). *L'univers des orientalistes*. Paris : Place des Victoires.
- Loti, P. (1913). *Turquie agonisante*. Paris : Calmann Levy.
- Loti, P. (2001). *Aziyadé*. Paris : Gallimard.
- Loti, P. (2001). *Fantôme d'orient*. Paris : Gallimard.
- Loti, P. (2015). *Les désenchantés*. Arles : Actes Sud.
- Mathé, J., & Mathé-Crozat, A. (2001). *Syrie-Jordanie: entre golfe persique et Méditerranée*. Bruxelles : Renaissance du Livre.

Molière (1985). *Le bourgeois gentilhomme*. Paris : Folio.

Montesquieu (2006). *Lettres persanes*. Paris : Folio.

Özçelebi, A. (Mai 1998). “Başlangıcından günümüze Avrupa düşüncesinde ve edebiyatında Türk imgesi (Du commencement à nos jours, l’image du turc dans la pensée et la littérature européennes)” (texte de conférence non-publié), Université Karaelmas de Zonguldak.

Peltre, Ch. (2003). *Dictionnaire culturel de l'orientalisme*. Paris : Hazan.

Puillon, F. (2011). “Après l’orientalisme, l’Orient par Orientaux ?” In Pouillon, F. et Vatin J.-C. (éds.) *Après l'orientalisme, l'Orient créé par l'Orient*. Paris : Karthala.

Quella-Villegier, A. (1997). *Istanbul : Le regard de Pierre Loti*. Bruxelles : Renaissance du Livre.

Said, E. (2005). *L'orientalisme, l'Orient créé par l'Occident*. Paris : Points.

Thornton, L. (2001). *Les orientalistes, peintres voyageurs*. Paris : ACR Edition.

Tritter, J-L. (2012). *Mythes de l'Orient en Occident*. Paris : Ellipses Marketing.

Voltaire. (2001). *Zadig et autres contes*. Paris : Folio.

Voltaire. (2003). *Candide*. Paris : Folio.

11 Eylül Sonrası Filmlerde Oryantalizm ve Karşı Oryantalizm Söylemleri: *United 93* ve *Yargısız İnfaz*

Fikret GÜVEN¹

Öz

11 Eylül trajedisi, insan bilincinin iç çatlaklarına nüfuz ederek, Oryantalizm ve karşı- Oryantalizm söylemiyle yönetilen yeni bir Dünya Düzeninin başladığı bir olaydı. Saldırıların sembolik değeri ise tarihsel çatışmaları ve farklılıkları ispatlamak, psikolojik korkuları ve endişeleri uyandırmak ve bu günü ABD'ye yaşatan bir düşmana karşı kuvvet kullanımını haklı kılmak için güçlü bir araç haline getirmiştir. Saldırlara tepki olarak üretilen sanatsal eserler, saldırıların nasıl tasvir edileceği ile ilgili eleştirel tartışmanın da konusu olmuştur. Müslüman "Diğer" in temsili bu tartışmada ele alınan konulardan biridir. Terörist saldırıların ardından 11 Eylül sonrası filmler oryantalist siyasi söylemlere tepki göstererek, ana akım medyaya hakim olan basmakalıp söylemleri de reddetmiştir. Bazı film yapımcıları "Öteki" in aynı basmakalıp imgesini yeniden üretirken bazıları bu kalıplaşmış söylemlere ve Oryantalizme meydan okumuştur. Bu çalışmada, Paul Greengrass'ın *United 93* (2006) ve Gavin Hood'un *Yargısız İnfaz* (2007) adlı filmlerinde Müslüman "Diğer" in temsili analiz edilmektedir. Bu karşılaştırmada, film yönetmenleri arasındaki 11 Eylül saldırılarına ilişkin perspektifler sunulmuştur. Her iki filmdeki Oryantalizm' in süreklilikleri ve dönüşümleri araştırılmaktadır. Yaptığım analiz *United 93*'ün oryantalist söylemleri güçlendirdiğini ve sürdürdüğünü gösterirken, *Yargısız İnfaz* da daha dengeli bir yaklaşım sunarak aynı söylemi çürütmekte olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: 11 Eylül, Oryantalizm, *United 93*, yargısız infaz, İslam.

Discourses of Orientalism and Counter - Orientalism in Post- September 11 Movies: *United 93* and *Rendition*

Abstract

The tragedy of September 11 was a world-changing event, as it penetrated the inner crevices of human consciousness and inaugurated a new World Order governed by a discourse of Orientalism and counter-Orientalism. The symbolical value of attacks became a powerful tool to prove historical conflicts between East and West conflicts, arouse psychological fears and anxieties, and justify the use of force against an enemy who had brought this unfortunate day on the United States. The artistic works produced in response to the attacks became the topic of critical debate about how to portray the attacks. The representation of the Muslim "Other" is one of the issues addressed in this debate. In the wake of the terrorist attacks, post-September 11 movies responded to the Orientalist discourses and stereotyping that dominated mainstream media. Some filmmakers reproduced the same stereotypical image of the "Other" while others challenged these stereotypes and Orientalist discourses. The present paper analyzes the representation of the Muslim "Other" in two movies: Paul Greengrass' *United 93* (2006) and Gavin Hood's *Rendition* (2007). This juxtaposition is meant to present perspectives on the September 11 attacks among movie directors. I investigate continuities and transformations of Orientalism in both movies. My analysis indicates that *United 93* reinforces and perpetuates orientalist discourses while *Rendition* refutes the same discourse by employing a

¹ Öğrenci, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, fikretguven@gmail.com [Makale kayıt tarihi: 18.2.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417500

more balanced approach.

Key words: September 11, Orientalism, United 93, rendition, Islam.

Introduction

There have been several critical responses to works of fiction on September 11, mostly against the binary oppositions and Orientalist discourses. Such criticism revolves around the idea that artistic works on September 11 are inadequate in terms of their ability to respond to such a catastrophic event. The criticism also take works on September 11 to task for their inability to address issues on a global scale in terms of regional conflicts and their effective engagement with the ‘Other’ while analyzing reasons behind the terrorist activities. In his article “Open Doors, Closed Minds: American Prose Writing at a Time of Crisis” (2009), Richard Gray initiated the critical debate by analyzing the characteristics of literary and artistic works in response to crisis in American history to find patterns of disorientation after such events. He critiques the September 11 novel for its failed imaginative response to the crisis and wants it to engage the Other by following the pattern of immigrant works. Gray believes that September 11 works “domesticated” the crisis, because it primarily focused on American characters who suffer a personal trauma. Instead, he proposes alternative “imaginary structures” to bear witness to the trauma of September 11 and its consequences (Gray, 2009: 134). Gray argues that the existing September 11 works fail to engage the position of the “Other” in any depth due to their inability to “encounter with strangeness” (Gray, 2009: 73). He demands a shift in focus to “the bigger picture” instead of “familiar binary oppositions such as ‘us vs. them’” (Gray, 2009: 135) and calls for a “deterritorialisation” of artistic works on September 11.

In “A Failure of the Imagination: Diagnosing the Post- September 11 Novel,” Michael Rothberg considers Gray’s model for the novel a centripetal one, which tries to bring the world to America, thus making it a universal nation. Rothberg believes in the possibility of a centrifugal model, and claims that some September 11 works have already begun that process. Rothberg argues that fiction can help us integrate subjective experience with global history and agrees with Gray, “September 11 works fail to move beyond the preliminary stages of trauma, and tends to focus on the domestic, even sentimental at times” (Rothberg, 2009: 152). While Gray suggests a turn towards immigrant works, Rothberg argues that this might actually cause a form of re-domestication (Rothberg, 2009: 155), since it would still be set within U.S. borders. Instead he suggests looking at September 11 from a universal perspective and overwhelmingly focuses on “international relations and extraterritorial citizenship” (Rothberg, 2009: 157). Retaining the U.S. as the cultural space in which the artistic works are set, as Gray suggests, could actually reproduce “American exceptionalism and ignore the context out of which the terror attacks emerged” (Rothberg, 2009: 158). As such he proposes to “pivot away from the homeland and seek out works of extraterritoriality” (Rothberg, 2009: 158) through which a work of international relations and extraterritorial citizenship could be realized. What Gray suggests is centripetal and is meant to bring the world to America, and make America a universal nation. Instead, Rothberg charts a centrifugal mapping, which pivots away from the homeland and searches a centrifugal literature of extraterritoriality. Gray and Rothberg believe that the September 11 fiction fails in its encounter with the cultural, and especially the Muslim, “Other” and significantly misses the opportunity of a constructive role in interpreting the events.

The stereotypical portrayal of Muslims in Western discourse has been a subject associated with the work of Edward Said. As a Palestinian activist and literary theorist, Edward Said formalized the binaries used

to differentiate the East from the West with the theory of 'Orientalism'. Published in 1978, *Orientalism* describes a situation in which the West created a negative image of the East for self-motivation and definition. Said's argument is that the West represents the East on the basis of its own set of values, thus creating a distorted image of the East. He describes Orientalism as a "style of thought" based upon the acceptance of "the basic distinction between East and West as the starting point... concerning the Orient, its people, customs, 'mind,' destiny and so on" (Said, 1978: 2). Said regards the Orient that is presented through Orientalism as "a system of representations framed by a whole set of forces that brought the Orient into Western learning, Western consciousness, and later, Western empire" (Said, 1978: 203).

According to Said the cultural representations created and reinforced prejudices 'against non-Western' cultures, putting them in the rudimentary classification of the "Other." (Said, 1978: 73) The purpose of such a representation was to enable the West to define itself in cultural, political, social and psychological terms against its "contrasting image" (Said, 2009: 8). He claims "the Orient is eternal, uniform, and incapable of defining itself; therefore, it is assumed that a highly generalized and systematic vocabulary for describing the Orient from a Western standpoint is inevitable and even scientifically objective" (Said, 1978: 75). As such, Orientalism can be viewed as "a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient" (Said, 1978: 3). Using Orientalist discourses, the 'Other' is characterized as dictatorial, primitive, non-progressive, and violent in order to enable the projection of a progressive, democratic, and enlightened West. The West is active, creative, possessing agency and capable of generating knowledge, whereas the Orient is a passive object of Western study and a concoction of the Western imagination. The racist legacy of Orientalism, which regards difference as a threat that must be contained or destroyed is an ideologically charged abstraction and the West needs it in order to exert its hegemony and domination. Colonialist powers of the early twentieth century vigorously employed Orientalism in order to exploit distant parts of the world during their colonial quests. As the United States became a world power, it automatically adopted this tradition and during the 90s and after the Cold War, Said states "there was an effort in the West to depict Islam as the new evil after the dismemberment of Russia (Said, 1978: 355). This effort through the constant discourse of Orientalism met with heightened intensity after September 11.

Taking as my point of departure from the critical debate initiated by Richard Gray and Michael Rothberg, I use the discourses of Orientalism as the theoretical framework for a critical analysis of the movies *United 93* and *Rendition*. The research investigates continuities and transformations of Orientalism in both movies. I argue that the Orientalist theories initiated by Said have transformed into more explicit and provocative levels due to the increasing nature of the conflict resulting from September 11.

Orientalism in Post-September 11 World

The attacks of September 11 inspired scholars to review Orientalism with renewed interest. Theories of Orientalism were formulated in relation to the responses to the attacks of September 11. As a constructed discourse, Orientalism is built on oppositions of the West: "us" versus the East "them". Since an identity cannot exist by itself or without negatives and opposites, Said claims that the Other has helped the West to be able to define itself as the "contrasting image, idea, personality, and experience which gained its strength and identity by setting itself off against the Orient as a sort of surrogate and even underground self." (Said, 1978: 2). The West is placed in a position of superiority, mastery, and control while the orient is portrayed as inferior, violent, corrupt, and uncivilized. The outcome of the discourse is that it creates a subordinate Other for control and self-actualization. Through the use of binaries, a superior, civilized,

and rational self is established against an irrational and violent Other. By the creation of such power relationships, the powerful justifies colonizing and imperializing the less powerful. Said argues “An indispensable concept for any interpretation of cultural life in the industrial West is the hegemony employed in a ‘collective notion of identifying “us” European as against all “those” non-Europeans” (Said, 1978: 7). So, the superior has a justification to further colonialist objectives under the disguise of bringing civilization and democracy to the uncivilized. Said gives an example for this practice--Lord Macaulay’s address to the British Parliament, which justifies the presence of the British Empire on Indian soil so that the natives could learn from them (Said, 1978: 152).

In *Orientalism* Said’s main argument is that the West represents the East on the basis of its own interests. Said delineates that Orientalism is “a way of coming to terms with the Orient that is based on the Orient’s special place in European Western experience” (Said, 1978: 1). The Orient is presented through Orientalism as “a system of representations framed by a whole set of forces that brought the Orient into Western learning, Western consciousness, and later, Western empire” (Said, 1978: 203). One of Said’s points of criticism towards the Orientalist discourse is that the West sees the East as static, fixed, and incapable of change (Said, 1978: 106). Said argues that the East is not static and capable of change, but Orientalists conveniently ignore this fact because it does not fit their fixed definition of the East. Besides, the West dehumanizes the citizens of the Orient in order to control and exploit them. As Said argues, “a white middle-class Westerner believes it is his human prerogative not only to manage the nonwhite world but also to own it, just because by definition ‘it’ is not quite as human as ‘we’ are” (Said, 1978: 108). In the history of Orientalism, an important cultural situation is the “habit of deploying large generalizations” such as race and language, and underneath “these categories” is the “rigidly binomial position of ‘ours’ and ‘theirs’” (Said, 1978: 227).

Fear of Islam is the most important aspect of Orientalism. Said believes that Islam has been met with fear and anxiety by the West since the Middle Ages, because the West always associated Islam with “terror, devastation, and the demonic hordes of hated barbarians”(Said, 1978: 89). Yet, the West also associates the East with “sexual promise, sensuality and unlimited desire” (Said, 1978: 189). The East, then, becomes both a threat and concoction of the Western imagination. In recent times, the depiction of Muslims has shifted “from a faintly outlined stereotype as a camel-riding nomad to an accepted caricature as the embodiment of incompetence and easy defeat” (Said, 1978: 285). The West distinguished between two kinds of Muslims. “There are good Muslims, the ones who do as they are told, and bad Muslims, who do not, and are therefore terrorists” (Said, 1978: 206). While the “good” Muslims submit to Western colonialism, those who oppose colonialism are labeled “bad” and even terrorists. Also, Muslim society is characterized as male-dominated and passive, in contrast to the democratic and enlightened West (Said, 1978: 311), thus reinforcing the opposition between “us” vs. “them.”

Islam entered the contemporary Western news cycle initially because of connections to oil, Iraq, Iran, Afghanistan, and terrorism; thus, all of the major stories, and what the audiences in the West know about Islam and Muslims, are connected to control of the resource of oil, war, and terrorism. This kind of knowledge sets up minimal information of Islam, except for need, control, and fear, leading to Western reactions to Islam, as Edward Said argues, being largely Orientalist. In the post-September 11 World and after the U.S War on Terror in Afghanistan and Iraq, the interest in *Orientalism* was met with renewed interest. In the preface, written only months before his death, Said is disappointed that, in the U.S., Islam and Muslims have been even more subject to “demeaning generalization and triumphalist cliché” since September 11 (Said, 1978: xii). He explicitly blames the media, because it “re-cycles the same unverifiable fictions and vast generalizations so as to stir up ‘America’ against the foreign

evil” (Said, 1978: xvi). He emphasizes his wish to employ *Orientalism* as “humanistic critique” to evoke more “understanding and intellectual exchange” among scholars instead of “polemical, thought-stopping fury” that focuses on a collective identity (Said, 1978: xvii).

Orientalism had a major impact in the field of post-colonial studies. Said’s theory altered the way scholars examine the relations between the East and the West, reconsidering them outside from the binary oppositions that characterized previous scholars’ work. Consistent with Said’s argument, Robert Nichols states, Orientalism is a “complex process of dominating the representation of non-Western peoples through the production of specific forms of knowledge about the non-West” (Nichols, 1980: 118). The West took it upon itself to represent the non-West as measured against Western values, leading to “distorted the images and forms of knowledge about the non-West” which “justified the ongoing physical-military colonization of lands and resources” in the non-West (Nichols, 2010: 118). Traditionally Western scholars had the upper hand in discussions of the East, yet Said’s theory challenged this authority and the portrayal of the East by the West.

Even though several scholars accept *Orientalism*’s significance and its influence in the post – September 11 world, Said’s theory has its inconsistencies as well. Throughout *Orientalism* Said constantly defines and redefines the term, which leads to confusion. According to Clifford *Orientalism* is essentially “polemical,” and “its analysis corrosive” (Clifford, 1980: 206), precisely because of the constant repetitive definition of Orientalism. Clifford claims that, Said “qualifies and designates Orientalism from a variety of distinct and not always compatible standpoints” (Clifford, 1980: 208). Besides its polemical and corrosive nature, the most glaring problem with *Orientalism* is its tendency to divide the world into two separate halves, thus falling back on the very binary oppositions it has come to criticize. As a response, Said states that even if binaries of “us” and “them” are removed, we cannot help to fall into equally other differentiations such as East - West, North - South, have - have not and so on. It would be counterproductive to assume that these binaries do not exist. (Said, *Orientalism*, p.335). Similarly, Bruce Robbins points out that Said “can be charged with keeping the unrepresented from representing themselves, substituting the West’s own elite intellectual work for the voices of the oppressed” (Robbins, 1992: 50). This is an indication that Said is equally responsible for the same practice of which he accuses the West: having the authority to represent and speak on behalf of the “Other.”

Because of the Muslim background of September 11 terrorists, there has been a revival of Orientalism in the post September 11 world. For the past two decades, Kumar remarks, discourses of Orientalism have revived which reinforces the distinction between “good” and “bad” Muslims (Kumar, 2012: 236). Consistent with this argument, the movies under discussion use orientalist and counter orientalist discourses. Maryam Khalid argues that, just as “Western constructs of Easterners as ‘other’ have been used to justify conquest and colonialism,” after September 11 a new version of Orientalism appeared to legitimize America’s War on Terror (Khalid, 2011: 15). Upon the attacks, hostility towards the Middle East increased, and the Muslims in general were held responsible for the terrorist. Khalid argues that the U.S. positioned itself as the leader of the “civilized world,” taking upon itself the responsibility to liberate the Middle East of its oppressors (Khalid, 2011: 20).

The oppression of women is the most common charge against Islam by the Orientalist in the justification of War on Terror. The accusation of relegation of women to an inferior position in Muslim society actually stems from the Islamic practice of the veil. Leila Ahmad argues that the Western narrative has “always formed part of the quintessential otherness and inferiority of Islam” (Ahmad, 2012: 319). The stereotype is part of “a civilizational discourse among Western imperial nations, which have historically

represented Islam as a backward religion” (Ahmad, 2012: 177), and the representation of female subjugation in Islam has become a common feature of Orientalist discourse. According to Leila Ahmad “... the thesis of the new colonial discourse of Islam centered on women... Islam was oppressive to women, that the veil ...was the comprehensive backwardness of Islamic society” (Ahmad, 2012: 152). Judith Butler also argues that the creation of the female, veiled “Other” who needs to be liberated from the male, cruel “Other” allowed the U.S. to present itself as a “morally and physically superior” nation (Butler, 2012: 28). Therefore, veiling or hijab has apparently been the most striking signal of divergence and inferiority of Muslim countries from the Western viewpoint. The fact that many women in Islamic countries are veiled was seen as an evidence of male oppression, from which women need to be saved.

After September 11, the most recognizable image of Muslims that emerged in Western mainstream media, apart from veiled women, was that of bearded male extremists. Because the media portrays growing a beard as a religious obligation in Islam to perpetuate a faulty syllogism that beards are mandatory in Islam, it has become an element of humor in the characterization of Muslims along with their strange habits and single-mindedness. For this stereotypical image of Muslim men, Grewal argues that the mainstream news media only portrayed the so-called “bad” Muslim in the precarious post - September 11 atmosphere. The media gave them the characteristics of “fanatical, well-trained, dangerous and thus barbaric” Muslims (Grewal, 2003: 545). This is what created our image of Muslim terrorists. The media’s creation of this “Other” enabled Americans to create their own identity and form solidarity with the victims and fundamentally separating themselves from the terrorists. Muslims are labeled as “bad,” because this is the stereotype the mainstream media fed their audiences with. In regards to the framing used by media in their coverage of Muslims, Sharon Lauricella argues that there is a “deep-seated Orientalist treatment of Islam as ‘Other.’” After September 11, they argue a “Neo-Orientalist discourse” emerged, setting news in a “terrorist frame” (Lauricella, 2011: 21). This “terrorist frame” has become the “master narrative,” and intensified the post-September 11 Orientalist discourses (Lauricella, 2011: 21). The discourse characterized by the negative and stereotypical depiction of Muslims did not merely occur in the media, but emerged in post-September 11 movies as well. One of the works discussed in this paper, *United 93*, draws on Orientalist discourses whereas the movie *Rendition* tries to oppose prevailing Orientalist stereotypes and discourses.

The Portrayal of the Muslims in *United 93* and *Rendition*

The September 11 terror attacks were arguably the most dramatic media spectacle in history. Attacking the heart of U.S. symbol of economic power--the World Trade Centers--and the symbol of U.S. military power--Pentagon--the terror spectacle took over live global media for days. According to Zizek the destruction of the towers was aestheticized both by the terrorists “who aimed to create a media event” and through “the style of the televised coverage, which had much in common with film and disaster movies.” (Zizek, 2008: 11). The events of that horrendous day were broadcasted worldwide and reminded viewers all over the world of a scene from a disaster movie. Rickli states previous movies about America under attack had always positioned “good versus evil in a predetermined setting where the American side always wins.” In almost all cases “the American under attack rises up and eventually defeats the perpetrator” (Rickli, 2009: 9). Since the actual attacks did not have U.S. victory, they “confronted the American public with a defective and thus unsettling reference to prototypical scenes of an important Hollywood genre” (Rickli, 2009:11). The movie-like events were shocking, but the absence of a happy ending caused a much bigger shock. Due to the gravity of the attacks and lack of element of U.S victory, Hollywood filmmakers were troubled by the question of how to deal with the subject. It took several years before movie industry produced movies based on September 11. The first major production,

United 93, focused on the predicament of the American passengers and by employing an orientalist approach portrayed the Muslim terrorists as vicious “Others.” Released a year later, *Rendition* was one of the first September 11 movies to take a critical position towards the U.S. belligerent foreign policy and the War on Terror.

Paul Greengrass’s *United 93* is a biographical drama thriller movie based on the historical hijacking of one of the four planes on September 11, 2001. It was one of the first movies Hollywood produced that dealt exclusively with the attacks. United Airlines 93 was on its way to San Francisco when hijacked by terrorists. This is the only hijacked plane that did not hit its initial target, presumably the White House in Washington, DC. The movie plot constantly shifts between the events on board of the plane and the flight control room on the ground. Even though *United 93* is about the devastating attacks, it brings to the forefront the courage and heroism of the passengers and crew aboard the plane. The movie shows that America stands united and will survive, a positive message that might help the Americans to deal with the trauma caused by the attacks. Despite the horrendous nature of the attacks, the idea that the heroic passengers prevented the plane from hitting its target gave Americans the chance to feel that not everything was as bad as they thought, thus restoring some sense of peace. By focusing on the bravery of the passengers *United 93* reinforces American “exceptionalism” and the idea that Americans are extraordinary and still superior. The underlying message of the movie is: even if the terrorists win in the short term, Americans will fight back and eventually win the fight against terrorism.

On the morning of the attacks, passengers and four terrorists board United Airlines 93. Ben Sliney, FAA National Operations Manager, is in a conference when it is reported that American Airlines Flight number 11 from Boston to Los Angeles has been hijacked. Minutes later the aircraft crashes into the North Towers of World Trade Center. Much to Sliney’s horror, a second flight also has been hijacked and it is seen live on TV crashing into the South Tower. Sliney and his staff realize they are dealing with several hijackings. Meanwhile, on United 93, one of the terrorists assembles a fake bomb out of plastic. Then, al-Ghamdi makes the first move and grabs hold of a flight attendant at knifepoint. After a passenger is fatally stabbed and the “bomb” is revealed, causing panic among passengers, two terrorists force all the passengers to the back of the plane. Terrorists threaten the flight attendants and make their way into the cockpit. The pilots are killed and dragged from the cockpit. Jarrah turns the plane, intending to crash it into their target: the White House. Aboard United 93, the passengers become aware of the dead bodies, and learn from family members via air phone about the earlier attacks; they decide to take action and to organize a mutiny to take over the plane. After passengers arm themselves and make final phone calls to the loved ones, the group begins their counterattack, rushing down the aisle and overpowering all the terrorists. The passengers then breach the cockpit and al-Ghamdi orders Jarrah to crash the plane. Nonetheless, the passengers finally gain entrance. As the passengers and hijackers struggle for control, the plane plummets into a nosedive and goes upside down as the screen fades to black. Title cards reveal the plane crashed into a field, killing everyone on board.

United 93 claims to tell the story as it actually happened on board of the plane and in the flight control room, and thus attempts to blur the distinction between reality and fiction. However, the drama’s tracing of the events as they occurred makes it impossible for the movie to move beyond the event itself and to address the issue in a wider global aspect. According to Slavoj Žižek, the realistic element of the movie engages the viewer, but also means that the movie is “restrained from taking a political stance and depicting the wider context of the events” (Žižek, 2006: 18). Žižek’s suggestion that the movie lacks an important political and global engagement is consistent with Gray and Rothberg’s critique of September 11 fiction. Because most viewers witnessed September 11 through television coverage, the subsequent

creation of movies showing those same images blurs the boundaries between reality and fiction. The line between the actual events and the scripted movie may well cause viewers to incorporate the fictional images from the movie into their memory as if they were real, which causes the viewer to accept the depiction of the terrorists in the movie as absolute and accurate.

The movie's treatment of the terrorists is, in fact, ambiguous and prejudiced. The viewer is introduced to the terrorists at the very beginning, even before the movie takes the viewer to the airport. The scene begins with scenes of Muslim men praying, and talking in Arabic, and it looks as if they are preparing for a normal trip. People go to the airport, where a seemingly ordinary day begins. Planes are leaving, passengers are checking in, and routine situations in the flight control room are presented. French argues that "the function of the opening is to isolate the hijackers from their victims, but we are told nothing of their backgrounds" (French, 2006: 8). What's striking is that their prayers and conversations are not subtitled. It makes sense that they speak in Arabic, for the terrorists were Muslim-Arabs, but the non-Arab speaking viewer is left in the dark as to what is being said. Their religious rituals are not explained and the only recognizable phrase is "Allah-u Akbar." This treatment leads to the perpetuation of old stereotypes and Orientalist discourses. The terrorists are religious fanatics, for they all continually pray and call upon Allah, a practice that is associated with Islamic fundamentalism, and therefore reinforces and perpetuates the stereotypical link between Muslims and terrorism.

This alienation of the terrorists continues throughout the movie. Once the plane is airborne and the terrorists discuss among themselves when to take action, some of their lines are conveniently subtitled, however the subtitling is restricted to those parts of the script that are essential to perpetuate the stereotypical image of Muslim terrorists. Once they take control of the plane, their prayers and yelling at the passengers are not subtitled at all. According to Ford, this sets the hijackers in an "alien realm" (Ford, 2011: 48). The terrorists' motives are supposedly religious, but their "belief is without meaningful content, without application in the world inhabited by the rest of the passengers" (Ford, 2011: 45). Thus, the movie falls back on Orientalist stereotypes of Muslims being alien and strange. The accuracy of such knowledge is highly questionable, no background knowledge of the terrorists is presented.

The first thing that stands out in the movie is the tenseness and indecisiveness of the terrorists. Jarrah who eventually flies the plane and appears to be in charge of the rest is the most hesitant of all. On board of the plane, he gives the impression that he might want to abandon his original plan. When one of his fellow terrorists comes to his seat and asks, "why are we waiting", he says "it is not the right time". This suggests the Orientalist discourses that portray Muslims as ambivalent and 'gnawing feeling of never fitting' in about most issues. As "an insider and outsider ... Muslims embody the postcolonial condition of a world citizen who has to come to terms with his own ambivalence and in-betweenness" (Elia, 2012, p. 59). However, the main reason of his hesitance seems to be that they do not have the situation under control, thus giving the passengers a chance to overpower the perpetrators. Yet, there is no actual evidence of hesitation among the perpetrators during the real event. The director's choice to depict the terrorist leader as hesitant is in sharp contrast with the heroism and determination of the passengers. Another example in the movie that contributes to the humanity of the terrorists takes place just before boarding. He makes a phone call to his girlfriend, which is subtitled: "I love you". This is a subtle moment where the "Other" is granted humanistic traits, yet this moment is very brief and is not elaborate and dramatic, causing the viewer to forget it almost instantly. Despite these scenes in which terrorist characters are portrayed as human, the focus of the movie remains on the heroic American passengers. The backgrounds of the passengers aboard of the plane are not developed individually or specifically, but there is still a distinction between the way the movie treats them and the terrorists. The hijacking

unfolding aboard the plane is consistently presented from the passengers' perspective, which causes the viewer to identify with the passengers.

The ending of the movie is significant as the last scene merges reality with fiction. The passengers are dead in real life too and this blurs the distinction between fantasy and reality. At the very moment that the climax is about to take place, the screen fades to black. The viewer has been consumed by the story for two hours, and the effect of the ending is that the viewer identifies with the fallen victims, since the fact that passengers are dead in the real life too. Even though the terrorists show visible hesitation and the movie slightly attempts to humanize them, the terrorists are separated from the rest of the passengers, or, "we" are separated from "them." The movie suggests that there are no similarities between "them" and "us." As Michael Rothberg says, fiction is "an allegory of deterritorialized America" and that "echoes in many places earlier stories of American self-invention, but it resituates them in a fully globalized world" (Gray, 2009: 156). Such internationalization is possible in "hybrid, heterogeneous" spaces, as these spaces resist the discourse of "us-versus-them" on which the verbal currency of terrorism and counter-terrorism depends" (Gray, 2009: 70). The only Muslims shown in the movie might be capable of love and human doubt, yet their language, habits, and religion are fundamentally violent, which leads to a negative and threatening image of the Muslim "Other." Ford remarks that the hijackers narrative is "static and fixed" (Ford, 2011: 44), in contrast to that of the passengers. The terrorists remain same, static individuals; demonstrate an essential, unchanging Muslim character and mindset from the early days of Islam to the present day. This character and mindset arise from religious beliefs and shape all contemporary Muslims. The movie reinforces this process of repetitious fixity. Economic issues, local histories, political and social changes or the pressure of external forces on contemporary Islamic societies are all dismissed as irrelevant than the unchanging sway of monolithic and static categorization of Islam that held over its followers' minds and behavior. As a strategy in stereotyping, the same fixedness is recurrent in individual and collective lives. Muslims are indistinguishable mass with un-pliable fixed identities because they are what they are, and will never change. The individual stereotype only shows the collectivity stereotype. As a result, the viewers are likely also to accept the Orientalist image of the terrorists, and possibly by extension all Muslims, as static and unchanged "Others."

Directed by Gavin Hood, *Rendition* was released in 2007, just one year after *United 93*. The movie is an abduction thriller movie that tries to shed light on the political aftermath of the attacks and the controversial practice of extraordinary rendition. The War on Terror and the curtailment of civil liberties by the Patriot Act are heavily criticized as well. The setting of the movie alternates between two countries, the U.S. and an un-identified Muslim country, indicating that this movie includes a universal perspective on the effects of September 11. Two storylines run simultaneously in the movie; one plotline begins with CIA agent Freeman and the bombing which leads to El-Ibrahimi's kidnapping. The second plotline displays two Muslim teenagers falling in love. Fawal's daughter is in love with a man who turns out to be the suicide bomber that carried out the terrorist attack.

CIA analyst Douglas Freeman is a newly arrived CIA agent. He is briefed about a suicide attack that has left 19 people dead. The target was a high-ranking police officer, Abbas Fawal, who acts as a liaison for the U.S. Abbas carries out interrogations and torture to extract intelligence for the benefit of U.S government. Anwar El-Ibrahimi, a chemical engineer who lives in Chicago with his pregnant wife Isabella, is linked to a violent terrorist organization by telephone records indicating that the terrorist who carried out the suicide attack placed several calls to Anwar's mobile phone. Returning to the United States from South Africa, he is incarcerated by American officials and sent to a secret detention facility,

where he is interrogated and tortured. Isabella is not informed and all records of his being on the flight from South Africa are deleted. Freeman is assigned to observe the interrogation of Anwar, whose interrogator is Fawal himself. After Freeman briefly questions Anwar, he is doubtful of Anwar's guilt, but his boss, Corrine Whitman, insists that the detention continue, justifying such treatments as necessary to save thousands from becoming victims of terrorism. Growing worried, Isabella travels to Washington to see old friend, Alan Smith, who now works for a Senator and pleads with him to find out her husband's whereabouts. She is first told that Anwar had failed to board his plane, but Isabella shows him her husband's credit card statements, which shows that he made a purchase at the duty-free shop; this confirms that he was on the plane. Smith slowly connects the pieces together about the details of Anwar's detention. He is unable to convince either the senator or Corrine Whitman, who had ordered the rendition, to release him, or to openly acknowledge that the rendition was carried out. Upon hearing the confrontation from her office, his sympathetic secretary tips Isabella off that Whitman will be visiting the following day. She confronts Whitman and goes into labor in the hallway. Anwar eventually confesses that he advised terrorists how to make more powerful bombs and was promised 40,000 dollars in return. Suspicious that it's a false confession, Freeman asks where the money is and Anwar replies that it should have been delivered to him in South Africa but the courier never arrived. Without the consent of his superiors, Freeman approaches the a high level official of the country, and presents him with this finding, and also questions, whether the amount promised would really be enough to persuade a man whose annual salary is 200,000 dollars to risk his family. Eventually, Freeman persuades the minister to authorize Anwar's release and sends him back to America. Angered by the injustice Anwar has suffered, Freeman sends the details of Anwar's incarceration to the American press, creating a scandal that humiliates Whitman. The film ends with Anwar arriving home and reuniting with his family.

The most striking difference between *Rendition* and *United 93* is its critical position towards the West and the War on Terror. The movie suggests that U.S. foreign policy played a significant part in the radicalization of Islam and that its extraordinary rendition and torture techniques are inhumane and abusive. Suspicious of everything related to the East or Islam, Corrine Whitman symbolically resides in a "white house." Dressed in white and situated in an almost sterile environment, she says "The United States does not torture". Yet the viewer at that point has already witnessed a torture scene. When the senator's aide Alan Smith confronts Whitman with El-Ibrahimi's disappearance, she asks him what exactly is disturbing him: "The disappearance of a particular man or national security policy?" He concedes that "the hunt for and torture of terrorists is nasty business;" however, he justifies this by claiming that "there are over thousands of people alive tonight in London because of information we elicited just this way." Smith, however, is highly critical of infringement of the civil liberties of American citizens, and he sarcastically proposes to send a copy of the U.S. Constitution to her office to remind her that what the CIA is doing is deeply immoral and unconstitutional. Whitman justifies the potential sacrifice of one man's life for the lives of thousands of others. Unlike *United 93*, which confines Muslim characters to particular stereotypical images, Muslims in *Rendition* are round characters who experience a wide range of feelings that affect their decisions and acts.

After September 11 attacks the CIA initiated a program of "extraordinary rendition" to interrogate terrorism suspects. The CIA wanted to detain and interrogate foreign suspects without bringing them to the United States or charging them with any crimes. The torture scenes and Whitman's character put the U.S. government and the CIA in a very critical position. Describing *Rendition* as a movie "that puts a face to the practice of torture," Robert Ebert claims that the movie shows "that we, Americans, have

lost faith in due process and the rule of law, and have forfeited the moral high ground” (Ebert, 2007: 3). The movie suggests that the U.S. government will do anything to track down possible terrorists and justifies the sacrifice of one man by claiming that it possibly saves other innocent lives.

The torture scene takes place in a dark and frightening atmosphere, with sounds of the rattling of chains and noises prisoners make while being tortured. Fawal, head of the secret police, carries out the torture, explaining to Freeman that their “work is crucial” since they “save lives”. This political discourse is an evasion of responsibility. Because, an innocent life cannot be sacrificed for the greater good. Therefore, killing of innocent civilians cannot be condoned in any civilized society In the first torture scene, El-Ibrahimi is screaming and begging while Fawal and his colleagues stand calmly in their suits carrying out the torture. Both are Muslims which relay the bitter message that Muslims are all the same and violent in nature. Even though, the movie supposedly refutes orientalist discourses, there are still traces of it throughout the movie. This frightening setting and the explicit images of torture emphasize how cruel and inhumane the practices could be. The scenes indicate that even though the torture does not take place in the U.S., it is still the U.S. that is fully responsible. In addition, the U.S. is complicit in radicalizing Islamic youth in Muslim countries, as becomes clear in the second story line. Initially, Fawal is portrayed critically as a traditional, authoritarian Muslim, who mistreats other Muslims and the women in his family. Gradually, however, Fawal appears to be a responsible father who is trying to protect his family. At the end of the movie, Fawal has lost his daughter in the suicide bombing, before the interrogation of El-Ibrahimi begins, but this information is deliberately withheld at this point in the movie. It is the suicide bombing of which he was the target that Fawal wants to solve. Fatima, Fawal’s daughter, eloped with her boyfriend, Khalid. At the end, it is revealed that it is Khalid who carried out the suicide attack and attempted to kill Fawal. Fawal, as an accomplice, is responsible for the death of Khalid’s brother. This loss causes him to radicalize and join a terrorist organization. This interesting twist in the plot shows that radicalization, torture, and terrorism are not simply results of Islam’s ascetic teachings but also of personal reasons. Fawal is torturing El-Ibrahimi in a desperate attempt to find his daughter and Khalid is actually avenging his brother--both acting out of personal reasons. The bombing scene at the end of movie shows Khalid and Fatima standing at the square, where Fatima begs him not to kill her father and Khalid is hesitant. Khalid is humanized and his character has developed, as the viewer knows his motives for cooperating in the terrorist attack, and his indecision is obvious. He is not a murderer, nor is Fatima or Fawal for that matter. The movie portrays these Muslim characters as relatively complex and humane individuals, enabling the viewer to sympathize and identify with them. Yet, *Rendition* does not try to manipulate the audience into glorifying all Muslims as honorable and good-hearted, but emphasizes their humanity and diversity.

The movie also complicates the stereotype of oppressed Muslim women. Fawal appears to be an authoritarian Muslim father, but his sister is a single and emancipated woman who does not follow injunction of her religion to wear a headscarf, and his daughter elopes with her lover. Even though Fawal’s wife wears a headscarf, she is not simply an oppressed woman either. She defends her daughter and confronts him, asking Fawal to “call her... for me,” because things “are not the same as when we were young”, implying that she realizes the world has changed, and thus going against the Orientalist stereotype of a fixed Muslim stereotype. However, despite all the anti-Orientalist features, the movie has an American hero; Freeman. Consistent with his highly symbolic name, when Freeman meets Fawal, he hands over the questions the CIA would like him to ask El-Ibrahimi. Fawal allows Freeman to watch; but he is not allowed to interfere in the interrogation. Throughout the interrogation Freeman indeed acts indifferent. However, he seems uncomfortable with the situation, indicating that he disagrees with torturing a man without due process of law or a proof of his guilt. During the next torture scene, Freeman

says “it is not working’ and asks for a moment with El-Ibrahimi alone. During the ten minutes that are given to him, Freeman too resorts to violence. When El-Ibrahimi still does not admit to having ties with terrorists, Freeman’s belief in his innocence is strengthened. It is not until El-Ibrahimi gives a false confession that Freeman’s suspicions are confirmed entirely. True to his name, Freeman is the only person who is not satisfied with El-Ibrahimi’s confession and keeps digging, indicating his sense of justice and independent mind. He quotes Shakespeare while making a point on the value of intelligence gathered through torture: “I fear you speak upon the rack, Where men enforced do speak anything.” He questions how often “truly legitimate intelligence” can be obtained through torture, implies that people who are tortured will eventually say anything to make the torture end. Moreover, Freeman acknowledges that if “you torture one person, you create ten, a hundred, a thousand new enemies.” Freeman then risks his job to release El-Ibrahimi. As such, Freeman represents the “good” American, with a conscience and the will to find out the truth. In the end, the movie conveys the message that torture and extraordinary rendition is immoral and unconstitutional, for it does not save lives, but only contributes to the creation of more enemies. The movie shows significant amounts of violence, aggression, and terrorism as consequences of the September 11 attacks, yet these violent acts are not directed at Americans but surprisingly, at innocent Muslims, indicating that Muslims are victims of September 11 and terrorism as well.

The Muslim characters vary in their behavior and personality, which counters Orientalist portrayals. Fawal’s character gradually develops throughout the movie and has some depth, and Khalid, the suicide bomber, radicalizes because of the U.S.- supported torture practices. The movie explores the motives and background stories of so-called “Other.” It is critical of the U.S. government, suggesting that American leaders and security officials are just as fanatic as Islamic fundamentalists and will show no mercy. The movie ultimately complicates Orientalist discourses by featuring individual, in some cases well-rounded, Muslim characters and adopting a critical perspective on U.S. foreign policy and War on Terror practices.

Movies have provided one of the most effective sites for reflection on September 11. In order to respond to the conflicts between cultural and political entities, it proves to be a powerful tool. According to Steven Ross, movies “teach us how to think about race, gender, class, ethnicity, and politics” (Ross, 2014: 1). Since movies can have such a critical effect, popular movies could help to shape the ideas of their viewers. *United 93* feeds the audience an image of the “Other” as violent and destructive, and simultaneously dangerous and vicious, suggesting through its quasi-documentary movie techniques that its portrayal of the terrorists is accurate. *Rendition*, on the other hand, attempts to give a more balanced view, showing that only a few Muslims are terrorists and that the U.S. government is partially responsible for the radicalization of Islam.

United 93 portrays the Muslim characters as more aberrant, uncivilized, irrational, and violent than the passengers, which confirms to the idea of a revival of Orientalism in the post- September 11 world, whereas in *Rendition* the diverse Muslim characters are portrayed empathetically as humans with commonplace problems and identifiable worries. *United 93* emphasizes the cruelty of the attacks and, especially, the heroism of the American citizens who were faced with the challenge to overpower the armed terrorists. However, by convincing the viewers this as it is the true story, it suggests that its portrayal of the terrorists is real as well, although there is no way of verifying this claim. The terrorists’ background and motives are kept in the dark, which tends towards an Orientalist portrayal of the “Other” who is completely different and threatening. The movie reproduces American exceptionalism through presenting the passengers as heroes fighting for their freedoms against the cruel “Other.” In

Rendition, however, the Muslim characters are portrayed as individuals and not all as religious fanatics. It invites the Western audience to look at the possibility that the U.S. might be complicit in the creation of terrorists, and that Muslims in other countries are also victims of terrorism. The idea that September 11 traumatized and affected only American citizens is undermined, for the movie mainly focuses on the suffering of Muslims in general. Moreover, traditional Orientalist thinking is deconstructed in this movie, indicating that one cannot rigidly categorize people based on their religion, race, or descent. Rothberg launched the idea of “deterritorialized” (Rothberg, 2009: 71) America, which he thinks is centripetal and should instead be a centrifugal one (Rothberg, 2009: 153). In response, Gray introduced a model based on America becoming a universal nation, whereas Rothberg believes in the outward universalization of America. *Rendition* partially follows Gray’s universal model but then switches towards Rothberg’s model to show the outward movement and impact of “America’s global reach” to reveal “the cracks in its necessarily incomplete hegemony” (Rothberg 158).

Conclusion

The ideological and political conflict between the West and the Muslim world is one of the most significant phenomena in the post- September 11 world further mediated and circulated by the Hollywood movies. Since Orientalist discourses and discrimination against Muslims are virulent in the post- September 11 world, most Westerners express anger and frustration towards Muslims and see terrorism and violence as inherent in Islam. Said’s theory of Orientalism is, therefore, more relevant and popular than ever. Some scholars have objected to Said’s theory and the problem of the reproduction of binary thinking therein. Said accuses Western scholars of being prejudiced about the East, and particularly Muslims. However, by categorizing the world into the West and East as well, and claiming that all Western scholars and Westerners in general are Orientalists, Said to a certain extent stereotypes Westerners himself. However, the prejudiced attitudes of many Westerners towards Muslims cannot be denied. Orientalist discourse of usual litany of grievances about the Islam; failure to separate religion from politics, incompatibility of democracy and Islam, hurt pride over a lost civilization, rejection of modernity, nostalgia for the past, and fascination with terrorism, the conflict between Islam and the West has been in the making for centuries. Circumstances in Muslim countries are volatile, yet to simply regard Islam as the embodiment of evil is to ignore other contributing factors, such as U.S. foreign policies, War on Terror practices and geopolitics.

My analysis of the movies *United 93* and *Rendition* shows that *United 93* reinforces and perpetuates conflicts by employing an orientalist discourse while *Rendition* counters the same discourse by employing a more balanced approach. Even though *United 93* predominantly takes a Western paradigm and focuses on the experiences and traumas of the American citizens who were the victims in the attacks, it fails to avoid Orientalist Discourses. *Rendition*, on the other hand, places the attacks in an international context, featuring characters that deconstruct stereotypical and Orientalist representations of Muslims. The work criticizes U.S. foreign policy, the Patriot Act and the War on Terror, and finally shows that the U.S. is not the only victim of the September 11 attacks.

Bibliography

- Ahmad, Leila. (2008). *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*. New Haven: Yale University Press. Boston. Print.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin. (2002) *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*. New York: Routledge, 2002. Print.

Discourses of Orientalism and Counter - Orientalism in Post- September 11 Movies: *United 93* and *Rendition* / F. Güven (p. 259-272)

- Butler, Judith. (2001) "Giving an Account of Oneself." *Diacritics* 31.4: 22-40.
- Clifford, James. (1980). Review *Orientalism* by Edward Said. *History and Theory* 19.2 204-23.
- Ebert, Roger. "Rendition." 18 October 2007. Accessed March 30 2015. Web.
- Ford, Elisabeth.(2001). "Hollywood's Take On September 11." In *Horror After September 11; World of Fear, Cinema and Terror*. Ed. Aviva Briefel and Sam J. Miller. University of Texas Press.
- Grewal, Inderpal. (2003) "Transnational America: Race, Gender and Citizenship after September 11." *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*: 9.4 535-561.
- Gray, Richard. (2001) *J. After the Fall: American Literature since September 11*. Chichester, West Sussex: Wiley,.
- Kumar, Malreddy Pavan. (2004). "Introduction: Orientalism(s) after September 11." *Journal of Postcolonial Writing*: 33-40.
- Khalid, Maryam. (2011). "Gender, Orientalism and Representations of the 'Other' in the War on Terror." *Global Change, Peace & Security* 23.1: 15-29.
- Lebling, Bob. (1980). "Orientalists." Review *Orientalism* by Edward Said. *Journal of Palestine Studies*: 118-122.
- Rendition*. Dir. Gavin Hood. New Line Cinema: 2007.
- Rothberg, Michael. (2009). "A Failure of the Imagination: Diagnosing the Post- September 11 Novel, A Response to Richard Gray." *American Literary History* 21.1 : 152- 158.
- Rickli, Christina. (2009). "An Event 'Like a Movie'? Hollywood and September 11." *COPAS: Current Objectives of Postgraduate American Studies* 10.
- Ross, Stevens. (2014). *Movies and American Society*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Said, Edward W. (1981). *Covering Islam*. London: Vintage.
- Said, Edward W. (2014). *Orientalism*. London: Penguin.
- United 93*. Dir. Paul Greengrass. Universal Studios: 2006.
- Zizek, Slavoj.(2006). "On September 11, New Yorkers Faced the Fire in the Minds of Men." *The Guardian* September 11.

Kırklareli ve İlçeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi

Mehmet KÖSE¹

Öz

Kırklareli, ülkemizin Marmara bölgesinin Trakya kesiminde yer alan ve ziraat anlamında önemli bir merkez sayılabilecek güzide şehirlerinden biridir. 2007 yılında kurulan üniversitesi, İstanbul'a olan yakınlığı, Bulgaristan sınırında olması gibi sebeplerle sürekli gelişen ve büyüyen bir görüntü arz etmektedir. Biz de bu çalışmamızda, ülkemizin bu orta ölçekli ili olan Kırklareli'ne ve ona bağlı bulunan Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivan köyü, Pınarhisar ve Vize ilçelerine dair bir bibliyografya sunmayı amaçladık. Bibliyografyalar, genel anlamda ve geniş çaplı hazırlanabileceği gibi belirli veya sınırlı bir alanda da hazırlanabilirler. Bibliyografya hazırlamaktaki amaç o konularda çalışma yapacak olan araştırmacıların işini kolaylaştırmak ve o alana dair bir literatür taraması yapmak isteyenler için ana başvuru kaynakları oluşturmaktır. Bu çalışmada da Kırklareli ve tüm ilçelerine dair ülkemizin üniversitelerinde hazırlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sistematik olarak listelenmesi amaçlanmıştır. Bunu yaparken tüm tezler arasından sosyal ve beşeri bilimler alanlarıyla ilgili olanlar seçilmiş ve bunlar bibliyografya düzenine göre sıralanmıştır. Sistematik bir liste oluşturulduktan sonra ise sosyal ve beşeri bilimlerin hangi alanıyla ilgili olarak kaç tez yazıldığı, eser sahiplerinin çalışmalarını hangi konu adıyla nitelendirdikleri ve hangi üniversitelerin bu alandaki çalışmalarının ne kadar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. En önemlisi de bu tezlerin ulaşılabilirlik durumları incelenmiş ve buna dair veriler sunulmuştur. Hazırlanan bu yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı da verilmiştir. Ayrıca hangi dilden kaç tane tez olduğu da belirtilmiştir. Tüm bu dokümanlar, üniversitemizde, Kırklareli'ne ve ilçelerine yönelik akademik araştırmaların niceliksel durumunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırklareli, bibliyografya, tez, literatür, kaynakça.

A Bibliographical Treatise on Kırklareli and Its Districts

Abstract

Kırklareli is one of the most prominent cities in the Thrace section of Marmara Region of our country and can be considered as an important center for agricultural purposes. The university which was established in 2007 there, offers a constantly evolving and growing image due to its proximity to Istanbul and its proximity to Bulgaria. In this study, we have tried to prepare a bibliography of our country's Kırklareli and its affiliated Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivan köyü, Pınarhisar and Vize districts. Bibliographies may be prepared in a general sense and widely, as well as in a specific or limited area. The purpose of preparing the bibliography is to facilitate the work of the researchers who will study on them and to create the main reference resources for those who want to search the literature on that area. In this study, it is aimed to list systematically the graduate and doctoral dissertations prepared at the universities of our country about Kırklareli and all the provinces. In doing so, all the theses related to social and human sciences were selected and sorted by bibliography order. After establishing a systematic list, It was tried to find out how many theses had been written in which field of social and human sciences, what subjects they describe their work

¹ Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD YL Öğrencisi, meehmeet.kosee@gmail.com [Makale kayıt tarihi: 4.1.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417503

and how much extent of which universities work in this area. Most importantly, the availability of these theses have been examined and data on this has been presented. The range of these master and doctorate theses according to years is also given. It also states how many theses in which languages. All these documents show the quantitative status of the academic researches on Kırklareli and at the universities in its districts.

Key words: Kırklareli, bibliographies, thesis, literature, references.

Giriş

Çağımızda bilgi, tarihte hiç olmadığı kadar önemli ve değerli bir hâle gelmiştir. Bu durum beraberinde ona ulaşmanın da önemini arttırmış ve doğru bilgiye doğru yer ve zamanda ulaşmak en az bilginin kendisi kadar önemli bir mesele haline gelmiştir. Zira bilgiye ulaşmanın ilk yolu ona nasıl ulaşılabileceğini bilmekten geçer. İşte bu noktada bibliyografya çalışmalarının daha da bir ehemmiyetli hale geldiğini söylemek mümkündür. Özellikle belirli bir konuda veya belirli bir sınırlama ile hazırlanan bibliyografyalar, o konuya meyleden bilim insanları ve araştırmacılar için bilgiye ve bilginin kaynağına ulaşma noktasında büyük fayda sağlamaktadır. Sosyal ve beşeri bilimlere ise bu anlamda yüzyıllardır gelişen ve aşamalı olarak büyüyen, kendi içerisinde belli prensipleri oluşturan ve bununla beraber diğer farklı disiplinlerle de temas halinde bulunan bilim alanlarıdır. Sosyal bilimlerde yapılacak olan çalışmalarda iyi bir literatür taraması yapmak, yapılacak olan çalışmanın selameti açısından elzemdir. Zira çalışma yapılacak alan hakkındaki literatür bilgisinin genişliği, meydana getirilecek eserin kalitesiyle şüphesiz ki doğru orantılı olacaktır. Bu bibliyografya çalışmasında da sınırlandırmayı yapmak amacıyla sosyal ve beşeri alanlar tercih edilmiş ve konu olarak Kırklareli ilimiz ele alınmıştır. Kırklareli, coğrafi konumu, tarihi ve doğal güzellikleri, verimli toprakları ve dahi jeopolitik konumu gibi sebeplerle müstesna bir yere sahiptir. Kendini “*Mutlu İnsanlar Kenti*” olarak tarif eden Kırklareli, büyüyen üniversitesi, coğrafi, tarihi, kültürel ve doğal güzellikleriyle oluşturduğu turizm potansiyeli ve hızlı bir şekilde gelişen ilçeleriyle günden güne artan bir çekim alanı oluşturmaktadır. Bu bibliyografya çalışmasının da Kırklareli ilimiz ve bu il hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılarımız için bir nebze olsun yol gösterici olacağı kanaatindeyiz.

Kırklareli

Kırklareli, Marmara Bölgesinin Ergene Ovası ve Yıldız (Istranca) bölümleri üzerinde yer alır. Türkiye'nin hudut illeri arasındadır. Batısı Edirne, kuzeyi Bulgaristan, kuzeydoğusu Karadeniz, güneyi ve güneydoğusu ise Tekirdağ ile çevrilidir. Yüzölçümü 6.550 kilometrekaredir. Karadeniz'e 60 km deniz kıyısı, Bulgaristan'a ise 180 km kara sınırı bulunmaktadır. İlimizin denize olan yüksekliği 203 metredir. Şehrin doğusu ve kuzeyi dağlık-ormanlık alanlardan, geri kalan kısmı ise genel itibarıyla düz arazilerden oluşur. Bölgede kara iklim hâkim olup yazları sıcak ve kurak, kışları ise yağışlı ve sert geçer. Ergene Nehri ve Mutlu Dere'si başlıca akarsuları olup bitki örtüsü genel itibarıyla ormanlık ve step özelliği göstermektedir.

Bir yandan Trakya'nın verimli ovalarının bir bölümünü kapsayan bereketli toprak arazilerini, diğer taraftan zengin orman varlığının büyük kısmını barındıran Yıldız Dağlarının büyük yüzdeliğini bünyesinde barındıran Kırklareli, bunlarla beraber 60 km civarı ve çoğu kumsal olan kıyı şeridinde sahip olmasıyla da kayda değer bir turizm potansiyeline sahip olan müstesna bir ilimizdir. Kırklareli, tüm bu özellikleriyle hem Trakyalı hem de Karadenizli kabul edilir. Verimli toprakları, tarihi ve doğal güzellikleri, sanayisi, kültürel ve sanatsal dokusuyla da göze çarpmaktadır. Gelişmişlik sıralamasında

Türkiye'nin 81 ili arasında 11., sağlık alanında gelişmişlik sıralamasında 15. ve eğitim sektöründeki gelişmişlik açısından ise 7. sırada bulunan bu müstesna şehrimiz, İstanbul'a ve Avrupa'ya komşu olan önemli bir merkezdir (T.C. Kırklareli Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016, s. 1).

Kırklareli'nin tam olarak ne zaman, nasıl ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Yörenin tarihi genel anlamda Trakya'nın tarihi ile paralellik arz eder. Lakin yakın civarda höyüklerin keşfedilmesi buranın tarihinin oldukça eski zamanlara dayandığını göstermektedir. Eski çağlarda Perslerin, İskitlerin, Makedonya Kralı olan Filip'in ve Galatların hakimiyeti altında kalmıştır. Ardından Roma İmparatorluğu topraklarına katılmış ve Trakya eyaleti sınırları içerisinde yer almıştır. Bu süreçten sonra yüzlerce kez farklı kavim ve devletlerce istilaya uğrayan Kırklareli ve çevresi Türklerin burayı fethiyle beraber Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Kırklareli'nin fetih tarihiyle ilgili Osmanlı kaynaklarında net bir bilgi olmamasıyla beraber 1366-1368 yıllarında fethedildiği kabul edilmektedir. Eski adı Saranta Ekklesies olan şehrin adı Osmanlı idaresine geçtikten sonra da değiştirilmeden aynen tercümesi olan Kırkkilise olarak kullanılmış ve kayıtlara bu isimle geçmiştir. Kırkkilise, Rumeli eyaletinde Vize sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak uzun yıllar kalmıştır. Tanzimat'la birlikte idari sistemde değişiklikler olmuştur. Eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilince Kırkkilise de, Edirne vilayetine bağlı bir sancak merkezi konumuna gelmiştir. Balkan Savaşı sırasında 24 ekim 1912 tarihinde Bulgarlarca işgal edilen şehir, 21 Temmuz 1913'te kurtarılmıştır. Kurtuluş Savaşı zamanında ise 1920'de Yunan işgaline maruz kalan şehir, 1922'de kurtarılmış ve 1924 yılında il merkezine dönüştürülmüştür (Tuncel, 1988, s. 479-480).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 4 Aralık 1924 tarihli oturumunda Kırkkilise isminin değiştirilmesi gündeme gelmiş ve Kırklareli milletvekili olan Dr. Fuad Bey (Umay) tarafından şehrin isminin değiştirilmesi teklif edilmiş fakat meclisin yaptığı ilk görüşmede bu değişiklik kabul edilmemiştir. Ardından 20 Aralık 1924'te bu konu tekrar gündeme gelerek görüşülmüş ve bu defa kabul edilmiştir. Şehre, Osmanlı'nın şehir fethetmesinde büyük katkıları olan ve hepsi de şehit düşen kırk yiğidin anısına *Kırklareli* ismi verilmiştir (Doğruöz, 2005, s. 5). Mecliste şehrin isminin değiştirilmesi kanununun görüşülmesi sırasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Kırklareli adının yerleşik halkın nazarında manevi bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Nitekim bu şehitlerin aziz hatırası adına Kırklar Baba Dergahı kurulmuştur. Bu dergah, Balkan Harbi esnasında tahrip olmasına rağmen kitabesindeki şu ibare halkın inancısını destekler niteliktedir.

Kırk kimesne şehid oldu bu yerde

Bu nam ile anıldı bu belde (Akın, 1997, s. 10-11).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 31.12.2016 itibarıyla Kırklareli'nin toplam nüfusu 351.684'tür. Bunun 179.122 kişisi erkek, 172.562 kişisi ise kadındır. Toplam nüfusun 248.017 kişisi il ve ilçe merkezlerinde, 103.667 kişisi ise belde ve köylerde yaşamaktadır. Kırklareli ve ilçelerinin 2016 yılı itibarıyla nüfus bilgileri şöyledir:

Yıl	Yer Adı	Nüfusu	Kadın Nüfusu	Erkek Nüfusu	Nüfus Yüzdesi
2016	Lüleburgaz	145.263	71.648	73.615	41,30%
2016	Merkez	97.626	48.192	49.434	27,76%
2016	Babaeski	47.950	23.565	24.385	13,63%

2016	Vize	27.556	13.541	14.015	7,84%
2016	Pınarhisar	18.580	8.804	9.776	5,28%
2016	Demirköy	8.464	3.815	4.649	2,41%
2016	Pehlivanköy	3.681	1.839	1.842	1,05%
2016	Kofçaz	2.564	1158	1.406	0,73%

Tablo 1. Kırklareli ve İlçelerinin Nüfus Bilgileri

Tabloda da görüldüğü üzere Lüleburgaz ilçesi Kırklareli'nin merkezinden daha kalabalık bir nüfusa sahiptir. Her anlamda büyük bir gelişme gösteren Lüleburgaz ilçesi incelediğimiz lisansüstü tezler arasında da Kırklareli'nin genelini konu alan çalışmalardan sonra en fazla çalışma yapılan ilçe olduğu göze çarpmaktadır. Yine Babaeski de nüfus olarak diğer ilçelere göre daha kalabalıktır. Kırklareli'nin son 10 yıldaki nüfus artış hızı ise istikrarsız ve inişli çıkışlı bir grafik çizmektedir. Son 10 yıl içindeki en yüksek nüfus artış hızına % 2,24 artış hızı ile 2011 yılında ulaşmıştır. Bu rakam 2016 yılında % 1,36'dır. Kırklareli ilinin ilçeleriyle birlikte genel olarak nüfus yoğunluğu da son 10 yıl içerisinde 53 / km² ile 56 / km² arasında artış göstermiştir (TÜİK, 2016). Tüm bu veriler, Kırklareli'nin nüfus yönünden ne durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Yavaş yavaş gelişen ve büyüyen Kırklareli'nin, ilçeleriyle birlikte önümüzdeki süreç içinde daha fazla göç alıp gerek ziraî gerek sanayi gerekse de ticari anlamda büyüyebilecek potansiyelde olduğunu göstermektedir.

Bibliyografya

Kütüphanelerin dijitalleşmesi ve internetle birlikte sahip olunan imkanlar her ne kadar yakın zamanda bibliyografya ilmine olan ihtiyacı ortadan kaldıracak veya belirli ölçüde bu alanın önemini yitirmesini sağlayacak gibi görünse de aslında durum hiç de böyle değildir. Zira takip edilmesi güç duruma gelen bu aşırı bilgi ve sayısız materyallerin, doğru bilgi-okur yazarlığı eğitimi almış biri tarafından bile ayıklanması ve seçilmesi başlı başına bir iştir. Dolayısıyla tüm bu bilgi ve materyallerin doğru ve etkin bir biçimde kullanılması için bunların düzenli hale getirilerek kullanıcılara ulaştırılması durumu büyük bir hizmet olarak önemini korumaya muhakkak devam edecektir.

Bilindiği üzere bibliyografya ve kaynakça kelimeleri eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun neşretmiş olduğu Büyük Türkçe Sözlük'te de "Bibliyografya" maddesi için "Kaynakça" maddesine yönlendirme yapılmış ve kaynakça maddesinde ise: belirli bir konu, belirli bir yer veya sınırlı bir dönemle ilgili yayınları kapsayan veya en iyileri seçen eser, tanımında bulunulmuştur (Parlatır, ve diğerleri, 1998, s. 1251). Bununla beraber bibliyografya kelimesi köken olarak Yunanca olup "kitap" manasındaki "biblion" sözcüğü ile "yazmak" anlamındaki "graphein" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Belli bir konudaki yayınların tümü ve belli bir konuda yazılan eserleri ve bunların inceleyen bilim dalı olarak nitelendirilmiştir. Bibliyografyalar, kitap listeleri şeklinde Ortaçağdan beri hazırlanmakta olup gerçek anlamda bir bibliyografya hazırlama ihtiyacı 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bibliyografyalar, halk için gerekli olan bilgileri vermek ihtiyacıyla peyda olmuş ve bilim insanlarının özel türde bibliyografya ve kitap listeleri hazırlamaya başlamalarıyla gelişim göstererek günümüze kadar ulaşan bir bilim dalı olmuştur (Larousse, 1992, s. 176). Bibliyografya veya diğer adıyla kaynakçalar tarih boyunca bilimle doğru orantılı olarak gelişmiş ve sistematik bilgi sunmada, gerek halk için gerekse bilim insanları ve araştırmacılar için her zaman ana başvuru kaynakları olmuşlardır.

Bu çalışmamızda, incelediğimiz onlarca eserin neredeyse tamamında ittifak edilmiş olan bibliyografya yazım şekline riayet ettiğimizi belirtmek isterim. Bu çalışma sadece lisansüstü tezleri kapsadığı için incelenen örneklerde sadece bu türün bibliyografik listeleme şekillerine bakılmış ve ortak kullanım şekli baz alınmıştır. Onlar da şöyledir:

- Yazarın soyadı
- Yazarın adı
- Eser adı
- Yazıldığı üniversite
- Kabul edildiği enstitü
- (Varsa) Ana bilim dalı
- (Varsa) Bilim Dalı
- Yazıldığı şehir
- Yazıldığı tarih

Sosyal ve Beşeri Bilimler

Sosyal ve beşeri bilimler en genel tanımıyla: İnsanı, toplumu ve daha ziyade insan-insan, insan-eşya ve insan-toplum ilişkilerini bilimsel yöntemlere uygun biçimde inceleyerek üretilmiş düzenli bilgilerin bütünüdür. Sosyal gerçeğin anlaşılması ve yorumlanması neticesinde üretilmiş olan sistematik her türlü beşeri bilgiler bütünü (Demir & Acar, 1992, s. 328). Ayrıca matematik, fizik, kimya, tıp, astronomi vb. gibi pozitif, tabiat ve fen bilimlerinden farklı olarak, insanların etkisiyle oluşan sosyal yaşamın, sosyal olayların, sosyal düzen ve genel manada sosyal dünyanın anlam ve önemini, sosyal teoriler kapsamında sistematik bir ölçü rehberliğinde inceleyen ve açıklayan bilim dallarıdır. Bazı araştırmacılarca 19. yüzyıldan itibaren modernleşme süreciyle birlikte Batıda ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı varsayılmaktadır. Sosyal bilimler, insanı, toplumu ve ağırlıklı olarak bireyler arası ilişkileri, birey, sosyal ve maddi çevre münasebetlerini ve bunlardan oluşan problemleri uygun bilimsel araçlarla inceler (Seyyar, 2002, s. 483-484).

Bu çalışmayı sosyal ve beşeri alanlarla sınırlayarak aslında bu alanlarda çalışma yapacak olan bilim insanları ve araştırmacılar adına kaynaklara ve elde edilen verilere daha rahat ulaşabilme imkanı sağlamayı amaçladık. Bununla beraber, sosyal ve beşeri bilimlerin yetkin olduğumuz alanımıza daha uygun olması, bu yönde bir çalışmanın yapılmamış olması ve bilimsel makale sınırları dahilinde daha verimli bir sonuç elde etmeyi umuyor olmamız, bizi bu sınırlandırmayı yapmaya yönlendirmiştir. Peki sosyal ve beşeri alanların sınırları nelerdir? Hangi alanları, anabilim ve bilim dallarını kapsamaktadır? Bu çalışmada bunların hangilerine riayet edilmiştir? Şüphesiz bu soruların cevapları çalışmanın amaç ve sonucuyla doğrudan ilişkilidir. Üstelik ana hedefimiz olan “bilim insanları ve araştırmacılara belirli bir konuda bir kaynak oluşturma, veri sunma” fikrinin geçerliliği açısından da bu soruların cevaplarını vermek durumundayız.

Sosyal ve beşeri bilimlerin sınırlarının ne olup ne olmadığı tartışması uzun zamanlardır tartışılabilen ihtilafli bir konu olmuştur. Bazı araştırmacılara göre bunu 2 başlık altında incelemek mümkündür:

- I. Tam anlamıyla (dolaysız) sosyal bilim dalları:** Tarih, iktisat, hukuk ve siyaset gibi ilk zamanlarda felsefe-din bilimi içinde yer bulan **klasik sosyal bilimler** ve 19. Yüzyıldan itibaren aydınlanma çağıyla birlikte felsefeden ayrılarak müstakil bir hüviyet kazanan ve sosyal gerçeğin farklı boyutlarıyla ilgilenen

modern sosyal bilimler (Örn.: Kriminoloji, Sosyoloji, Sosyal Antropoloji, Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset vb. gibi)

II. Yarı sosyal bilimler veya sosyal etkileri olan (dolaylı) sosyal bilim dalları: Felsefe, Psikoloji, Sosyal Coğrafya, Dilbilimi, Sanat, Sosyal Pedagoji, Sosyal Patoloji, Gerontoloji (Yaşlılar Bilimi) Çalışma Psikolojisi vb. gibi (Seyyar, 2002, s. 484).

Sosyal bilimlerin gerek isimlendirilmesinde gerekse alanlarının sınırlarının belirlenmesinde akademisyenler, uzmanlar ve bilim üreten kurumlar arasında ihtilaflar olduğunu daha önce de söylemiştik. Nitekim sosyal bilimlerin, özellikle de sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi bilim dallarından ötürü bazen **davranış bilimleri** olarak da tanımlandığını görmekteyiz. Bunun yanında, bazı tasniflerde bu alanların; **beşerî bilimler, sosyal bilimler ve davranış bilimleri** olarak 3 başlık altında ayrı ayrı kategorize edildiğine şahit oluyoruz. Elbette bu durumun oluşmasında sosyal bilimlerin, temel doğa ve fen bilimleri gibi ölçülebilir somut verilerden beslenmemesi, insan ve toplum gibi sürekli değişkenlik gösteren, niceliksel bir varlık sahasıyla ilgilenmesi doğrudan etkilidir. O yüzden de sosyal bilimlerde kesinlik söz konusu değildir. Gerçi bakış açımızı değiştirecek olursak doğa bilimlerinde de bir kesinliğin söz konusu olmadığını görürüz. Zira kesinlik, bilimin durağanlaşmasına sebep olur ki, bu da bilimin dinamikliğine aykırı bir durumdur. Çünkü sahip olduğumuz ve doğru kabul ettiğimiz bilgiler an itibarıyla sahip olduğumuz bilgilerdir ve yeni bir teoremle aksi ispatlanıp yıkılana kadar geçerlidir. Şüphesiz bu durumun sosyal ve beşeri bilimler için daha bir geçişkenlik arz ettiği aşikardır.

Bu çalışmayı hazırlarken kapsamı belirlemek için incelediğimiz tüm kaynaklardan ve genel geçer kabul edilen sosyal ve beşeri bilimler alanlarından aşağıda sıraladığımız alanları baz aldığımızı belirtmek durumundayız:

- Antropoloji
- Arkeoloji
- Bilgi Yönetimi
- Coğrafya
- Dilbilim
- Dini Araştırmalar
- Edebiyat
- Eğitim Bilimleri
- Ekonomi ve İşletme
- Felsefe
- Halkla İlişkiler
- Hukuk
- İletişim
- Kamu Yönetimi
- Kütüphanecilik ve Bilişim
- Müzikoloji
- Psikiyatri
- Psikoloji
- Sanat
- Sanat tarihi
- Siyasal Bilgiler
- Sosyoloji

- Tarih
- Turizm
- Ulaşım ve Trafik
- Uluslararası İlişkiler

Belirlemiş olduğumuz bu sosyal ve beşeri bilimlerle ilgili Kırklareli ve ilçeleri üzerine yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyografyası şu şekildedir:

Yüksek Lisans Tezleri

1. AKARDERE UZUN, ÇİĞDEM, **1998-1999 Yılına Ait Kırklareli Vize İlçesi Çavuşköy'de Arazi Kullanımı ve Araziden Yararlanma**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
2. AKDAĞ, AYSUN, **Tarih Öncesi Dönem Açık Hava Müzesi Teşhirleri ve Kırklareli Aşağı Pınar Projesi'nde Uygulama Modeli**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
3. AKYÜZOĞLU, DAVUT, **Anadolu Öğretmen Liselerini Tercih Eden Öğrencilerin Beklentileri ve Bu Beklentilerin Gerçekleşme Düzeyi(İstanbul, Ankara, Düzce, Bolu, Kırklareli Örneği)**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.
4. ALTUNTAŞ, MEHMET, **Kırklareli'ndeki Türk Devri Yapıları**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995.
5. ATICI, DİLEK, **Koçaz Ağı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Edirne, 2016.
6. AYDIN, AYKUT, **Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Etkileri: Kırklareli İli Örneği**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Anabilim Dalı, İstanbul, 2013.
7. BALCI, ALİ, **Kırklareli İlinin Coğrafi Etüdü**, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.
8. BAYRAKTAROĞLU, ELÇİN, **KOBİ' ler İçin UFRS Taslağının Edirne ve Kırklareli İllerindeki Muhasebe Meslek Mensupları Tarafından Değerlendirilmesi**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Edirne, 2012.
9. BİNGÖL, GÜLSEN, **Stres ve Stres Yönetimi Yaklaşımları: Kırklareli Devlet Hastanesi Hemşireleri Örneği**, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
10. BÜLBÜL, ALPARSLAN, **Sağlık Çahşanlarında Zaman Yönetimi (Kırklareli Örneği)**, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
11. CAN, AHMET, **Akademik Personelin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, Kırklareli Üniversitesi Örneği**, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim, Kırklareli, 2015.
12. CİDAN, AYDIN, **Pınarhisar'da Şehirselsel Gelişim**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.
13. ÇABAZ, YÜKSEL, **İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarındaki Aktif Kelime Servetinin Belirlenmesi (Kırklareli/Merkez Örneği)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Afyon, 2007.

14. ÇERÇİ, SEYHAN, *Hastane Enfeksiyonları ve Hemşirelerin Hastane Enfeksiyonlarının Önlenmesine İlişkin Bilgi Düzeyleri (Kırklareli Örneği)*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
15. ÇEVİK, AKİF, *Trakya Paşaeli Cemiyeti ve Lüleburgaz-Edirne Kongreleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne, 2015.
16. ÇOLAK, ÖMER, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kırkkilise Kazâsı'nın Müslim Nüfusu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2015.
17. DEMİRALP, OZAN, *Kırklareli İli Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Çalışanların Memnuniyet Düzeyi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Edirne, 2006.
18. DENİZ, EMEL, *Kırklareli Konut Yapılarında Kalemşi Süslemeler*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2016.
19. DERTLİ, ADEM, *Temettüat Defterlerine Göre Kırklareli'nin Sosyo - Ekonomik Yapısı: Karakaş, Cami-İ Kebir, Yapraklı, Hatice Hatun ve Ermeni Mahalleleri*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2015.
20. DURAK, GÖKHAN, *Üniversitelerde Verilen Muhasebe Eğitiminin Kırklareli Yöresi'nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Bilim Dalı, Edirne, 2009.
21. DURMAZ, AYŞE, *Liselerde Okul Yaşam Kalitesi (Kırklareli İli Örneği)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Edirne, 2008.
22. EĞRİ, TAHA, *2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Politikalarının Değişimi ve Bir Alan Çalışması: Kırklareli İli Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul, 2011.
23. EKŞİ GÖRPEOĞLU, GÖNÜL, *Vize Deresinin Hidrografik Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
24. ERDER, ALPARSLAN, *Babaeski İlçesi Kumrular Köyünde Araziden Faydalanma*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
25. ERGİNAL, GÜLSEN, *Limanköy (Kırklareli İli) - Malatya Burnu (İstanbul İli) Arasındaki Kıyılar ve Çevresinin Turizm Coğrafyası*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Eğitimi Bilim Dalı, Çanakkale, 2013.
26. EROL, İLKNUR, *Sağlık Çalışanlarında Obezite Düzeyi Değerlendirilmesi (Kırklareli Örneği)*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
27. GENERAL, CAN AHMET, *Siyasal Pazarlamada Tutundurma Faaliyetlerine İlişkin Seçmen Davranışları: Kırklareli Örneği*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2013.

28. GÖL, EZGİ, *İlköğretim Okul Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Öğretmen Alguları (Kırklareli İli Örneği)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Edirne, 2012.
29. GÜÇTEKİN, NURİ, *1844 (1260) Temettu'at Defterlerine Göre Kırklareli Kazasının Karaca İbrahim Hacı Zekeriya, ve Dellakzade Mahallelerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.
30. GÜRFİDAN, CEMİLE, *Aile Hekimliğine İlişkin Bilgi Beklenti ve Memnuniyet (Kırklareli İl Merkezi Örneği)*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
31. HÜNERLİ, BÜLENT, *Kırklareli Babaeski Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006.
32. İNCE, YUSUF, *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Kırklareli İl ve İlçelerinin Değerlendirilmesi*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Kırklareli, 2017.
33. İPEK, EDİP, *Temettuât Defterlerine Göre Babaeski*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2014.
34. KABAKCI, BURCU BURNAZ, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Kırklareli (Kırkkilise)'de Sosyal ve Ekonomik Hayat*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
35. KADIOĞLU, MEHMET ERDİNÇ, *Kırklareli İlinde Yaygın Olarak Kullanılan Halk Oyunları Ezgilerinin Ritmik Yapılarının İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
36. KARACA, PINAR ÖZDEMİR, *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin İnovasyon Fikirleri Geliştirmelerini Etkileyen Engeller ve Teşviklerin Belirlenmesi: Kırklareli İli Lüleburgaz İlçesi Örneği*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Büro Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, 2011.
37. KARADAĞ, NAZAN, *Tükenmişlik ve İş Doyumu: Kırklareli Devlet Hastanesi Hemşireleri Örneği*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
38. KARAKUZU, SARIYE, *Sağlık Bakanlığı'nda Organizasyonel Değişim ve Kırklareli Sağlık Çalışanlarında 663 Sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bilinirliği*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
39. KAŞTAN, YÜKSEL, *Devlet Yatırımlarının Bölgeler Arası Dağılımı Sorunsalı (Antalya, Aydın, Çankırı, Diyarbakır, Erzurum Kırklareli, Ordu)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2002.
40. KAT, ZAFER, *II. Dünya Savaşı Sonrası Trakya'da Yeşilyurt Gazetesine Göre Kırklareli (1946)*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2016.
41. KAVAK, SİMEN, *Kırklareli Monografyası*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1995.

42. KAYMAZ, OYA ESİN, *Kırklareli Şehri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
43. KIRTI, MELEK, *Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2016.
44. KIVILCIM, TÜLİN, *Vize Şehri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
45. KOCAAGA, OSMAN, *Siyasi Partilerde Seçim Kampanyalarının Finansmanı: Kırklareli Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, İzmir, 2011.
46. KONYAR, BETÜL, *Kırklareli İl Merkezi Yer Adları İncelemesi*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırklareli, 2016.
47. KULELİ, İLKNUR, *İlkokullarda Anne ve Baba İlgisinin Çocukların Başarısı Üzerine Etkileri (Kırklareli İli Örneği)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, İzmir, 2015.
48. KULOĞLU, YUNUS, *Genç Kuşakta Riskli Sağlık Davranışları (Kırklareli Üniversitesi Öğrencileri Örneği)*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2015.
49. KURTÇU, EMEL, *Kırklareli İlinde Konuşlanmış Sanayi İşletmelerinin İstihdam Problemleri Üzerine Bir Analiz*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1997.
50. MENTEŞ FIRAT, *Bulgaristan Türklerinin Dini Eğilimleri ve Sorunları: 1989-1990'da Lüleburgaz'a Yerleşenler Örneği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Ankara, 2011.
51. MERCAN MORGÜL, ŞÜKRAN, *Trakya Bölgesinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesine İlişkin Analiz: Kırklareli Örneği*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006.
52. MUTLUER, GÜLBAHAR, *Kırklareli Müzesinde Bulunan Hesap İşi ve Türk İşi Tekniği İle Çalışılmış Ürünlerin Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı, Nakış Eğitimi Bilim Dalı, Ankara, 2015.
53. ÖDEN, UTKU MEHMET, *Kırklareli İli ve Çevresindeki İnanç Merkezleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Edirne, 2013.
54. ÖN, GÜLŞAH , *Kırklareli İli Tığ Dantelleri ve Yeni Tasarımlar*, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Ankara, 2017.
55. ÖNCÜ, BURAK, *Okul Öncesi Yöneticilerinin Algılanan Liderlik Stilleri İle Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaşadıkları Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kırklareli İli Örneği)*, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.

56. ÖZDOĞAN, HAMİDE, *Kırklareli İli Köy Adları İncelemesi*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırklareli, 2016.
57. ÖZKAYA, HAKKI, *Kırklareli İli Ağzları Söz Varlığı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Edirne, 2013.
58. ÖZTÜRK, MUHAMMED, *Örgütsel Bağlılık ve Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Düzeyleri: Kırklareli Örneği*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
59. ÖZYURT, ŞENİZ, *Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.
60. PAJO, AYKUT, *Türkiye'deki Cittaslow Kentleri Yerel Yönetimlerinin Destinasyon Pazarlaması Uygulamaları: Vize İlçesi Örneği*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kırklareli, 2015.
61. PURODRAN, NİHAN, *Temettuat Defterlerine Göre Lüleburgaz'ın Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Edirne, 2010.
62. SARI, EMRE, *Sergen İle Demirköy Arasında Kalan Sahanın Fiziki Coğrafyası*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya, 2009.
63. SIZAN, ESRA, *Kırklareli'de Boşnak Halk Kültürü*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Edirne, 2016.
64. ŞANLI, CEVDET, *Kırklareli İli Merkez İlçe Köyleri Ağzları (İnceleme-Metin)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1990.
65. ŞEN, ŞEVKET, *Babaeski'de Şehirsel Gelişme*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
66. ŞEVİK, İBRAHİM, *Küçük İşletmelerin Türk Ekonomisindeki Yeri, Sorunları ve Kırklareli İlindeki Küçük İşletmelerin Sorunlarının Araştırılması*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
67. TAYSI, KEMAL, *Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik Sendromu Üzerine Kırklareli İlinde Bir Araştırma*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Edirne, 2012.
68. TOP, HİLAL, *Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetiminin Çalışanlara Etkisi: Kırklareli İli Sağlık Çalışanları Örneği*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
69. TOPCUOĞLU, HÜSEYİN, *Hastaların Ağız ve Diş Sağlığı Hizmetlerinden Yararlanma Durumları ve Tatmin Düzeyleri (Kırklareli Örneği)*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
70. TOPRAK, ASLI OKAY, *Bölgesel Kalkınma ve Üniversiteler: Kırklareli Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul, 2012.

71. TOPTAŞ, BARIŞ, *Kırklareli Merkez İlçe ve Köylerindeki Gayri Müslim Eserleri*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, 2012.
72. TURHAN, DİLEK, *Okul Yöneticilerin Örgütsel Problemlere Karşı Bilimsel Problem Çözme Tekniklerini Uygulama Düzeyleri: Kırklareli Örneği*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko. Anabilim Dalı, İstanbul, 2015.
73. TUZKAYA, EMİR, *Kırklareli Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sikkeleri: Cilt-I, Cilt-II*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, 2010.
74. UĞURLU, ALİRIZA UĞUR, *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Çok Değişkenli Olarak İncelenmesi [Kırklareli İli Merkez İlçe Örneği]*, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
75. ÜÇTEPE, EKREM, *Kırklareli-Lüleburgaz Arasındaki Orman Kalıntıları*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
76. ÜNAL, MELTEM, *II. Dünya Savaşı: Trakya'da Yeşilyurt Gazetesinde Kırklareli*, 1943, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2016.
77. YENİADA, GÖKHAN, *Kırklareli Lüleburgaz TEK Güzel Sanatlar Lisesi'ndeki Keman Eğitiminin İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Anasanat Dalı, Edirne, 2017.
78. YERLİKAYA, HACER, *Yönetici İletişim Becerilerinin Çalışan Motivasyonu ve İş Tatmini Üzerine Etkileri (Kırklareli Üniversitesi Örneği)*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2017.
79. YILDIZ, AHMET, *Lüleburgaz Lise Coğrafya Öğretmenlerinin Coğrafya Öğretim Yaklaşımları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Isparta, 2015.
80. YILMAZ, ZÜLKÜF, *Kırklareli İli Sınırları İçinde Kalan Tümülüsler*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1996.

Doktora Tezleri

1. KARAKUZU, ALİ, *Sağlık Çalışanlarında Motivasyon ve Motivasyonu Etkileyen Faktörler: Kırklareli Örneği*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı, İstanbul, 2013.
2. ARI, İLKNUR, *Tarihöncesi Sit Alanlarında Kültür Mirası Yönetimi Kırklareli Höyüğü Sit Alanı ve Kültür Mirası Yönetimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Prehistorya Bilim Dalı, İstanbul, 2009.
3. DOĞRUÖZ, TÜRKAN, *Milli Mücadelede Kırklareli*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2005.
4. TİMOR, AYŞE NUR, *Orta Büyüklükteki Şehirler ve Lüleburgaz Örneği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, 1992.
5. SAĞLAMBİLEN, OKAN, *Geleneksel Türk Müziği Çalgıları Eğitiminde Lüleburgaz Yöresi Kaba Zurna İcracılarının Çalgıya İlişkin Görüş ve*

Uygulamalarının İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara, 2014.

İngilizce Yazılmış Yüksek Lisans Tezleri

1. KAYA, HARUN, *The Byzantine Fortresses Of Yoğuntaş, Keçikalesi, Pınarhisar İn The Kırklareli Region / Kırklareli'ndeki Bizans Kaleleri (Yoğuntaş, Keçikalesi, Pınarhisar)*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
2. UÇAN, LALE, *Ottoman Kırklareli and Its Hinterland İn The 19th Century / 19. Yüzyılda Osmanlı Kırklareli'si ve Onun Hinterlandı*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2002.
3. UZUN, BEGÜM, *Gypsies, The Roma and Justice Claims: The Case of Lüleburgaz / Çingener, Romanlar ve Adalet Talepleri: Lüleburgaz Örneği*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul, 2008.
4. YÜREK, NİLAY, *Encounters and Perceptions: A Descriptive Study On The Local and Kurdish Residents Of Lüleburgaz / Karşılaşmalar ve Algılar: Lüleburgaz'da Yaşayan Yerli Nüfus ve Kürt Nüfusa Yönelik Betimleyici Bir Çalışma*, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü Anabilim Dalı, İstanbul, 2014.

Değerlendirme

Kırklareli ve ilçeleri üzerine yapılmış olan, sosyal ve beşeri bilimlerle ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyografik listesini sunduk. Şimdi de bu çalışmaların sahiplerinin isimleri, tezlerin ulaşılabilirlik durumları, türleri, tez sahiplerinin çalışmalarını hangi konu başlığıyla nitelendirdikleri ve hangi dilde yazdıklarını gösteren tablomuza bakalım. Bu tablo, görsel bütünlük sağlama açısından da faydalı olacaktır.

AD SOYAD	DURUMU	KONU	TÜR	DİL
ADEM DERTLİ	Kısıtlı	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
AHMET CAN	Açık	Eğitim ve Öğretim-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
AHMET YILDIZ	Açık	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
AKİF ÇEVİK	Kısıtlı	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
ALİ BALCI	Tübess	Coğrafya	Doktora	Türkçe
ALİ KARAKUZU	Açık	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
ALİRIZA UĞUR UĞURLU	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
ALPARSLAN BÜLBÜL	Açık	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
ALPARSLAN ERDER	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
ASLI OKAY TOPRAK	Açık	Ekonomi	Yüksek Lisans	Türkçe
AYDIN CİDAN	Açık	Coğrafya-Kamu Yönetimi	Yüksek Lisans	Türkçe
AYKUT AYDIN	Açık	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	Yüksek Lisans	Türkçe
AYKUT PAJO	Kısıtlı	Turizm-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
AYSUN AKDAĞ	Tübess	Müzecilik	Yüksek Lisans	Türkçe
AYŞE DURMAZ	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe

AYŞE NUR TİMOR	Kısıtlı	Coğrafya	Doktora	Türkçe
BARIŞ TOPTAŞ	Açık	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	Türkçe
BEGÜM UZUN	Açık	Siyasal Bilimler	Yüksek Lisans	İngilizce
BETÜL KONYAR	Kısıtlı	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	Türkçe
BURAK ÖNCÜ	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
BURCU BURNAZ KABAKCI	Açık	Sosyoloji-Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
BÜLENT HÜNERLİ	Açık	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	Türkçe
CAN AHMET GENERAL	Açık	Siyasal Bilimler-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
CEMİLE GÜRFİDAN	Açık	Aile Hekimliği-Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi	Yüksek Lisans	Türkçe
CEVDET ŞANLI	Tübess	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	Türkçe
ÇİĞDEM AKARDERE UZUN	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
DAVUT AKYÜZOĞLU	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
DİLEK ATICI	Kısıtlı	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	Türkçe
DİLEK TURHAN	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
EDİP İPEK	Açık	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
EKREM ÜÇTEPE	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
ELÇİN BAYRAKTAROĞLU	Açık	İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
EMEL DENİZ	Kısıtlı	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	Türkçe
EMEL KURTÇU	Tübess	Ekonomi	Yüksek Lisans	Türkçe
EMİR TUZKAYA	Açık	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	Türkçe
EMRE SARI	Açık	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
ESRA SIZAN	Kısıtlı	Halk Bilimi-Folklor	Yüksek Lisans	Türkçe
EZGİ GÖL	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
FIRAT MENTEŞ	Açık	Din-Sosyoloji	Yüksek Lisans	Türkçe
GÖKHAN DURAK	Açık	İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
GÖKHAN YENİADA	Kısıtlı	Müzik	Yüksek Lisans	Türkçe
GÖNÜL EKŞİ GÖRPEOĞLU	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
GÜLBAHAR MUTLUER	Açık	El Sanatları	Yüksek Lisans	Türkçe
GÜLSEN BİNGÖL	Açık	Hemşirelik-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
GÜLSEN ERGİNAL	Açık	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
GÜLŞAH ÖN	Açık	El Sanatları	Yüksek Lisans	Türkçe
HACER YERLİKAYA	Açık	Sağlık Kurumları Yönetimi	Yüksek Lisans	Türkçe
HAKKI ÖZKAYA	Açık	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	Türkçe
HAMİDE ÖZDOĞAN	Açık	Türk Dili ve Edebiyatı	Yüksek Lisans	Türkçe
HARUN KAYA	Açık	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	İngilizce
HİLAL TOP	Açık	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
HÜSEYİN TOPCUOĞLU	Açık	Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
İBRAHİM ŞEVİK	Tübess	İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
İLKNUR ARI	Açık	Arkeoloji	Doktora	Türkçe
İLKNUR EROL	Açık	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi	Yüksek Lisans	Türkçe
İLKNUR KULELİ	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe

KEMAL TAYSI	Açık	İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
LALE UÇAN	Açık	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	İngilizce
MEHMET ALTUNTAŞ	Tübess	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	Türkçe
MEHMET ERDİNÇ KADIOĞLU	Tübess	Müzik	Yüksek Lisans	Türkçe
MELEK KIRTIL	Kısıtlı	Sosyoloji	Yüksek Lisans	Türkçe
MELTEM ÜNAL	Kısıtlı	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
MUHAMMED ÖZTÜRK	Açık	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
NAZAN KARADAĞ	Açık	Hemşirelik-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
NİHAN PURODRAN	Açık	Demografi-Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
NİLAY YÜREK	Açık	Psikoloji-Sosyoloji	Yüksek Lisans	İngilizce
NURİ GÜÇTEKİN	Tübess	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
OKAN SAĞLAMBILEN	Açık	Müzik	Doktora	Türkçe
OSMAN KOCAAGA	Açık	Kamu Yönetimi	Yüksek Lisans	Türkçe
OYA ESİN KAYMAZ	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
ÖZAN DEMİRALP	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
ÖMER ÇOLAK	Açık	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
PINAR ÖZDEMİR KARACA	Açık	Bilim ve Teknoloji-Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
SARİYE KARAKUZU	Açık	Kamu Yönetimi-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme	Yüksek Lisans	Türkçe
SEYHAN ÇERÇİ	Açık	Hastaneler-Hemşirelik-Sağlık Kurumları Yönetimi	Yüksek Lisans	Türkçe
SİMEN KAVAK	Tübess	Arkeoloji	Yüksek Lisans	Türkçe
ŞENİZ ÖZYURT	Tübess	Sanat Tarihi	Yüksek Lisans	Türkçe
ŞEVKET ŞEN	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
ŞÜKRAN MERCAN MORGÜL	Açık	Turizm	Yüksek Lisans	Türkçe
TAHA EĞRİ	Açık	Ekonomi	Yüksek Lisans	Türkçe
TÜLİN KIVILCIM	Tübess	Coğrafya	Yüksek Lisans	Türkçe
TÜRKAN DOĞRUÖZ	Açık	Türk İnkılap Tarihi	Doktora	Türkçe
UTKU MEHMET ÖDEN	Açık	Halk Bilimi-Folklor	Yüksek Lisans	Türkçe
YUNUS KULOĞLU	Açık	Halk Sağlığı-Sağlık Kurumları Yönetimi-Uyuşturucu Alışkanlığı ve Alkolizm	Yüksek Lisans	Türkçe
YUSUF İNCE	Kısıtlı	Turizm	Yüksek Lisans	Türkçe
YÜKSEL KAŞTAN	Tübess	Ekonomi	Yüksek Lisans	Türkçe
YÜKSEL ÇABAZ	Açık	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	Türkçe
ZAFER KAT	Kısıtlı	Tarih	Yüksek Lisans	Türkçe
ZÜLKÜF YILMAZ	Tübess	Arkeoloji	Yüksek Lisans	Türkçe

Tablo 2. Tezlere Dair Bibliyografik Tablo

Yukarıdaki tabloda, bibliyografyasını sunduğumuz Kırklareli ve ilçelerine dair sosyal ve beşeri bilimler alanlarında yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerin yazar ad ve soyadları, tezlerin ulaşılabilirlik durumları, konu adlandırmaları, türleri ve hangi dilde yazıldıkları yer almaktadır. İlk sütunda tez sahiplerinin isimleri yer almıştır. İkinci sütunda ise bu tezlerin ulaşılabilirlik durumları gösterilmiştir.

“Açık” olarak nitelendirilen tezler, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’nın herkesin erişimine açık olan “Ulusal Tez Merkezi” tez sorgulama sayfasından² indirilebilip okunabilen ve incelenebilen tezler manasına gelmektedir. Tezlerin tam metinlerinin internet üzerinden PDF formatında olacak şekilde araştırmacıların hizmetine sunulması;

- Tezlere kolay, serbest ve hızlı erişiminin sağlanması,
- Bilimsel ve akademik araştırmalarda tekrarların önlenmesi,
- Bilimsel bilginin daha etkin bir biçimde yayımlanması,
- İntihal durumlarının denetlenmesi ve engellenmesi,

konularında önemli katkılar sağlayacaktır.

Yükseköğretim Kurulu’nun hazırlamış olduğu kılavuzda tezlerden faydalanabilme ölçüsü: “*Araştırmacılar, Ulusal Tez Merkezi internet adresi üzerinden hizmete sunulan tezlerden 5/12/1951 tarihli ve 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35 inci ve 38 inci maddeleri çerçevesinde yararlanır.*” şeklinde ifade edilmiştir (T.C Yükseköğretim Kurulu, 2010, s. 1).

“Kısıtlı” olarak betimlenen tezler ise tez sahibi tarafından belirli bir süreliğine kullanıcıların erişimine kapalı olan tezleri ifade etmektedir. Bu kısıtlama eser sahibinin isteğine göre 3 ay ile 3 yıl arasında değişebilmektedir. Bu süre, 2007 öncesinde en fazla 5 yıl iken 2007 yılında, teze ilişkili patent başvurusu veya tezin bir yayıncı tarafından yayımlanma sürecinde olma durumu gibi sebeplerle, süreli olarak en fazla 3 yıl olarak ertelenmesi Yükseköğretim Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu kararın alınmasındaki en büyük sebep: Lisansüstü tezlerin yazılma gayesinin, ortaya konulan araştırma çalışmasının ve sonuçlarının araştırma ve bilim dünyasının istifadesine sunulması olduğu savından hareketle, tüm lisansüstü tezlerin makul sebepler haricinde hiçbir kısıtlama olmaksızın tüm araştırmacıların erişimine açık olması öngörülmüştür (T.C Yükseköğretim Kurulu, 2010, s. 1-2). Tezin kopyalanması endişesinin de, tezin araştırmacıların ulaşımına açılmasının engellenmesi için makul, geçerli ve kabul edilebilir bir sebep olmadığı vurgulanmıştır. Böylelikle yapılan her çalışmanın belirli bir süre sonunda herkesin erişimine açık olması sağlanarak bilimsel ve akademik dolaşım özgürlüğü sağlanması amaçlanmıştır.

“Tübess” ibaresinin açılımı ise “*Türkiye Belge Sağlama Sistemi*” demektir.³ Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından oluşturulmuş bir sistemdir. Tübess ibaresi olan tezlere ulaşmak için araştırmacılar kendi bağlı oldukları kuruma, bilgi merkezlerine veya herhangi bir kütüphaneye müracaat ederek bu sistemden faydalanabilirler. Bu sistem sadece bahsi geçen kütüphane bilgi merkezleri ya da kurumlarda çalışan sorumlu belge sağlama personeli tarafından kullanılabilir. Yazarlarından yayımlama izni alınmamış olan tezlerin; 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun şahsen kullanma hakkını düzenleyen 38 inci maddesindeki “*Bütün fikir ve sanat eserlerinin, kar amacı güdülmeksizin şahsen kullanmaya mahsus çoğaltılması mümkündür. Ancak, bu çoğaltma hak sahibinin meşru menfaatlerine haklı bir sebep olmadan zarar veremez ya da eserden normal yararlanmaya aykırı olamaz*” hükmüne dayanarak Yükseköğretim Yürütme Kurulu'nun 13.05.2014 tarihli oturumunda alınan karar ile TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından işletilmekte olan Türkiye Belge Sağlama ve Ödünç Verme Sistemi (TÜBESS) üzerinden araştırma hizmetine açılmıştır. Yalnız burada bazı önemli uyarılar söz konusudur. TÜBESS Katılım Protokolünün⁴ İstek Yapan Kurumun Yükümlülükleri Bölümünün (6.3.5) maddesinde yer alan “Sağlayıcı kütüphane tarafından

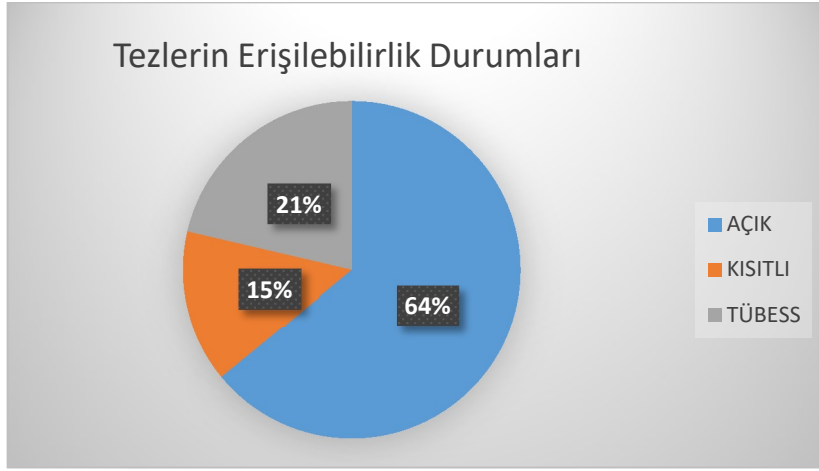
² Bu sitenin adresi : <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

³ Detaylı bilgi ve inceleme için: <http://www.tubess.gov.tr/sss.html#kim>

⁴ Protokolün tamamı için: <http://www.tubess.gov.tr/protokol.pdf>

iletilen elektronik belgeleri (makale vd.), son kullanıcıya basılı formatta teslim etmek, bu belgeleri bilgisayar sistemlerinden silmek ve hiçbir suretle arşivlememek” hükmüne uygun bir şekilde sağlanması şart koşulmuştur.

İncelediğimiz lisansüstü tezlerin erişilebilirlik durumlarını gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Grafik 1. Lisansüstü Tezlerin Erişilebilirlik Oranları

Kırklareli ve ilçeleri üzerine sosyal ve beşeri bilimler alanında; “**4’ü İngilizce olmak üzere toplam 84 adet Yüksek Lisans Tezi, tamamı Türkçe olmak üzere 5 adet Doktora Tezi**” yazılmıştır. Toplam 89 adet tezin içinde 57 tanesinin durumu “Açık”, 13 tanesi “Kısıtlı”, 19 tanesinin ulaşılabilirlik durumu ise “Tüboss” üzerinden sağlanmaktadır. Bu sayıların toplam sayıya olan oranları yukarıdaki grafikte belirtilmiştir.

Tablonun üçüncü sütununda yer alan “KONU” başlığında, bibliyografyasını sunduğumuz lisansüstü tez sahiplerinin çalışmalarını hangi konu başlıklarıyla nitelendirildikleri görülmektedir. Konu başlıkları, tamamen tez sahipleri tarafından belirlenmiş olan başlıklardır. Bu yüzden olsa gerek benzer konularda yapılmış çalışmalar farklı konu başlıklarıyla veya birden çok yardımcı alanın dahil edilmesiyle birlikte adlandırılmıştır. Bu konu başlıkları tezlerin içeriğiyle ilgili genel bir bilgi sahibi olmak ve tez arama noktasında filtreleme seçeneğiyle aramayı daraltıp doğru kaynağa ulaşmak açısından yardımcı olan ek bilgilerdir.

ADET	KONU BAŞLIĞI
12	Coğrafya
9	Eğitim ve Öğretim
7	Sanat Tarihi
7	Tarih
6	Türk Dili ve Edebiyatı
4	Ekonomi
4	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme
4	İşletme

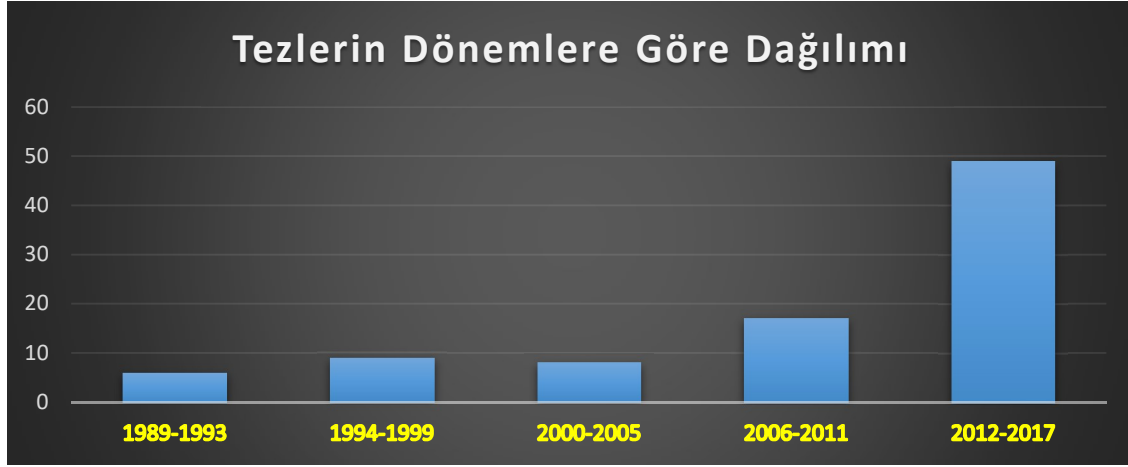
3	Arkeoloji
3	Müzik
2	El Sanatları
2	Halk Bilimi-Folklor
2	Hemşirelik-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme
2	Turizm
1	Aile Hekimliği-Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi
1	Bilim ve Teknoloji-Eğitim ve Öğretim
1	Coğrafya-Kamu Yönetimi
1	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
1	Demografi-Tarih
1	Din-Sosyoloji
1	Eğitim ve Öğretim-İşletme
1	Halk Sağlığı-Sağlık Kurumları Yönetimi-Uyuşturucu Alışkanlığı ve Alkolizm
1	Hastaneler-Hemşirelik-Sağlık Kurumları Yönetimi
1	Hastaneler-Sağlık Kurumları Yönetimi
1	Kamu Yönetimi
1	Kamu Yönetimi-Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme
1	Müzecilik
1	Psikoloji-Sosyoloji
1	Sağlık Kurumları Yönetimi
1	Sağlık Kurumları Yönetimi-İşletme
1	Siyasal Bilimler
1	Siyasal Bilimler-İşletme
1	Sosyoloji
1	Sosyoloji-Tarih
1	Turizm-İşletme
1	Türk İnkılap Tarihi

Tablo 3. Hangi Konu Başlığıyla Kaç Tez Yazıldığını Gösteren Tablo

Tabloda yer alan bazı konu başlıkları tez sahiplerinin belirledikleri konu başlıklarıdır. Dolayısıyla bir ya da daha fazla konu başlığı olan çalışmalar birbirleriyle ilintili olabilmektedir. Bu açıdan bakınca Kırklareli ve ilçeleri için sosyal ve beşeri bilimler alanlarından en fazla tez yazılan konular 17 çalışmayla *İşletme*, alt dalları ve ilintili olduğu bölümler, 13 çalışmayla *Coğrafya*, 11 çalışmayla *Eğitim ve Öğretim*, 10 çalışmayla Tarih ve alt dalları, 9 çalışmayla *El Sanatları* ve genel anlamda *Sanat Tarihi*, 8 çalışmayla da *Türk Dili ve Edebiyatı* ile *Halkbilim-Folklor* çalışmaları göze çarpmaktadır.

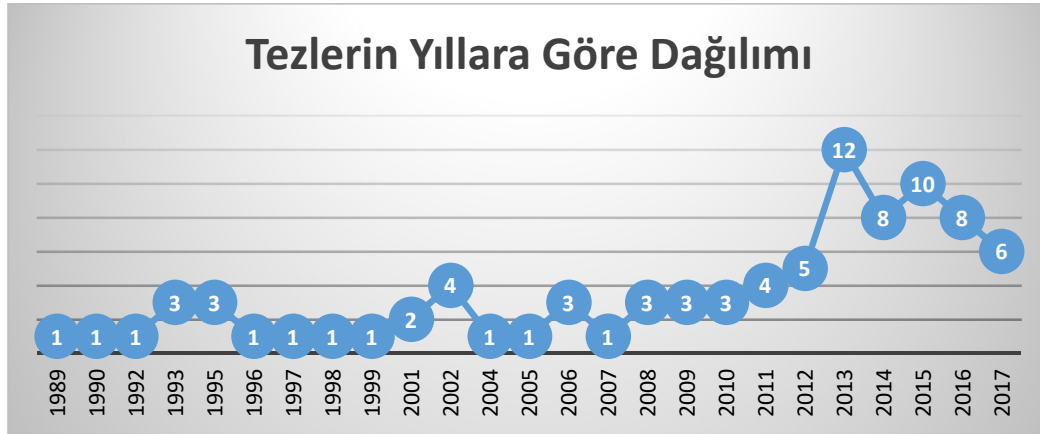
Yapılan çalışmalarda bir diğer inceleme alanımız da Kırklareli ve ilçeleri için yazılan tezlerin hangi yılda kaç tane yazıldığı, bir başka ifadeyle, bu il ve ilçelerimizin akademik araştırma sahası olmasının tarihsel grafiğidir. Bilimsel anlamda söz konusu il ve ilçelerimizin araştırmacıların merakını cezbetme oranı

yıllara göre belirlenmiştir. İncelediğimiz lisansüstü tezlerin yazıldıkları yılları gösteren grafik aşağıdaki gibidir.

Grafik 2. Lisansüstü Tezlerin 5'er Yıllık Dönemlere Göre Sayıları ve Grafiği

Yukarıdaki grafikte incelenen lisansüstü tezlerin 5'er yıllık dönemlere göre sayıları ve grafiği gösterilmiştir. Söz konusu il ve ilçeler için sosyal ve beşeri bilimler alanlarında yazılan ve tespit edilen ilk lisansüstü tez 1989 yılına aittir. Bu çalışmalar 2005 yılına kadar durağan bir görüntü çizmekle beraber 2006 yılından itibaren araştırmaların ve çalışmaların hızla artış gösterdiğini görmekteyiz. 1989 – 1993 yılları arasında 6, 1994 – 1999 yılları arasında 9, 2000 – 2005 seneleri arasında 8 çalışma yapılmıştır. Bu sayılar bu yıldan sonra artış göstererek 2006 – 2011 yılları arasında 17 ve 2012'den günümüze kadar da 49 yüksek lisans ve doktora tezi yazılmıştır.

Grafik 3. Lisansüstü Çalışmaların Yıllara Göre Sayılarını Gösteren Grafik

Kırklareli il ve ilçelerine dair inceleme yaptığımız alanlarla ilgili ilk olarak 1989'da yapılan lisansüstü çalışmalar, 2010'lu yıllara kadar durağan bir şekilde devam etmiş, bu yıllardan günümüze kadar ise gözle görülür büyük bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2013 yılında bu alanlarda 12 adet lisansüstü tez tespit edilmiştir. 21. yüzyıl şimdiden bilim, bilgi ve teknoloji çağı olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla ileride daha da artmasını umduğumuz ve tahmin ettiğimiz Kırklareli ve ilçelerine dair bilimsel, akademik çalışmaların bu durumdan etkilenmemesi zaten söz konusu olamazdı. Elbette bu durumda ülkemizin yükseköğretim politikasının payı büyüktür. Artan nüfusumuz, genç nüfusun fazlalığı, yeni açılan

üniversitelerle birlikte sayısı 112 olan devlet üniversitesi ve sayısı 65 olan vakıf üniversiteleri bunda etkili olmuştur. Sayısı 7 milyonu aşan öğrenci sayısı ve 1635 fakülte, 466 yüksekokul, 955 meslek yüksekokulu, 673 enstitü ve 2894 araştırma ve uygulama merkezi gibi devasa rakamlara ulaşan yükseköğretim bakiyemiz⁵ bilimsel ve akademik olarak hem niceliksel hem de niteliksel anlamda katma değer sağlamaya devam etmektedir.

Söz konusu il ve ilçeler için yapılan lisansüstü çalışmaların belirli üniversitelerde yoğunlaştığını gözlemledik. Bundan hareketle sosyal ve beşeri bilimler özelinde incelediğimiz çalışmaların hangi üniversitede kaç adet yapıldığına dair verileri ortaya koymanın doğru olacağını düşünüyoruz.

ADET	ÜNİVERSİTELER
21	Trakya Üniversitesi
17	İstanbul Üniversitesi
13	Beykent Üniversitesi
9	Kırklareli Üniversitesi
4	Gazi Üniversitesi
3	Hacettepe Üniversitesi
2	Boğaziçi Üniversitesi
2	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
2	Dokuz Eylül Üniversitesi
2	Selçuk Üniversitesi
2	Yeditepe Üniversitesi
1	Afyon Kocatepe Üniversitesi
1	Ankara Üniversitesi
1	Bahçeşehir Üniversitesi
1	Fatih Üniversitesi
1	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
1	İstanbul Teknik Üniversitesi
1	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
1	Marmara Üniversitesi
1	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
1	Sabancı Üniversitesi
1	Süleyman Demirel Üniversitesi
1	Yıldız Teknik Üniversitesi

Tablo 4. Üniversitelere Göre Tez Sayıları

İncelediğimiz ve bibliyografyasını sunduğumuz 89 lisansüstü tez, 23 farklı üniversitede yazılmıştır. Bunların içerisinde Trakya Üniversitesi 21 tez ile başı çekmektedir. Bunu 17 çalışma ile İstanbul Üniversitesi takip ederken 12 farklı üniversitede ise sadece 1 adet tez yazılmıştır. Diğer üniversiteler bu rakamlar arasında muhtelif sayıda tezlerle katkıda bulunmuşlardır. Şehrin kendi üniversitesinin 10 yıllık bir kurumsal mazisi olmasına rağmen dördüncü sırada bulunması, aslında üniversitelerin kuruluş

⁵ Daha detaylı bilgi ve istatistikler için bkz: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

yıllarına göre oransal anlamda bakıldığında, bilimsel olarak en çok katkı sunan ve çalışma yapılan üniversite olduğu gerçeği dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu durum da daha önce belirttiğimiz gibi bir şehrin üniversitesinin o şehre ve yöreye ne denli hizmet ettiğini ve bilimsel verilerle o ilin ve yörenin kalkınmasına katkı sunduğunu destekler niteliktedir. Nitekim ilk sırada yer alan Trakya Üniversitesi de Kırklareli'nin komşu ili olup en çok çalışmanın orada yapıldığı gerçeğide bize bunu kanıtlamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmamızda Kırklareli ve ilçeleri üzerine sosyal ve beşeri bilimler alanlarında yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyografyasını sistematik bir şekilde sunmaya ve bu verilerden yola çıkarak bazı tespitlerde bulunmaya çalıştık. Bunu yaparken konumuz olan Kırklareli hakkında coğrafi konumu ve özelliklerden başlayarak genel bilgiler verip, tarihi, kültürel ve sanatsal yönlerine değindik. Şehrin zirai olarak önemli bir merkez sayılabileceğini söyleyebiliriz. Kırklareli isminin art zamanlı durumuna dair de bazı bilgi ve bulgulardan bahsettik. Bu il ve ilçelerimizin nüfusuyla ilgili istatistiksel verileri de sunarak il ve ilçelerin demografik yönlerine değinmiş olduk.

Bibliyografyalar bilim tarihi boyunca ana başvuru kaynakları olma misyonunu üstlenmişlerdir. Biz de bibliyografyanın kelime kökeni, terim anlamı ve tarihsel gelişimi üzerinde durup önemine dair bilgiler aktardık. Sonrasında ise sosyal ve beşeri bilimlerin ne demek olduğunu, hangi alanları kapsadığını, neden böyle bir konu kısıtlaması yaptığımızı izah etmeye çaba gösterdik. Sosyal ve beşeri bilimlerin doğa ve fen bilimlerinden ayrıldığını ve sınırlarının net olmadığını, bu işin uzmanlarınca da gerek kapsama alanı gerekse de içerik ve yöntemleriyle ilgili kesin bir fikir birliğine varılmadığını görmekteyiz.

Çalışmamızın da ana konusunu teşkil eden Kırklareli ve ilçeleri üzerine yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyografyasını sıraladık. Bu tezlerin eser sahiplerinin adlarını, bu tezlerin ulaşılabilirlik durumlarını, tez sahiplerinin çalışmalarına uygun gördükleri konu başlıklarını, türlerini ve hangi dilde yazıldıklarını gösteren bir tablo ile görsel bütünlüğü de yakalamayı hedefledik. Buna göre söz konusu il ve ilçelerimizle ilgili olarak; 4'ü İngilizce olmak üzere toplam 84 adet yüksek lisans tezi, tamamı Türkçe olmak üzere 5 adet doktora tezi yazıldığını ve bu toplam 89 adet tezin içinde 57 tanesinin durumunun "Açık", 13 tanesinin "Kısıtlı", 19 tanesinin ise ulaşılabilirlik durumunun "Tübess" üzerinden sağlandığını tespit ettik. Açık ibaresinin herkesçe ulaşılabilir demek olduğunu ve bunun kanuni altyapısının ne olduğunu, kısıtlı ibaresinin, eser sahiplerince en fazla 3 yıl olmak üzere erişime kapatması demek olduğunu açıkladık. Erişilebilirlik durumları arasında tübess ibaresinin ise Türkiye Belge Sağlama Sistemi'nin kısaltması olduğunu ve Tübitak-Ulakbim tarafından, eski tezlerin, araştırmacıların istifadesine sunmak için hayata geçirilen bir sistem olduğunu açıkladık. Tüm bunları ise tezlerin erişilebilirlik durumlarını gösteren bir grafik ile destekledik.

Söz konusu 89 adet tezin konu başlıklarına dair bir tablo sunup en çok hangi konu başlıklarında tezler yazıldığını ortaya koyduk. Buna göre en çok işletme, coğrafya ve eğitim-öğretim bilim alanlarının diğer tüm alanlara nazaran çok daha fazla tercih edilmiş olduğunu ifade ettik. Yapılan çalışmaların yıllara göre durumunu da belirleyip süreç içinde akademik ilgi odağı olma eğrisini belirlemeye çalıştık. Buna göre söz konusu il ve ilçelere dair sosyal ve beşeri bilimler alanlarında ilk tezin 1989 yılında yazıldığını ve günümüze kadar hangi 5 yıllık dönemler arasında bu çalışmaların kaç tane olduğunu gösteren bir tablo ortaya koyduk. Tespit edilen ilk tezden günümüze kadar en fazla çalışma 12 adet tez ile 2011 yılında yapılmıştır. 1989'dan günümüze kadar yıl yıl kaç tane çalışma olduğunu gösteren grafiği de çalışmamıza ekledik. 2010'lu yıllarla birlikte Kırklareli il ve ilçelerine olan akademik ilginin arttığını söyleyebiliriz. Bu ilginin nedenlerini söz konusu il ve ilçelerimiz özelinde aradığımız gibi ülkemizin genel durumu,

eğitim politikası, yükseköğretimimizin rakamsal verileriyle de doğru orantılı olduğunu iddia edip bunu kanıtlamak maksadıyla da somut resmi verilerden faydalanarak ortaya koyduk.

Yazılan yüksek lisans tezlerinin hangi üniversitelerde yazıldığı da önemliydi bizim için. Bundan ötürü hangi üniversitemizde kaç adet tez yazıldığını tespit edip bunu gösteren bir tablo ile durumu somutlaştırdık. Buna göre; 21 tez ile en yüksek çalışma Trakya Üniversitesi'nde yapılmıştır. Bunu 17 tez ile İstanbul Üniversitesi ve 13 tez ile Beykent Üniversitesi takip etmiştir. 10 yıl gibi yeni kabul edilebilecek bir mazisi olmasına rağmen şehrin ismiyle müsemma olan Kırklareli Üniversitesi'nin de 9 çalışmayla bu sıralamayı takip ettiğini söylemek gerekir. Zira bu rakam tüm üniversiteler arasında yıllara göre oransal anlamda en yüksek rakamdır. Bu da, üniversitelerin kuruldukları şehirlere bilimsel anlamda katkı sunmasındaki en net kanıttır.

Kırklareli, tarihi çok eskilere dayanan bir ilimizdir. Verimli topraklarıyla, coğrafi güzellikleri ve bulunduğu konum itibarıyla de dikkate değerdir. Sahip olduğu tüm bu özelliklerle büyük bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle doğal ve tarihi güzellikleriyle turizm, verimli toprak arazileriyle tarım ve bulunduğu yer itibarıyla de sanayi ve ticari olarak gelişmeye ve büyümeye namzet bir şehrimizdir. Yeni kurulan üniversitesi, artan genç nüfus oranı, sahip olduğu dokusuyla daha pek çok araştırmacı için ilgi alanı olmaya devam edeceğinden şüphe yoktur. Nitekim incelediğimiz çalışmalarla da bilimsel ve akademik ilginin sürekli bir artış gösterdiğini gözlemlemiştik. Bu durumun artarak devam edeceğini ve de etmesi gerektiğini vurgulamak isteriz.

Kaynakça

- Akın, V. (1997). Kırklareli Adının Tarihçesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(2).
- Demir, Ö., & Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Doğruöz, V. T. (2005). *Milli Mücadelede Kırklareli, Yayınlanmış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Larousse, M. (1992). *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi* (Cilt 3). İstanbul: Sabah Gazetesi.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, T., Türkmen, S., & Yılmaz, Y. (1998). *Türkçe Sözlük* (Cilt 2). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- T.C Yükseköğretim Kurulu. (2010). *Yükseköğretim Kurumlarında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin İnternet Üzerinden Derlenmesi Hakkında Kılavuz*. Ankara: T.C Yükseköğretim Kurulu.
- T.C. Kırklareli Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Ç. İ. (2016). *Kırklareli İli 2015 Yılı Çevre Durum Raporu*. Kırklareli: T.C Kırklareli Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Tuncel, M. (1988). Kırklareli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- TÜİK. (2016). *"Konularına Göre İstatistikler, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi"*. 12 13, 2017 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı.

Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Osmanlı ve Türkiye ile Alakalı Tezler

Yasin BEYAZ¹

Öz

Biz bu makalede Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan Osmanlı ve Türkiye ile alakalı tezleri konularına göre tasnif ederek araştırmacıların ilgisine sunduk. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Arap İsyanı sonrasında dağılan Osmanlı Devleti ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Arap akademisyenlerin tezlerine ne şekilde konu olduğunu göstermek istedik. Söz konusu tezlerin her ne kadar isimleri verilmiş olsa da konu ile alakalı araştırma yapan akademisyenlere belli bir fikir vereceğini ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Ürdün, Osmanlı, Türkiye, Arapça, tez, siyaset, tarih.

The Dissertations on The Ottomans and Turkey in The Library of Jordan University

Abstract

In this article, we have organized the theses related to Ottoman Empire and Turkey in the Library of Jordan University according to their subjects and offered them to interested researchers. Thus, we wanted to show how the Ottoman Empire, dispersed after the First World War and the Great Arab Revolt, and the newly founded Republic of Turkey, were addressed in theses of Arab scholars. Though the information given is limited in relation to theses, we hope to give a certain opinion to academicians who are engaged in research related to the subject.

Key words: Jordan, Ottoman, Turkey, thesis, politics, history.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu dağılınca Türkler ve Arapların yolları (özellikle siyasi olarak) birbirinden ayrılmıştır. Aradan geçen bir asırlık döneme baktığımız zaman çeşitli yakınlaşmalar olsa da 2000'li yıllara kadar Türkiye-Arap Dünyası ilişkisi hep inişli çıkışlı olmuştur. 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı ile Menderes'in başlattığı Ortadoğu'ya açılma girişimi ve benzeri bazı hamleler Soğuk Savaş (veya başka siyasi olaylar) nedeniyle ortaya çıkan kutuplaşmadan dolayı olumlu sonuç vermemiştir. 2000'li yıllardan sonra Türkiye'nin yüzünü tekrardan ve daha ısrarlı bir şekilde Arap coğrafyasına çevirmesi üzerine akademik camia da buna kayıtsız kalmamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ve Türkiye ile alakalı akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır ancak yirmi birinci yüzyıla beraber bu çalışmalarda ciddi bir artış gözlenmiştir.

Türkiye ile alakalı olarak yapılan tezler çeşitlilik göstermiş olmasına rağmen akademik çalışmaların daha çok siyasi ve tarihi konulara yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Türk siyasetiyle ilgili tezler Türkiye'nin dış siyasetini incelediği gibi iç siyasi dinamikleri de göz ardı etmez. Tarihi tezler ise daha çok Biladü's-Şam, Yemen, Hicaz gibi bölgelerin Osmanlı dönemi tarihleri ve bunların Osmanlı ile olan ilişkileri

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Bölümü, yasinbeyaz80@hotmail.com [Makale kayıt tarihi: 18.2.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumeli.de.417512

üzerinde durmaktadır. Bu ilişkileri siyasi tarih haricinde toplumsal ve iktisadi yönlerden de ele alan çalışmalar mevcuttur.

Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi

Ürdün Üniversitesi 2 Eylül 1962 yılında çıkarılan bir kararla kurulmuş olup aynı yıl Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi de faaliyetine başlamıştır. Çok geniş bir alana kurulan kütüphane öğrenci ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Üç daire ve dokuz şubeden oluşan idari bir yapıya sahiptir. Başta öğrenciler olmak üzere günde ortalama 11.000 yerli ve yabancı araştırmacı tarafından kullanılmaktadır. Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'ni önemli kılan özelliklerinden birisi içerisinde Tez Toplama Merkezi barındırıyor olmasıdır. 1986 yılından itibaren Arap Üniversiteleri Birliği'ne üye olan Ürdün Üniversitesi, birliğe bağlı bulunan bütün üniversitelerin tezlerini kendi kütüphanesinde barındırmaktadır. Bu nedenle kütüphanenin *Tez Bölümü*'nde toplam 53.000 tez mevcut olup bunların 47.000 adedi elektronik ortamda okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.²

Üniversite Kütüphanesi'nin *Arşiv Bölümü*'nde ise Arapça elyazması kitaplar, belgeler, Arapça gazete ve dergilerin yanında bunların mikrofilmleri mevcuttur. Toplam 235.000 (iki yüz otuz beş bin) sayı gazete ve 6.000.000 (altı milyon) sayfa Arapça, İngilizce ve Fransızca belge bulunmaktadır.³ Üç katlı olan Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nin "Bodrum Katı"nda dergi, arşiv, fotokopi, kitap ciltleme ve kitap tamiri bölümleri yer almaktadır. "Giriş Kat"ta kütüphane yönetimi, tez bölümü ve öğrenciler için çalışma mekânları mevcuttur. "Birinci Kat"ta matbu kitap bölümü, ödünç verme servisi, bilgisayardan kitap tarama bölümü, Kudüs Kitaplığı, Haşimi Koleksiyonu ve Özel Koleksiyon vardır. İkinci katta ise öğrenciler ve araştırmacıların çalışacağı mekânlar bulunmaktadır. 2006 yılından itibaren bilgisayar sistemine geçen kütüphanede artık araştırmacılar bilgisayar üzerinden tarama yapabilmektedir. Ayrıca kütüphane Pazar-Perşembe günleri 08.00-24.00 ve Cumartesi 09.00-19.00 saatleri arasında okuyucu ve araştırmacıların hizmetine açıktır. Kütüphanede açık raf sistemi uygulanmaktadır.

Ürdün Üniversitesindeki Osmanlı ve Türkiye ile Alakalı Tezler

Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi *Tezler Bölümü*'nde yer alan Osmanlı ve Türkiye ile alakalı tezlerin büyük bir kısmı yüksek lisans tezleridir. Bu tezler tarih, siyaset, mimari ve edebiyat üzerine yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi İngilizce olup diğerlerinin tamamı Arapçadır. Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Osmanlı ve Türkiye ile alakalı tezlerin yapıldığı ülkeler, üniversiteler ve yapılan tez adetlerini şöyle sıralayabiliriz: Cezayir 6 (Cezayir Üniversitesi), Filistin 6 (en-Necahül-Vataniyye 3, Kudüs Üniversitesi 3), Lübnan 10 (Beyrut el-Arabiyye 2, Kaddis Yusuf 4, Lübnan 3, İslamiyye Üniversitesi 1), Irak 9 (Basra 1, Musul 6, Mustansiriyye Üniversitesi 2), Libya 1 (Karbons/Bingazi Üniversitesi 1), Mısır 4 (Aynu'ş-Şems Üniversitesi 4), Sudan 1 (Ümmü Derman el-İslamiyye Üniversitesi 1), Suriye 41 (Dimeşk 32, Halep 7, El-Baas 1, Teşrin Üniversitesi 1), Suudi Arabistan 2 (Ümmü'l-Kura Üniversitesi), Ürdün 47 (Al-i Beyt 1, Şarku'l-Evsat 3, Yermük 9, Ulumü'l-İslamiyyetü'l-Alemiyye 1, Ürdün Üniversitesi 23) ve Yemen 3 (Sana Üniversitesi).

Türklerle alakalı tezlerin tamamı 130 adet olup en fazla tezin yapıldığı üniversite Dimeşk Üniversitesi'dir. Tezlerin büyük bir kısmına dair genel bilgiler yer almasına rağmen bazılarının sadece tez ve hazırlayanlarının isimleri mevcuttur.

² Library of Jordan University. 13.08.20017, <http://library.ju.edu.jo/EN-library/AboutLibrary.aspx>.

³ H. Ermiş, Ürdün Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Arap Dili ve Edebiyatı Tezleri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19), s. 219-220.

İncelemiş olduğumuz tezlerin tasniflerini konularına göre yaptık. Üniversite kütüphanesinde bulunan tezlerin künyelerini verirken şu sıralamaya riayet ettik: 1-Tezin orijinal ismi (Arapça), 2-Tezin isminin Türkçe çevirisi, 3- Tezi hazırlayanın ismi, 4- Tez Danışmanı, 5- Tezin Yapıldığı Üniversitenin Adı, 6- Yüksek lisans mı yoksa doktora tezi mi olduğu, 7- Tezin hazırlandığı bölüm, 8- Tezin hazırlandığı yıl, 9- Tezin yer numarası.

Siyaset ile Alakalı Tezler: Siyaset ile alakalı tezlere baktığımızda hazırlanan tezlerin tamamına yakınının iki binli yıllardan sonra olduğunu görmekteyiz. Bu tezlerden bazıları Türkiye'nin iç siyaseti dinamiklerini ele alırken diğerleri Türkiye-İsrail ve Türkiye-Ortadoğu Devletlerinin (Ürdün, Irak, Suriye) ilişkilerini incelemektedir. Yapılan bu akademik çalışmalarda Türkiye'nin AB üyeliği meselesi, Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri, Fırat Suyu'nun Türk Arap ilişkilerine tesirleri ve Ak Parti'nin Ortadoğu siyasi gibi konular Türk-Arap ilişkilerinin ana unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaların dikkatimizi çeken başka bir özelliği ise Ürdün Üniversitesi'nde yapılan tezlerin merkezini Türkiye-İsrail ilişkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelme sebepleri oluşturmaktadır.

1- 1779-1600) الصراع الفارسي – العثماني وأثره في الخليج العربي (Osmanlı-Fars Mücadelesi ve Bunun Haliç Araplarına Tesiri 1600-1779) Hazırlayan: Alaaddin Fevzî Cebbûr, Danışman: Dr. Ahmed el-Haddâr, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2013, Yer Numarası: 955.03

2-(1973-1946) العلاقات السياسية بين سورية وتركيا (Türkiye ve Suriye'nin Siyâsî İlişkileri 1946-1973) Hazırlayan: Şâdî Mustafa, Danışman: Prof. Dr. Semir Behlivan, Dimeşk Üniversitesi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2010, Yer Numarası: 956.01

3-(1958-1946) أثر السياسة الدولية على العلاقات السورية-التركية (Uluslararası Siyasetin Türkiye-Suriye İlişkilerine Tesiri 1946-1958) Hazırlayan: Sabâh Sâlih Rızâ, Danışman: Prof. Dr. Muhammed Ahmed-Prof. Dr. Muhammed Yûfâ, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 327.561053

4- الدور السياسي للقوميات في تركيا: الأكراد (Milliyetçiliğin Türk Siyasetindeki Rolü: Kürtler) Hazırlayan: Ahmed Abdalbâkî Ahmed, Danışman: Dr. Münir Abdulmecid el-Bedrî, Mustansiriyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1989, Yer Numarası: 322.40953

5-(1958-1926) العلاقات التجارية بين العراق تركيا (Türkiye ve Irak Arasındaki Ticârî İlişkiler 1926-1958) Hazırlayan: Ali Hamza es-Sûfî, Danışman: Dr. Züheyr Ali Nühâs, Yer Numarası: 956.302

6- موقف تركيا من الصراع العربي-الإسرائيلي في حقبة ما بعد الحرب الباردة (Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Arap-İsrail Sorununda Türkiye'nin Tutumu), Hazırlayan: Kemâl Abdurrazî Sâlih, Danışman: Dr. Kâmil Habîb, 2004, Yer Numarası: 327.53

7- Rediscovering Geopolitics: Assessing The Shift in Turkish Foreign Policy Southwards Since The Arrival of Erdogan's Administration to Power (Jeopolitiğin Yeniden Keşfi: Erdoğan Yönetiminin İktidara Gelmesinden Sonra Türkiye'nin Ortadoğu ile Alakalı Değişen Politikasını Değerlendirmek) Hazırlayan: Ğayt Hasan el-Ameyrah, Danışman: Prof. Dr. Velid Ebu Dalbuh, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013, Yer Numarası: 489327.53

8- الإستراتيجية التركية اتجاه الشرق الأوسط (2010-1990) (Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelişindeki Strateji 1990-2010) Hazırlayan: Kefâh İsa Mûsa el-Vahş, Danışman: Dr. Faysal er-Rufû, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, Yer Numarası: 327.53056

9- العلاقات الإسرائيلية – التركية في عهد حزب العدالة (AK Parti Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri) Hazırlayan: Muhammed Cemâl Yunus Esad, Danışman: Muhammed Hamdân Musâlaha, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 2011, Yer Numarası: 327.5305641

10- الدور الإقليمي التركي في الشرق الأوسط بعد الحرب الباردة (Soğuk Savaş'tan Sonra Ortadoğu'da Türkiye'nin Bölgesel Rolü) Hazırlayan: İmâd Abdurrahîm Hıdır ed-Damîr, Danışman: Dr. Ziyâb Muhadime, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 2001, Yer Numarası: 327.53056

11- العلاقات الإسرائيلية- التركية بعد أزمة الخليج الثانية (İkinci Haliç Krizinden Sonra Türkiye-İsrail İlişkileri) Hazırlayan: Emced Abdullah Sâlih Kavâsime, Danışman: Dr. Muhammed Fıdda, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001, Yer Numarası: 327.564053

12- توجهات السياسة التركية الخارجية التركية تجاه العالم العربي (Türk Dış Siyasetinin Arap Dünyasına Yönelimi) Hazırlayan: Kifâye Hudeydûn, Danışman: Dr. Abdulkadir Fehmi et-Tâî, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 2012, Yer Numarası: 327.53056

13- العلاقات الأردنية – التركية في الفترة ما بين عامي 1946-1958 (Ürdün-Türkiye İlişkileri 1946-1958) Hazırlayan: Bera Salâh Abdulhamid Gıtâşa, Danışman: Dr. Abdulmecîd Şenâg, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih, 2012, Yer Numarası: 327.565053

14- دور المؤسسة العسكرية في السياسة الخارجية التركية (Türk Dış Siyasetinde Askerî Müessesenin Rolü) Hazırlayan: Luî Ahmed Avcî, Danışman: Dr. Abdullah Nakraş, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, Yer Numarası: 327.53

15- العلاقات العراقية – التركية (1991-2000) (Türkiye-Irak İlişkileri 1991-2000) Hazırlayan: Muhammed Salâh Muhammed el-Kebâbcî, Danışman: Dr. Muhammed İbrahim Fıdda, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 2002, Yer Numarası: 327.563053

16- انضمام تركيا إلى الإتحاد الأوروبي وأثره في الأمن القومي العربي (Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Dahil Olması ve Bunun Arapların Güvenliğine Tesiri) Hazırlayan: Muhammed el-Arabî Uveyyid Marazî, Danışman: Prof. Dr. Kemâl Hammâd, Beyrut el-Arabiya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Devletlerarası İlişkiler ve Diplomasi, 2008, Yer Numarası: 327.5304

17- التطورات السياسية الداخلية في تركيا (1946-1960) (Türkiye'deki İç Siyâsî Gelişmeler 1946-1960) Hazırlayan: Muhsin Hamza Hasan el-Abîdî, Danışman: Dr. Abdulcebbâr Kâdir Gafûr, Musul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ, 1989, Yer Numarası: 953.03

18- العلاقات البريطانية – التركية (1936-1939) (Türkiye-Britanya İlişkileri 1936-1939) Hazırlayan: Hanâ Uzw Behnân, Danışman: Dr. Halil Ali Murad, Yer Numarası: 941.084

19- مشروع جنوب شرقي الأناضول وتأثيره في العلاقات العربية – التركية (Güney Doğu Anadolu Projesi ve Türk-Arap İlişkisine Etkileri) Hazırlayan: Riyâd Zünûn Muhammed Hasan Abbâsî, Danışman: Dr. Halil Ali Murad, Musul Üniversitesi, Doktora Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 2004, Yer Numarası: 953.03

20- العلاقات التركية- الإسرائيلية في ضوء الإستراتيجية التركية (2001-2009) (Türkiye'nin Stratejisi Işığında Türk-İsrail İlişkileri 2001-2009) Hazırlayan: Abdulkerîm Kâzım Acîl, Danışman: Dr. Emîn, Hatît, İslâmiyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, Yer Numarası: 327.5305641

21- حزب العدالة والتنمية في تركيا ودوره في التغيير السياسي (Siyasal İslâm: Adalet ve Kalkınma Partisi ve Onun Döneminde Değişen Siyaset) Hazırlayan: Revâ Câsim Latîf es-Saidî, Danışman: Prof. Dr. Muhammed Avd el-Huzeyme, Şarku'l-Evsât Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 2010, Yer Numarası: 210.4324253

22- العلاقات التركية الإيرانية من العام 1990-2008 (Türkiye ve İran İlişkileri 1990-2008) Hazırlayan: Raad Habîb Mustafa, Danışman: Dr. Muhammed el-Kıtâtşa, Mute Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 2010, Yer Numarası: 327.53055

23- مياه الفرات والعلاقات العربية- التركية (1983-1995) (Fırat Suyu ve Arap-Türk İlişkileri 1983-1995) Hazırlayan: Sâmir Sadî Miskâl Câbir, Danışman: Dr. Ahmed Muhammed Reşîdî, Âl-i Beyt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilimler, 1997, Yer Numarası: 333.9100956

24- اتفاقيات التجارة الثنائية وأثرها على التجارة الخارجية السورية (دراسة خاصة.الاتفاقية الثنائية السورية- التركية) (Suriye'nin İkili Ticârî İttifakları ve Bunların Suriye'nin Dış Ticâretine Etkileri: Türkiye-Suriye İkili İlişkileri Özelinde Bir İnceleme) Hazırlayan: Nîfîn Mustafa el-Bûz, Danışman: Dr. Selmân Nasr Osman, Teşrîn Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İktisat, Yer Numarası: 337.561053

25- المؤسسة العسكرية والسياسية العامة في تركيا: دراسة في جدليات المجتمع وسياسة الدولة الخارجية- (Türkiye'de Siyâsî ve Askerî Müesseseler: Toplumsal Mücadeleler ve Devletin Dış Politikası) Hazırlayan: Âkil Mahfuz, Danışman: Dr. Samir İsmail-Dr. Amir Lütfî, Halep Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006, Devletler Arası İlişkiler, Yer Numarası: 320.953.

26- العلاقات التركية_الإسرائيلية وانعكاساتها على المنطقة العربية (Türkiye-İsrail İlişkileri ve Bunun Arap Dünyasına Yansıması) Hazırlayan: Avnî el-Hımsî, Danışman: Dr. Amir Lütfî-Dr. İsmail Şaban, Halep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Devletler Arası İlişkiler, Yer Numarası: 327.5305641.

Tarih ile Alakalı Tezler: Bu başlık altındaki tezler Arap beldelerinin Osmanlı idaresi altındaki tarihlerini ele almaktadır. Yemen, Biladü's-Şam (Ürdün, Suriye, Filistin), Irak, Hicaz, Lübnan, Cezayir gibi ülkelerin siyasi, sosyal, iktisadi ve ictimai tarihlerini incelemekle beraber Osmanlı devletindeki ıslahatların buralara yansımaları da bu çalışmalarda ele alınan konular arasındadır.

Bununla birlikte bu beldelerde yer alan yerel güçlerin Osmanlı merkez idaresi ile olan ilişkisi de tezlerin diğer bir mevzusudur. Bunların yanında İttihat ve Terakki yönetimi ve Arap isyanı dikkati çeken diğer bir konudur.

1- الوجود العثماني في اليمن (1538-1635) (Osmanlı'nın Yemen'de Mevcûdiyetî 1538-1635) Hazırlayan: Muhsin Muhammed Âyid Ali ed-Derbî, Danışman: Dr. Abdulmenam El-Ahmed, Dimeşk Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2010-2011, Yer Numarası: 956.082

18. ve 17) أبرز الانتفاضات المحلية في مصر وبلاد الشام ضد السيطرة العثمانية (القرنين السابع عشر والثامن عشر دراسة تحليلية-2) (17. ve 18. Yüzyıllarda Mısır ve Biladü's-Şâm'da Osmanlı Hakimiyetine Muarız Dikkat Çeken Mahallî İsyânlar: Bir Tahlîl) Hazırlayan: Esber Ali, Danışman: Prof. Dr. Mahmûd Ammâr, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2008, Yer Numarası: 956.082

3- الحياة الاجتماعية والفكرية في الدولة العثمانية (1808-1909) (Osmanlı'da İctimâî ve Fikrî Hayat 1808-1909) Hazırlayan: Ali Muhammed İbrahim, Danışman: Mahmûd Ali Ammâr, Dimeşk Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2010-2011, Yer Numarası: 956.082

4- التنظيمات والقوانين الإصلاحية العثمانية و انعكاسها على ولاية بغداد (1839-1876م) (Osmanlı'nın Tanzîmât ve Islâhât Kânûnları ve Bunların Bağdat Vilâyetine Yansıması 1839-1876) Hazırlayan: İyâd Hamâdî Sellâc, Danışman: Prof. Dr. Mahmûd Ali Âmir, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2011, Yer Numarası: 956.082

5- الإدارة العثمانية في ولاية دمشق (1290-1335/1873-1917) (Şam Vilâyetinde Osmanlı İdaresi 1873-1917) Hazırlayan: Kemâl Esad Abdo, Danışman: Prof. Dr. Mahmûd Ali Âmir, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2007, Yer Numarası: 956.082

6- دخول السكك الحديدية إلى بلاد الشام أواخر الحكم العثماني وأثرها السياسية والعسكرية والاجتماعية والاقتصادية 1791-1918م (Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Demiryollarının Bilâdü's-Şâm'a Girişi ve Bunların Siyâsî, Askerî, İctimâî ve İktisâdî Etkileri 1791-1918) Hazırlayan: İzzet Ali Akbıyık, Danışman: Prof. Dr. Semir Behlivan, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2005-2006, Yer Numarası: 956.081

7- القضاء في ولاية حلب خلال العهد العثماني (1204-1295/1789-1876م) (Osmanlı Döneminde Halep Vilâyetinde Kadılık 1789-1876) Hazırlayan: Es'ad 'Abdû, Danışman: Prof. Dr. Mahmûd Âmir, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Yakın Çağ ve çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 956.082

8- العساكر العثمانية في ولاية حلب (1033-1213/1623-1798م) (Halep Vilâyetinde Osmanlı Askerleri 1623-1798) Hazırlayan: Sâil Mahmûd Mahlûf, Danışman: Prof. Dr. Semir Behlivan, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 956.082

9- فن الحرب لدى الجيشين العثماني والمصري في بلاد الشام (1333-1356/1826-1840م) (Bilâdü's-Şam'da Osmanlı ve Mısır Ordularının Savaş Stratejileri 1826-1840) Hazırlayan: Câbir Sakr Sultan, Danışman: Prof. Dr. Yusuf Nüeyse, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2009, Yer Numarası: 956.082

10- النفود العثمانية في سوريا (اقتصادية-اجتماعية-سياسية) (Suriye'de Osmanlı Parası: İktisâdî-İctimâî-Siyâsî) Hazırlayan: Hikemât Abdurrahman, Danışman: Prof. Dr. Mahmûd Ali 'Ammâr, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 737.49561

11- تطور التقسيمات الإدارية لبلاد الشام في ظل الاحتلال العثماني (933-1337/1516-1918م) (Osmanlı İşgâli Gölgesinde Bilâdü's-Şâm'daki İdârî Taksîmâtın Gelişimi 1516-1918) Hazırlayan: Hanân Hüseyin Tikâle, Danışman: Prof. Dr. Semir Behlivan, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2006, Yer Numarası: 956.082

12- الإصلاحات في الدولة العثمانية وانعكاساتها على ولاية حلب (1789-1876م) (Osmanlı Devletindeki Islahâtlar ve Bunların Halep Vilayetindeki Akisleri: İktisâdî-İctimâî-Kültürel 1789-1876) Hazırlayan: Hisâm Hasan Süleyman, Danışman: Prof. Mahmûd Ali Âmir, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2009, Yer Numarası: 956.082

13- السكة الجزائرية في العهد العثماني- (Osmanlı Döneminde Cezayir Sikkesi) Hazırlayan: Yemîne Deryâs, Danışman: Dr. Mevlây Bilhamîsî, Cezayir Üniversitesi, 1988, Yer Numarası: 737.4965

14- الحياة العملية في اليمن من بداية القرن التاسع الهجري حتى سيطرة العثمانيين عليها (1801-905/1392-1538م) (Hicrî 9. Asrın Başından Osmanlı Hakimiyeti Dönemine Kadar Yemen'de Çalışma Hayatı 1392-1538) Hazırlayan:

Abdulğani Ali Gâid el-Emcedî, Danışman: Muhammed İsa Sâbir el-Cerîrî, San'a Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008, Yer Numarası: 915.603

15- موقف المؤرخين اليمنيين المعاصرين للحكم العثماني الأول بين مؤيد ومخالف (Osmanlı'nın İlk Hâkimiyetini Destekleyen ve Ona Muhâlif Olan Yemenli İki Tarihçinin Tutumu) Hazırlayan: Ahmed Sâlih Abdurrabe el-Mısrî, Danışman: Prof. Dr. Seyyid Mustafa Sâlim-Dr. Muhammed Kâsım eş-Şa'bî, San'a Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih, 2006, Yer Numarası: 956.082

16- محاولات توحيد اليمن بعد خروج العثمانيين الأول (1683-1635/1097-1045) (İlk Osmanlı Ayrılışından Sonra Yemen'i Birleştirme Çabaları 1635-1683) Hazırlayan: Muhammed Ali es-Sâlimî, Danışman: Dr. Seyyid Mustafa Sâlim, San'a Üniversitesi, Tarih Bölümü, 1988, Yer Numarası: 956.082

17- صدارة آل كوبرولي في العهد العثماني (Osmanlı'da Köprülü Ailesinin Sedâreti) Hazırlayan: İnâs Zekerıyya El-Semâdî, Danışman: Dr. Velîd el-Arîd, Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ, 2002, Yer Numarası: 956.08

18- طريق دمشق- القدس في العصر العثماني خلال القرنين العاشر والحادي عشر الهجريين / السادس عشر والسابع عشر الميلاديين (Hicrî X. ve XI. / Mîlâdî XVI. ve XVII. Osmanlı Asırları Boyunca Şam-Kudüs Yolu) Hazırlayan: Sâdık Muhammed Tîlfâh, Danışman: Dr. Velîd El-Arîz, Yermûk Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2002, Yer Numarası: 956.082

19- الطواحين المائية في وادي كفرنجة في العصر المملوكي المتأخر ومستهل العصر لعثماني (Memlûklülerin Son Döneminde ve Osmanlıların Başlangıç Döneminde Vadi Kufrenc'de Su Değirmenleri) Hazırlayan: Muhammed Sadûk Hasan el-Mülkâvî, Danışman: Dr. Sâlih Sârî, Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji ve Antropoloji Bölümü, 1994, Yer Numarası: 915.6503

20- الإحسان في دخول مملكة اليمن تحت ظل آل عثمان (Osmanlı İdaresi Altında Yemen'de Osmanlı Hayrâtı) Hazırlayan: Süleyman Yunus Zeydan, Danışman: Prof. Dr. Abdulkерim Ğureyse, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih, 1979, Yer Numarası: 956.08

21- الممالك الأتراك في الدولة الأيوبية (567-648/1171-1250م) (Eyyûbî Devletinde Türk Krallıklar 1171-1250) Hazırlayan: Muhammed Mahmûd Ahmed el-Hurûb, Danışman: Prof. Dr. Sâlih Halef Hamârane, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih, 1990, Yer Numarası: 956.0551

22- العلاقات العربية- التركية في بلاد الشام في الفترة (1876-1914 Yılları Arasında Bilâdü's-Şâm'da Arap-Türk İlişkileri) Hazırlayan: Muhammed Mâcid es-Seyyid Selâhaddin, Danışman: Dr. Abdulkерim Ğarâybe, Ürdün Üniversitesi, Tarih, Yer Numarası: 956.082

23- قوانين الدولة العثمانية و صلتها بالمذهب الحنفي (Osmanlı Devleti Kanunları ve Bunların Hanefî Mezhebi İle Bağı) Hazırlayan: Orhan Sâdık Canbolat, Danışman: Dr. Ârif Halîl Ebû İd, Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, Fıkıh ve Usûlü, 2009, Yer Numarası: 217.4095608

24- النظم التعليمية في مدارس بيت المقدس في العصر العثماني (Osmanlı Döneminde Beytü'l-Makdis Medreselerinde Eğitim Sistemi) Hazırlayan: Ahmed Abdurrahman Ahmed Vâkid, Danışman: Dr. Abdullah Zâhî Rüşdân, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Metodu, 1999, Yer Numarası: 317.009564421

25- حركة التقنين الوضعي والتنظيم القضائي في الدولة العثمانية منذ عهد السلطان سليمان القانوني حتى نهاية الدولة العثمانية (Osmanlı Devletinde Kânûnî Sultan Süleyman Devrinden Son Döneme Kadar Kadılığın Tanzîmi ve Kanunlaştırma

Hareketleri) Hazırlayan: Şehâde Saîd es-Süveyrîgî, Danışman: Mâcid Ebû Rahiye, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Fıkıh ve Teşrîh, 1990, Yer Numarası: 342.5608066

26-(1771-1837 Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Filistin Taşrasında Vergi Sistemi 1771-1837) Hazırlayan: Felle el-Mevlûde Mûsâvî El-Kaşâî, Danışman: Dr. Nasiruddin Saîdûnî, Cezayir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 1989-1990, Yer Numarası: 336.200956082

27- (Osmanlı Döneminde Cezayirli Kadınların Giysileri) Hazırlayan: Şerife Tayyân, Danışman: Dr. Nâhidüddin Saîdûnî, Cezayir Üniversitesi, Yüksek Lisans, İslâmî Eserler, 1990-1991, Yer Numarası: 391.20965

28- (Osmanlı Döneminde Cezayir'de Topçuluk) Hazırlayan: Deryâs Haddar, Danışman: Dr. Mevlây Bilhamîsî, Cezayir Üniversitesi, Tarih Enstitüsü, 1989, Yer Numarası: 358.12096502

29- (Osmanlı'nın Siyonist Harekete Karşı Tutumu 1897-1909) Hazırlayan: Hasan Ali Hallâk, Danışman: Dr. Ömer Abdulaziz Ömer, Beyrut el-Arabiya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 1977, Yer Numarası: 956.08

30- (Osmanlı'dan Bugüne Lübnan'da Meslekî Eğitim) Hazırlayan: Gâzî Münir Kansu, Danışman: Prof. Dr. Cozef Anton, Kaddîs Yusuf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Fakültesi, 1999, Yer Numarası: 373.2409562

31- (1517-1923) (Mısır ve Bilâdü's-Şâm'da Çerkes Beyleri ve Osmanlı Arasındaki Siyasi İlişkiler 1517-1923) Hazırlayan: Hâmid İbrahim Eş-Şeyyâb, Danışman: Prof. Dr. El-Eb Luvis Buzeyye, Kaddîs Yusuf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih, 1990, Yer Numarası: 327.054082

32- (1516-649/922-19) (İslâm'ın Fethinden Osmanlı Fethine Nusaybin 649-1516) Hazırlayan: Yunus Naîn Ali Ahmed, Danışman: Dr. C.M. Fîh, Kaddîs Yusuf Üniversitesi, İnsânî İlimler, 1996, Yer Numarası: 956.1

33- (1876-1914) (Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Kerkük 1876-1914) Hazırlayan: Mehdî Sâlih Saîd El-Abbâsî, Danışman: Prof. Dr. İsmet Burhaneddin Abdulkâdir, Musul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 2005, Yer Numarası: 356.082

34- (1839-1914) (Irak'ta Osmanlı Mali Sistemi 1939-1914) Hazırlayan: Ğânem Muhammed Ali, Danışman: Dr. Halil Ali Murâd, Musul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 1989, Yer Numarası: 956.082

35- (1876-1918) (Osmanlı Döneminde Hicaz 1876-1918) Hazırlayan: İmâd Abdulaziz Yusuf, Danışman: Prof. Dr. İsmet Burhaneddin Abdulkâdir, Musul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Bölümü, 2005, Yer Numarası: 856.082

36- (1516-1918) (Osmanlı Döneminde Ürdün'ün Doğusunda Şamlı Hac Kâfileleri 1516-1918) Hazırlayan: Memûn Aslân benî Yunus, Danışman: Dr. Vecîh Küsrânî, Lübnan Üniversitesi, Yakın Çağ Tarihi, 1998, Yer Numarası: 956.08

37- التاريخ الإداري والاقتصادي والاجتماعي والعلمي في قضاء يافا: من حملة نابليون بونابرت إلى عهد التنظيمات العثمانية 1799-1864م (Yâfâ Kazâsında İdârî, İktisâdî, İctimâî ve İlmî Tarih: Napolyon Bonapart'ın Saldırısından Osmanlı Tanzîmâtına Kadar 1799-1864) Hazırlayan: Abîr Muhammed Katnânî, Danışman: Prof. Dr. Hasan Hallâk, Lübnan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Bölümü, 2004, Yer Numarası: 956.082

38- الإدارة العثمانية في مدينة طرابلس الشام 1840-1914م (Trablusşâm'da Osmanlı İdaresi 1840-1914) Hazırlayan: Şâdiye Alaaddin, Danışman: Dr. Hasan Hallâk-Dr. Muhammed Ali Kavzî, Lübnan Üniversitesi, Yer Numarası: 956.082

39- موقف الدولة العثمانية من آل سعود (1891-1914م) (Osmanlı Devleti'nin Suûdî Ailesine Karşı Tutumu 1891-1914) Hazırlayan: Vedâd Huzeyr Hüseyin eş-Şiteyvî, Danışman: Dr. Muhammed Halîl Câbir, Basra Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 1989, Yer Numarası: 956.082

40- العلاقات بين الإدارة العثمانية والإمام يحيى (1322-1337/1904-1918م) (Osmanlı Devleti ve İmâm Yahya Arasındaki İlişki 1904-1918) Hazırlayan: Fuad Abdulvahhab Ali eş-Şâmî, Danışman: Hüseyin bin Abdullah el-Ömerî, 2009, Yer Numarası: 956.082

41- دور العناصر التركبية السياسي والاجتماعي في مصر خلال القرن التاسع عشر (19. Asır Boyunca Türk Unsurların Mısır'da Siyâsî ve İctimâî Rolü) Hazırlayan: Abdulğaffar Mahmûd es-Seyd, Danışman: Dr. Salâh El-Akkâd, 'Aynü's-Şems Üniversitesi, Doktora Tezi, Yer Numarası: 962.02

42- فليج علي باشا ودوره في البحرية العثمانية (Kılıç Ali Paşa ve Osmanlı Bahriyesi'ndeki Rolü) Hazırlayan: Muhammed Yusuf, Dr. Saad Ebu'l-Kâsım, 1988, Yer Numarası: 956.082

43- الصراع العثماني مع نقيب الأشراف القوى المحلية في القدس 1703-1705 (Osmanlı'nın Kudüs'teki Yerel Güç Nakîbu'l-Eşrafla Çatışması 1703-1705) Hazırlayan: Abdulkâdir Mustafa Satîh, Danışman: Dr. Abdulaziz İyâd, Arap Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Yer Numarası: 956.082

44- دور العثمانيين في نشر الإسلام في كوسوفو (1389-1500م) (Kosova'da İslâm'ın Yayılmasında Osmanlı'nın Rolü 1389-1500) Hazırlayan: Sâmir Bayrûş Sâlim Ahmedî, Danışman: Prof. Dr. Abdulkâdir Osman Muhammed Câd er-Râb, Ümmü Derman el-İslâmiyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İslâm Tarihi, 2006, Yer Numarası: 949.71013

45- القضاء في ولاية دمشق في العهد العثماني (1839-1909) (Osmanlı Dönemi'nde Şam'da Kadılık) Hazırlayan: Emced Muhammed Nuame, Danışman: Dr. Âkil Nümeyr, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010-2011, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 956.082

46- (إبالة دمشق في ظل الإصلاحات والتنظيمات العثمانية (دراسة سياسية-اجتماعية-اقتصادية-ثقافية) (1789-1861م) (Tanzîmât ve Islâhât Fermanlarının Gölgesinde Şam Eyâleti: Siyâsî-İctimâî-İktisâdî-Kültürel Bakımdan Bir İnceleme 1789-1861) Hazırlayan: Meknun Cuma, Danışman: Prof. Dr. Kâmiyâ Ebu Cebel, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2005, Yer Numarası: 956.082

47- الهجرات الخارجية من وإلى سورية في العصر العثماني 1831-1916 (Osmanlı Döneminde Suriye'ye ve Suriye'nin Dışına Yapılan Göçler 1831-1916) Hazırlayan: Muhammed Abdulhâdî Ulyevî, Danışman: Dr. Yusuf Cemîl Nabeyse, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 956.082

48- (Yemen'in Osmanlı İdaresinden İlk Bağımsızlığı 1635-1748) استقلال اليمن الأول عن الإدارة العثمانية (1635-1748م) Hazırlayan: Mustafa Abdulkerîm El-Hatîb, Danışman: Prof. Dr. Yusuf Nüeyse, Dimeşk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yer Numarası: 956.082

49 (Tanzîmât ve Islâhât ولاية بيروت في ظل الإصلاحات العثمانية وتنظيماتها (إداريا- سياسيا – اقتصاديا – اجتماعيا) (1864-1908م) Fermanları Gölgesinde Beyrut Vilayeti: İdârî-Siyâsî-İctimâî-İktisâdî 1864-1908) Hazırlayan: Kinda Küneyhir, Danışman: Prof. Dr. Semir Behlivan, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 956.082

50- 1687-1520 العثمانية في الدولة الإدارية في النظم الإدارية في الدولة العثمانية (Osmanlı'da Yönetim Sistemi 1520-1687) Hazırlayan: Ali Muhammed İbrahim, Danışman: Mahmûd Ali Âmir, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Osmanlı Devletleri Tarihi, 2007, Yer Numarası: 956.08

51- (1914-1908) التوجهات القومية في صحافة العراق في أواخر الإحتلال العثماني (Osmanlı İşgalinin Son Dönemlerinde Irak Basınında Milliyetçilik Yönelimleri 1908-1914) Hazırlayan: Muhammed Tefvik Hüseyin, Danışman: Dr. Hüseyin Muhammed el-Fehvânî, Mustansırıyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyalizm ve Milliyetçilik Çalışmaları Bölümü, Yer Numarası: 079.563

52- (Osmanlı Döneminde Yâfâ Kazası 1864-1914) قضاء يافا في العهد العثماني (1864-1914م) Hazırlayan: Muhammed Sâlim Ğaysân et-Tarâvne, Danışman: Prof. Dr. Ali el-Muhâfaza, Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, Tarih Bölümü, 1997, Yer Numarası: 956.082

53- (Osmanlı'nın Haliç Bölgesindeki Araplara Karşı Siyaseti 1869-1913) سياسة الدولة العثمانية تجاه الخليج العربي (1869-1913م) Hazırlayan: Muhammed Abdulkerîm Tefvik el-Umâyre, Danışman: Prof. Dr. Ali Muhâfaza, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Bölümü, Yer Numarası: 956.082

54- (Osmanlı'nın Son Döneminde Alfahays 1864-1918) الفحيص في أواخر العهد العثماني (1864-1918م) Hazırlayan: Mâcide Anton Âyid Diyâd, Danışman: Dr. Mustada Hamârene, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 1996-1997, Yer Numarası: 956.082

55- (Osmanlı Tanzîmât'ı Döneminde Ceraş Nâhiyesi 1864-1918) ناحية جرش في عهد التنظيمات العثمانية (1864-1918م) Hazırlayan: Ahved Abdullah Mahmûd Avde, Danışman: Prof. Dr. Ali Muhâfaza, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ Tarihi, 1996, Yer Numarası: 956.082

56- (Osmanlı, İmam ve İngiltere Hâkimiyetleri Dönemlerinden Yemen Ayaklanmasına Kadar Yemen'de Eğitim) التعليم في العهد العثماني والامامي الملكي والبريطاني في اليمن إلى الثورة اليمنية -1994 Hazırlayan: Adnân Abduh Nâşir Abdullah, Danışman: Dr. İbrahim Nâsır, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Fakültesi, 1994, Yer Numarası: 370.35662

57- (Osmanlı Yönetimi Gölgesinde Ermenî Kadınlar 1878-1923) المرأة الأرمنية في ظل الحكم العثماني (1878-1923م) Hazırlayan: Sonya Kiyork Fânusoğlu, Danışman: Prof. Dr. Muhammed Abdulkâdir Hureysât, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kadın Çalışmaları, 2007, Yer Numarası: 305.4095608

58- (Osmanlı Yönetimi Zamanında Arap Vilâyetlerinde Köleliğin Durumu 1774-1856) وضع الرقيق في الولايات العربية أثناء العهد العثماني (1774-1856م) Hazırlayan: Lavrens Nâdir es-Sûsî, Danışman: Dr. Yusuf Cemîl Nueyse, Dimeşk Üniversitesi, Yer Numarası: 956.082

59-(1909-1841) العثماني (Osmanlı Döneminde Bilâdü'ş-Şâm'da Gayri Müslim Okulları 1841-1909) Hazırlayan: Ali Seher Dobâl, Danışman: Dr. Ahmed Abdulmen'am El-Ahmed, Dimeşk Üniversitesi, 2013, Yer Numarası: 956.082

60- 1908-1876 تطور دمشق الاجتماعى و الاقتصادى و العمرانى فترة السلطان عبد الحميد الثانى (Şam'ın II. Abdulhamid Dönemi'nde (1876-1908) Toplumsal, İktisâdî ve Medenî Olarak Gelişim) Hazırlayan: Mari Dikran Serkov, Danışman: Kamilye Ebu Ceyl, Dimeşk Üniversitesi, 2007.

61- تطور عمارة المدارس في مدينة حلب دراسة تحليلية لأهم المدارس حتى نهاية العهد العثماني (Halep'te Okul Binalarının Gelişimi: Osmanlı'nın Son Dönemine Kadar Önemli Medreseler Üzerine Bir Çözümleme) Hazırlayan: Lemya El-Câsir, Danışman: Abdulğanî Eş-Şehhâbî, Halep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Bölümü, 1998-1999, Yer Numarası: 723.309561

62 مكة المكرمة من بداية الحكم العثماني إلى نهاية القرن العاشر الهجري /السادس عشر(1591-1517/1000-923م) (Osmanlı Hâkimiyetinin Başlangıcından 16. Asra Kadar Mekke-i Mükerrreme 1517-1591) Hazırlayan: İbtisâm bint Muhammed Sâlih bin Abdurrahmân Keşmîrî, Danışman: Dr. Yusuf bin Ali bin Râbi es-Sekafi, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Doktora Tezi, Yakınçağ Tarihi, 2001, Yer Numarası: 956.08

63- جمعية الاتحاد والترقى اثرها في قيام الثورة العربية الكبرى (İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Büyük Arap İsyanı'na Etkileri) Hazırlayan: 'Ahud Muhammed El-Hırşa, Danışman: Muhammed Salim Et-Taravne, Mute Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004, Yer Numarası: 956.084

64- دراسة وتحليل درة الأسلاك في دولة الأتراك -لابن حبيب الحلبي(ت779ه-1378م) (İbn Habîb El-Halebî'nin *Dürretü'l-Eslâk fî Devleti'l-Etrâk* İsimli Eserinin Tahlil ve İncelemesi) Hazırlayan: Ali er-Rızâ el-Kâdirî, Danışman: Ammâr Muhammed En-Nehâr, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, Yer Numarası: 956.0546

65- الحملة الفرنسية على مصر والشام: دراسة ومقارنة بين المؤرخ العربي الجبرني والمؤرخ التركي عزت الدارندلي-2003 (Fransa'nın Mısır'a ve Şâm'a Saldırısı: Arap Tarihçi El-Cebrânî ve Türk Tarihçi İzzet El-Dârendelî'nin Karşılaştırmalı İncelemesi) Hazırlayan: Necât Sâlim Ziyâd Betraş, Danışman: Dr. Muhammed Harb-Dr. Abdurrahman El-Cebrenî, Mute Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003, Yer Numarası: 962.02.

Mimari ile Alakalı Tezler: Mimari alanda yapılan tezleri iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi Osmanlı ve Türk mimarisinin vasıflarını ve özelliklerini inceleyen tezlerdir. Bunlar Osmanlı döneminde inşa edilen evler, hanlar, saraylar vb. mimari yapıların teknik ve sanatsal yönlerini incelemektedir. İkincisi ise mimari nitelikleri mukayese eden akademik çalışmalardır. Bunlar Osmanlı-İran, Osmanlı-Arap, Osmanlı Memlûk eserlerinin mimari yönden karşılaştırmasını yapan tezlerdir.

1- العمارة الإسلامية و ملائمتها للحاجات النفسية والاجتماعية -مقارنة البيوت الصفوية في أصفهان والبيوت العثمانية في دمشق-1 (İslâm Mimârîsi ve Onun Rûhî-İctimâî İhtiyaçlara Uygunluğu: İsfahan'daki Safevi Evleri ve Şâm'daki Osmanlı Evlerinin Mukâyesesi) Hazırlayan: Sümeyye Ümidvârî, Danışman: Dr. Selvî Mihâîl-Dr. Hâdî Nedîmî, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi, Yer Numarası: 723.309565

2- الخانات والقيساريات في كويسنجق في العصر العثماني (Osmanlı Döneminde Köysancak'ta Hanlar ve Kapalıçarşılar) Hazırlayan: Zeydân Reşîdhan Erdel el-Berdüstî, Danışman: Prof. Dr. Muhammed Şulân Et-Tayyâr, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Tarih Bölümü, 2011, Yer Numarası: 956.6303

3- دراسة معمارية مقارنة-3 (Osmanlı'nın Son Dönemlerinde İrbid'deki Camiler: Mimârî Bakımdan Mukâyese) Hazırlayan: Muhammed Sâlih Avdât, Danışman: Dr. Muhammed Hitâmle, Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İslâmî Eserler, 1999, Yer Numarası: 915.6503

4- الخانات الإسلامية خلال الفترة العثمانية في جنوب الأردن (Osmanlı Döneminde Ürdün'ün Güneyindeki Hanlar) Hazırlayan: İslâm Muhammed Mâcid Ubeydât, Danışman: Dr. Vâil er-Rüşdân, Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İslâmî Eserler, 1998, Yer Numarası: 915.6503

5- التكايا العثمانية في دمشق في القرنين السادس عشر والسابع عشر الميلاديين: دراسة معمارية و فنية (16. Ve 17. Asırlarda Şâm'da Osmanlı Tekkeleri: Mimârî ve Sanatsal Açıdan) Hazırlayan: Ahmed Sâlih El-Şiyâb, Danışman: Dr. Vâil el-Rüşdân, Yermûk Üniversitesi, Arkeoloji ve Antropoloji, 2001, Yer Numarası: 915.6103

6- تحصينات مدينة الجزائر في العهد العثماني (Osmanlı Döneminde Cezayir'in Surları) Hazırlayan: Fazîlet Hamzâvî, Danışman: Prof. Dr. Sâlih Hâlid Sârâ, Yermûk Üniversitesi, Arkeoloji ve Antropoloji Bölümü, 2006, Yer Numarası: 728.810956

7- مساجد القبيبات بمدينة طرابلس القديمة(ليبيا)في العهد العثماني الأول(1711-1551/1123-952) (İlk Osmanlı Döneminde Eski Trablus'ta (Libya) Kubeybât Mescitleri 1551-1711) Hazırlayan: Adil El-Mebrûk el-Muhtâr El-Fâr, Danışman: Prof. Dr. Sâlih Sârâ, Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İslâmî Eserler, 2001, Yer Numarası: 916.1203

8- التأثير والتأثر المتبادل بين العمارة العربية والعمارة التركية في الأردن في أواخر الفترة العثمانية (1864-1918م) (Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Ürdün'deki Arap ve Türk Mimârî Yapılarının Karşılıklı Etkileşimi 1864-1918) Hazırlayan: Sâmir Muhammed Cebbârât, Danışman: Dr. Yahyâ Yusuf Zabî, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık, Yer Numarası: 720.9565

9- الحثامات الجزائرية من العصور الإسلامية إلى نهاية العهد العثماني (İslâmiyet Asrından Osmanlı'nın Son Dönemine Kadar Cezayir Hamamları) Hazırlayan: Musâvî Arabiyye Selîme, Danışman: Dr. Larec Abdulaziz, Cezayir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji, 1990-1991, Yer Numarası: 725.730965

10- قصور مدينة الجزائر في أواخر العهد العثماني (دراسة أثرية معمارية) (Osmanlı'nın Son Döneminde Cezayir'deki Saraylar: Mimârî Yönden) Hazırlayan: Muhammed Tayyib İkâb, Danışman: Dr. Reşîd Berûbiyye, Cezayir Üniversitesi, İslâmî Eserler, 1994-1995, Yer Numarası: 723.30965

11- الحليات المعمارية في القصور العثمانية في البلدة القديمة بنابلس:دراسة تحليلية (Eski Nablus Şehrindeki Osmanlı Saraylarında Mimârî Süslemecilik: Bir İnceleme) Hazırlayan: Hünâdî Semîr Nâmık Kenan, Danışman: Dr. Haysem er-Retrout, el-Necâhu'l-Vataniyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık, 2010, Yer Numarası: 728.82095608

12- قراءة معمارية في السجلات العثمانية للمحكمة الشرعية في نابلس في الفترة(1655-1807) (1655-1807 Nablus Şeriye Sicilleri Üzerinden Osmanlı Mimârîsi Üzerine Bir Okuma) Hazırlayan: Sâire Reşîd Hüsna Baliybek, Danışman: Dr. Haysem er-Retrût-Dr. Emîn Ebû Bekr, el-Necâhu'l-Vataniyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık, 2010, Yer Numarası: 720.956082

13- تحليل الطرز المعمارية للمباني السكنية في فلسطين في الفترة العثمانية:حالة دراسية مدينة نابلس (Osmanlı Döneminde Filistin'de Meskenlerin Mimârî Tarzının Tahlîli: Nablus) Hazırlayan: Târik Dâvud Ahmed, Danışman: Dr. Hayrî Mer'â, en-Necâhu'l-Vataniyye, Mimarlık, 2008, Yer Numarası: 728.095608

14- الزخارف الحجرية العثمانية على سور القدس -14 (Kudüs Sûrlarındaki Osmanlı Taş Süslemeleri) Hazırlayan: Hâşim Sâlih Muhsin, Danışman: Dr. Yusuf Saîd en-Netşe, Kudüs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İslâmî Eserler, 2002, Yer Numarası: 723.30956421

15- صناعة الزجاج في مدينة الخليل: الفترتين المملوكية والعثمانية -15 (Osmanlı ve Memlûk Dönemlerinde El-Halil Şehrinde Cam Sanatı) Hazırlayan: Muhammed Mustafa Câbir İsmail, Danışman: Dr. Nazmî el-Cu', Kudüs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İslâmî Eserler, 2000, Yer Numarası: 748.2956471

15- التطور المعماري في حارة باب الناظر في القدس في العصور المملوكية والعثمانية: دراسة أثرية وتاريخية ومعمارية -15 (Memlûkler ve Osmanlılar Döneminde Kudüs'te Babu'n-Nâzir Bölgesinin Mimârî Gelişimi: Eser, Tarih, Mimârî) Hazırlayan: Emel Ekrem Ebu'l-Hevâ, Danışman: Dr. Yusuf Saîd en-Netşe, Kudüs Üniversitesi, Yer Numarası: 923.30956421

16- الإضاءة الطبيعية في العمارة الإسلامية: دراسة ميدانية مقارنة في قاعات بعض المنازل المملوكية والعثمانية بالقاهرة -16 (İslâm Mimârîsinde Tabîî Aydınlatma: Kahire'deki Bazı Osmanlı ve Memlûk Evlerinin Avlulularının Mukâyesesi) Hazırlayan: Mustafa Kemâl Sabri, Danışman: Prof. Dr. Ahmed Abdulmuta el-Celâlî-Prof. Dr. Âdil Yes Muhammed, 'Aynü's-Şems Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mühendislik, Yer Numarası: 723.3

17- الإنشاء والتعبير المعماري في العمارة الإسلامية: دراسة تحليلية لنماذج في العصر العثماني بمصر -17 (İslâm Yapısında Mimârî İnşaa ve Tahlil: Osmanlı Mısırı'ndaki Örneklerin Tahlili) Hazırlayan: Hâzım Muhammed Nûr Affî, Danışman: Dr. İmâm Selbî Fuâd Nassâr, 'Aynü's-Şems Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık, Yer Numarası: 723.30962

18- التاريخ العمراني لدمشق خلال الحكم العثماني (1337-923م/1516-1918) (Osmanlı Yönetimi Altında Şam'ın Kentsel Gelişim Tarihi 1516-1918) Hazırlayan: Lütî Fuad Lütî, Danışman: Prof. Dr. Muhmûd Ali Âmir, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Çağ ve Çağdaş Arap Tarihi, 2008, Yer Numarası: 956.082

19- الخانات العثمانية في سوريا والمحافظة على الهوية المعمارية (دراسة تحليلية-مقارنة لخانات دمشق -حلب-اللاذقية) -19 (Suriye'de Osmanlı Hanları ve Bunların Mimârî Yapılarının Korunması: Şam-Halep-Lazkiye'de Bulunan Hanların Mukâyesesi) Hazırlayan: Anî Nebye Taama, Danışman: Dr. Abîr Arkâvî, Dimeşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Fakültesi, 2009-2010, Yer Numarası: 720.956082

20- البيوت العربية في مدينة دمشق في الفترة العثمانية: دراسة تحليلية وفنية ومعمارية -20 (Osmanlı Döneminde Şâm'daki Arap Evleri: Sanatsal ve Mimârî Bakımdan Tahlil) Hazırlayan: Kâsım Mesud El-Mâzî, Danışman: Dr. Esâme Ebû Küre, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji, 1995, Yer Numarası: 915.6103

21- بنية الفراغ الداخلي في المساجد العثمانية حالة دراسية: مساجد المعمار سنان -21 (Osmanlı Camilerinde Dâhilî Yapısal Boşluk: Mimâr Sinân Camileri) Hazırlayan: Nâsır Sâbit Ahmed Mağrîbî el-Hüsnâ, Danışman: Prof. Dr. Ahmed Ez-Zabî, Ulûmu'l-İslâmiyyetü'l-Âlemiyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İç Dekorasyon, 2011, Yer Numarası: 726.2095608

22- المنشآت المائية لخدمة مكة المكرمة والمشاعر المقدسة في العصر العثماني -22 (Osmanlı Döneminde Mekke ve Mukaddes Yerlerin Hizmeti İçin Kurulan Su Tesisleri) Hazırlayan: Âdil Muhammed Abdullah Ğabâşi, Danışman: Prof. Dr. Abdulmenâm Abd, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Doktora Tezi, İslâm Medeniyeti, 1990, Yer Numarası: 956.08

Edebiyat ile Alakalı Tezler: Edebiyatla ilgili olarak yapılan akademik çalışmalardan en çok dikkatimizi çeken Yermük Üniversitesi'nde Feylosof Rıza Tevfik hakkında yapılan tezdir. Bunun haricinde Osmanlı toplumunda şiir, Cezayir'de sûfi şiir vb. konularda da çalışmalar yapılmıştır.

1- وصف الطبيعة عند شعراء بلاد الشام في العصر العثماني حتى منتصف القرن الثالث عشر الهجري : دراسة تحليلية -1 (Osmanlı Döneminden Hicrî On Üçüncü Asra Kadar Bilâdü's-Şâm Şairlerinin Doğa Tasvirleri) Hazırlayan: Enes Ahmed Kenâkîrî, Danışman: Prof. Dr. Mahmûd Sâlim Muhammed, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Arap Dili Bölümü, 2006-2008, Yer Numarası: 811.06

2- رضا توفيق حياته نشاطه في شرق الاردن (Rıza Tevfik: Hayatı ve Ürdün'deki Faaliyetleri) Hazırlayan: İfaf Mahmud Kasım El-Kasım, Danışman: Prof. Dr. Muhammed Recai Ruban, Yermük Üniversitesi, Tarih Bölüm, 1995, Yer Numarası: 320.9565.

3- القدس في أدب الرحلات العربية المشرقية في العصر العثماني (Osmanlı Döneminde Ortadoğu Seyahatnâmelerinde Kudüs) Hazırlayan: Esmâ Câdullah Süleyman Sâlim, Danışman: Dr. Yasin Âyiş Halîl, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Arap Dili ve Edebiyatı, 2013, Yer Numarası: 810.93256421

4- أدباء الإسكندرية قبل الاحتلال التركي وبعده 1918-1980م (Türk İşgalinden Önce ve Sonra İskenderiye Edebiyatçıları 1918-1980) Hazırlayan: Afif Halîl Sukayrak, Danışman: Prof. Dr. İskender Cemîl Loksâ, Kaddîs Yusuf Üniversitesi, Arap Dili, Yer Numarası: 810.909561

5- الشعر في بلاد الشام في العصر العثماني (1516-1798م) (Osmanlı Döneminde Bilâdü's-Şâm'da Şiir 1516-1798) Hazırlayan: Halîl Kâsım Ğarîrî, Danışman: Dr. Ömer Mûsa Başa, Yer Numarası: 811.856109

6- ليبيا في ليبيا: نشأتها وتطورها خلال العهد العثماني الثاني من 1866 إلى 1911 (Libya'da Makale Türünün Doğuşu ve Gelişimi (1866-1911) Hazırlayan: Ahmed Umrân bin Selîm, Danışman: Dr. Muhammed el-Mehdi el-Ğazâlî, Karbons/Bingazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Yer Numarası: 814.861209

7- الشعر الصوفي في الجزائر في العهد العثماني : دراسة موضوعية وفنية -7 (Osmanlı Döneminde Cezâyir'de Sûfi Şiir: Konu ve Sanat Yönünden İnceleme) Hazırlayan: Muhtâr Hibâr, Danışman: Dr. Muhammed Abdulmuttalib-Dr. Abduşşâfi Eş-Şûrî, 'Aynü's-Şems Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı, 1991, Yer Numarası: 811.05

8- الشعر الاجتماعي في العصر العثماني"دراسة فنية -8 (Osmanlı'da Toplumsal Şiir: Sanat Bakımından İnceleme) Hazırlayan: Semîh Hâc Halîl, Danışman: Dr. Mahmûd Sâlim Muhammed, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, Edebiyat Fakültesi, 2007-2008, Yer Numarası: 811.09

9- الشعر الاجتماعي في العصر العثماني: دراسة فنية-9 (Osmanlı Döneminde Toplumsal Şiir: Sanat Bakımından Bir İnceleme) Hazırlayan: Miyâde Tuncî, Danışman: Dr. Ömer Dekâk, Dimeşk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008, Arap Dili Bölümü, Yer Numarası: 811.09

10- الموشحات المشرقية وأثر الأندلس فيها منذ العصر الأيوبي وحتى نهاية العصر العثماني-10 (Eyyûbîler Devrinden Osmanlıların Son Dönemine Kadar Doğu Muvaşşahâtları ve Endülüsk Etkisi) Hazırlayan: Mecd el-Efendî, Danışman: Dr. İsam Kasapçî, Doktora Tezi, Halep Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1990, Yer Numarası: 811. 74109

11- الأدب الشعبي في العصرين المملوكي والعثماني(قضايا ودلالاته الفنية في ضوء نظرية الأدب والنقد) -11 (Osmanlı ve Memlûk Dönemlerinde Halk Edebiyatı: Edebî ve Tenkîd Nazariyeleri Işığında Meseleler ve Sanatsal Çağrışımları) Hazırlayan: Feryâl Haydar Âkil, Danışman: Prof. Dr. Cevdet İbrahim- Dr. Abdullatif

Umrân, el-Baas Üniversitesi, Doktora Tezi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2005, Yer Numarası: 810.9076

Sonuç

Osmanlı sonrası dönemde Osmanlı ile alakalı olarak Arap dünyasında yapılmış akademik çalışmalar bize Arap akademisyenlerin Osmanlı ve Türklere karşı nasıl bir bakış açısıyla baktıklarını göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yazılan bu tezlerin içerikleri gibi isimleri de bize hangi bakış açısıyla hazırlandıkları hakkında bilgi vermektedir.

İncelemiş olduğumuz tezler yapılmış oldukları ülkelere ve hocalara göre farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkların temelinde onların Osmanlı'ya ve Türkiye'ye bakış açıları yatar. Bir kısım tezler tarihi ve kültürel birikim üzerinde dururken bir kısmı daha çok siyasi konulara yönelir ve Osmanlı kimliği üzerine eleştirilerde bulunur. Örneğin Suriye ve Filistin'de yapılan tezler daha çok Osmanlı tarihi, Osmanlı siyasi faaliyetlerinin bu bölgeye yansımaları ve mimari üzerinedir. Ancak Ürdün'de yapılan tezlerin büyük bir kısmıysa Türkiye ve Türkiye'nin Ortadoğu siyasetiyle alakalıdır. Ürdün'deki tezlerin siyasi alana yoğunlaşmasında Ürdün'ün siyasi geçmişinin büyük etkisi vardır. Ürdün Haşimi Krallığı, Arap İsyanı'nın mimarı olan Şerif Hüseyin oğlu Abdullah tarafından kurulmuş olup halen daha bu aile tarafından yönetilmektedir. Böyle olunca mevcut yönetimin geçmişe dair korkuları ortaya çıkmakta ve geçmişinin yeniden tezahür edeceği düşünceleri hakim olmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin Ortadoğu'ya doğru yapmış olduğu herhangi bir girişim onlar için şüpheli bir tavır olarak algılanmaktadır.

Siyasetle alakalı toplam 26 (yirmi altı) tez yazılmıştır. Bu tezlerin bir kısmını yirminci yüzyıldaki Türkiye Arap devletleri ilişkileri oluşturur. Bu ilişkiler siyasi ve ekonomik yönden ele alınır. İki binli yıllardan sonra Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve bu politikanın dinamikleri de sorgulanır. Bunun haricinde Arap-İsrail sorunu ve bu sorun çerçevesinde Türkiye'nin tutumu, İsrail-Türkiye ilişkileri de üzerinde durulan diğer konulardır. Türkiye'nin dış siyasetini inceleyen tezlerin yanında Türkiye'nin iç siyasi dinamiklerini de ele alırlar. Askerin siyasetteki rolü, iç siyasi gelişmeler, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Kürt meselesi gibi konularda tezlerin üzerinde durduğu meselelerdendir.

Tarihle ilgili 64 (altmış dört) tez yazılmıştır. Yapılan bu tezlerden bazıları Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Arap beldelerindeki yansımalarını işler. Bunun haricinde Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Arap beldelerinin Osmanlı idaresindeki idari, siyasi, ekonomik durumu da incelenir. Ayrıca eğitim tarihi ve hukuk sistemine dair de tezler mevcuttur.

Mimariyle ilgili tezler 22 (yirmi iki) adet olup daha çok Osmanlı döneminden kalma tarihi eserler üzerinedir. Osmanlı'nın yönetimi altındaki Arap beldelerinde bulunan cami, han, kapalıçarşı ev ve benzeri yapılar incelenir. Bu incelemeler mimari yönden olmakla beraber Araplar ve Türklerin karşılıklı etkileşimi ve bunun yansımaları da incelenen konular arasındadır. Bu bağlamda özellikle Cezayir, Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin'deki mimari yapılar dikkatimizi çeker.

Edebiyatla alakalı tezlerin sayısı 11 (on bir)'dir. Bu tezlerde özellikle Osmanlı dönemi şiirinin incelendiğini görmekteyiz. Bunun haricinde Yüzelliliklerden olan Rıza Tevfik'in Ürdün'deki hayatı hakkında da bir tezin olması ilginçtir. "Türk İşgalinden Önce ve Sonra İskenderiye Edebiyatçıları 1918-1980" isimli tez ise Arap milliyetçilerinin Osmanlı dönemine bakışını ortaya koyması açısından önemlidir.

Kaynakça

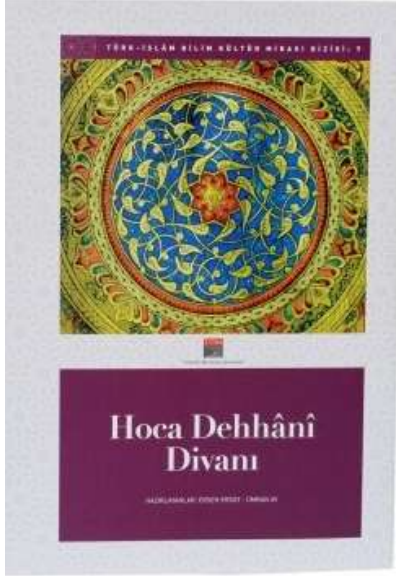
Library of Jordan University. 13.08.20017, <http://library.ju.edu.jo/EN-library/AboutLibrary.aspx>.

Ermış, H. Ürdün Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Arap Dili ve Edebiyatı Tezleri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19), s. 219-220.

TANITMA: Ersen ERSOY, Ümran AY, *Hoca Dehhânî Divanı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017, 303 s.

Fatih BAŞPINAR¹

Hayatı hakkında çok az bilginin bulunduğu, hatta hangi asırda yaşadığı bile tam olarak tespit edilemeyen Hoca Dehhânî'nin 1 kaside ve 7 gazelden başka elde şiirleri bulunmamaktaydı. Hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında verilen bilgi ve varılan kanaatlerin bir kısmı bu az sayıdaki şiire dayanıyordu.

2017 yılının yaz aylarında neşredilip okuyucular ve araştırmacıların istifadesine sunulan *Hoca Dehhânî Divanı*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesinden Doç. Dr. Ersen ERSOY ve Marmara Üniversitesinden Doç. Dr. Ümran AY'nın ortak çalışması. Neşrini merakla beklediğimiz divan hakkında araştırmacılar *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*'nin 15. sayısında (2015) *Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler* adıyla bir makale yayımlamışlardı. Bu makale ile araştırmacıların ilim âlemine sundukları yeni bilgiler kısaca şöyleydi:

1. Dehhânî'nin yeni şiirleri Medine Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde *Mecmua-ı Devâvîn* adıyla 251/811 numarada kayıtlı bir divan mecmuası içinde yer almaktadır ve 2 kaside ile 97 gazelden ibarettir. Dolayısıyla Dehhânî'ye ait şiirlerin toplamı 2 kaside ve 104 gazele ulaşmıştır.

2. Dehhânî 14. asrın ilk çeyreğinde dünyaya gelmiş ve bir kasidesinde adı geçen Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey (ö.1398) zamanının hiç olmazsa bir kısmını idrak etmiştir. Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi şairlerle çağdaştır.

3. Şair sadece din dışı şiirler söylememiş, muhtevası tevhid ve münacat olan ve yer yer tasavvufi unsurlarla bezeli şiirler de kaleme almıştır.

Araştırmacıların yeni şiirlerden birkaç örnek de yayımladıkları bu makaleden sonra *Hoca Dehhânî Divanı*'nın neşredilmesi için iki yıl daha beklemek gerekti. Fakat artık Dehhânî'ye ait yeni şiirleri -hem de itinalı bir baskı ile- okuma imkânına kavuştuğumuza göre beklemeye değdi diyebiliriz. Zira Türkiye Bilimler Akademisi'nin Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisinin 7. kitabı olan divan, beyaz kâğıda, renkli, ciltli ve gömleklili olarak özenli bir baskı ile neşredilmiş. 15. sayfada *Önsöz* ile asıl kısmı başlayan çalışmanın *Giriş* bölümünde önce Hoca Dehhânî hakkında daha evvel yapılan araştırmalarda ortaya konan bilgiler üzerinde durulmuş, ardından şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkındaki yeni bilgiler sıralanmıştır. Bu yeni bilgiler araştırmacıların daha önce neşrettikleri makalede verdikleri ve bizim de yukarıda kısaca değindiğimiz bilgiler istikametindedir.

Divan'ın incelenmesine ayrılan ikinci bölümde önce şiirler şekil yönünden ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Burada divanın tertip şekli, içinde yer alan nazım şekilleri ve şiirlerin beyit sayıları üzerinde durulmuştur. Ardından Dehhânî'nin kullandığı redif ve kafiyelerin ayrıntılı bir biçimde ele alındığını

¹ Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fbaspinar@gmail.com [Tanıtma yazısı kayıt tarihi: 5.4.2018-kabul tarihi: 14.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417514

görüyoruz. *Edebî Sanatların* incelendiği kısımda *Mecazlar* alt başlığı altında teşbih, istiare, teşhis, tevriye, tekrar, mübalağa, hüsn-i talil, telmih, leff ü neşr, tenasüp tezat, nidâ, istifham, tecâhül-i ârif, irsâl-i mesel, iktibas; *Söze Dayalı Edebî Sanatlar* alt başlığıyla ise cinas, iştikak, musammat, tarsi ve cemin Dehhânî'deki kullanımına örnekler verilmiş ve bahse konu sanatların diğer örnekleri de listelenmiş. Bu kısmın başında araştırmacılar, Dehhânî'nin *sormak* fiilini şiiirlerinde daima tevriyeli kullandığını özellikle zikrediyorlar.

Divan'ın *Muhteva Yönünden İncelenmesi* kısmında *Atasözleri ve deyimler, Tabiat; Eşyâlar, Giyim-kuşam ve yeme-içme kültürü; Dinî ibareler, Kişiler, Yer isimleri, Arkaik kelimeler* başlıklarını görmekteyiz. Bundan sonra eserin imla özellikleri aktarılarak yaklaşık 45 sayfa kadar süren *Giriş* ve *İnceleme* bölümleri sona erdirilmiştir.

Transkripsiyonlu olarak ve yazmadaki sıraya göre verilen *Metin* bölümüne göre Hoca Dehhânî'nin şiiirleri 2 kaside, 104 gazel (7'si daha önceden bilinen, 97'si bu çalışmaya ortaya konan) olmak üzere 106 parçadan müteşekkildir. 132. sayfada sona eren şiiirlerden sonra Kaynaklar bölümü yer almakta. Ardından eseri okuyanlara yardımcı olması gayesiyle hazırlandığı anlaşılan bir küçük sözlüğe yer verilmiş. Ancak bu kısmın daha geniş olması gerektiği kanaatini de belirtelim. Şiiirlerin matla beyitlerinin kafiye harflerine göre sıralandığı *Matlalar Dizini* eserden istifade etmeyi kolaylaştırdığı için son derece faydalı bir ek olmuş. Eski Türk Edebiyatı sahasında yapılan metin neşri çalışmalarında az sayıda rastladığımız *Dizin* ise kitabı daha da zenginleştirmiştir diyebiliriz. Kitabın zenginliğini üst noktaya taşıyan ise çalışmanın sonuna eklenen ve Medine Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde bulunan yazmanın renkli tıpkıbasımı.

Bütün bu bölümleriyle *Hoca Dehhânî Divanı*, Türkçe ve klasik Türk edebiyatı için kıymetli bir çalışma olarak önümüzde durmakta. Bununla beraber eseri okurken dikkatimizi çeken ve düzeltilmesi gerektiğini düşündüğümüz hususlara burada işaret edeceğiz.

Metnin okunmasına dair teklifler

Hoca Dehhânî Divanı başarılı bir metin aktarımı çalışmasının ürünü olarak elimizde bulunuyor. Bununla beraber metnin yalnızca iki yerinde yanlış değerlendirildiğini düşündüğümüz okumalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki:

*Yandı Dehhânî firâkuñ odına
Dimedüñ oda yanaram kandasın (G.30/7)*

beytinde geçen *yanaram* kelimesindedir. Gazelin kafiyeleri *nigârum-çenârum, gül-izârum, müşk-bârum, bahârum, lâlezârum, yârum* şeklinde gelirken makta beytinde kafiye kelimesi Türkçe çekimli bir fiil olan *yanaram* kelimesi olmuş. Halbuki *yanarum* olmalıydı. Zira beyitte “Dehhânî senin ayrılık ateşine yandı, fakat sen ‘Ey ateşe yananım, neredesin?’ demedin.” denmektedir. Dolayısıyla kelime *yanaram* şeklinde geniş zamanda çekimlenmiş bir fiil olarak değil, “yanan” anlamında isim olan *yanar* olarak düşünölmeli ve sonu iyelik ekiyle tamamlanarak *yanarum* diye okunmalıydı.

Divandaki 74. gazelin:

*Şâhâ beni fûrkat odına niçe yakasın
Ya bilişüñi yâd idüben ya da yakasın (G.74/1)*

şeklindeki matla beytinin ikinci mısraına bu hâliyle mana veremedik. *Yakasın* kelimeleri şair tarafından kafiye olarak alındığına göre tekrar eden bu kelimelerin redif olmaması için cinaslı olması icap eder. Bu bakımdan ikisinin anlamları birbirinden farklı olmalı. Yakmak fiilinin bildiğimiz anlamı dışında bir de ‘yaklaşmak, yaklaştırmak’ manaları mevcut. Dolayısıyla şairin ikinci mısradaki kastettiği mana bu olmalı. Fakat “Ey şah, beni ayrılık ateşine daha ne kadar yakacaksın? Yahut tanıdık kimseyi anıp yahut yaklaşıyorsun?” şeklinde nesre çevirdiğimiz beytin manası bu hâliyle de vuzuha kavuşmuyor. Beyti:

*Şâhâ beni fûrkat odına niçe yakasın
Ya bilişüñi yad idüben yada yakasın*

şeklinde okursak kanaatimizce şairin kastı açığa çıkıyor. Dehhânî “Ey şah, beni ayrılık ateşine daha ne kadar yakacaksın? Ve daha ne kadar tanıdığını yabancı görüp yabancıya yaklaşıyorsun?” demektedir.

İmla yahut transkripsiyonla ilgili düzeltme teklifleri

Çalışma içerisinde hem inceleme hem de metin bölümünde gözümüze çarpan imla ve transkripsiyon hataları ile bunların olması gereken yazılışları şu şekildedir:

˘ aşıkā:	‘āşıkā G.84/3.
bade:	bāde G.79/1.
dār u beqā:	dār-ı beqā (69. s.)
didim-ise:	didüm-ise G.7/6.
dutasun:	dutasın K.1/18.
ğarra:	ğırra G.81/4.
gerindium:	gerundium (60. s.)
ħaērā-püş:	ħaḍrā-püş G.3/12.
Ĥızr:	Ĥızır G.3/12.
ħār:	ħvār G.11/4.
Ken’an:	Ken’an G.31/3, G.98/5.
Ken’ân:	Ken’an G.33/1.
Rıḍvân:	Rıḍvân G.70/4.
tāş:	taş G.65/5.
şem˘:	şem’ G.101/5.

Deyimler ve kalıplaşmış sözlere dair

Eserin bu bölümünde (51. s.) tespit edilebilen 8 atasözü ile deyimler ve kalıp ifadeler liste hâlinde yer verilmiştir. Ancak deyimlerin açıklamalarına yer verilmediği belirtilirken “eserin nesre çevirisi yapıldığı için” şeklinde bir ibare geçmektedir. Fakat eserin nesre çevirisi yoktur. Divan içinde geçen deyimler ve kalıplaşmış sözlerden araştırmacıların gözünden kaçtığını düşündüklerimiz bulunmaktadır. Bunlardan *Deyimler ve kalıp ifadeler* içinde hiç yer verilmeyenler şöyledir:

el yumak K.2/11, G.97/1

işitmeze gelmek G.13/6 (krş. sözü işitmeze urmak G.13/6, G.21/2)

BOOK REVIEW: Ersen ERSOY, Ümran AY, *Hoca Dehhânî Divanı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017, 303 s / F. Başpınar (p. 311-315)

ele girmek/ girmemek G.24/2, G.47/4, G.75/6, G.84/4
derde düşmek G.31/3
yüzünü kızartmak G.32/4
özünü unutmak G.39/3
gam yememek G.40/7, 94/8
oda yakmak G.47/1, G. 68/3, G.96/2
kulağını burmak G.51/2
(aşk) od(ın)a yanmak G.52/2 (bkz. oda yanmak)
ta'na urmak G.40/2, G.56/3, G.69/6
oda yanmak G.60/5
dilini bağlamak G.64/9
laf urmak G.71/1
dilini uzatmak G.79/4
gönül yıkmak G.81/4
sözde kıl yarmak G.84/6
ayağı izi tozına baş urmak G.88/3 (krş. ayağı (tozu)na yüz vurmak G.73/2, G.92/6)
bağrı kebâb olmak G. 91/3
(hecr) od(ın)a yanmak G.94/5 (bkz. oda yanmak)
bâda virmek G.96/2 (bkz. yile virmek)
yüz suyu G.86/2
işi zer (altun) olmak G.99/9
özünü yire urmak G.103/1
gönülden çıkarmak G.103/7

Deyimler ve kalıp ifadeler içinde yer verilip eksik bırakılan örnekler ise tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

yüz döndermek G. 65/7
dil uzatmak G.72/3
hâtırı cem' olmak G.83/2 (bkz. hâtırı cem' kılmak G.20/7)
yüz urmak G.92/1
gussa yimek G.92/3
yüz çevirmek G.93/3 (bkz. yüz döndürmek G.66/2)
kanını toprağa karmak G.100/5.

Bütün bunlardan başka çalışmanın *Dizin* bölümünde dağıt-/tağıt-, eyit-/ayt-/eyt-, güzel/güzel i/î/iy gibi farklı imlalara sahip aynı kelimeler arasında birbirine gönderme yapılmasının dizini daha faydalı hâle getireceği kanaatindeyiz. Son olarak 14. asır klasik Türk şiirinin önemli şairlerinden Dehhânî'ye ait şiirleri başarılı bir çalışma ile ilim âlemine sunduklarından ve *Hoca Dehhânî Divanı*'ndan hareketle

TANITMA: Ersen ERSOY, Ümran AY, *Hoca Dehhâni Divanı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017, 303 s / F. Başpınar
(311-315. s.)

yapılacak yeni çalışmalara kapı araladıklarından dolayı araştırmacılar Ersen ERSOY ve Ümran AY'a müteşekkir olduğumuzu belirtmeliyiz.

TANITMA: Eduard Mijit'in "Kültegin" Piyesi**İlker TOSUN¹****Kültegin Piyesinin Tarihsel Arka Planı**

Tarih kuşkusuz, tüm güzel sanat dalları için vazgeçilmez ve son derece verimli bir kaynaktır. Sanatçılar kimi zaman hitap ettikleri halka, geçmişten gelen ilhamla daha büyük işler yapabilme gücü aşılama niyetiyle; kimi zaman güncel sorunların kaynağı olarak gördükleri geçmiş sorgulama gayesiyle; kimi zaman da sadece modern hayatın dar koridorlarında sıkışmış okuyucularına egzotik bir kaçış fırsatı sunmak için eserlerini tarihsel konular ve kişiler üzerine inşa ederler.

Örneğin Shakespeare'in Roma tarihinden ilham alarak yazdığı Julius Caesar, Antonius ve Kleopatra ile Coriolanus gibi dramlar, İngiltere'nin Elizabeth çağında, sürekli istila edilen bir ada devleti olmaktan çıkıp "üzerinde güneş batmayan" bir imparatorluk olma süreci ile ilgilidir. Bu dönemde İngilizler, İspanyolların hâkimiyetine son vermişler, kendilerini artık Roma İmparatorluğu ile kıyaslamaya başlamışlardır. Devrin bu temayülü Shakespeare gibi pek çok edebiyatçının eserlerine konu olarak Roma İmparatorluğu tarihini seçmelerine neden olmuştur. (Korkut 1997: 5). Namık Kemal'in Hugo'nun Cromwel eserinden ilhamla yazdığı Celaleddin Harzemşah piyesi ise geçmişle hesaplaşma ve ibret alma hedefiyle, İslam dünyasının içine düştüğü durumu ve İslam birliğinin zaruretini ortaya koymaya çalışırken (Töre 2016: 35) daha sonraki yıllarda kaleme alınan Yaşar Nabi'nin Mete (1932), Faruk Nafiz'in Akın (1932), Özyurt (1932) gibi piyesleri yeni kurulmuş Türk Cumhuriyetinin ulus devlete dayalı kültürel kimliğini güçlendirme amacı taşımaktadır (Şengül 2002: 1954-1955). Günümüzde her daim 'çok satanlar listesi'nin başında yer alan Dan Brown, romanlarında tüketici, aceleci ve çabuk sıkılmaya müsait modern şehir insanlarından müteşekkil okuyucularına, ancak bir tur rehberi kadar tarih tattırır ve onlara tarihi bir egzotizm fırsatı sunar.

Eduard Mijit'in Kültegin piyesinin arka planında ise yazarın memleketi olan Tuva Cumhuriyetinin Türk tarihi açısından eşsiz bir konumda bulunması yatar. Günümüzde Tuva Türklerinin yaşadığı topraklar, tarihin erken dönemlerinden itibaren çeşitli Türk kağanlıklarının hüküm sürdüğü bir coğrafya olmuştur. Moğol Hanlıkları, Çin İmparatorluğu, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu tarafından idare edilen bu bölge, her daim bir Türk yurdu olarak kalmıştır. Bundan dolayı Tuva Cumhuriyetinde Türk tarihinin çeşitli dönemlerine ait izler bulmak mümkündür. Örnek vermek gerekirse Uygur Kağanlığı yapılarından Por-Bajın, Tuva'da Tere-Höl gölü üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bu sahada Yenisey Kırgızlarının bakiyesi olan Çaa-Höl, Kara-Bulun, Hemçik-Bom, Demir-Sug, Bay-Bulun, Elegest gibi çok sayıda runik harfli yazıt bulunmaktadır (Kormuşin 2017: 155-315).

Tuva Türkleri de tıpkı Sovyetler Birliğinde yaşayan diğer topluluklar gibi, büyük bir kültürel travmaya neden olan Stalin dönemi repressiyalarından nasiplerini almışlar, kamlar (şamanlar) ve lamalar tutuklanmış, toplama kamplarına hapsedilmiş veya öldürülmüştür. Bu iki inanç sistemine ait dini yapılar ve kutsal alanlar tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır (Fridman 2002: 180). Buna rağmen Tuva Türkleri Göktürkler başta olmak üzere ülkelerinde izler bırakan diğer Türk kağanlıklarını da kendi tarihlerin bir parçası olarak kabul edip benimsemişlerdir. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasının ardından başlayan nispî serbestlik döneminde Yu. L. Arancin'in redaktörlüğünde hazırlanan "Kültegin, Burungu Türk Turaskaaldarı" (1993) adlı çalışma Tuva Türklerinin Göktürkleri tanınmasında ve

¹ Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ilker.tosun@klu.edu.tr [Tanıtma yazısı kayıt tarihi: 7.4.2018-kabul tarihi: 17.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417515

benimsemelerinde önemli bir yere sahiptir. Bu eser, Tuva Cumhuriyeti Hükümeti'nin kararı ile tüm Tuva okullarına ve kütüphanelerine dağıtılmış ve Eski Türk edebiyatının okullarda "Ataların Canlı Sesi" (Öğbelerinin Dirig Ünü) öğretim programı ile okutulmasına karar verilmiştir (Samdan 2003: 6). Bu çalışmanın yanı sıra Z. B. Samdan, D. A. Monguş ve M. A. Simçit'in birlikte hazırladığı "Kül-Tegin, Orhon-Yenisey Bijimelderi VI-VIII vv." (2003) ile E. Tanova'nın "Külük Tajı" adlı eseri de Tuva Türklerinin Göktürk Kağanlığı dönemine olan ilgilerini gösteren eserlerdir (Koçoğlu 2007: 476-491).

Eduard Mijit ve Eserleri

Kültegin piyesinin yazarı Eduard Bayroviç Mijit, 22 Nisan 1961 tarihinde Tuva Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin (Tıva ASSR) Ulug-Hem rayonu, Torgalg köyünde dünyaya gelmiştir. 1993 yılında, Tomsk'ta M. Gorkiy Edebiyat Enstitüsünü bitiren Mijit, Tıvanın Anıyaktarı (Tuva'nın Gençleri) gazetesinde redaktörlük, Ulug-Hem edebiyat dergisinde editörlük yapmıştır. Tuva Cumhuriyeti Ulusal Müzik ve Drama Tiyatrosu ile TİGİ'de (Tuva Sosyal Bilimler Enstitüsü) görev alan yazar, Kezerniñ Baldızı (1990), Buzundular (1992), Kazırgılıg Kuduktun Kıyız (2002), Bödüün Oduruglar (2006), Tuman Öttür Otçuğaştar (2008) kitapları; W. Shakespeare, A. Ostrovskiy ve A. Puşkin'den yaptığı çeviriler ve içinde Kültegin, Kim Sen, Sübedey-Maadır?, Kara-Dagnıñ Kazırgızı, Örgül, İyeniñ Inakşılı, Çanğı-Inakşıl, Çirgilçinner piyeslerini topladığı Örgül (2010) adlı çalışmasıyla tanınmaktadır (Kombu 2012: 147-149).

Eduard Mijit, piyeslerinde hem tarihi, hem de günümüze ilişkin konuları işlemiş, ölümsüz temalara yer vermiş ve kahramanların hayatlarını tüm yönleri ile dolu dolu incelemiştir. Piyelerde politik, felsefi, psikolojik ve mistik konular, insanların arasındaki grift ilişkiler gözler önüne serilmiştir. Bu eserlerde işlenen temalar ile kahramanların kaderleri ve hayata bakışları bir sarmal gibi iç içe geçmiştir. Ayrıca piyeslerde dostluk, aşk, kötülük, özgürlük, geleceğe dair sorumluluk, inanç, hayat ve zaman, hatalar ve hatalarla yüzleşme konuları derinlemesine ve gerçekçi bir şekilde ele alınmıştır.²

Kültegin Piyesi

Yazarın 1999 yılında tamamlayıp oğlu Aydemir'e adadığı Kültegin piyesi, Eduard Mijit'in diğer piyeslerini de içeren Örgül adlı çalışmada yer almaktadır. Piyenin şahıslar kadrosu şöyledir: *Kültegin*: Türk prensi, komutan; *Bilge Kağan*: Kültegin'in ağabeyi; *İlbilge Kadın*: Kültegin ve Bilge'nin annesi; *Moçur* veya *Kapagan Kağan*: İleriş Kağan'ın küçük kardeşi, Kültegin ve Bilge'nin amcası; *Kuçuk Han*: Moçur'un oğlu; *Tonukök*: Türk kağanlarının aksakallısı; *Eres-Turan*: Kültegin'in yakın dostu; *Kök-kıs*: Eres-Turan'ın annesi; *Ak-Sıldıs*: Kültegin'in sevgilisi, eşi; *Kudus-ool*: aklının da deliliğinin de hudutları bilinmez bir kişi; *Aşide Yuan-çen*: Çin'de eğitim almış bir Türk beyi; *Alp Eletmiş*: Türk komutan; *Yegin-Silig Bey*: Türk komutan; *Likeng*: Çin elçisi; *Çinli kadın*; sahnede görülmeyen, sadece sesleri duyulan çok sayıda halk, savaşçı ve bir kurt.

Manzum olarak yazılan piyes (Tuv. şii) prolog, her biri üçer sahne (Tuv. körgüzüg) ihtiva eden üç perde (Tuv. köjege) ve epilog bölümlerinden oluşmaktadır. Kültegin piyesinin olay örgüsü şöyle özetlenebilir:

Prolog: Oyunun prolog bölümü, bengütaşların dikili olduğu bir bozkır manzarası ile açılmaktadır. Arka fonda epilog bölümünde de simetrik olarak tekrarlanacak olan çekik ve keski sesleri duyulur. Giderek

² Bu ifadeler, eserin giriş bölümünde yer alan isimsiz incelemeden alınmıştır.

artan bu sesler, İleriş Bengütaşının taş kazınma sesleridir. Bu sesleri, İleriş'in ölüm haberini alan halkın feryatları bastırır:

Çon
A, halak, halak, halak!
Albatı çonga- biske
Ada bolgan kagaanıwı
Aji-töli, bisti kaggaş,
Aal-oranıdan, amı-tnından
Adırıldı!
Adırıldı!
Kamgalaçı, başkarıqçı
Hayıralıg kagaanıwı
Haylıg tabgaç-kıdattarın
Kajar söziuge alıskaş
Kara bajın çerge saldı!
Halak, halak!
Halak, halak!
Kayı-daa talavıstan
Hannıg, karalıg dayzınnar
Hartıgalar deg, şüürgedep
Kazırğı deg, haldap keerge
Haanıwı çok, kamgalal çok
Kańcaar bis am?
Halak, halak!

Halk
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!
Bize, tebaasına
Bir baba olan kağanımız,
Evlatlarını, bizi bırakıp
Ülkesinden, canından
Ayrıldı!
Ayrıldı!
Hamimiz, önderimiz
Sevgili kağanımız
Mel'un Tabgaç-Çinlilerinin
Yalan söziüne kanarak
Karabaşını yere saldı.³
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!
Her bir tarafımızdan
Eli kanlı, zalim düşmanlar
Şahinler gibi
Kasırga gibi, saldırap geldiğinde
Kağansız, koruyucusuz
Ne yapacağız biz?
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!

1. perde:

a) birinci sahne: Birinci perdenin ilk sahnesinde Tonukök (Tonyukuk) İleriş Kağan'ın ölüm haberini halka verir ve yaklaşan Çin tehlikesine karşı onları cesaretlendirir.

Tonukök
Türkterim! Bedik begler, maadırlar!
Türegdeldi, aldarmı-daa körüp çoraan
Tümen-tümen çıldarda-daa ölüp çitpes
Türlüg bolgaş çorğaar hostug töreen çonum!
Muñ-muñ çılda adı çitpes
Bumin bile İsteminiñ
Aldar-adın, izin salgaan
Aji-töli- kök türk çonum!
Çügle bis dees, çonu-la dees
Çüree ıstap, aarıp çoraaş
Sürlüg küştü mööñnep, çup
Süldevisti örü tırkan
Albatı çon, silerni dees
Ajıg derin, kızıl hanın
Haram çokka örgüp çoraan
Kagaanıwı çoruy badı!
Deedi bedik oruu-bile
Denger-Deernin şerüindive
Erte deere bisti kaggaş
Elteriş haan çoruy bardı!
 ...
Adazı çok ösküster deg
Artkan-dır bis, bodanıyar!
Am baza-la biyee heveer
Aravısta adaannajıp

Tonukök
Türklerim! Yüce beyler, bahadırlar!
Yoksulluğu yaşamış, şan kazanmış
On binlerce yıl boyunca var olacak
Muhteşem ve mağrur hür halkım!
Binlerce yıl boyunca adı silinmeyecek
Bumin ile İstem'i nin
Şanı, izlediği yolu miras alan
Evlatları- Göktürk Halkım!
Sadece bizim için, halkı için
Yüreği çarpan,
O müthiş güce sahip olan
Bayrağımızı arşa çeken
Buyruğundaki halk için, sizin için
Acı terini, kızıl kanını
Cömertçe feda eden
Kağanımız göçüp gitti!
O yüksek, ulu yol ile
Gök Tanrı'nın ordusuna katılmak için
Bizi erkenden bıraktı,
İleriş Kağan göçtü!
 ...
Babasız öksüzler gibi
Kalakaldık, düşününüz!
Şimdi dahi eskiden olduğu gibi
Birbirimize düşmanlık edip

³ Kara bajın sal-: Tuva Türkçesindeki ölümle ilgili çok sayıdaki örtmece sözden birisidir. Bkz. Tosun, İ. (2017). "Tuvacada Ölüm ile İlgili Örtmeceler", Tuva Araştırmaları, (Ed. Ahmet Aydemir, Mevlüt Erdem), s. 165-184, Ankara, Grafiker Yay.

Toglap, hadaap bürüler deg,
Too-bıdarap, taraar bis be?!
Olça haygan şö-börüler deg,
Ol-bo çükte dayzınnarga
Bahglangan adıg ışkaş
Bajıvıstı alzır bis be?!

...
Am baza-la kıldattarın
Avıyaastıg sözün dıynap
Örgün çonnuñ kızıl küjün
Örgüp berip, türeer bis be?!
Kıldattarga şerig kıldır
Hıp deen çalu ooldarnı,
Kıldattarga kaday kıldır
Kıstarıvıs beer bis be?!
Avıyastıg kıldattarın
Aldın-hümüş, çıçu-torgu
Eldep-ezin aragazi
Ugaan-çürek sularadıy,
Uygu Dögeer kara taakpı
Çonuvustıñ karaan duğlap,
Soruk-küjün koşkadır be?!

...
Çerivisti, çurtuvustu
Ögbelerden salgap algan
Öndür ulug küriñevıs
Örtee turbas, hostalgavıs
Öştüglerge alzır bis be?

Ufalanan yapraklar gibi,
Dağılıp gidecek miyiz biz?
Av peşindeki çakallar gibi,
Bizi kuşatmış düşmanlara
Yaralı ayı gibi,
Başımızı teslim edecek miyiz?

...
Şimdi de Çinlilerin
Yalanlarını dinleyip
Halkımızın gücünü
Haraç verip yokluk içinde kıvranalım mı?
Çinlilere asker olsun diye
Gencecik oğullarımızı,
Çinlilere cariye olsun diye
Kızlarımızı verelim mi?
Hilekar Çinlilerin
Altını, gümüşü, ipek kumaşları
Çeşit çeşit içkileri,
İnsana aklını yitirten
Kendinden geçirten afyonu
Halkımızın gözünü karartıp
İradesini zayıflatsın mı?

...
Yerimizi yurdumuzu
Atalarımızdan miras kalan
Büyük, yüce devletimizi,
Paha biçilmez hürriyetimizi
Bunlarla değışir miyiz biz?

Ancak, Çin'de eğitim almış ve bir Çin adı taşıyan Aşıde Yuan-çen, Çin'e karşı sefere çıkılmasına şiddetle muhalefet eder. Piyesin diğer bölümlerinde Kültegin ve Göktürlere büyük bir ihanet içerisine girecek olan Aşıde Yuan-çen'in bu sözleri Türk bahadırlarının büyük bir tepkisini çeker:

Aşıde Yuan-Çen

Deedi begler! Maadırlar! Oajurganar!
Aas-ejik, sös-salgın dep utpayn körger!
Dedir onu egidip ap şıdavas bis.
Am-daa eki bodanıñar, bodanıñar!
Şaandan tura çerle ındıg bolgay siler.
Çalbuştalgan çugaa-söstüg kiji körgeş,
Çandır, soora dıynay sal-la, aayı-bile
Çahm, haya kırından-daa şurap bolur
Üye-düpte, ölgen-çitken ögbelerniñ
Ertken, bargan aldar-adın adap-surap,
Üymeen odun kıpsır bis dep eşkedeveyn,
Erte deere bodanıñar, bodanıñar!
Egüür şagdan amdıga deer
Egeertinmes baylaktarlıg
Emgetikçok ag-şeriglig
Ertem-bilii bajın aşkan
Ulug Kıdat- çül ol deerzin
Utpayn körger, ovaarınıñar!

Yegin-Silig Beg

Çağıs iye tölderi deg,
Çağıs dıldıg aymaktarnı,
Börü uktug kök türk çonnu,
Böle-Haara çıptar bolza,
Kıldattarga udur turgaş,
Kıra şavar küş çok dep be?
Kıdat ertem çedip algaş,

Aşıde Yuan-Çen

Asil beyler! Bahadırlar! Sakin olunuz!
Ağız kapı, söz rüzgâr sözünü unutmayınız!
Ağızdan çıkan sözü geri döndüremeyiz.
Şimdi çok iyi düşünün, düşünün!
Eskiden beri hep böyleydiniz.
Ateşli nutukları dinleyip
Doğru düzgün düşünmeden
Yalçın kayaların üzerinden atladınız.
Çok eskiden ölüp yitmiş atalarım,
Geçmiş gitmiş şanı anıp
İsyan ateşi yakalım diye acele etmeyin,
Önce iyice düşünün, düşünün!
Çok eskiden beri
Bereketli ve zengin toprakları,
Sayısız orduları olan
Çok büyük irfan sahibi
Büyük Çin'i
Aklınızdan çıkarmayın, dikkatli olun

Yegin-Silig Bey

Tek bir anadan doğmuş çocuklar gibi
Aynı dili konuşan boylar,
Ataları kurt olan Göktürk halkı,
Bir araya gelse
Çin'e karşı duracak,
Onları yenecek güce sahip olmaz mı?
Çin erdemiyile yetişince

*Kıdat kişi apardıñ be?
Çüge-le sen olarlarga
Çüdüp çoruur amitan sen?
Adın bezin türk eves-tir,
Aşıde Yuan-Çen, t'fu.*

...
*Yegin-Siliğ beg, men
Elteriş kaganı
Çaŋgıs sösten söglep
Sagındırıp köreyñ.
Kagaan diriğ çorda,
Kaş-la çıl işinde
Kırılır çetken bistin
Hınıvıs-daa tottu!
Elep, samdarargan,
Ektivis-daa büttü!
Hörelerde ot-daa
Hörleelenip kıptı!
Er çürektig
Elteriş kagaan
Şıdattınmas üüle-herecti
Çıldır idip şıdaptı ışkajıl!
Çeje-çeje dayzınarnı
Çerge çedir mögeytipçik?!
Tililettirgen çeje çonnu
Dis kırınğa olurtupçuk?!*

Çinli mi oldun?
Neden sen onlara
Tapiyorsun?
Adın bile Türk adı değil
Aşıde Yuan-Çen, yuh sana

...
Ben Yegin-Silig Bey
İlteriş Kağan'ını
Tek bir sözle
Hatırlatayım:
Kağan sağken,
Birkaç yıl içinde
Kırılıp giden bizlerin
Karnını doyurdu,
Sefil olmuş bizleri
Giydirdi, kuşandırdı.
Göğsümüzde ateşler de
Tutuşup yandı.
Yiğit,
İlteriş Kağan
Zor vazifesini
Yerine getirdi.
Sayısız düşmanını
Yere çalmadı mı?
Başhya baş eğdirip
Dizliye diz çöktürmedi mi?

Tonukök, Göktürklerin asaletini ve Türk töresinin gücünü Aşıde Yuan-çen'e şu sözlerle hatırlatır ve töre gereği kağan olarak İlteriş'in kardeşi Moçur'un kağan olması gerektiğini belirtir:

Tonukök

*Udup çoruur kök ögbeliğ
Ulug Kök Türker- bistin
Kürünevis baştap çoruur
Küçülüğ haannarıvıstın
Üre-salgal, ha-duñmazı
Üstüp-tönüp çitken eves?!
Ulus çonga hündükeldig
Ugaannıglar am-daa kövey.
Üye-düpten kök türk çonnuñ
Ürep bolbas yozuzu bar.
Kalğan kagaan düjülgezın
Kadı töreen duñma salgaar,
Ooñ soonda katap eglir
Oglu onu salgaar çüve!
Monu çerle hajıtpaalı,
Moçur biske kagaan bolzun!*

Tonukök

Soyu bozkurtlardan gelen
Yüce Göktürkler, bizim
Devletimizi yöneten
Kudretli kağanlarımızın
Evladı, kardeşleri, soyu
Kesildi mi?!
Halkın saygı duyduğu
Bilgeler şimdi de çok.
Eskiden beri Göktürk halkının
Sarsılmayan bir töresi var.
Vefat eden kağanın tahtına
Birlikte doğduğu kardeşi çıkar.
Ondan sonra töreye göre taht
Ağabeyinin oğluna kalır!
Bu kural, asla bozmamalı,
Moçur bize kağan olsun!

Beyler arasında Moçur'un töre gereği kağanlığı kendisinden sonra Bilge'ye bırakıp bırakmayacağı, cesareti ve sebat sahibi olup olmaması ile ilgili şüpheler vardır. Ancak bu şüphelere rağmen Türk beyleri Moçur'un kağanlığını desteklerler. Yine töre gereği, Moçur'un ve destekçilerinin itirazına rağmen beylerin de yönetimde söz sahibi olduğunu hatırlatacak bir şekilde yeni kağana vazifesini nasıl yapacağına ve halkına nasıl muamele edeceğine dair sorular sorulmaktadır:

Tonukök

*Al-bodunarnıñ aldar-adı, amı-tını
Azı çonnuñ aldar-adı, amı-tını
Silerlerge kayzı çook, ergimil, haan?
Şütpirliğ sözünerni manap tur bis.*

Moçur

Tonukök

Kendi şanıñız mı, canıñız mı
Yoksa halkın şanı ve canı mı
Sizce hangisi daha değerli, saygıdeğer han?
Kararınızı bekliyoruz.

Moçur

*Meeñ tınım, aldar-adım deerge-le
Meeñ çonum amı-tını, aldarı-dr!*

Benim canım, şanıım,
Halkımın canı ve şanıdır!

Moçur'un verdiği cevap, başta Tonukök ve Yegin Silig gibi beyleri şüphelendirmekle beraber, Aşıde Yuan-çen'in teşebbüsleri ile Moçur, Kapagan adını alarak kağan olur:

Moçur

*Çaa, ındıg-la bolzun, begler!
Çañçıl-yozu aayı-bile
Çaa, eki çurttalganın
Çaagay ejik-taalgazı deen
Kaagan dep attı algaş
Kagaan ergem hüleep tur men!*

Moçur

Tamam, kabulümdür, beylerim!
Töremize göre
Yeni ve güzel hayatımızın
Bereketli kapısı olsun diye
Kapagan adını alarak
Kağanlığı kabul ediyorum!

b) ikinci sahne: Piyes boyunca aydın fikirli, bilge ve evlatları için her şeyi göze alabilecek bir kadın olarak sunulan İlbilge Kadın, yeni kağan seçilen Kapagan'ın o sıralar 12 yaşında olan Kültegin ve 16 yaşında olan Bilge'ye zarar vereceğini öngörerek çocuklarını rahmetli eşine büyük bir vefa duygusu ile bağlı olan Tonukök'e emanet eder. Kapagan ve Aşıde Yuan-çen, Kültegin ve Bilge'nin peşine düştüğünde Tonukök çocukları çobanının eşi Kök-Kıs'a teslim ederek bozkıra kaçar:

Tonukök

*Çırık ugaanmıg İlbilge Kadın
Şınçı adımı bilbes eves sen,
İyi oğlunnu meñee dagzır deen
İdegelini şınzadıp kaar men.
Meeñ bodumnuñ-na çılgıçım ööngö
Berge üyeni erttirip alızın,
Öjeennig karak tıp çetpes çerge,
Özüp-doruksun. Oon körgey bis aan.*

Tonukök

Aydın fikirli İlbilge Kadın
Doğru adım nedir, bilirsin.
Emanet ettiğin iki oğlun için
Bana güven.
Çobanımın evinde
Bu zor zamanları geçirsinler.
Düşmanların kindar gözlerinden uzak yerde
Büyüsünler, serpilsinler. Ondan sonrasını göreceğiz.

İlbilge kadın

*Sağım-daa sağış eves,
Sahm-çolduñ çaygılçaan aa.
Ol-daa kançaar, ındıg-la uynaan.
Ooldarım-na kançaar irgi?*

İlbilge Kadın

İçim rahat değil.
Kaderleri hakkında mütereditim.
Bu nasıl mümkün olacak?
Oğlanlarım ne yapacak?

Tonukök

*Ajırbas on, ooldar añaa
Aştavas-daa, türeves-daa
Karaçal çon arazınğa
Kadıg-bergee öörensinner!*

Tonukök

Dert etme, oğlanlar orada
Aç, yoksul
Sıradan insanların arasında
Zorluk nedir öğrensinler!

İlbilge kadın

*Ooldarım, meeñ sözümnü dıñnap algaş
Ol-la heveer utpayn, saktıp çoruur siler,
Karaçaldar arazınğa
Kara ögge samdar heptig,
Aştap-tüeel çoraaş-daa bol,
Amı-tınnıg artarından,
Kaas-koya hepti ketkeş,
Kagaan ööngö çırğap orgaş
Özeer hoy deg, hüdütkeldig
Ölürtürü deere be?
Ooldarım siler-le dirig
Omak-sergek artsınarza,
Çügge inçan oojurğaar men,
Çügge inçan*

İlbilge Kadın

Oğlanlarım, sözümlü dinleyin,
Sakın unutmayın, her zaman hatırlayın.
Halk arasında
Kara çadırda, eski elbiselerle
Açlık, yoksulluk da olsa,
Hayatta kalın,
Süslü süslü giyinip
Kağanın evinde huzurlu yaşayarak
Yetişmiş koyun gibi "saygın" bir şekilde
Ölmek daha mı iyi?
Oğlanlarım, sizler sağ salım,
Güçlü kalırsanız
Sadece o zaman avunurum.
Sadece o zaman.

c) üçüncü sahne: Üçüncü sahnede Kültegin artık gençlik çağındadır. Bozkırda sıradan bir çobanın oğlu gibi kendisini kaçırp bozkıra getiren Kök-Kıs'ın oğlu Eres-Turan ve oyunun ilerleyen bölümlerinde

eşi olacak olan Ak-Sıldıs ile arkadaşlık ederek günlerini geçirmektedir. Eduard Mijit, eserinde Kültegin ve Bilge arasındaki karakter farkını bu sahneden itibaren ortaya koymaya başlar. Kültegin, günleri halkının bozkır hayatını öğrenmeye ayırarak geçirirken, Bilge ise Çinli bir öğretmenden dersler almaktadır:

Bilge

*Oyun, oyun- amdıgaa deer bodaar çüven
Oyun-toglaa. Ooñ soonda kañcaar sen am?
Bögün baza çüge destiñ? Kıdat başkı
Bögün höy-le çaa kiçeel berip kağdı.*

Kültegin

*Çejeni-daa beer bolza, çoor men onu
Sen-daa, seeñ ol kıdadıñ-daa – çalgaarançıg.
Hünnü badır nomnar nomçup,
Küdüjeñnep ora hünzeer.
(koçulap, öttünüp turar)
Yozulug kijizig boluru dep çül ol?
Ol deerge, bodun holga tudup biliri-dir,
Yozu-dürüm aayı-bile çurtaarı-dr.
Onu kañcaan çedip aarı?
Yozu dürümge taarıspas çüveje körbes
Yozu dürümge taarıspas çüve dıñnavas,
Yozu dürümge taarıspas çüve çuğaalavas,
Yozu dürümge taarıspas çüve çerle kılbas...
Yozu, yozu... Silerni men dıñnarımga,
Yozulug uygum töktür kiji çordum.
Çüü-daa körbes, dıñnavas-daa,
Çüü-daa kılbas, ıttavas-daa
Şıya dırtkan çanğıs-la dort
Çok, men çerle şıdavas men...*

Bilge

*(üze kirip)
Şoruñ ıynaan, boduñ-na bil.
Haan oglu tañı eves,
Karaçaldar ooldarı deg,
Burunduktaan buga ışkaş
Mugulay boop artkan-la sen!*

*Çamdık ulus bajın küştüg ajıldadır,
Çamdık ulus şıngannarın ajıldadır,
Bajın eki ajıldadıp çoruur kiji
Kedereze, ulus-çonnu başkara beer.
Maga-bodun ajıldadıp çoruur kiji
Kezeede-le öske kijee başkartır” dep
Başkınıñ bo çuğaañı-daa ılañ şın-dr.
Badıtkahn murnumda bo körüp tur men.(Çoruptar)*

Bilge

*Oyun, oyun! Şimdiye kadar düşündüğün tek şey
Sadece oyunlar. Ondan sonra ne yapacaksın sen?
Bugün de kaçtın? Çinli öğretmen
Bugün çok fazla yeni ödev verdi.*

Kültegin

*Ne kadar verirse versin, bana ne!
Sen de, senin o Çinlin de sıkıcısınz.
Gün boyu kitap okuyup
Kambur kambur oturup gününüzü geçiriyorsunuz.
(dalga geçip, taklidini yaparak)
“Gerçek terbiye sahibi olmak nedir?”
Kendine sahip çıkmayı bilmektir.
Töreyle uygun yaşamaktır.
Bunu nasıl elde ederiz?
Töreyle uymayan şeyleri görmeyiz,
Töreyle uymayan şeyleri dinlemeyiz,
Töreyle uymayan şeyleri konuşmayız,
Töreyle uymayan şeyleri kesinlikle yapmayız,
Töre, Töre... Sizi dinlediğimde,
Gerçekten uykum geliyor.
Hiçbir şey görmez, hiçbir şey dinlemez
Hiçbir şey yapmaz, konuşmaz...
Sadece doğru bir çizgi çekip
O çizgide yürüyemem ben...*

Bilge

*(lafını keserek)
Suçunu kendin iyice bil.
Bir kağanın oğlu, bir tigin gibi değil,
Sıradan halkın çocukları gibi,
Burunluk takılmış boğa gibi
Bir aptal olarak kalacaksın sen!*

*Bazı insanlar kafalarını çok çalıştırır,
Bazıları kaslarını çalıştırır,
Kafasını iyi çalıştıran kişi
Halkını daha iyi yönetir.
Bedenini çalıştıran kişi,
Her zaman yönetilir.
Öğretmenin bu sözü bilhassa doğrudur.
Bunu ben de görüyorum. (Çıkar)*

Oyunda Eduard Mijit'in Kültegin'den sonra en fazla ön plana çıkarttığı karakter Kudus-ool'dur. Kudus-ool dışarıdan bakılınca pejmürde, kir pas içinde, deli saçması sözler söyleyen ve korkulan biri olmakla birlikte aslında geleceği bir kam (şaman) gibi görebilen, Kapagan'ın Göktürlere verdiği zararın farkında olarak halkı töreyi bozan kağana karşı örgütleyen ve her fırsatta Kültegin'i korumaya çalışan bir gençtir. Öyle ki, daha sonra Kültegin'in yanında bir bey olarak savaşan ve kendisini kötü bir talih bekleyen Eres-Turan'a şunları söyler:

Eres-Turan

*Adır, adır, Am bireeden aytırıptaın.
Men kım-dr men?*

Eres-Turan

*Dur hele, şimdi bir kez daha soracağım.
Ben kimim?*

Meeñ adım adap körem?

Kudus-ool

Seeñ çoluñnu magadap, algap tur men.
Seeñ boduñnu keergees, ıglap tur men.
(Kattırar-daa, ıglaar-daa)
Ölüñ-daa, aldarıñ-daa
Öñ-tala boop, çanında bo
Çaŋıs bazım çerde çorda...

...
Çalım türug deg,
Çanıñ-sınıñ çok,
Kaşpal haya deg,
Kadıg, bıjıg-daa
Aldar adı-daa
Aalga sıñmastaan,
Ezır türlüğ beg,
Eres-turan, sen..

Eres-Turan

(üze kirip)
Çe, am bolzun, "soksa" didim.
Seedey deeri şınap-la dır.
Meni kañçap tamvas sen?!
Beg-daa eves, anaa bödüün,
Çılgıçınıñ oğlu-dur men,
Çılgıçı aan, beg-daa eves!

Benim adımı söyle bakalım?

Kudus-ool

Senin kaderine hayran olup alkışlıyorum ben.
Sana acıyorum, ağlıyorum ben.
(Hem ağlar, hem de güler)
Ölümine de, namına da
Tanık olup, yanında bu
Tek adımlık yerde...

...
Yalçın kayalar gibi
Haşın,
Dağ vadileri gibi
Güçlü, kuvvetli,
Namı da
Ağllara sığmayan,
Kartal gibi yırtıcı bey
Eres-Turan'sın.

Eres-Turan

(araya girip)
Haydi, dur, yeter dedim.
Sana boşuna ahmak dememişler.
Beni nasıl tanımazsın?!
Bey değilim, sıradan bir
Çobanın oğluyum ben.
Bildığın çoban, bey değil!

Kudus-ool, Kültegin ve arkadaşlarının etrafında vakitlerini geçirdiği İleriş Bengütaşını görünce neredeyse delirir. İleriş'in bengütaşı ağlamaktadır. Kudus-ool bir kam gibi bağırıp çağırıp hoplar, zıplar ve hem ağlayarak hem de gülerek Göktürkleri bekleyen kötü günlere dair şunları söyleyip gider:

Kudus-ool

Halap boldu-la, halap boldu-la
Kara kuskunnar ujuş keldi-le!
Haya-daş bezin ıglap-sıktap tur!
Karaanıñ çajı töktüp badıp tur!
Körüp, bilip kaar karaktıg ulus
Körüp bilzinler, körüp bilzinner!
Dıñnap, bilip kaar kulaktıg ulus
Dıñnap bilzinner, dıñnap bilzinler!

...
Burun şağnıñ ögbeleri
Muñgarap-deñgerep turar apardı.
Deer-çer holujup
Dedir-aayı bildinmeyn tur.
Adıg bile havan iyi
Art kırınğa utkuştı-la!
Adıgnıñ hırnı çarlıp,
Havannıñ azu sınar dep bardı.
Adam-deer, örşeeliñni
Hayırlap kör, hayırla!
Deerlerde saadap orar
Deñgerlerim örşep körger!
Hamık çonun türetken
Hannıg, karalıg Kapagan kagaan
Karaan çajın töp,
Kara bajıñ soktan!

Kudus-ool

Fekalet oldu, felaket oldu!
Kara kuzgunlar uçup geldi!
Dağ taş bile ağlıyor!
Gözünüñ yaşını döküyor!
Gören, bilen gözü olan halk
Görüp bilsinler, görüp bilsinler!
Dinleyebilen kulakları olan halk
Duyup bilsinler, duyup bilsinler!

...
Eski zamanların ataları
Üzüldü, kederlendi.
Gökyüzü, yer birbirine karışıp
Allak bullak oldu.
Ayı ile domuz iki
Geçit üstüne karşılaştı!
Ayının karnı yarıldı,
Domuzun azı dişi kırıldı.
Gökyüzü atam, affetsin!
Bize affet, bizi bağışla!
Gökyüzünde oturan
Gök Tanrım affet!
Bütün halka acı çektiren
Eli kanlı, zalim Kapagan Kağan
Gözyaşı döküp
Kara başını döv!

Eduard Mijit, 3. sahnenin kapanışında Kültegin ve Ak-Sıldıs'ın aşkını anlatır. Bir kağanın oğlu Kültegin, sıradan halktan bir kıza âşık olmuştur. Bu aşk, Kültegin'in kaderini çizen en önemli etmenlerden

birisidir. Bu sahnede bozkıra gece inmiş, dolunay çıkmıştır. Issızlaşan bozkırda sadece ötleğenin şarkısı duyulmaktadır:

Kültegin

Öske kiji çurtu eves,
Ösken-töreen çerivis-tir.
Deskilendir deerbektelgen
Deerde aynıñ çarajın kör.
Çedişken ay çırıp keerge,
Señ ak arıñ sağındırar.
Sürüg çılgı o'ttaan ışkaş
Sıldıstarnıñ höyün körem.
Çüs-çüs malın Aldın-Kadag⁴
Çılgıçı deg, haygaarap tur.
Seni, men deg çaptaan ışkaş,
Çedi-Haannar körüp turlar.

Ak-Sıldıs

(üze kirip)

A düü-la ol-şolban sıldıs...

Kültegin

A bo turar- Ak-Sıldıs-tır.
(kıstı kuspaktap aar)
Ak-Sıldızım, Ak-Sıldızım
Adıñ-bile arın dömey...
(bir-le çüve saktıp kelgeş)
Dünelerde çılgı manap çoruurumga,
Tümen sıldıs arazında señ arıñ
Bedik deerden hereldenip karak bazıp
Mençe körüp turgan ışkaş apaar çordu.
Ak askırımı, Azmanımı muna kaapkaş
Ak-Sıldısçe çiveş diveyn, körüp algaş
Çıra tırtıp dınnı sahp çıraaladıp
Sırın-bile höörejiñ kaap çoruurumga,
Sırın ünü, señ hoyuğ ünüñ bolup
Sımranıp ırlaan ışkaş apaar çordu.

Ak-Sıldıs

İyi holuñ arazıñga turarımga,
Çılgı kupaañ çüreen çıldır, taalançun.
İştinde ot, odag ışkaş çalbuştalıp
Sırlanga hıp-la çoruur kiji sen be?

Kültegin

Burası yabancı memleket değil
Doğup büyüdüğümüz yer.
Dolunay olmuş
Gökteki ayın güzelliğini gör.
Dolunay ışığında
Senin aydınlık çehreni hatırlatır.
Otlayan yılki sürüleri gibi
Yıldızların ne kadar çok olduğunu görürüm.
Yüzlerce hayvanı Aldın-Kadag yıldızı
Çoban gibi izler.
Seni benim gibi hayranlıkla
Çedi-Haan yıldızları seyrediyorlar.

Ak-Sıldıs

(Sözü keserek)

Şu taraftaki, Çolpan yıldızı

Kültegin

Fakat asıl yıldız sensin- Ak-Sıldıs!
(ona sarılır)
Ak-Sıldızım, Ak-Sıldızım
Yüzün de adın gibi
(aklına bir şey gelir)
Geceleyn yılkalrı beklerken,
Sayısız yıldızların arasında senin çehren
Büyük gökyüzünde ışıyıp göz kırparak
Bana doğru bakar.
Ak aygırımı, Azman'ıma binerek
Ak-Sıldıs'a kaşla göz arasında
Dizginleri çekip rahvan giderek
Rüzgâra kapılıp neşelenerek at sürerken
Rüzgârın sesi senin kadife sesine dönüşüp
Fısıldadığın bir şarkıya benzer.

Ak-Sıldıs

İki kolunun arasında dururken,
İlk kucağın yürek ısıtır,
Ocakta yanan ateş gibi
Kalbimde kıvılcımlanan kişi sen misin?

Piyeste, Kültegin'in karakteri ile özdeşlikleri bulunan olağanüstü bir kurt figürü bulunmaktadır. Bu kurt, tıpkı Kültegin gibi sürüsünden ayrılmış, bozkırın hür çocuğu olarak varlığını sürdürmekte ve zaman zaman dolunaylı gecelerde Kültegin ile buluşmaktadır. Kültegin, kurt ile dost olmuş ve Kudus-ool'un yardımıyla onunla uluyarak konuşmayı öğrenmiştir:

Ak-Sıldıs

Kaygamçıktın! Kokay ışkaş uluur kıldır
Kañap inçaan öörenip alğanıñ ol?

Kültegin

Kudus-oolduñ ööredip kaanı ol-dur?
Huu-salm oñ-bile meni kojup,
Bildinmes bir doñu-bile doñnap kaan boor.
Biçiminde-le onu çerke eskergen men
Oon-daa öske ööredip kaan çüvezi höy.

Ak-Sıldıs

Ne kadar ilginç! Kurt gibi uludun
Böyle ulumayı nasıl öğrendin?

Kültegin

Kudus-ool'un öğrettiği bir şey bu.
Kader onunla birlikte beni birleştirerek
Bilinmez bir düğüm ile bizi bağladı.
Küçükken bunu fark ettim.
Ondan öğrendiğim daha çok şey var.

4 Aldın-Kadag, Küçük Ayı Takım yıldızı, Çedi-Haan: Büyük Ayı Takım Yıldızı

2. perde:

a) birinci sahne: 2. perdenin ilk sahnesinde bozkırlarda pejmürde gezen, akli başında mı yoksa deli mi olduğu anlaşılamayan Kudus-ool, halk arasına karışarak Göktürk Kağanlığının uğradığı felaketi, yaklaşmakta olan kara günleri onlara haber vermektedir:

Kudus-Ool

*Emge-tikçok aymaktarnı
Evilelep, biriktirgen
Erte-burun ögbelerniñ
El-kürünezin katap çıgğan
Aldar büргеen Elteriş'tiñ
A'dınnıñ baji hoygan soonda,
Oran-çurt-daa sandaradı,
Dayın-çaaga tülelge çok,
Dayzınnarga aştırıp-la
Orta çüve körbeyn çor bis!
Kelir öynü tuman büргеep
Kedizi-daa közülbeyn tur.*

Çon

*Albatı çon türey berdi, türey berdi!
Aymak-çonnar ol-bo çükte tarap turlar!
Añçılarga aqlatkan-na, segirken-ne
Añ-meñ ışkaş apardıvıs, apardıvıs!*

Kudus-ool

*Hannıg-karalıg Kapagan kagaan
Hamık haançıgaş begleri-bile
Kıdat araga iñip, ezirip
Kıdat torgular kırında çırgap
Kıdat adaska-bile çıdınnap
Kıdat holdarje bisti kiirdi-le!
Karaa haptalıp, kulaa kumnalıp
Kagaan adın şuut-la utkan-dır!*

Çon

*Süldevıs kudulap,
Süneziniviz hadırnı ol be?!
Ulus çon advıs
Uttup, türep, taraarvıs ol be?!*

Kudus-ool

*Horadap, kileñneeninden
Horum daştar bezin şimçep
Kozurtkaymıp, dagjap çıdır.
Korgunçug-dur, korgunçug-dur!
Kalğan kagaan turaskaalı
Karargan daş kejee bezin
Karaa çaştıg ıglap turdu.
Halap boldu! Kañcaar bis am?!*

Kudus-Ool

*Sayırsız boyu
Birleştirep bir araya getiren,
Eski atalarımızın
Devletini tekrar derleyip toparlayan
Şanlı İlderiş
Vefat ettikten sonra
Yurdumuz dağıldı.
Savaşlarda zafer yok,
Düşmanları yenmek için
Hiçbir şey yapmıyoruz.
Geleceğimizi duman sarmış.
Geleceğimiz görünmüyor.*

Halk

*Halk aklıktan kırılıyor, kırılıyor!
Halk her tarafa dağılmaya başladı.
Avcıların etrafını çevirip sürdüğü
Av hayvanları gibi olduk!*

Kudus-ool

*Zalim Kapagan Kağan,
Bütün diğer küçük beyleri ile
Çin içkilerini içerek sarhoş olup
Çin ipeklilerinin üzerinde uyuyarak
Çin derilerinin üzerinde uzanıp
Bizi Çin'in ellerine bıraktı!
Gözleri mühürlenmiş, kulakları tıkanmış
Kağan, adını bile unuttu!*

Halk

*Bayrağımız yere düşüren
Ruhumuzun rüzgârı mı?
Milletimizin adını
Unutup, ıstırap çekişimiz bundan mı?*

Kudus-ool

*Kızıp öfkelendiği için
Kayalar bile yerinden oynayıp
Gürüldedi.
Korkunç, korkunç!
Vefat eden kağanın anıtı,
O kararmış taş bile
Gözü yaşlı ağlıyor.
Felaket oldu. Şimdi ne yapacağız biz?!*

Kapagan Kağan, çadırında Çinli kadınlar ile gönül eğleyerek, çoğu zaman sarhoş yaşarken, ülkesinin içine düştüğü bu karanlık durumu görecektir, halkının haklı isyanına kulak verecek durumda değildir. Başta kendi oğlu Kuçuk ve diğer beyler kendisini bu duruma karşı uyararak istediğinde bile gözleri kapalı, kulakları sağırdır:

Kuçuk

*Açay, odun! Kürünevis
Arı öö deg düvürep tur!*

Kuçuk

*Baba, uyan! Devletimiz
Arıkovanı gibi çalkalanıyor!*

Kapagan Kagaan

Ulug eldi başkarar deş,
Uygu körbes kagaanınıñ
Öylüg dıjn üze kirgen,
Öödejok kulugurlar!
Harulañar, kayı çükten
Kandıg dayzın haldap keldi?

Kuçuk

Dayzınnar bar, inçalza-daa
Daştıwıstan haldap kelbeen.
Aal-oran iştinde-le
Ayıldıg ot kıwar dep tur!

Kapagan Kagaan

Ol çüü ındıg iştikiniñ
Odu-közü apardı ol?
Üymeen odu kıwar deen be?
Üülgedikçi ulus kamıl?

Aşıde Yuan-çen

Bo dugaytı silerlerge
Bolgaap, söglep turduvus iyin.
Şak ol, demgi Kudus-ool dep
Samdar çüve bolbazıkpe.
Hamaançok höy söster edip,
Hamık çonnu hölzedip tur.
Elteriştin köjee dañı
Iqlap turar apardı –dep
Eldep-ezin çuğaalarnı
Inçandan beer soksatpayn tur.

Kapagan Kağan

Büyük ülkemizi yönetmek için
Uyku bilmeyen kağanınızın
Azıcık rahatını da bozdunuz
İşe yaramaz düzenbazlar!
Cevap verin, ne taraftan
Hangi düşman saldırmaya geldi?

Kuçuk

Düşmanlar var ancak
Saldırı dışımızdan gelmedi.
Evimizin içinde
Tehlike ateşi kıvılcımlanıyor!

Kapagan Kağan

Ne oldu da içeridekinin
Ateşi, közü yandı?
İsyan ateşi mi çıktı?
Kışkırtanlar kimdir?

Aşıde Yuan-çen

Bunun hakkında sizlerle
Emrettiğiniz gibi konuştuk.
Bu kişi Kudus-ool denen
Pejmürde birisidir.
Boş sözler edip
Halkı telaşlandırıyor.
“İleriş’in bengütaşı
Ağlamaya başladı”-diye
Çeşitli sözleri
Uzun zamandan beri durmadan söylüyor

Kapagan Kağan, Çin elçisi Likeng'in verdiği akılla daha önce yıkılamayan, yerinden sökülemeyen İleriş'in bengütaşını önce ateşte kızdırıp sonra üzerine soğuk su dökmek suretiyle parçalamaya kadar verir. Üstelik halka “bengütaş ağlıyor” sözleri yüzünden Gök Tanrı'nın kızdığını, gündüz vakti yıldırım göndererek bu taşı paramparça ettiği söylenecektir. Kapagan Kağan bununla da kalmayarak Kültegin ve Bilge'yi az sayıda askerle On-Tutukların üzerine sefere gönderir. Amacı bu iki şehzadenin ölmesi ve kağanlığı Kuçuk'a bırakmaktır.

Kapagan Kagaan.

Bilge bile Kültegin'den çerle kortpa
Kara bajın borbanaynıp çoruur şagda,
Kañçaarga-daa, olarga çer ahıspas men.
Barın çükten on-tutuktar haldaar deen dep
Bayırkular medee dıñnaaş, biske udur
Üymeen odun öösküder dep turar-dırlar.
Üye-şag-daa bergedeen-dir. Inçalza-daa
Harın-daa meen sümelekçim Tonu-Kök-le
Kajar bolgaş eptig arga sümeledi.
Demgi iyi ooldarmı barın çükçe
Degiyt dürgen a'tkarar dep şiiptirledim.
Artık çuğaa ünmes kıldır on-tutuktun
Artık küştüg holu-bile çok kıldırda
Eveş sannıg şerig bergeş, çorudar men.
Eglip keerin körgey-le bis! Ooñ soonda,
Aajok ulug hündükeldig söögün tudup,
Ajaap kaar bis. Inçan-na seen dıñjılgeje
Oruun ajık! Am bildiñ be?

Kapagan Kağan

Bilge İle Kültegin'den hiç korkma.
Ölecek olsam da
Hiçbir şekilde onlara tahtı vermem.
Batıdan On-Tutuklar'ın saldıracağını
Bayırkular duymuş, bize karşı
İsyan ateşini körüklüyorlar.
Zaman da kötüleşiyor. Ayrıca
Aksine benim akıl hocam Tonukök
Kurnazca ve pratik bir yol önerdi.
O iki oğlanı batı tarafına
Hemen gönderme kararı aldım.
Artık onların sesi çıkmasın diye On-Tutukların
Güçlü eliyle yok edilmeleri için
Azıcık asker vererek onları gönderdim.
Ölecekler, biz bunu göreceğiz.
Onların saygıdeğer kemiklerini gömdükten sonra
Senin tahta giden yolun açık.
Şimdi anladın mı?

b) ikinci sahne: Kapagan Kağan'ın verdiği emir doğrultusunda bir gece İleriş Bengütaşı yok edilir. Parçaları her yere saçılır. Bengütaşın parçalandığını gören Tonukök, İlbilge Kadın, Kök-Kıs ve Bilge ne olduğunu anlamaya çalışır. Kudus-ool, onlara bunun Gök Tanrı'nın değil "beylerin öfkesi" olduğunu söyler. Bu esnada Bilge kardeşi Kültegin'i sefere çıkararak dağılıp gitmiş Türk boylarını bir araya getirmeye ikna edememektedir.

Tonukök

(üze kirip)

Külgetinden ayırdıy be?
Haru sözü kandı boldu?

Bilge

Kara-şoru, horjok ijin.
Çüü-daa deerge, herekseves.
Çügle çağgıs sözü bo-dur:
Dijülgeni eelekseen boduñ-na bil.
Dürgen barıp, hunaajıp-la körem harın.
Hovu oğlu, hostug töreen er-dir men men.
Hostalgamın çüü-daa çüvee ornavas men.
-Aytrunğa harum çağgıs bo-la!" diğes,
A'dın mungaş, karañnadıp çoruy bardı.

İlbilge Kadın

Añnaar-meñneer, tayga kezür
A't-mal soondan çıda kalbas,
Törepeçileer, sıdınnaar-la-
Töre hereen köngüs toovas.
Karaçaldar oğlu eves
Kagaan oğlu hirezinde,
Kançap ındıg bolgan töl boor?
Kaygap hanmas kiji-dir men.

Tonukök

(Bilge'ye)

Kültegin'e sordun mu?
Cevabı nasıl oldu?

Bilge

Maalesef, imkânsız.
Ne desek işe yaramıyor.
Sadece şunu söylüyor:
Tahta çıkmak istiyorsan kendin
Çabuk gidip, ele geçir.
Bozkırların hür oğluyum, ben.
Hürriyetimi hiçbir şeye değişmem ben.
-Soruna vereceğim yanıt yalnız budur!" diyerek
Atına binerek doludizgin sürüp gitti.

İlbilge Kadın

Avlanmak için taygalarda geziyor
Hayvanların peşinden koşuyor.
Hayvanları kementle yakalıyor.
Töreye karşı vazifesine hiç dikkat etmiyor.
Köylülerin çocuğu değil,
Kağan oğludur aşında.
Nasıl böyle bir evlat oldu?
Çok şaşırıyorum.

Ak-Sıldıs ile evlenen Kültegin, babasından kalan mirası reddetmekte, devlet yönetiminde rol almayı istememektedir. O "bozkırların hür çocuğu" olarak günlerini taygalarda avlanarak, bozkırda at sürerek geçirmeyi istemektedir:

Kültegin

Kaygamçık-tır! İnçalza-daa bo-la büğü
Kapaganın bodaar, kıldır heree-le-dir
A men deerge hovuda hat, sırın-dir men.
Am artında, murıñay çaa kadaylandım.
Ak askırım, Azmanımın muna kaapkaş,
Ak-Sıldızımın uşkarıpkaş, körgen üümçe
Bodum bajım bodum bilip karaş kınır,
Bodaar, saktıp çüvem-daa çok, hostug er men.
Meni holga kirip aar dep bodavanar!
(Ak-Sıldıs'a)
Beer kel, sarum. Çoruulu çe. Çalgaarançın.

Kültegin

Tamam! Öyle olsa da bütün bunların hepsi
Kapagan'ın düşünmesi gereken işlerdir.
Ancak ben bozkırda esen rüzgârım.
Şimdi ben yeni evlendim.
Ak aygırma, Azmanıma binerek
Ak-Sıldısımı terkisime alıp istediğim yere gideceğim.
Kendi başına kendi istediği gibi yaşayan
Düşünecek şeyi olmayan, özgür bir adamım ben.
Beni ikna edeceğinizi düşünmeyin!
(Ak-Sıldıs'a)
Buraya gel sevgilim, haydi gidelim. Sıkıldım.

İlbilge Kadın evladı Kültegin'e babasının mirasına sahip çıkması için nasihat eder. Eğer Kültegin, mirasa sahip çıkmazsa halk acı çekecektir. Kudus-ool, kendine has üslubuyla Kültegin'i kaderinden kaçmaması konusunda uyarır:

İlbilge Kadın

Doktaap körem, çerle dalaş bolba, oğlum.
Tonuköktün sözün dıñnap, bodanıp kör!
Seni dees-le, Bilge dees-le Kapaganga,
Çeskine-le, baraan bolgan kiji-dir ol.
Ulug-ulug tülelgeler çedip algaş,

İlbilge Kadın

Dur lütfen, acele etme oğlum.
Tonukök'ün sözünü dinle, düşün lütfen!
Senin için, Bilge için Kapagan'a
Hizmet etmek iğrenç bir şeydir.
Yüce yüce zaferler elde edip

*Ulus-çonga aldarınar ulgatsın dees,
Barza-barza düjülgeni eelezin dees
Bar şaa-bile kızıp çoruur amitan-dr.*

Kültegin

*Diñmittelgen aldar-at-daa
Tüielge-daa, küzeer turjuk.
Düjümge-daa kirbes çüül-dür,
Düjülgeniñ salgakçızı
Saadaksaan Bilge bodu
Sagış aarıp çoruur ıynaan.
Ulug Mergen Tonukök-daa
Udavas am katı boor-dur.
Kattışkılar bottarı-la
Kattıjıp ap körzünnerem.*

İlbilge Kadın

*"Kapağanın bodaar, kılır heree" – didiñ.
Handır köörge, Bilge bile seen bolgaş
Çonuvustıñ oruun duglaan ulug daş-tır.
Çonun eves, çügle bottuñ cırgalın-na
Saktıp-bodaar kijiden am çü manaar bis?
Çaylatpaaje, çerle horjok aparğan-dr.
Açañın-na egelep kaan ajıl-hereen
Akıñ bile sen-ne holga albazınza,
Kim-na onu ulamçılap, büdüreril?
Kim-daa eves, çonuvus-la türep çor, kör!*

Kudus-ool

*(tura halaaş, Külteginin oruun dozup, dolgandır
halıp, şurap egeleer)
Çel, kuduruu-daa çalbuştalğan
Çeler, mañnaar, deerge ujar,
Kaygamçıkıtıg askır a't-daa
Halıp-şurap, deşkiley beer.
Edilezin deen salımından
Erte bergen çüve bar be?!
Salımından oylap, deskeş,
Şağı keerge, halaktaay-la!
Hostuğ men! dees, hooruk çoraaş,
Hoor çonun ışkıñptar.
Hoor çonun ışkıñptar.*

*Halka şöreti artsın diye,
Sonunda tahtını ele geçirsın diye,
Var gücü ile saldıran bir yaratıktır.*

Kültegin

*Şöhretin görkemi,
Zafer kazanmayı istemek,
Düşüme bile girmeyen şeylerdir.
Tahtın mirasçısı
Tahta oturmak isteyen Bilge'nin kendisi
Düşünsün elbette.
Ulu bilge Tonukök de
Şimdi onun kayınpederidir.
Damat ile kayınpederi
Bir araya gelsinler.*

İlbilge Kadın

*"Kapağan'ın düşünüp yapması gereken görevi" dedin.
İyice düşün, Bilge ile senin ve
Halkımızın yolunu kapatan büyük bir taşır.
Halkımın değil, sadece kendi mutluluğunu
Düşünen kişiden şimdi biz ne bekliyoruz?
Vazgeçmek yok!
Babanın başlattığı vazifeyi
Ağabeyin ile sen devam ettirmezsen,
Kim sürdürecektir, kim bitirecek?
Başkaları değil halkımız da ıstırap çekecek!*

Kudus-ool

*(Ayağa kalkar, Kültegin'in yolunu keser, zıplayarak
etrafında döner)
Yele de, kuyruğu da tutuştı
Tırıs gider, koşar, göge uçar,
Muhteşem aygır at da
Sıçrayıp hoplayıverir.
Kaderinden kaçabilen var mı?
Kaderinden kaçmaya çalışın
Zamanı gelince, pişman olur!
Özgürüm ben! diyerek kaçan,
Hürriyetini kaybeder.
Bütün halkını kaybeder.
Bütün halkını kaybeder.*

Bu esnada Eres Turan, elinde Kültegin'in kurdunun cesedi ile çıkagelir. Komşu ağılların köpekleri birleşerek bu cesur ve güçlü kurdu öldürmüştür. Çok üzülen Kültegin, sürüsünden ayrılan kurdun başına gelenleri görerek birliğin önemini kavrar ve kardeşi ile birlikte babasının mirasına sahip çıkmaya karar verir.

Kültegin

*Avay, dıyna! Adam hereen holga aldım!
Açamın bo köjeezinnin buzunduzun
Dağın katap çup kaar men! Şak ol ışkaş
Taray mañnaan aymak-çonnu bölüp kaar men!
Tonukök! Çe, çuğaalap tur, çünü kançaayn,
Dop-doraan-daa haldap kireyn, dürgen ugla!
Herek bolza, şak bo Ulug Hovunu-daa
Keergel çokka huyuktaldır örttedipteyn!
Akım Bilge! Dört, beş çükte çurttap çoruur
Aymak-çonnu dögerezin çaalap turgaş
Seen murnuğa dis kırınğa olurtupkaş
Seen holunga tutsup beer men! Çaa-dayınçe!*

Kültegin

*Anne, dinle! Babamın vazifesini üstlendim!
Babamın bu bengütaşının parçalarını
Yeniden bir araya getireceğim! Tam da bunun gibi
Dağılmış boyları toplayacağım!
Tonukök! Haydi, konuş, ne yapayım?
Hemen saldıralım, çabuk yol göster!
Gerekirse tüm bu Büyük Bozkırı da
Merhamet etmeden yakayım!
Ağabeyim Bilge! Dört bir tarafta yaşayan
Boyların hepsini ele geçirecek
Senin önünde diz çökertip
Senin eline teslim edeceğim! Haydi savaşa!*

c) üçüncü sahne: Bu sahne bozkırın ortasında bir oba⁵ manzarası ile açılır. Kudus-ool obanın yanında halka Kültegin ve Bilge'nin zaferlerini haber vermektedir:

Kudus-ool

Salgın-hattın, çerñiñ, sugnuñ, sigen-o'ttuñ
Çarjalaşkan çugaa-domaan dıñnap tur men.
Oran kudu talıgırda çurttar ergeen,
Omak, sergek duyug daajın dıñnap tur men.
Türk çonnuñ aldar-attıg ooldarı
Türlüg Bilge, Külteginniñ suraa keldi.
Şınçı Mergen Tonuköktüñ süme sözü
Sınnar ajır çanğulanıp çedip keep tur.
Dört-le çükte çurttap çoruur aymak-çonnu,
Dögerezin çaalap ap, çağırıp ap,
Türk döstüg aymak çonnu bölüp çıggaş
Türkterniñ küjün mööñnep, aldarjıttı!

Çon

Am-na harın hostug tımp bolur-dur bis!
Am-na bistiñ baştarwıs ködürüldü!

Kudus-ool

Kögmen sının aja halaaş, Demir-Haalga artı çerde
Höy-le çonnu dis kırınğa olurtuokaş, surgap turlar!
Ödügenni aja halaaş, ulug dalay eriin durgaar
Örgün çonnu sögürtüpkeş, örşeept turgaş, çağırdılar!

Kudus-ool

Rüzgârın, yerin, suyun, bitkilerin
Konuşmalarını dinliyorum.
Yeryüzündeki diğer memleketlerin mutluluğunu
Dinç, canlı toynak seslerini duyuyorum.
Türk halkının namlı oğulları
Muhteşem Bilge ile Kültegin'in haberi geldi.
Dürüst Bilge Tonukök'ün nasihati
Sıradağları aşıp yankılanıyor.
Dört bir tarafta yaşayan boyların
Hepsini emri altına alarak
Türk soylu boyları bir araya getirerek
Türklerin gücünü bir toplayıp, namını yürüttü!

Halk

Artık özgürce nefes alabileceğiz biz!
Şimdi bizim önderlerimiz yükseldi!

Kudus-ool

Kögmen⁶ dağlarını aşarak, Demir Kapının ardında
Pek çok halka diz çöktürüp kendilerine bağladılar!
Ötüken'i aşıp büyük deniz kıyası boyunca
Halkları tabi kıldılar, onlara merhamet ettiler.

O esnada obanın yanına gelen Aşıde Yuan-çen, Kudus-ool'a hakaret eder ve Kapagan'ın kağanlığı oğlu Kuçuk'a bıraktığını haber verir. Kuçuk Han, Aşıde Yuan'ın kışkırtmasıyla Kudus-ool'u kırbaç cezasına çarptırır. Kudus-ool, tutuklanarak götürülürken Kuçuk ve Aşıde Yuan-çen'in kurmuş olduğu tuzağı hissederek Ak-Sıldıs'ı uyarır:

Kudus-ool

Anyak çaş, çaraş agay,
Ak-Sıldıs, beer, meni dıñna!
Kaş-la honuk durguzunda
Harı ulus dıñnavayn kör!
Harı holdan belek alba!
Harı kiji çemin çive!
Kakpa işten e't-dir ol!
Kakpalamı berdiñ halak!
Şaam turgan çive bolza,
Çanıyarga turarım kay!
Kamgalap ap çettikpedim.
Halak, halak! Oraytaan-dır!...

Kudus-ool

Beyimin genç, güzel eşi,
Ak-Sıldıs, yaklaş, beni dinle!
Bu günlerde sakın
Yabancıları dinleme!
Yabancıardan hediye alma!
Yabancıların yemeğini yeme!
Tuzağa konmuş yemdir o!
Tuzağa düşersin, sakın!
Ömrüm olsaydı eğer,
Yanıma gelirdim!
Korumak için yetişemedim.
Eyvah, eyvah! Geç kaldım!..

Aşıde Yuan-çen Kudus-ool'un ağızını kapatır, onu sürükler. Kuçuk, yalnız kalan Ak-Sıldıs'ı kaçırmaya çalışır. Ak-Sıldıs ona direnir:

Kuçuk Haan

Çe, am bolzun! Eerejir-daa üyem çok-tur.
Senden-daa bol, kımndan-daa bol, aytırbas men.
Kaday kılıp alır deenim çedip aar men.
Kagaan çarlın, karaçal sen, kaçaptar sen?!
Kadın kılıp, örü trırtıp alır deerge,
Harın çüğe amıravas amıtan sen?!
Seeñ ornuñga öske kıstar turgan bolza,

Kuçuk Kağan

Tamam! Seninle uğraşacak zamanım yok.
Ne sana sorarım, ne başkasına.
Karım yapacağım kişiyi çekip alırım ben.
Kağan fermanı bu, soylu değilsin, ne yapabilirsin?
Kağan eşi olup, soylu olacaksın denilince
Nasıl mutlu olmazsın?!

⁵ Ovaa: yığın, küme, oba. Taşların bir yer yığılması ile oluşturulmuş kutsal yapı.

⁶ Kögmen Dağları: Bir kısmı Tuva topraklarında bulunan Sayan Dağları

Çettirdim dep, öörüp-höglep hüleer iyik.

Ak-Sıldıs

*Bilge haannıy salgaar turgan düjülgezin
Bilbeyn turda, karak ajıt ejelepkeş,
Am bo hünde Kültegin'den meni hunaap,
Aldar-adın badırksaan sagıyıt-dır.
Akıların aldaringa adaargaastıtı,
Artı-murnun kurugladır oorlapıtar deen,
Çajıt-büdüü küzeliñni bilip tur men,
Sagıyıtınır karazın aar.*

Müteşekkir olur, büyük bir sevinçle kabul eder.

Ak-Sıldıs

Bilge Kağan'a kalan tahti
Kaşla göz arasında çaldımız,
Şimdi de beni Kültegin'den zorla alarak
Adını lekelemek istiyorsun.
Kardeşleri birbirine düşürüp
Tahti çalmak için
Gizli emellerini biliyorum,
Fikri kara...

Ak-Sıldıs'ın sözleri karşısında çılgına dönen Kuçuk, Likeng'in yardımıyla onun elini kolunu bağlamaya çalışırlar. Onların ellerinden kurtulan Ak-Sıldıs, hançerini çekerek kendi göğsüne dayar. Ak-Sıldıs kurtulduğunu düşünürken Likeng, uzakta birine Ak-Sıldıs'ı işaret ederek uzaklaşır. Ak-Sıldıs obanın yanında bir taraftan ağlarken diğer bir taraftan da Kudus-ool'un uyarısının doğru çıktığını düşünür. O esnada Kapagan'ın oynaşı Çinli hizmetçi çıkagelir. Ak-Sıldıs'ın güvenini sağlayan Çinli kadın, ona bir içki ikram eder ve içki kadehini Ak-Sıldıs'a hediye eder. Ak-Sıldıs bu kez Kudus-ool'un uyarısını unutarak yabancıları dinlemiş, onlardan hediye almış ve onların verdiğini içmiş olur. Çinli hizmetçinin vermiş olduğu içki, zehirlidir.

3. perde: a) birinci sahne: Bu sahnede Kültegin ve Bilge Kapagan'ın az sayıda askerle yenilmelerini umut ederek gönderdiği seferden zaferle dönmüşlerdir. Tekrar bir araya gelen boyların birer taş koyarak oluşturdukları obanın yanında Kapagan Kağan, Kuçuk Han, Aşide Yuan-çen, Yegin Silig Bey, Likeng, Çinli hizmetçi; biraz daha uzakta İlbilge, Kök-Kıs, Kudus-ool tarafından karşılanırlar. Bilge, Tonukök, Kültegin, Alp Eletmiş ve Eres Turan obanın yanına gelirler. Bilge elindeki kurt başlı bayrağı Kültegin'e verir:

Kültegin

*Bedik haannar! Bügü Türk çon!
Meen sözümnü dıñnañar-la!
Bodum adam Elterıştıtı turakaal-
Bustup kalğan köjeeziniñ daştarın men
Borta katap çıp kaar men! dep dañgıraamnı
Murnuñarga bergen iyik men. Şak ol işkaaş
Taray bergen aymak çonun baza katap
Çağıs holga, çağıs elge mööñneer men! deen
Dañgıraamnı ol-la heveer küüsettım!
Sandaraan çon dağın katap küjü kirdi!
Katap çulğan Türk çonnar çağıs daştap,
Şak bo ulug ovaamı çıp turgustular!
Kajan-daa taray mañnap, toglap düşpeyn,
Şag şaa-bile tuduş, demniğ çoruulıñar!
Türkterniñ börü baştığ ıdık tugun
Sülde bolgan ovaaga men kadap tur men.
Tümen çıldar durguzunda kırıska
Çüreevisti soruk kürip, küskip turzun!
(Tuktu ova kırınga şaңçıp kaar.)*

Kültegin

Yüce kağanlar! Bütün Türk halkı!
Sözümü dinleyin!
Babam İterış'ın anıtı
Yok edilmiş bengütaşından arta kalanları ben
Buraya tekrar yığacağım diye
Önünüzde ant içtim. Tam da dediğim gibi
Dağılmış boyları da tekrar
Tek bir ele, tek bir ile toplayacağım diye
Sözümü de yerine getirdim!
Dağılıp giden halk yeniden güçlendi!
Tekrar bir araya gelen Türk boyları birer taş alıp
İşte bu büyük obayı kurdular!
Hiçbir zaman dağılmayın, ufalanıp gitmeyin
Her zaman bir olun, diri olun!
Türklerin kurt başlı kutsal bayrağını
Tamgamız olan bu obaya dikiyorum.
On binlerce yıl boyunca üstümüzde
Yüreğimize ilham versin, üzerimizde dalgalansın!
(Bayrağı oba üzerine diker.)

Bu sözden sonra Kültegin, Bilge ve maiyetindekiler Kapagan Kağan'a selam verip yerlerine geçerler. Tam bu esnada Kapagan, artık kendisinin kağan olmadığı, kağanlığı oğlu Kuçuk'a bıraktığını söyler. Orada bulunan herkes hayretler içinde donakalır. Çünkü Kapagan, töreyi bozarak kağanlığı Bilge'ye bırakması gerekirken oğlu Kuçuk'a devretmiştir. Tam bu anda, Çinli kadının zehirlediği Ak-Sıldıs sendeleyerek yanlarına gelir ve Kültegin'in kollarında can verir. Kudus-ool, Ak-Sıldıs'ın zehirlendiğini ve bunu yapanın Çinli hizmetçi olduğunu anlar. Çinli kadın kaçmak üzereyken Alp Eletmiş onu yakalar. Aşide

Yuan-çen, suçlunun ortaya çıkmasından korkarak hemen kadını öldürerek kendisini açık etmiş olur ve Alp Eletmiş tarafından öldürülür. Kendini kaybeden Kültegin, gözleri öfkeden hiçbir şeyi görmez bir halde önce kendisine engel olmaya çalışan Yegin Silig Bey'i, adından da Kuçuk'u öldürür. Kültegin Likeng'e yönelince, Çin elçisi Kapagan'ı Kültegin'in önüne itip kaçar:

Kapagan Kagaan

(hulyin ujulbuşaann)

Kırgan dijeñ aşak-tır men, inçalza-daa,
Kırım sınar, hılış tutkan holum bijig
Kuçuk, oglum, öjeeniñni negep aar men!
Kulugurnuñ bajın keskeş, amuraar men!

Kültegin

Harın boduñ, oğluñ soondan a'ttanvıt!

Kapagan Kağan

(Kılıcını çekerek)

Yaşlym ben, ama
Yemin ederim, kılıç tutan kolum sağlamdır.
Kuçuk oğlumun intikamını alacağım!
Sefil başını kesmek mutlu edecek beni!

Kültegin

Sen de oğlunun arkasından yolculuğa çık bakalım!

Eres-Turan, arkadaşının akraba kanı döküp Gök Tanrı'nın nazarında günaha girmesini engellemek için Kapagan ile Kültegin'in arasına girer. Kapagan'ı bayıltır. Kültegin, kağanı kendisine vermeyen arkadaşını öldürür. Yaptığının farkına varan Kültegin, eşi Ak-Sıldıs ve dostu Eres-Turan'ın acısına dayanamayarak kendisini öldürmeye çalışır. Bilge ve Alp Eletmiş Kültegin'i tutup götürürler. Kültegin, acıyla bir kurt gibi ulur.

b) ikinci sahne: Bu sahnede Tonukök ve Kültegin oba yanında oturmaktadır. Tonukök, Mete Han'ın hayatından örnekler vererek Kültegin'e devlet adamı olmanın ne demek olduğunu, devlet adamlarının hangi fedakârlıkları yapması gerektiğini anlatır:

Kültegin

Çe, oon çüü deen? A'dın kiji kaçap beer boor?

Tonukök

Çejemeyniñ aldar-attıg çügürük bol,
A't deerge adıguuzun mal ışkajıl.
A'dım deeş, albatı çon kırar men be?!
Alksaanıñ ap-la kör! deeş beripken-dir.

Kültegin

A'dın beeri berge-le-dir.
Inçalza-daa bir talazından sın kılğan-dir. Ooñ
soonda?

Tonukök

Biçii kada surağ bargan. Ooñ soonda
Katap baza "çaa-dayın dögeer men!" deeş,
Kadayıñni menjee ber! deen çüve dijiir.

Kültegin

Kadayıñni? Taanda-la?! Er kijiğe
Kandıg konçug doramçı boor?! Mode çüü deen?

Tonukök

Çüü deer boor?! Çügle bodun bodap çoruur
Bödüün kiji eves bolgay, monu utpa!
Çüs-çüs çonnuñ sahm-huuzun çanğıs holda
Böle tutkan haan sagıñı anğı bolgay.
Çüden artık mak-daa bol, kadayım deeş,
Mööñ çonum kırdrbas men, ap al! deen-dir.

Kültegin

Konçuun ale, orta eves kiji-dir oñ
Kortuu ol be, kandızı ol? Bilbeyn bardım.

Kültegin

Haydi, sonra ne olmuş? İnsan atını nasıl verir?

Tonukök

Bu çok ünlü yürük bir at.
At, dediğin diğer hayvanlara benzemez.
Atım için halkıma zarar verir miyim?
Almak istiyorsan al deyip atını vermiş.

Kültegin

İnsanın atını vermesi zordur.
Ama bir taraftan da doğru davranmış. Peki ya sonra?

Tonukök

Kısa bir süre sonra haber gelmiş. Sonra
Tekrar "savaş çıkarırım" deyip
Bu kez karısını istemişler.

Kültegin

Karısını? İmkânı yok?! Bir erkeğe
En büyük hakaret bu?! Mete ne demiş peki?

Tonukök

Ne diyecek?! Kendi kendine düşünmüş sadece,
Unutma o sıradan biri değil, bir kağan!
Yüzlerce insanın kaderinden sorumlu bir hanın
Düşüncesi farklı olmalı!
Eşini de halkımdan önemli değil diyerek
Halkımı kırdırtmamak için göndermiş.

Kültegin

Olamaz, o öyle sıradan birisi değil,
Korkak mı değil mi bilemedim.

Men-ne bolza, kijüm çeder, çetpes-daa bol...

Tonukök

*Berge-dir be? Kiji şıdaar hire eves,
Bo bugünü kılıp tura, Mode inçan
Bodun bodu kayı-hire hülpken-dir?!
Ugaan bile çürek iyi arazında
Ulug dayın kayı-hire bolgan-dır çe?!*

Kültegin

*Çüreem onu çerle hüleep şıdavas-tır...
Çüü-daa kançaar, oon soonda çüü bolgamı?*

Tonukök

*Aravızta kızgaarda ulug eves,
Ajıglal çok een kurug çerin bar-dır.
Kınga-daa oon herək çoğu köstüp çıdar,
Kım-daa ında çurttavayn-daa turar çer-dir.
Şak ol çerin meñee ber çe, inçap harın
Çaa dayın çıgatpas men, aazadım! dep,
Mode haannıñ kojazı-daa en söölünde
Monu negeen. Mañaa çüü dep boday-dır sen?*

Kültegin

*A'dın turjuk, kadayın-daa beripkende,
Ajıglal çok turar çerde üne bar be?!*

Tonukök

*Çerim deerge meñii eves, çonumuñ-dur!
Çerim deerge kürünemniñ özee-dir ol!
Çerim deerge kelir üyem tavaa-dır! dees,
Şerim çıggaş, ol-la doraan haldap kirgeş
Dayın-çaazın dögep turgaş, türü baskan
Ajıp tülep alğan soonda, alızpkanı.
A'dı bile kadayın-daa egitken-dir.*

Ben olsam, ister gücüm yetsin ister yetmesin...

Tonukök

Zor bir karar değil mi? İnsan her zaman
İstedğini yapacak kadar güçlü olmaz. Mete'nin
O zaman eli kolu bağlı.
Akıl ile kalp arasındaki kadar
Büyük savaş var mıdır?

Kültegin

Benim yüreğim buna dayanamaz.
Peki, ondan sonra ne yapmış, ne olmuş?

Tonukök

Düşman "sınırlarımızın arasında, küçük
Verimsiz, boş bir yerin var,
Oranın kimseye faydası yok,
Orada kimse yaşamıyor."
Orayı bana ver haydi, yoksa
Sana saldırırım" demiş.
Mete Han'ın komşusu en son bunu istemiş.
"Cevabın nedir?" diye sormuş.

Kültegin

Atı boş ver ama insanın eşinin yanında
Verimsiz bir toprak parçasının ne değeri var?

Tonukök

Mete Han, "yerin" dediğin, benim değil halkımdır.
"yerin" dediğin devletimin özüdür!
"yerin" dediğin geleceğimin temelidir! diyerek
Askerini toplamış ve aniden saldırmış.
Savaşı başlatmış, düşmanı basmış,
Düşmanı yenmiş.
Ve sonra atı ve karısını da geri almış.

Kültegin, Mete'nin yaptığı fedakârlığı düşünürken Bilge ile Alp Eletmiş gelir. Kapagan Kağan kaçtıktan sonra Çin ile ittifak yaparak Bilge ile Kültegin'den intikam almak için saldırmak üzeredir. Bilge Kağan, kardeşi Kültegin'den ordunun başına geçmesini ister:

Bilge kagaan

*Kültegin, sen meni dıñnap olur sen be?
Küskü deer deg, çeje mınçap bürgep keer sen?
Dıñna harın! Kapagan haan
Tınnıg artkaş, is çok çide bergen soonda,
Suraan dıñnap orarımğa, barın Türkter,
Çırjaattarı ulug şerig bergen boldu.
Oojurgap, çurttap organ törel çonnu
Ol-la barıp düvüredip egeleen-dir.,
Kulugurnuñ bistin ugje dayın dögep,
Kuçuk haan dees öjeen negep kel çıdar-dır.*

Bilge Kağan

*Kültegin, sen beni dinle?
Güz göğü gibi, böyle ne kadar mahzun duracaksın?
Dinle! Kapagan Han
Sağ kalıp iz bırakmadan kaybolduktan sonra
Duyduğuma göre, Batı Türkleri,
Büyük bir ordu oluşturdu.
Huzur içinde yaşayan akraba halkımızı
Endişelendirmeye başladı.
Bu hain bize savaş açarak
Kuçuk Han'ın intikamını almak için geliyor.*

Ancak eşinin ve dostunun yasını tutan Kültegin, artık daha fazla savaşmak istemez:

Alp-Eletmiş

*Dağın katıp hıştarnı holga tudup,
Dayınçı a't munar bolgan ulus-tur bis...*

Kültegin

*Çok, çok! Bolzun! Çaa-dayın dugayında
Dıñnaar bezin höñnüm çoğul! Çerle bolzun!
Sorulgamnı çedip aar dees, üyezinde*

Alp-Eletmiş

*Yeniden kılıçlarımızı elimize alıp
Savaş atlarımıza bineceğiz.*

Kültegin

*Hayır, hayır! Yeter! Savaş hakkında
Bir şeyler duymaya bile tahammülüm yok! Yeter!
Zamanında vazifemdir deyip*

*Dıka-la höy kiji tının üzüp kaaptım.
Huljımnıñ tökken hanın çır bolza,
Muñ-daa kiji düjüp ölüp bolur boor oñ.
Kılğan hereem döğerezin ergiy körgeş,
Muñgaralga düjüp ölür çazıp çor men.
Küştüğ bolgaş düjüp berbes öjeennigni
Harın siler utkuıy bargaş, uzutkanar!
Kürüneniñ sokkan çüree –ordu-töptüñ
Kamqalalı bolup artayn! Harım çanğıs.*

Bilge Kagaan

*Dıjn harap orar kiji sen eves sen.
Çüü çüveje tura-soruıñ, küjüñ çarpı
Çünü kançaar bodap tur sen, küjür duñmam?*

Kültegin

*Ak-Sıldıstıñ ulug ordu-turaskaalın
Am-na tudup, doostum ışkaş.
Ooñ soonda Eres-Turan, Yegin-Silig begniñ baza
Eçizinge çedir tudup, turguzar men.
Şak bo çerge, tayga-sınga, hovularga
Ça-dayınga ölürtken çon söögü eves,
Kaas-çaraş turaskaaldar, ordular-la
Karak öörtüp, çürek çıldıp turar bolzun!
Ölüm-çidim, han-çin, hinçek kırın orta
Öörüşkü-daa, kejik-çol-daa turgustunmas!
Ulug Eldi baştap orar kiji monu
Utpayn saktıp, bodap körem, akım Bilge.*

Pek çok kişinin camını aldım.
Kılıcımla döktüğüm kanı bir araya getirsem,
Bin kişi daha düşüp ölür.
Yaptığım görevlerin hepsini görsem,
Kederden ölürüm ben.
Bu güçlü ve yenilmez intikamını
Artık sizler karşılayıp durdurursunuz!
Devletin çarpan yüreği, sarayın
Koruyucusu olarak kalayım! Yanıtım budur.

Bilge Kağan

Sen huzur içinde değilsin.
İradeni, gücünü ne için harcıyorsun?
Ne düşünüyorsun sen, sevgili kardeşim?

Kültegin

*Ak-Sıldıs'ın büyük anıtım
Henüz bitirdim.
Ondan sonra Eres-Turan, Yegin-Silig Bey'in de
Anıtlarını bitirip diyeceğim.
İşte tam burada, taygalarda, bozkırlarda
Savaşlarda öldürülen insanların kemiklerini değil,
Muhteşem anıtlar, saraylar diyeceğim,
Gözler sevindirip yürekleri ısıtacağım!
Ölüm, kan, işkence olan yerde
Mutluluk da baht da bulunmaz!
Yüce Vatanımızı yönetecek kişi olarak bunu
Unutma, hatırla, ağabeyim Bilge.*

Kültegin, klasik trajedi ve dramlarda olduğu gibi bir ikilem içindedir. Bir taraftan kendi kaderi onu zorlu yollardan geçirmiş, ağır yaralar almasına sebep olmuştur. Ancak diğer taraftan halkı saldırı altındadır, halkının çektiği ıstırapın sorumluluğu onun omuzlarına yüklenmiştir.

Kültegin

*Han-çin, han-çin, ölüm-çidim, dayın-çaa la-
Kara çastan körüp ösken çüvem-ne bo
Kandıg konçug karji-doşkun delegey boor?
Kajan mayaa çırık üye turar çüvel?
Ak, kara-daa, kandıg-daa bol, dirig kiji
Amı-tının keergel çokka üzüp çoraaş
Erig baarım doştalğan deg, doşkuuraştıñ,
Eki-baktı ılgay albas aparjık men.
Egin koja, kezeede-le kadı çoraan,
Ejimni-daa sook-demir tutkan holum
Amı-tından çarpı turda, çüs-çüs çonnuñ
Akkan hanı karaam duglap, hinçee çetti.
İzig-tülük tulçuuşunnuñ üyezinde
İştin çara kezip çoraan dayzınım deg,
Bagay ejim inanıştıg hörek-çüreen
Baza inçaan, ılgal-daa çok, öttür şaşım...
Hirezinde handır körüp, bodap keerge,
Kiji-bile kiji dömey boor çorjuk.
Ol hirede, çüge-le bis aravista
Oojurgal çok öljürjüp-le çoruur bis aan?
Ejim diğes, ektim ajır köörümge-daa
Eres-Turan "mında men!" dep uttavas-tır.
Kaptagayda kara çaaaskaan artkan bodum
Harılap keer ejim çokta, kançaptar men?
Emge-tikçok ulus-çonnu böle tutkan
El-kürüneniñ erge-ajın kamgalaar dees,
Ayda-çıldı aaldan vıraaş, inak sarım
Ak-Sıldızım, seni baza ışkıptım!*

Kültegin

Kan, ölüm, savaş...
Küçüklüğümden beri gördüğüm tek şey bu!
Nasıl bir korkunç dünya bu?
Benim aydınlık günlerim ne zaman gelecek?
Kim oldukları önemli değil, insanların
Canlarını insafsızca teslim edecek.
Yüreğim katılaşmış gibi, zalimliğimin
Farkına varamaz oldum.
Her zaman yanımda olan
Can dostumu kendi elimle, soğuk demirle
Öldürdükten sonra, döktüğüm bütün kanlar
Benim için ıstırap oldu.
Savaşın en kızgın anında
Sanki düşmanımı öldürmüş gibi
Zavallı dostumu da
O zaman ayırmadan öldürdüm.
Her şeye rağmen,
İnsan insandır.
Neden birbirimizi
Acımasızca öldürüyoruz? Dostum, omzumun
üstünden baktığımda
Eres-Turan "buradayım" demedi.
Bu dünyada bir başına kalan ben,
Konuşacak dostu olmadan ne yaparım?
Pek çok insanı bir araya getiren
Devletin menfaatini korumak için,
Aylarca uzaklara gidip yalnız bıraktığım sevgili eşim
Ak-Sıldıs'ım seni de kaybettim!

*Bo-la turar çonum çolun bodap çoraaş,
Bodum huumda salm-çolum budap aldım.
Çaalap algan aldar-adım, küçü-kijüm
Çangıs bezin körüjünü dirgispedi!
Ajırbas oñ, Ak-Sıldızım, ür-daa bolbayn,
Ayırarñaan çırırđıva ujuptar men.
Ol bir düne mejeç çassıp turganuj deg,
Oşkavışaan, meni örşeeep, hüleep aar sen.
Şak bo çerge kejik-çoldug çurttar dize,
Çayınalçak aldar eves, çanımda bo
Bagay ejim, inak sarum inakşılı
Bajım ajır çeder turda, bilbeyn bardım.
Inçalza-daa taji bolgan salm-huumnuñ
İytkanı oruun izeer ujurlug boop,
Indıg erge kımda-daa çok deerzin bilbeyn,
Inçaldır-la çonum çolun şüitpirledim!
Bir taladan- çonnu baştaar hüleelgem dep,
Bir taladan- kiji bodum setkilim dep,
Kattıştırıp, kojup bolbas iyi dayzın
Kayız-daa bodumnuñ-na iştimde-dir.
Kayızınñ talazın-na şilip aarın,
Kañçaldır-daa bodangastın, bilbes-tir men.
Baskan izim, uglaan bajım hôlegezi
Barza-barza, kelir öyge eki boor be?
Bodal, bodal... aarışkılg aytırıglar...
Bodum bajım tudup çüir dep bar-la çıdır.
Kelir öyde çajırıpıngan harularje
Henzig-daa bol, köre kaaptar şağlıg bolza!*

Bura yaşayan halkımın kaderini düşünerek
Kendi kaderimi mahvettim.
Kazandığım namım, gücüm
Gidenleri geri getiremedi!
Ne yapalım, Ak-Sıldız'ım artık yok,
Rengârenk bir ışığa doğru uçuyorum.
Bir gece bana sokulduğun gibi,
Beni öperek, affedip kabul edersin.
İşte bu yerde, mutlu mesut yaşamak için
Şan, şöhret değil, yanımdaki
Zavallı dostum, sevdiğimin aşkı
Bana yetermiş, bunu bilemedim.
Ama bir tigin olarak çizilen kaderimin
Yolunda yürümeliyim.
Hakkım olmadan
Halkımın kaderi için kararlar verdim.
Bir taraftan halkı yönetme isteğim,
Bir taraftan kendi hayatım...
Bir araya getirilemeyecek iki düşman
İkisi de benim içimde.
Hangi tarafı
Nasıl seçeceğimi bilemedim.
Gittiğim bu yol,
Beni güzel günlere çıkarır mı?
Düşünceler, düşünceler... Baş ağrıtan sorular...
Delireceğim.
Gelecekte ne olabileceğini
Keşke görebilsem!

c) üçüncü sahne: Çin Ordusu ve Kapagan Kağan'ın askerleri Göktürkleri iki koldan sıkıştırmış, Türk ordusu iki ayrı cephede umutsuz bir savaş vermektedir. Düşman orduları Ötüken'in kapılarına dayanmış, Türk halkı esir edilmek üzeredir. Kültegin'in savaşçı ruhu tekrar uyanmış, halkı için kılıcını eline alarak cepheye gidip yaralanmıştır. Çin ordularının komutanı Li Lun-Kin, hem Göktürklerin ne kadar askeri kaldığını görmek hem de teslim anlaşması teklif etmek için elçi göndermiştir. İlbilge Kadın, Çin elçisini kandırarak ordularına biraz daha zaman kazandırmak için sadece yaşlılardan, kadınlardan ve çocuklardan oluşan ahaliyi bir asker gibi giydirir. Gece çok ateş yaktırır. Elçi gece yoldan geçerken bunları görecektir ve Göktürklerin henüz ölmediğini onlara gösterecektir. Ancak Kültegin, bu son çabaların faydasız olduğunu görerek başka bir plan yapar. Kudus-ool'u elçiyi karşılamaya gönderir. Çin komutanının gönderdiği elçi Likeng'dir. Kudus-ool'un aşağılamaları ile karşılanan Likeng esirlerin bırakılması ve barış yapılması için Kültegin'in esir olarak verilmesi gerektiğini söyler. Kültegin, ailesinin tüm muhalefetine rağmen bu teklif etmek istemektedir. Kültegin, Kudus-ool'dan nasihat ister:

Kültegin

*Bo nazınga çedir çurttaaş, Kudus-oolduñ
Bodal çok, çüik sös etkenini dıñnavaan men.
(Kudus-oolga)*

*Karañ körnür, büdüü bilir kiji sen-ne
Harın biske mergen sümeñ kadıp körem.
Üye öttür kelir öynü köör kiji – sen.
Üüle-huumnuñ ug-şün aytıp, söglep körem.*

Kudus-ool

*Kelir üye- çüü boorun bazım sanay,
Kezeede-le öskerliş çok turar kıldır
Çarlık bijeen depter eves. Çangıs bezin
Salm-çolduñ uglağ bolur oruu kövey.
Karjıp ertken, adırargan oruktarnıñ
Kayızınçe çige körgeş, bazıptarın
Hün, şak, bazım bürüzünde kiji bodu
Küzel-çütkül aayı-bile şilip çoruur.*

Kültegin

Bu yaşıma kadar, Kudus-ool'un
Saçma, anlamsız sözlerini dinlemek istemedim ben.
(Kudus-ool'a)

Sen ileri görüşlüsün, sırları bilirsin,
Şimdi bize bilgece bir nasihat ver lütfen.
Geleceği gören kişisin.
Yapmam gerekeni, yönümü göster lütfen.

Kudus-ool

Gelecek... Olacakların
Her zaman değişmeden kaldığı,
Yazıldığı bir defter değil. Üstelik
Kaderin çıktığı pek çok yol var.
Kesişen, ayrılan yolların
Hangisinden gideceğini
İnsanın kendisi
Kendi iradesiyle seçer.

*Adırganan oruktarıñ beldirinde
Am bo hünde turar-dır sen. İnçalza-daa
Belen süme, duza kadıp şıdavas men.
Meeñ aña çeder hire küjüm çok-tur.
Çünü şilip alıruñı boduñ bajıñ
Çüreeñ-bile sümelejip, bodap turda,
Kara çerniñ, düp çok deerniñ murnunda sen
Kara çaaskaan turar-dır sen – küjüñ ol-dur!*

Kültegin

*Beldirşeşkek iyi oruum kayızı-daa
“Beer kel!” dep, meni kıy dep, manap çıdır.
Birezinde – meeñ bodum amı-tınım!
Birezinde – töreen çonum amı-tım*

İlbiğe Kadın

*Örşee, oğlum, mça dive! Çüreeñ kespe!
Özeer hoy deg, seni kaçap beripter men?!*

Kültegin

*Boduñ oğluñ tını-la dees,
Bo-la turar büğü çonuñ,
Kırğıy kesken sigen işkaş,
Kırdırıp aar sen be, avay?!
A men... meni Eres-Turan,
Ak-Sıldızım-ınak sarım,
Bağay a’dım Azmanım-daa
Managızıp turlar boor oñ.
Azmanımni muna kaapkaş,
Ak-Sıldızım uşkarıpkaş,
Eres-Turan ejim-bile
Ezeñgıvıs deestirip kaap,
Deñger-deerniñ karak çetpes
Delgem uluğ hovuzunğa
Salgın-bile, sırn-bile
Çarjıp haldıp çoraay-la bis.*

*Eres-Turan amı-tından çarılza-daa
Eji meni am-daa kagbayñ, ööredip çor!
“Kara çaaskaan artkan men” dep bodap çordum.
Harın am-na çonum-bile tuduş-tur men.
Ölürgenim dayzınnarıñ sanı, tünjü,
Ösken tudum, bodum çonum aas-keji
Öörüşküzü kövüdep-le turbas derzin
Öyünde men bilbeyñ çordum. İnçalza-daa
Ooda-la mañaa böğün baçıt-hayınñ
Oruktarın odura şaap, töndürüp kaayñ
Emin erttir höy çugaanıñ heree çü boor.
Eey, Likeng! Beer kel çe, meni dıña!*

*Ayrılan yolların kavşağında,
Duruyorsun sen şimdi. Ancak
Ben nasihat veremem, yardım edemem.
Benim bu kadar gücüm yok.
Hangi yolu seçeceğine sen kendin
Yüreğın ile hissederek, düşünerek
Kara toprağın, uçsuz bucaksız göğün önünde
Bir başına seçeceksin, senin imtihanın budur*

Kültegin

*Önümdeki kavşakta iki yol var, ikisi de
Beni çağırıyor, beni bekliyor.
Birisinde – kendi canım!
Birisinde milletim!*

İlbiğe Kadın

*Affet, oğlum, öyle deme! Yüreğimi deşme!
Seni nasıl kurbanlık koyun gibi veririm?!*

Kültegin

*Kendi oğlunun canı için,
Bütün halkını
Kesilmiş ot gibi
Kırdırarak mısın annem?!
Ancak, ben... beni Eres-Turan
Ak-Sıldızım, aşkım,
Zavallı atım Azmanım da
Bekliyorlar.
Azmanıma binerek
Ak-Sıldızımı terkisime alarak
Dostum Eres-Turan ile
Üzengi üzengiye
Gök Tanrının uçsuz bucaksız
Büyük, geniş bozkırında
Rüzgârla,
Yarışacağız biz.*

*Eres-Turan hayatını kaybetse de
Dostu olan beni asla terk etmedi.
“Bir başıma kaldım” diye düşündüm.
Aksine şimdi halkım ile birlikteyim.
Öldürdüğüm düşmanların sayısı,
O kadar çoğalmıştı ki, kendi halkımın bahtımı,
Mutluluğunu çoğaltmanın ne demek olduğunu
O zamanlar ben bilmiyordum. Ancak
Hiç değilse burada bugün felaketlerin
Yollarını kesip, onları bitirdim.
Çok fazla konuşmaya gerek yok.
Hey, Likeng! Buraya gel, beni dinle!*

Epilog: Bozkırın ortasında bir bengütaş durmaktadır. Bengütaşın demir ile kazındığı duyulmaktadır. Bu, Bilge Kağan'ın Kültegin için diktirdiği bengütaşır. Taş boyunca Bilge Kağan'ın sesi duyulur.

Bilge Kagaan

*Bay-şıdaldıg, todug-dogaa çonnu eves,
Baksırıp türeen çonnu baştap egeleen men.
Dört-le çükte too bıdarap, taraan çonnu
Dögerezin böle çıgaş, küştüg kıldım!*

*Özer tınm töreen çonu siler-le dees,
Örgüp bergen Külteginni aldarjıttım!
Meeñ duñmam, Külteginniñ adın sıkpayñ,
Bedik çırık soruk-küştüg çurttañar-la!*

Bilge Kağan

*Zengin ve tok halkı değil,
Yoksul ve aç bir halkı yönettim ben,
Dört bir tarafa dağılıp gitmiş halkın
Hepsini bir araya getirdim, güçlü kıldım ben!*

*Canımı siz halkı için
Feda eden Kültegin'i ölümsüzleştirdim!
Kardeşim Kültegin'in adını unutmayın,
Aydın, coşkun güçlü yaşayın!*

Taşı kazıyan ses iyice artıp güçlenir ve kulakları sağır edecek gibi olur. Gün batar, dolunay ve yıldızlar görünür. Ses kesilir. Sessizlik. Sadece ötleğenin titreyen sesi duyulur. Ansızın uzakta bir kurt uluması duyulur. Giderek uluma sesi artar, artar. Uluma sesi- Kültegin'in sesi. Perde iner.

Sonuç

Sanatçılar, eserlerindeki tarihsel arka planı oluştururken tarihle ilgili birtakım çalışmalardan yararlanırlar. Örneğin Shakespeare, II. Richard için Holinshed'in 1587'de 2. Baskısı yapılan *Chronicles* adlı yapıtından (Nutku 2014: V-VI); Julius Caesar için ise Plutharkos'un Yunan ve Roma Büyüklerinin Yaşamları adlı kitabının İngilizce çevirisinden yararlanmış (Bozkurt 2002: 7-8) ve bu tarihsel bilgileri kendi edebi yaratımı içinde kurgulamıştır. Eduard Mijit ise eserini oluştururken doğrudan Bilge Kağan ve Kültegin Bengütaşlarından istifade ederek, II. Göktürk Kağanlığı tarihi ve Kültegin, Bilge Kağan, Tonyukuk ile ilgili bilgileri ilk ağızdan edinmiştir. Ancak edebiyatçıları birer tarihçi, eserlerini de bir tarih kitabı olarak kabul ederek değerlendirmek kuşkusuz yanlış olacaktır. Literatürde "tarihsel oyun" (Alm. historisches drama, Fr. pièce historique, İng. historical play) adı verilen eserler, tarihsel bir olayı, geçtiği çağı, ortamı ve kişileriyle kimi zaman ona bütünlükle bağlı kalarak kimi zaman da özgürce yorumlayarak vermeye çalışırlar (Çalışlar 1996: 624). Bu nedenle Kültegin piyesinde de tarihsel bilgiler ile edebi olarak kurgulanmış tarih arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır.

Örneğin eserde günlerini saray çadırında Çinli hizmetkârları ile eğlenerek geçiren, devlet işleri ile hiç ilgisi olmayan biri olarak tasvir edilen Kapagan Kağan'ın (kağan olmadan önceki adı Böğü Çor, Çin kaynaklarında Mo-Ço; eserde Moçur) hayatı isyan eden boylar ve Çin ile savaşarak geçmiş ve ölümü de bir seferden dönerken olmuştur (Ercilasun 2016: 261, 291). Eserde Kapagan Kağan, ölmeden evvel oğlu Kuçuk'u töre hilafına kağan yapar. Ancak tarihsel kaynaklarda ölümünden sonra kağanın oğlu İni İl tahta çıkar ve Kültegin kendisine bağlı boylarla çok kanlı bir darbe yaparak tahtı ağabeyi Bilge'ye bırakır (Ercilasun, 292). Bir önemli farklılık da Tonyukuk ile ilgilidir. Eserde tıpkı yazıtlardaki gibi bilge ve yiğit bir devlet adamı olarak tasvir edilen Tonyukuk, dönemin tarihsel belgelerinde A-shih-te Yüan-chen ismi ile tanınmaktadır (Taşağıl 2004: CIII: 12-13). Kültegin piyesinde ise Tonyukuk'tan ayrı bir Aşide Yuan-çen daha vardır. Piyeste Aşide Yuan-çen, Çin'de eğitim almış, Türk olmasına karşın Çin adı taşıyan, Çin hayramı olan ve Kültegin ile ailesine karşı büyük bir suç işleyen bir karakter olarak tasvir edilmiştir.

Yazar, eserinde Yegin-Silig Bey⁷ gibi gerçek tarihi kişiliklerin yanında Kültegin'in eşi Ak Sıldıs, can dostu Eres-Turan, Eres-Turan'ın annesi Kök-Kıs ve olay örgüsünün Kültegin'den sonra en önemli dinamiklerinden biri olan Kudus-ool gibi Tuvalı adı taşıyan kurgusal kahramanlar da kullanarak Kültegin piyesine yerli bir bakış açısı da getirmiştir.

Eduard Mijit, piyesinde devlet adamı olmanın bireylere yüklediği sorumlulukları Kültegin'in trajedisi üzerinden verir. Eserdeki dramatik monologlarda Kültegin'in kendi hayatı ve halkına karşı olan sorumluluğu arasında seçim yapmak zorunda kalışı anlatılır. Sophokles'in de dediği gibi "insan acı çekerek öğrenir. Kültegin de önceleri babasının kendisine bıraktığı mirası reddetmesinin bedelini sevdiklerini kaybederek öğrenir. Oyunun ilerleyen bölümlerinde Kültegin çektiği acıların verdiği olgunlukla olması gereken kişiye, fedakâr bir devlet adamına dönüşüp hayatını halkı için feda eder. Yazar, Kültegin'in dramını tarihi gerçekleri tahrif etmeden, hamasete batmadan, edebi üslubunu sosyal fayda için terk etmeden, okuyucu için gayet açık ve estetik bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁷ Yazılarda Yigen Silig Bey'in adı (Eserde Yegin Silig Bey) atını Kültegin'e veren komutan olarak geçmektedir. (Taşağıl, 40)

Kaynakça

- Arıkoğlu, E., Kuular, K. (2003), Tuva Türkçesi Sözlüğü, Ankara, TDK Yay.
- Bozkurt, B. (2002), Shakespeare, Julius Caesar, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Çalışlar, A. (1996). Tiyatro Ansiklopedisi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Ercilasun, A. B. (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları İstanbul, Dergâh Yay.
- Fridman, E. J. N. (2002) "Tuva Şamanizmi", Türkler Ansiklopedisi, C. 20, Ankara, Yeni Türkiye Araştırmaları, s. 180
- Koçoğlu, V. (2007). "Tuvaca Bir Yayın: Külük Taji", Turkish Studies Volume 2/2, Spring 2007, s. 476-491
- Kombu, C. C. (2012) "Mijit Eduard Bayroviç", s. 147-149, Tuvinskaya Literatura, Kızıl.
- Korkut, S. (1997), Shakespeare, Antonius ile Kleopatra, İstanbul, MEB Yay.
- Kormuşın, İ. (2017), Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları, Ankara, TDK Yay.
- Nutlu, Ö. (2014), Shakespeare, II. Richard, İstanbul, İş Bankası Yay. Hasan Ali Yücel Klasikleri
- Samdan, Z. B. (2003), Kültegin, Orhun-Yenisey Bijimelderi, Ankara, Türksoy Yay.
- Şengül, A. (2009), "Türk Tiyatrosunda Tarih", Turkish Studies, Volume 4/I-II, Winter 2009, s. 1931-1987
- Töre, E. (2016). Modern Türk Tiyatrosu (Temalar), İstanbul, Kesit Yay.
- Taşoğlu, A. (2004). Göktürkler, C III, Ankara, TTK Yay.

YAYIN İLKELERİ

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, **dil, edebiyat, folklor, kültür, çeviri bilimi, dil ve edebiyat eğitimi** alanında, 2014 yılında yayın hayatına başlamış; akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı bir dergidir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Arapça ve Farsça makaleler de kabul edilir.

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi yılda iki defa, Bahar sayısı 21 Nisan ve Güz sayısı 21 Ekim tarihlerinde olmak üzere elektronik ve matbu olarak yayımlanır. Bahar sayısı için son yazı gönderme tarihi 1 Nisan, Güz sayısı için son yazı gönderme tarihi 1 Ekim tarihleridir. Arada çıkarılacak özel sayılar için de ayrıca tarihler belirlenip ilan edilir.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak dergi her kurumdan ve her milletten bilim insanlarının çalışmalarına açık olup İngilizce yazılmış çalışmalar da yayımlanabilir.

Dergiye gönderilecek makalenin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Ulusal veya uluslararası sempozyumlarda sunulan bildiriler, yine başka bir yerde yayımlanmamış olması ve dipnotta belirtilmesi koşuluyla dergimizde yayımlanabilir. Bu konuda bütün sorumluluk yazara aittir. Bir araştırma kurumu ya da fonu tarafından desteklenen çalışmalarda, desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje/çalışma numarası verilmeli, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir. Daha önce herhangi bir yerde yayımlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayımlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.

Dergiye gönderilen çalışmalar *Yayın Kurulu* kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayımlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak *Yayın Kurulu* tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.

Yayın Kurulunun gerekli görmesi hâlinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar(lar), hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini verilen süre içinde yerine getirmek zorundadır.

Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz *Yayın Kurulunda* incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.

Çalışmaların yayımlanabilmesi için yazar(lar), hakemler ve *Yayın Kurulunun* görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadır.

Yayımlanmış yazıların yayın hakları *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.

Dergide yayımlanması için gönderilen çalışmalar belirtilen sayıda yayımlanmazsa telif hakkı yazara iade edilmiş olur.

Hakemler, *Yayın Kurulunun* kendilerine belirleyeceği süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise *Yayın Kurulu* ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.

Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.

Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme ve TDK'nin en son yayımladığı *Yazım Kılavuzu*'na uyma mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.

Dergide yayımlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan kanuni sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir. Bu dergi editör ve yazar etik kurallarını benimsemiştir: bkz. <https://publicationethics.org>.

PUBLICATION PRINCIPLES

RumeliDE Journal of Language and Literature Research began publication in 2014 in the field of **language, literature, folklore, culture, translation, language and literature education**. It is a publication of academic, scientific and research-based articles. **English, French, German, Russian, Arabic and Farsi** are accepted as well as **Turkish**.

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies publishes two online and print issues per year; spring issue on the 21st of April and fall issue on the 21st of October. Deadline for spring issue is the 1st of April and deadline for the fall is the 1st of October. For special issues, deadlines will be announced.

Only works that have never been published elsewhere can be published in the journal. In the event that an article which has been previously published elsewhere is published in the journal without being mentioned, the author(s) will be solely responsible for legal consequences and copyright issues.

Publication language of the journal is Turkish but the journal accepts works from any nation and institution; therefore, works in English will be accepted, too.

Submissions to the journal must not be published elsewhere previously. Papers presented in national or international symposia can be published with a footnote indicating this. The author is solely responsible for providing references. If the work is supported by an institution or a fund, name of the institution and project information should be mentioned as a footnote.

Submissions are reviewed by at least two referees after approval by the *Editorial Board*. If necessary, the editorial board may want the work to be reviewed by more than two referees. Final decision is made by the *Editorial Board*, considering the opinions of the majority of the referees. The journal reserves all rights to edit, publish or not publish the works.

The *Editorial Board* can ask for some editing from the author(s), considering the suggestions of the referees. The author(s) should make the necessary changes asked by the board and the referees until the abovementioned deadlines.

Author(s) can appeal against the rejection of referees, provided that they put forward relevant evidence in support of their appeal. The appeal will then be assessed by the Editorial Board and the work will be sent to the review of different referees if necessary.

Author(s) should take into account the opinions and suggestions of the referees and the board in order to publish their works.

The copyrights of the published works belong to *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*. All references to the works must cite the original publication. Authors are not eligible for copyright payments.

If a submission is not printed in the issue previously specified to the author, the copyright of the work will be considered returned to the author.

If the referees cannot assess the work until the deadlines determined by the *Editorial Board*, the board may send the work to different referees.

Authors and referees will remain mutually incognito until the end of the assessment.

Submissions must be written with correct grammar, spelling and punctuation. Submissions in Turkish must follow the rules in the latest Turkish Language Association (TDK) guidebook. Authors will be solely responsible for issues arising out of grammar, spelling and punctuation errors.

Authors will be solely responsible for the legal consequences of the content of their submissions. This journal has adopted the editorial and authors' code of ethics: bkz. <https://publicationethics.org>.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **11 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.

Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az **200** en fazla **250** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz (ABSTRACT) bulunmalıdır. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en fazla **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler (Key Words) verilmelidir. Öz metni **9 punto, tek satır aralığıyla** yazılmalıdır. Öz metinleri sağ ve soldan **1 cm** içten yazılmalıdır.

Ana metin: A4 boyutunda (29,7×21 cm.), Word programında, **Georgia** yazı karakteri ile **10 punto**, önce ve sonra **12, 14 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2,5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**. Öz ve kaynakça sayfası hariç, ana metin 5 sayfadan az olmamalı ve 30 sayfayı aşmamalıdır. Makale metninde paragraf başı **yapılmamalıdır**.

Dipnotta yer alan bütün bilgiler **8 punto, tek satır aralığıyla** yazılmalıdır.

Bölüm başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Tablolar ve şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Alıntı ve göndermeler: Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır:

Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için **asılı paragraf biçimi** uygulanmalıdır.

Kaynak gösterme ve kaynakça kuralları için **APA** düzenine bakınız. (<http://www.apastyle.org>)

NOT: Sayın yazarlarımız, referanslarınızı gözden geçirmeniz ve dergimizin yazım kurallarına uygunluğunu kontrol etmeniz gerekmektedir. Makalenizi dergimiz yazım kurallarına uygun olarak biçimlendirdikten emin olduktan sonra göndermenizi rica ederiz.

Çalışmalarınızda kolaylıklar diler, dergimize göstermiş olduğunuz ilgiye teşekkür ederiz.

STYLE GUIDE

Submissions are expected to comply with the following guidelines.

Authors are required to sign in to the Article Tracking System with their email addresses and chosen passwords to make submissions and keep track of the assessment process. All authors are reminded to **wait** until all referee reports are collected, because the system allows for **only one** editing after submission. If an author edits the submission based on the comments of one referee, and further editing is required after the second referee provides their comments, editing the submission a second time will not be possible.

Title: Title should be descriptive, relevant to the content, and written in **11 point boldface** type.

Author(s) name(s) and address(es): The title of the submission **must not contain** the name, title, institution and email of the author. Since the system administrator is able to view author names, these will be added to the article by the editor. Please make sure that the submission contains no personally identifiable information about the author. This is necessary for the referees to act in total freedom.

Abstract: Abstracts between 200 to 250 words, written both in English and Turkish, must be provided before the beginning of the article to briefly summarize the content. Three to five descriptive keywords must be provided after one blank line beneath the abstract. Abstracts must be written single-spaced, with **9 point** typeface, and indented 1 cm from right and left.

Main Body: Body must be in A4 format (29,7×21 cm.), typed in Microsoft Word or similar software with **10 point Georgia** typeface, with **full line spacing** and **12-point spacing** before and after. Pages must have **2.5 cm margins** on both sides and must not contain page numbering. The body of the submission, excluding abstract and bibliography, must be between 5 to 30 page. Paragraphs **should not** be indented.

Footnotes: Must be single-spaced and written with **8-point typeface**.

Chapters: Articles may be organized into chapters and subheadings for convenience, and these may be numbered if necessary.

Tables and Figures: Tables must contain a title and a number, and placed relevantly within the body text. Figures must be suitable for color printing. Figure numbers and titles must be immediately below the figure and centered.

Images: Images must be high-resolution, scanned at print quality, and placed relevantly within the body text. Images are subject to the same title conventions as figures.

Quotations and Citations: All articles must follow the citation and reference guidelines below. Incompliant submissions will be returned to their authors for correction. Quotations in the body text that are more than a few sentences long must be indented **1 cm**. from left and right:

Sources used in articles must be cited as follows in the BIBLIOGRAPHY section to follow the body text:

The **BIBLIOGRAPHY** section at the end of the body text must list the sources in alphabetical order of authors' surnames. Entries must have **hanging indent** (*Paragraph-Indents and Spacing-Indentation-Special-Hanging Indent*).

Refer to the **APA** style manual for citation and bibliography. (<http://www.apastyle.org>).

NOTE: Valued authors, please review your citations for compliance with the style guides of our journal; you are kindly asked to submit your articles after ensuring that they are compliant with the style guidelines of the journal.

We would like to thank you for your interest in our journal, and wish you success in your endeavors.